COMPENDIUM JURIS JUXTA SERIEM PANDECTARUM, ADJECTIS...

JOHANNIS VOET P. F. G. N.

J.U.D. & *Antecessoris Lugduno Bat.*

COMPENDIUM JURIS

Juxta seriem

PANDECTARUM,

Adjectis differentiis

JURIS CIVILIS ET CANONICI

UT ET

Definitionibus ac divisionibus præcipuis secundùm Institutionum titulos :

Editio Septima prioribus emendatior, additis majoris commentarii numeris, paragrapho cuique hujus Compendii respondentibus.

LOVANII,

Typis MARTINI VAN OVERBEKE

propè Academiam. 1736.

Cum Privilegio.

PRÆFATIO, PRIMÆ EDITIONI PRÆMISSA.

H*Abes*, *benigne Lector*, Juris Compendium, *ante plures quidem annos in privatum auditorum usum conscriptum, sæpiusque descriptum, nunc verò, mutatâ formâ, ac factâ juris certi & controversi mixtione, pluribus subinde additis, luci publicæ expositum. In quo quid præstiterim, tuo libens committo judicio: aliena etenim ante edita contemnere, ac pro libidine deprimere, propria verò extollere, atque in eorum commendationem multa præfari, nec genio meo conveniens est, nec ab arrogantiæ labe remotum arbitror. Præterquam quod utilia summopere judico, nec à* Compendio *meo separanda, quæ à Viris doctis antea ad Pandectas variâ methodo elaborata fuerunt com-*

commentaria : quæ proindè & ipse veneror, & ut venerentur quotquot juri semet applicabunt, atque, prout res tulerit, meis adjungant, autor fuerim. De cætero ne ignores velim, me levi ac simplici dicendi genere juridica tantùm proposuisse, nullis ornata flosculis oratoriis, nullis insparsis variegata historiis, non antiquitatum monumentis referta, non autorum scatentia testimoniis, nec aliarum artium ac disciplinarum ornatu splendentia. Quippe quæ omnia nec exiguo noveram posse claudi volumine, nec compendii formæ quadrare persuasus eram. Leges nudas, easque non magno numero, sed præcipuas, allegasse in sententiæ confirmationem, duxi sufficiens. Ubi verò de moribus *est quæstio, quæcunque à jure Romano divortium fecisse observavi, ita paucissimis contracta verbis collegi, nullâ autoritate subjunctâ; ut tamen nihil me de jure hodierno inseruisse meminerim, nisi quod hujus seculi harumque regionum Doctoris non inglorii unius aut plurium suffragio comprobare in continenti me posse confido : forsitan & latiùs, Deo vires ac vitam*

sup-

ſuppediante, tum rationibus evidentibus undiquaque deſumtis, tum autoritatibus volumine majori expoſiturus. In quibus etiam, ſi quid vel ſtylo Curiarum vel aliter mutatum non ſatis annotaverim, modeſti cenſoris ſuggeſtione me curis ſecundis ſubjuncturum ac in meliùs reformaturum ſpondeo; non ignarus, in iis quæ praxin ſpectant, ipſos quoque prudentiſſimos & in foro nobiliſſimos falli nonnunquam atque imprudenter errare. Illud autem ante omnia ſtudiosè cavendum putavi, ne Juris Civilis deciſionibus miſcerem contraria Canonum decreta; utpote quibus turbari nondum ſatis firmata diſcentium ingenia, proprio quondam atque etiam aliorum exemplo non ſemel expertus ſum. Nemo itaque, ut ſpero, mirabitur, quod abſolutâ demum ſerie Pandectarum, obiter ſubjecerim præcipuas Juris Civilis & Canonici differentias. Cumque ad ſingulos Digeſtorum titulos operam dederim, ut ſtrictiſſimè Juriſprudentiæ Romanæ traderem fundamenta, ſupervacuum me laborem inſumturum credidi in ſubnectendo rerum maximè notabilium in-

dice

dice: cujus proindè loco componere malui, in uſum Tyronum, definitiones ac diviſiones pleraſque juxta ſeriem Inſtitutionum; tantò magis, quod animadverterem eas ante ſeptennium à me conſcriptas, frequenti deſcriptione tot vitiis ac fœdis erroribus fuiſſe dehoneſtatas, ut rurſus exhibitas ultra pro meis nec ipſe agnoverim. Cui incommodo ut obviam irem, publici juris eas faciendo, ex meâ non minus quàm auditorum re futurum exiſtimavi. Unum interim ſupereſt, cujus te moneri, amice Lector, meâ intereſt; ne videlicet te turbet calumniatoris cujuſdam temerarii, qui ſe Theologum profitetur, præfatio, quam contumaci falſitatum ſerie plenam, ſuæ præmiſit vi veritati illatæ repulſæ, *ut ait. Latuerat dudum tenebrio ſub* Cephæ Piſtophili *larvâ, ut tantò tutius poſſet è latebris ſua vibrare ſpicula; ac ſemel iterumque repulſus tandem apertius, profeſſo nomine, criminari non deſtitit, tantâ ſuperbiâ, arrogantiâ tam ſtolidâ, ut inſaniam obtrectatoris turbulenti, ſeu* nebuloſi, *epiſtolâ meâ ad amicum poſtremâ typis expreſsâ riſerim, hominique in principio ac fine juxta ſtultitiam reſponderim,*

insertis interim fraudis ac falsitatis ab eo in auxilium vocatæ indiciis quam plurimis, discussis etiam nugis bullatis, ac deletis fucatis coloribus, quibus non errorem tantùm suum, sed & criminationes pessimas stolidè tueri tam impensè allaboraverat. His verò cùm in præfatione postrema nihil solidi, nihil novi reponat, quod alicujus momenti sit, sed sua repetendo ad nauseam usque jam dudum refutata mendacia ac detortos sensus, abundè commonstret, se non in ratione & veritate, sed impudentiâ querere turpe præsidium; id unum te, quisque harum litium judex esse volueris, summopere rogo pariter obtestorque, postremam meam ut epistolam (& si libet, priores quoque) cum ultimo viri ad Lectorem *alloquio conferas, atque ita pro tuo æstimes candore, cui nostrûm defectus judicii, cui fraudis ac falsitatis probrum aliaque similia imputanda sint: sic enim tuo judicio in hisce, (utcunque in principali quæstione non idem fortè mecum statueris) vel stare vel cadere paratus, de cætero petulantem adversarii fastum & jactantiam detestandam contemtu vindicabo. Vale.*

SUMMA PRIVILEGII.

CAROLUS VI. Dei Gratiâ Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, Hiſpaniarum Rex Catholicus, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Lotharingiæ, Brabantiæ &c. Diplomate ſuo ſanxit ne quis Librum, cui Titulus: *Compendium Voet*, præter Viduæ FRANCISCI VANDE VELDE & MARTINI VAN OVERBEKE *Typographorum & Bibliopolarum Lovanienſium* voluntatem intra novennium ullo modo imprimat, aut alibi impreſſum in has Inferioris Germaniæ Regiones importet venalemque habeat. Qui ſecus faxit; confiſcatione Librorum aliiſque variis pœnis mulctabitur; uti latiùs patet in Litteris datis Bruxellis 14. Octobris 1729.

Signatum

DE WAHA.

TIT.

LIBER PRIMUS.

TIT. I.

De Justitia & Jure.

1. PAndectarum opus, Justiniano jubente, à pluribus est compositum Jurisconsultis, recensitis in *l.* 2. §. 9. *C. de veteri jure enucl.* ac continet potissimum responsa Prudentum, quibus tamen sparsim aliæ quoque insertæ juris partes, puta edicti perpetui portiones sat multæ, Senatusconsulta, Principumque Constitutiones in confirmationem opinionis non semel adductæ.

2. Distributi verò quinquaginta Digestorum libri in partes septem, quarum prima quatuor, altera septem, tertia octo, quarta itidem octo, quinta novem, sexta rursus octo, septima denique sex libris est absoluta. At sine justo fundamento, sine ratione est illa posteriorum Interpretum in digestum vetus, infortiatum, & novum facta divisio.

3. His continetur jurisprudentia; *Divinarum atque humanarum rerum notitia, justi ac injusti scientia l.* 10. §. *ult. ff. h. t.* aliàs etiam *ars boni & æqui* definita in *l.* 1. *ff. h. t.* cùm nihil bonum sit, quin eâdem consideratione simul æquum sit; ut ut aliquando quid in se & generaliter spectatum bonum esse possit, quod tamen nonnullis circumstantiis accedentibus iniquum esse incipit; sed propter easdem nec ultra bonum erit, uti id arguunt exempla in *l.* 31. *ff. depositi*, *l.* 8. *C. de pact. convent.* proposita. Eo modo, quo non repugnat, ut quid in se justum sit, atque interim ob varias circumstantias in certis casibus iniquum. *pr. Instit. de except.* (IV, V.)

4. Quamvis autem æquitas (*quæ est stricti seu summi juris cum ratione conciliatio*) legibus comprehensa verè sit, vel saltem præsumatur; in specie tamen sic dicta æquitas tanquam à jure scripto vel constituto diversa proponitur. *l.* 2. §. 5. *in fin. ff. de aqua & aqu. pluv. arc.* (VI.)

5. Finis Jurisprudentiæ est Justitia, *constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi d. l.* 10. *ff. h. t.* Quâ descriptione humana, quæ finis JCti, non divina continetur justitia: universalis *Nov.* 69. quamvis per consequens & particularis: quippe quæ sub universali, velut omnium virtutum compage, comprehenditur. Dividitur à Grotio in expletricem & attributricem; sed vulgò, quod vel *commutativa* sit, *quæ circa commercia versatur*, vel *distributiva*, quæ *versatur circa præmia & pœnas pro meritis cujusque distribuendas.* In illa nulla personarum, sed tantum rerum habetur ratio, servaturque proportio, quam vocant *arithmeticam*; exceptis casibus in *l.* 8. *ff. de pact. l.* 16. *ff. de reb. aut jud. possid. l.* 35. *ff. de minorib. l. ult. C. de emphyt. l.* 1. *C. communi divid.* In hâc verò sæpius personarum observatur respectus, & proportio, quam vocant *Geometricam*: quatenùs ob unum idemque crimen à duobus commissum gravior alteri, alteri levior pœna irrogatur; vel propter eadem bene merita majus alteri, alteri minus tribuitur præmium: sed quæ pœnæ quæque præmia in se spectata disparia sunt; ea tamen, quia sunt applicata personis, ætate, natalibus, dignitate vel sexu diversis, paria erunt, in quantum pœna per se levior non minus gravat honestiorem, quàm humiliorem ea, quæ in se spectata gravior apparet.

6. Quandoque tamen & arithmeticam in delictis contingit servari proportionem, dum certa iis pœna pecuniaria proponitur, vel damno in rebus dato proportionata; non inspecto, quis hujusmodi delicti reus sit: ut id in furto, rapina, damno legis Aquiliæ, in jus vocatione parentis aut patroni sine veniâ, aliisque multis evenit. (VII., VIII, IX, X.)

7. Proximior jurisprudentiæ finis est *juris* applicatio facienda per JCtos, dum judicis aut advocati funguntur officio. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Est autem *jus* hoc loco nihil aliud, quàm *regula ac norma agendorum.* (licèt & aliæ plures sint juris significationes *in l. pen. & ult. ff. h. t.*) Et vel *publicum* est, quod videlicet *ad statum Reipublicæ spectat primariò*, vel *privatum*, quod *ad singulorum utilitatem primariò pertinet l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* quamvis & ipsum jus privatum aliquando juris publici veniat appellatione, in quantum publicâ auctoritate constitutum est.

est. *l.* 38. *ff. de pactis*, *l.* 20. *ff. de relig. l.* 15. §. 1. *ff. ad leg. falcid.* Utrumque collectum est ex *naturæ*, *gentium*, *& civilibus* præceptis, generaliter ad hæc tria tendentibus, ut quis *honestè vivat*, *alterum non lædat*, *suum cuique tribuat*; quæ vulgo tria juris præcepta dicuntur. (XI.)

8. *Jus naturale* quatenus physicè & materialiter in bruta cadit, est, *quod natura omnia animalia docuit l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* At, in quantum soli homines (non bruta *pr. Inst. de paup.*) propriè juris capaces sunt, est *quod recta ratio illis*, *qui verè intelligunt*, *dictat sine mentis discursu.* Quò etiam pertinent, quæ per necessarias consequentias inde educuntur; uti inter alia sui defensio. *l.* 3. *ff. h. t.* etiam cum nece adversarii, modo quis vel corpus defendat. §. 2. *Instit. de leg. Aquil.* vel pudicitiam, *l.* 1. §. 4. *ff. ad leg. Corn. de Sicar. arg. l.* 8. §. *fin. ff. quod met. caus.* non item bona : quamvis enim licita sit eorum defensio. *l.* 1. *C. unde vi. l.* 3. §. 9. *ff. de vi & vi armat.* non tamen cum rapientis cæde. *arg. l.* 52. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* nisi quis ex defensore bonorum fiat corporis defensor; instante raptore; vel incertum sit, utrum diripiendi an occidendi causâ venerit adversarius; quod in fure nocturno accidit. *l.* 4. *ff. ad leg. Aquil. l.* 9. *ff. ad leg. Cornel. de sicar.* (XII, XIII, XIV, XV.)

9. Cæterum immutabile est jus naturale §. *pen. Inst. de jur. nat. gent. & civ.* puta 1. in totum : cùm pro parte mutari possit à jure civili *l.* 6. *ff. h. t.* 2. in thesi : nam in hypothesi quandoque mutatur, & regula juris naturalis quasi exceptiones quasdam propter concurrentes circumstantias admittit. Et 3. illud demum jus immutabile est, quo quid præcipitur; non item quo quid solummodo suadetur. (XVI, XVII.)

10. Jus gentium est, *quod apud omnes gentes vel saltem moratiores obtinet & peræque custoditur*, & vel *primævum* est, nempe *jus naturale hominum à gentibus receptum. arg.* §. 1. *in med. Inst. de jur. nat. gent. & civil.* vel *secundarium*, quod *usu & humanis necessitatibus exigentibus inter gentes est introductum.* §. 2. *in med. eod. tit.* cui adscribenda; quæ enumerantur in *l.* 4. & 5. *ff. h. t. & d.* §. 2. Ad utriusque verò juris substantiam requiritur ut concurrat *ratio* cum *usu*, sine quibus nihil juris gentium est. (XVIII. XIX.)

11. Jus civile est, *quod quæque civitas sibi proprium constituit.* Idque nec in totum à jure naturali recedit, nec per omnia ei servit. *l.* 6. *ff. h. t.* Dividitur autem non modo in jus *scriptum* & *non scriptum*; sed &, quod sit vel *jus civile origine*, vel *compro-*

batione. Jus civile *origine* est, quod *sine certo ac speciali juris naturalis fundamento in civitate constituitur, licet non careat generali aliquâ æquitatis & justitiæ ratione.* Quò pertinent testamentorum & aliorum actuum plurimæ solemnitates; forsitan & Senatusconsultum Macedonianum, Velleianum, lex Falcidia, &c. & variæ leges antiquæ, Fusia Caninia, Ælia Sentia, aliæque plures postea abrogatæ. *Comprobatione* verò jus civile est, quod *à natura vel gentibus ante constitutum, in civitate receptum est.* Eòque contractus plerique, tutelæ, testamenta, pœnæ multæ delinquentium, & alia quamplurima referri possunt. (xx.)

12. *Moribus.* Magna juris Romani apud nos, & maximè in Frisiâ, auctoritas est, illudque oportet in judicando sequi: nisi vel speciali consuetudine sit abrogatum, vel speciali lege municipali aut Ordinum edicto sublatum, vel ratio legis Romanæ peculiaris fuerit Romanæ genti. Vide *Groenw. ad Procem. Inst. n.* 3. *& seqq.* Quod si mores regionis obscuri vel incerti sint, ad vicinarum regionum mores recurri, haud absurdum.

Tit. II.

De origine Juris & omnium Magistratuum & successione Prudentum.

1. Tria potissimum h. t. tractantur; videlicet initia juris & incrementa, origo Magistratuum, & JCtorum successio. Principio Regum arbitraria pro legibus erant: sed postea nonnullæ à Regibus Romanis leges conditæ; quæ à Papirio collectæ, *leges regiæ* ab auctoribus, à collectore *jus Papirianum* appellatæ *l.* 2. §. 2. *in fin. ff. h. t.* Ejectis verò Regibus, incerto jure populus aliquandiu usus est; donec per Decem-viros à Græciæ civitatibus variæ leges peterentur, in decem tabulas redactæ. Quibus cùm deinde duæ aliæ legum tabulæ fuissent superadditæ, ex accidenti *duodecim tabularum leges* dictæ sunt *l.* 2. §. 3. *&* 4. *ff. h. t.* His postmodum accesserunt legis actiones, certæ scilicet ac solemnes formulæ, compositæ per JCtos & accommodatæ iis, quæ breviter erant duodecim tabulis comprehensæ. *l.* 2. §. 5. 6 7. *ff. h. t.* quæ tamen jure novo abolitæ. Ingens præterea incrementum jus accepit per novas à populo latas leges, plebiscita, Senatusconsulta, nec non Magistratuum edicta. *l.* 2. §. 8. 9. 10. *ff. h. t.*

Deni-

Denique, redactâ in statum Monarchicum Republicâ, constitutiones Principum magnam fecerunt juris partem; collectæ partim auctoritate privatâ à JCtis Gregorio & Hermogene; partim publicâ jussu Theodosii & Justiniani. Unde Codicis Gregoriani, Hermogeniani, Theodosiani & Justinianei descendit denominatio.

2. Ipse verò Justinianus suas insuper novellas addidit, in authenticas collationes novem post ipsius obitum distributas. Sed mox, vastatâ per Barbaras gentes Italiâ, ut lingua Latina, sic & Romanæ leges neglectæ; licèt quodam modo postmodum revocatæ compositis & editis libris βασιλικῶν sub Imperatoribus Basilio Macedone, Leone, & Constantino Porphyrogennetâ. Donec tandem seculo duodecimo in Italia rursus in lucem protractum, ac in usum revocatum fuit jus ipsum Justinianeum, tempore Lotharii, auctore quodam *Irnerio* vel Wernerio; qui & ipse primus Bononiæ jus illud publicè interpretatus est.

3. Eodem fere tempore componi cœptum jus Canonicum. Ac primò quidem tempore Eugenii tertii Papæ Gratianus Monachus eam collegit Juris Canonici partem, quæ *Decretum* appellatur. Postea jussu Gregorii Noni epistolas Pontificum *decretales* compilavit & in quinque libros digessit Raymundus. Bonifacius octavus *sextum* librum addidit, sed in quinque libros subdivisum. Dein *Clementinæ* à Clemente quinto & ejus Successore Johanne XXII. adjectæ: quibus tandem accesserunt *extravagantes*. Septimus quidem decretalium liber recentioribus Corporis Canonici editionibus subjunctus est à Petro Matthæo Lugdunensi JCto collectus, ut & Pauli Lancelotti Institutiones, sed hactenus non confirmati hi libri.

4. Compositum & jus Feudale ab Oberto de Orto & Gerardo Nigro Capagisto Consulibus Mediolanensibus, & aliis, iisque addita plura capitula extraordinaria ex Alvarotto & Ardizone.

5. Ceterum quod attinet Novellas Leonis & Heraclii, Nicephori, Comneni, Frederici, Henrici Septimi aliorumque Impp. constitutiones Corpori Juris Justinianei subjunctas, non adeò magna earum atque quidem juris Romani est auctoritas.

6. Altera tit. pars est de Magistratibus, quales primis temporibus Reges: deinceps Consules, Censores, Dictatores, Tribuni plebis, Tribuni militum cum consulari potestate, Prætores, Ædiles, Quæstores Ærarii, Quæstores parricidii, Trium-viri capitales, Trium-viri monetales, Proconsules

aliique plures, de quibus *l.* 2. §. 13. *usque ad* §. 35. *ff. h. t.*

7. Tertia parte de JCtis agitur, qui olim non tam publicè docebant, quàm potius respondebant de jure consulentibus. Primus Tiberius Coruncanus jura cœpit publicè profiteri: quem plures postea secuti; ex quibus plurimi præturâ, consulatu, aliisque majoribus dignitatibus fuerunt conspicui: distabant autem olim à causarum oratoribus JCti. Sed Servius, cùm jam orator esset, objurgatione Mucii, *turpe esse patritio & nobili & causas oranti, jus, in quo versatur, ignorare*, juris peritiam eloquentiæ adjunxit. *l.* 2. §. 43. *ff. h. t.*

8. Tandem sectæ JCtorum natæ sunt à primis auctoribus Capitone & Labeone. Capitoni quidem Sabinus, Sabino Cassius successit, indeque *Cassiani* seu *Sabiniani* nomen sunt sortiti, Labeoni verò successit Nerva Pater, Nervæ Proculus; unde *Proculiani* appellati sunt. Utrique huic sectæ plures postea sese addiderunt opinionibus inter se dissidentes: cujus dissensus etiam plurima in Pandectis occurrunt vestigia, quamvis eum magnâ ex parte suis Justinianus sustulerit decisionibus. Vide *l.* 2. §. 47. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. lib.* 1. *tit.* 17. *de veteri jure enucleando.*

TIT. III.

De Legibus, Senatusconsultis & longa Consuetudine.

1. LEx in genere est, *commune præceptum, virorum prudentum consultum, delictorum quæ sponte vel ignorantia contrahuntur coërcitio, communis Reipublicæ sponsio. l.* 1. *ff. h. t.* quamvis sumpto strictius legis vocabulo, sit *jus quod Populus Romanus Senatorio Magistratu interrogante constituebat.* §. 4. *Inst. de jur. nat. gent. & civil.* (II, III, IV.)

2. Sunt autem varia legis requisita, puta, ut *justa* sit, tam quantum ad materiam, dum honesta præcipit, turpia vetat, quàm quantum ad formam, dum æqualitatem servat & æqualiter obligat. Sit & *perpetua*, nisi mutationem suadeant mutati hominum mores, aut cessantes legis rationes; quo modo per contrariam legem aut usum eas quandoque contingit abrogari. §. *pen. Inst. de jur. nat. gent. & civil.* Sit insuper lata ab eo, qui condendæ legis potestatem habet, videlicet, à Principe, vel Optimatibus, vel Populo, pro diverso Reipublicæ statu; quâ ratione concilianda *l. ult. C. h. t.* cum *l.* 9. *l.* 32. *ff. h. t.*

h. t. l. 9. *ff. de justit. & jur.* Denique sit *intellecta*; adeoque non modò clara ac perspicua, nec captionibus obnoxia aut difficilis; sed & promulgata; usque adeò ut ne obliget quidem nisi post duos à promulgatione menses, *Nov.* 66. *c.* 1. ne eos quidem, quibus medio tempore innotuit legis dispositio; cùm id confusiones esset pariturum. De cætero scriptura non est de legis essentia, sed expressa sanctio, quæ & aliunde sine scriptura potest intelligi. (V, VI, VII, VIII, IX, X.

3. Concurrentibus his requisitis, vis legis est obligare subditos ad sui observantiam, sive imperet, sive vetet, sive puniat, sive permittat, *l.* 7. *ff. h. t.* sive præmia distribuat, *l.* 1. §. 1. *ff. de justit. & jure.* sive delicti gratiam faciat, *arg. l.* 22. *ff. h. t.* sive suadeat. §. 3. *Inst. de pupill. subst. l.* 1. §. 3. *ff. de peric. & comm. rei vend.* Obligat & advenas ac peregrinos, quamdiu in legislatoris sunt territorio; sed extra illud impunè non paretur. *l. fin. ff. de jurisd.* Ipse autem Princeps legibus civilibus per se vel antecessores conditis solutus est *l.* 31. *ff. h. t.* quibus tamen sese spontaneâ subjectione nonnunquam submittit, quo populum reddat earum observantiorem. *l.* 4. *C. h. t.* §. *ult. Inst. quib. mod. test. infirm.* Nec lucrum captat regulariter ex eo fundamento, quod legibus solutus sit: atque ita admittit contra se Falcidiam, *l.* 4. *C. ad leg. Falcid.* quærelam inofficiosi. *l.* 8. §. 2. *ff. de inoff. test.* nec ex testamento solemnibus destituto capit. §. *ult. Inst. quib. mod. test. infirm.* Insinuationem tamen donationis in se noluit vigêre. *l.* 34. *in fin. pr. & auth. seq. C. de donat.* nec caducitatem legati. *l.* 56. *ff. de legat.* 2. ac varia sibi sancivit privilegia. *l.* 6. *in fin. ff. de jure Fisci.* quâ de causâ etiam ad Principem non pertinet regula, *quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur*, sed ad solos Magistratus. (XI, XII, XIII, XIV, XV.)

4. Quod si contra leges quid actum sit, id ipso jure nullum est. *l.* 5. *C. h. t.* nisi lex pœnâ aliquâ, in contravenientes constitutâ, contenta sit; vel rescissionem expresse desideret, velut, in testamento inofficioso, alienatione in fraudem creditorum, metu, aliisque. Unde & multa fieri prohibentur, quæ facta tenent. Vide *l.* 8. §. 2. *ff. de procurat. junct. l.* 7. *C. eod.* (XVI.)

5. Cæterum lex tantum futura regulariter concernit: ut firma maneant, quæ ante novam legem juxta pristini juris observantiam gesta sunt. *l.* 9. *C. h. t. l.* 29. *in fin. C. de testament.* nisi aliud nominatim legislator statuerit. *l.* 7. *C. h. t.* quod solet fieri, quoties vel negotiis præteritis manifesta continetur ea-

que permanens turpitudo vel iniquitas, ut *in l. ult. C. de pact. pign. l. ult. C. de pactis libr. 2. feud. tit.* 55. vel Princeps rescribit aut decernit de casu singulari ac negotio jam gesto, vel denique lex posterior priorem dubiam solummodo declarat & interpretatur. *arg. l.* 21. §. 1. *ff. qui test. fac. poss.* (XVII.)

6. Fertur & lex regulariter de casibus tantum frequentioribus, non raris, aut insolitis *l.* 3. 4. 5. 6. *ff. h. t.* nisi existat de facto casus rariùs contingens, quem & legibus tunc definiri necesse est. Ut colligere licet ex *l.* 12. *C. de legit. hæred. l.* 12. *l.* 14. *ff. de statu hom. l.* 3. *ff. si pars hæred. pet. l.* 9. §. 1. *l.* 22. 23. *ff. de reb. dub.*

7. Necessaria autem aliquando legis interpretatio, quæ, quatenus vim legis habet, à solo fit Principe *l. ult. C. h. t.* eoque connivente, etiam à consuetudine. *l.* 37. 38. *ff. h. t.* At, si fiat à Judicibus vel JCtis, legis virtute caret, sive illi verba legum obscura explanent, dubiumque eruant legis sensum; sive ad alios casus similes extendant perspicuam legis dispositionem, consideratâ ejus ratione. *l.* 12. 13. *l.* 38. *h. t.* (XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV.)

8. Legi similis in multis est consuetudo, *Jus non scriptum moribus utentium paulatim introductum legis habens vigorem.* §. 9. *Instit. de jure nat. gent. & civ. l.* 32. *ff. h. t.* cujus varia requisita; puta, tacitus populi consensus; *d. l.* 32. justitia & rationabilitas. *arg. lib.* 39. *ff. h. t.* longum tempus, & actuum liberorum judicialium vel extra judicialium frequentia; arbitrio judicis relicto actuum numero & temporis spatio *arg. l.* 1. *C. quæ sit longa consuet. l.* 32. 35. 38. *ff. h. t.* Obst. *l.* 13. *C. de sent. & interloc. l.* 12. *ff. de offic. præs.* Resp. non exemplis judicandum; nisi series exemplorum jus fecerit. *l.* 38. *ff. h. t.* Quod si consuetudo deinde in scripturam redacta fuerit, manebit nihilominus consuetudo. (XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI.)

9. Cæterum an consuetudo sit, id facti est, adeoque probanda per allegantem. *l.* 1. *C. quæ sit long. consuet. l.* 4. *ff. de cust. & exhib. reor. arg. l.* 5. *ff. de probat.* idque vel per turbam testium, vel aliis legitimis probandi modis. Unius plane Doctoris, quantumvis eximii testimonium non sufficit *arg. l. ff. de juris & facti ignor.* (XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV.)

10. Vis consuetudinis eadem, quæ legis est; sicut & consuetudo posterior legem priorem abroget. *l.* 32. *in fin. ff. h. t.* modò rationabilis sit, & in statu Democratico: alias non. *l.* 2. *C. quæ sit longa consuet.* (XXXVI, XXXVII.)

11. *Moribus.* Si nullum novis legibus per hodiernos legi-

statores

ſlatores tempus adjectum ſit, ex quo illæ obligent, protinùs à promulgatione, etiam ante duorum menſium lapſum ſubjectos obſtringunt. Si tamen in aliquo loco prætermiſſa fuerit promulgatio, apparitoris, nuncii, vel alterius negligentiâ; cùm ea paſſim in aliis eſſet facta locis; loci illius prætermiſſi ſubditos non vidêri lege novâ non publicatâ ligatos, judicatum eſt.

* Adde *ex Cod. lib. 1. tit. 14. de legibus. tit. 16. de Senatuſconſ. libr. 8. tit. 53. quæ ſit. longa conſuet.*

Tit. IV.

De Conſtitutionibus Principum.

1. PRincipis conſtitutio eſt, *quod Principi placet ut legis habeat vigorem.* Cujus eadem fere quæ legis requiſita ſunt. Hujus plures enumerantur ſpecies, puta, *edictum*, *reſcriptum*, *decretum*, *oratio*, *interlocutio*, *mandatum*, *ſubſcriptio vel adnotatio*, *& pragmatica ſanctio.* Eſt autem conſtitutio vel *generalis* vel *ſpecialis*. *Generalis* eſt *quæ omnes ſubjectos æqualiter concernit & obligat l. 1. ff. h. t. §. 6. Inſtit. de jur. nat. gent. & civil.* modo ex circumſtantiis colligi poſſit, Principem reſcribendo, decernendo, interloquendo, &c. velle jus generale condere. *l. 1. §. 1. 2. ff. h. t. junct. l. 3. C. de legib.* (I, II.)

2. *Specialis* eſt *jus ſingulare perſonæ vel cauſæ contemplatione præter jus commune conſtitutum.* Vulgo *privilegium*: quod vel *perſonæ* vel *rei ſeu cauſæ eſt.* Perſonale privilegium eſt, *quod perſonæ conceſſum cum ea extinguitur, nec ad hæredes tranſit*, licèt non extinguatur morte concedentis. Reale eſt, *quod rei cohæret, & ad hæredes devolvitur l. 196. ff. de R. J.* quò etiam privilegia integris civitatibus earumque incolis generaliter conceſſa pertinent. Vide *l. 1. §. ult. ff. ad municip. l. 17. §. 1. ff. de excuſ. tut.* Eſt & vel *temporale*, vel *perpetuum* (XII, XIII, XIV, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV.)

3. Facienda autem talis privilegiorum interpretatio, ut aliquid operentur præter jus commune. *l. 1. §. ult. ff. ad municip.* ſtrictè tamen, ne trahantur ad conſequentias. *l. 14. ff. de legib.* licèt plenè, reſpectu rei vel perſonæ, cui conceſſa ſunt, *l. 3. ff. h. t. arg. l. 2. ff. de juriſdict.* (XVI, XVII, XVIII, XIX.)

4. Frequentiſſima omnium reſcripta ſunt: quæ tamen variis ex cauſis ſunt inutilia; veluti ſi impetrata per ſub vel obreptionem *l. 3. 4. 5. C. ſi contra jus vel util. publ. l. 29. ff. ad leg.*

Corn.

Corn. de Falſ. ſi ſine die & conſule; aut Principis ſubſcriptione careant. *l.* 3. *&* 4. *C. de diverſ. reſcript. & prag. ſanct.* ſi juri contraria *l.* 3. *l.* 7. *C. de precib. imp. offer.* ſi adimant jus alteri quæſitum : id enim nec Princeps poteſt. *l.* 7. *C. de precib. imp. off. l.* 3. *C. de reſcind. vend.* §. *ult. Inſt. de his qui ſui vel alien. jur.* niſi juſta cauſa ſubſit, aut neceſſitas vel utilitas publica id exigat, & æquivalens eo caſu præſtetur. *l.* 13. §. 1. *ff. commun. præd. tam urb. l.* 2. *C. pro quib. cauſ. ſerv. pro præm. d.* §. *fin. Inſt. de his qui ſui vel al. jur. l.* 9. *C. de oper. publ.* Obſt. *l.* 14. *C. de oper. publ. l.* 2. §. 16. *ff. ne quid in loc. publ.* Reſp. ſunt caſus, quibus jus non erat alicui quæſitum : nam nec ædificanti in *d. l.* 14. conceſſum erat, ut ædificaret eo modo, nec vicino in *d. l.* 2. §. 16. id erat datum, ne quiſquam ei ædificando noceret. *d. l.* 2. §. 16. (III., IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI.)

5. *Moribus.* Secundum DD. reſcripta vel *gratiæ* ſunt, *quæ beneficii loco conceduntur*, ut moratoria, delicti gratiam, aut honorem alicui concedentia : *vel juſtitiæ*, quæ ſecundùm jus commune ordinata ad cauſæ cognitionem & definitionem ſpectant, habentque ſemper tacitam in ſe conditionem, *ſi preces veritate nitantur*; & judicis comprobatione indigent; nec ultra anni ſpatium ſuam firmitatem obtinent; exceptis prehenſionis reſcriptis, quæ datâ apprehendendi occaſione etiam poſt annum executioni mandari poſſunt. Cæterum permittente Principe etiam civitates, municipia, corpora & collegia licita ſibi poſſunt jura condere, quæ ſtatuta, vel jure municipalia, vel leges loci appellantur. Et hæc juſta eſſe oportet ac rationabilia, juri per Principem conſtituto non directò contrariantia, *arg. l.* 3. §. 5. *ff. de ſepulchr. viol.* Sed cum de ſtatutis plurimiſque circa eorum concurſum difficultatibus ex profeſſo tractare non permittat libelli & inſtituti ratio, præſtabit hîc nihil quam pauca dicere.

*. Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 14. *de leg. & conſtitut. Principum tit.* 15. *de Mandat. Principum tit.* 19. *de precibus Imp. offerend. tit.* 21. 22. 23. *de libr. I.*

TIT. V.
De Statu hominum.

1. STatus eſt ipſa perſonæ conditio : ac varius eſt, atque inde variæ hominum diviſiones. Primò enim vel maſculi ſunt vel fœminæ, & fœminarum in multis melior quàm virorum eſt conditio. Velleiani enim gaudent beneficio variiſque

riisque in casibus mitiùs quàm viri puniuntur, ut id suo loco pleniùs. Quamvis & deterioris quandoque conditionis sint, quatenus nec Magistratus, nec tutrices, nec procuratrices esse possunt, nec postulare, nec civilibus, aut publicis fungi officiis. *l.* 2.*ff.* *R.* *J.* Hermaphroditus ei sexui annumerandus est, qui in eo prævalet. *l.* 10.*ff.* *h.* *t.* (I.)

2. Sunt & vel liberi vel servi. Libertatis & servitutis definitiones videre est in *l.* 4.*ff.* *h.* *t.* Cæterùm vis illicita vel juris dispositio libertatem non minuit. *arg.l.* 13.*ff.* *qui test.fac.poss.* Servi vel nascuntur vel fiunt; idque vel jure gentium, ut captivitate; vel jure civili, variis modis, de quibus *DD. ad* §. *pen. Inst. de jure person.* Quomodocumque autem in servitutem redacti fuerint, pro nullis habentur. *l.* 32.*ff.* *R.* *J.* Nec quicquam inter liberos & servos medium est, cum & statu-liberi servi sint. *l.* 9.*ff.* *de statu lib.* licèt quandoque propter imminentem spem libertatis velut liberi considerentur. *l.* 33. *ff.* *de solution.* *l.* 13. *C.* *de testam. manum.* *l.* 14.*ff.* *de quæstion.* *l.* 9. §. *ult.ff.* *de pœnis.* & adscriptitii servis potius annumerandi; secus si simplices coloni fuerint. *l.* 7. *l.* 18. *C.* *de agric. & censit.* licèt Clerici esse possint, religionis favore *Nov.* 123.*c.* 17. & in quibusdam à servis aliis glebæ non adscriptis distincti sint, (II, III, IV, V.)

3. *Moribus.* Hodie inter Christianos fere abolita servitus, nisi cum Barbaris bella gerant; adeo ut servus, quamprimum regionum nostrarum fines intraverit, etiam invito domino protinus ad libertatem proclamare possit. Superfunt tamen in variis regionibus quædam servitutis vestigia in hominibus *propriis*, quos vocant; ut & illis rusticis, qui superiori domino serviles tenentur operas præstare manu aut jumentis.

TIT. VI.

De his qui sui vel alieni juris sunt.

I. HOmines liberi vel *ingenui* sunt, *qui simul ac nati, liberi sunt.* Vel *libertini*, qui *ex justa servitute manumissi.* Quamvis jure novo omnes sint ingenui, salvo jure patronatùs. *Nov.* 78. Sunt & vel *sui juris* qui patresfam. appellantur, vel *alieni juris* qui *dominicæ* si servi; aliàs, *patriæ subsunt potestati*, ut filiifam. cujuscumque ætatis sint. *l.* 4.*ff.* *h.* *t.* etiam in utero adhuc existentes, qui tamen pro jam natis habentur, quoties de ipsorum commodo agitur *l.* 7.26.*ff.* *de stat. hom.* Obst.*l.* *ult.* *ff.* *de collat.* Resp. non confertur posthumo, quia incertum an

ei collatio profutura sit, cùm possit abortus fieri aut monstrum nasci. Non verò pro natis habendi, si agatur de commodo tertii; nec tertio prosunt. *d. l. 7. l. 231. ff. V. S.* nisi ipsi, læso tertio, veluti matre læsâ, læderentur. *l. 18. ff. de stat. hom. l. 3. ff. de pœnis l. 4. 5. ff. de ventre in poss. mitt.* (I. *& tit. præced. num. ult.*)

2. Est autem patria potestas, *quam cives Romani habent in suos liberos*, etsi furiosi sint, & de facto potestatem hanc exercêre nequeant. *l. 8. ff. h. t. l. 20. ff. de stat. homin. l. 9. & seqq. ff. de ritu nupt. l. 25. C. eod.* Ejusque plurimi effectus sunt: præterquam enim quod patri matrique debetur reverentia, honor, obsequium, &c. patri insuper plurima filius acquirit, adhibitâ peculii distinctione; nec sine patris consensu nuptias contrahit, (de quibus suo loco) ac in eum pater olim jus vitæ & necis habuit *l. 11. in fin. ff. de liber. & posth.* jure novo modicam coërcitionem *l. un. C. de emend. prop.* (II, III.)

3. Potestas hæc tribus potissimum modis constituitur, nuptiis, legitimatione, & adoptione. Nuptiis tamen non aliter, quàm si legitimo tempore filius natus fuerit *l. 6. ff. h. t.* quod est à principio mensis septimi usque ad initium mensis undecimi. *l. 12. ff. de statu homin. l. 29. pr. ff. de liber. & posth. l. 3. ult. ff. de suis & legit. Nov. 39. c. 2.* Quod si mulier protinùs à morte primi mariti ad secunda vota transeat, & partum edat eo tempore, quo potuit ex secundo concepisse, in dubio præsumendum esse; quod secundi mariti proles sit, censet *Treutl. vol. 1. disp. 2. th. 5. lit. F.* Si abortus factus aut monstrum natum sit, liberorum non continetur appellatione, secùs si partus tantum membrorum humanorum officia ampliaverit. *l. 14. ff. de statu hom. l. 129. ff. V. S.* Licèt monstra pro liberis fuerint habita ad evitandas orbitatis pœnas. *l. 135. ff. V. S.* (IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII.)

4. Ut autem justis nuptiis quæsiti patrem, sic vulgo quæsiti matrem sequuntur. *l. 19. ff. de statu homin.* Nisi privilegium, in ipsis per justas nuptias quæsitis, matris conditionem ac patriam præferat. *l. 1. §. ult. ad municip.* Cæterùm in causis publicis patria potestas non spectatur. *l. 9. ff. h. t.*

5. *Moribus.* Hodie peculiares illi, qui apud Romanos obtinuerunt, patriæ potestatis effectus vel plane in desuetudinem abierunt, vel saltem admodum sunt imminuti. Nec nepotes hodie sunt in avi potestate, eo quod filius, ex quo nepotes nascuntur, ipse per nuptias exivit ex patria potestate. An autem mense duodecimo partus editus legitimus sit, ex arbitrio judicis,

cis, & Medicorum dependet, si mater indubitatæ castitatis fuerit ex fama publica, & circumstantiæ partum procrastinantes ex Medicorum judicio concurrant.

* Adde *ex Cod. lib.* 8. *tit.* 47. *de patria potestate. tit.* 52. *de infant. expositis.*

TIT VII.

De Adoptionibus & Emancipationibus, &c.

1. ADoptio in genere est *actus legitimus, quo is qui filius naturâ non est, fit filius.* Ejusque duæ species sunt, *adrogatio*, & *adoptio in specie. Adrogatio* est quâ paterfam. pubes vel impubes expresse consentiens rescripto Principis adoptatur *l.* 5. 8. 32. 33. *ff. h. t.* cujus effectus sunt, quod transeat in potestatem patris adrogatoris cum bonis & liberis §. *pen. Inst. h. t.* eique quarta pars bonorum adrogatoris ex D. Pii constitutione debeatur, si impubes sit §. 3. *Inst. h. t.* cujus etiam petitionem ad hæredes transmittit *l.* 22. *ff. h. t.* scilicet ex lege condictionem, per quam ad instar æris alieni, quarta exigitur *arg. l.* 1. §. 15. *ff. de inoff. test.* (I, II, III.)

2. Est verò hæc quarta omnium bonorum; cum leges ubique simpliciter quartæ mentionem faciant: etenim, si tam justa subsit adrogandi causa, ut Princeps etiam ei, qui liberos jam habet, adrogandi facultatem tribuat, (quod tamen difficulter indulgetur *l.* 17. §. 3. *ff. h. t.*) etiam non absurdum est, adrogatum hoc modo plus percipere, quàm alii legitimè nati; cùm pater non prohibeatur etiam planè extraneo propter bene merita maximam bonorum partem relinquere, modò salva sit liberis legitima. (IV.)

3. *Adoptio in specie* est, *quâ filiusfam. tacitè consentiens imperio magistratûs adoptatur l.* 5. *ff. h. t.* Cujus effectus olim erat, quod adoptatus subjiceretur patris adoptantis potestati: sed jure novo non aliter quàm si ab aliquo ascendentium adoptatus sit. §. 2. *Inst. h. t. l. Cod. eod.* (V.)

4. Utriusque, tam adoptionis quàm adrogationis requisita sunt, ut adoptans sit masculus, excepto casu §. 10. *Inst. h. t.* sexagenario major, & liberis careat aliis legitimis *l.* 15. §. 2. *l.* 17. §. 2. 3. *ff. h. t.* præcedat adoptatum plenâ pubertate, §. 4. *Inst. h. t.* nec plane & in perpetuum inhabilis sit ad generandum. §. 9. *Inst. h. t.* (VI.)

5. Generalis etiam utriusque effectus est, quod dignitas eâ augeri, at nunquam minui, possit; & aucta duret, donec soluta

ſoluta fuerit adoptio *l.* 13. *l.* 35. *ff h. t.* Quod ſi libertus à patrono adoptatus fuerit, fiet ingenuus, ſaltem pro tali habendus erit reſpectu patroni. *l.* 32. *ff. de ritu nupt.* At non reſpectu extraneorum. *l. ult. ff. h. t. d. l.* 32. Non tamen adoptio confert jus ſanguinis, ſed tantum agnationis *l.* 23. *ff. h. t.* quæ *conſanguinitas* dicitur in *l.* 44. *ff. h. t.* Nec deficere cenſenda conditio *ſi ſine liberis*, adoptione factâ; ne in poteſtate hæredis ſit, quovis momento efficere, ut conditio deficiat. *l.* 76. *ff. de condit. & demonſtrat.*

6. Solvitur patria poteſtas morte naturali vel civili *pr. &* §. 1. *Inſt. quib. mod. patr. pot. ſolv.* dignitate omni, quæ liberat à curia, idque reſpectu onerum, non item quantum ad commoda. *Nov.* 81. *c.* 1. §. 1. *& c.* 2. Emancipatione, (quæ eſt *relaxatio vinculi patriæ poteſtatis*) & vel legitima fuit vel Anaſtaſiana vel Juſtinianea. Quod ſi ſemel facta fuerit, vivo quidem filio pater controverſiam movere poteſt, quaſi non rite facta eſſet. *l.* 2. *C. ſi adverſ. rem judic.* At non poſt ejus obitum. *l.* 25. *ff. h. t.* Extraneis tamen, quorum intereſt, id non prohibitum *l.* 5. *C. ne de ſtatu defunct.* poteſt & pater filium emancipatum ob ingratitudinem in poteſtatem revocare. *l. un. C. de ingrat. liberis.* (IX, X, XI.)

7. Militiâ verò vel nuptiis patria poteſtas non diſſolvitur. *arg. l.* 1. §. 5. *ff. de libr. exhib. l.* 1. *in fin. ff. ad S. Conſ. Maced.* (XIII.)

8. *Moribus.* Patria poteſtas hodie per nuptias filiif. aut filiæf. extinguitur, uti & majorennitate, eo modo quo cura finitur: inſuper ſeparatâ filii habitatione & negotiatione per annum & diem patre non contradicente; niſi filius ſtudiorum causâ abſit, aut peregrinetur: quod tamen in Friſiâ non receptum. Sed ſolemnes emancipationes vix hodie obtinent, ut nec adoptiones, Friſiâ exceptâ: imo ſi qui hodie de facto adoptati fuerint, non liberorum, ſed magis alumnorum jure cenſentur; unde nec patri adoptivo ab inteſtato ſuccedunt. In adoptionis tamen locum in quibuſdam regionibus ſucceſſit unio prolium, actus, quo causâ cognitâ, & accedente magiſtratûs ac eorum quorum intereſt, conſenſu, parentes maſculi vel feminæ ad ſecunda vota tranſeuntes id agunt, ut vel liberi utrimque ex primo matrimonio, vel nati ex primo cum natis ex ſecundo matrimonio, æqualiter ſuccedant, perinde ac ſi ex uno omnes conjugio eſſent progeniti.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 48. *de adoption. tit.* 49. *de emancip. liberor. tit.* 50. *de ingrat. liberis.*

TIT.

Tit. VIII.

De Divisione Rerum & Qualitate.

1. Compendiosa rerum divisio est, quod vel communes sint, vel publicæ, vel universitatis, vel nullius, vel singulorum. *pr. & §§. seqq. Inst. h. t.* aut, quod eòdem redit, res vel nullius sunt vel alicujus. Res nullius vel divini vel humani juris sunt. Res nullius & humani juris sunt res jure gentium communes; *quæ usu sunt omnium, proprietate nullius, cedunt tamen primo occupanti*, non, quod in totum occupentur; sed quoad aliquam sui partem, quod in aëre, mari, littoribus, &c. contingit. Quâ ratione quilibet in littore ædificare potest, *l. 5. §. 1. ff. h. t.* ut tamen consultiùs sit ad id impetrare decretum prætoris. *l. 50. ff. de acquir. rer. dom.* Et ædificando fit dominus illius partis, quam occupavit. *l. 6. ff. h. t.* Quippe quæ nullius fuit, alioquin inædificata solo cedunt, cùm aliquis existit soli dominus. §. 29. 30. *Instit. h. t.* Quamvis verò in littora imperium exerceri possit, quo respectu & populi Romani esse dicuntur. *l. 3. ff. ne quid in loco public.* Proprietate tamen manent communia. *l. 2. §. 1. ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Res nullius sed divini juris vel sacræ, vel sanctæ, vel religiosæ sunt. Sacræ dicuntur, *quæ rite per Pontificem Deo consecratæ*, vel, *quæ autoritate publicâ ab usu profano ad usum pium translatæ sunt.* Et tantus religionis favor est, ut dirutâ æde sacrâ locus adhuc sacer maneat. §. 1. *Inst. h. t.* Secus, quam est in littore, cui casa imposita fuit iterumque diruta, quod deficiente religionis favore pristinam naturam recuperat. *l. 6. ff. h. t.* Quod si bona ab hæreticis sint consecrata; non in profanos, sed alios licitos usus sacros convertenda. *arg. l. 16. ff. de usu & usufr. leg.* Obst. *l. 5. C. de paganis.* Resp. agit de iis quæ falsis diis & dæmoni consecrata, quæ si ab hostibus capiantur, sacra esse desinunt. *l. 36. ff. de Religios.* Licèt id ipsum de facto magis quàm de jure intelligendum sit, quatenùs inter Gentiles non erat illa sacrorum communio, sed alii alia agnoscebant sacra, cultum alium, aliosque Deos tutelares; cæteroquin jure postliminii res tales recipiunt pristinam rerum sacrarum naturam. *d. l. 36.* (V, VI.)

3. Res sanctæ sunt, *quæ ab injuriis hominum sanctione defensæ sunt ac munitæ*, ita dictæ vel à sanctione vel à sagminibus §. 10. *Inst. h. t. l. 8. ff. h. t.* Tales sunt legati, portæ, muri civitatis, pœnâ capitali in eorum violatores constitutâ. *l. ult.*

ult. ff. h. t. l. ult. ff. de legation. Quæ & in muris municipiorum propter rationis paritatem obtinet. *arg. l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* (VII.)

4. Res religiosæ sunt, *quas quisque facit autoritate privatâ, dum mortuum infert in locum suum, vel alienum domino permittente.* De quibus alibi *tit. de Relig.*

5. Res alicujus vel plurium sunt vel singulorum. Illæ iterum vel publicæ, vel universitatis. Publicæ sunt *quæ jure dominii ad populum universum pertinent*, ut portus, pleraque flumina *l.* 4. §. 1. *h. t.* nam & flumina quædam privata sunt. *l.* 1. §. 3. *ff. de flumin.* Res universitatis dicuntur, *quæ jure dominii ad collegium, municipium, aliamve universitatem pertinent.* (VIII, IX, X.)

6. Alio insuper modo res dividuntur, quod vel *corporales* sint vel *incorporales.* Illæ dicuntur *quæ suâ naturâ tangi possunt*; hæ, *quæ tangi nequeunt & in jure consistunt*, ut servitutes, hæreditates, nomina, &c. *tit. Inst. de reb. corp. & incorp.* Corporales iterum vel *mobiles* sunt, qualis supellex; vel *immobiles*, quæ *non possunt de loco in locum moveri*, ut ædes & fundi, vel *sese moventes*, quales servi & animalia. (XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI.)

7. *Moribus.* Res hodiè vulgo in allodiales & feudales dividuntur; & omnes rerum species fere ad mobilia & immobilia reduci solent juxta statutorum interpretes, licèt naturâ suâ incorporales essent. Sic ut actiones in personam, ut & in rem mobilem mobilibus, in rem verò immobilem immobilibus annumerandæ sint, ex probabiliori sententia. *arg. l.* 15. *ff. R. J.* De his latè parens p. m. Paulus Voet *tract. de mobil. & immobil.* Quin tamen ex hominis dispositione, per testamentum vel aliter fieri possit, ut rerum incorporalium tamquam à corporalibus distinctarum ratio haberi possit, nequaquam dubium. Vide *Sande decis. Fris. libr.* 4. *tit.* 4. *def.* 6. Cæterum nulla inter Reformatos sepulchris adest religio, aut templis sanctitas, licèt in violatores aut scelere profanantes graviùs animadvertatur. Sepulchra verò etiam in commercio esse; & actu inter vivos aut ultimâ voluntate alienari posse vulgatum est. Flumina autem non tam publica, quàm regaliis annumerata.

TIT. IX.

De Senatoribus.

1. SEnator est, qui in ordinem senatorium est coöptatus; licèt, latiùs sumpto vocabulo, sit qui jus dicendi sententiam in senatu habet *l. ult. in fin. ff. h. t.* Senatus est, selectorum virorum, non plebeiorum cœtus: erant autem quidam senatorum ordines; eòque spectat. *l.* 15. §. 2. 3. *ff. de excus. tutor.* Licèt & ipse senatus ordo fuerit, ex quo magistratus potissimùm eligebantur: cui varia concessa privilegia, veluti fori. *l.* 2. *C. ubi senat. vel clariss.* Duplicis domicilii, tum Romæ, tum in municipio, unde oriundi. *l.* 11. *ff. h. t.* Insuper, quòd filii ex senatore nati senatorii sint, & dignitatis paternæ participes, licèt nati ante dignitatem. *l.* 5. *ff. h. t.* Cùm liberis non sint invidendi honores paterni *l.* 11. *C. de dignitat.* modò ante nati id à Principe petierint, sine obstaculo impetraturi *arg. l.* 23. §. 5. *C. de nupt.* non petentes, quia videntur honorem paternum contempsisse, ejus non erunt participes. De quo casu intelligenda forsan *l. ult. C. de decurion.* (I, II, III, IV.)

2. Uxor quoque senatoris mariti sui dignitatem sequitur, eamque dum vidua est retinet: sed iteratò nubens inferioris conditionis marito, ex ejus persona æstimatur, nisi rescripto obtinuerit, ut primi mariti retineret dignitatem. *l.* 8. *l. ult. ff. h. t.* Idemque juris est in senatorum filiabus inferiori nubentibus. *d. l.* 1. (V, VI, VII, VIII, IX.)

3. Perit autem hæc dignitas senatoria, si senatu motus fuerit senator. *l.* 2. 3. 4. *ff. h. t.* §. 5. *Inst. de cap. dimin.* quæ dignitatis privatio etiam ad liberos ex senatore jam ordine moto conceptos extensa est, de quibus accipienda *l.* 11. *C. de quæstion.* liberis enim ante vel natis, vel conceptis hæc non nocet macula paterna. *l.* 7. §. 1. 2. *ff. h. t.* (X.)

TIT. X.

De Officio Consulis.

1. MAgistratus Romani vel Urbani fuerunt, vel Provinciales. Urbanos inter primi occurrunt consules, à consulendo dicti. Hi initio quidem juri reddendo, sed deinde bellis gerendis magis intenti; tandem honoris titulum & umbram magis, quàm veram potestatem habuerunt. Judicabant de liberali causa, judices, tutores dabant, ac penes

eos manumissio, adoptio & similia expedita. Quin & apud se consul, ut & annis 20. minor, suum potuit servum manumittere. *l.* 20. *in fin. ff. de manum. vind.* Licèt id apud collegam non potuerit, propter parem potestatem. *l.* 18. §. 1. *ff. de manum. vind. l.* 14. *ff. de manumission.* Obst. *l. un. in fin. ff. h. t.* Resp. sensus est, quòd apud se possit manumittere, ubi causa manumissionis apud collegam fuerit probata. (I, II.)

2. Fuerunt autem Consules vel ordinarii, initio anni electi, vel suffecti, qui medio tempore in deficientium locum surrogati: à quibus nec anni numeratio, sed tamen Senatusconsultorum denominatio videtur facta, Trebelliani forsitan ac Pegasiani. (III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 12. *tit.* 2. *de consulibus, &c.*

TIT. XI.

De Officio Præfecti Prætorio.

1. FUit & præfectus Prætorio, qui præerat militibus ad custodiam Principis lectis: ejusque paulatim accrevit dignitas, ut adeptus fuerit disciplinæ publicæ emendationem, & tandem ad eum loco Principis factæ fuerint appellationes, nec ab eo ad Principem ultra provocari sed tantùm supplicatio fieri potuerit. *l. un. ff. h. t. l. un. C. de sent. præfect. præt.* Tales aliquando eodem tempore plures fuerunt; sub Justiniano quatuor, puta Orientis, Illyrici, Africæ, & Italiæ: quibus & jus edicta condendi datum fuit, quæ *formæ* appellatæ. *l.* 2. *C. de off. præf. præt. orient.* (I, II.)

* Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 26. *de off. præf. prætorio orient. & Illyrici. tit.* 27. *de off. præf. prætorio Africæ, &c. lib.* 12. *tit.* 4. *de præf. prætorio, &c.*

TIT. XII.

De Officio Præfecti Urbi.

1. TEmpore Regum, ut & sub Consulibus, donec Prætores creati, præcipuè verò sub Impp. fuit Præfectus Urbi; cujus officium erat tueri quietem populi & popularium, quem in finem stationarios habebat milites. *l.* 1. §. 12. *ff. h. t.* Etiam de criminibus omnibus cognoscere in Italiâ intra centesimum lapidem. *l.* 1. *pr.* & §. 4. *ff. h. t.*

quod

quod ſpatium *terminorum urbs* venit appellatione *l. ult. ff. h. t.* & ſi quid peccatum eſſet, poterat vel ad tempus vel in perpetuum alicui interdicere negotiatione, profeſſione, advocatione, foro, ſpectaculis. *l.* 1. §. *pen. ff. h. t.* cùm tamen præſes id tantùm potuerit ad tempus ſuæ adminiſtrationis. *l. ult. ff. de pœnis.* Fortè quia hujus imperium tantùm temporale erat, at præfecti urbi perpetuum, donec viveret. Curam etiam annonæ habebat, ut juſto pretio divenderetur. *l.* 1. §. 11. *ff. h. t.* Quamvis decurionibus, quorum minor poteſtas erat, non licuerit pretia grani conſtituere. *l. ult.* §. 1. *ff. ad leg. Jul. de annon.* (I, II, III, IV.)

2. *Moribus.* Magiſtratus cujuſque civitatis pretium annonæ, ſi id ex utilitate civium futurum credat, poteſt conſtituere, licèt id in noſtris regionibus, excepto pane, vix receptum, ſit.

* Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 28. *de off. præf. urbi.*

TIT. XIII.

De Officio Quæſtoris.

1. QUæſtores alii parricidii fuerunt, alii ærarii, qui pecuniæ publicæ conquirendæ præerant. Et hi primùm in urbe bini pecuniæ urbanæ colligendæ præpoſiti. Sed poſtea alii creati, qui militaris pecuniæ curam habebant, prædas vendebant, ac in ærarium redigebant. Tandem cum ſingulis proconſulibus aut pro prætoribus in Provincias miſſi quæſtores forte lecti. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* Præter hos & aliud quæſtorum genus fuit, qui canditati Principis appellati, orationes ejus in ſenatu recitabant, ac poſterioribus temporibus omnem juſtitiæ in aula adminiſtrandæ curam habebant. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t. l.* 7. *C. de diverſ. reſcript. l.* 1. 2. 3. *C. h. t. l.* 32. *C. de appel.* Jure novo quæſtores ſacri pallatii appellati. (I.)

2. Fuit & jure noviſſimo quæſtor, qui in vagabundos, mendicos, &c. inquirebat ac labori addicebat, & de crimine falſi nec non concuſſionibus executorum cognoſcebat. *nov.* 10. (II.)

* Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 30. *de offic. quæſtor. tit.* 32. *de off. comit. ſacrar. largition. tit.* 33. *de off. comitis rer. privat.*

Tit. IV.

De Officio Prætorum.

1. PRætores olim dicti omnes magistratus à præeundo. Sed in specie Prætores sunt, qui juri dicundo præsunt. Creatus primò fuit Prætor *Urbanus*, cui deinde *Peregrinus* additus. *l.* 2. §. 27. 28. *ff. de or. juris.* Consistebat autem Prætoris officium in tribus, quæ tribus expressa verbis, *do*, *dico*, *addico*. Licèt & postmodum usque ad Hadriani tempora, edicta condiderit. De cætero civilem habuit jurisdictionem, non criminalem. *arg. l.* 1. *pr. &* §. 4. *ff. de offic. præfect. urbi.* §. *antep. & pen. Inst. de suspect. tutor.* Ut tamen servi & viles personæ verberibus coërcerentur ob illatam injuriam, constituere potuit *l.* 17. §. 4. *l.* 35. *ff. de injur.* Quòd si quis à Prætore se gravatum putaret, ab eo ad præfectum urbi patebat appellatio *l.* 38. *ff. de minor.* 25. *ann.* (I, II, III, IV, V.)

2. Sed occasione *l.* 3. *ff. b. t.* disceptatum, an error communis populi jus faciat? Quod negandum *arg. l.* 39. *ff. de legib.* nec obst. *dic. l.* 3. *ff. b. t.* cùm non aliud velit, quàm quòd gesta à Barbario Philippo, servo, sed per errorem suffragiis populi prætore creato, valeant, non propter errorem, sed magis ob populi approbationem, discusso jam errore ac compertâ veritate, subsecutam; idque ex æquitate ac justis de causis, tum ne plurima negotia bonâ fide gesta rescinderentur cum detrimento Reipublicæ, tum etiam, quia populus vel servo libertatem dare, vel legem de servis quoque in prætorem eligendis condere potuisset; atque ita Barbario præturam decernere. Obst. *l.* 3. *in fin. ff. de supell. leg.* Resp. agit tantùm de errore respectu significationis vocis, qui error jus facit, cùm verba usu valeant. (VI, VII.)

* Adde *ex Cod. lib.* I. *tit.* 39. *de offic. prætorum.*

Tit. XV.

De Officio Præfecti Vigilum.

1. PRæfectus Vigilum est Magistratus extraordinarius. *l.* 2. §. 33. *ff. de orig. jur.* Cujus officium erat, ut septem cohortibus præpositus nocturna furta, incendia, effractiones, tumultus arceret; de furibus, raptoribus, effractoribus cognosceret, eosque fustibus, flagellis, virgis, coërceret, non item ultimo afficeret supplicio. *l.* 3. §. 1. *l.* 4.

l. 4. *ff. h. t.* Præterquam si servi essent. *l. pen. ff. de condict. caus. datâ.* Nisi in *d. l. pen.* non jus, sed factum narrari dixeris. (I.)

2. Sed abrogatus fuit jure novo hic honor, eò quòd sæpè hi præfecti cum ipsis furibus conspirarent; & eorum loco constitutus est prætor plebeius. *nov.* 13. (II.)

* Adde *ex Cod. lib.* 1. *tit.* 43. *de off. præf. vigil.*

TIT. XVI.

De Officio Proconsulis & Legati.

1. PRovinciales Magistratus fuerunt varii. Inter quos præcipui proconsules, missi in provincias populi Romani cum plenissima potestate, mero & mixto imperio. *l.* 1. 2. 7. §. 2. 8. 9. *ff. h. t.* Quorum officia passim occurrunt *h. t.* vide *l.* 4. §. 3. 4. 5. *l.* 6. §. *ult. l.* 7. *l.* 9. §. 1. *& seqq. ff. h. t.* & in his singulare fuit, quòd tenerentur ex facto uxorum, si cum illis iter facerent. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* (I, II.)

2. His adjungebatur legatus, cui proconsul mandabat jurisdictionem, si eam ipse exercere nollet: nec legato præterito alteri mandare poterat. *l.* 3. §. 6. *ff. h. t.* Legatus ergo nihil quidem proprium habebat, antequam à proconsule mandata ei esset jurisdictio. *l.* 12. *l.* 13. *ff. h. t.* eâ verò mandatâ, propriam exercebat, suo, non proconsulis nomine. *arg. d. l.* 13. *ff. h. t.* Unde & ab eo ad proconsulem appellatum. *l.* 2 *ff. quis à quo appelletur*, & tutoris dandi potestatem habuit. *l.* 1. §. 1. *ff. de tut. & curat. dat.* Quæ tamen mandari nequit. *l.* 8. *ff. eod.* Habuit & judicis dandi licentiam, *l.* 12. §. 1 *ff. de judiciis.* quæ non competit ei, qui alieno nomine exercet jurisdictionem. *l.* 5. *C. eod.* Nec proconsul inconsulto Principe potuit legato jurisdictionem adimere. *l.* 6. §. 1. *ff h. t.* Sic ut *mandatum* in legato non designet delegationem jurisdictionis, sed magis jussum & admonitionem, ut legatus exerceat jurisdictionem, suo nomine & jure suo sibi competentem: & mandatum sit quasi *conditio sine quâ non* (III, IV.)

3. Civilem autem legatus, non criminalem habet jurisdictionem. *l.* 6. *pr. l.* 11. *ff. h. t.* Secus quàm est in legatis Cæsaris, qui cùm instar præsidum sint, & criminalem habent *l.* 14. *ff. de SCto. Silan.* junct. *l.* 12. *ff. accus. l. pen. ff. de off. præf.* cognitio tamen custodiarum legato proconsulum extra ordinem demandata fuit. *l.* 6. *ff. h. t.* (V.)

4. Potuit & apud eum manumissio, adoptio, aliique similes actus legitimi, expediri. *l.* 17. §. 1. *ff. de manum. vind.* Obst. *l.* 2. §. 1. *l.* 3. *ff. h. t.* Resp. agit de legato provinciam necdum ingresso (cohæret enim cum *pr. d. l.* 2.) qui *talem jurisdictionem* non habebat, qualem proconsul, antequam provinciam ingressus esset; cum ea debuerit ipsi à proconsule mandari. *d. l.* 13. *ff. h. t.* Mandari verò non potuerit, nisi postquam & ipse proconsul suam ingressus esset provinciam. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* Postquam ergo is intraverit & mandaverit, apud legatum esse poterit legis actio. (VI.)

✠ Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 35. *de off. proconf. & legati.*

TIT. XVII.

De Officio Præfecti Augustalis.

1. PRæfectus Augustalis erat, qui Ægypto, provinciæ Cæsaris validissimæ præerat; voluntariam & contensiosam habens jurisdictionem. Ejus curâ exigebantur tributa. *l.* 1. *C. h. t.* Dabat & in eâ provinciâ tutorem. *l.* 1. *ff. de tut. & curat. dat. &c.* Apud eum fiebat manumissio. *l.* 21. *ff. de manum. vind.* Interdicebat postulationibus. *l.* 1. *C. de postuland.* Cognoscebat de delictis judicum ordinariorum & ad Principem referebat, non ipse puniebat. *l.* 2. *C. h. t.* (I, II.)

✠ Adde *ex Cod. lib.* 1. *tit.* 37. *de off. præf. aug.*

TIT. XVIII.

De Officio Præsidis.

1. PRæsidis nomen generale est, ut & proconsules contineat & omnes alios qui provinciæ præsunt cum mero & mixto imperio *l.* 1. *ff. h. t.* at Præsides in specie dicti sunt legati, qui à Principe in provinciam mittuntur, à proconsulibus distincti. *arg. l. pen. ff. h. t.* Hi, licèt ultimo potuerint afficere supplicio, non tamen deportare. *l.* 2. §. 1. *ff. de pœnis.* Obst. *l.* 6. §. *ult. ff. de pœnis.* Resp. ibi præsidis vocabulum generaliùs accipitur, ut & proconsules comprehendat. *l.* 1. *ff. h. t.* Varia autem præsidum officia describuntur in *l.* 3. 13. 14. 16. 18. 19. *& passim h. t.* (I, II, III, IV.)

✠ Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 40. *de off. rectoris provinciæ.*

TIT.

Tit. XIX.

De Officio Procuratoris Cæsaris vel rationalis.

1. PRocurator Cæsaris est, qui præest causis fiscalibus & patrimonio Cæsaris. Civilem habuit, non criminalem jurisdictionem, nisi præsidis vice fungeretur. *l.* 2. *C. de pœn.* Post dictam tamen ab alio criminalem sententiam cognoscebat, si de bonis damnati fisco vindicandis quæstio esset. *l.* 1. 2. *C. ubi cauf. fisc.* Cæterùm nec civilem inter omnes personas & de omnibus caufis jurisdictionem habuit *l.* 2. 5. *C. ubi causa stat. l.* 2. *C. de pedan. judicib.* nisi ea ipsi à partibus fuisset prorogata. *l.* 1. *C. de jurisdict.* Novissimè creati fuerunt comites sacrarum largitionum, & comites rerum privatarum, de quibus *tit. Cod.* (1, 11.)

Tit. XX.

De Officio Juridici.

1. JUridicus Alexandriæ adjunctus fuit præfecto Augustali, ut ibidem jus diceret. Hinc & tutoris dandi potestatem habuit & legis actionem. *l.* 1. 2. *h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit. ult. de off. jurid. Alexandriæ.*

Tit. XXI.

De officio ejus cui Mandata est Jurisdictio.

1. DE mandata jurisdictione & mandatarii officio plenius ad tit. 1. libri sequentis dicendum est.

Tit. XXII.

De Officio Assessorum.

1. MAgistratûs majores, quia sæpè juris imperiti erant, suos habebant assessores, quorum officium in cognitionibus, postulationibus, libellis, edictis, decretis, epistolis consistebat. *l.* 1. *ff. h. t.* Ut scilicet circa hæc omnia Magistratibus jura suggererent; quæ si per imperitiam malè suggessissent, litem suam faciebant. *l.* 2. *ff. quod quisque juris, &c.* Imò jure novo causarum cognitio etiam potuit assessoribus per

 præsides

præsides mandari, reservatâ sibi sententiâ, *auth. ad hæc C. de judiciis.* (I, II.)

2. Nemo autem eodem tempore simul assessoris & advocati munere fungi potest in eodem vel diversis auditoriis. *l. ult. C. h. t.* Causa tamen assessoris, licèt in eo auditorio, in quo assidet, ventilari nequeat, in alio tamen auditorio agi potest, per alios scilicet advocatos: qui sensus est *l. pen. ff. h. t.* nec obst. quod ejus officium in *postulationibus* dicitur consistere. *l. 1. ff. h. t.* Id enim non alio respectu, quàm quòd judicem instruere teneatur, ne quid apud eum per postulantes fiat contra edictum de postulando. (III, IV.)

3. Pro opera præstita assessoribus assignantur salaria, & quidem integra totius anni, licèt medio tempore præses sit mortuus, modò alteri operas eo anno non addixerint; sed si præses intra annum successorem acceperit, non debetur anni integri salarium. *l. 4. ff. h. t. l. 19. §. ult. ff. locati.* (V.)

* Adde *ex C. libr. 1. tit. 51. de assessor. & domest. & cancellariis judicum.*

LIBER II.

Tit. I.

De Jurisdictione.

1. UT latiùs patet jus dicentis officium (de quo in *l. 2. h. t. l. 19. ff. de offic. præsid. l. 6. §. ult. ff. de off. procons.*) quàm jurisdictio; ita & latiùs notio extenditur quam jurisdictio: quatenùs jurisdictio, quæ notionis species est, magistratibus competit; notio verò nuda sine jurisdictione, propriè sic dicta, etiam pedaneis judicibus. Ex qua nuda notione fluit, quod judices pedanei possint deferre jusjurandum. *l. 31. ff. de jurejur. l. 4. §. 1. de in lit. jur.* Rerum facere æstimationem. *l. 4. §. ult. ff. de in lit. jurand.* Excludere à jure probandi; reum pro confesso habere. *l. pen. ff. de confess.* Jubere rem litigiosam deponi, donec satisdetur. *l. 5. ff. fam. ercisc. tot. tit. Inst. de offic. judic.* (II.)

2. Jurisdictio est *potestas publica judicandi & exsequendi causas ad judicia spectantes, sive civiles sive criminales*, generaliter considerato jurisdictionis vocabulo. Alii aliter definiunt, pro-

ut

ut vel strictiùs pro civili tantùm, vel strictissimè pro ordinariâ tantùm jurisdictione vocem accipiunt. Dividitur in *voluntariam & contentiosam. Voluntaria* est, *quæ inter volentes exercetur. Contentiosa*, quæ *inter invitos, causæ cognitione interveniente exerceri potest. l. 2. ff. de offic. proconf.* Quædam tamen propriè nec ad voluntariam nec ad contentiosam referri possunt, sed velut medium inter utramque obtinent, ut tutoris datio, decreti interpositio super alienatione bonorum pupilli, vel transactione de alimentis testamento relictis, donationum insinuatio, apertura testamenti, oblatio, consignatio & depositio pecuniæ, aliaque similia: quæ etiam die feriato expediri possunt. *l. 2. 3. ff. de feriis.* (I, III, IV.)

3. Est insuper jurisdictio vel *civilis*, quæ *circa causas civiles versatur*; vel *criminalis*, quæ *versatur circa causas criminales. l. 1. ff. de offic. ejus cui mand. jurisd.* (V.)

4. Item vel *ordinaria*, quæ *alicui jure magistratûs competit*; vel *extraordinaria seu legalis*, quæ *non jure magistratûs, sed ex speciali lege, Senatusconsulto aut Principis constitutione concessa est.* Ut criminalis jurisdictio. *l. 1. ff. de off. ejus cui mand jurisd.* Tutoris datio. *l. 6. §. 2. ff. de tutelis.* Decreti interpositio super transactione de alimentis testamento relictis. *l. 8. ff. de transact.* Judicis dandi potestas in magistratu provinciali. *l. 12. §. 1. ff. de judic.* (VI.)

5. Est & vel *propria, quam quis exercet suo nomine*, vel *demandata* seu *delegata, quam quis exercet nomine ejus, qui mandavit;* sive tota jurisdictio, sive una species mandata sit. *l. 16. ff. h. t.* Demandari autem ea tantùm possunt, quæ quis jure magistratûs habet & jure proprio. *l. 5. ff. h. t.* Non ergo tutoris datio. *l. 8. ff. de tut. & curat. dat. ab his, &c.* Nec criminalis jurisdictio, nisi in casu absentiæ. *l. 1. ff. de off. ejus cui mand. jurisd.* aut infirmitatis, si ea tanta, ut mentis usum impediat, *arg. l. ult. ff. V. S. l. 2. §. 7. ff. de vacat. & excus. mun.* Non etiam jurisdictionem rursus alteri mandat delegatus. *l. ult. ff. de off. ejus cui mand. jurisdict.* Nisi vel subdelegandi potestas ei data sit, vel à Principe sit delegatus. *l. 5. C. de judic.* Differt autem hic delegatus seu mandatarius jurisdictionis à judice dato, respectu appellationis, ut patet ex *l. 2. ff. quis à quo appell.* ut & in sententiæ executione, quam mandatarius nomine mandantis facere potest; non item judex datus. *l. 15. ff. de re judic.* (VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII.)

6. Cæterùm magistratus præter jurisdictionem habent & *imperium*, quod vel *merum* vel *mixtum* est. *Merum imperium* est

potestas

potestas animadvertendi in facinorosos homines. l. 3. ff. h. t. Cujus varii gradus sunt, quatenus vel vita naturalis adimitur; vel civilis, vel denique corporis coërcitio aut mulcta ob crimen imponitur. *l. 28. ff. de pœnis. Mixtum imperium* est *quod jurisdictioni cohæret*, seu, *cui inest jurisdictio : l. 3. ff. h. t. l. ult.* §. 1. *ff. de offic. ejus cui mand. jurisd.* cui adscribitur, mittere in possessionem, in integrum restituere, exsequi suas & à se datorum judicum sententias, dare judicem, eumque ad judicandum adigere. *l. 3. l. 4. ff. h. t.* si quis tamen judicem dedisset, ipse post depositum officium cogere eum ad judicandum non poterat; veluti, prætor post annum. *l. 13. ff. h. t.* sed successor datum à prædecessore judicem ad judicandum adstringit. *l. 49.* §. 1. *ff. de judic.* Olim etiam ad mixtum imperium pertinuit, *dare bonorum possessionem*, *d. l. 3. ff. h. t.* sed jure novo bonorum possessio non tam datur, quàm potius apud quemvis judicem agnoscitur, *l. ult. C. qui admitt. ad bonor. possess.* (XXXIX, XL, XLI, XLII.)

7. Noti tamen sunt in jure actus nonnulli, quos pro subjecta materia aliquando ad merum, aliquando ad mixtum imperium meritò retuleris; qualis est incarceratio; quæ si in causa criminali adhibeatur, ad merum; sin in causâ civili, ad mixtum pertinebit imperium. *l. 1. l. 3. ff. de custod. & exhib. reor. l. 2. C. de exactor. tribut. l. 8. C. qui bon. ced. poss.*

8. Simplex autem jurisdictio sine modica coërcitione, id est, coërcendi & cogendi potestate, non datur. *l. ult. ff. de off. ejus cui mand. jurisd.* licèt distincta sit imperii & jurisdictionis natura; atque etiam alia negotia magis, alia minus adjunctum habeant imperium, & inde vel magis imperii vel magis jurisdictionis esse dicantur. *l. 26. ff. ad municipal.* cumque imperium mixtum ac jurisdictio adeò firmo nexu cohæreant, ut seperari nequeant *arg. d. l. ult.* non mirum, si quid in una lege jurisdictioni adscribatur, quod in alia tribuitur imperio; ut, judicis dandi potestas, *l. 5. ff. h. t.* junct. *l. 12.* §. 1. *ff. de judiciis.* Neque enim jurisdictio excludit imperium aut vice versâ. Et ea quidem, quæ magis imperii sunt, soli habent magistratus majores; reliqua & minoribus competunt *l. 26. ff. ad municip.* uti id colligere est ex iis quæ minoribus magistratibus tribuuntur in *l. 12. ff. h. t. l. 4.* §. 3. *ff. de damno inf. l. 3. ff. de tut. & curat. dat. ab his* §. 5. *Inst. de Attil. tutor. l. ult. ff. de decret. ab ord. faciend.* Obst. *l. 32. ff. de injuriis* junct. *l. 2. ff. de in jus voc.* Resp. sine imperio esse dicuntur, quatenùs carent iis, quæ magis imperii quàm jurisdictionis sunt. (XLIII, XLIV.)

9. Acquiritur jurisdictio ex concessione Principis vel populi, non privatorum pactis *l.* 3. *C. h. t.* licèt prorogari pacto possit. *l.* 18. *ff. h. t. l.* 1. 2. *ff. de judic.* non tantùm respectu personarum, quæ sponte se subjiciunt, aliàs nullo modo, vel non immediatè subjectæ: *l.* 18. *ff. h. t. l. pen. C. de pactis l.* 1. *C. h. t. l.* 51. *de Episc. & Cleric.* sed & rerum seu causarum intuitu, quarum definitio, non factâ prorogatione, aliis competiisset. *l.* 28. *ff. ad municip. l.* 74. §. 1. *ff. de judic. arg. d. l.* 1. *C. h. t.* imo & temporis ratione, quod prolongatur. *l.* 2. §. 2. *ff. de judic.* modò id caveatur, ne ex prorogatione oriatur jurisdictionis & ordinis judiciarii publicè stabiliti confusio; quod fieret, si extra territorii sui fines, vi prorogationis, judex judicaret; quod proinde illicitum, præsertim cum eo casu pro privato habeatur. *l.* 3. *ff. de offic. præsid. l. ult. ff. de off. præf. urbi.* (XIV, XXXIII, XXXIV., XXXV.)

10. Nec refert, expresè fiat prorogatio, an tacitè; ipso nempe facto, aditione actoris & patientiâ rei, exceptionem fori declinatoriam non opponentis. *l.* 1. *l.* 4. *C. h. t.* an denique ipso jure; quatenùs in causa reconventionis judicare potest judex alioquin incompetens, reo id desiderante. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t. l.* 14. *& auth. & consequenter. C. de sent. & interloc.* Quemadmodum nec interest, ordinario, an delegato judici sit facta prorogatio: cùm enim delegatus consideretur ex personâ delegantis, & ejus jurisdictionem exerceat; non est, cur non in eo æquè ac in ordinario admittatur prorogatio. *arg. l.* 16. *ff. h. t.* quò facit, quòd *l.* 1. *ff. de judic.* generaliter in omnibus qui tribunali præsunt, aut aliam jurisdictionem habent, prorogationi locum dat. Præcipuè autem in causis civilibus recepta est, cùm in criminalibus vix prorogatione opus sit. *arg. l.* 1. *C. ubi de crimin. l.* 3. *l.* 13. *ff. de offic. præsid.* Nec pœnitentiæ locus erit, si stipulatione vel pacto contractui adjecto facta sit. *l. pen. C. de pactis. l.* 51. *C. de Episc. & Cleric.* secus, si nudo pacto, & necdum aditus sit judex cui erat prorogatum. *l.* 18. *ff. h. t.* Vel potius ad conciliandam *d. l. pen.* cum *d. l.* 18. dicendum est, *legem pen. C. de pactis* agere de reo, qui prorogationem fecit in gratiam actoris, & ab ea ex pœnitentia recedere nequit, ne actori jus quæsitum agendi apud judicem, ex prorogatione competentem, adimat: *legem* vero 18. accipiendam esse de actore, in cujus utilitatem prorogatio facta, qui, quamdiu non adivit judicem ex prorogatione competentem, electionem adhuc salvam habet, utrùm, apud ordinarium an apud eum, cui prorogatio facta, litigare

gare velit, adeòque non ſtare pactioni prorogationem continenti, quâ id agebatur, ut alius pro alio Prætor adiretur; ſed ſi ſemel adierit competentem ex prorogatione, non amplius mutare, & ad ordinarium judicem transferre litem poteſt, quia ubi acceptum eſt ſemel judicium, ibi & finem accipere debet. *l.* 30. *ff. de judiciis* (XV., XVI, XVIII, XIX, XXV, XXVI, XXVII.)

11. Acquiritur & juriſdictio ſecundùm DD. per præſcriptionem longi vel longiſſimi temporis, emptionem, donationem, ultimam voluntatem, &c. ſed id moribus hodiernis magis quàm juri Romano convenit, quatenus juriſdictio conſideratur ut quid patrimoniale: circa quam eo reſpectu actio confeſſoria & negatoria, ut & interdicta uti poſſidetis, &c. locum habent; ac tranſit cum territorio cui cohæret, ad heredes aut ſucceſſores particulares Ducum, Principum, Comitum, Baronum, Nobilium, aliorumque eam quaſi poſſidentium. Juri tamen Romano congruum videtur, quod is, cui conceſſa juriſdictio à populo vel Principe, poſſit præſcriptione id acquirere, ut juriſdictionem latiùs exerceat. *l.* 8. *C. de diverſ. offic.* licèt alioquin privatus juriſdictionem dolo malo uſurpans læſæ majeſtatis reus ſit. *l.* 2. *ff. ad leg. Jul. majeſt.*

12. Exercetur juriſdictio in eos, qui ſunt in territorio, non extra. *l. fin. ff. h. t.* (excepto caſu *l.* 51. §. 7. *ff. de fideic. libert.*) ſive quantùm ad perſonam ſive quantùm ad bona ſubjecti ſint. Et ſufficit, litis initio quem juriſdictioni ſubjectum eſſe, licèt lite pendente, eſſe deſierit *l. pen. ff. h. t.* ex fundamento legis 30. *ff. de judiciis.* Si quis tamen ſubjectus non ſit, venire tenetur, ut doceat, ſe juriſdictioni illius ad quem vocatus eſt, haud ſubeſſe. *l.* 5. *ff. de judic.* Sed & in cadavera nec non in bruta juriſdictionem exerceri poſſe, conſtat, quatenùs cadavera ignominiosè habita exemplo ſunt aliis, & fœdi criminis memoria perempto bruto extinguitur. Vide *l.* 28. §. *pen. ff. de pœnis. l.* 2. *ff. de cadav. punit.* licèt alioquin crimina morte extinguantur, quatenùs mortui non ultra affliguntur aut ſentiunt. *l.* 6. *ff. de publ. judic.* Sibi autem vel ſuis nemo jus dicere debet, non uxori, non liberis, &c. *l.* 10. *ff. h. t.* niſi conſentiente adverſario *l.* 77. *ff. de judic.* junct. *l.* 6. *ff. de receptis.* vel niſi quæratur, an prætoris ſit juriſdictio. *l.* 5. *ff. de judic.* ut in caſu *l.* 13. §. *ult. l.* 14. *ff. ad SConſ. Trebell.* (XLVI, XLVIII, XLIX, L, LI.)

13. Finitur juriſdictio morte ejus cui conceſſa, quia perſonalis: lapſo tempore ad quod conceſſa: revocatione per Principem

cipem factâ: at non abdicatione per ipsum magistratum factâ nisi Principe consentiente. *l. pen. ff. de offic. præsid. l. 2. §. 24. ff. de orig. jur.* (LIV, LV.)

14. Ad tuendam autem jurisdictionem varia edicta à prætore proposita. Primum est de *albo corrupto*, constitutâ in eum, qui dolo, non rusticitate, corrupit, pœnâ quingentorum aureorum, quæ populari in factum actione petitur. *l. 7. ff. h. t.* si quis non habeat in ære, in pelle luet, *d. l. 7. §. 3. ff. h. t.* Si plures simul corruperint, unius præstatione cæteri non liberantur. *l. 8. ff. h. t.* licèt unius domini familia corruperit; secus si familia consilium tantùm dederit ut alius corrumperet, quo casu velut ex uno facto una pœnæ præstatio sufficit. *l. 9. ff. h. t. l. 34. ff. de injur.* (LVII.)

15. *Moribus.* Jurisdictio, quam dixi esse sæpè quid patrimoniale, apud nos dividitur in *altam*, quæ continet ea quæ mero adscribuntur imperio; *mediam*, quò referunt tutelæ dationes, mulctandi, subhastandi jus, &c. & *bassam* seu *infimam*, quò causarum pecuniariarum cognitio, definitio & similia reducuntur. Habent autem magistratus municipales & civitatum scabini in multis Belgii locis non mediam tantùm & bassam, sed & altam jurisdictionem. Ipsi etiam minimi pagorum judices hodie mulctant pecuniariè, pro modo jurisdictionis. Quòd si quis edicta Ordinum proposita, aut proclamata (ut loquuntur) curiæ aut Ecclesiæ valvis affixa, dolo corruperit, extra ordinem hodie mulctari solet pœnâ arbitrariâ.

* Adde *Ex Cod. libr. 3. tit. 13. de jurisd. omn. jud.*

TIT. II.

Quod quisque juris in alterum statuerit; ut ipse eodem jure utatur.

1. SI vel magistratus jus novum statuerit, vel adversarius impetraverit, licèt necdum usus fuerit, *l. 3. pr. ff. h. t.* ejus pœna est, quod eodem jure uti debeat ipse & hæredes ejus *l. 3. §. 5. ff. h. t.* licèt enim actiones pœnales contra hæredes non dentur, seu inchoentur *l. 33. ff. de obl. & action.* si tamen in defunctum pœnæ semel constitutæ sint, uti in hac materia defuncto juris veteris dispositio ipso jure negata est, nihil impedit quò minùs contra hæredes continuetur. *arg. l. 14. ff. de public. & vectig.* (I.)

2. Utitur

2. Utitur autem quisque jure novo quod dedit vel obtinuit; non tantùm ad læsi, sed & alterius cujuscumque petitionem *l.* 3. §. 2. *ff. h. t.* Assessoris suggestio ipsi, non præsidi, damnosa est *l.* 2. *ff. h. t.* Tutoris, Curatoris, Procuratoris, filiif. impetratio non nocet pupillo, minori, domino, patri; nisi dominus aut pater id mandaverint. *l.* 3. §. 1. *&* 4. *ff. h. t.* nec fidejussoris impetratio, reo principali. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* (II.)

3. Si quis contra eum, qui ipse novum jus impetraverit, eodem jure usus fuerit, ex hoc edicto non tenetur, *l. ult. ff. h. t.* uti nec, qui jus novum decrevit adversùs jurisdictioni suæ non subjectum. *l.* 1. *in fin. ff. h. t.* (III.)

TIT. III.

Si quis jus dicenti non obtemperaverit.

1. NOn obtemperare dicitur jus dicenti, *qui id quod extremum est in jurisdictione, non fecit*, dum rem abduci, vel auferri mandato judicis passus non est. *l. un.* §. 1. *ff. h. t.* sive actor sive reus sit. *l. un.* §. 3. *ff. h. t.* contra quem inde personalis in factum datur actio, non tantùm ad id quod interest, sed quanti res est in judicium deducta, licèt non jure petita; *l. un. in fin. ff. h. t.* sic ut rei æstimatio præstanda sit. *arg. l.* 5. §. 1. *ff. ne quis eum qui in jus voc. vi exim.* ut ut aliàs *quanti ea res est* etiam id quod interest in jure designet. *l.* 7. §. 2. *ff. quod falso tut. aut.* Hæc autem actio non popularis, sed privata est, adversario competens cui nocitum, cùm non tam vindicet læsam jurisdictionem, quàm potius jus privati: unde & an pœna, an id quod interest præstandum sit, disceptatur. *d. l. un.* §. *ult. ff. h. t.* eòque facit. *l.* 5. §. 1. *ff. ne quis eum qui in jus, &c.* *l.* 12. *ff. de in jus voc.* Post annum autem contra hæredes non datur. *l. un.* §. *ult. ff. h. t.* nec contra pupillum, minorem, dominum, ex tutoris, curatoris, aut procuratoris facto. *l. un.* §. 2. *ff. h. t.*

TIT. IV.

De in jus vocando.

1. IN jus vocare est *juris experiundi causâ vocare ad eum qui jurisdictioni præest*. *l.* 1. *ff. h. t.* Olim, si quis ad verbalem denunciationem sequi nollet, manûs injectione obtorto collo in jus rapiebatur, etiam privatâ autoritate. Sed id postea mutatum, ac mulctatus, qui vocatus non venisset. *l.* 2. §. 1. *ff. si quis*

quis in jus voc. non iver. Imò jure novo libellus actionis vocato offerendus, cui tunc viginti dierum spatium datum est, ut deliberet, num venire & contendere, an verò cedere velit. *auth. offeratur. C. de litis contest.* (I.)

2. Cæterùm vel *verbalis* vel *realis* est in jus vocatio. Illa, *quæ voce vel scripto fit*; atque iterum vel *ordinaria* est, *quæ fit simpliciter per apparitorem*, qui libellum conventionis ab actore acceptum ad reum defert. *arg.* §. 24. *Inst. de action. l.* 3. *in med. C. de præsc.* 30. *vel* 40. *ann. nov.* 53. *c.* 3. vel *extraordinaria*, quæ & *edictalis* dicitur, ac *fit per edictum. l.* 68. *& seq. ff. de judic. Realis* est quæ *per detentionem personæ vel bonorum fit.* à qua, cùm executionis videatur esse species, haud facilè inchoandum, nisi reus de fuga suspectus sit, *arg. l.* 10. §. 16. *ff. quæ in fraud. cred.* vel contumax post trinam citationem. *l.* 1. *C. quom. & quand. judex.* (XIII, XVI.)

3. Cavendum autem in vocatione, ut loci, temporis, personarum habeatur ratio; neque enim de domo sua quisquam extrahendus, qui sensus *l.* 18. *ff. h. t.* nec ab Ecclesia ob civile debitum. *l.* 2. *C. de his qui ad Eccles.* (secus in crimine. *nov.* 17. *c.* 7.) Nec vocandi infantes, furiosi, sacra facientes, funus aut uxorem ducentes, quique equo publico vehuntur; nec qui causam agunt apud prætorem. *l.* 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 54. *ff. de re jud.* Resp. agit tantùm de lite coram prætore pendente. Non etiam magistratus majores. *l.* 2. *ff. h. t.* nisi ob delicta durante magistratu & ejus occasione commissa. *l.* 4. *C. ad leg. Jul. repetund.* de aliis, magistratûs tempore & occasione non commissis, differenda lis, donec honorem deposuerint *l.* 32. *ff. de injur.* aliter, quàm in minoribus magistratibus receptum est. *d. l.* 32. (II, III, IV, V.)

4. Prætereà, non nisi impetratâ veniâ vocandi parentes, patroni, patronæ, eorumque liberi & hæredes, etiam extranei. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 2. *C. eod.* Si quis contra fecerit, intra annum tenetur actione in factum ad pœnam 50. aureorum patri vel patrono læso applicandam. *arg. l.* 12. *l. pen. ff. h. t.* & si libertus (non filius) inopiâ laboret, in pelle luit. *l. ult. ff. h. t.* nec rusticitati parcitur. *l.* 2. *C. h. t.* Neque evanuit edicti pœna, postquam violenta cessavit in jus vocatio: cùm non sola violentia, sed & reverentia suaserit veniæ impetrationem. *arg. l.* 10. §. 12. *l.* 11. *ff. h. t.* Cessat tamen pœna, si vocantem pœnituerit, aut vocatus non venerit, vel venerit non invitus. *l.* 11, 12. *ff. h. t.* ut & si patronus servum adegerit jurare de uxore non ducenda; hunc enim impunè sine venia libertus vocat;

cat; non item ejus filium, quippe cui tanquam innocenti reverentia debita. *l.* 8. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 15. *ff. de jure patron.* Resp. pro patrono non habetur quantùm ad bona, nec liberto succedit, reverentia tamen salva est. Cæterùm vix est, ut hæc pœna ad eos, qui vitricum, novercam, præceptorem, maritum, feudi dominum directum, aliosque similes sine veniâ vocaverint, extendatur: proindè restringenda generalitas legis 13. *h. t.* ad eos quibus similis, ac patri & patrono, reverentia est debita. (VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII.)

4. Principium autem omnium actionum instituendarum est in jus vocatio. §. *ult. Inst. de pœna tem. litig.* sine qua nullum est quicquid gestum. *l.* 7. *C. quom. & quand. jud. prof. sent.* sic ut ne in favorem quidem non citati sententia sustineatur. Nec obst. *arg. ex l.* 14. *C. de procurat.* juncta. *l.* 4. *C. si advers. rem judic.* cum ibi non defuerit substantiale judicii requisitum: minores enim, conditionem suam meliorem facientes, habent legitimam personam standi in judicio sine curatore. *d. l.* 14. Ex hac verò vocationis necessitate sequitur, eum, qui ad unam causam vocatus est, ad alteram respondere non compellendum. *l.* 2. §. 3. *ff. de judic.* cùm non tantùm præsens, sed & ad respondendum paratus esse debeat. (LXVI, LXVII.)

6. Non tamen cùm in jus vocatione confundenda citatio, quæ generalior est, locum habens in causis etiam non litigiosis, in actore, in testibus, & semel vel sæpius in uno potest fieri judicio: quæ aliter in jus vocatione servantur; licèt hæc etiam citationis species sit, vel saltem citatione fiat.

7. Effectus in jus vocationis est, quod in actionibus in rem, faciat rem litigiosam, *aut litigiosa C. de litigios.* perpetuet jurisdictionem, ne ad alium judicem lis transferatur, licèt alterius fori mox reus esse cœperit. *l. ult. C. h. t. arg. l. pen. ff. de jurisd. l.* 30. *ff. de judic.* præventioni locum faciat, si in diversis foris & apud judices diversos agi causa possit; denique omnem interrumpat triennii, decennii, vicennii & longissimi temporis præscriptionem. *l.* 3. *l.* 7. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor. l.* 10. *C. de acquir. vel amitt. poss. l.* 1. 2. *C. de long. temp. præscr. l.* 2. *C. de annal. except.* (XIV.)

8. *Moribus.* Veniæ impetratio hodie non fit separatim; sed formula tantùm libello inseritur, velut, *impetratâ agendi veniâ*, aut simili: quod verum, si libello supplici soleat à judice peti ipsa adversarii citandi licentia: sin sine prævio libello simpliciter citatio partis adversæ fieri soleat, etiamnùm hodie libello supplici petenda esset agendi venia. Magistratus

autem

autem hodierni ab in jus vocatione tuti non ſunt, non magis quàm privati. Cæterùm hodie nullus creditor debitorem de fuga ſuſpectum poteſt apprehendere privatâ authoritate: fugientem tamen in ipſo actu fugæ poteſt detinere, ſi modò ex ipſo fugæ actu mox ad judicem ducat.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 2. *de in jus voc.*

TIT. V.

Si quis in jus vocatus non iverit.

1. QUi in jus vocatus non ivit, mulctâ extraordinariâ pro arbitrio judicis punitur. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* ob contemptam magiſtratûs authoritatem: ſive competens judex fuerit, ad quem quis vocatus eſt, ſive non; modò id ſit dubium. *l.* 2. *ff. h. t.* Applicanda autem mulcta actori vocanti, cui ad eam exigendam videtur accommodanda in factum actio. *arg. l.* 5. §. 1. *ne quis eum qui in jus voc. vi exim.* Ceſſat tamen mulctæ exactio, ſi vocatus quis ſit ad judicem pedaneum, vel ex edicto vocari non debuerit, non venerit per ruſticitatem, vel non interſit actoris reum non veniſſe. *l.* 2. *in fin. ff. h. t.*

2. *Moribus.* Hodie actor reum ter citari curat, per intervalla plerumque quatuordecim dierum; quâ in re Curiæ cujuſque ſervanda conſuetudo, qui ſi ſe non ſiſtat, omnibus privatur exceptionibus, citaturque quartâ vice ad audiendam ſimpliciter actoris petitionem. Quòd ſi quis primâ, ſecundâ, vel tertiâ vice citatus non venerit, & ob id contra eum judex actori conceſſerit jus, quod ex primo, ſecundo aut tertio defectu (vulgo *defaut*) acquiri ſolet; mox autem accurrens citatus, judice adhuc pro tribunali ſedente, reſpondere paratus ſit, purgatus cenſetur ille defectus. Secus, ſi poſt diſceſſum judicis demum acceſſerit; quo caſu, causâ tantùm cognitâ, purgatio admittitur.

TIT. VI.

In jus vocati ut eant, aut ſatis vel cautum dent.

1. NOn etiam mulctatur, qui ſe certo die ſtiturum cavet, datis fidejuſſoribus idoneis tam facultatibus quàm conveniendi facilitate. *l.* 1. *ff. ſi quis in jus voc. non iverit.* Quod

si quis idoneum fidejussorem oblatum rejecerit, ipsi, & reo principali tenetur injuriarum. *l.* 5. §. 1. *ff. qui satisd. cog.* Uti è contrario personæ conjunctæ inter se litigantes, si qualemcumque fidejussorem non admiserint, quinquaginta aureis mulctantur. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* ut enim cum conjunctis personis non acerbè sed mitiùs agendum in jus vocatione, sic & in exigenda cautione: licèt hic sub conjunctis personis nonnullæ contineantur, ad quas edictum de non vocando sine venia non pertinet. *l.* 2. *h. t.*

TIT VII.

Ne quis eum, qui in jus vocabitur, vi eximat.

1. QUi in jus vocatum vi exemerit, licèt dolo speciali careat. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* (generalis enim dolus quidem, at non specialis vi inest. *l.* 2. §. 8. *ff. de vi bon. rap.* §. *pen. Inst. eod.*) tenetur actione in factum prætoriâ pœnali, ei qui vocavit; non item hæredibus, nisi quatenùs eorum interest, nec ultra annum. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* ad id ut præstet quanti ea res est in judicium deducta; licèt per calumniam petita. *l.* 4. §. 1. *ff. h. t.* æstimanda per actorem ex veritate non affectione, quippe quæ in re per calumniam petita locum habere nequit. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.*

2. Nec refert utrùm exemerit, an certo loco, ne veniret, retinuerit. *l.* 4. *ff. h. t.* Nec utrùm per se exemerit, an per alium. *l.* 5. *ff. h. t.* Si plures sint eximentes, unius præstatione cæteri non liberantur. *l.* 5. §. 3. *ff. h. t.* uti nec exemptus liberatur ab actione principali, si ab eximente pœna jam sit præstita. *l.* 5. §. 3. *l. ult. ff. h. t.*

3. Cessat eximentis pœna, si exemerit vocatum ad judicem pedaneum aut certò certiùs non competentem, vel qui vocari ex edicto non debebat, vel servum, vel si exemptus nihilominùs venerit. *l.* 1. §. 2. *l.* 2. 3. 5. §. 2. *ff. h. t.* nec ultra annum datur hæc actio. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.*

TIT. VIII.

Qui satisdare cogantur, &c.

1. CAutio est *securitatis præstatio.* Et vel fit datis fidejussoribus, quæ *satisdatio* appellatur, diversa à satisfactione. *l.* 1. *ff. h. t.* vel pignoribus, quæ *pignoratitia cautio,* vel jure-

jurejurando, quæ *juratoria;* vel simplici stipulatione, quæ *repromissio* dicitur. Quamvis satisdationis vocabulum latè sumptum contineat & cautionem pignoratitiam. *l.* 21. §. *ult. ff. de constit. pecun.* & repromissionem. *l.* 61. *ff. V. S.*

2. Cautio de sistendo est, quâ quis promittit se in jure stiturum, & ad terminum litis permansurum, §. 2. *Inst. de satisdat.* quæ regulariter præstanda datis fidejussoribus, qui sint idonei facultatibus & conveniendi facilitate pro qualitate rei *l.* 2. *ff. h. t.* quales non sunt mulieres, milites, servi, filiif. in quibus causis de peculio actio non est; & si tales dati sint, de novo cavendum. *l.* 3. *in fin. ff. de fidejuss. l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* Quòd si tantùm facultatibus inidoneus sit fidejussor, non de novo alius dandus est *d. l.* 3. §. *ult. ff. ut in possess. legat.* nisi ex post facto demùm idoneus esse desiisset. *l.* 4. *ff. de prætor. stip. l.* 4. *ff. ut in poss. legat. l.* 10. *in fin. ff. h. t.* (II, III.)

3. Quidam tamen juratò tantùm cavent, ut viri illustres. *l.* 17. *C. de dignit.* immobilium possessores, quibus sola remissa satisdatio. *l.* 15. *ff. h. t. l.* 8. *C. de princip. agent. in rebus.* quorum appellatione veniunt, qui tempore cautionis (non ante vel post) in civitate vel agro seu provincia directum vel utile, naturale vel civile dominium aut vindicationem rei immobilis habent, licèt forte ipsis possidentibus lis mota sit, quæ adhuc pendet. At non pro possessoribus habendi creditores hypothecarii, actionem personalem habentes aut usumfructum. In pupillis planè vel ipsos vel eorum tutores immobilium possessores esse sufficit. *l.* 15 *passim h. t.* possunt tamen hi omnes, si velint, satisdare. Ita accipienda. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* Juratò quoque cavent, qui fidejussores invenire nequeunt, modò id ipsum jurent, & probatæ vitæ sint. *auth. generaliter. C. de Episc. & Cleric.* Repromittit fiscus & respublica *l.* 1. §. 18. *l.* 6. §. 1. *ff. ut legat. vel fideic. serv. caus. cav.* etiam clerici, cum hypotheca tamen bonorum. *l.* 25. *l.* 33. §. 3. *C. de Episc. & Cleric. nov.* 123. *c.* 21. §. 2. Quòd si lis super re mobili sit, nec caveatur, ea deponenda donec lis finiatur. *l.* 7. *in fin. h. t.* sin super re immobili, in eam fit missio. *nov.* 53. *c.* 4. (IV, V.)

4. Vicissim autem actor quoque in rei conventi securitatem cavet, se intra duos menses à tempore editi libelli litem contestaturum sub pœna dupli damni dati; & si succubuerit, decimam quantitatis libello comprehensæ partem expensarum nomine soluturum, ac ad finem litis permansurum. *auth. generaliter C. de Episc. & Cleric. nov.* 96. *c.* 1. (I.)

5. *Moribus.* Cautio de sistendo hodiè non obtinet, nisi in criminalibus; sed si extraneus sit litigator, simpliciter domicilium eligit, ad quod citationes fiant. Quòd si realis contigerit in jus vocatio per arrestationem, non ante regulariter relaxatur arresti vinculum, quàm si idonei dati fuerint fidejussores, immediatè subjecti judici, coram quo lis agitatur. Si quis tamen tales invenire nequeat, pignora etiam sufficientia judicis arbitrio admitti solent.

* Adde *ex Cod. libr. 2. tit. 57. de satisdando.*

TIT. IX.

Si ex Noxali causa agatur, quemadmodum caveatur.

1. SI ex noxali causa agitur, prætor caveri jubet, servum in eadem causa exhibitum iri, in qua nunc est; ne actoris jus reddatur deterius. *l. 1. pr. &* §. 1. *ff. h. t.* per solam enim in jus vocationem servus non fit litigiosus, & ideo adhuc vendi posset, nisi cautum esset. Si plures sint domini, & unus noxali judicio conveniatur, non pro sua parte, sed in solidum cavere debet, uti in solidum tenetur defendere. *l. 4. ff. h. t.*

2. Qui autem post hanc cautionem à se præstitam servum manumittit & liberum sistit, non peccat, cùm meliorem faciat actoris persecutionem, *l. pen. ff. h. t.* secùs, si de corporali pœna ipsi servo irrogandâ ageretur, cum aliter liberi, aliter servi puniantur *d. l. pen. ff. h. t.* Obst. *l. 1. ff. de pœnis.* Resp. licèt pœna servilis etiam post libertatem irroganda sit, tamen in hoc deterior est actoris conditio, quod probare teneatur, manumissum tempore delicti perpetrati in servili fuisse conditione, ut pœna servilis inferri possit.

TIT. X.

De eo per quem factum erit, quo minus quis in judicio se sistat.

1. SI per alterius dolum (non culpam) factum fuerit, quò minus quis in judicio se sistat, qui se stiturum caverat, datur vocanti & vocato intra annum actio in factum, sive vocans non venerit, sive vocatus, *l. 1. §. 2. 3. ff. h. t.* contra eum

eum qui per se, vel per alium hoc dolo fecit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* ejusque hæredes, quatenùs ad eos pervenit. *d. l.* 1. §. *ult.* Ad id quod interest *l.* 3. *pr. ff. h. t.* Unde si plures id dolo fecerint, unius præstatione cæteri liberantur: actor enim interesse petens magis damni reparationem, quàm pœnam exigit. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* licèt illud interesse possit aliquando continere ipsam rei petitæ quantitatem. *l. ult.* §. *ult. ff. h. t.* veluti si interim actor lapsu temporis actionem amiserit. *l.* 3. *ff. h. t.* Quòd si & actor dolo rei, & reus dolo actoris se non stiterit, dolus cum dolo compensatur. *l. ult.* § 3. *ff. h. t.*

2. Cæterùm differt hic *tit.* à *tit.* 7. hìc enim dolus coërcetur, ibi vis. Hìc actor & reus agere possunt, ibi solus actor. Hìc agitur, sive reus non venerit, sive actor, ibi tantùm si reus se non stiterit. Hìc interesse petitur, ibi mera pœna: hìc uno solvente reliqui liberantur, ibi non item. Denique hìc ipse impeditus potest agere, modò ab extraneo, non ab actore impeditus sit. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.*

TIT. XI.

Si quis cautionibus in judicio sistendi causâ factis non obtemperaverit.

1. SI reus, qui caverat post litem contestatam non veniat, *eremodicium contrahere*; ante litem verò contestatam *vadimonium deserere* dicitur; etiamsi temporali actione jam liberatus sit; modò id quodammodo dubium. *l.* 10. *ff. h. t.* non item, si certum sit, actorem agere non posse *l.* 2. §. 1. *ff. qui satisd. cog.* Ubi ergo vadimonium desertum fuerit, actor in possessionem bonorum rei mittitur, *l.* 2. *ff. quibus ex caus. in possess. eatur.* & tam ipse reus, quàm fidejussor ejus tenetur certi condictione, si certa pœna sit promissa, aliàs condictione incerti ad id quod interest; æstimatione factâ ejus temporis, quo reus sistendus erat, non quo agitur. *l.* 12. *ff. h. t.* Obst. *l.* 3. §. 2. *ff. commodati.* Resp. illa regula & distinctio locum habet, cùm certum tempus adjectum non est. Quòd si duos quis sisti promiserit, unum sistendo non liberatur *l. ult. ff. in jus vocat. ut eant.* Oppositâ tamen doli mali exceptione, pœnæ tantùm partem præstat. *l.* 9. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 18. *ff. rem rat. hab.* Resp. ibi de cautione de rato agitur, in qua alia ratio. (1, 11.)

2. De die autem, quo quisque sistere se debeat, agunt in-

ter se actor & reus. Si non conveniant, actor diem statuit; qui si minùs commodus reo sit, prætor moderamen adhibet. *l.* 8. *ff. qui satisd. cog.* (observatâ in casu absentiæ dispositione legis 1. *ff. h. t.*) Obst. stipulatio sine die facta imperfecta est. *l.* 115. *ff. V. O.* Resp. id verum si jam facta sit, sed in *d. l.* 8. agitur de stipulatione adhuc faciendâ.

3. Cessat tamen pœnæ vel ejus quod interest exactio, si lis interim transactione sopita. *l.* 2. *ff. h. t.* si reus ante diem sistendi sit mortuus *l.* 4. *ff. qui satisd. cog.* si funere domestico, carcere, tempestate, valetudine, absentiâ, reipublicæ causâ, aut alio simili modo impeditus, non venerit. *l.* 2. §. 2. *& seqq. ff. h. t.* nisi quibusdam casibus, specialiter (non generaliter tantùm) renunciaverit. *l.* 4. §. 4. *ff. h. t.* Cessat &, si post tempus quidem venerit, sed cùm necdum ex mora jus actoris factum esset deterius *l* 8. *ff. h t.* Obst. *l.* 38. §. 17. *ff. V. O.* Resp. lex illa intelligenda de stipulationibus pœnæ conventionalibus ex libera voluntate conceptis, non de iis quæ jussu magistratûs fiunt, quas prætor ex æquo moderatur. Liberantur & fidejussores, si reus ante diem sistendi capitis damnatus sit; idque propter facti impossibilitatem. *l.* 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 1. *C. de fidejuss.* Resp. fidejussor præstare potest quod promiserat, pecuniam nempe. Quòd si non reus, sed ipse actor non venerit, ac ter citatus fuerit intermisso triginta dierum spatio, reus post annum sententiam obtinere potest. *nov.* 112. *c.* 3. (III, IV, V.)

TIT. XII.

De Feriis & Dilationibus & diversis temporibus.

1. FEriæ sunt *dies ab actibus judicialibus vacui.* Et vel *divinæ sunt, vel humanæ.* Divinæ, *quæ ob cultum divinum constitutæ sunt*, quibus expediri possunt actus voluntariæ jurisdictionis, fortè & transactiones: at non actus jurisdictionis contentiosæ, qui ipso jure nulli forent. *l. ult. C. de feriis.* nisi res sit omnis moræ impatiens, aut criminalis. *l.* 1. *l. pen. C. eod.* Humanæ sunt, *quæ propter hominum utilitatem indictæ*, à Principe, non magistratu, *l.* 4. *C. eod.* licèt magistratus possit feriarum tempora dirigere. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 7. *ff. de offic. proc. & legat.* (I, II, III, IV, V, VIII.)

2. Insuper vel *solennes* sunt, *quæ statis redeunt temporibus*, ut

ut messium & vindemiarum, de quarum duratione vide *l.* 2. *&* 7 *C. h. t. de fer.* vel *repentinæ*, quæ ex variis causis pro arbitrio indicentis constituuntur *l.* 26. §. 7. *ff. ex quib. caus. majores.* Feriis autem humanis nemo invitus litigare cogitur, cum sit *justitium*; potest tamen, si voluerit *l.* 1. §. 1. *l.* 6. *ff. h. t.* potest & die feriato humano citatio fieri, sed ad diem non feriatum: causa quoque publica vel fiscalis agi, *l.* 5. *C. h. t.* secus feriis divinis. *l.* 8. *C. h. t.* (VI, VII.)

3. Observandæ verò feriæ, quæ in loco judicii receptæ sunt *arg. l.* 34. *ff. R. J.* ut tamen, quantùm fieri potest, constituenda sint talia sistendi & litigandi tempora, quæ nec actori nec reo feriata sunt, *arg. l.* 2. *C. de Judæis.* (IX.)

4. *Dilatio* est *rei in judicio agendæ ad alium diem seu terminum rejectio*: ante cujus lapsum nihil novi agi potest: eo vero elapso, non ultra is qui neglexit, audiendus, nisi justa causa subsit *arg. l.* 21. §. 9. *ff. de recept. arbitr. l.* 3. *C. h. t.* Estque vel *legalis*, quæ *litigantibus datur ipsâ legis dispositione*, ut decem dierum ad appellandum, &c. vel *arbitraria*, quam *judex variis ex causis pro arbitrio concedit*, veluti condemnatis ad restituendam aut exhibendam rem absentem. §. 2. 3. *Inst. de offic. judic.* quam tamen si breviorem aut longiorem, quàm fas est concesserit, appellari potest, vel denique *conventionalis*, *quæ parti ab adversa parte conceditur.* (X, XI, XII, XIII.)

5. Tempus harum dilationum continuum est, connumeratis etiam diebus feriatis. *l.* 3. *C. de dilat. l.* 2. §. *pen. C. de tem. appell.* Et in civilibus quidem causis una tantum datur dilatio; plures tamen, causâ cognitâ. *l.* 7. *l. ult. ff. h. t.* in criminalibus verò actori duæ, reo tres, causâ tamen etiam cognitâ. *d. l. ult. ff. h. t.* alioquin & hìc una potest sufficere. *arg. l.* 41. *ff. ad leg. Jul. de adult.* (XIV.)

6. Litium finiendarum tempus à jure præfinitum in civilibus est triennium, in criminalibus biennium à lite contestata. *l.* 13. §. 1. *C. de judiciis. l.* 3. *C. ut intra cert. temp. qu. crimin. termin.* quod & ad arbitros extendendum. *arg. l.* 1. *ff. de receptis.* Causæ tamen fiscales intra sex menses terminandæ. *l. ult. C. de jure fisc.* causæ munerum civilium intra menses tres. *l.* 54. *C. de decurion.* Quòd si per actorem, vel reum, vel judicem, vel advocatum steterit quo minùs lis tempore legitimo diremta fuerit, diversimodè coërcentur. Vide *l.* 13. *passim C. de judic.* nec potest consensu partium hoc tempus prorogari; cùm id utilitatis publicæ causâ sic constitutum sit, *l.* 13. §. 1. *in fin C. de judic.* Obst. *l.* 2. §. 2. *ff. de judic.* Resp. non agit de ter-

termino litis à jure dato, sed de delegato judice per Principem dato, quem intra certum tempus delegans Princeps judicare jussit. (XV.)

7. *Moribus.* Diebus feriatis, etiam divinis hodie fieri solent publicationes bonorum sub hasta distrahendorum: ut & arrestationes eorum, qui de fuga suspecti sunt. Quin imo si sententia die feriato per judicem aut arbitrum lata fuerit eam propterea nec nullam esse, nec rescindendam vult, *Groenew. ad l. 6. ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr. 3. tit. 11. de dilationibus. tit. 12. de feriis.*

TIT. XIII.

De Edendo.

1. EDere est *copiam describendi facere.* Editur autem vel actio vel instrumentum. *Editio actionis* est *futuræ litis demonstratio, ut adversarius deliberet, utrùm cedere an contendere velit, & si contendendum putet, veniat instructus cognitâ actione, quâ convenitur. l. 1. ff. h. t.* Fit autem hæc in summariis judiciis etiam sine scripto, *auth. hoc nisi. C. de sent. ex peric. recit.* in ordinariis, libello; nisi reus consentiat, ut sine libello fiat, *arg. l. pen. C. de pact.* (I.)

2. Libellus est *scriptura futuræ litis speciem demonstrans & constans narratione ac conclusione.* Eumque oportet esse clarum; ac, quantùm fieri potest, certum, ut in civilibus contineat, *quis, quid, coram quo, quo jure petatur, & à quo,* quamvis & incertitudo quandoque ac generalitas vel alternatio in libello permissa sit ex necessitate, ut in casu §. 33. *Inst. de action. l. 2. C. de rescind. vend. l. 1. §. 1. ff. de æstimat. act. §. ult. Inst. de V. O.* (II, III, IV, V, VI.)

3. Quòd si libellum actor ab initio non rectè conceperit, opponi potest exceptio obscuri & inepti libelli, quam tamen si non opponat adversarius, subsistit judicium. *l. ult. C. de annal. except.* Interim actori liberum est emendare & mutare libellum ante & post litem contestatam, usque ad sententiam, manente eodem judicio; si modò reo restituat impensas, & quantum ad mutata concedat deliberationem. §. 34. 35. *Inst. de action. l. 4. §. ult. ff. de noxal. act.* jure præsertim posteriori, quo sine formula datur judices. Obst. *l. 23. ff. de judic.* Resp. agit de iis, quæ demum post litem contestatam principaliter incipiunt deberi; ad quæ novo judicio opus est. Obst. litis contestatione quasi contrahitur. Resp. eatenùs, ut non liceat ad aliud forum transire; non per omnia. (IX.)

4. Cæterùm ad evitandam libelli obscuritatem necesse est, ut exprimatur nomen actionis, licèt jure novo formulæ actionum sublatæ sint. *arg. l.* 1. *in fin. l.* 2. 3. *ff. de præscript. verb. l.* 1. *ff. h. t. l.* 2. *ff. de æstimat. act.* Etiam ut inseratur libello petendi causa; eaque specialis, si actio in personam sit. Planè in actione in rem sufficit generalis causæ, id est, dominii expressio, licèt & hìc specialis dominii acquisiti causa addi possit. *l.* 11, 12, 13, 14. *pr.* & §. 2. *ff. de except. rei jud.* (VII, VIII.)

5. Quamvis autem reus, cujus partes favorabiliores *l.* 125. *ff. R. J.* plures exceptiones simul eâdem scripturâ possit opponere, *l.* 5. *l.* 1. *ff. de exception.* §. 16. *Inst. de excus. tut.* plures tamen actiones uno libello cumulari nequeunt. *l.* 6. *ff. de except. rei jud.* nisi incertum, quâ actione sit agendum, quo casu duæ quidem cumulantur, sed ex una tantùm actor intentionem consequitur. *l.* 1. §. 4. *ff. quod legator.* Uti nec actor pendente petitoriò prohibetur experiri possessorio judicio apud eumdem judicem, alio oblato circa possessionem libello. *l.* 12. §. 1. *ff. de acquir. vel amit. possess. l.* 18. §. 1. *ff. de vi & vi arm. l.* 10. *C. de judic.* (XIV.)

6. In criminalibus oportet libello comprehendi nomen accusatoris & accusati, delictum, ejusque commissi annum, mensem, non præcisè diem. *l.* 3. *ff. de accusat.* nisi reus id petat, ut inde suum *alibi* & accusationis falsitatem doceat, ita accipienda. *l.* 16. *C. de accusat.* (XV.)

7. Quòd attinet instrumentorum editionem, ea per actorem facienda reo, si iis actor ad probandam intentionem suam usurus sit, aliàs non *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* At non vice versâ reus ea actori edit. *l.* 4. *C. h. t.* nisi fiscus agat *l.* 3. *ff. h. t.* vel instrumenta actori & reo communia sint, vel lis jam contestata sit, & reus illis ad probandam exceptionem uti velit. *l. pen.* & *ult. C. h. t.* (XVI, XVII, XVIII, XIX.)

8. Argentarii quoque tenentur rationes edere iis, qui præstito calumniæ jurejurando asserunt sua interesse *l.* 9. §. 2. 3. *h. t.* etiam contra se. *l.* 10. *ff. h. t.* ratio est in *l.* 4. §. 1. *ff. h. t.* Et rationes quidem edendæ cum die & consule, alia verò instrumenta sine die. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* Ad has autem editiones faciendas compellitur quis autoritate prætoris, atque etiam ad id quod interest damnari potest, inspecto tempore, non præsenti, sed quo decretum de edendo est interpositum. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* sunt & aliæ plures actiones variis in casibus ad editionem faciendam. *l.* 9. *ff. h. t.* de quibus alibi. (XX, XXI, XXII, XXIV, XXV, XXVI.)

6. Mo-

9. *Moribus.* Actionum nomina libello hodie non præcisè exprimenda. Libello autem edito, non viginti, sed quatuordecim plerumque dies reo ad deliberandum conceduntur. Si verò quis perperam libellum conceperit, liberum ei est renunciare instantiæ cum expensis, & novum deinde libellum porrigere: ut tamen post factam duplicationem non sit licita libelli emendatio vel mutatio, nisi pars adversa consenserit, vel ad id impetrata sit in integrum restitutio cum refusione impensarum. Instrumenta autem si edenda sint, dies quoque, quo confecta, erit simul edendus. Ceterùm in graphiariis, secretariis, tabellionibus aliisque instrumenta publica conficientibus illud receptum est, ut confecta apud se instrumenta illis edant quorum interest; non tamen testamenta, vivo testatore, sine ejus consensu. Quòd si post tabellionum obitum libri eorum in publico sint depositi, editionem faciunt successores in officio, aut quibus cura talium instrumentorum demandata est.

* Adde *ex Cod.* 2. *tit.* 1. *de edendo.*

TIT XIV.
De Pactis.

1. CONventio est *duorum pluriumve in idem placitum consensus de re danda, facienda vel præstanda.* Et vel *pactum*, est, vel *contractus*, Pactum est *conventio, cui non subest obligandi causa ex jure civili per se & suâ naturâ.* Et hoc vel *nudum*, vel *non nudum*, seu *vestitum est.* (1.)

2. *Pactum nudum* dicitur, *quod in nudis & simplecibus conventionis terminis consistit, solam naturalem pariens obligationem, non actionem. l.* 7. *pr. &* §. 4 *ff. h. t.* Obst. *l.* 10. *ff. de obl. & act. l.* 16. §. 4. *ff. de fidejuss.* Resp. ibi *naturalis obligatio* generaliùs accipitur, ut & naturalem tantùm, & naturalem ac Civilem simul comprehendat (quo modo & liberi naturales dicuntur, qui tamen simul legitimi sunt *pr. Inst. de adop.*) illa ergo naturalis obligatio vel ex eo colligitur, quòd exceptio detur, quo casu naturalis tantùm est; vel ex eo quòd actio detur, quo casu civilis quidem est, sed tamen & tunc evidens est eam naturalem esse. (11.)

3. Interim nudum pactum vires has habet, ut obligationem naturalem præcedentem ipso jure, civilem ope exceptionis tollat, si liberatorium sit. *l.* 17. §. 2. *ff. h. t.* sin obligatorium sit, novari, in constitutum deduci, compensari,

proque

proque eo fidejussores ac pignora dari possint : & denique si facta sit ex nudo pacto solutio; denegetur condictio indebiti. An autem nudum pactum, an contractus sit, non tam ex verbis, quam potius mente convenientium colligendum, qui si verba stipulationi aptata adhibuerint animo paciscendi, pactum erit. *l.* 7. §. 12. *ff. h. t.* (III, IV.)

4. Pacta *non nuda* sunt, *quibus ultra simplices fines conventionis vis aliqua civiliter & efficaciter obligandi extrinsecus accedit.* Idque vel à jure prætorio, ut in constituto & hypotheca. *l.* 17. §. 2. *ff. h. t. l.* 1. *ff. de const. pecun.* Vel à jure civili, ut in pacto donationis. *l.* 35. *C. de donat.* dotis. *l.* 6. *C. de dot. promiss.* usurarum civitati vel argentario vel ex trajectitia pecunia solvendarum. *l.* 30. *ff. de usur. l.* 5. §. *ult. ff. de naut. fœn. nov.* 135 *c.* 5. Vel denique quia accedit & in continenti adjicitur contractui bonæ fidei, quo casu parit actionem, seu eam informat. *l.* 7. §. 5. *ff. h. t. l.* 13. *C. eod.* Non item, si in continenti accesserit contractui stricti juris; *arg. l.* 11. §. 1. *ff. de reb. cred. l.* 3. *C. de usur. l.* 13. *C. h. t.* Obst. *l.* 40. *ff. de reb. cred. l.* 4. *in fine ff. h. t.* Resp. insunt stipulationi pacta ex parte rei, ut prosint ad excipiendum, ut ex casu *d. l.* 40. patet. Obst. *l.* 27. §. 6. *ff. h. t.* Resp. ibi ex stipulatu, non ex pacto agitur: pacto enim sublata erat obligatio ad decem, reservatâ seu manente obligatione ex stipulatu ad Stichum. Obst. *l.* 27. *C. h. t.* Resp. ibi stipulatio accessit pacto, & ex ea agitur. (V, VI, VII.)

5. Multò minus actionem pariunt pacta contractibus stricti juris ex intervallo adjecta. Sed si ex intervallo bonæ fidei contractibus accedant, videndum, an *adjicientia* sint, an *detrahentia*. *Adjicientia* sunt, *quæ non de substantialibus alicujus contractûs, sed de ejus adminiculis interponuntur*, veluti de arrhis, cautionibus, evictionibus præstandis. *l.* 72. *ff. de contrah. emt.* Detrahentia sunt, *quæ ex iis quæ ad ipsam contractûs substantiam pertinent, quid mutant, & faciunt, ut à priori contractu videatur pro parte recessum, ac novus celebratus. d. l.* 72. *l.* 7. §. 6. *ff. h. t.* Proinde *detrahentia* quidem actionem formant, cùm videantur novum facere contractum, priore sublato. *d. l.* 7. §. 6. *ff. h. t. d. l.* 72. adjicientia verò nec insunt ex parte actoris, nec actionem formant, sed tantùm pariunt exceptionem. *d. l.* 72. (VIII.)

6. Sunt & pacta alia *publica*, alia *privata* : alia *in rem*, alia *in personam*. In rem dicuntur. *Quæ prosunt hæredibus & fidejussoribus. l. ult. ff. h. t.* licèt vice versâ pacta fidejussorum

rum non prosint reo principali, nisi id actum sit. *l.* 23. *l.* 25. §. 2. *l.* 26. *ff. h. t. arg. l.* 28. §. 1. *ff. de jurejur.* Obst. *l.* 13. §. 7 *ff. de acceptilat.* Resp. ibi de acceptilatione agitur, quâ æque, ac solutione, tota obligatio tollitur, ut nulla actio supersit. In dubio autem pacta magis realia quàm personalia præsumuntur. *arg. l. 9. ff. de probat. l. 7. ff. h. t.* (x, xi, xii.)

7. Pacta *in personam* sunt, *quæ soli paciscenti prosunt, l.* 7. §. 8. *l.* 17. §. 3. *ff. h. t.* Hinc nec pactum personale venditoris emptori, nec donantis donatario prodest. *l.* 25. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 17. §. 5. *h. t.* Resp. pactum quidem ibi dicitur in personam venditoris & similium conceptum, sed non ideo protinùs personale est. *l.* 7. §. 8. *ff. h. t.* Nec pactum rei principalis fidejussori prodest, si id actum, *ut à reo non petatur, à fidejussore petatur. l.* 22. *ff. h. t.* Obst. fidejussori creditor contra debitorem principalem tenetur cedere actionem; quod hic non posset fieri. *l.* 95. §. *pen ff. de solut.* Resp. mandatori quidem cedendæ actiones, *d. l.* 95. §. *pen.* at non fidejussori contra principalem, contra quem habet mandati vel negotiorum gestorum actionem; secus, si petat contra confidejussores sibi eas cedi. (xiii, xiv.)

8. Quòd spectat pactum patris, *ne à se neve à filio petatur*; prodest illud filio, quâ hæredi, *l.* 33 *ff. h. t.* non quâ filio, si sit emancipatus, licèt postea hæres sit. *l.* 17. §. 4. *ff. h. t.* sin in potestate sit, doli exceptione se tuebitur. *l.* 21. §. 2. *ff. h. t.*

9. Quædam insuper *expressa* sunt; quædam *tacita*, quæ scil. ex præsumptionibus & indiciis colliguntur; ut illatione supellectilis in prædium urbanum, redditione chirographi; non item redditione pignoris. *l.* 2. §. 1. *l.* 3. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 9. *C. de remiss. pignor.* Quòd si plura chirographa data sint, uno reddito non videtur induci pactum de non petendo: nemo enim præsumitur suum jactare, sed magis superfluum voluisse reddere. *arg. l. ult. ff. de his quæ in test. delent.* (xv.)

10. Pacisci possunt in genere omnes qui sufficientem possunt consensum adhibere. Non furiosi, pupilli, minores, prodigi, similesque sine tutore vel curatore, nisi rem suam faciant meliorem de quibus alibi.

11. In pactum verò deducuntur negotia honesta & possibilia, non juri publico contraria. *l.* 7. §. 14. *ff. h. t.* non impossibilia, vel turpia; qualia, ne dolus in futurum præstetur. *l.* 17. §. 3. 4. *ff. h. t.* item de futura successione tertii certi, non incerti *l.* 15. *l. fin. C. h. t. arg. l.* 3. *ff. pro socio.* Sic & im-

improbata pacta, quibus successioni ejus qui adhuc vivit, renuntiatur. *l.* 35. *C. de inoff. test. l.* 3. *C. de collat. l. ult. ff. de legit. hæred.* ut & de quota litis inter clientem & patronum. *l.* 53. *ff. h. t.* Obst. de lite dubia licet pacisci. Resp. licèt ligantibus; non vero patronis. Inutilia denique pacta, quibus id agitur; ne liceat uti re suâ. *l. pen. ff. h. t.* nisi tale pactum alteri accedat negotio. *l. ult. C. de pact. inter emt. & vend. l. ult. C. de reb. alien. non alienand. l.* 7. §. *ult. ff. de distract. pignor.* (XVI, XVII, XVIII, XIX, XX.)

12. Pacta autem nuda, si quidem ab uno latere impleantur, transire possunt in contractum innominatum. *arg. l.* 6. *C. de transact. l.* 2. *l.* 22. *C. de donat.* Possunt & in universum tolli; & quidem ipso jure per pactum posterius, si priora pacta nuda fuerint sine prævio contractu. *l.* 95. §. 4 *ff. de solution.* Sed si præcedente contractu, pactum deinceps sit, *ne petatur*, ac post iterum, *ut petatur*, ope exceptionis tantum tollitur pacto pactum. *l.* 27. §. 2. *ff. h. t.* quia utrumque pactum censetur præcedentis contractûs accessorium.

13. Quod si reus principalis primò pactus fuerit de *non petendo*, ac postea rursus, *ut petatur*, fidejussor, qui priore pacto liberatus erat, non incipit rursus ex secundo obligatus esse. *l. ult. ff. h. t.* Obst. *d. l.* 27. §. 2. *ff. h. t.* Resp. intelligenda est de fidejussoribus ipsis, qui primo pacti erant *ne peteretur*, deinde *ut peteretur*, propter verba *eâdem ratione*, quæ non esset, nisi ipsi pacti essent. (XXII.)

14. *Moribus.* Quisque hodiè non sibi tantùm, sed & alteri pasciscі potest. Nasciturque ex omni pacto serio prolato valida actio, æque ac ex stipulatu. Quòd autem spectat pacta de futura successione, ea dotalibus comprehensa instrumentis firma sunt, nec pœnitentiam in Hollandiâ admittunt; veluti si pater filiam despondens caveat instrumento dotali, ipsam cum fratre sibi (Patri) morienti ex æquâ parte successuram. Quamvis Ultrajecti & in Frisia, eo non obstante, ambulatoria maneat voluntas.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 3. *de pactis.*

TIT. XV.
De Transactionibus.

1. TRansactio est *super re dubia & lite incerta conventio non gratuita, aliquo dato, retento vel promisso. l.* 9. §. *ult. ff. h. t.* Et quia non uno modo fit conventio, hinc transactio pactis

ctis quandoque annumeranda est; nonnumquam stipulationibus; aliquando contractibus innominatis, si datione vel facto confirmatum sit, quod primò erat simplici de re dubiâ conventione cautum. *l.* 4. 15. 17. *C. h. t.* quamvis ob favorem litium sopitarum à tali contractu innominato non liceat recedere. *l.* 39. *C. h. t.* (I.)

2. Transigere possunt omnes, qui & pacisci; tutores, syndici, administratores civitatum, pro pupillis & civitatibus, modò jus liquidum non remittant. *l.* 22. *C. h. t. l.* 54. §. *ult. ff. de furt.* Obst. *l.* 34. §. 1. *ff. de jurejur* Resp. difficiliùs permissa jurisjurandi delatio, quâ omne jus amitti potest; at transactione semper aliquid transigenti superest. Procurator non aliter, quàm si speciale mandatum habeat, vel generale cum liberâ vel in rem suam datus sit. *l.* 7. *C. h. t. arg. l.* 17. §. *ult. ff. de jurejur.* Obst. *l.* 1. §. 1. *ff. de offic. proc. Cæs. l.* 13. *ff. h. t.* Resp. procurator Cæsaris non habet mandatum cum liberâ. Transigit & pater de bonis adventitiis filiif. eo consentiente, si præsens & major sit. *l. fin.* §. 3. & 4. *C. de bon. quæ liber.* Minor verò 25. annis non rectè transigit, nisi eo modo, quo & aliter se potest obligare. *arg. l.* 3. *C. de integr. rest. min. l.* 101. *ff. V. O.* (II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX.)

3. Transigitur de rebus dubiis, de quibus lis est vel metuitur. *l.* 2. *C. h. t.* non de certis, nec post rem judicatam *l.* 7. *l.* 11. *ff. h. t. l.* 32. *C. eod.* licet pactum gratuitum super re judicata admittatur. *l.* 7. §. 13. *ff. de pactis.* atque etiam obligatio ex re judicata per Aquilianam stipulationem ipso jure tolli possit. *l.* 32. *C. h. t.* & fidejussore condemnato valida tamen inter creditorem ac reum principalem sit transactio, sic ut fidejussori quoque condemnato prosit. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* (X, XI.)

4. De relictis testamento non aliter subsistit transactio, quàm inspectis testamenti tabulis. *l.* 6. *ff. h. t.* aut, si nuncupativum, auditis testibus. Nec huic inspectioni rectè renunciatur, cum non tam transigentis, quàm potiùs testatoris favorem concernat, ne temerè pereat voluntas. Hinc, si de fideicommisso dubio transigatur, & postea codicilli reperiantur, ex quibus de fideicommisso constat, rescindenda transactio. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 78. §. *ult. ff. ad SC. Trebell.* Resp. ibi non de codicillis, sed instrumentis, ex quibus patrimonii quantitas apparet, repertis agitur. (XII, XIII.)

5. De alimentis quoque futuris testamento relictis non rectè transigitur, nisi vel prætoris decretum accesserit (quod tamen nec in præteritis, nec iis quæ ex contractu debentur requisi-

tum

tum est *l.* 8. *pr.* & §. 2. *ff. h. t.*) vel alimentarius transigendo condirionem faciat meliorem, aut saltem non deteriorem, accepto æquivalente. *l.* 8. §. 6. *pen.* & *ult. ff. h. t.* Sed nec gratis prohibetur de iis pacisci, cessante prohibitionis ratione, cùm non adeò temerè quis suum jus gratis remittat, quàm quidem oblatâ præsente pecuniâ. Quibus autem casibus licitè super alimentis fit transactio, strictam nihilominus illa recipit interpretationem, sicut in dubio sub alimentis nec vestitus contineatur nec habitatio. *l.* 8. §. 12. *ff. h. t.* secus quàm est in legato alimentorum; quod favorabile. *l.* 6. *l. ult. ff. de alim. legatis.* (XIV.)

6. Non etiam licita de delictis futuris aut futuro dolo transactio. *arg. l.* 27. §. 3. 4. *ff. de pact.* De præteritis verò privatis delictis eatenus permissa est, ut pecuniariæ pœnæ tollatur obligatio *l.* 54. §. *ult. ff. de furt.* non, ut & infamia evitetur, nisi quis autore prætore transegerit. *l.* 4. §. *ult. l.* 5. *l.* 6. §. 3. *ff. de his qui not. infam.* planè & hìc gratuitum pactum nequaquam inhibitum. *d. l.* 6. §. 3. (XVI.)

7. De publicis criminibus non capitalibus transigere non licet, excepto falsi crimine. *l.* 18. *C. h. t. l.* 7. *C. ad leg. Cornel. de falsis.* quo sensu vocabulum *citra* etiam accipitur in *l. ult. ff. de calumniat.* Quamvis & verum sit, eos, qui de criminibus non capitalibus transegerint, in falsi crimen incidere; exemplo eorum, qui ob dicendum vel non dicendum testimonium pecuniam acceperint. *l.* 1. §. 1. *ff. ad leg. Corn. de fals.* (XVII.)

8. At de capitalibus, pœnam sanguinis, (non mortem civilem) irrogantibus, transactio permissa est. *l.* 18. *C. h. t.* junct. *l.* 1. *ff. de bon. eor. qui ante sent.* Excepto adulterii crimine, *d. l.* 18. cùm in lenocinium incidat de eo transigens. *l.* 14. *ff. ad leg. Jul. de adulter.* gratis tamen de eo pascisci, nec hìc improbatum puto *arg. l.* 2. §. 3. *l.* 15. §. 5. *l.* 29. §. 4. *ff. ad leg. Jul. de adult.* Obst. *l.* 2. *l.* 10. *C. eod. tit.* Resp. agitur ibi de illis, qui quæstûs gratiâ paciscuntur, quod illicitum. *d. l.* 10. *in fin. d. l.* 29. §. 4. (XVIII.)

9. Extra causam ergo adulterii & actori & reo in capitalibus transigere impunè licèt, ut nec reus pro convicto ac confesso habeatur, nec accusator in SC. Turpillianum incidat. Obst. accusator in crimen concussionis transigendo incidit. *l.* 2. *ff. de concuss.* Resp. concussio differt à transactione; illa vetita, hæc permissa. *l.* 1. §. 3. *ff. de calumniat.* Obst. sic crimina mansura impunita, contra *l.* 18. *ff. de injur.* Resp. unius

transactio-

transactione reliqui ab accusatione non excluduntur. *arg. l. 5. §. ult. ff. ad leg. Jul. de vi publ. l. 3. C. in quib. cauſ. ſerv. libert. pro præm.* & transactio tantùm inter transigentes, non item inter alios, rei judicatæ vim habet: atque ita non repugnat *arg. ex. l. 7. §. 2. ff. de accuſat.* (XIX.)

10. Transactionis effectus est, quod litem dirimat, habeat vim rei judicatæ, secundùm jam dicta, & juris-jurandi. *l. 2. ff. de jurejur.* nec rescindatur ex rescripto principali *l. 16. C. h. t.* nec propter instrumenta noviter reperta, nec si postea doceatur, nullam subfuisse transigendi causam. *l. 19. 20. 23. C. h. t.* multòque minùs propter enormem læsionem. *arg. l. 78. §. ult. ff. ad SC. Trebell.* qualis læsio in re dubia tempore transactionis concipi non potest; quo tamen tempore oporteret læsionem fuisse ultra dimidium. *l. 8. in fin. C. de reſcind. vend.* Obst. *l. 5. C. de dolo.* Resp. ibi læsio dolo patris contigerat, contra quem ob reverentiam loco actionis doli datur in factum actio. Generaliter tamen quoties vel dolus subest, vel ex falsis instrumentis facta est transactio, vel evidens calumnia, vel error calculi intervenit, transactionem rescindi æquum est; nisi super ipso calculi errore transactum fuerit. *l. 4. l. 19. l. pen. C. h. t. l. 65. §. 1. ff. de condict. indeb. l. un. C. de errore calc.* (XXI, XXII, XXIII, XXIV.)

11. Ex transactione autem sola quandoque nascitur exceptio, si pacto facta sit, quandoque actio; eaque vel ex stipulatu, si stipulatione confirmata sit; vel præscriptis verbis, si contractu innominato. *l. 17. 28. C. h. t.* quod si quis transactionem servare recuset, variè punitur: etenim si jurejurando eam confirmaverit & majorennis sit, infamiâ notatur, actionem perdit, & omne dominium aut commodum transactione quæsitum amittit, idque omne cedit lucro adversarii. *l. 41. C. h. t.* Sin stipulatione pœnali muniverit, ad pœnam tenetur; & data condicuntur, nisi adversarius malit adhuc stare transactioni, quod in ejus est arbitrio. *l. 37. 40. C. h. t.*

12. *Moribus.* Super rebus judicatis hodie transactionem volunt subsistere; saltem sustineri ut nudum pactum, cujus eadem, quæ stipulationis vis est. Quòd si quis de alimentis quomodocumque debitis modico tantùm accepto transegerit, & ita alimenta remiserit, futurus deinde oneri illis quibus demandata est pauperum cura, transactio rescindi potest. Transactionem super crimine quod attinet, licèt privatis hodiè non sit permissum accusare, de crimine tamen rectè transigunt respectu damni privati, quod inde passi sunt: quæ tamen trans-

acti

actio, etiam in casu quo super homicidio cum occisi proximis facta est, non impedit publicam accusationem, per fisci advocatos, Baillivos, &c. instituendam. Qui & ipsi nomine officii cum reis accusatis nequeunt de crimine transigere, nisi consulto Principe seu camerâ rationali.

* Adde *ex Cod. libr. 2. tit. 4. de transactionibus.*

LIBER III.

TIT. I.

De Postulando.

1. POstulare est *suum vel amici desiderium exponere, vel alterius desiderio contradicere apud eum qui jurisdictioni praest. l.* 1. §. 2. *ff. b. t.* etiam aliquando apud judices pedaneos, sed impropriè. *l.* 1. §. 6. *h. t.*

2. Postulat quis vel suo vel alieno nomine. Qui alieno nomine postulat, advocatus, vel causarum patronus, aut orator dicitur; ejusque nobile, laudabile ac vitæ hominum necessarium officium est. Vide *l.* 14. *C. de advoc. diverf. judicior.* unde & varia advocatis tributa privilegia. *tit. C. de advoc. diverf. judicior. & de advoc. diverf. judicum.* passim. (I.)

3. Postulare possunt omnes non prohibiti. Prohibentur omninò servi, minores annis septemdecim, furiosi: pro aliis verò mulieres, excepto casu §. 3. *Inst. de susp. tut.* cæci, insigniter infames. *l.* 1. *ff. h. t.* hæretici, Judæi, Pagani, *l. ult. C. h. t.* patroni qui cum cliente pacti sunt de quota litis *l.* 5. *ff. h. t.* ut & quibus advocatione vel foro interdictum est. *l.* 1. §. *pen. de off. præf. urbi. l.* 8. 9. *ff. h. t.* Qui omnes excluduntur, etiamsi pars adversa consentiat. *l.* 7. *ff. h. t.* Repellendi & à postulando liberti contra patronos. *l.* 2. *C. h. t.* assessores, dum eo munere funguntur. *l. ult. C. de assessor.* judices in causa, de qua judicant. *l.* 6. *C. h. t.* decuriones contra patriam. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* Non verò removendus advocatus fisci pro pupillo suo contra fiscum, *l.* 10. *ff. h. t.* Nec infames leviori infamiâ pro conjunctis personis *l.* 1. §. *ult. l.* 2. 3. 4 *ff. h. t.* Imò omnes aliàs prohibiti, si necessario fungantur officio, ad postulandum admittendi, *l.* 6. *ff. h. t.* Quisquis autem contra edictum postulaverit, pœnâ pecuniariâ extra ordinem coercetur. *l.* 1. §. 6. *in fin. ff. h. t.* (II, III, IV, V.)

4. Pro patrocinio præstito advocati salaria exigunt, licèt non promissa. *l.* 1. §. 10. *l.* 4. *ff. de extraord. cognit.* sed non ultra centum aureos in singulis causis. *d. l.* 1. §. 12. Quòd si annuum salarium constitutum fuerit, integrum debetur & peti potest, advocato in medio anni moriente. *l.* 1. §. 13. *ff. de extr. cognit. l.* 15. *C. de adv. div. judicior. l.* 18. *ff. locati.* (VI, VII, VIII.)

5. Possunt autem in omnibus causis civilibus, & criminalibus intervenire advocati. Sed cavendum ipsis, ne calumnientur aut maledicant, dum causas agunt; neve litis iniquæ defensionem suscipiant aut susceptam persequantur. *l.* 6. §. 1. *C. h. t. auth. hodie* §. 1. *C. de judic.* Si erraverint in aliquo facto, error ille clienti non nocet, nisi præsens sit, & intra triduum errorem non corrigat, aut cùm absfuisset, post sententiam acquiescat. *l. fin. C. de err. advoc.* (X.)

6. Si quis advocato careat, ei à Prætore aliquis assignatur, etiam invitus, cùm publicum sit officium. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* & si forte tyrones ab una, nobiliores & veterani omnes ab altera parte stent, æqualem is, qui jurisdictioni præest, faciet eorum distributionem, ne magis imperitiâ juniorum, quàm causæ injustitiâ cliens succumbat. *l.* 7. *C. h. t.* (XI.)

7. *Moribus.* Volunt advocatum fisci ne pro suo quidem pupillo contra fiscum hodie posse postulare. Nec eum, cui annuum salarium constitutum est, si in medio anni moriatur, ultra posse salarium petere, quam quatenus vixit. Quòd si advocatus errorem commiserit, ille ante litem contestatam omninò corrigi potest, post litem planè contestatam restitutione opus est. Sed si manifestâ advocati negligentiâ & dolo cliens succubuerit, ad id quod interest advocatus tenebitur. Licèt autem advocati salaria rectè exigant; sub prætextu tamen salarii retinere nequeunt instrumenta litis. Quin imò pauperibus id petentibus etiam gratis patrocinia per advocatos præstanda.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 6. *de postulando tit* 7. *de advoc. divers. judiciorum tit.* 8. *de advoc. divers. judicum tit.* 10. *de errore advocatorum, &c.*

TIT. II.

De his qui notantur infamiâ.

1. INfamia est *existimationis privatio.* Et vel *juris* vel *facti* est. *Infamia juris* dicitur, *quæ ex turpi facto per jus notato irrogatur, vel ipso jure vel judicis sententiâ.* Ipso jure, sive civili, sive

sive prætorio infames sunt damnati, aut paciscentes datâ pecuniâ de delictis non capitalibus, in scenam prodeuntes quæstûs gratiâ. *l.* 1. *l.* 4. §. *ult. l.* 5. 6. *ff. h. t.* nisi minores sint, qui in scenam prodierunt, *l. pen. C. h. t.* Item, qui bina sponsalia binasve nuptias contractas habent; viduam intra annum luctûs ducunt, aut nuptam elocant. Adhæc judicio publico damnati, in eove prævaricantes aut calumniantes *l.* 1. *ff. h. t.* Improbi fœneratores. *l.* 20. *C. h. t.* judices per dolum malè judicantes. *l.* 2. *C. de pœn. jud. qui mal. jud.* Advocati in calumniandi licentiam & maledicta, dum causam agunt, prorumpentes. *l.* 6. §. 1. *C. de postulando.* Tutores sibi aut filiis pupillas matrimonio jungentes. *l.* 7. *C. de interdict. matrim.* Majorennes à transactione jurata recedentes. *l.* 41. *C. de transact.* Exauctorati detractis insigniis militaribus *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* Secus in exauctoratione nudis verbis facta. *l.* 4. §. 8. *ff. de re milit.* Relegati & fustigati ex causa per se famosa. *l.* 5. §. 2. *de extraord. cognit.* at non, si ex alia causa. *l.* 22. *ff. h. t.* Servi post manumissionem ob atrocius crimen in servitute commissum. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* non item ob levius. *l. pen. ff. h. t.* Denique stellionatûs damnati, si crimen illud concurrat cum negotio infamante, aliàs non, quâ distinctione concilianda. *l.* 13. §. *ult. h. t.* cum *l.* 2. *ff. stellionatus.* (I.)

2. Sententiâ judicis infames sunt; qui actione mandati, depositi, tutelæ directâ, ac pro socio damnati sunt ob dolum aut latam culpam. *l.* 1. *ff. h. t. l.* 4. §. 1. 2. *ff. de susp. tut.* junct. *l.* 226. *ff. C. S.* Obst. *l.* 7. *ff. ad leg. Corn. de sicar.* junct. *l.* 9. *de manum. vind.* Resp. vita & fama in aliquo tertio comparantur in *d. l.* 9. at non in omnibus. (II.)

3. Infamia facti est, *quæ oritur ex facto quod per jus non est notatum, sed existimationem alicujus onerat penes viros graves & honestos l.* 2. *ff. de obseq. parent. & patron. præst. l.* 13. *C. h. t.* qualia laborant infamiâ, qui bonis cesserunt. *nov.* 135. *c.* 1. non verò spurii *arg. l.* 6. *ff. de decurion.* licèt in concursu alii præferantur legitimè nati. *l.* 3. §. 2. *ff. eod.* (III.)

4. Effectus ejus est, quod testimonio fidem detrahat. *l.* 3. *ff. de testib.* Repellat à dignitatibus. *l.* 2. *C. de dignitat.* Querelæ inofficiosi locum faciat, turpi personâ fratribus prælatâ. *l.* 27. *C. de inoff. test.* eamque faciat cessare, si ipse frater turpitudine laboret. *arg. l.* 11. *C. eod.* (IV.)

5. Evitatur autem infamia, si alia pœna gravior per sententiam imponatur. *l.* 13. §. 7. *ff. h. t.* Obst. *l.* 13. *ff. de furt.* Resp. procedit illius legis dispositio, si quis simpliciter furt

damnetur ad ordinariam pœnam, non item, si ad eam, quæ toto genere diversa est. Evitatur & si in procuratorem feratur sententia. *l.* 4. §. *ult. l.* 6. §. 2. *ff. h. t.* vel offeratur ante sententiam debitum in illis judiciis, quibus per sententiam infamia infligitur, de quibus casibus intelligenda. *l.* 73. *ff. de procurat.* non verò de iis, quibus ipso jure quis infamis est. *l.* 4. §. *ult. l.* 5. *ff. h. t.* (V.)

6. Suspenditur infamia, si à sententia, per quam irrogata est, appellatum fuerit. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* (VI.)

7. Tollitur verò, quæ jam irrogata fuerat, si quis adversùs eam specialiter restitutus sit, non item, si generalis tantùm abolitio sit impetrata. *l. ult. C. de general. abolit. l.* 1. §. 9. *ff. de postuland.* Insuper lapso tempore; si quis ad tempus per judicis sententiam cum infamia relegatus sit ex causa, naturâ suâ non infamante. *l.* 1. 2. *C. de his qui in exil. missi. l.* 3. §. 1. *ff. de decurion. l.* 15. *ad municip.* alioquin, si ipso jure infamia causæ relegationis cohæreat, etiam post reditum durat infamia. *l.* 6. *C. h. t. l.* 4. §. 4 *ff. de re milit. l.* 5. *ff. de decur.* quamvis hæc distinctio ad edictum de postulando non pertineat; quatenùs illic lapso tempore quilibet sine distinctione causæ; ex qua fuit infamis factus, postulare potest. *l.* 8 *ff. de postul.* (VII.)

8. *Moribus.* Hodie ob dolum in tutela, mandato, deposito & societate commissum damnati non fiunt infames; ut nec mulieres intra annum luctûs nubentes. Et generaliter usu receptum est, nullum Civile judicium infamare; nec tamen ex causa, quàm potius ex genere pœnæ infamiam irrogari, veluti ex ictu fustium, aut virgarum, aut alia corporali pœna.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 12. *ex quib. causis infam. irrogatur.*

TIT. III.

De Procuratoribus & Defensoribus.

1. PRocurator est, *qui aliena negotia mandato Domini administrat. l.* 1. *ff. h. t.* Qualis dominus cùm non sit tutor aliique similes, etiam procuratorem negotiis pupillaribus peragendis nequeunt ante litem contestatam constituere. *l.* 11. *C. h. t.* Expedit autem procurator facta non jura; ejusque vilius & abjectius, quàm advocati, est officium. (I, II.)

2. Procuratorem constituit quilibet: etiam de statu suo litigans, sive in libertatis, sive in servitutis possessione sit. *l.* 33. §. 1. *ff. h. t.* non tamen ad ventilandam ipsam status sui con-

controversiam, si in possessione servitutis sit. *l.* 1. *C. de assert. toll.* (II, III.)

3. Constitui potest quivis non prohibitus. Cumque vel ad *extrajudicialia negotia* procurator fit, de quo alibi, vel *ad lites*; ad has procurator constitui nequit fœmina. *l.* 2. *ff. R. J.* nisi in rem suam, aut pro parentibus. *l.* 41. *ff. h. t.* non pro liberis. *l.* 18. *C. h. t. l.* 31. §. *pen. ff. de negot. gest.* eò quòd filiis satis per tutorem prospici potest, at non ita parentibus. Non etiam miles. *l.* 7. *l.* 9. *C. h. t. l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* non reus criminis. *l.* 6. *C. h. t.* nec infamis, quippe qui non metueret pœnam infamiæ, procuratori propter dolum irrogandam ex *l.* 1. *de his qui not. infam.* quod non correctum per §. *ult. Inst. de except.* Nec minor annis septemdecim; sed eâ ætate major potest, ut ut viginti quinque annis minor fuerit, licèt talis defensor esse nequeat *l.* 51. *ff. h. t. l.* 12. *C. eod.* §. 5. *Inst. ex quib. caus. manum. non licet.* (IV, VI.)

4. Procurator alius *generalis* est, alius *specialis*. Specialis dicitur, *qui ad certam causam vel actum expediendum datus est.* Generalis verò, *cui omnia negotia gerenda sunt demandata.* Et hic iterum vel *cum libera administratione* datur, qualis omnia ferè potest, quæ dominus; vel *sine libera*, qui non tam laxam habet in administrando potestatem. *l.* 58. 60, 63. *ff. h. t. l.* 17. §. *ult. ff. de jurejur.* (VII.)

5. Est & procurator *in rem suam*; qualis, qui *negotium expedit non ad mandantis, sed propriam utilitatem*, seu, cui actiones cessæ sunt. *l.* 17. §. *ult. ff. de jurejur.* quod etiam invito debitore fieri potest. *l.* 3. *C. de hæred. vel act. vend. l.* 1. *C. de novat.* Obst. quòd non liceat debitori, invito creditore, alium suo loco substituere. *l.* 2. *C. de hæred. vel act. vend.* ergo nec creditori. *arg. l.* 41. *ff de reg. juris.* Resp. illa regula fallit in casibus, quibus alia debitoris quàm creditoris ratio est. Quod hic obtinet, cùm debitor alium suo loco substituendo deteriorem reddere posset creditoris conditionem; at debitor semper eodem modo liberatur solvendo ante & post cessionem, nec ejus causa cessione deterior fit. (VIII.)

6. Cæterùm ad constituendum procuratorem mandato opus est, eoque vel expresso, vel tacito; quale tacitum mandatum etiam ex silentio præsentis & sua negotia geri scientis colligitur. *arg. l.* 18. *ff. mand.* non item ex silentio solo ejus, cui quid mandatum est. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* Nec ad judicium quisquam admittitur, si constet eum mandato carêre, sic ut vel adversario tacente judex illud exigat. *l.* 24. *C. h. t.* Obst.

l. 39. §. 3. *ff. de damn. infect.* Resp. contumax quidem opponere nequit procuratoriam exceptionem, qui sensus *d. l.* 39. §. 3. judex interim, si desit mandatum, ex officio removere potest. Nisi tamen conjunctæ personæ sint, quæ etiam sine mandato agere volentes admittuntur, velut pater, filius, affinis, &c. *l.* 35. *h. t.* etiam consors litis. *l.* 2. *C. de consort. ejusd. lit.* ut & maritus pro uxore. *l.* 21. *C. h. t. de pactis conv.* in receptitiis verò, cautione præstitâ. *d. l.* 21. *C. h. t.* Modò in plerisque his casibus voluntas ejus, pro quo persona conjuncta agit, non sit contraria. *l.* 40. §. *ult. ff. h. t.* (IX, X, XI.)

7. Quòd si de mandato procuratori dato constet, superflua est de rato cautio. *l.* 1. *C. h. t. l.* 65. *ff. h. t.* nisi mandatum non satis speciale sit; quo modo accipi potest casus in *l.* 5. §. 18. *ff. de nov. oper. nunciat.* Sed si de mandato dubitetur, admittendus ita demùm est procurator, si de rato caverit. *d. l.* 1. *C. h. t.* Quòd si, cùm mandato careret, deque eo constaret, admissus nihilominùs fuerit, ipso jure nullum est quidquid à falso procuratore gestum fuerit. *l.* 24. *C. h. t.* Nec confirmatur sententia ratihabitione ejus, pro quo lata: utpote, qui jus objiciendi sententiæ nullitatem adversario semel quæsitum, ratihabitione suâ auferre nequit. Obst. ratihabitio mandato similis est, *l.* 60. *ff. R. J. l. ult. C. ad SC. Maced.* Resp. id verum, si per eam non adimatur alteri jus quæsitum. Si tamen contra falsum procuratorem sententia lata, dominus ratihabitione suâ eam confirmare potest, cùm ita suo tantum juri renunciet. Quemadmodum etiam pendente adhuc incerto litis eventu ante sententiam dominus ratum habere potest, quod à falso procuratore gestum. *l.* 56. *ff. de judic.* [X. in fine XII.]

8. Intervenit procurator in omnibus causis civilibus, nisi circumstantiæ exigant ipsius domini præsentiam. *l.* 26. *C. h. t.* In causis vero criminalibus non, nisi illustris agat aut conveniatur. §. 10. *Inst. de injur.* vel alleganda tantùm sit justa absentiæ causa. *l.* 13. §. 1. *ff. de publ. judic. l.* 71. *ff. h. t.* vel reus absens condemnari possit. *l.* 33. §. 2. *ff. h. t.* quod fit, cùm aut de crimine agitur, cujus pœna est intra relegationem; aut lis cum ipso reo præsente est contestata. *l.* 1. *ff. an per al. caus. appel.* 10. *ff. de publ. jud. l.* 3. *C. de accusat.* de quo posteriore casu intelligenda *l.* 4. §. 2. *ff. ad leg. Corn. de sicar.* Populares quod spectat actiones, in iis pro reo quidem, at non pro actore procurator admittitur. *l.* 5. *ff. de pop. action.* nisi privatum commodum quis persequatur. *l.* 45. §. 1. *ff. h. t.* (XIV, XVI.)

9. Offi-

9. Officium procuratoris eſt, cauſam domini diligenter expedire, non tantùm in conventione, ſed & in reconventione. *l.* 33. §. 3. 4. *ff. h. t.* etiamſi procurator ſit in rem ſuam, ſive mutua actio ex eadem, ſive ex diverſa cauſa deſcendat; modò non ſit *in rem ſuam* factus ex neceſſitate, aut bonâ fide & ex titulo oneroſo; tunc enim defendere non cogitur in reconventione. *l.* 33. §. *ult. l.* 34. *l.* 70. *ff. h. t.* [XVII.]

10. Quòd ſi ſuccubuerit procurator, appellare tenetur ab iniqua ſententia, proſequi verò appellationem non eſt obligatus, *l.* 17. *C. h. t.* niſi ad omnem cauſam datus ſit. *l.* 2. *ff. an. per al. cauſ. appel.* Quemadmodum nec aliam actionem, quàm quæ mandato comprehenſa eſt, poteſt inſtituere. *l.* 21. *C. h. t.* niſi ea actioni mandatæ velut acceſſoria cohæreat. *l.* 56. *l.* 62. *ff. h. t.* (XVII.)

11. Fit autem procurator protinùs à lite conteſtata litis dominus. *l.* 11. *C. h. t.* & ut talis citatur. *l.* 22. *& ſeqq. C. h. t.* Licèt & ante litem conteſtatam citari ac cogi poſſit, ut litem ſuſcipiat, ſi procurator rei ſit. *l.* 8. §. 3. *ff. h. t.* niſi ipſe caverit, judicatum ſolvi, quo caſu ſufficit, cautionem committi. *l.* 43. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 35. § *ult. ff. h. t.* Reſp. non dicitur ibi, ipſum procuratorem caviſſe, judicatum ſolvi. Fertur & in eum, tanquam litis dominum ſententia. *l.* 1. *C. de ſent. & interloc.* Licèt executioni mandetur in bonis domini mandantis, niſi ſe procurator in lite pro alio obtulerit, aut ipſe judicatum ſolvi ſatiſdederit. *l.* 4. *ff. de re jud. l.* 28. *ff. h. t.* Si quid autem dolo procurator in lite commiſerit, id domino nocebit, cui tamen contra procuratorem regreſſus datur. *l.* 10. *C. h. t.* ſed ſi procurator ſolvendo non ſit, & cum ejus dolo concurrat quoque dolus adverſarii, dominus indemnis ſervandus eſt, datâ doli actione contra adverſarium. *l.* 8. §. 1. *ff. mand.* (XIX, XX.)

12. Ceſſat procuratoris officium morte ejus & renunciatione ob juſtas cauſas factâ. *l.* 8. §. 3. *ff. h. t.* ut &, ſi bona debitoris quem defendit, à creditoribus poſſeſſa ſint. *l.* 43. §. *ult. ff. h. t.* non, ſi aliter reus deſinat ſolvendo eſſe. *l.* 76. *ff. h. t.* Ceſſat quoque revocatione mandati per dominum factâ ante vel poſt litem conteſtatam, etiam invito adverſario; at non invito procuratore poſt litem conteſtatam, niſi juſta cauſa ſubſit, & dominus procuratori ſolvere paratus ſit impenſas in litem factas, quarum intuitu alioquin retentio actorum procuratori conceſſa eſt. *l.* 22. *C. h. t. l.* 17. *& ſeqq. l.* 25. 26. 64. *ff. h. t.* Nullo tamen modo licita eſt mandati revocatio,

 ſi quis

ſi quis in rem ſuam procurator ſit. *l.* 25. *in fin. l.* 55. *ff. h. t.* (XXI, XXII, XXIII.)

13. Defenſor eſt, qui ſine mandato reum defendit, & præſtat cautionem *judicatum ſolvi*, de quâ alibi; item *de rato* in actione in rem. *l.* 40. §. 2. *ff. h. t.* (XXV.)

14. *Moribus.* Procuratorum officium hodiè publicum eſt æque ac Advocatorum; atque ideò inviti quoque ad procurationem ſuſcipiendam conſtringi poſſunt, & pro labore ac induſtria ſalarium rectè petunt; cujus tamen prætextu retinere nequeunt litis inſtrumenta; licèt pro litis impenſis, quas erogarunt, ea retinere non ſit prohibitum. Certæ autem perſonæ ſtyli ac praxios peritæ ac jurejurando obſtrictæ, certo plerumque numerò, id munus obeunt, nec extra has alii, illudque fere curiarum uſu receptum eſt, ne quiſquam in cauſa alicujus momenti ſine procuratore & advocato in judicio conſiſtat. Nec admittuntur regulariter procuratores pro cliente, etſi de ratihabitione cavere parati eſſent, niſi de mandato conſtet ex inſtrumento publico tabellionis, Secretarii, Graphiarii, &c. ut tamen Viri illuſtres, Civitates & Collegia Eccleſiaſtica mandare poſſint ſub ſuo ſigillo & manu propria aut ſubſcriptione ſcribæ collegii. Quid, quod nec pro reo abſente alius intervenire poteſt, niſi pro ſuo proprio intereſſe. Cæterùm procurator ad lites moribus hodiernis etiam ante litem conteſtatam poteſt alium ſuo loco ſubſtituere; æque ac tutor aut curator in cauſis pupillorum. Unde & mulieres hodie procuratores eſſe poſſunt, modò ante litem conteſtatam alium procuratorem publicum ad litem peragendam ſubſtituant. Poteſt autem hodie mandatum procuratori ad lites datum, etiam poſt litem conteſtatam revocari, eò quòd procurator non litis dominus, ſed potius miniſter eſt; ex quâ ratione etiam eſt, quòd non in procuratorem, ſed ipſum dominum feratur ſententia, niſi procurator ſine mandato in lite ſubſtiterit; quo caſu ipſe condemnatur, & executionem patitur. Quòd ſi procurator ad litem ſit mortuus pendente lite, dominus ad novum procuratorem conſtituendum citandus eſt.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 13. *de procuratoribus. tit.* 14. *ut liceat potentioribus patrocinium litigantibus præſtare, &c. tit.* 18. *ne fiſcus vel reſp. procurationem alicui patrocinii causâ in lite præſtet.*

Tit.

TIT. IV.

Quod cujusque Universitatis nomine, vel contra eam agatur.

1. UNiversitas est *corpus ex distantibus capitibus*; sed hìc propriè hominum consideranda Universitas, velut, Collegium licitum, Municipium, Civitàs, Vicus, Pagus: quales universitates arcam communem, res communes habent. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* etiam delinquere possunt, *l.* 9. §. 1. *ff. quod met causſ.* & ipsæ aliquid debere ipsisque deberi; licèt id singuli non debeant, nec singulis debeatur. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, IV.)

2. Hinc ad causas suas agendas vel defendendas *syndicum* mandato constituunt, qui & *actor* dicitur, ac definitur, quòd sit, *qui causam universitatis mandato administrat in judicio*, regulariter de rato non cavens. *l.* 6. §. 3. *ff. h. t.* Alius præter actorem universitatis nomine experiri nequit. *l.* 3. *ff. h. t.* quamvis defendere universitatem sine mandato possit. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* (V, VI.)

3. Creatur autem syndicus à lege: vel, eâ cessante, ab ordine decurionum, si sit; alioquin à singulis universitatis membris, aut majore decurionum membrorumve præsentium parte, quæ ad se trahit partem minorem; ut tamen non pauciores quàm duæ partes tertiæ totius ordinis præsentes sint, connumerato etiam eo, qui syndicus creatur. *l.* 3. *l.* 4. *ff. h. t.* Et hìc patris suffragium filio, ac vice versâ, prodesse potest. *l.* 5. *ff. h. t.* nulli verò suffragium proprium. *arg. l.* 4. *ff. de offic. præt.* nec contrarium in *l.* 4. *ff. h. t.* asseritur. (VII.)

4. De cætero in syndicis eadem fere recepta sunt, quæ in privatorum procuratoribus. *arg. l.* 1. §. *pen. & ult. l.* 6. §. 2. 3. *ff. h. t. l.* 16. *ff. V. S.* (VIII.)

5. *Moribus.* Si universitas se ipsam ac singula membra nominatim pro debito obligaverit, etiam membra singula pro universitatis debito conveniri possunt.

TIT. V.

De Negotiis Gestis.

1. NEgotiorum gestor est, *qui absentis vel ignorantis negotia sine mandato gerit.* Et licèt culpa sit, immiscêre se rei ad se non pertinenti, *l.* 36. *ff. R. J. l.* 8. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.*

Aquil. tamen, si quis aliena gesserit negotia in gratiam domini, actio negotiorum gestorum inde nascitur, directa & contraria. (I.)

2. Directa domino datur, & ei, cujus interest *l.* 47. *ff. h. t.* adversùs gestorem vel masculum vel fœminam. *l.* 3. §. 1. *l.* 31. §. *pen. ff. h. t.* ad id, ut reddat rationes administrationis, & restituat id, quod ad ipsum pervenit aut pervenire potuit. *l.* 19. §. 4. *ff. h. t.* etiam cum usuris maximis, si quid gestor in suos usus converterit. *l.* 38. *ff. h. t.* Obst. *l.* 10. §. 3. *ff. mand.* Resp. procurator, qui ex mandato domini nummos possidet, quos in suum usum convertit, eo ipso minùs peccat, quàm quidem negotiorum gestor, qui sine domini voluntate nummos primitùs adeptus est. (II.)

3. Culpam autem negotiorum gestor præstat levissimam. *l.* 23. *ff. R. J.* §. 1. *Inst. de obl. ex quas. contr.* nisi accesserit ad negotia aliàs peritura. Quo casu solum dolum præstat. *l.* 3. §. 9. *ff. h. t.* Obst. *l.* 20. *C. h. t.* Resp. lex minus dicit, sed aliunde supplenda. Obst. *l.* 7. *C. arbitr. tut.* Resp. singulare est, si negotiorum gestorum actio detur ob curæ administrationem, cùm & in actione tutelæ culpa tantùm levis præstetur. Non verò tenetur de casu fortuito, nisi insolita gesserit: quo tamen casu omnis lucri & damni in insolitis evenientis compensatio fit, ac deinceps demùm inspicitur, quantùm damni casu datum sit. *l.* 11. *ff. h. t.* secus in societate, ubi summa industria cum negligentia summa haud compensatur. *l.* 23. §. 1. *& ll. seqq. ff. pro soc.* (IV. V.)

4. Tenetur quoque de non gestis modò gerere debuerit. Gerere verò debuit & perficere ea, quæ inchoavit; nova inchoare non tenetur, nisi alius ea inchoaturus fuisset, qui nunc, quòd alium gerere videret, destitit. *l.* 6. §. *ult. l.* 16. *l.* 21. §. 2. *ff. h. t.* (VI, VII.)

5. Contraria gestori competit adversùs dominum, ut indemnis servetur, ne officium ipsi damnosum sit. Adeòque ut necessarias & utiles impensas recuperet unà cum usuris quas ipse præstitit nomine pecuniæ impensæ ab alio mutuo acceptæ, quasve ex propria pecunia quam erogavit potuisset percipere. *l.* 19. §. 4. *ff. h. t.* licèt impensæ ab initio utiliter aut ex necessitate factæ, nullam nunc domino utilitatem præbeant. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* Quòd si ultrà rei utilitatem quid impenderit, eatenùs recipit, quatenùs erogare debuerat. *l.* 25. *ff. h. t.* (VIII, IX.)

6. Cessat tamen actio contraria, si quis inviti & prohibentis

bentis negotia gesserit. *l. fin. C. h. t.* Si pietatis intuitu, non animo repetendi, sumptus fecerit; quod in dubio præsumendum in matre liberos alente, aut tutores liberorum suspectos postulante, in patre liberos in studiis educante; marito uxoris ægræ curationem procurante, aliisque similibus *l. 34. l. 44. ff. h. t. l. 1. l. 11. l. 12. C. h. t. l. 50. ff. famil. ercisc.* Quòd si proprii commodi causâ quid gesserit, non ultra recuperat, quàm quatenùs inde dominus locupletior factus est. *l. 6. §. 3. ff. h. t.* (X, XI, XII, XIII.)

7. Cæterùm, si dominus id, quod gestum est, ratum habuerit; si quidem eo animo, ut in mandatum abiret negotiorum gestio, actio mandati dabitur; alioquin negotiorum gestorum actio durabit, mens sc. contrahentium præcipuè spectanda. Vide *l. 6. §. 10. l. 9. ff. h. t. l. 50. ff. mand. l. 60. ff. R. J.* (XIV.)

8. *Moribus.* Negotiorum gestorem judicialia pro aliis tractare non posse, ex iis, quæ de procuratoribus. *tit. 3. n. ult.* dicta sunt, expeditum est: Gestorem autem impensas necessarias & utiles ex bono & æquo repetere posse censent, licèt inviti & prohibentis negotia gesserit; saltem quatenùs ex iis res melior est reddita. Usuras verò impensarum nullus gestor exigere potest, nisi à tempore litis contestatæ: quod ferè generaliter in omnibus causis obtinet.

* Adde *Cod. libr. 2. tit. 9. de negotiis gestis.*

TIT. VI.

De Calumniatoribus.

1. CAlumniator in criminalibus est, *qui falsa crimina scienter intendit l. 1. §. 1. ff. ad SC. Turpill.* In civilibus, *qui per fraudem alteri litem iniquam movet.* Sed in hoc tit. calumniator dicitur, *qui pecuniam accipit, ut, vel ne litem per calumniam moveat.* Contra quem datur actio de calumniatoribus in factum prætoria, intra annum in quadruplum, post annum in simplum acceptæ pecuniæ *l. 1. l. 5. §. 1. ff. h. t.* ita ut quadruplo insit ipsa res. *l. 5. ff. h. t.* nisi quis dederit ne alteri lis moveatur quo casu danti condictio dati, & ei, cui lis non erat movenda, actio in quadruplum nata est. *l. 7. ff. h. t.* (I, III.)

2. Competit hæc actio ei, cui per calumniam lis movenda erat; ut & ei, qui dedit, ne sibi lis moveretur. *l. 3. §. ult. l. 7. ff. h. t.* non verò ei, qui dedit, ut alteri lis moveretur;

quippe

quippe qui ne data quidem condicit. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* ut nec ei, qui quid dedit, ne tertio lis moveretur: habet enim solam pecuniæ datæ condictionem. *l.* 7. *ff. h. t.* Hæredibus non nisi sola dati condictio datur, si defunctus dederit *l.* 4. *ff. h. t.* in hæredes verò non, nisi quatenus ad eos pervenit; eò quòd turpia lucra sint extorquenda. *l.* 5. *ff. h. t.* (II.)

3. Evitandæ autem calumniæ causâ præstandum calumniæ jusjurandum, non ab actore tantùm, qui vel suo vel tutorio vel curatorio nomine, vel pro civitate agit. *l.* 2. §. 2. *Cod. de jurejur. propt. calumn. dando.* sic ut id recusans à judicio repellatur. *l.* 2. §. 6. *eod.* sed & à reo, qui si præstare noluerit, pro convicto erit. *d. l.* 2. §. 7. Etiam ab advocatis *l.* 14. §. 1. *C. de judic.* Quòd si judicia fuerint duplicia, ut familiæ erciscundæ, ab utraque parte præstandum calumniæ jusjurandum, conjunctâ simul actoris & rei formulâ: *l.* 44. §. 4. *ff. famil. excisc.* Nec ulli hæc jurandi necessitas jure novo remissa est. *nov.* 49. *cap.* 3. quamvis jure veteri parentes & patroni immunes fuerint. *l.* 8. §. 5. *ff. qui satisd. cog. l.* 34. §. 4. *ff. de jurejur.* ubi pro *neque* legendum *æque*, *atque*. (IV, V, VI, VII.)

4. *Moribus.* Arbitraria fere hodierno jure est pœna eorum, qui acceptâ pecuniâ calumniatores sunt. Jurisjurandi verò calumniæ ante litem contestatam vix ullus in Hollandia usus est, sive actoris & rei intuitu; sive respectu advocatorum, quippe qui non in singulis causis, sed annuis singulis semel de calumnia jurant. Post litem tamen contestatam, cùm ad articulos examinantur litigantes, jusjurandum calumniæ ab iis præstari moris est. Interim non impunè quis litem per calumniam movet aut excipit, præterquam enim quòd temerarius litigator convenienter juri Romano in expensas condemnetur, nisi admodùm probabili ratione litigaverit, etiam mulctam ex regionum ac curiarum more constitutam tenetur persolvere.

* Adde *ex Cod. lib.* 9. *tit.* 46. *de calumniatoribus, & libr.* 2. *tit. ult. de jurejurando propter calumniam dando.*

L. Le

LIBER IV.

TIT. I.

De in integrum Restitutionibus.

1. RESTITUTIO in integrum est *redintegrandæ rei seu causæ actio*, vel *amissæ causæ redintegratio*. Et fit vel imploratô extra ordinem judicis officiô: quô implorato, demum fit in jus vocatio adversarii *arg. l 39. ff. de eviction.* vel datâ actione, idque aut ad rescissionem & amissæ rei restitutionem, aut ad id quod interest. (I.)

2. Est autem restitutio species illius jurisdictionis, in qua magis mixtum imperium, quàm, jurisdictio dominatur. *arg. l. 26. pr. & §. 1. ff. ad munic.* unde & soli majores, at non municipales magistratus restituunt. *d. l. 26. §. 1.* licèt pedaneis judicibus aliisque restitutio possit demandari. *l. fin. C. ubi & ap. quem cognit. restit.* (II.)

3. Nemo autem contra id, quod à superiore actum est, restituit; sed tantùm contra suum, aut antecessoris, aut alterius inferioris factum, puta sententiam *l.. 16. §. ult. & ll. seqq. ff. de minor.* Et hic competens est judex loci, in quo adversarius habet domicilium. *l. 2. C. ubi & apud quem cogn. restit.* vel contractûs celebrati, si ibi adversarius inveniatur. *arg. l. 14. §. 4. C. de non num. pecun.* vel rei sitæ, si restitutio petatur propter in rem actionem. *arg. l. ult. C. ubi in rem act.* (II.)

4. Petunt restitutionem, qui læsi sunt, justamque restitutionis causam habent, per se vel procuratores: nemo tamen pro alio sine mandato, solo patre excepto. *l. 27. ff. de minor.* contra regulam in *l. 35. ff. de procurat.* eò quòd restitutio est extraordinarium remedium. (IX, X.)

5. Cæterùm non simpliciter datur restitutio, sed causâ demùm cognitâ. *l. 3. ff h. t.* sc. an vera, an justa, an satis gravis sit: rei enim minimæ non est restitutio, si majori præjudicetur. *l. 4. ff. h. t. l. 16. §. 4. de minor.* licèt in ordinariis etiam res minima curetur, §. 16. *Inst. de rer divis.* Item, an non ipso jure tutus quis sit, aut aliud ordinarium æque pingue remedium habeat. *l. 16. ff. de minor.* etenim, si pinguior sit restitutio, etiam cum alio ordinario remedio concurrit. *l. 14. §. 2. ff. quod met caus.* Insuper an non jam semel idem petierit, nec impetraverit. *l. ult. C. si sæp. restit. postul.* idque

ex-

ex eadem causa : secus si ex diversis. *l.* 7. §. 9. *ff. de minor.* Etiam an non contra parentem aut patronum petat, utpote contra quos ea deneganda est. *l.* 2. *C. qui & adversf. quos rest. non poss.* Obst. *l.* 2. *C. si adversf. rem jud. l.* 2. *C. si adversf. donat.* Resp. in neutra lege contra patrem, sed in illa contra judicis sententiam, in hac contra donatarium potius restitutio data est : quamvis & utraque dici possit abrogata per *d. l.* 2. *C. qui & adversf. quos.* exceptio tamen est in *nov.* 155. *c.* 1. Denique inquirendum, an non lapsum sit tempus restitutioni petendæ præfinitum, quod olim annus utilis erat, hodie quadriennium continuum in omni restitutione, exceptâ eâ, quæ ob dolum fit, in qua biennium est; adeò ut intra illud tempus biennii vel quadriennii lis regulariter & inchoanda & finienda sit. *l.* 6. *l. ult. C. de tempor. restit. l. ult. C. de dolo.* Et hoc spatium integrum competit; etiamsi actio principalis, cujus respectu petenda restitutio, breviori tempore finiretur, ut vindicatio mobilium ; cum *d. l. ult.* generaliter loquatur. Postquam autem restitutio intra illud tempus impetrata fuerit, atque ita actio pristina reddita inceperit iterum posse exerceri, non ultra durabit, quàm tanto tempore, quantùm supererat ante existentem restitutionis causam; veluti, absentiam. *l.* 26. §. 8. *ff. ex quib. caus. major. arg. l.* 2. *ff. quand. de pecul. act. annal.* Obst. *l.* 10. §. 23. *ff. quæ in fraud. credit.* Resp. quod ibi dicitur, *restitutionem intra id tempus posse postulari*, non de restitutione in integrum, sed de restitutione ipsius rei post impetratam rescissionem alienationis in fraudem creditorum factæ intelligendum est. (XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX.)

6. Effectus restitutionis est, quòd in pristinum statum omnia reducantur; & quidem uno judicio; neque enim judicium duplex, *rescindens* & *rescissorium*, admittendum est, sive simpliciter rescindatur quod gestum est, ut in *l.* 21. §. 5. *l.* 9. §. 3. *ff. quod met. caus.* sive res insuper reddenda sit. *l.* 18. §. 1. *ff. de dolo. l.* 24. §. 4. *ff. de minor.* sive actio extincta restituatur. §. 5. *Inst. de action. l.* 9. §. 4. *ff. quod met. caus. l.* 35. *ff. de obl. & act.* (XXI, XXII, XXIII, XXIV.)

7. Pendente autem cognitione de restitutione, nihil innovandum aut executioni dandum est. *l.* 32. *C. de transact. l. un. C. in int. rest. postul. ne quid novi fiat*, nisi protinùs appareat, morandæ tantùm solutionis gratiâ eam peti. *arg. l.* 2. *C. ad leg. Corn. de fals.* (XXV.)

8. Causæ justæ restitutionis sunt, metus, dolus, minor ætas

ætas, capitis diminutio, absentia, alienatio judicii mutandi causâ, & justus error; cujus exemplum est in *l.* 1. §. *ult.* & *ll. seqq. ff. quod falsò tut. autore.* (XXVI, XXVII.)

9. *Moribus.* Restitutiones in integrum usu hodierno à suprema curia regulariter petendæ sunt, oblato libello supplice, quo causæ restitutionis impetrandæ enarrantur: quæ si justæ sint, jubet curia, ut causæ principalis judex examinet, an preces veritate nitantur; de quo si constet, datur restitutio. Solet autem ea peti, licèt negotium sit jure ipso nullum, majoris securitatis ergò, dum sæpe dubium, an quid ipso jure nullum sit, an stricto jure subsistat. Non aliter tamen per procuratorem ea petitur, quàm si is speciale ad id mandatum habeat; nisi incidenter tantùm de restitutione agatur, quo casu sufficit interpositum generale de principali causa mandatum. Cæterùm contra parentes quoque ex magna læsione restitutionem impetrari posse receptum est. Pendente verò restitutionis quæstione, negotium contra quod quis restitui desiderat, interim executioni datur, præstitâ cautione de restituendo.

* Adde *ex Cod. lib.* 2. *tit.* 42. *qui & advers. quos rest. non poss. tit.* 44. *si sæpius in integr. rest. postul. t.* 47. *ubi & apud quem cognitio in integr. restitutionis agitanda sit. tit.* 49. *etiam per procuratorem, &c. tit.* 50. *in integrum restit. postulata nequid novi fiat. tit.* 53. *de tempor. in integr. restitut.*

TIT. II.

Quod metûs causâ gestum erit.

1. VIs est *majoris rei impetus, cui resisti nequit*, Metus est; *instantis vel futuri periculi causâ mentis trepidatio. l.* 1. 2. *ff. h. t.* Quod autem metu gestum est, subsistit donec rescindatur, eò quòd, qui metu contrahit, consensum adhibet. *l.* 21. §. 5. *ff. h. t.* licèt non liberrimum; quippe quem metus excludit. *l.* 116. *ff. R. J.* (I, II.)

2. Hinc accessoria actio quod metûs causâ, prætoria, arbitraria, in rem scripta, pœnalis, ex contumacia. §. 27. *Inst. de action.* Competens intra annum utilem, jure novo quadriennium continuum. *l. fin. C. de temp. in in. restit.* ei, qui metu illato damnum passus est, dum quid dedit, promisit, aut omisit, quod nocet. *l.* 9. §. 3. *ff. h. t.* ejusque hæredibus. *l.* 14. §. 2. *in fin. ff. h. t.* contra eum, qui metum intulit, & quosvis alios rei per metum amissæ possessores bonæ vel malæ fidei, & hæredes, quatenùs ad eos pervenit *l.* 14. §. 5. *l.* 16. §. *ult.*

§. *ult. ff. h. t.* ut & hæredum hæredes, licèt ad eos nihil pervenerit; cùm sufficiat, ad primos quid pervenisse. *l.* 17. *ff. h. t.* (III, IV, V, VI, XVIII.)

3. Tendit hæc actio non tantùm ad simplum vel quadruplum ex contumacia. *d.* §. 27. *Inst. de action.* sed & ad fructus percipiendos quadruplicatos. *l.* 14. §. 7. *ff. h. t.* adhibitâ tamen inter bonæ & malæ fidei possessores differentiâ. Quòd si plures metum fecerint, & unus rem sponte, aut ex contumacia quadruplum restituerit, cæteri liberantur. *l.* 14. §. *ult. l.* 15. *ff. h. t.* Si tamen contra tertium agatur bonæ fidei emptorem, non aliter is restituere cogitur, quàm recuperatô pretiô, quod expendit. *l.* 3. *C. h. t.* secùs, quàm obtinet in rebus furtivis bonâ fide emptis, *l.* 2. *C. de furtis l.* 23. *C. de rei vind.* eò quòd rei metu extortæ transit dominium qualicunque domini voluntate; non item rei furtivæ. (VII, VIII, IX.)

4. Quòd si res ipsa metu amissa perierit, si quidem apud malæ fidei possessorem, ei perit, tam ante, quàm post litem contestatam. *l.* 14. §. 5. *ff. h. t. l.* 1. *C. eod.* sin bonæ fidei possessor sit, domino res interit ante litem contestatam. *d. l.* 14. §. 5. etiam post litem contestatam, nisi dominus probet, se rem fuisse distracturum. *l.* 14. §. 11. *ff. h. t. l.* 15. *in fin. de rei vind.* sed si post sententiam, domino quidem perit, verùm condemnatus ob contumaciam præstat tripli pœnam. *d. l.* 14. §. 11. *ff. h. t.* (VIII.)

5. Ut autem restitutioni locus sit, metum oportet esse justum, seu satis gravem; qui in virum fortem ac constantem cadit. *l.* 6. *ff. h. t.* & injustè illatus est *arg. l.* 21. *pr. ff. h. t.* Reverentialis non sufficit, *arg. l.* 22. *ff. de ritu nupt.* nec sola mali suspicio. *l.* 9. *ff. h. t.* nec solæ minæ, nisi quis eas exequi sit solitus. *l.* 7. *l.* 9. *C. h. t.* nec metus justè illatus *l.* 21. *pr. l.* 12. *ff. h. t.* nec metus infamiæ. *l.* 7. *ff. h. t.* Obst. *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* Resp. non de infamia, sed stupro violento agit. Quòd si armati intraverint, & possessor eos videns aufugerit, censetur justo metu fugisse; secus, si necdum viderit. *l.* 9. *ff. h. t.* Obst. *l.* 33. §. 2. *ff. de usucap.* Resp. *videtur* est sæpe nota improprietatis. Adde *l.* 3. §. 6. 7. *ff. de vi & vi arm.* (X, XI, XII, XIII, XVII.)

6. Quandoque tamen, etsi gravis ac justus metus intervenerit, actioni quod metùs causâ locus non est, dum casibus nonnullis negotium metu gestum ipso jure nullum est, ut dotis promissio. *l.* 21. §. 3. *ff. h. t.* nuptiæ. *l.* 14. *C. de nup.* auctoritas tutoris. *l.* 1. §. *fin. ff. de auctor. tut.* libertatis datio.

Si

Si ipse servus vel populus dominum coëgerit. *l.* 9. *l.* 17. *ff. qui & à quib. manum. liber. non fiant.* sin hoc egerit extraneus privatus, libertas quidem competit, sed dominus contra cogentem ita restituitur, ut pretium quadruplicatum cogens præstet. Ita accipe. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* junct. *l.* 7. *in fin. pr. ff. de dolo.* (xv.)

7. *Moribus.* Actio quod metûs causâ hodiè non in quadruplum, sed in simplum, ac id quod interest, datur; & ideò non quadriennio præscribitur, sed triginta annis durat, seu tanto tempore, quanto & reliquis actionibus solet moribus aut consuetudine præscribi, tanquam actio in factum, de qua in *l.* 17. 19. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 20. *de his, quæ vi metûsve causâ, &c.*

T i t. III.

De Dolo Malo.

1. DOlus vel *bonus* est *l.* 1. §. 3. *ff. h. t. l.* 16. §. 4. *ff. de minor.* vel *malus.* Item vel *ex re* seu immodica læsione *l.* 36. *ff. de V. O.* vel *ex proposito*, in quo adest animus lædendi. Insuper vel *generalis*, atque ita etiam metui semper dolus inest. *l.* 2. §. 8. *ff. de vi bon. rapt.* vel *specialis*, qui est, *calliditas, fallacia, machinatio ad circumveniendum, fallendum alterum adhibita. l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* & à culpa differt, quæ est factum inconsultum, quo alteri nocetur. (I, II.)

2. Quatenus autem dolus est, eatenus exclusus est consensus: ac proinde, si dolus causam dederit contractui bonæ fidei, is ipso jure nullus est, ut restitutione opus non sit, *l.* 7. *ff. h. t.* Obst. *l.* 12. §. 1. *ff. de jure dot. l.* 5. *C. de rescind. vend.* Resp. rescinditur factum traditionis, quæ ad contractum invalidum secuta est. Obst. *l.* 10. *C. de rescind. vend.* Resp. ibi dolus non dedit causam; si enim causam dedisset, dominium non transivisset. *arg. l.* 31. *ff. de acq. rer. domin.* Quòd si in bonæ fidei contractum inciderit, actio datur ex ipso contractu, *l.* 7. §. 3. *ff. h. t.* nisi tertii dolus intervenerit, contra quem tunc actio doli competit. *l.* 2. *ff. de proxenet. l.* 7. *ff. h. t.* Si verò dolus causam dederit stricti juris contractui, vel in eum inciderit, subsistit quod gestum est, donec rescindatur. *l.* 36. *ff. V. O. l.* 7. §. 3. *ff. h. t.* Dicitur dolus *dare causam* contractui, cum animum contrahendi non habens ad contrahendum dolo inductus est, *incidere* verò, cum qui sponte quidem contrahit,

ſed in modo contrahendi, veluti pretio vel aliter deceptus eſt. *l.* 7. *ff. h. t.* (III, IV, V, VI, VII.)

3. Quibus autem caſibus, quod dolo geſtum eſt, ſummo jure ſubſiſtit, in ſubſidium eſt comparata actio de dolo, quæ datur ob læſionem non modicam duos ſaltem aureos excedentem. *l.* 9. §. *ult. l.* 10. *ff. h. t.* læſis & eorum hæredibus. *l.* 13. *ff. h. t.* contra eum, qui dolum fecit; contra hæredes ejus quatenus ad eos pervenit. *l.* 13. *l.* 17. *in fin. ff. h. t.* non contra tertios poſſeſſores. *l.* 15. §. *ult. ff. h. t.* nec contra municipes. *l.* 15. §. 1. *ff. h. t.* licèt contra eos detur actio metûs, in qua non ita deſignanda certa perſona, ut quidem in dolo. *l.* 9. §. 1. *ff. quod met. cauſ.* Non humili adversùs honoratum, nec liberis adversùs parentes aut patronos. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* contra patroni tamen hæredes liberos hæc actio datur, ſc. de dolo ipſius hæredis. *l.* 13. *ff. h. t.* at non ob dolum patroni. *arg. l.* 4. §. 16. *ff. de doli mali & met. except.* (VIII, IX, X.)

4. Tendit ad id, ut res dolo amiſſa reſtituatur, ut alioquin, ſi res non exſtet, reus condemnetur ad id quod intereſt, æſtimandum per jusjurandum in litem. *l.* 18. *ff. h. t.* & qui hoc judicio condemnatur, infamis eſt. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* (XI.)

5. Eſt verò intentanda hæc actio intra biennium continuum à tempore doli commiſſi, non ſcientiæ. *l. ult. C. h. t.* niſi quis reipublicæ causâ abfuerit. *l* 3. *C. h. t.* Actio tamen in factum, ad id quatenus locupletior factus eſt adverſarius, perpetuò datur; cùm calculi magis quam maleficii ineatur ratio. *l.* 28. 29. *ff. h. t.* (XII.)

6. Ceſſat doli actio, ſi dolus adverſarii non adſit; & ideò, ſi lapſu temporis alia actio extincta ſit, non aliter hæc dabitur, quàm ſi dolus adverſarii concurrat ad id, ut actionis alterius tempus elapſum ſit. *l.* 1. §. 6. 7. *ff. h. t.* & de eo concurrente adverſarii dolo accipienda. *l.* 4. *C. de tranſact. l.* 14. *ff. de aqua & aqua pluv. arc.* Ceſſat & ſi alia actio ſuperſit: etenim tunc demùm huic locus eſt, cùm vel alia planè deficit, vel dubium, an alia detur. *l.* 1. §. 4. *l.* 7. §. 3. *ff. h. t. l.* 2. *C. eod. l. pen.* §. 1. *ff. de reſtitut. in integr.* vel denique alia concurrit quidem, ſed æquè famoſa; ut mandati. *l.* 1. *C. h. t.* junct. *l.* 59. §. 1. *ff. mandati.* Obſt. *l.* 23. *ff. h. t.* Reſp. ibi non concurrit condictio indebiti, quia dolo adverſarii quis deceptus ſolvit, cùm tamen condictio indebiti non ex dolo, ſed errore detur. Obſt. *l.* 19. *ff. h. t.* Reſp. ibi alia deeſt actio, quia fidejuſſor occidit ante moram. Secus ſi poſt moram occidiſſet. *arg. l.* 32. §. *ult. ff. de uſuris l.* 88. *ff. V. O.* Obſt. *l.* 5. *ff. h. t.* ubi actio doli

doli datur, & tamen pupillus poteſt aliter reſtitui. Reſp. ſæpe non reſtituitur; ut, ſi captus fuerit in ſervo manumittendo. *l.* 9. §. *ult. ff. de minor.* & tunc actio doli eſt. Obſt. *l.* 5. §. *ult. ff. quib. mod. uſusfr. amitt.* Reſp. locus eſt actioni doli, ubi ceſſat actio ex teſtamento. Obſt. *l.* 5. §. 3. *l.* 15. *l.* 22. *ff. de præſcript. verb.* Reſp. non dicitur actionem doli & præſcriptis verbis concurrere. Obſt. actio doli datur in caſu, quo & judicati actio eſt. *l.* 9. §. *pen. ff. h. t.* junct. *l.* 69. *ff. de ſolution.* Reſp. eſt actio judicati ſi ſententia jam lata ſit; at ſola doli actio, ſi nondum lata; ut in *d. l.* 9. §. *pen.* Obſt. perſuaſus ab adverſario, ſibi ſatisfactum eſſe, & priſtinâ & doli actione agit. *l.* 25. *ff. h. t.* junct. *l.* 20. §. 1. *ff. eod.* Reſp. tunc demum eſt actio doli, cùm adverſarius actionem priſtinam non vult excipere, ut non tenetur. *l.* 7. §. *pen. ff. h. t.* Obſt. ſi quis non patiatur lapides ſuo conſenſu cæſos tolli, actio doli eſt & ad exhibendum aut ſimilis. *l.* 34. *ff. h. t.* junct. *l.* 6. *ff. de donat.* Reſp. ſi cædens jam exemerit, & ita dominus factus ſit, habet actiones alias, ſi non exemerit, nec dominus factus ſit, de dolo habet, ceſſantibus reliquis. Obſt. hæres agit actione doli & ad exhibendum eodem in caſu. *l.* 35. *ff. h. t.* junct. *l.* 42. *ff. ad leg. Aquil.* Reſp. ante aditionem de dolo; poſt aditionem ad exhibendum agit. Obſt. concurrit actio metûs. Reſp. id fortè ſingulare, quia metui dolus ineſt. (XIII. & ſeqq.)

7. *Moribus.* Actio doli non infamat, nec biennio finitur, ſed eo demum ſpatio, quo & aliis præſcribi ſolet perſonalibus actionibus. Si tamen quis contra dolum velit reſtitutionem in integrum petere, id intra tempora in unaquaque regione reſtitutioni impetrandæ præfinita agendum puto.

✱ Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 21. *de dolo malo.*

TIT. IV.

De minoribus 25. annis.

1. MInor eſt, qui necdum implevit annum vigeſimum quintum, licèt ultimum diem attigerit. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* niſi aliud ſuadeat cauſæ favor. *l.* 8. *ff. de muner. & honor*, *arg. l.* 5. *ff. qui teſtam. fac. poſſ.* nec refert, pubes jam ſit, an impubes, an adhuc in utero; reſpectu reſtitutionis ei concedendæ; ſi læſus fuerit per damnum obveniens lucrumve ceſſans, dum vel quod habuit amiſit, vel quod acquirere potuit omiſit, vel oneri ſe ſubjecit, quod declinare potuerat. *l.* 44. 45. *ff. h. t.* (I.)

2. Sunt autem duo præcipuè probanda; puta primò, læsio lubrico ætatis contingens. *l.* 5. *C. h. t.* quæ tamen quandoque sine probatione ex circumstantiis præsumitur. *arg. l.* 1. 2. *C. si advers. credit.* Secundò minor ætas: quod fit per testes, libros baptismatis, scripturam nativitatis, Professionem Parentum, quam illo tempore nativitatis, cùm nulla fraudis subesset suspicio, edebant. *l.* 16. *ff. de probat. l.* 1. *C. si minor se major. l.* 2. §. 1. *ff. de excus. tutor. l.* 2. *C. de his, qui ven. ætat.* At non per testimonium parentum eo tempore, quo de restitutione agitur, editum. *arg. l.* 9. *ff. l.* 6. *C. d. de testib.* (XII, XIII.)

3. His probatis minori restitutio conceditur, primò quidem adversùs negotia *extrajudicialia*, qualis est donatio, dotis datio, venditio, de quibus tituli in Cod. Confessio debiti. *l.* 6. §. 5. *ff. de confess.* Licitatio, dum in auctione publica licitando victus est, cùm tamen ejus interesset habere rem, in qua victus est. *l.* 35. *ff. h. t.* Adhæc hæreditatis aditio aut omissio; adeò ut contra aditionem restitutus iterum possit adversùs omissionem restitui. *l.* 7. §. 9. *ff. h. t.* excepto casu *l. ult.* §. 6. *C. de bon. quæ liber.* ne temerè contra patris factum veniat filius. Præterea usucapio. *l. un. C. si advers. usucap.* & temporis longissimi præscriptio in pubere: reliquæ enim brevioris spatii præscriptiones ipso jure non currunt minoribus. *l. ult. C. in quibus caus. restit. in integr. necess. non est.* junct. *l.* 3. *C. de præscr.* 30. *vel* 40. *annor.* (XIV, XV, XVII, XVIII, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX.)

4. Deinde contra *judicialia* quoque datur restitutio, veluti si probationes omiserit. *l.* 18. §. 1. *l.* 36. *ff. h. t.* si appellare neglexerit, aut litem contestatam deseruerit. *l.* 7. §. *pen. & ult. ff. h. t.* si contumax fuerit lubrico ætatis, non dolo. *l.* 8. junct. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* si condemnatus. *l.* 16. §. *ult. ff. h. t.* sive adversùs totam sententiam, sive contra partem ejus restitui desideret. *l.* 29. §. 1. *ff. h. t.* modò sententia pro parte valere possit, dum plura continet capita, aliàs non *arg. l.* 27. junct. *l.* 41. *ff. famil. ercisc.* (XXXI, XXXII.)

5. Restituitur & contra fiscum, nisi is ob debitum fiscale bona pupillaria bonâ fide distraxerit. *l.* 1. 2. *ul. C. si advers. fisc.*

6. Nec refert, in his omnibus tutoris aut curatoris autoritas intervenerit, nec ne, *l. fin. C. si adv. rem jud. tot tit. C. si tut. vel curat. interven.* modò id quod gestum est sine eorum autoritate, summo jure valeat, atque ita rescissione indigeat.

Quid,

Quid, quòd nec deneganda sit restitutio, licèt magistratûs decretum accesserit. *l.* 47. *ff. h. t. l.* 11. *C. de præd. & aliis reb. minor.* nisi ipsi minori ex decreto sit facta solutio. §. *ult. Inst. quib. alien. lic. vel non.*

7. Fit restitutio adversùs eos, à quibus minor læsus est; etiam contra patrem vel dominum filiif. aut servi lædentis. *l.* 24. §. 3. *ff. h. t.* Nonnumquam & contra tertios possessores, si lædens solvendo non sit, vel intersit minorum potius rem ipsam habere *l.* 9. *l.* 13. §. 1. *l.* 14. 15. *ff. h. t. l.* 39. *ff. de eviction.* (XXXV, XXXVI, XXXVII.)

8. Et ipsis quidem procul dubio restitutio prodest minoribus; sed non fidejussoribus. *l.* 13. *ff. h. t. tit. C. de fidejuss. minor.* nisi vel dolo adversarii minores læsi sint. *l.* 2. *C. de fidejuss. minor.* vel se fidejussor simpliciter non tamquam pro minore obligaverit. *l.* 15. *ff. de procurat. l.* 89. *ff. de acq. vel omitt. hæred.* Uti nec aliis prodest; in quorum damnum cessit negotium à minore gestum. *l.* 23. *ff. h. t.* adeò ut, si causa fuerit minori ac majori communis, soli minori succurrendum sit. *l. un. C. si in commun. ead. caus.* nisi fuerit individua. *arg. l.* 10. *ff. quemad. serv. amitt.* patri quando prosit restitutio in negotio per filiumf. minorem gesto, vide & confer. *l.* 3. §. 4. 9. 10. & *l.* 23. 27. *ff. h. t.* (XXXVIII, XXXIX, XL, XLI, XLII.)

9. Cessat hæc restitutio multis casibus, puta, si minor veniam ætatis impetraverit, quæ conceditur à solo principe, non alio, masculis viginti, & fœminis octodecim annorum: si probent se res suas bene gerere, *tit. C. de his, qui ven. æt. imper.* Si dolo majorem se dixerit *tit. C. si minor se major dix.* Si major factus ratum habuerit quod gestum est, sive expressè sive tacitè; quod ex circumstantiis colligitur *l.* 3. §. 2. *ff. h. t. tit. C. si major. fact. rem rat. hab.* nisi adsit dolus adversarii. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* Si contra matrimonium, vel dationem libertatis, vel remissam pœnæ executionem, vel adversùs delictum velit restitui. *tit. C. si advers. libert. l.* 7. *C. de pœnis. l.* 37. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* licèt in levioribus pœna quandoque minori remittatur vel minuatur, ut in *l.* 1. *C. si advers. delict. l.* 6. *C. de his quæ ut indign. l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* Si juraverit, se contractum servaturum. *l.* 1. & *auth. sacramenta puberum C. si advers. vend.* quæ auth. nec ad impuberes, nec ad contractus ipso jure nullos trahenda; nec excludit alia remedia majorennibus competentia, velut doli vel metûs actionem, aut rescissionem ob enormem læsionem. (XLIII, XLIV, XLV, XLVI, XLVII.)

10. Cessat & si casu læsio contigerit, aut minor sit læsus, dum

dum jure communi utitur. *l. fin. C. h. t. l.* 11. §. 4. 5. *ff. h. t.* Si adversùs minorem itidem læsum, (secus si contra filiumf. mutuatarium) velit restitui. *l.* 11. §. *pen. & ult. ff. h. t.* Si ipso jure tutus sit. *l.* 3. *C. h. t.* Quòd si aliæ actiones minori competant, hanc tamen restitutionem non excludunt. *l.* 16. §. 2. *ff. h. t. tit. C. si tut. vel curat. interv.* Obst. *l.* 23. *ff. h. t.* Resp. si contra eundem sit alia actio & restitutio, pupilli arbitrio est, an restitui, an ordinariâ actione uti velit: sin contra diversos, excluditur restitutio per ordinariam actionem. *d. l.* 23. Cessat insuper, si minor quadriennium continuum elabi passus sit ex quo major factus est, aut veniam ætatis impetravit. *l.* 5. *l. ult. C. de temp. restit.* Quòd si moriatur, antequam major factus esset, hæredibus ejus integrum quadriennium datur ad eam impetrandam; vel si ipse minor jam major factus esset, tantum temporis spatium, quantum defuncto adhuc ex quadriennio supererat. *l.* 18. §. *ult. l.* 19. *ff. h. t.* (XLIX, LI, LIII.)

11. Cæterùm ita minori succurritur, ut tamen & adversarius quantùm fieri potest indemnis servetur. *l.* 24. §. 4. *ff. h. t.* Et si non amplius res integra sit, parcè admodum fit restitutio. *l.* 24. §. 2. *ff. h. t.* Vide *l. ult. C. de repud. vel abstin. hæred.*

12. Minoribus autem in materia restitutionis comparari solet Ecclesia, Pauperes, Respublica, Civitas: prodigis quoque & aliis similibus curatorem habentibus ac læsis non videtur ex justa causa denegandum restitutionis auxilium. *arg. l.* 3. *C. h. t. l.* 8. §. 1. *l.* 11. *ff. de reb. cor. qui sub tut. vel cur.* (LV.)

13. *Moribus.* Quamdiu quis minor censeatur, statuta variant; sicut hìc exploranda sit loci cujusque consuetudo. Illud tamen receptum est, minorem quem esse desinere, cùm nuptias contraxerit; adeò ut ex eo tempore læsus restitui nequeat ætatis auxilio. Veniam ætatis quòd spectat, ea in Hollandiâ petenda à DD. Ordinibus, oblato libello supplice, quem illi magistratui domestico minoris tradi jubent, ut is, citatis minoris tutoribus & propinquis in mores ac habilitatem inquirat, & comperta Ordinibus communicet, ut illi ex relatis veniam indulgendam aut denegandam constituant. Quòd si eam concedendam censeant, etiam plerumque simul alienandorum immobilium licentiam specialiter tribuunt; quâ tamen non nominatim datâ, juri Romano standum est, quo alienatio vetita. Cæterùm præsuppositâ minorennitate, etiam hodie adversùs contractus juratos minor potest restitui, si modò enormis, non levior læsio contigerit, cessante dispo-

sitione

ſtione *auth. Sacramenta puberum.* Non tamen ſolet minor reſtitui ob id, quod in auctione publica licitando victus eſt, etiamſi ejus interſit rem habere. Ut nec, ſi creditor rem minoris jure pignoris obligatam, auctione publicâ vendiderit. Nec denique, ſi minor inſtrumento dotali nimium doarium conſtituerit, aut puella bona omnia in dotem dederit; licèt minori non videatur reſtitutio deneganda, ſi ſponſæ ante nuptias immoderata munera nuptialia miſerit.

* Adde *ex Cod. lib.* 2. *tit.* 22. *de integr. reſtitut. minor tit.* 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46.

TIT. V.

De Capitis Diminutione.

1. CApitis diminutio, quæ eſt *prioris ſtatûs mutatio*, triplex eſt, maxima, media, & minima. Sed hìc ſola minima conſideratur; cùm contra eos, qui maximam aut mediam paſſi ſunt, & ita cives eſſe deſierunt, actio nequeat reſtitui: quippe quæ potiùs eo caſu contra illos datur, ad quos devoluta bona eorum, qui talem ſubierunt capitis diminutionem. *l.* 11. *ff. de jur. fiſc. l.* 7. §. 2. 3. *ff. h. t.* (I.)

2. Illæ itaque actiones, quæ per minimam capitis diminutionem inutiles erant redditæ, reſtituuntur in eos, qui illam paſſi ſunt, perinde ac ſi paſſi non eſſent; excepto caſu, quo creditor ipſe ſuum debitorem adrogat. *l.* 2. §. 4. *ff. h. t.* Hæc autem reſtitutio ſolas reſpicit cauſas capitis diminutionem antecedentes, non poſtea ſupervenientes. *l.* 2. §. 1. 2. *ff. h. t.* & quidem civiles obligationes, non naturales, aut quæ in facto magis conſiſtunt, aut ex delictis oriuntur; eò quòd per minimam capitis diminutionem hæc omnia non pereunt. *l.* 2. §. 3. *l.* 6. *l.* 8. *l.* 10. *ff. h. t.* (II, III.)

3. *Moribus.* Capitis diminutio hodiè non eſt in uſu, ſaltem non ita ut jure Romano.

TIT. VI.

Ex quibus cauſis majores 25. annis in integrum reſtituantur.

1. JUſta cauſa ex qua majores reſtituuntur, eſt etiam *abſentia*, quæ hìc eſt, cum quis abeſt ab eo loco, in quo domicilium habet. Quo caſu vel præſenti ſuccurritur contra ab-

 ſentem

ſentem, vel abſenti contra præſentem, vel abſenti contra abſentem. Præſenti quidem contra abſentem ſubvenitur ſine abſentiæ diſtinctione; cum quælibet ſive neceſſaria ſive voluntaria, ſive honeſta ſive inhoneſta ſufficiat: ut tamen jure novo præſens contra abſentem querimoniâ ſeu proteſtatione apud præſidem, vel loci judicem, vel tabellionem, vel tres teſtes factâ jus ſuum conſervet. *l.* 2. *C. de annal. except.* (I, II.)

2. Sed ſi quis abſens læſus ſit contra præſentem aut abſentem, juxta *l. ult. ff. h. t.* inter *neceſſariam* & *voluntariam* abſentiam adhibenda diſtinctio; etenim ſi neceſſariò quis abſit, ſi quidem ex turpi cauſa, dum fortè relegatus eſt, non reſtituitur; niſi causâ cognitâ appareat, illum omni culpâ carêre in damno, quod per talem abſentiam paſſus eſt, *l.* 26. §. 1. *ff. h. t.* Sin ex cauſa honeſta, (ut miles in expeditione vel Romæ ſubſiſtens, legati aliique ſimiles) datur reſtitutio per hujuſmodi abſentiam læſo *l.* 7. *l.* 8. *l.* 33. §. *ult. l.* 45. *ff. h. t.* Quod & obtinebit, ſi quis abſit ex cauſa neceſſaria, per ſe nec honeſta nec turpi, qualis eſt vis tempeſtatis, latronum, morbi. *l.* 9. *l.* 38. *in fin. ff. h. t.* (III, IV.)

3. His tamen omnibus ita demùm ſuccurri ſolet, ſi nullum domi procuratorem reliquerint: hunc enim ſi conſtituerint, cùm ordinariam mandati actionem habeant, haud reſtituendi. *l.* 39 *ff. h. t.* niſi is ſolvendo non ſit aut culpâ careat, de quo caſu intelligenda. *l.* 26. §. *ult. ff. h. t.* Et quamvis regulariter quiſque abfuturus teneatur domi procuratorem relinquere; multi tamen caſus ſunt, quibus impeditur: veluti nimiâ feſtinatione vel quia idoneum non inveniebat, vel quia mortuus eſt quem præſens dederat, &c.

4. Voluntaria ſi ſit abſentia, & juſta de cauſa, veluti ſtudiorum aut mercaturæ gratiâ, non datur reſtitutio, niſi fortè defunctus fuerit procurator, domi conſtitutus. *l.* 28. *ff. h. t.* (5.)

5. Ad hanc verò reſtitutionem impetrandam datur actio prætoria reſciſſoria in rem, hæredibus & in hæredes competens; quâ reſcinditur uſucapio, & res amiſſa recipitur. §. 5. *Inſt. de action. l.* 30. *ff. h. t.* vel, ſi læſio ſine uſucapione contigerit, jus agendi aut aliud ſimile extinctum abſenti reviviſcit. *l.* 19. *ff. h. t.* (VI.)

6. Ceſſat hæc reſtitutio, ſi quis læſus ſit, cùm ultra conſtitutum tempus abeſſet. *l.* 4. *ff. h. t.* vel quadriennium elabi paſſus ſit à tempore ceſſantis abſentiæ, vel impedimenti, vel miſſionis. *l.* 1. *l. ult. C. de temp. in integr. reſtit.* vel præſens idem damnum paſſurus fuiſſet. *l.* 44. *ff. h. t.* (VII.)

7. Eſt

7. Est & generalis edicti clausula, quâ prætor restitutionem pollicetur. *l.* 1. *in fin. ff. h. t.* ex qua tamen non datur restitutio contra longi vel longissimi temporis præscriptionem ob solam pristini domini ignorantiam : vix enim est, ut ea satis probabilis sit : atque insuper id vetat. *l. ult. in fin. C. de longi temp. præscript. arg. l.* 4. *C. de præscr.* 30. *vel* 40. *annor.* Obst. *nov.* 119. *c.* 7. Resp. ibi usucapio non rescinditur, sed tempus usucapioni præfinitum in certo casu propter domini ignorantiam & malam fidem autoris concurrentem prolongatur. In brevioris planè temporis præscriptionibus ob justam ignorantiam restitutio non videtur deneganda. *l.* 86. *ff. de acquir. vel omitt. hæred.* (VIII, XII, XIII.)

* Adde *ex Cod. lib.* 2. *tit.* 54. *quib. ex caus. majores in integr. restituantur tit.* 51. *de restitut. militum tit* 52. *de uxoribus militum, &c.*

TIT VII.

De Alienatione Judicii mutandi causâ.

1. QUia alienatione judicii mutandi causâ plerumque deterior fit actoris persecutio : si quid tale contigerit, præter rei vindicationem contra novum possessorem rei nostræ. *l. un. C. h. t.* etiam læso ejusque hæredi competit in factum actio rei persecutoria ex delicto intra annum (jure novo, quadriennium continuum) *l.* 4. §. *ult. l.* 5. 6. 7. *ff. h. t.* ad id quod interest. *l.* 1. *ff. h. t.* contra alienantem titulo oneroso vel lucrativo, non contra hæredem. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* sive actio in rem sit, sive in personam, quæ rei alienatæ intuitu competebat. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* nec refert, an res jam usucapta fuerit nec ne, positis terminis habilibus inchoatæ per alienantem usucapionis. *l.* 4. *ff. h. t.* cùm enim alienans dolum, non furtum, committat, res potest usucapi. (I.)

2. Ut autem huic actioni locus sit, requiritur, ut facta sit alienatio actu inter vivos, non ultimâ voluntate, *l.* 8. §. 3. *ff. h. t.* Obst. §. *ult. Inst. quib. mod. test. infirm.* Resp. ibi non datur restitutio, sed quod relictum est Imperatori litis causâ, nullum est ex speciali ratione. Deinde, ut facta sit ante litem contestatam, aut jure novo in actionibus in rem ante præces Imperatori oblatas & adversario cognitas, si enim postea fiat alienatio, non subsistit. *l.* 2. *& auth. litigiosa C. de litigios.* Sit & fraudulenta, dolo malo facta, neque enim tenetur qui alienat litium exercitatione aut verecundiâ *l.* 4. §. 1. *&* 3. *ff. h. t.* aut

h. t. aut bonâ fide redhibet vel solvit. *l.* 8. 9. 10. *ff. h. t.* Sit denique judicii mutandi causâ, ut adversarii intersit. (II.)

3. Quid si alienans, non obstante alienatione, paratus sit judicium pati, hâc actione non tenetur. *l.* 3. § *ult. ff. h. t.* cum ex edicto prætoris liberum fuerit alienanti non suscipere judicium. *d. l.* 3. §. *ult.* quamvis ex extensione Senatusconsulti de hæreditatis petitione in eum invitum actio data sit, quia dolus pro possessione est. *l.* 27. §. 3. *ff. de rei vind.* junct. *l.* 131. *ff. de reg. juris.* (II. in fine.)

* Adde *ex Cod. libr.* 2. 55. *tit. de alienat. judicii mutandi causâ.*

TIT. VIII.

De receptis, qui arbitrium receperunt.

1. Licèt arbitraria ad similitudinem judiciorum redacta sint. *l.* 1. *ff. h. t.* quatenùs idem utrobique agendi, excipiendi, probandi ordo, idem litis finiendæ tempus, & utroque præscriptionis contingat interruptio. *l. pen.* §. *pen. C. h. t.* insuper malè judicans arbiter litem suam facit. *l. pen. C. de pactis.* nec uno absente reliqui sententiam ferre possunt. *l.* 17. *in fin. l.* 18. *ff. h. t.* plures nihilominus supersunt differentiæ: nam nec litis pendentia inducitur. *l.* 30. *ff. h. t.* nec reconventio admittitur *arg. l.* 21. §. 6. *ff. h. t.* nec appellatio. *l.* 1. *C. h. t. l.* 32. §. 14. *ff. h. t.* (aliter quàm obtinet in arbitris à magistratu datis, de quibus agit. *l.* 9. *ff. qui satisd. cog. l.* 31. *C. de appell. l. ult. C. de judic.* junct. *l.* 16. *in fin. C. eod.*) quamvis liceat ei, qui se gravatum putat per arbitri sententiam, intra decem dies protestationem mittere judici vel adversario, per quam manifestum fiat definitionem arbitri non esse amplectendam. *l. pen. C. h. t.* Insuper, arbitris corruptis, actio doli locum sibi vindicat. *l.* 31. *ff. h. t.* cùm corruptis judicibus ipso jure nulla sit sententia, nec actione doli opus sit. *l.* 7. *C. quand. provoc. non est necess.* (I.)

2. Est autem arbiter, *qui compromisso partium electus est ut lites dirimat*, diversus ab arbitratore, qui conventiones aliaque ad bonum finem perducit, pretia definit, &c. *l.* 67. *& seqq. ff. pro socio. l.* 69. §. 4. *ff. de jure dot.* Et arbitrum quidem eligere possunt, qui liberam habent rerum administrationem, etiam socius unus in re communi, quatenùs, si alter, qui non compromisit, sententiæ non steterit, solus Compromittens adversario tenetur: quo modo explicata *l.* 34. *ff. h. t.* non pugnabit cum *l.* 27. *ff. de pactis.* Sed nec

furiosi

furiosi compromittunt, nec impuberes sine tutore, nec servi, nec mulieres, quoties compromittendo intercederent. *l.* 27. §. 5. *l.* 32. §. 2. *ff. h. t. l.* 3. §. 8. *ff. de peculio.* (II. III, IV, V.)

3. Cæterùm compromisso, quo arbiter constituitur, nec jusjurandum adjici potest. *nov.* 82. *c.* 11. §. 1. abrogatâ. *l.* 4. *C. h. t.* Nec id agi, ut certa, & non alia, feratur sententia. *l.* 19. *ff. h. t.* (secus in judice, cujus sententia conventioni partium firmitatem addit, quam non tribuit arbiter. *l.* 26. *ff. de re judic.*) Non etiam rectè convenitur, ut arbitri æquali numero dissentientes superarbitrum eligant: quamvis id ipsis compromisso dari possit, ut in dissensu Sempronium, adeòque certam personam assumant, eò quòd hoc ipso nequeunt in eligendo dissentire. *l.* 17. §. 5. *ff. h. t.* Nec denique ut inserta compromisso pœna fisco applicetur *l.* 42. *ff. h. t.* Obst. *l.* 1. *ff. de jure fisci.* Resp. dicitur ibi pœna fisco deberi ex contractu privato: quatenus ob contractum contra leges initum contrahentes puniuntur, & pœna fisco cedit. Ut in *l.* 46. §. 2. *ff. de jure fisci* (XI, XII, XIII.)

4. Officium arbitri est sententiam ferre, ad quam & cogi potest mulctâ per prætorem indictâ. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* licèt enim nemo teneatur arbitrium suscipere, susceptum tamen cogitur implere, sententiam ferendo, præsente regulariter utrâque parte, nisi id actum ut & altero absente id liceat. *l.* 27. §. 4. 5. *ff. h. t.* quo tamen casu, si justa absentiæ causa subsit, cessat pœna. *l.* 21. §. 9. *ff. h. t.* Ferenda autem sententia intra diem compromisso expressum, nisi arbitro diei prorogandi potestas data sit. *l.* 32. §. *ult. ff. h. t.* Quòd si dies sit omissus, arbiter partibus consentientibus eum constituit; alioquin omni tempore tenetur arbitrari. *l.* 14. *ff. h. t.* Si plures sint arbitri, ac dissentiant, major pars ad se trahit minorem. *l.* 17. §. *ult. ff. h. t.* sin numero pares sint dissentientes, sequendum quod minus est, minor summa enim majori inest. *l.* 27. §. 3. *ff. h. t.* quòd si non respectu quantitatis, sed aliter æquali numero dissentiant, possunt quidem compromittentes à compromisso resilire, & sententiæ non stare. *d. l.* 27. §. 3. *ff. h. t.* (secus quàm in judiciis receptum. *l.* 28. 38. *ff. de re judic.*) si tamen in compromisso malint persistere, potest prætor arbitros dissidentes cogere, ut superarbitrum eligant. *l.* 17. §. 6. *ff. h. t.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX.)

5. Sunt

5. Sunt tamen casus, quibus ad ferendam sententiam arbiter cogi nequit, puta, si à partibus infamatus aut contemptus sit. *l.* 9. §. 4. 5. *l.* 10. *ff. h. t.* aut pœna non sit promissa. *l.* 11. §. *pen. ff. h. t.* aut alter litigantium bonis cesserit, *l.* 17. *ff. h. t.* aut inimicitiæ capitales, gravis ætas, adversa valetudo supervenerit, *l.* 15. *ff. h. t.* aut denique alter compromittentium mortuus fuerit; nisi & hæredum utriusque partis sit facta mentio; hæredis enim ab uno tantum latere mentionem fieri, non sufficit. *l.* 27. §. 1. *l.* 49. §. 2. *ff. h. t.* (XXI, XXII.)

6. Lata autem per arbitrum sententia nec ab eo mutari potest. *l.* 20. *ff. h. t.* nec à compromittentibus rejici *l.* 76. *ff. pro socio.* adeò ut si alteruter ei stare nolit, ad pœnam compromisso expressam teneatur: vel ad id quod interest, si pœna non inveniatur adjecta. *l.* 27. §. *ult. ff. h. t.* Quin & jure novo, licèt non nascatur actio & exceptio rei judicatæ, in factum tamen & actio & exceptio datur ex arbitri sententia, quam partes vel subscriptione, vel decem dierum silentio probaverint, *l. pen. C. h. t.* abrogatâ. *l.* 2. *ff. h. t.* nisi tamen arbiter per sordes vel inimicitias tulerit sententiam, aut quid inhonesti injunxerit: neque enim tunc arbitri sententiæ quisquam stare cogitur *l.* 3. *C. h. t. l.* 21. §. 7. *l.* 32. §. 14. *ff. h. t.* ut nec, si arbiter compromissi terminos prætergressus sit. *l.* 46. *ff. h. t. arg. l.* 18. *ff. commun. divid.* (XXIII, XXIV, XXV.)

7. Cæterùm arbitri esse possunt omnes non prohibiti; etiam infames & libertini, at non servi, adeò ut nec liberi, qui cum servis electi erant, judicare teneantur. *l.* 9. *ff. h. t.* nec infantes, furiosi, mulieres. *l.* 9. *ff. h. t. l. ult. C. eod.* nec minor annis viginti. *l.* 41. *ff. h. t.* nec judex ordinarius in causa, in qua judex futurus est. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* in alia planè causa potest; licèt cogi nequeat si in maxima sit dignitate. *l.* 4. *ff. h. t.* nec quisquam in sua. *l. pen. ff. h. t.* at omnino in re patris. *l.* 6. *ff. h. t.* (VI, VII, VIII, IX.)

8. Compromitti potest in omnibus causis, exceptâ in integrum restitutione *l. ult. C. ubi & apud quem rest. in integr.* ac criminali, liberali & statûs causâ, nec non populari & infamante actione. *l.* 32. §. 6. 7. *ff. h. t.* & si fortè negotium infamans ad arbitrum sit delatum, nulla damnatum sequetur infamia. *l.* 13. §. 5. *ff. de his. qui not. infam.* (X.)

9. *Moribus.* In arbitrum eligi potest etiam judex ordinarius & ad implendum arbitrium cogi, vel ab ipso illo judicum

dicum collegio, cujus est membrum. Possunt & pares numero arbitri constitui, cum potestate assumendi tertium certum vel incertum in casu dissensûs. Habentque hodie arbitria locum etiam in causis infamantibus, quantùm ad privatum interesse. Pendente autem lite coram arbitro, alter litigantium altero invito non potest ad judicem ordinarium transferre litem, sed potius exceptioni litis pendentis locus erit. Quod si tres arbitri electi fuerint, possunt, absente tertio duo præsentes sententiam ferre, modò absentem legitimè vocatum constet. Nec eos à necessitate arbitrii implendi liberabit, quod pœna compromisso non sit adjecta, cum in omnem eventum ex sententia arbitri homologata actio detur, & per judicem ordinarium decernatur ejus executio, citatâ & auditâ adversâ parte. Quin imo frequens est, compromittentes in ipso compromissi instrumento consentire, ut in id, quod arbitris placuerit, per aliquem judicem ordinarium fiat condemnatio.

Quod si quis arbitri sententiâ se gravatum putet, reductionem petere potest; plerumque à Curia Provinciali, omisso ordinario inferiore judice: aut si arbitri laudum judiciali sententiâ confirmatum sit, potest appellare. Et si quidem intra decem dies petatur reductio, æque ac per appellationem executio suspenditur; nisi quis reductioni renunciaverit, & pœnam promiserit; licèt enim adversùs hujusmodi renunciationem possit implorare restitutionis auxilium, & sic ad reductionis petitionem admitti, sententia tamen interim executioni mandatur per victorem, præstitâ cautione de restituendo, si in judicio reductionis succubuerit; pœna autem promissa interim non exigitur, sed tum demum, cùm laudum extremâ reductionis sententiâ confirmatum fuerit. Sed si post decem dierum lapsum intra annum petatur reductio; reformationis naturam induit, atque interim fit laudi executio. Post annum planè reductionis petitio non admissa, nisi impetrata restitutione ex justissimis causis.

* Adde *ex Cod. libr. 2. tit. 56. de receptis arbitris.*

TIT.

Tit. IX.

Nautæ Caupones Stabularii ut recepta restituant.

1. NAutæ, caupones, ſtabularii, navim, ſtabulum, aut cauponam exercentes in ſe recipere cenſentur illatorum cuſtodiam, licèt mercedem pro ea non accipiant. *l.* 5. *ff. h. t.* Proinde, ſi quid damni in illis contigerit per nautas. (de quibus *l.* 1. §. 2. 3. 4. *ff. h. t.*) caupones, ſtabularios, vel eos quorum operâ utuntur, vel vectores & viatores, dominis mercium & illis quorum intereſt, licèt gratis navigent, datur actio in factum rei perſecutoria contra nautas, &c. & eorum hæredes, ad id quod intereſt. *l.* 1. §. *pen. & ult. l.* 2. *l.* 6. *ff. h. t.* ſive damnum dolo, ſive culpâ, etiam leviſſimâ, non caſu, datum fuerit. *l.* 3. §. 1. *ff. b. t.* licèt res nondum immiſſæ, ſed receptæ tantùm in littore perierint. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. 3. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Eſt & actio pœnalis exercitoria ex quaſi delicto, læſis & eorum hæredibus in perpetuum competens, contra nautas, &c. ſed non hæredes eorum; ad duplum damni dati in nave ſtabulo, &c. non extra; idque per ipſos nautas vel eos, quorum operâ utuntur, non vectores. *l.* 6. §. 3. *l. ult. pr. &* §. *ſeqq. ff. b. t.* & ſi plures exercitores ſint, contra ſingulos pro rata. *l. ul.* §. *pen. ff. b. t.* Quæ tamen actio ceſſabit ſi nauta prædixerit, ut viatores res ſuas ſervent, & hi conſenſerint. *l. ult. pr. ff. b. t.* (III, VI, VII.)

3. Ratio hujus edicti ac harum actionum eſt, quia in cauponum, &c. arbitrio eſt, ne quem recipiam *l.* 1. §. 1. *ff. b. t.* quatenùs nempe poſſunt cauponam, navim, &c. non exercere: nam poſtquam ex libero arbitrio exercere ceperint, non poſſunt iter agentes repellere. *l. un.* §. *ult. ff. furti adverſ. naut.* (IV.)

4. Poteſt & læſus contra ipſos lædentes inſtituere actionem furti aut aliam ex edicto; quâ tamen electâ hæ pereunt, & vice versâ. *l.* 3. §. *ult. l.* 6. §. *ult. ff. b. t.* (V.)

5. *Moribus.* Dupli pœna contra nautas caupones ſtabularios hodiè non obtinet.

LIBER V.

TIT. I.

De Judiciis, & ubi quisque agere vel conveniri debeat.

1. NEmini regulariter authoritate privatâ sibi jus dicere permissum est. *arg. l.* 176. *ff. de R. J.* paucis casibus exceptis, de quibus *tit. C. de emendat. servor. tit. C. de emendat. propinquor. l.* 20. 21. 22. 24. *ff. ad leg. Jul. de adult. l.* 3. §. 9. *ff. de vi & vi armat. l.* 1. *C. unde vi l.* 3. *ff. de justit. & iure. l.* 10. §. 16. *ff. quæ in fraud. cred. l.* 25. *ff. ad leg. Jul. de adult. l.* 1. 2. *C. quand. lic. unicuique sine jud. se vindic.* Necessarium proinde est judicium, *legitima* nempè *causæ cognitio, discussio, definitio inter actorem & reum coram judice facta.* Cujus variæ sunt species; aliud enim ordinarium est; aliud summarium, in quo omissis longis litium ambagibus omnia breviter expenduntur; quo & possessoria, & extraordinariæ cognitiones referendæ. Vide *l.* 8. *C. unde vi.* Aliud civile, aliud criminale, in quo ad pœnam capitalem, corporalem aut pecuniariam fisco applicandam contenditur. Et in concursu priùs criminale terminandum. *l. ult. C. de ordin. judic.* nisi ex causa judex arbitretur interesse, ut vel utrumque simul, vel civile ante criminale finiatur. *l. un. C. quand. civil. act. crimin. præjud. l.* 3. *C. de ord. judicior.* Adhæc aliud præparatorium, aliud principale. Aliud publicum; aliud privatum. Aliud petitorium; aliud possessorium: ac possessorium primò finiendum est. *l.* 3. *C. de interdict. l.* 37. *ff. h. t.* Obst. *l.* 12. §. 1. *ff. de acquir. possess. l.* 18. §. 1. *ff. de vi & vi armat.* Resp. pendente petitorio inchoari quidem potest, sed & finiri debet possessorium. Insuper aliud universale, ut hæreditatis petitio; aliud generale, ut tutelæ; aliud singulare, ut rei vindicatio. Aliud in rem, aliud in personam. Aliud directum, aliud utile, quod ex legis interpretatione datur. Aliud bonæ fidei, aliud stricti juris. Et ut generaliter dicam, tot fere judiciorum divisiones à DD. recensentur, quot sunt actionum. (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII.)

2. Consti-

2. Constituunt judicium personæ tres principales, actor, reus, & judex. Præter quos etiam personæ minùs principales sunt vel actori & reo inservientes, quales advocati, procuratores, defensores; vel judici, quales assessores, tabelliones seu scribæ, apparitores seu executores litium. *Actor* dicitur, *qui provocat. Reus qui provocatur.* Et in utroque necesse est, ut legitimam habeat personam standi in judicio; unde servi, impuberes, furiosi, prodigi, aliique similes à limine judicii repellendi sunt. *tit. C. qui legit. perf. stand. in judic.* causis momentaneæ possessionis exceptis. *l. ult. C. d. tit.* Filiusfamilias actione quidem personali semper conveniri potest, sive ex contractu sive ex delicto. *l.* 39. *ff. de obl. & act. l.* 3. §. 12. *ff. de peculio.* sed executio non fit, nisi ille paterfam. factus sit, aut peculium sit castrense, quasi castrense vel adventitium, in quo fieri potest executio; vel denique profectitium, cujus nomine pater conveniri potest peculio tenus. *l.* 3. §. 11. 12. *ff. de pecul.* Quòd si in rem actio sit, si quidem respectu peculii profectitii, solus pater convenitur, si castrensis vel quasi castrensis intuitu, solus filius; si adventitium plenum sit, filius adhibito patris consensu; si minùs plenum, pater accedente consensu filii. *l. ult. in fin. pr. &* §. 3. *C. de bon. quæ liber.* Agere verò potest filiusfam. liberè de castrensi, vel quasi, de profectitio pater; de adventitio non pleno pater consensu filiif. concurrente, nisi is minor sit, de pleno filiusf. patre consentiente, qui & ad consensum interponendum à judice cogi potest. *d. l. ult. in fin. pr. &* §. 3. Si tamen pater absit, ac periculum in mora, nec sit aut agat ejus procurator, solus filiusf. hasce exercere potest actiones. *l.* 18. §. 1. *ff. h. t. l.* 8. *ff. de procurat.* sub qua limitatione intelligenda. *l.* 9. *ff. de Obl. & action.* (IX, X, XI, XII, XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII.)

3. Invitus autem nemo tenetur agere. *tit. C. ut nemo invit. agere.* excepto casu. *l. diffamari* 5. *C. de ingenuis manumiss.* cui & alios casus addunt DD. conveniri verò quisque invitus potest pro se, non pro alio, ne filius quidem pro patre, nec uxor pro marito: *tit. C. ne fil. pro patre tit. C. nec uxor pro marito.* (XX, XXI, XXII, XXIX.)

4. Judex est *vir bonus & æquus, jurisperitus per se vel assessores, autoritate publicâ constitutus, cui causas cognoscendi & decidendi facultas competit.* Et vel major est, vel pedaneus. Olim major usque ad litem contestatam juri dicundo præerat, dein judicem dabat qui in judiciis stricti juris formulæ adstrictus erat, non item in iis, quæ erant bonæ fidei. *l.* 38. *ff. pro socio*

l. 25.

l. 25. *ff. depositi.* In causis tamen liberalibus & similibus major judex ipse debebat judicare. *l.* 32. §. 7. *ff. de recept. arb.* nisi fortè rectiùs. *d. l.* 32. §. 7. explicetur de judicibus, qui majores sunt, quàm arbitri compromissarii; quibus certè majores sunt etiam judices pedanei, publicâ quippe prædicti autoritate, apud quos ideo & causas liberales agi potuisse patet ex *l.* 8. §. 1. *l.* 9. *ff. de liberal. causa.* At jure novo ipse tenetur promiscuè de causis judicare, nec ultra remansit judicum dandorum mos, nisi ordinarius fuerit impeditus. *l.* 2. *ult. C. de pedan. judicib.* Et constituti à Justiniano certi judices, quibus omnes causæ, si mandarentur, mandandæ erant. *nov.* 82. *c.* 1. *& seqq.* (XXXIX, XL.)

5. Judex autem esse potest omnis non prohibitus sive paterf. sive filiusf. *l.* 12. §. *ult. ff. h. t. arg. l.* 9. *ff. de his qui sui vel alien. jur.* qui si litem suam faciat, ipse tenetur, non pater §. *pen. Inst. de obl. ex quasi delict.* Obst. *l.* 15. *ff. h. t.* Resp. intelligenda de peculio castrensi vel quasi. Non verò admittitur infamis, infans, mulier, servus, furiosus. *l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* nisi furiosus intervalla habeat dilucida. *l.* 39. *ff. h. t.* quo tamen casu adhuc mutari potest. *l.* 46. *ff. h. t.* Non etiam minor annis octodecim; planè post eam ætatem potest, consensu partium. *l.* 37. *ff. de re judic.* aut voluntate Principis. *arg. l.* 3. *C. de crim. sacril.* Nec cæcus in causis ocularem inspectionem desiderantibus rectè judex est; in aliis potest. *l.* 6. *ff. h. t.* Nec qui actori vel reo nimiâ sanguinis propinquitate junctus est *l.* 10. *ff. de jurisdict.* Nec qui in eadem causa advocatus fuit. *l. ult. C. de assessor.* Nec qui damnum metuit aut lucrum sperat ex ea lite. *l.* 17. *ff. h. t.* Nec is quem adversarius petiit. *l.* 47. *ff. h. t.* quive aliàs quocunque modo in ea causa suspectus est: quales etiam adversario petente removendi sunt, insertâ libello, quo id petitur, suspicionis causâ. *arg. l.* 7. *ff. de injur. l.* 9. *ff. de liberali causa.* Vide *l.* 16. *& auth. si vero C. h. t.* Neque interest, majores an minores sint judices, qui suspecti arguuntur. *arg. novell.* 86. *c.* 2. *&* 6. Obst. judici majori adjungendus Episcopus. *auth. si vero C. h. t.* Resp. id verum si ita contentus sit litigans; qui tamen si velit, alium adire potest. *nov.* 86. *c.* 2. *&* 6. unde d. auth. est desumpta. (XLII, XLIII, XLVIII.)

6. Cæterùm judicis officium juxta DD. vel *nobile* est, quod impertitur etiam non rogatus: vel *mercenarium*, quod actioni propositæ inhæret, & in cognitione usque ad sententiam præcipuè consistit. (XLIX.)

7. Ferenda autem à judice sententia, secundùm allegata

F ac pro-

ac probata, & simul secundùm conscientiam: quæ si cum allegatis pugnet, deponendum potius est judicis officium. *arg. l.* 36. *ff. de re judic. l.* 12. §. 1. *C. h. t.* Etiam secundùm id quod legibus & moribus est proditum, & secundùm omnem æquitatem. *pr. Inst. de offic. jud. nov.* 8. *in fin.* sine distinctione inter majores & minores judices; quam licet exhibeat *auth. hodie C. h. t.* refellitur tamen ex *d. nov. in fin.* unde perperam descripta est: quam etiam æquitatem juri stricto judex præferre debet. *l.* 8. *C. h. t. l.* 11. *ff. de pœnis l.* 4. *in fin. ff. de eo quod certo loco. l.* 2. §. 5. *in fin. ff. de aqua & aqua pluv. arcend.* licèt sequi simul teneatur juris rigorem & id quod durum est, si legibus illa asperitas justa de causa sit comprehensa. *l.* 19. *ff. de appellat. l.* 12. §. 1. *ff. qui & à quib. manumiss.* ille etenim juris rigor non aliud designat, quàm quod legibus aut constitutionibus est proditum. *d. l.* 19. cùm strictum jus sit dura & rigida juris scripti interpretatio secundùm strictam rationem, verborum subtilitatem & nimiam scrupulositatem. *l.* 12. *ff. de injust. rupt. irrit. l.* 20. *ff. de reb. cred. l.* 43. *ff. de religios.* (LI.)

8. Nullus verò casus pro amico, ut dici solet, in judiciis admittendus: nam si quid ambigui occurrat, vel reorum vel causæ favor aliæque circumstantiæ potiorem facient ac victorem alterutrum litigantium. *arg. l.* 38. *ff. de rejud. l.* 9. *ff. de legib. l.* 70. *de jure dot.* imò liberum tandem est judici, jurare *sibi non liquere*, atque ita à judicando abstinere ad tempus vel in perpetuum. *l.* 13. *in fin. ff. de recept. arbitr. l.* 36. *ff. de rejudic.* Quòd si judex aliter quàm oportet, adeòque malè judicaverit per imperitiam, litem suam facit. *p. inst. de obl. ex quasi delicto.* (LII.)

9. In omni autem judicio observandum præcipuè forum competens, de quo regula generalis est recepta, quòd actor sequi teneatur forum rei. *l.* 2. *C. de jurisd. omn. jud.* Multis verò modis reus forum competens sortitur, puta ratione delicti, contractûs, prorogationis, rei sitæ, reconventionis, continentiæ causæ, privilegii, originis, & domicilii in specie sic dicti. Ratione quidem *delicti*, in loco in quo crimen commissum, vel saltem inchoatum est. *l.* 1. *C. ubi de crimin.* Quo & remittendus reus alibi detentus propter rationem in *l.* 28. §. *pen. ff. de pœnis. l.* 3. *ff. de re milit.* Quòd si in confiniis delictum perpetratum sit, præventioni locus erit, vel concurret territorii utriusque judex. (LXIV, LXV, LXVI, LXVII, LXVIII, LXIX, LXX, LXXI.)

10. II. Ratione *contractûs* in loco, ubi contractus vel quasi con-

si contractus est celebratus. *l.* 19. 20. 26. 27. *ff. b. t.* modò illic reus inveniatur, aut bona habeat, quæ possint eo absente ibi possideri. *d. l.* 19. *pr.* & §. 1. *ff. b. t.* nisi id actum fuerit, ne ibi conveniatur, aut implementum contractûs in alium locum sit destinatum, aut contrahens inde statim sit discessurus. *l.* 19. §. 2. & *ult. l.* 65. *ff. b. t. l.* 3. *ff. de reb. autor. jud. possid.* (LXXIII, LXXIV.)

11. III. Respectu *prorogationis* jurisdictionis per contractum factæ. *l. pen. C. de pact.* de qua alibi.

12. IV. Ratione *rei sitæ* mobilis vel immobilis, de cujus possessione aut proprietate agitur. *l. ult. C. ubi in rem actio. l. un. C. ubi de hæredit.* in cujus possessionem, si possessor se non sistat, missio fit. *l.* 2. *C. ubi in rem actio.* (LXXVI, LXXVII.)

13. V. Ratione *reconventionis*, quæ est mutua conventio, quâ reus vicissim quid ab actore petit ex eadem vel diversa causa, sive judex ordinarius, sive delegatus sit, vel certis causis judicandis constitutus; sive ante sive post litem contestatam usque ad sententiam, non vero appellatione factâ. Vide *l.* 11. §. 1. *ff. de jurisdict. l.* 14. & *auth. seqq. C de sent. & interloc. l.* 22. *ff. b. t. nov.* 96. *c.* 2. (LXXVIII, LXXIX, LXXX, LXXXI, LXXXII, LXXXIII, LXXXIV, LXXXV, LXXXVI.)

14. VI. Ratione *continentiæ causæ*, ne ea dividatur. *l.* 10. *C. b. t. tot. tit. ff. ex quib. caus. ad eund. jud.*

15. VII. *Privilegii* respectu certis causis vel personis concessi. Atque ita negotia militaria coram Ducibus; feudalia coram paribus Curiæ sæpe ventilanda sunt. Ecclesiastica apud judices Ecclesiasticos. Vide *nov.* 83. & 123. *c.* 21. & *seqq.* Causæ fiscales apud Procuratorem Cæsaris seu rationalem. *tit. C. ubi caus. fisc.* Causæ pupillorum, viduarum aliarumque personarum miserabilium apud Principem. *l. un. C. quand. Imper. inter pup. & viduas*, &c. Studiosorum ac Professorum causæ, nec non nunciorum eis inservientium privatim, vel publicè, apud Rectorem & Senatum, modò re, non nomine-tenus, studiosi sint, *arg. aut. habita C. ne filius pro patre.* causæ clarissimorum & illustrium apud præfectum prætorio, vel magistrum officiorum ex jussu Principis, vel præfectum urbi, vel ipsum Principem, juxta distinctiones in *tit. C. ubi senat. vel clariss.* (CIII, CVIII, CIX, CX, CXV, CXVI, CVII, CXVIII, CXIX, CXX, CXXI. & seqq.)

16. VIII. *Originis* intuitu in loco, in quo quis natus est aut nasci debuit, aut si ex vico oriundus sit, in urbe cui vicus ille respondet, modò illic inveniatur. *l.* 1. *l.* 30. *ff. ad munici-*

 pal. in

pal. in qua origine patris conditio ſpectanda, non matris niſi quis illegitimè natus ſit, aut privilegio munita ſit materna origo. *l.* 1. §. *ult. ff. ad municipal.* Communis autem originis locus ſeu patria eſt Roma. *l.* 33. *ff. ad municip.* ubi ideo quiſque conveniri poteſt, niſi jus revocandi domum habeat; quales qui tutelæ reddendæ causâ vel appellationis vel reſtitutionis petendæ, vel teſtimonii dicendi gratiâ Romæ ſunt. *l.* 2. §. 3. *ff. h. t.* præcipuè legati, qui Romæ aut alio in loco legationis causâ ſubſiſtentes ibidem cum effectu conveniri nequeunt. *l.* 2. §. 3. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 3. *ff. de legation.* niſi id ſpecialiter actum ſit, ut Romæ durante legatione ſolveretur: nam ſi ſimpliciter quis ante legationem promiſiſſet, ſe Romæ ſoluturum, non tamen ibi conveniri poſſet tempore legationis. *l.* 5. §. 1. *ff. de conſtit. pecun. d. l.* 3. *ff. de legation.* vel niſi tempore legationis quis contraxerit principaliter. *l.* 2. §. 4. *l.* 25. *ff. h. t.* vel pro alio fidejuſſerit. *l.* 39. §. 1. *ff. h. t.* non item ſi conſtituerit, quod ante legationem ipſe in provincia debebat. *l.* 8. *ff. b. t.* fortè quia non ita rigidè agendum cum eo, qui ex æquitate prætoria obligabatur, atque quidem cum eo, qui ipſo jure civili, qualis fidejuſſor. Poteſt & Romæ legatus conveniri reconventione, ſi ipſe priùs agat non injuriæ ſibi illatæ vindicandæ gratiâ. *l.* 2. §. 5. *ff. h. t.* Ut &, quatenùs in munere legationis non impeditur, quales caſus ſunt in *l.* 25. 27. 28. §. 3. & 4. *ff. h. t.* item in dotis repetitione, ſi mulier legationis tempore diverterit, fortè dotis favore. *l.* 42. *ff. h. t.* inſuper, ſi alibi quàm in patria, civitate vel provincia contraxerit. *l.* 2. *ff. h. t.* (XCI.)

17. Denique IX. ratione *domicilii* propriè dicti; qui locus eſt, in quo quis rerum ac fortunarum ſuarum ſedem conſtituit, animo ibi perpetuò commorandi, ſi non aliud avocet. *l.* 7. *C. de incolis.* Sic ut ſtudioſus in eo loco in quo ſtudiorum tantùm causâ moratur, domicilium propriè dictum habere non credatur, ſaltem non ad omnem juris effectum *arg. d. l.* 7. Poteſt autem quis & ſine domicilio eſſe. *l.* 27. §. 2. *ff. ad munic.* & pluribus in locis ſimul fovere domicilium, *l.* 23. *d. l.* 27. §. 2. *ff. ad municip. l.* 11. *ff. de ſenator.* etiam quandoque ex neceſſitate; unde & diſtinctio domicilii in *voluntarium* & *neceſſarium*: quod poſterius habent relegati. *l.* 22. §. 3. *ff. ad munic.* & milites in loco in quo ſtipendia merent, unde abeſſe nequeunt. *l.* 23. §. 1. *ff. ad municip.* (XCII, XCIII, XCIV.)

18. Ex loco verò domicilii forum competens ad hæredes non tranſit, niſi lis cum defuncto cæpta ſit. *l.* 34. *ff. h. t.* vel niſi hæres

nisi hæres ibi inveniatur. *l.* 19. *ff. h. t.* Uxor autem & vidua mariti sequitur domicilium : non sponsa. *l. ult. C. de incolis l.* 32. 37. §. *ult. ff. ad municipal.* (XCV, CII.)

19. Cæterùm initium quidem judicii inchoandi est in jus vocatio. §. *ult. Inst. de pœn. temere litig.* inchoati verò initium est litis contestatio, quæ est intentio actoris & contradictio rei apud judicem. *l. un. C. de litis contest.* & perperam à DD. in affirmativam & negativam, atque hæc rursus in simplicem & conditionatam dividitur, cùm omnis litis contestatio sit contradictio, adeòque negativa. (XCIV, XCV, XCVI, XCVII.)

20. Multùm, autem prodest hæc litis contestatio, nam adversarium constituit in mala fide. *l.* 4. §. 2. *ff. fin. regund. l.* 1. §. 1. *C. de petit. hæred. l.* 22. *C. de rei vind. l.* 10. *C. de acquir. vel retin. poss.* actiones tempore aut morte perituras perpetuat. *l.* 139. *ff. R. J.* contestantem efficit litis dominum. *l.* 11. *C. de procurat.* rem facit litigiosam. *l.* 2. *C. de litigios.* excludit exceptiones declinatorias & dilatorias, respectu ordinis judiciorum opponi solitas. *l. pen. & ult. C. de exception.* & in concursu jurisdictionis plurium facit præventioni locum, quamvis & sola citatio ad id sufficiat. *arg. l.* 7. *ff. h. t.* (XCIX.)

21. *Moribus.* Judiciorum ordo in singulis curiis & tribunalibus alius atque alius receptus est, cui se suaque accommodare, boni ac periti est jurisconsulti. Potest autem hodie filius major annis 25. etiam vivo adhuc patre suo nomine agere sine patris consensu, ut & conveniri. Minor verò sub curatoris potestate constitutus, sine ejus authoritate ne in causis quidem momentaneæ possessionis habet legitimam personam standi in judicio. Mulieres quoque maritatæ, cùm hodie in maritorum potestate sint, sine eorum consensu stare nequeunt in judicio, sed potiùs maritus ipse pro uxore sua agit & convenitur; adeò ut ipso jure nulla foret sententia in mulierem, inscio marito in judicio stantem, lata. Si tamen absens sit maritus, & negotium non tantæ moræ patiens ut absentis expectetur auctoritas, ipsam pro se in judicio stare posse ratio dictat.

Universum autem judicum collegium hodie nequit ut suspectum recusari, sed tantùm singula ejus membra; quæ an suspecta sint, reliqui ejusdem collegii judices examinabunt. Nisi major eorum pars suspecta dicatur; quo casu de causis suspicionis judex superior cognoscit. Quòd si judex per imperitiam malè judicaverit, non facit hodie litem suam; secus si dolo : tunc enim etiam criminaliter accusari & pœnâ extraordinariâ puniri potest.

Forum competens quòd attinet; licèt regulariter actor forum rei sequatur, id tamen fallit in almæ hujus Academiæ Studiosis, qui sive actores sive rei sint, non alium quàm Academicum in civilibus & criminalibus sortiuntur judicem, fallit & in miserabilibus personis, pupillis, viduis aliisque similibus, quæ si agant in causis gravioribus (in urbibus centum, in pagis quinquaginta aureos excedentibus,) suos adversarios ad curiam provincialem evocare possunt; licèt agant contra æquè privilegiatum, uti in Hollandiâ judicatum; (contra tamen in Frisiâ) licèt etiam agant actione hæreditariâ, vel pupilli contra tutorem contendant ad rationes in loco administrationis, aut aliàs idoneo, reddendas. Non item, si actione tantùm cessâ experiri vellent.

Cæterum in loco contractûs, aut delicti perpetrati, aut loco solutioni specialiter destinato, aut coram judice speciali jurisdictionis prorogatione comprehenso nullus hodie conveniri potest, nisi illic inveniatur, adeò ut nec transmissioni reorum in criminalibus locus sit ex necessitate, sed magis ex comitate. Quòd si quis generaliter se *omnium judicum & judiciorum jurisdictioni* subjecerit, non id sufficiet, ut factam esse prorogationem dici posset; sed certo judicio aut tribunali nominatim ea facienda est; quæ tamen nec tunc quicquam operabitur, nisi reus inveniatur, aut bona habeat in judicis prorogati territorio.

Sunt autem plures personæ ita privilegiatæ, ut invitæ non nisi coram Hollandiæ Curiâ conveniri possint primâ instantiâ; quales sunt personæ miserabiles, uti dictum, Nobiles & Senatores Hollandiæ, ut & Senatores reliquarum Fœderatarum Provinciarum; eorumque ministri; almæ hujus Academiæ Lugdunensis Doctores & Antecessores publici; & Advocati Hagæcomitis degentes: alibi enim si commorentur, ad ordinarium judicem vocari possunt. Causas quoque fiscales in eadem curia ventilari receptum est. Ubi verò milites in civilibus & criminalibus hodie conveniendi sint, vide latiùs quæ scripsi *tract. de jure milit. c. 7. n. 3. 9. & seqq.*

* Adde *ex Cod. libr. 3. tit. 1. de judiciis & titulos sequentes, usque ad tit. 28. & libr. 7. tit. 48. si à non compet. jud. judic. esse dicatur.*

TIT. II.

TIT. II.

De Inofficioso Testamento.

1. INofficiosum Testamentum est, *quod contra pietatis officia factum*: ad quod evertendum prodita est inofficiosi testamenti querela; quæ non præparatoria, sed potius ipsa hæreditatis petitio est & appellatur. *l.* 34. *C. h. t. l.* 3. *C. de petit. hered. l.* 21. §. *ult. l.* 27. §. *pen. ff. h. t.* & quidem ab intestato, quatenùs causa testati ad causam intestati redigitur. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* (III, IV.)

2. Est ergo inofficiosi querela *actio in rem, quâ quis petit testamentum tanquam inofficiosum rescindi & se hæredem declarari, arg. l.* 2. 3. *ff. h. t.* quæ primò quidem liberis competit injustè exhæredatis à patre, præteritis à matre vel avo materno, quo modo accipienda *auth. ex causâ C. de liber. præterit.* nam si à patre sit facta præteritio testamentum ipso jure nullum est, *pr. Inst. de exhæred. liberor.* Nec interest respectu querelæ, sui sint an emancipati, nati an posthumi. Si tamen liberi de matris testamento inofficioso nolint conqueri, pater id eorum nomine non poterit, cùm nulla ei sit facta injuria. *l.* 8. *pr. ff. h. t.* Naturalibus liberis aut spuriis contra matris quidem, at non adversùs patris testamentum querela data est. *l.* 29. §. 1. *ff. h. t.* Quòd si liberi sint primi gradûs justè exhæredati ac patri superstites, vel querelam movere nolint, nepotibus per eos progenitis querela non dabitur, cum non debeatur legitima *arg. l.* 9. §. 2. *ff. de liber. & posth.* ut & *arg. l.* 34. *C. h. t. l.* 6, *ff. de injust. rupt. irrit.* licèt enim exhæredati mortuis in quibusdam comparentur. *l.* 1. §. 5. *de conjung. cum emancip. liber. ejus*, non tamen in omnibus, & secundò habentur pro mortuis, ubi tenet exhæredatio, adeòque demùm aditâ hæreditate.

3. Quòd si liberi non existant, vel existant quidem sed non agant, parentibus querela competit, sive præteritis sive exhæredatis à suis liberis. *l.* 14. 15. *ff. h. t.* His quoque deficientibus ad querelam admittuntur fratres, sorores, germani ac consanguinei, non uterini: nec illi aliter, quàm si turpis persona juris aut facti infamiâ notata fratribus prælata sit. *l.* 27. *C. h. t.* Aliis ultra personas jam enumeratas non datur. *l.* 1. *ff. h. t.* Non jure novissi. fratribus uterinis. Nec fratres uterini cum consanguineis, nec fratres germani aut eorum liberi cum patre succedunt, ubi per querelam patris aut fratris testamen-

 stamen-

ſtamentum reſciſſum fuerit : exæquatio enim illa fratrum ; conſanguineorum ac uterinorum ut & concurſus fratrum cum patre, &c. in nov. 118. tantùm obtinet, cùm per ſe & vi legis, non item cùm ex vi ſententiæ eſt cauſa inteſtati : jus namque novum ſtrictam recipit interpretationem. Et ſi fortè perſonæ hæ aliæque remotiores egerint querelâ inofficioſi, ac nemine forſan contradicente obtinuerint, id ipſis non proderit ; ſed ad hæredes ab inteſtato devolvitur hæreditas. *l. 6. §. 1. ff. h. t.* Obſt. *l. 6. princ. ff. h. t.* Reſp. per cognatos ibi intelligi poſſunt fratres ad oppoſitionem ſuorum hæredum. (VIII, IX, X, XI.)

4. Movenda autem querela adversùs hæredes teſtamento ſcriptos, cujuſcumque dignitatis, veluti contra Imperatorem. *l. 8. §. 2. ff. h. t.* etiam contra fideicommiſſarios univerſales. *l. 1. C. h. t.* ut & contra liberos reliquos teſtatoris vel piam cauſam inſtitutam. *arg. l. 31. §. 1. ff. h. t.* contra hæredis quoque hæredes, & fiſcum, ſi hæredis bona publicata ſint. *l. 10. C. h. t.* Et quidem in eo loco, in quo ſcriptus hæres domicilium habet. *l. 29. §. ult. ff. h. t.* (XII.)

5. Effectus querelæ olim erat, quòd totum teſtamentum corrueret, nec legata, nec libertates, nec quicquam ex eo valeret, excepto caſu. *l. 17. §. 1. & l. 28. ff. h. t.* At jure novo ſola reſcinditur hæredis inſtitutio, legatis, libertatibus, fideicommiſſis aliiſque firmis manentibus *nov. 115. c. 3. in fin. & c. 4. in fin.* (XIII, XIX.)

6. Variis autem caſibus querela ceſſat, puta lapſo quinquennio, non à tempore mortis, ſed aditæ hæreditatis ; cùm ex eo demùm tempore agi poſſit. *l. pen. §. 2. C. h. t.* unde, ſi de valore teſtamenti quæſtio ſit, eâ demum deciſâ currere incipiet quinquennium. *l. 16. C. h. t.* Ceſſat & ſi quis juſtè exhæredatus ſit, id eſt, vel bonâ mente. *l. 18. ff. de liber. & poſth.* vel ex ſatis gravi, adeòque juſta & vera ingratitudinis cauſa, teſtamento inſerta, & per hæredem probata. Si quid horum deſit, querelæ locus eſt ; non verò nullum eſt teſtamentum, *nov. 115. c. 3. in fin.* ne tum quidem, cùm poſthumus exhæredatus eſt. *l. 6. ff. h. t.* Obſt. *l. 33. in fin. C. h. t.* Reſp. quia juſta cauſa in poſthumum cadere nequit, ideo querela movenda eſt. (XX, XXII, XXIII.)

7. Juſtæ verò exhæredationis cauſæ in liberis ſunt quatuordecim ; in parentibus octo. *nov. 115. c. 3. & 4.* in fratribus tres, puta, ſi ingrati, ſi infames ſint, & ſi ſervus inſtitutus ſit hæres neceſſarius. *l. 11. l. 27. C. h. t. nov. 22. c. 46. & 47.*

Quæ ta-

Quæ tamen omnes causæ in *dic. Nov.* enumeratæ similes aut graviores aliàs non excludunt. *arg. l.* 12. 13. *ff. de legibus.* recensentur enim *nominatim* quidem causæ in *d. nov.* 115. sed tantùm ad exclusionem aliarum leviorum. Nec evanescunt hæ causæ per solam ingrati pœnitentiam; eò quòd injuria illata sola pœnitentiâ non aboletur. *arg. l. pen. ff. de vi bonor. rap.* nec in gravioribus quispiam suâ pœnitentiâ nocens esse desinit. *arg. l.* 65. *ff. de furtis.* nisi & reconciliatio accesserit. *arg. l.* 3. *in fin. & l.* 4. *ff. de adim. vel transfer. leg.* Obst. *l.* 23. *ff. de liber. & posthum.* Resp. adrogatio non semper includit reconciliationem; cum ex alia causa, veluti conditionis implendæ gratiâ etiam possit intervenire. (XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI.)

8. Cessat insuper si aliud remedium competat æquè pingue. §. 2. *Inst. h. t.* aut si quis eam repudiaverit, vel expresse. *l.* 15. §. 1. *l.* 17. *l. pen.* §. *ult. ff. h. t.* vel tacitè, sibi suisque relictum acceptando; nisi id fecerit officii necessitate. *l.* 10. §. 1. *l. pen.* §. *pen. ff. h. t.* aut si mortuus sit exhæredatus, cùm querela necdum esset præparata; tunc enim ad hæredes non transmittitur. *l.* 6. §. *ult. l.* 7. *ff. h. t.* exceptis jure novo suis hæredibus, ad quos etiam non præparata transit. *l.* 34. *l. pen. in fin. C. h. t.* Denegatur quoque, si relicta sit legitima, quæ jure novo relinquenda titulo institutionis, *nov.* 115. *c.* 3. *in pr.* purè & sine onere. *l.* 30. *C. h. t.* sic ut ne usufructu quidem legitimæ fraudari possint liberi: *auth. novissima. C. h. t.* & denique in ipsis rebus defuncti, non fructibus, si de legitima liberorum primi gradûs agatur. *arg. l.* 6. *C. ad SCtum Trebell.* abrogatâ. *l.* 8. §. 11. *ff. h. t.* Quòd si minùs quàm legitima relictum sit, contra institutum actio ad supplementum datur. *l.* 30. *C. h. t.* triginta annis durans, quia personalis, & minùs odiosa quàm querela. (XXXII, XXXIII, XLIII, XLIV, LXIII, LXVI, LXVII, LXVIII, LXIX, LXX, LXXI.)

9. Est autem legitima *portio portionis ab intestato debitæ.* & pars bonorum potius quàm hæreditatis. *arg. l.* 6. *C. h. t. l.* 8. §. 9. *ff. h. t.* junct. *l.* 39. *ff. V. S.* licèt titulo & nomine tenus aliquando appelletur hæreditatis pars. *l.* 8. §. 8. *ff. h. t.* §. 3. *Inst. h. t. nov.* 115. *c.* 3. quod eò pertinet, ut legitimam petens non teneatur ad æs alienum; si bona solvendo non sint, ad quod teneretur, si legitima effectu esset pars hæreditatis. *l.* 27. *ff. de jure dot.* Et olim quidem legitimam constituebat pars quarta portionis ab intestato debitæ; hodie verò triens, si quatuor vel pauciores sint liberi, vel semis si plures sint quàm quatuor.

quatuor. *nov.* 18. *c.* 1. Quod augmentum & in ascendentibus locum habet, non item in fratribus : *arg. d. n.* 18. *c.* 1. *in fin.* quippe quibus leges regulariter legitimam non concesserunt, & non nisi in odium turpis personæ institutæ. (XLIV, XLV, XLVI, XLVII, XLVIII.)

10. Numerum autem augere videtur etiam ipse exhæredatus, si quidem adhuc agere cum effectu possit. *l.* 8. §. 8. *ff. h. t.* si verò querelam movere nequeat, quia fortè jam repulsus, vel tempore exclusus est, vel repudiavit, numerum non augebit. *l.* 17. *ff. h. t. arg. d. l.* 10. §. 4. *ff. de bonor. possess. contra tab.* pars enim repudiantis, vel tempore, aut sententiâ exclusi, accrescit reliquis liberis institutis, aut injustè exhæredatis, non extraneis institutis : ipse hactenùs pro mortuo habetur. *d. l.* 17. *l.* 23. §. *ult. ff. h. t. l.* 1. §. 5. *ff. de conjung. cum emanc. liber. ejus.* (XLIX, L.)

11. Non etiam querelæ locus est in tabulis pupillaribus. *l.* 8. §. 5. *ff. h. t.* aut castrensi vel quasi castrensi peculio. *l. ult. C. h. t.* aut si statuto liberi ita exclusi sint à parentum successione, ut nec legitima ipsis debeatur : legitimam enim statuto tolli posse veriùs est, cùm non sit juris naturalis positivi ; non magis nec aliter, quàm tota successio lege quâdam tacitâ naturæ debita dicitur in *l.* 7. *ff. de bon. damnat.* & propriè nec debitum nec propriè æs alienum, sed *quasi*, est. *l. ult.* §. 2. *C. de curat. furios. l.* 8. §. 15. *ff. h. t.* (XXI.)

12. Cessat denique querela, si transactione sit sublata. *l.* 6. *C. de transact.* Obst. *l.* 27. *ff. h. t.* Resp. ibi nudo pacto erat facta transactio, & ideo, hærede instituto eam non servante, adhuc querelæ locus est : secus, si datione aut stipulatione sit confirmata, de qua *d. l.* 6. Non tamen denegandum erit querelæ remedium ei, qui testamentum falsum dixit. *l.* 14. *C. h. t.* nec filio qui patri viventi & exhæredanti consensit ; cum reverentiâ paternâ contra mentem extortus videatur ille consensus. *arg. l. pen.* §. *ult. ff. h. t.* nec ei, qui exhæredatus est à patre qui liberam testandi licentiam à Principe impetraverat. *l.* 35. *C. h. t.* abrogatâ. *l.* 3. §. 1. 2. *ff. de bonis libert.* (XXXV, XXXVI.)

13. Quòd si in ferenda de inofficioso sententia dissentiant pari numero judices, pro testamento contra exhæredatum pronunciandum est, ita suadente testamenti favore. *l.* 10. *ff. h. t.* Obst. exhæredatio odiosa est, interpretatione non juvanda. *l.* 19. *ff. de liber. & posthum.* Resp. hoc odium vincitur favore testamenti in dubio. (LXXIII.)

14. *Mori-*

14. *Moribus.* Etiam hodiè querelæ locus est, & testamentum rescindendum, cùm liberi à patre sunt præteriti. Eamque volunt contra testamentum quoque filiif. aut militis admittendam esse, atque etiam matri dandam ad consequendam legitimam, si pater filio impuberi extraneum pupillariter substituerit. Cæterùm an titulo institutionis, an verò legati vel fideicommissi legitima iis, quibus debetur, relicta sit, nihil interest, convenienter juri veteri Romano. Ut tamen in legitimam imputanda non sint ea, quæ quis percipit jure primogenituræ vel majoratûs, nec feuda à majoribus profecta, secùs si à patre coëmpta sint. Licèt autem nullâ dilatione, nullo fideicommisso legitima gravari possit, onus tamen ei bonâ mente rectè imponitur; eo modo, quo & bonâ mente fit exhæredatio.

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 28. *de inoffic. testamento.*

Tit. III.

De Hæreditatis petitione.

1. HÆreditatis petitio est actio primariò in rem, mixta tamen propter præstationes personales, quæ hìc non officio judicis, ut in rei vindicatione & aliis, sed jure actionis veniunt. *l.* 25. §. 18. *ff. h. t.* bonæ fidei, quâ quis contendit, hæreditatem suam esse, eamque sibi ab eo, qui pro hærede, vel pro possessore possidet, restitui. *l.* 7. *C. l.* 9. 10. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Competit ergo hæredi vero, sive ex testamento sive ab intestato, sive in totum sive pro parte, etiam ex re certa, hæres sit & hæreditatem adiverit. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* imo licèt ab initio ex testamento petierit & succubuerit, deinceps ab intestato petere non prohibetur. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 19. *ff. inoffic. testam.* Emptori quoque hæreditatis non directa quidem sed utilis datur petitio. *l.* 54. *ff. h.t.* Quòd si rerum hæreditariarum possessionem semel adeptus, rursus amiserit, possessorem ita demum hâc petitione potest convenire, si is pro hærede vel pro possessore, non particulari titulo possideat. (III, IV, V, VI.)

3. Datur adversùs eos, qui pro hærede, id est bonâ fide, vel pro possessore, id est, malâ fide possident, nec alium valent allegare possessionis titulum, quàm, *possideo quia possideo. l.* 11. 12. *ff. h. t.* cùm tamen jure singulari in hac materia per reum edendus sit possessionis titulus. *l.* 11. *C. h. t.* Etiam adversùs possessorum hæredes. *l.* 13. §. 3. *ff. h. t.* Ut & contra

eos,

eos, qui liti se obtulerunt, cùm non possiderent; nisi actor sciret eos non possidere. *l.* 13. §. 13. *l.* 45. *ff. h. t.* Et qui dolo possidere desierunt. *l.* 13. §. 14. *ff. h. t.* qui, si æstimationem præstiterint, quasi pœnam sui doli, verus possessor adhuc conveniri potest. *d. l.* 13. §. 14. *ff. h. t. l.* 7. *ff. de rei vind.* secùs, si priùs conventus possessor rem aut æstimationem præstiterit, aut necdum conventus, paratus tamen sit judicium pati vel præstare æstimationem: his enim in casibus liberatur, qui dolo possidere desiit. *l.* 13. §. 14. *ff. h. t. l.* 95. §. 9. *ff. de solution.* Obst. *l.* 51. §. 1. *ff. de re judic.* Resp. ibi venditor tanquam negotiorum gestor debitoris non pro se sed pro debitore solvit id quod interest. Obst. *l.* 24. 25. 26. *ff. de noxal. act.* Resp. aliud servatur in noxalibus actionibus, quæ ex bono & æquo introductæ sunt tantùm ut quis indemnis servetur, non ut lucrum captet. Adversùs eum quoque qui de possessione vi dejectus est, aut cui putativus hæres hæreditatem quasi fideicommissariam restituit, hæc actio competit. *l.* 13. §. 5. *l.* 16. §. 4. *ff. h. t.* Contra debitoris insuper hæreditarios, & eos qui pretia rerum hæreditariarum aut debita exacta possident. *l.* 13. §. *ult. l.* 14. 15. 22. 42. *ff. h. t.* Modò hi omnes vel titulo universali pro hærede, vel particulari quidem, sed qui ipso jure nullus est, possideant, ut in *l.* 13. §. 1. *d. l.* 42. *ff. h. t.* Nec interest, totam possideant hæreditatem an rem minimam. *l.* 9. *l.* 10. *ff. h. t.* (VII, VIII, IX, X.)

4. Quòd si possessor sit hæreditatis emptor, adversùs eum vel utilis hæreditatis petitio, vel specialis rei vindicatio datur, actoris arbitrio. *l.* 13. §. 4. *ff. h. t.* junct. *l.* 2. *C. eod.* quamvis in emptore hæreditatis illud singulare sit, quod de fructibus ante litem contestatam ex hæreditate perceptis & consumptis non teneatur, si in bona fide sit, licèt inde factus locupletior. *d. l.* 2. *C. h. t.* (X, XI, XII.)

5. Tendit ad id, ut restituantur ea omnia, quæ superius enumerata à reis possidentur, etiam quæ hæreditatis causâ comparata sunt, quæque post mortem hæreditati quocunque modo accesserunt. *l.* 20. *pr.* §. 1. *&* 3. *ff. h. t.* & quæ reus post litem demum contestatam incepit possidere, cùm sufficiat, petenti deberi rei restitutionem ante litem contestatam, ad id, ut is, qui tempore sententiæ latæ possidet, & cum quo lis contestata est, condemnari possit. *l.* 4. *ff. h. t. arg. l.* 27. §. 1. *ff. de rei vind.* Restituendæ & res, quarum periculum ad defunctum spectavit, commodatæ, depositæ, pignori datæ. *l.* 19. *ff. h. t.* pecunia à debitoribus hæredi-

hæreditariis exacta. *l.* 15. §. 18. *ff. b. t.* lucra omnia, etiam inhonesta. *l.* 52. 55. *ff. b. t.* Non verò servitutes, hâc continentur actione. *l.* 19. §. 3. *ff. b. t.* nisi personales sint, quæ ad hæredes transeunt, ut in casu. *l.* 14. *C. de usufr. & l.* 2. *ff. de usu & usufr. legat.* licèt interdicto quod legatorum servitutes peti non prohibeantur. *l.* 1. §. 8. *ff. quod legat.* (XIII, XIV.)

6. Fructus quod attinet, illi quoque restituendi sunt ac fructuum fructus. *l.* 26. 27. *ff. b. t.* & usuræ fructuum ante, non post litem contestatam perceptorum. *l.* 51. *in fin. ff. b. t.* modò fructus distracti sint, ut usuræ percipi inde potuerint, aliàs non præstandæ; de quo casu intellige. *l.* 15. *ff. de usuris.* Inter possessionem tamen bonæ & malæ fidei adhibenda distinctio: etenim bonæ fidei possessor & res consumptas & rerum hæreditariarum consumptos fructus restituit tantùm quatenùs inde factus est locupletior tempore rei judicatæ. *l.* 25. §. 11. & 15. *l.* 36. §. 4. *ff. b. t.* locupletior autem factus non censetur, qui donando ad remunerationes alium obligavit, quamdiu nihil recepit. *d. l.* 25. §. 11. *ff. b. t.* quamvis aliud in fure ex odio peculiari receptum sit. *l.* 54. §. 8. *ff. de furtis.* At malæ fidei possessor omnia restituit, quæ percipere potuit, licèt non perceperit. *l.* 62. §. 1. *ff. de rei vind.* & si res vendiderit, non liberatur præstando rerum pretia. *l.* 20. §. 12. *ff. b. t.* Casum tamen fortuitum in rebus hæreditariis post litem contestatam nec bonæ, nec simplex malæ fidei possessor præstat, sed solus prædo, nisi actor probet, se statim fuisse distracturum, si petitionis tempore res fuisset restituta. *l.* 40. *ff. b. t.* junct. *l.* 62. *ff. de rei vind.* (XV, XVI, XVII, XVIII.)

7. Vice versâ bonæ fidei possessor petitione hæreditatis conventus deducit impensas omnes, necessarias, utiles & voluptuarias, licèt non amplius extent. At possessor malæ fidei necessarias omninò; utiles verò, quatenùs inde res melior facta est, voluptuarias tantùm tollit, quatenus potest sine rei detrimento. *l.* 38. 39. *ff. b. t.* Quæ aliter sese habent in rei vindicatione, ubi bonæ fidei possessor necessarias & utiles deducit, voluptuarias tollit, imo & utiles quandoque tantùm tollit. §. 30. *Inst. de rer. divis. l.* 38. *ff. de rei vind.* sed malâ fide possidens solas deducit necessarias, non item utiles, quas tamen tollit. §. 30. *Inst. de rer. divis. l.* 5. *C. de rei vind.* Melior autem in petitione hæreditatis quam in rei vindicatione quantum ad impensas est conditio bonæ fidei possessoris, quia fructuum respectu quoque durior est, dum eos restituit quatenùs est locuple-

pletior; quod non obtinet in rei vindicatione; ut proinde plenior restitutio fructuum cum pleniore impensarum deductione fuerit compensanda. (XIX, XX, XXI, XXII.)

8. Cæterùm non actio, sed sola exceptio ad recuperandas impensas est prodita. *l.* 33. *ff. de condict. indeb. d.* §. 30. *Inst. de rer. divis.* Obst. *l.* 5. *C. de rei vind.* Resp. repetitio fieri potest non tantùm actione institutâ, sed exceptione oppositâ. Obst. *l.* 40. §. 1. *ff. de condict. indeb. l. un.* §. 5. *in fin. C. de rei uxor. act. l.* 18. §. 2. *ff. commodati.* Resp. illæ leges non de bonæ aut malæ fidei possessoribus sed aliis agunt, dominis scilicet aut commodatariis. (XXIII, XXIV.)

9. Hæc autem hæreditatis petitio pendens nec legatariis nec fideicommissariis nec creditoribus obest, quo minus interim debita ac legata petant; legatarii tamen præstitâ cautione. Vide *l. ult. C. h. t.* (XXV.)

* Adde *ex Cod. lib.* 3. *tit.* 31. *de petitione hæreditatis.*

TIT. IV.

Si pars Hæreditatis petatur.

1. HÆreditas vel integra peti potest, vel pars ejus; nam & licitum totius hæreditatis possessori partem adversario cedere, partem aliam ut suam defendere. *l.* 8. *ff. h. t.* Quod autem juris in toto esse superius dictum, id juris etiam in parte est. Semper verò instituenda hìc actio ex jure actoris, qui petere tenetur habitâ ratione juris sibi competentis; at non considerato eo, quod adversarius detinet. Totam nempe hæreditatem exigit, si tota ad eum spectet, licèt adversarius partem solummodo possideat, & vice versâ. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I.)

2. Quòd si duo hæredes veri sint, & duo pro hærede vel pro possessore possidentes, non singuli à singulis, sed singuli ab utroque possidente partem petunt, ex qua hæredes sunt. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* At si partim à verò, partim à falso hærede teneatur hæreditas, si quidem pro indiviso, alter verus cohæres à solo hærede falso partem suam exigit; sin pro diviso, contra utrumque tenetur agere, ut postea totius hæreditatis inter veros cohæredes instituatur divisio. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* (II.)

3. Cæterùm vel pars certa peti potest vel incerta. Certa quidem, si ex pluribus hæredibus jam natis quidam deliberent: interim enim is qui adivit, suam tantùm partem petit. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* incerta verò, si cohæres speretur, qui adhuc in utero est; eò quòd incertum, quot uno partu sint nascituri. *l.* 1.

l. 1. §. *ult. ff. h. t.* Si tamen patre mortuo mater sit gravida, certa pars interim à jam natis petitur, ita ut tres partes medio tempore serventur utero; cum tergemini quandoque nascantur. Sed si plures eo partu nasci contigerit, singulis adhuc pro rata decrescet portio; sin pauciores, singulis accrescet. *l.* 3. *l.* 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 30. §. 6. *ff. de acquir. hæred. l.* 36. *ff. de solution.* Resp. intelligendæ non de eo, quod interim à judice decernendum sit, dum uterus gestatur; sed de eventu, pro qua parte cum effectu quisque hæres sit. (III.)

Tit. V.
De Possessoria Hæreditatis petitione.

Tit. VI.
De Fideicommissaria Hæreditatis petitione.

1. Possessoria hæreditatis petitio competit prætoriis hæredibus. Fideicommissaria hæredibus fideicommissariis contra possessores, non contra fiduciarium, qui si, postquam adierit, non restituat, actione potius ex testamento conveniendus est. *l. ult.* §. 1. *ff. h. t.* Et utrobique idem, quod in directa civili hæreditatis petitione obtinet. *l.* 2. *ff. h. t.*

LIBER VI.
Tit. I.
De Rei Vindicatione.

1. Vindicare in genere est *jus in re sibi asserere.* Jus autem in re quintuplex est, puta, dominii, possessionis, servitutis, pignoris. *l.* 3. §. 12. *ff. ad exhibend.* & hæreditatis. *Dominium* est *jus quo res nostra est*, & vel directum est, vel utile, quod emphyteutæ, vasalli & similes habent; domini etiam inde in jure appellati. *l.* 12. *C. de fund. patrimon. arg. l.* 15. §. 1. *ff. qui satisd. cog.* licèt considerato dominio directo domini esse negentur. *l.* 1. §. 1. *ff. si ager vectigal. id est emphyt. pet.* (I.)

2. Ex hoc jure dominii nascitur rei vindicatio in specie, quæ est *actio in rem, quâ rem nostram ab alio possessam petimus.* Et

Et hæc quoque vel directa, vel utilis est. Directa illis competit, qui jure gentium, aut civili domini sunt. *l.* 23. *ff. h. t.* ut & marito respectu rei dotalis stante matrimonio. *arg. l.* 9. *C. h. t.* junct. *l.* 30. *C. de jur. dot.* non item uxori, nisi eo soluto. *d. l.* 9. *d. l.* 30. Obst. *l.* 3. *C. h. t.* Resp. non patet, in *d. l.* de fundo dotali, vel de vindicatione constante matrimonio facienda agi. (II, III, V, VI, VII, VIII.)

3. Utilis datur dominium utile habentibus. *arg. d. l.* 1. §. 1. *ff. si ager. vectigal.* & illis, quibus in rem actio vendita. *l. fin. C. de hered. vel act. vend.* uxori, quæ pecuniam marito donaverat, respectu rerum ex ea comparatarum, si donationem revocet, & solvendo non sit maritus. *l.* 55. *ff. de donat. inter vir. & uxor.* donatori mortis causâ, si dominium transtulerit in donatarium & postea pœniteat. *arg. l.* 29. 30. *ff. de mort. caus. donat.* pupillo & militi, ratione rerum ex eorum nummis per tutores aut alios emptarum. *l.* 2. *ff. quand. ex fact. tut. l.* 8. *C. h. t. l.* 3. *C. arbitr. tutel.* cum alioquin is, cujus nummis res acquisita, solam personalem habeat actionem. *l.* 6. *C. h. t.* ut maximè uxor fuerit, cujus pecuniâ dotali maritus fundum emerat. *l.* 12. *C. de jur. dot.* Obst. *l.* 54. *ff. de jur. dot.* Resp. *videri* est sæpe nota improprietatis. (XXI.)

4. Cæterum emptori, donatario aliisque similibus non datur, antequam res iis fuerint traditæ: unde in vindicatione rei duobus venditæ non is, cui priori vendita, sed cui prius pretio soluto tradita, potior est. *l.* 15. *C. h. t. l.* 72. *ff. h. t.* ut tamen sufficiat instrumenta & documenta fuisse tradita. *l.* 1. *C. de donation.* cui non contradicit *d. l.* 15. Non etiam quis vindicat rem à se alienatam, vel à defuncto cui hæres extitit cujusque factum præstare cogitur. *l.* 17. *ff. d. eviction. l.* 14. *C. h. t. l.* 3 *C. de reb. alien. non alienand.* Nec is, qui desiit esse dominus pendente lite. *Arg.* 14. *ff. de condict. furt.* Nec denique, qui pendente demùm lite dominium acquisivit. *arg. l.* 11. §. 4. 5. *ff. d. except. rei jud.* junct. *l.* 23. *ff. de judic.* nisi libello mutato judicium prosequatur. (IV, XIV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX.)

5. Datur adversus quosvis bonæ vel malæ fidei possessores eorumque hæredes, quatenùs possident. *l.* 42. 55. *ff. h. t.* licet post litem contestatam demùm cœperint possidere *l.* 23. §. 1. *ff. h. t.* Competit & contra nudos rerum detentores. *l.* 9. *ff. h. t.* qui tamen liberantur, nominando eum, cujus nomine detinent. *l.* 2. *C. ubi in rem actio.* Sed si ad finem usque ipsi in judicio perstite-

perstiterint, ac condemnati sint, sententia ei, cujus nomine possident, non est nocitura arg. *d. l.* 2. *C. ubi in rem act.* junct. *l.* 63. *ff. de re judic.* Tenentur quoque hâc actione, qui liti se obtulerunt, nisi actor sciverit eos non possidere. *l.* 7. 35. 26. *ff. h. t.* ut & qui dolo possidere desierunt. *l.* 27. §. 3. *ff. h. t.* quibus defunctis, hæredes non hâc, sed in factum actione conveniri possunt, quatenus ex dolo defuncti locupletiores redditi. *l.* 52. *ff. h. t.* (XXII, XXIII.)

6. Probandum autem in vindicatione dominium per actorem. *l.* 9 *ff. h. t.* quo deficiente in probatione, possessor absolvendus est. *arg. l.* 11. *C. de petit. hæred. l.* 4. *de edend.* Obst. *l.* 16. *C. de prob.* Resp. ibi actor jam probaverat, sic ut reo incumberet probanda exceptio. Probatur verò dominium, si doceatur dominium autoris, & causa habilis translati per eundem dominii. *arg. l.* 20. *ff. de acquir. rer. dom.* idque per instrumenta, vel testes & alia documenta legitima. *nov.* 18. *c.* 10. Si tamen possessor conventus se possidere neget, & mendacii convincatur, possessione privatur, & in ipsum transfertur probandi onus. *l. ult. ff. h. t. arg. l* 25. *ff. de probat.* (XXIV, XXV.)

7. Vindicantur hâc actione res corporales, mobiles, sese moventes, grex, armentum, &c. etiam liberi nostri ex jure Quiritium *l.* 1. *l.* 56. *ff. h. t.* §. 1. *Inst. de action.* etiam id quod ex re nostra superest, corium bovis extincti, &c. *arg. l.* 49. §. 1. *ff. h. t.* secus in legato, cujus dominium ante traditionem ad legatarium pertinet solo ficto dominio. *l.* 49. *ff. de legatis* 2. Non tamen petuntur hoc judicio incorporalia, non jura, veluti peculium. *l.* 56. *ff. h. t.* Nec res sacræ. *l.* 23. §. 1. *ff. h. t.* licèt iniquo possessori extorqueri, & ita generaliter vindicari possint. *l.* 21. *C. de sacros. Eccles.* Nec res rebus alienis junctæ, sic ut separari facilè nequeant naturâ vel legis dispositione, ut in tigno ædibus juncto, & junctis per ferruminationem; (secus si applumbaturâ) *l.* 23. §. 1. 5. 6. *ff. h. t.* (XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX.)

8. Restituendæ verò res, quæ vindicantur, unà cum fructibus, de quibus *tit. de acquir. domin.* & omni causa. *l.* 20. *ff. h. t.* & eo quidem in loco, in quo sunt, ac petuntur, transferendæ petitoris impensis; nisi reus eas dolo transtulisset aliò, *l.* 10. 11. 12. *ff. h. t.* Quòd si possessor condemnatus contumaciter restitutionem detrectet: manu militari res auferri potest, *l.* 68. *ff. h. t. l.* 15. §. 23. *ff. de damn. infect.* vel per actorem juratur in litem contra possidentem, nec non eum, qui dolo possidere desiit. *d. l.* 68. Nec eo casu cedendæ ei, contra quem

juratum, actiones. *l.* 63. *ff. h. t.* Obst. *l.* 14. §. 9. *ff. de servo corrupto.* Resp. diversus ibi casus est. Obst. *l.* 12. *ff. de re judic.* Resp. aliud in actionibus personalibus obtinet quam in vindicatione, quia dominii major vis est quàm obligationis, ut proinde gravius quoque peccet ac puniendus sit restitutionem denegans in reali quam personali actione. Quod si non dolo, sed culpâ tantum possidere quis desierit, simplicem solummodo, non ex affectione vindicantis æstimationem præstat, eique tunc actiones cedendæ. *d. l.* 63. *ff. h. t.* Neque hanc rei vindicatæ restitutionem aut ablationem manu militari faciendam moratur aut impedit, quod quis se jus pignoris aut superficiei aut ususfructûs habere dicat, cùm de his alio judicio agendum sit succumbenti. *arg. nov.* 18. *c.* 10. (XXX, XXXI, XXXII, XXXIII.)

9. Quòd si res, quæ vindicatur, casu fortuito perierit, si quidem ante litem contestatam, nec bonæ nec malæ fidei possessor tenetur, nisi sit manifestus prædo, & is rem domino non obtulerit. *l.* 8. *ff. de condict. furt.* Sin post litem contestatam, malæ fidei possessor, qui prædo non est, ita demum tenetur, si actor rem distraxisset, atque ita illa penes actorem non eodem modo fuisset peritura. *l.* 15. §. *ult. ff. h. t.* At possessor bonæ fidei ne eo quidem casu tenetur, nisi insuper satis intelligens rem ad se non pertinere, litigare maluerit quàm restituere. *l.* 82. *in fin. V. O.* Si tamen servus vindicatus post litem contestatam casu perierit, operarum nihilominus præstanda æstimatio, sed tantùm quatenùs vixit. *l. pen. ff. h. t.* aliter quàm obtineret, si dolo aut culpa extinctus esset, quo casu solvenda foret earum operarum æstimatio, quas si vixisset usque ad sententiam præstare potuisset. *l.* 33. *ff. h. t.* (XXXIV, XXXV.)

10. Si quas autem impensas fecerit possessor, retentione sibi potest consulere, actionem verò ad eas repetendas non habet. *l.* 48. *ff. h. t. l.* 33. *ff. condict. indeb.* Vide *tit. de petit. hæred.* Et voluptuarias quidem tam malæ quàm bonæ fidei possessor tollit, sine rei detrimento: necessarias uterque in totum deducit. *l.* 5. *C. h. t.* excepto casu. *l.* 13. *ff. de condict. furt. l.* 1. *C. de infant. expos.* at utiles in totum quidem recuperat bonæ fidei possessor; nisi hæ nimis graves sint, nec eas ipse dominus facturus fuisset, quo casu vel tantùm tollit, vel tantùm recuperat, quatenùs inde res melior. *l.* 38. *ff. h. t.* sed qui malâ fide possedit utiles regulariter tantùm tollit. *d. l.* 5. *C. h. t.* Si tamen utiles impensæ non in rem, sed fructuum precipiendorum

dorum causâ factæ sint, eas malæ fidei possessor deducit, cum ipsos fructus talis impensa minuat. *l.* 46. *ff. de usuris.* exceptio est in *l.* 27. §. 25. *ff. ad leg. Aquil.* (XXXVI, XXXVII.)

11. Quoties verò de impensis deducendis quæstio est; facienda prius fructuum perceptorum cum impensis compensatio, ac si quid ultra fructuum quantitatem inveniatur impensum, id demum vel tolli vel deduci juxta distinctiones anteà datas potest. *l.* 48. *ff. h. t.* (XXXVIII.)

12. *Moribus.* Conventus rei vindicatione ac se possidere negans, si mendacii convincatur, non ideo privandus possessione, nec gravandus onere probandi. Possessorem autem malæ fidei singularem hodie utiles quoque impensas à domino, rem vindicante, repetere posse, DD. æquitati conveniens esse censent, saltem, quatenùs extant, & augent rei valorem. An verò dominus rem sibi per furtum ablatam à bonæ fidei emptore possit vindicare non reddito pretio, inspicienda loci cujusque consuetudo; quæ fere in his est regionibus, ut certo temporis spatio aurifabri & veteramentarii rem sibi venalem oblatam publicè venum exponant, eoque lapso, tutò eandem sibi comparent. Quemadmodum & nundinis liberis tutò quisque emit nullum metuens à domino, rem suam vindicare volente, periculum.

* Adde *Ex Cod. libr.* 3. *tit.* 32. *de rei vindicatione.*

TIT. II.

De Publiciana in rem actione.

1. Actio publiciana, ita dicta à Publicio Prætore, *est actio prætoria in rem arbitraria, quâ rem cujus possessionem justo titulo & bonâ fide nactus erat, ac rursus casu amiserat antequam usucepisset recuperat* §. 4. *Inst. de action.* Fingitur scilicet usucepisse, quod nondum usucepit: unde & hæc actio vero domino, de cujus dominio constat, inutilis est. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. An autem pretium solverit Publicianâ agens, necne, nihil interest, cum & sine pretio transeat possessio. *l.* 8. *ff. h. t.* non item dominium: unde & aliud in rei vindicatione circa pretium servatur. *l.* 15. *C. de rei vind.* Non etiam interest, utrùm tempore litis contestatæ agens in bona an in mala fide sit: imo dum quis Publicianâ experitur, fateri videtur, se non esse dominum, atque ita malam fidem agnoscit. Vide *l.* 7. §. 16. 17. *ff. h. t.* Obst. *l.* 11. §. 3. *ff. h. t.* Resp. pro *experiar* legendum

legendum *pariat*. Quòd si à furioso quis emerit, quem sanæ mentis esse putabat, quamvis summo jure nec usucapere nec Publicianâ uti possit. *l.* 2. §. 16. *ff. pro emptore* ex æquitate tamen utrumque potest. *l.* 7. §. 2. 4. *ff. h. t.* (IV, V.)

3. Datur hæc actio contra quemvis possessorem sive bonæ sive malæ fidei, qui jure debiliori possidet: nam si & ipse justo titulo possideat ac bonâ fide, in pari causa melior foret possidentis conditio. *arg. l.* 9. §. 4. *in fin. ff. h. t.* sive possidens ab eodem non domino, sive ab alio rem nactus sit. Obst. *d. l.* 9. §. 4. Resp. potior est, cui priori res tradita, si alteri nondum sit tradita, sed tantùm vendita, de quo casu agit. *d. l.* 9. §. 4. *pr.* Obst. *l.* 31. *in fin. ff. de act. empti.* Resp. potior quidem ibi dicitur cui priùs res tradita, sed subintelligendum *quando etiam possidet.* nisi malimus *d. l.* 31. accipere casu quo neuter ementium sed tertius possidet. Non tamen par causa est, si alter ex titulo lucrativo possideat, alter ex oneroso ante possiderit; cui proinde Publiciana contra lucrativo titulo possidentem videtur danda; cùm de damno evitando agat. *arg. l.* 11. §. *pen. ff. de minor. l.* 6. §. 11. *ff. quæ in fraud. cred.* (VI, VII.)

4. Contra verum dominum hæc actio non competit: quippe qui, & si non possideret, contra possessorem habiturus esset rei vindicationem: nisi tamen dominus litis æstimationem ante acceperit. *l.* 63. *ff. de rei vind.* (VIII.)

5. Petuntur Publicianâ res corporales & incorporales, etiam servitutes. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* modo tales sint, quarum procedere potest usucapio, vel præscriptio. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* Proinde non res furtivæ, nec alienari prohibitæ. *l.* 9. §. 5. *l.* 12. §. 4. *ff. h. t.* nec res, quæ neque verè, neque fictè sunt traditæ, etiamsi in iis fictum dominium sine traditione transferri posset; quales sunt res legatæ & necdum occupatæ. *l.* 8. *ff. pro legato.* excepto casu. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* (IX.)

6. De cætero respectu fructuum, impensarum, &c. eadem in Publiciana servanda, quæ in rei vindicatione. *l.* 7. §. 8. *ff. h. t.*

7. *Moribus.* Volunt pragmatici, actionem Publicianam etiam vero domino competere; sed cum actionum nomina non soleant hodie libello exprimi, de eo anxius inquirere supervacuum arbitror.

TIT III.

Si ager Vectigalis, id est, Emphyteuticarius petatur.

1. ACtio in rem utilis datur etiam Emphyteuticarium, aut vectigalem fundum habentibus, ut dictum *tit. de rei vind.* adversus quosvis possessores & ipsos municipes in Emphyteusin dantes, si necdum tempus constitutum elapsum sit, & vectigal seu canon solvatur. *l.* 1. 2. 3. *ff. h. t.* Nec differre videtur fundus vectigalis & Emphyteuticarius, nisi quod frequentiùs municipia in Emphyteusin concedentia *vectigal* dicantur percipere, quòd, si privati accipiant, *canon* appellatur. (I, II.)

2. Emphyteusis autem vel designat ipsam rem in emphyteusin datam; vel contractum emphyteuticum, qui est *contractus juris gentium bonæ fidei nominatus consensu constans, quo prædium alicui fruendum conceditur in perpetuum, aut ad tempus non modicum sub lege meliorationis & præstationis annui canonis.* Nec ad hujus perfectionem rei traditio vel scriptura desideratur *arg. l.* 4. *ff. de pign. & hypoth.* Vel denique designat ipsum jus in re emphyteutæ constitutum, quod & utile dominium appellari solet. Atque hoc acquiritur vel per contractum emphyteuticum accedente traditione, vel per alios contractus ac pactiones, quibus & servitutes possunt constitui, vel per ultimam voluntatem, vel præscriptionem longi temporis *arg. l. ult. in fin. C. de long. temp. præscript.* sive quis rem ut emphyteuticam possederit non vi, clam, vel precario. *arg. l.* 10. *ff. si servit. vind.* sive ei à non domino emphyteusis constituta sit. *arg. l.* 15. §. 27. *ff. de damno infect.* Longissimum tamen tempus annorum quadraginta in fundis Cæsaris patrimonialibus exigitur. *l. ult. C. de fund. patrimon.* (III, IV.)

3. In emphyteusin concedunt & municipes & Ecclesiæ, & privati liberam habentes rerum suarum administrationem, ac alienandi facultatem. Et quidem dant prædia vel rustica vel etiam quandoque urbana; non item res mobiles. [VI, VII.]

4. Est verò emphyteusis vel secularis, *quæ in rebus secularibus est constituta*: vel Ecclesiastica, *quæ in rebus Ecclesiasticis.* Item vel temporalis, quæ ad tempus non modicum constituitur; vel perpetua, quæ in perpetuum. Olim quidem Ecclesiastica emphyteusis tantùm ad tertiam usque generationem utriusque sexûs constitui poterat. *nov.* 7. *c.* 3. sed jure novo etiam in perpetuum. *nov.* 120. *cap.* 6. (IX.)

5. Extinguitur verò jus emphyteusios variis modis, puta, lapso tempore ad quod concessum est. *arg. l.* 3. *ff. h. t.* Rei interitu totali, non partiali, adeò ut ne pars quidem canonis diminuatur propter partis interitum. *l.* 1. *in fin. C. h. t.* multoque minùs propter sterilitatem aut incursum hostium, aut imposita majora tributa vel pensitationes, &c. *arg. d. l.* 1. *l.* 15. §. 27. *ff. de damn. infect.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI.)

6. Finitur quoque, si emphyteuta suam emphyteusim alienaverit, non facta domino directo denunciatione; in totum quidem, si tota, pro parte verò, si pars alienata fuerit: denuncianda enim ei venditio non ut præcisè consentiat, sed ut possit, si ita videatur, eandem rem intra duos menses sibi emptam habere eodem pretio, aut alioquin recipiat in dominii directi recognitionem partem pretii quinquagesimam quæ *laudemium* dici solet. *l. ult. C. h. t.* quæ tamen ad alienationes titulo lucrativo donationis, legati, institutionis, &c. factas haud extendenda. (XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV.)

7. Perit insuper morâ in solvendo canone commissâ triennii quidem in seculari, biennii verò in Ecclesiastica. *l.* 2. *C. h. t.* nec jure civili hic moræ purgatio admissa est. *arg. tit. ff. de lege commiss.* Nec partis solutio per emphyteutam facta impedit, quo minùs res tota in commissum cadat, etiam si vel unus tantum ex pluribus emphyteutæ hæredibus in mora esset: particularem enim solutionem, ut nemo alius, ita nec dominus directus tenetur admittere. *arg. l.* 7. *ff. commun. divid.* Obst. *l.* 8. §. 1. *ff. de vectigal. & commiss.* Res. planè diversus casus est. Nec nuda hic admittenda inter emphyteutam, ac dominum directum compensatio, cùm canon maximè in dominii directi recognitionem præstetur. Planè, si emphyteuta compensationem domino solutionis loco obtulerit, offerendo satis eum videtur agnovisse. (XXXVI, XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XLI.)

8. Non tamen emphyteusis ob non solutum canonem in commissum cadet, si dominus directus juri commissi renuntiaverit vel expresse, vel tacitè, post triennium fortè recipiendo vel exigendo canonem anni quarti. *arg. l.* 7. *de lege commiss.* junct. *l.* 2. *C. h. t.* nam triennii lapsi canonem, non obstante commisso rectè exigit. *nov.* 120. *c.* 8. Quòd si dominus non avocaverit ab emphyteuta rem emphyteuticariam ob moram (uti id poterat autoritate judicis, non privatâ *arg.*

l. 176.

l. 176. ff. R. J.) nec hæres ejus id ipsum poterit, si hæredis respectu moram non committat emphyteuta. *arg. l. 7. & ult. C. de revoc. donat.* (XLII, XLIII, XLIV, XLV.)

Perit quoque Ecclesiastica, si dolo vel summâ negligentiâ emphyteuta rem corrumpat. *auth. qui rem C. de sacros. Eccles.* Sed propter ingratitudinem ab emphyteuta in dominum commissam emphyteusis non finitur: nec ob id quòd dominus directus ex nova causa re indigeat ad proprios usus, cùm id nuspiam cautum sit, nec juris ratio suadeat, nec procedat argumentum à locatione ex *l. 3. C. de locati* ad emphyteusin; quippe quæ magis donationi quàm locationi hac in parte assimilanda est, licèt non sit simplex donatio. (XLVI, XLVII, XLVIII, XLIX.)

10. Finitâ emphyteusi sive culpâ, sive sine culpa emphyteutæ, meliorationes quæ extant, & præter naturam contractûs, aut conventionem factæ sunt, repeti possunt; cæteræ non item. *arg. l. 55. §. 1. l. pen. ff. locati.* sub qua distinctione intelligenda. *auth. qui rem. C. de sacros. Eccles.* (LII, LIII.)

11. Emphyteusi similis est contractus libellarius, quo emphyteuta agrum emphyteuticarium rursus alteri in emphyteusin dat sub præstatione annui canonis. Vide *libr. 2. feud. tit. 9. §. 2.* Similis & contractus censualis, quo directum & utile dominium transfertur sub lege annui censûs, qui census licèt constituto tempore non præstetur, non tamen ideo res redit ad pristinum dominum, nisi aliud actum sit. Sed hi duo contractus moribus magis quàm jure Romano noti sunt.

12. *Moribus.* Quæ & quanta laudemia emphyteusios nomine dominis directis debeantur ob alienationem, &c. hoc totum à regionis cujusque pendet consuetudine. Caducitatis autem pœna ob non solutum toto triennio canonem multis in locis non servatur, sed vel alia pœna pacto opposita præstari solet, vel duplicati canonis solutio.

* Adde *ex Cod. libr. 4. tit. ult. de jure emphyteutico.*

LIBER VII.

TIT. I.

De Usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur.

1. SErvitus in genere est *jus in re alterius alteri constitutum, quo res alteri quàm domino utilitatem adfert contra dominii naturam*. Et vel personalis est, *quâ res personæ servit*. distincta à servitute personarum de quâ alibi; vel realis, *quâ res rei servit*. Personalis præcipuè triplex invenitur, ususfructus, usus & habitatio: quamvis & omnis servitus naturâ suâ realis, si certæ personæ concedatur, personalis fiat. *arg. l. pen. ff. de servit. legatâ. l.* 14. §. 3. *ff. de aliment. legat.* (I, II.)

2. Ususfructus in genere est *jus percipiendi fructus ex aliqua re sive propria jure dominii, sive aliena jure servitutis*. Unde à DD. alius *causalis* dicitur, qui cum sua causa seu proprietate conjunctus est, nec ad servitutum genus pertinet, alius *formalis*, qui à sua causa seu proprietate separatus est. *l.* 126. §. 1. *ff. de V. O. l.* 21. §. 3. *ff. de except. rei jud.* & definitur, quod sit *jus alienis rebus utendi fruendi, salvâ earum substantiâ*. (III, IV.)

3. Acquiritur autem variis modis, puta, legis dispositione: quâ ratione conjugi ad secundas nuptias transeunti ademptâ proprietate solus reservatus est, atque ita constitutus ususfructus in bonis à priore conjuge profectis. *l.* 3. *l.* 5. *& auth. seqq. C. de secund. nupt.* Idemque erit, si post conjugis obitum mulier castitatem non servaverit. *arg. nov.* 39. *c.* 2. Sic & uxori superstiti inopi & indotatæ sæpe ususfructus partis bonorum quæ mariti fuerunt, lege datur. *nov.* 117. *c.* 5. Patri quoque in bonis adventitiis filiif. nisi filiofam. eâ conditione quid datum sit, ne pater usumfructum habeat. *nov.* 117. *c.* 1. §. 1. vel filius sibi relicta acceptaverit patre non consentiente. *l. fin. pr. &* §. 6. *C. de bon. quæ liber.* vel fratri germano unà cum patre ab intestato successerit. *nov.* 118. *c.* 2. (VI.)

4. Constituitur insuper longi temporis præscriptione. *l. fin. in fin. C. de longi temp. præscript.* Officio judicis in judiciis divisoriis. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* Pactionibus & stipulationibus, concurrente quasi traditione. §. 1. *Inst. h. t.* junct. *l.* 20. *C. de pa-*

ctis

ctis l. 3. *ff. de obl. & action.* Ultimâ denique voluntate, sive purè, sive sub conditione, sive ex die, sive ad diem. *l.* 3. 4. *ff. h. t. l.* 16. *ff. quib. mod. usufr. amitt.* Quòd si uni fundus, alteri usufr. legetur, ambo in usufructu concurrunt, proprietas ei soli cedit, cui legata est. *l.* 6. *ff. de usufr. ear. rer. quæ usu consum.* Obst. *l.* 19. *ff. de usu & usufr. leg.* Resp. in formula ibi proposita superflua est, & delenda particula *vel.* (VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII.)

5. Potest constitui ususfructus in omnibus rebus mobilibus & immobilibus, etiam universitatibus, tota hæreditate; solis exceptis rebus fungibilibus. §. 2. *Inst. ff. h. t. l.* 29. *l.* 34. §. *ult. l.* 68. *ff. h. t.* Quin imò, ut fieri potest omnium bonorum donatio, sic etiam generalis omnium bonorum ususfructus rectè constituitur. *l.* 29. *ff. h. t.* Nec refert, utrùm utilitatem in præsenti adferre possint res fructuario, nec ne. *l.* 41. §. 1. *ff. h. t.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX.)

6. Ususfructûs constituti generalis effectus est, quòd proprietarius, eo durante, nihil agere possit in præjudicium fructuarii, imo, ne consentiente quidem fructuario servitutem imponere prædio fructuario, nisi religionis favore. *l.* 15. §. *ult. & ll. seqq. ff. h. t.* Adhæc fructuarius omnem percipit commoditatem tùm ex re fructuaria, tùm ex eo, quod per alluvionem fundo fructuario adjectum est: non item ex insula ante fundum fructuarium in flumine nata. *l.* 9. §. 4. *ff. h. t.* Et si navis usumfructum habeat, potest eam navigatum mittere periculo domini. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* Habet & venationum ac piscationum reditus. *l.* 9. §. 5. *l.* 62. *ff. h. t.* modò fructus fundi ex venatione constet. *l.* 26. *ff. de usuris.* Obst. omnibus patet venatio. §. 12. *& seqq. Inst. de rer. divis.* Resp. non tamen invito domino. Cedunt insuper ei arbores demortuæ ex silva non cædua, at non tempestate evulsæ, quibus tamen ad villam fructuariam vineasve fulciendas uti non prohibetur. *l.* 10. 11. 12. 18. *ff. h. t.* (XX, XXI, XXII, XXIII, XXV, XXVI, XXVII.)

7. Fructus denique omnes acquirit irrevocabiliter, sive naturales sive industriales sive civiles: ut tamen naturales ac industriales non aliter suos faciat, quàm si eos ipse perceperit vel alius ejus nomine. *l.* 13. *ff. quib. mod. usufr. amitt.* Obst. *l.* 5. §. 4. *si usufr. pet.* Resp. percepisse fingitur, quia per iniquam adversarii litem stetit quo minus perciperet. Nec interest, maturi sint, an immaturi, si modò usum præbere soleant. *l. pen. ff. de usu & usufr. legat. l.* 48. §. *ult. ff. h. t.* Et quòd attinet fructus civiles, puta pensiones, si quidem illæ solvantur

ex re

ex re singulis momenti usum præbente, velut ædificio, anni postremi pensiones pro rata temporis, quo duravit eo anno ususfructus, inter proprietarium ac fructuarium dividendi sunt. Si verò percipiantur ex re certis tantùm temporibus utilitatem adferente (quale pomarium, &c.) sequentur naturam ipsorum fructuum: adeòque si fructuarius moriatur, antequam fructus essent à solo separati, nihil ex illius anni pensionibus recipiet, cùm nec ipsi fructus ad eundem pertinuissent: at si post separatos demùm à solo fructus in fata concedat, tota illius anni pensio ei hæredive ejus cedet, eò quòd & fructus habuisset, si non elocasset. *l.* 26. 58. *ff. h. t.* Obst. *l.* 7. §. 1. *ff. solut. matrimon.* Resp. ibi alia ratio; cùm pro rata temporis onera matrimonii maritus sustinuerit. Quòd si ususfructus sit stipulatione promissus: & mora in eo constituendo facta, fructuarius etiam fructuum medio tempore à proprietario perceptorum exactionem habet. *l.* 37. *ff. h. t.* ut & hæredes ejus. *l.* 47. *ff. h. t.* Obst. *l.* 38. §. 7. *ff. de usuris.* Resp. ibi fructus non sunt stipulatione comprehensi, uti quidem in casu, quo ususfructûs stipulatio facta est. (XXVIII, XXIX, XXX, XXXI.)

8. Non tamen ad fructuarium pertinebit thesaurus in fundo fructuario inventus, nec lapides ex eo educti, nisi renascantur. *l.* 7. §. 12. 13. *ff. solut. matrim.* alioquin solæ usuræ pretii ex lapidibus, cespitibus, &c. educti, redacti, fructuario cessuræ sunt. Sed nec ancillæ fructuariæ partum suum faciet. §. 37. *Inst. de rer. divis.* licèt latiùs sumpto fructuum vocabulo in aliis juris partibus sub fructu, partus quandoque contineatur. *l.* 24. §. 1. *ad leg. Falcid.* (XXIV, XXXII.)

9. Vicissim verò fructuario incumbit, rem sartam tectam conservare, ac in id modicos sumptus facere, tributa ordinaria & extraordinaria (exceptis iis, quæ incendii ædium redimendi causâ hostibus præstanda) solvere, saltem usque ad quantitatem fructuum. *l.* 7. §. 2. *l.* 13. §. 2. *ff. h. t.* etiam ea, quæ ante usumfructum constitutum erant debita, velut onus fundi: quæ tamen à proprietario repetere poterit. *arg. l.* 5. §. *ult. ff. de censibus.* Arbores quoque & vites & oves in locum demortuarum substituere, ac in genere omnia agere boni viri arbitratu. *l.* 13. §. 2. *l.* 68. *& seqq. ff. h. t.* omnem denique culpam præstare in ipsis rebus conservandis. *l.* 65. *ff. h. t. l.* 1. §. *ult. ff. usufructuar. quemadm. cav.* Atque hinc est, quod interrumpere teneatur rei ipsius fructuariæ, & servitutum præscriptiones. *l.* 1. §. *ult. ff. usufr. quemadm. cav.* nec mutare

mutare valeat totam rei fructuariæ formam; nec ædificium exstruere vel destruere, imo ne cœptum quidem perficere. *l.* 61. *ff. h. t.* quamvis casam custodiæ ac fructuum causâ ponere non sit prohibitum. *l.* 13. §. 6. *l.* 73. *ff. h. t.* (XXXV. & seqq.)

10. *Moribus*. Patri non competit hodie ex legis dispositione ususfructus in bonis liberorum adventitiis. Quòd si testator alteri fundum, alteri ejusdem fundi usumfructum legaverit, neglectâ juris Romani subtilitate ad unum nuda proprietas, ad alterum totus ususfructus pertinebit ex probabili mente testatoris. Similiter fructuarium consentiente proprietario servitutem aliudve onus imponere posse rei fructuariæ, receptum est. Constituto autem omnium bonorum usufructu, reditus quoque vitalitios in universum ad fructuarium pertinere, in Hollandiâ judicatum; Ultrajecti constitutum est; sic ut nihil eo nomine proprietario bonorum reddendum sit; quamvis de cætero fructuarius res reliquas usufructu finito restituere teneatur, eumque in finem inventarium conficere; quod nec per testatorem ei remitti potest.

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 32. *de usufructu, &c.*

TIT. II.
De Usufructu accrescendo.

1. JUs accrescendi non tantùm in hæreditatibus & legatis, sed & in usufructu locum sibi vindicat. Licèt enim servitutes pleræque dividi nequeant. *l.* 72. *ff. V. O. l.* 1. §. 9. *ff. ad leg. Falcid.* ususfructus tamen dividuus est. *l.* 5. *ff. de usufr. l.* 14. *ff. quib. mod. usufr. amitt.* Proinde si duobus ususfructus ejusdem rei relictus fuerit, uno deficiente alteri confructuario portio accrescit; alio tamen modo quàm in hæreditate, vel proprietatis legato. Jus enim accrescendi hic est *jus percipiendi portionem ejus, qui non concurrit ad usumfructum sibi cum alio datum, vel concurrere desiit.* Singulare namque est, quod portio in usufructu non rei sed personæ accrescit: sic ut & is jure accrescendi gaudeat qui concursu cum confructuario jam partes fecit. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* imo & qui suam partem jam amisit. *l.* 10. *ff. b. t. l.* 33. §. 1. *ff. de usufr.* Obst. *l.* 57. §. 1. *ff. de usufr.* Resp. ibi fructus non jure servitutis, sed ut alimenta, relicti erant. (I, II, III, IV, VI.)

2. Inter solos autem re, vel re & verbis simul conjunctos, jus accrescendi locum habet, non item inter eos qui verbis tantùm conjuncti sunt. *arg. l.* 1. *pr.* junct. §. 3. *l. pen. ff. h. t.* de quo latiùs alibi. (V.)

3. Quòd si usufructus communi plurium servo relictus sit; & unus dominorum suam in usufructu portionem repudiet, alteri totus usufructus acquiritur, non quidem jure accrescendi, (nulla enim in usufructu servo communi relicto erat conjunctio) qui sensus *l.* 20. *ff. de legat.* 2. sed jure potestatis dominicæ. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* unde & in *d. l.* 20. fit mentio accrescendi, at non in *d. l.* 1. §. 1. (VII.)

TIT. III.

Quando dies Usufructûs Legati cedat.

1. Dies obligationis *cedere* dicitur quando quid incipit deberi: *venire* verò; cùm quid incipit peti posse. *l.* 213. *ff. V. S.* Quòd si usufructus legetur, sive purè sive in diem, legati dies non à morte testatoris, sed ab adita demum hæreditate, vel existente die adjecto cedit. *l. un.* §. 2. 3. *ff. h. t.* cessio enim diei inutilis foret, cùm usufructus ad hæredes non transeat; quòd adeò verum, ut ne peccare quidem quasi plus petendo, sed potius nihil agere videatur, qui ante diei cessionem petit *l. un.* §. *ult. ff. h. t.* [I.]

2. Si in annos aut menses singulos usufructus sit legatus, plura censentur esse legata, adeò ut quovis mense vel anno legati cujusque dies cedat. *l. un. pr. &* 2. Obst. reditûs annui legatum cedit statim à morte testatoris. *l.* 12. §. 3. *ff. quando dies legat. ced.* Resp. ratio differentiæ est, quia usufructus est jus personale magis quàm annuus reditus, qui sæpe perpetuus, sæpe ad hæredes transit. *l.* 8. *ff. de annuis & menstr. legat.* ut nec mirum sit, si in annuis reditibus legatis respectu cessionis diei servetur magis quod in proprietate, quàm quod in usufructu legato receptum est. (II, III.)

TIT. IV.

Quibus modis Usufructus vel usus amittitur.

1. Varii in jure modi sunt proditi, quibus finitur usufructus & ad proprietatem revertitur: puta, mors naturalis vel civilis fructuarii. Vide *l. ult. C. de usufr.* est enim usus fructus jus personale, nec ad hæredes transit, nisi id expressè actum sit; quo casu primi tantùm gradùs hæredes, non ulteriores, censentur comprehensi. *l.* 14. *C. de usufr.* & duo quodam-

quodammodo usus fructus sunt. *l.* 38. §. 12. *ff. V.O.* Si collegio vel civitati debeatur, centum annis durat. *l.* 56. *ff. de usufr.* nisi medio tempore collegium destructum, aut civitas aratrum passa sit. *l.* 21. *ff. h. t.* Quòd si pluribus pro indiviso relictus sit, non unius, sed omnium morte demum extinguitur, ut tit. 2. dictum. [I.]

2. Finitur & consolidatione, ac cessione domino factâ; non verò extraneo. §. *pen. Inst. de usufr.* Obst. *l.* 66. *ff. de jure dot.* Resp. dicitur *reversurum* de futuro, cùm nempe modus legitimus finiendi extiterit, ad exclusionem ejus cui cessus erat. Obst. punienda cedentis malitia. Resp. punitur satis actus gesti seu cessionis contra leges factæ nullitate, quod frequens in jure. [II, III, IV.]

3. Insuper, licèt propter solum rei fructuariæ abusum non evanescat usus fructus. *l.* 1. §. 5. 6. *ff. de usufr. quemadmod. cav.* si tamen certus modus in constituendo adjectus fuerit, non utendo per modum extinguitur. §. *pen. Inst. de usufr.* æquè ac non utendo per tempus, triennii quidem si in mobilibus, decennii verò inter præsentes, & vicennii inter absentes, si in immobilibus consistat usus fructus. *d.* §. *pen. arg. l.* 16. §. 1. *C. de usufr.* Si quis parte aliquâ non fuerit usus, in ea sola usumfructum amittit. *l.* 14. *ff. h. t.* Quò & referendus, qui tantùm usus est, cùm nesciret sibi usumfructum competere. *l.* 20. *ff. h. t.* Quòd si tamen alternis annis usus fructus debeatur, non usu non perit, cùm plura sint legata. *l.* 13. *ff. de usu & usufr. legat. l.* 28. *ff. h. t.* (V, VI, VII.)

4. Rei denique interitu totali usus fructus extinguitur. Si pars perierit in patre superstite adhuc salvus est. *l.* 53. *ff. d. usufr.* Si tamen domûs usus fructus constitutus sit, ea pereunte, ne areæ quidem usus fructus debetur. *l.* 5. §. 2. 3. *ff. h. t.* quamvis aliud in pignore & proprietatis legato obtineat. *l.* 22. *ff. de legat.* 1. *arg. l.* 29. §. 2. *& ult. ff. de pign. & hypothec.* adde *l.* 10. *in fin. ff. h. t.* Quòd si res, in qua usus fructus erat constitutus, extincta, iterumque restituta sit, si quidem planè eadem sit, quæ ante fuerat revivisci usus fructus; sin tantùm res similis eandem habens formam, extinctus manet. Vide *l.* 36. *ff. de usufr. l.* 26. *ff. h. t.* Obst. *l.* 10. §. *pen. ff. h. t.* Resp. navis ex iisdem tabulis restituta, non eadem, sed similis tantùm creditur, ac domui restitutæ comparatur, ut tamen in navi hoc casu sit magis voluntatis quæstio. *l.* 83. §. 5. *in fin. ff. V.O.* adde casus in *l.* 10. §. 1. *& seqq. l.* 12. *ff. h. t.* (VIII, IX, X.)

5. Ope exceptionis finitur, existente die, vel conditione ad

quam

quam usus fructus est constitutus. *l.* 15. *ff. h. t.* (XI, XII, XIII.)

6. *Moribus.* Cùm capitis diminutiones non ita hodie, atque quidem de jure Romano obtineant, vix est ut usus fructus per capitis diminutionem dici possit evanescere.

TIT. V.

De Usufructu earum rerum quæ usu consumuntur.

1. QUasi usus fructus constituitur in rebus, quæ usu consumuntur. §. 2. *Inst. de usufr.* etiam nominibus. *l.* 3. *ff. h. t.* ut & vestimentis quotidianis. §. 2. *Inst. de usufr.* non item scenicis aut pompaticis. *l.* 15. §. 4. 5. *ff. de usufr.* ubi pro *sicut* legendum, *sic, ut,* quo sensus constet. Atque ideo non res eadem in specie (quippe cujus dominium translatum est) sed tantùm in genere ejusdem quantitatis & qualitatis restituitur, vel æstimatio. *l.* 7. *ff. h. t.* pro qua restitutione & cautio præstanda, si exacta fuerit. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* (I, III, IV.)

2. Constituitur autem quasi usus fructus plerumque quidem ultimâ voluntate; nihil tamen obstat quo minùs actu quoque inter vivos ad veri usus fructûs exemplum constituatur. Nec ideo degenerabit in mutuum, cùm nihilominùs maximâ & mediâ finiatur capitis diminutione. §. 2. *Inst. de usufr.* & æstimatio reddi possit, & cautio interponenda sit. *d. l.* 5. §. 1. *l.* 7. *ff. h. t.* quæ non ita in mutuo servantur. (II.)

TIT. VI.

Si Usus fructus petatur, vel ad alium pertinere negetur.

1. OCcasione usus fructûs duæ sunt actiones proditæ, confessoria & negatoria. Confessoria est actio in rem, competens ei, cui usus fructus constitutus est, non vero domino. *l.* 5. *pr. ff. h. t.* adversùs quemvis rei possessorem, vel in possessione turbantem, aut liti sese offerentem quasi possideret. *l. ult. ff. h. t.* etiam contra ipsum dominum. *d. l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* Ad id, ut res declaretur usuifructui obnoxia, & adversarius possessionem cum fructibus restituat, aut patiatur actorem quietè uti frui. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* (I, II.)

2. Negatoria itidem est actio in rem, competens domino, contra eum, qui usumfructum usurpat, vel tamquam fructuarius

rius, dominum in rei suæ possessione turbat, ad id ut res declaretur libera ab onere usufructûs, adversario injungatur restitutio rei cum fructibus & eo quod interest, vel ut in posterum turbare desinat. *d. l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* (III.)

3. Agit autem his actionibus etiam is qui possidet. *d. l.* 5. §. *ult. ff. h. t.*

TIT. VII.

De Operis Servorum.

1. SErvitus operarum est *jus percipiendi omne commodum ex operis servi alieni.* Et differt ab usufructu vel usu servi. *l.* 1. §. 9. *ff. ad leg. Falcid.* operarum namque legatarum dies non cedit ab adita hæreditate, sed demum ex quo illæ petitæ: nec operarum servitus morte aut capitis diminutione illius, cui debetur, extinguitur; sed demum morte servi & usucapione ejus: quæ aliter obtinent in usufructu servi. *l.* 2. *l.* 7. *ff. de usufr. legat.* junct. *l.* 17. §. *pen. ff. de usufr.* Obst. *l.* 3. & 4. *ff. h. t.* Resp. & operæ in fructu sunt & fructus in operis consistit; sed alia non excluduntur, quatenùs etiam præter servi operas alia in fructu sunt. (I, II, III.)

2. Qui autem operas servi habet, easdem elocare potest, *d. l.* 2. *ff. de usu & usufr. leg.* quod non potest, qui tantùm habet usum. *l.* 12. §. *ult. ff. de usu & hab.* Obst. *l.* 5. *ff. h. t.* Resp. usus servi videtur datus, datis operis; sed alia præter usum non excluduntur.

TIT. VIII.

De Usu & Habitatione.

1. USus est *jus alienis rebus utendi ad necessitatem quotidianam, salvâ earum substantiâ.* Quantum enim usuarius usûs nomine percipere debeat, judex ex ejus conditione arbitrabitur. *l.* 22. *in fin. ff. h. t.* Minùs autem est in usu quàm in usufructu, nisi usus sine fructu esset inutilis. *d. l.* 22. *ff. h. t.* vel ad necessitatem omnes fructus consumat usuarius; quod potest. *l.* 15. *ff. h. t.* quo casu etiam omnes sumptus facere tenetur, ac si esset fructuarius: cùm alioquin nullas usuarius impensas ferat, quoties post percepta usûs nomine, aliquid proprietario vel fructuario ex fructibus superest. *l.* 18. *ff. h. t.* etenim absurdum haud est, alteri proprietatem rei, alteri usumfructum sine usu, rursus alteri usum ejusdem rei tribui. *l.* 5. §. 1. 2. *ff.*

l. 2. *ff. usufr. quemadm. cav.* Obst. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* Resp. usufructus non potest esse sine usu, quatenùs necessariò utitur simul quisque, dum fruitur; sed id non impedit, quo minus alteri specialis servitus utendi constituatur in re, in qua alteri ususfructus conceditur. (I, II, III.)

2. Cæterùm non potest usuarius usum alteri vendere, donare, locare. *l.* 8. *ff. h. t.* (quamvis hæc possit fructuarius. *l.* 12. §. 2. *ff. de usufr.*) permissa tamen locatio, si vel hæc videatur fuisse mens condentis usum; vel usus aliter futurus esset inutilis. *l.* 12. §. 4. *ff. h. t.* vel ædium spatiosarum usus relictus sit, & usuarius parte modicâ contentus esse velit. *l.* 4. *ff. h. t.* Estque in genere aliquanto plenior facienda usûs interpretatio, de qua vide *l.* 12. §. 1. 2. 3. *ff. h. t.*

3. Habitatio est *jus inhabitandi ædes alienas salvâ earum substantiâ*, quam qui habet alteri non quidem donare, sed tamen locare potest. §. *pen. Inst. h. t. l.* 10. *ff. h. t.* Perit autem hæc servitus morte, non capitis diminutione aut non utendo. *l.* 10. *ff. h. t. l.* 10. *ff. de capite minutis.* (VI, VII, VIII, IX.)

* Adde ex *Cod. libr.* 3. *tit.* 33. *de usufructu & habitatione & ministerio servorum.*

TIT. IX.

Usufructuarius quemadmodum caveat.

1. CAutio aliter in vero aliter in quasi usufructu præstanda: quasi fructuarius enim cavet solummodò, se rem eandem in genere, vel æstimationem restituturum. *l.* 7. *ff. de usuf. ear. rer. quæ usu consum.* At fructuarius, usuarius & habitator, se fruiturum, usurum, habitaturum boni viri arbitratu, seque finitâ servitute rem eandem in specie restituturum cavet; cujus cautionis membrum alterum semel tantùm, alterum sæpius committi potest. *l.* 1. §. 5. 6. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Cavendum verò hic datis fidejussoribus *arg. l.* 1. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* & singulis quidem dominis, si plures ejusdem rei sint proprietarii. *l.* 13. *ff. de usufr.* Si quis cavere nequeat, arbitrio judicis committendum, an datis pignoribus, aut jurejurando præstito admittendus sit; an verò res elocanda, aut proprietario ipsi permittendum, ut fructus colligat & fructuario præstet. Sed si quis, exactâ cautione, eandem præstare nolit, repellendus est à commodo usufructûs, donec caverit. *l.* 13. *ff. de usufr.* nisi ei remissa fuerit cavendi necessitas, qualis pater usumfructum habens in adventitiis filiis. *l. ult.* §. 4. *in fin. C.* *de*

bon. quae liberis. fiscus *arg. l.* 1. §. 18. *ff. ut legat. servand. caus. cav.* donator. *arg. l.* 28. *R. J.* is cui ususfructus purè, proprietas in diem est relicta. *l.* 9. §. 2. *ff. b. t.* (III, IV, V, VI, VII, VIII.)

3. Caeterùm, si quis usumfructum actu inter vivos constituat, remittere potest cautionem fructuario; uti & haeres testatoris usumfructum legantis. *arg. l. pen. C. de pactis.* at non ipse testator. *l.* 7. *C. ut in possess. legat.* qui si id fecerit, nihilominùs cavendum *l.* 1. *C. de usufr.* non modò de utendo boni viri arbitratu, sed & de re restituenda. *arg. d. l.* 1. junct. *d. l.* 7. Obst. testator remittere potest cautionem legatorum nomine *d. l.* 7. Resp. ratio differentiae est, quòd cautio legatorum nomine magis sit in favorem testatoris, ut voluntas ejus impleatur; at cautio fructuaria magis in gratiam haeredis tanquam proprietarii ut securus sit. Cui accedit, quòd remissione cautionis fructuariae oneratur haeres, at remissione cautionis legatorum nomine gravantur legatarii; leges verò magis illi, quam hisce solent favere. His adde haeredi firmius ac certius jus esse quaesitum respectu proprietatis, quàm legatariis respectu rei sub conditione legatae, quae posset & non deberi. (IX, X.)

4. Quòd si cautio ab initio non sit praestita, medio tempore condici potest. *l.* 5. §. 1. *ff. de usufr. ear. rer. quae usu consum.* vel etiam res fructuaria vindicari, donec cautum sit. *l.* 7. *ff. b. t.* Sed si nec medio tempore exacta fuerit, res quidem ipsae finito usufructu possunt per proprietarium vindicari; damna verò in rebus data repeti per actionem ex lege Aquilia. *l.* 3. §. *ult. l.* 7. *ff. b. t. l.* 13. §. 2. *ff. de usufruct.* Quamvis damni reparatio, non finito tantùm sed & durante usufructu peti possit, simul atque illud datum fuerit. *l.* 1. §. 5. 6. *ff. b. t.*

Moribus. Cautio fructuaria, deficientibus fidejussoribus, etiam pignoribus idoneis facta admitti solet.

LIBER VIII.

TIT. I.

De Servitutibus.

1. SErvitus in genere licèt sub se & realem & personalem comprehendat, hìc tamen uti & in tit. de servitute legata, solae reales considerantur. (I.)

H 2. Realis

2. Realis autem servitus est, *quâ res rei servit*, aliter *prædialis* dicta, eò quòd & dominans & serviens prædium ad eam est necessarium, sive urbanum, sive rusticum. Urbana quidem prædia dicuntur, *quæ in urbe vel agro habitandi causâ sunt exstructa*. Rustica verò, *quæ fructuum colligendorum gratiâ comparata*, ut agri, pomaria, horrea: sic ut non locus, sed usus urbana & rustica prædia distinguat. *l.* 166. *l.* 198. *ff. V. S.* Unde & pro usu vario tùm horti, tùm stabula nunc rusticis nunc urbanis prædiis annumerantur. *d. l.* 198. *l.* 4. §. 1. *ff. in quib. caus. pig. tac. contrah.* (II, III.)

3. Ex hac verò prædiorum distinctione processit servitutum in *urbanas* & *rusticas* divisio. Urbanæ dicuntur, quæ debentur prædiis urbanis; rusticæ quæ prædiis rusticis sunt debitæ. Fitque à prædio dominante earum denominatio. Atque hinc est quòd una eademque servitus vel urbana est, vel rustica, prout urbano vel rustico prædio concessa fuerit; uti id in servitute altiùs tollendi vel non tollendi aliisque contingit. *arg. l.* 2. *ff. de serv. præd. urb.* junct. *l.* 2. *ff. de servit. præd. rust.* (IV, V.)

4. Cæterùm purè constituuntur hæ servitutes, non item sub vel ex conditione, ex die vel ad diem. Si tamen dies vel conditio resolutiva fuerit apposita, pacti exceptio locum est habitura. *l.* 4. *ff. h. t.* Quemadmodum & sub conditione eas promitti nihil vetat, adeò ut earundem promissioni tacita quandoque insit conditio, veluti si futuro promittantur ædificio. *l.* 23. *pr. &* §. 1. *ff. de servit. præd. urban.* (II.)

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 43. *de servitutibus & aquâ.*

Tit. II.

De Servitutibus Prædiorum Urbanorum.

1. URbanarum servitutum variæ sunt species; veluti, *oneris ferendi*, quâ vicini paries vel columna onus aliarum ædium ferre tenetur. Estque hìc illud singulare, quòd prædii servientis dominus aliquid cogatur agere, columnam, &c. reficere, nisi velit totam rem derelinquere. *l.* 6. §. 2. *l.* 8. §. 2. *ff. si servit. vind.* Dum tamen reficitur, prædii dominantis domino incumbit oneris fultura; nisi illud deponere maluerit. *l.* 8. *pr. ff. si serv. vind.* (I.)

2. *Tigni immitendi*; quâ vicino licèt in vicini parietem tignum immittere, ita ut illud in dominantis simul & servientis prædii pariete requiescat. Sed nulla hìc prædii servientis domino incumbit reficiendi necessitas. *d. l.* §. §. 2. *ff. h. t.* (II.)

3. Tigni

3. *Tigni projiciendi* vel *protegendi*, quâ vicino licet emittere suum tignum extra suum parietem, ita ut supra vicini aream promineat, non requiescat, ut mœniana. *l.* 242. *ff. V. S.* Distat verò à servitute tigni immittendi in eo, quòd si quis in meum parietem quid immiserit non habens servitutem, id mihi liceat autoritate privatâ rescindere; at si quid solummodo supra meam aream protegat servitute carens, tantùm per me agi possit, jus non esse vicino ita protectum habere. *l.* 29. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* (III, IV.)

4. *Altiùs tollendi*, quâ vicinus cogitur invitus altiùs tollere: sola namque altiùs tollendi licentia libertas potius quam servitus dicenda. *l.* 8. *C. de servit. & aqua l.* 14. *ff. h. t.* Obst. sic tenetur prædii servientis dominus aliquid agere, quod repugnat naturæ servitutum. *l.* 15. *in fin. ff. de servitut.* Resp. id singulare ex ipsa hujus servitutis natura. Obst. potest esse licentia, si statuto quis altiùs tollere prohibitus, à vicino permissionem impetret. *l.* 11. *ff. h. t. l.* 1. *C. de servit. & aqua. l.* 2. *C. de ædific. privat.* Resp. tali casu per legem publicè servitus est imposita, hanc ergo si vicinus, lege permittente, remittat, non servitutem sed magis libertatem vicino concedit. Obst. *l.* 2. *ff. de servit. præd. rust.* Resp. ibi *licere altiùs tollere* accipiendum de licentia tollendi in alieno vel supra alienum fundum, ut ex adjunctis exemplis potest colligi: aliàs *officere vicini luminibus* est libertatis, si quis id agat in suo. *arg. l.* 15. 16. 17. *ff. h. t.* (V, VI, VII.)

5. *Altiùs non tollendi*, quâ vicinus impeditur altiùs tollere in suo, sive id luminum causâ, sive alterius utilitatis & commodi gratiâ fiat. (VIII.)

6. *Luminum.* Quæ non est, quâ vicinus pati cogitur, ut altius in suo proprio pariete lumina seu fenestras aperiat, id enim libertatis est, sed potius quâ vicino licèt in vicini pariete lumina habere; seu, quâ vicinus cogitur lumina vel fenestras vicini in suo pariete pati ac recipere. *l.* 4. *ff. h. t.* junct. *l.* 40. *ff. h. t. l.* 8. *de servit. & aquâ.* (IX, X.)

7. *Ne luminibus officiatur*; quâ vicino licèt ita habere lumina in superiori parte sui cœnaculi, ut nihil iis opponi possit, quo lumen solare impediretur. *l.* 15. 16. 17. *ff. h. t.* Et licèt eâ *maximè* illud acquisitum dicatur, ne vicinus altiùs tollat. *l.* 4. *ff. h. t.* non tamen illud tantùm; cum nec viridaria, aliaque similia opponere possit hanc servitutem debens. *d. l.* 17. *ff. h. t.* Imo quandoque servitutem debens ne *luminibus officiatur*, etiam altiùs tollere tenetur, aut elevata prohibetur deprime-

re, quo lumen refractione vel reflexione radiorum vehementiùs intret. *arg. l.* 17. §. 2. *ff. h. t.* (XI.)

8. *Prospectûs*, & *ne prospectui officiatur*, Quæ in plerisque cum servitute *luminum* & *ne luminibus officiatur*, conveniunt: nisi quòd prospectus in inferiori parte potissimum sit, lumina in superiore, & liberior latiorque sit de prospectu, quàm de luminibus servitus. *d. l.* 15. 16. *ff. h. t.* (XII.)

9. *Stillicidii* vel *fluminis recipiendi*; quâ quis tenetur vicini stillicidium vel flumen excipere in suo. (XIII.)

10. *Non recipiendi*, quâ ipse dominus impeditur proprium stillicidium aut flumen in suo recipere, ut aquam sibi habeat. Deprimere autem stillicidium vel flumen non licèt, at altiùs attollere non prohibitum. *l.* 20. §. 5. *ff. h. t.* [XIV.]

11. Est & servitus emittendi fumum ex taberna casearia in superiora ædificia. *l.* 8. §. 5. *ff. si servit. vind.* ut & *cloacæ*, quâ tenetur vicinus alienam cloacam in suo recipere. *l.* 7. *ff. de servitut.*

TIT. III.

De Servitutibus Prædiorum Rusticorum.

1. UT urbanæ, sic & rusticæ plures, in jure servitutes occurrunt; puta *iter*, quod est *jus eundi ambulandi hominis*, seu, quâ quis pedes vel eques commeare potest aut sellâ vel lecticâ vehi. *l.* 7. *l.* 12. *ff. h. t. pr. Inst. de Servitut.* quale iter à *spatiandi* servitute distat: quippe quæ plus voluptatis quàm utilitatis in se continet, ideoque rei seu fundo nequit constitui. *l.* 8. *ff. de servitut.* (I.)

2. *Actus*; *jus* scilicet *agendi jumentum vel vehiculum*: *d. pr. Inst.* Quisquis autem actum habet, etiam sine jumento ire non prohibetur, nisi aliud in eo constituendo placuerit; quo casu sine itinere esse dicitur *d. pr. l.* 1. *ff. h. t. l.* 4. §. 1. *ff. si servit. vind.* Obst. *l.* 1. *ff. de adim. legat.* Resp. intelligenda de eo itinere quo quis jumentum ducens simul ipse ire debet. (II.)

3. *Via*; quæ *jus est eundi*, *ambulandi*, *agendi*, *hastam erectam ferendi ligna lapides trahendi d. pr. Inst. l.* 7. *ff. h. t.* & qui viam habet, actum quoque vel iter potest vindicare *d. pr.* ad viam verò requiritur, ut eam saltem habeat latitudinem quâ non jumentum modò, sed & vehiculum duci possit; alioquin angustiore factâ loci demonstratione actus magis quam via videbitur. *l.* 13. *ff. de servitut.* Quòd si simpliciter via sine latitudinis determinatione concessa fuerit, locum habebit legis dispositio, quâ latitudo ejus octo pedum est in porrectum, sedecim in

cim in anfractum; quod in itinere actuque secùs est. *l.* 8. 13. §. 2. *ff. h. t.* Si latitudo quidem expressa, locus verò in fundo, quâ servitus exerceatur, non sit demonstratus, electio ejus prædii dominantis domino competit, cum temperamento tamen. *l.* 9. *ff. de servitut.* Obst. *l.* 26. *ff. h. t.* Resp. vestigium fortè juris antiqui est, quo in legatis damnationis electio hæredis erat. Si quid autem in viæ actûs itinerisve usu impedimento sit, id ipsum fodiendo, substituendo, aut aliter, ad usum parare potest, cui servitus hujusmodi concessa est. *l.* 10. *ff. de servitut.* (III, IV, V.)

4. *Aquæductus* qui dici potest *jus aquæ ducendæ per fundum vel ex fundo alieno.* Quæ quidem servitus exarescente fonte, ex quo aqua ducenda, evanescit; reviviscit tamen, ubi rursus cœperit fluere. *l.* 34. §. *ult. l.* 35. *ff. h. t.* (VI.)

5. Huic in multis similis est *aquæ haustus; jus aquæ hauriendæ ex fonte vel puteo alieno.* Quo concesso datum simul censetur iter ad puteum; uti vice versâ, itinere ad puteum dato simul haustus datus intelligitur. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* Viâ publicâ intermediâ, aquæ haustus quidem, at non ductus, nisi Principe permittente constitui potest. *l.* 14. §. *ult. ff. de servitutibus.* (VII, VIII, IX.)

6. *Jus pecoris pascendi*, quo licitum alicui suum pecus immittere in pratum alterius pascendi gratiâ. Quali servitute constitutâ, non ultra liberum est domino ex pascuis facere novalia. *arg. l.* 5. 7. *C. de servit. & aquâ* quamvis & suum pecus simul possit immittere, si utrique pascua sufficiant. *arg. l.* 13. §. 1. *ff. h. t.* Quòd si sine servitutis jure pecus immissum sit, domino expellere sine atrocitate, at non includere animal deprehensum, permittitur. *l.* 39. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* (X.)

7. Cæterùm plures aliæ, sponte satis notæ, occurrunt servitutes in §. 2. *Inst. de servitut.* quibus & novas ex voto contrahentium addi, nihil impedit, modò servitutum natura adsit: alioquin enim fieri potest, ut prædii alicujus dominus ad facti præstationem alterius prædii domino obligatus sit, nec tamen ideò illa species ad realem aut personalem servitutem pertineat. Cujus exempla in *l.* 12. *ff. de annuis legat. l. ult.* §. *ult. ff. de contrah. empt.* (XI, XII.)

8. *Moribus.* Si via publica inter duo prædia sit intermedia, ædiles civitatum concedere solent in ipsa civitate aquæ per viam publicam ducendæ licentiam; extra urbem verò illi, quibus aggerum, viarum & aquæductuum cura commissa est: nec hic necessarius ipsius Principis consensus.

Tit. IV.

Communia Prædiorum tam Urbanorum quam Rusticorum.

1. Quamvis in nonnullis urbanæ servitutes à rusticis diversæ sint, plurima nihilominùs inter se habent communia. Etenim eodem fere modo finiuntur omnes ac constituuntur, sive actu inter vivos, sive ultimâ voluntate; §. *ult. Inst. de servit. præd.* sive etiam præscriptione; in qua tamen non idem usque receptum fuit; cum enim olim biennio urbanæ usucaperentur, lex Scribonia id ipsum vetuit. *l.* 4. §. *ult. ff. de usucap. l.* 28. *ff. de serv. præd. urb.* cum ædibus tamen licuit eas usucapere. *l.* 10. §. 1. *ff. de usucap.* Rusticarum verò non erat usucapio, cum continuata in iis deficeret possessio. *l.* 14. *ff. de servit.* junct. *l.* 25. *ff. de usucap.* longi tamen temporis præscriptio admissa fuit. *l.* 10. *ff. si servit. vindic. l.* 1. 2. *C. de servit. & aqua. l.* 5. §. 3. *ff. de itinere actuque privat.* At jure novo & urbanæ & rusticæ immobilium exemplo longo tempore præscribi possunt. *l. ult. in fin. C. de long. temp. præscript.* Obst. *l.* 3. §. 4. *ff. de aqua quot. & æstiv.* Resp. tempus immemoriale ibi non excludit tempora breviora. Et ad hanc præscriptionem nec justus titulus desideratur, sed bonum sufficit initium, id est, bona fides. *l.* 10. *ff. si servit. vind. d. l. ult.* nec necessaria est domini scientia. *d. l. ult. in fin.* licèt de facto adesse possit; quod contigisse narratur in *l.* 2. *C. de servit. & aqua.* (I, II, III, IV, V.)

2. Insuper servitutum servitutes esse nequeunt; ipsæque nec in bonis sunt, utpote tantùm prædiorum qualitates. *l.* 1. *ff. de usu & usuf. legat.* nisi latiùs sumpto bonorum vocabulo, juxta *l.* 52. *ff. de acq. rer. domin.* Individuæ quoque omnes sunt, ut pro parte constitui aut adimi nequeant. Unde nec sociorum unus altero invito servitutem rectè imponit pro indiviso communi prædio. *l.* 12. *l.* 11. *ff. de servitut.* nec sibi & socio, sed sibi soli eam acquirit. *l.* 5. *ff. h. t.* Quòd si duo socii separatim eidem fundo servitutem imponant, si quidem actu inter vivos, valida erit; sin ultimâ voluntate, non subsistet; nisi simul utriusque socii adeatur hæreditas. *l. ult. ff. h. t.* Quamvis autem emphyteuta, vasallus, superficiarius utile tantùm habeant dominium, alium agnoscentes dominum directum, servitutem tamen vel urbanam vel rusticam acquirere possunt prædio feudali aut emphyteuticario, etiam imponere eatenus, ut

ꝭus, ut ſibi, non ut domino directo noceant. *l.* 1. §. *ult. ff. de ſuperficieb. lib.* 2. *feud. tit.* 8. *verſ. rei.* Obſt. ſuperficiarii fructuarii dicuntur, & ſuperficies ſervitus eſt. *l.* 1. §. 6. *ff. de ſuperficieb. l.* 86. §. *ult. ff. de legat.* 1. Servitus verò nequit eſſe ſervitus. Reſp. cum ſuperficies ſervitutis venit appellatione, latiori ſenſu per ſervitutem omne onus & incommodum deſignatur. (VII, VIII, IX, X, XI.)

3. Commune etiam utrique ſervitutum generi eſt, quòd qui ſervitutem habet, novum opus nunciare poſſit, *l.* 1. §. 3. *ff. de remiſſion. l.* 5. §. 9. *ff. de oper. nov. nunciat. l.* 15. *in fin. ff. de ſervit. præd. urb.* modò quid novi fiat ſervituti directò contrarium, atque ita non repugnat. *l.* 14. *ff. de oper. nov. nunc.* niſi quis velit, eum qui ſervitutem habet, extraneo quidem, at non ipſi fundi domino opus novum nunciare poſſe ex *l. un.* §. 4. *ff. de remiſſion.* (XII.)

4. Adhæc illud obtinet, quòd conſtitui nequeant ſervitutes ultra prædii dominantis utilitatem. *l.* 5. *l.* 24. *ff. de ſerv. præd. ruſt.* ſic ut aquæ ductum habens inde rurſus alteri ductum concedere nequeat, niſi id actum ſit. *l.* 33. §. 1. *ff. de ſerv. præd. ruſt.* Uti ex adverſo nec ſervitus conſtitui poteſt, quæ non ſit utilis prædio dominanti. *l.* 15. *ff. de ſervitut.* quamvis ſufficiat, quòd utilitatem quandoque adferre poſſit, etiamſi in præſens videatur inutilis. De quo caſu accipienda. *l.* 19. *ff. de ſervitut.* Solius proinde amœnitatis gratiâ realem non poſſe conſtitui ſervitutem, verius eſt *arg. l.* 8. *l.* 15. *ff. de ſervitut.* Obſt. *l.* 3. *ff. de aqua quot. & æſtiv. l.* 16. §. 1. *ff. quod vi aut clam.* Reſp. non dicitur *reales* ſervitutes amœnitatis causâ poſſe conſtitui. (XIII, XIV, XV.)

5. Poſſunt & plures diverſæ eodem loco ſervitutes conſtitui, modò priori per poſteriorem non fiat præjudicium. *l.* 15. *ff. h. t. l.* 14. *ff. de ſervit. præd. ruſt.* Ac ſervitute conceſsâ, conceſſa ſimul cenſentur omnia, ſine quibus ea exerceri nequit. *l.* 11. *ff. h. t. l.* 3. §. 3. *ff. de ſervit. præſt. ruſt.* Adhæc omnibus in ſervitutibus prædii ſervientis dominus nihil agit, ſed aut patitur, aut non agit. *l.* 15. §. 1. *ff. de ſervitut.* Omnes quoque cauſam habent perpetuam & continuam, quamvis continua non ſit poſſeſſio. *l.* 28. *ff. de ſerv. pr. urb. l.* 4. §. *ult. l.* 5. *l.* 14. *ff. de ſervitut. l.* 7. *ff. quemad. ſerv. amit.* (excepto caſu *l.* 2. *ff. h. t.*) hinc ex lacu vel ſtagno vel ciſterna aquæductus concedi nequit. *l.* 28. *in fin. ff. de ſerv. pr. urb. l.* 1. §. 4. *de fonte.* licèt jus navigandi per lacum ſit perpetuum. *l.* 23. §. 1. *ff. de ſerv. pr. ruſt.* Omnibus præterea apponi poteſt dies vel conditio & modus

modus, sic ut ope exceptionis repelli possit post diei vel conditionis existentiam volens uti servitute. *l. 4. ff. de servitut.* quâ ratione & precariò concedi possunt; ut ut propriam non habeant tunc servitutum naturam. *l. 3. l. 8. §. 5. ff. de precario.* Nulla etiam rebus sacris aut religiosis aut mari, aliisque locis jure gentium communibus servitus imponi potest. *l. 4. l. 13. ff. h. t.* Necesse denique in omni servitute, ut prædium dominans & serviens sibi invicem vicina sint; quæ vicinitas ex utilitate colligitur, ut unum alteri servire possit, licèt fortè vel fundus liber vel via publica vel flumen interveniat. Vide *l. 14. §. ult. ff. de servitut. l. ult. ff. de servit. præd. rust.* de quali vicinia intelligenda. *l. 15. ff. de servit. l. 5. §. 1. ff. de serv. præd. rust.* (XVI, XVII, XVIII, XIX.)

6. *Moribus.* Servitutes hodiè non nisi longissimi temporis præscriptione acquiri vel amitti possunt. Si tamen in suo vel vicini loco quis, sciente & non prohibente vicino, opus fecerit servitutem redolens, & anno ac die in quieta permanserit possessione, posteà ex variarum urbium statutis cogi nequit ut formam pristinam restituat, sed ad damnum & id quod interest præstandum condemnatur. Quia verò moribus quisque alteri stipulari potest, hinc & unus socius prædio communi, imò & extraneus prædio alieno servitutem potest acquirere. Quòd si duo socii in fundo communi legent alteri servitutem, ea debebitur, licèt non simul, sed separatim utriusque socii adeatur hæreditas. Cæterùm quamvis jus habendi foramen in inferiori parietis parte pavimenti proluendi gratiâ non habeat causam perpetuam, utilitatis tamen causâ hujusmodi servitutem constitui posse receptum est.

TIT. V.

Si Servitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur.

1. UTi in personalibus, sic & in realibus servitutibus confessoriæ & negatoriæ actioni locus est. Confessoria directa domino, utilis creditori & emphyteutæ datur *l. 16. ff. de servit.* ut & dominis prædiorum superiorum, quo inferiores aquam naturaliter defluentem recipiant. *l. 1. §. ult. ff. de aqua & aqu. pluv. arc.* non fructuario, nisi per consequentiam, dum ipsum vindicat usumfructum. *l. 1. l. 5. §. 1. ff. si usufr. pet.* vel procuratorio nomine. *arg. l. 1. §. ult. ff. de oper. nov. nunc.* junct. *l. 1. §. 4. ff. de remiss.* Quòd si plures sint prædii dominantis domini, in

mini, in solidum singulis actio competit. *l.* 6. §. 4. *ff. h. t.* (I.)

2. Competit contra quemvis in servitute impedientem. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* præcipuè prædii servientis dominum, & si plures sint, contra singulos in solidum. *arg. l.* 4. §. 4. *ff. h. t.* exceptâ servitute oneris ferendi respectu refectionis. *l.* 6. §. 4. *in fin. ff. h. t.* At id ut liber relinquatur servitutis usus, & præstentur fructus, seu id quod interest. *l.* 4. §. 2. *l.* 6. §. 6. *ff. h. t.* ut & cautio de non turbando in futurum; quam si præstare reus recuset, in litem juratur. *l.* 4. §. 2. *l.* 7. *l.* 12. *ff. h. t.* Insuper ad id ut columna vel paries reficiatur in oneris ferendi servitute. *l.* 6. §. 5. *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Negatoria domino accommodatur sui prædii libertatem asserenti; contra eum qui servitutem usurpare vult; etiam socium, si diversa sint prædia. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* ad id ut prædium declaretur liberum ab ea servitute, & id quod interest ac cautio de non turbando in futurum præstetur; licèt fortè cautio per adversarium non fuisset exacta; quippe quæ judicis officio injungitur. *l.* 4. §. 2. *l.* 7. *l.* 12. *ff. h. t.* (V.)

4. Cæterùm actiones hæ quandoque verè sunt confessoriæ & negatoriæ; quandoque tantùm conceptione verborum, sic ut verbis actio negatoria esse possit, qui effectu est confessoria; & vice versâ, quod evenit, cum ago jus mihi esse ut altiùs tollam, & ne altiùs tollat vicinus. §. 2. *Inst. de action. l.* 4. §. *ult. l.* 6. *ff. h. t.* (VI.)

TIT VI.

Quemadmodum Servitutes amittantur.

1. Reales servitutes pluribus finiuntur modis; puta *confusione*, dum idem fit prædii utriusque dominus, neque enim res sua cuiquam servit. *l.* 1. *ff. h. t.* Unde, si socii prædii communis redemerint communiter prædium communi prædio serviens, peritura est servitus. *l.* 27. *ff. de serv. præd. rust.* Obst. *l.* 34. *ff. eod.* Resp. ibi prædium serviens non communiter utrique sociorum, sed singulis pro parte diversa quæsitum erat, & ideo unicuique in parte alterius tota manebat salva servitus: etenim, cum pars tantùm prædii servientis alicui acquiritur, altera in parte servitus superstes est. *l.* 8. §. 1. *ff. de servitut.* Quòd si cesset iterum confusio, non tamen reviviscet servitus, nisi id actum sit. *l.* 20. *ff. de serv. præd. urb.* aut eâ mente sit facta confusio, ne esset perpetua, ut in *l.* 18. *ff. de servitut. l.* 7. *ff. de fund. dotal.* (I, II, III.)

2. Interitu

2. Interitu quoque dominantis, aut servientis prædii extinguitur; non tamen inundatione. *l.* 14. *ff. h. t. l.* 23. 24. *ff. quib. mod. usufr. amitt.* Sed restitutâ re quæ interierat, veluti, repositis ædibus, ex æquitate reviviscet. *l.* 20. §. 2. *l.* 31. *l.* 33. *ff. de serv. præd. urb.* (secus in usufructu. *l.* 36. *ff. de usufr. l.* 10. §. *pen. ff. quib. mod. usufr. amitt.*) Hinc, si remotior area servitutem debeat altiùs non tollendi, & dominus areæ intermediæ liberæ ædes imposuerit, iterumque deposuerit, nondum lapso tempore quo servitutes amittuntur, restaurabitur areæ remotioris servitus. *l.* 5. 6. *ff. si servit. vind.* (IV.)

3. Remissio etiam servitutem perimit, eaque vel expressa, vel tacita; dum id prædio servienti conceditur, quo servitus necessariò impeditur. *l.* 8. *ff. h. t.* vel si principalis remittatur servitus: eo enim ipso & accessoria remissa censebitur. *l.* 17. *ff. h. t.* Aliter, quàm obtinet, si duæ principales sint: tantùm enim abest, ut unius remissione tunc extinguatur altera; ut potius ne remissa quidem ulterius evanescat, quàm quatenus non remissa salva esse potest. *l.* 21. *ff. de serv. præd. urb. l.* 20. *ff. de serv. pr. rust.* Non tamen remittit servitutem unus sociorum altero invito, *arg. l.* 34. *ff. de serv. præd. rust.* Nec tutor aut maritus eam, quæ pupillari vel dotali prædio est debita. *l.* 5. *ff. de fund. dot. l.* 3. *pen. ff. de reb. eor. qui sub. tut.* (V, VI.)

4. Perit & servitus non utendo per decennium inter præsentes, vicennium inter absentes; nisi servitutis usus per annorum intervalla concessus sit, alternis forsan annis; quo casu semper vicennium requiritur. *l.* 7. *ff. h. t. l. pen. & ult. C. de servitut.* Videtur autem non uti etiam, qui utitur quidem, sed non ut servitute. *l. ult. ff. h. t.* ut &, qui alio, quàm constituto tempore utitur, veluti, de nocte, cum deberet uti de die. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 5. §. 1. *ff. de aqua quot. & æst.* Resp. ibi uterque statis temporibus aquam duxerat, neuter quidem pro se, sed alter pro altero permutatis temporibus. Sufficit namque quòd vel is, cui servitus concessa, eâ usus fuerit, vel alius prædii nomine, licèt vel prædo sit. *l.* 5. *l.* 20. *& seqq. ff. h. t.* vel unus ex pluribus sociis. *l.* 5. 6. *ff. h. t.* imo satis erit, quòd aqua in aquæductu per canalem sponte fluxerit. *l.* 12. *ff. h. t.* (VII, IX, X.)

5. Quid, quòd quandoque non usu servitus non amittitur; puta si prædium dominans vel in totum vel pro parte ad pupillum pertineat. *l.* 10. *ff. h. t.* vel iter ad sepulchrum competat. *l.* 4. *ff. h. t.* vel urbanæ sint servitutes, ad quarum amissionem præter non usum concurrere debet factum servituti contra-

contrarium. *l. 6. ff. de servit. præd. urb.* nec tempora prædecessoris hìc prosunt successori, sed integro statuto tempore præscribentem in possessione libertatis fuisse necesse est. *l.* 32. §. 1. *ff. de serv. præd. urban.* nisi fortè id correctum sit per §. *pen. Inst. de usucap.* Quòd si quis per longum tempus latiore vel angustiore actu usus sit, quàm ab initio constitutus erat, non ideo plus minusve juris est habiturus *l.* 2. *l.* 11. *ff. h. t.* Ut nec major duci potest aquæ copia, si aquæductus idem pluribus concessus sit, & jus suum non utendo unus amiserit. *l.* 16. *ff. h. t.* (VIII, XI, XII.)

6. Resoluto denique jure concedentis jus quoque servitutis resolvi necesse est. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* (XIII.)

LIBER IX.

TIT. I.

Si Quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

1. DAmnum ab animalibus datum *pauperies* dicitur & definitur, *damnum sine injuria facientis datum pr. Inst. h. t.* Nocet verò animal vel secundùm, vel contra naturam. Secundùm naturam, dum in alieno gramen depascit: propter quod, si alio immitente contigerit, est ex lege Aquilia actio. *l. ult. C. ad leg. Aquil.* quandoque criminalis. *l. 2. C. de pascuis publicis.* Si verò nullo immittente, locus est actioni de pastu pecorum ex *l. 12. tab.* quæ datur domino agri adversùs animalis depascentis dominum ad damni & lucri sperati reparationem. Quòd si glandes in vicini aream cadentes per illius vicini animalia consumantur, in factum actio præscriptis verbis eo nomine competit. *l.* 14. §. *ult. ff. de præscript. verb.* (I, II.)

2. Cæterùm propter pastum includere animal alterius haud licitum; quamvis expellere liceat sine atrocitate. *l.* 39. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* Obst. *l.* 8. *ff. de incend. ruin. naufr. l.* 9. §. 1. *ff. de damn. infect.* Resp. leges illæ de rebus agunt inanimatis, quæ, cum sine alitura asserventur, ac proinde non adeò deteriorationi subjectæ sint ex retentione, retineri possunt. (III.)

3. Contra naturam nocere dicuntur animalia, dum mansueta feritatem quandam assumunt. Quòd, si instigatione alterius

terius fiat, adversùs instigantem est ex lege Aquilia actio. *l.* 1. §. 4. *& seqq. ff. h. t.* Sin motu proprio, dum bos cornu petiit, aut equus calce percussit, actio de pauperie est. *d. l.* 1. §. 7. *ff. h. t.* quæ vel directa est, vel utilis. Directa ex lege 12. tab. datur, si quadrupes, quæ gregatim sub pastoris imperio pascitur damnum dederit. Utilis verò, si animal naturâ quidem ferum sed cicuratum, vel bipes nocuerit. *l.* 4. *ff. h. t.* vel etiam animal ferum quod ab aliquo possidetur. *arg. l.* 1. §. 10. *ff. h. t.* (IV, V, VI.)

4. Utraque competit ei, cujus interest, ejusque hæredibus. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. *ff. h. t.* contra dominum animalis, qui tempore actionis institutæ animal jure dominii possidet, licèt damni dati tempore non possederit. *l.* 1. §. 12. *ff. h. t.* ut & contra eos, qui dolo possidere desierunt, aut liti se obtulerunt, quasi possiderent. *l.* 7. *l.* 8. *ff. de interrog. in jure fac.* Ad id, ut damnum reparetur, aut animal noxæ detur, exceptis nonnullis casibus, quibus cessat noxæ dandi facultas; de quibus *ad titul. de noxal. act.* Quòd si liber homo læsus sit, nec dolor nec deformitas æstimatur; sed impensæ in curationem factæ, & operæ quibus læsus caruit & cariturus est. *l.* 3. *ff. h. t.* (VII, VIII.)

5. Si quadrupes quadrupedem concitaverit, & altera perierit, si quidem ea quæ aggressionem fecit, nulla actio est; sin ea quæ aggressionem passa est; actio contra animalis aggredientis dominum de pauperie nata est. *l.* 1. §. 9. *&* 11. *ff. h. t.* (V.)

6. *Moribus.* Pecus alienum in nostro deprehensum licet hodie includere stabulo publico seu dominico, donec damnum depastionis reparatum aut animal noxæ datum fuerit: noxæ namque deditione etiam moribus dominum liberari posse receptum est. Quòd si homo liber ab animali læsus sit, etiam deformitatis & doloris habenda ratio.

TIT. II.

Ad Legem Aquiliam.

1. PEr Legem Aquiliam (cujus autor Aquilius tribunus plebis non Gallus Aquilius Jurisconsultus, variis notus formulis, *arg. l.* 39. *ff. h. t.* junct. *l.* 2. §. 42. *ff. de Orig. juris*) derogatum est legibus anterioribus de damno injuriâ dato in genere agentibus, ut de eo agit lex Aquilia; quo modo accipienda. *l.* 1. *ff. h. t.* non verò iis, quibus de hac vel illa peculiari tractabatur damni specie. *arg. l.* 1. *ff. arb. furt. cæsar.* Eâque coërcitum fuit damnum committendo, vel committendo

simul &

simul & omittendo, non omittendo tantùm contingens. *l.* 13. §. 2. *ff. de usufr.* (I, II, III.)

Tria quondam (hodie duo) fuêre ejus capita. Primo cautum, ut si quis alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero est, injuriâ occiderit, quanti ea res eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur. *pr. Inst. h. t. l.* 2. *ff. h. t.* Altero capite, quod in desuetudinem abiit, de servo corrupto cautum fuisse probabile est. Tertio agitur de homine vel pecude vulneratis, aliis animalibus occisis & omni cætero damno injuriâ dato, ut teneatur reus quanti res fuerit plurimi mense retrorsum computato. §. 13. *& seqq. Inst. h. t. l.* 27. §. 5. *ff. h. t.* (IV, V, VI, VII.)

3. Hinc nascitur actio ex lege Aquilia directa & utilis §. *ult. Inst. h. t.* cum qua tamen & accusatio ex lege Cornelia propter occidentis dolum, non culpam, potest concurrere sic ut altera alteram haud tollat. *l.* 23. §. 9. *ff. h. t.* Obst. *l.* 4. *ff. de publ. judic.* Resp. *præjudicium fieri* ibi non aliud vult, quàm, ex judicio civili, quod prius finitum est, exemplum sumi, ut judices in criminali judicio considerent probationes in civili ante adhibitas. (XXX.)

4. Directa competit domino, si corpore & in corpus sit damnum datum; utilis ei qui dominus non est, cujus tamen interest, puta fructuario, bonæ fidei possessori, qui penè loco domini sunt; non item commodatariis & similibus. *l.* 11. §. 8. 9. 10. *ff. h. t.* vero quoque domino, si damnum non corpore datum sit, sed tantùm in corpus. §. *ult. Inst. h. t.* quo respectu multum interesse dicitur, occidat quis an mortis causam præbeat. *l.* 7. §. 6. *ff. h. t.* quamvis in lege Corn. de sicariis nihil intersit. *l.* 15. *ff. ad leg. Cornel. de sicar.* Datur & utilis homini libero vulnerato, non directa, cum nemo sit membrorum dominus. *l.* 13. *ff. h. t.* licèt de facto, atque ita *naturaliter* cuivis liceat in suum corpus sævire. *l.* 9. §. 7. *ff. de peculio.* Quòd si nec corpore nec in corpus sit damnum datum, & tamen alteri nocitum, in factum actio prætoria est prodita. §. *ult. Inst. h. t.* (X. XI.)

5. Dantur verò hæ actiones adversùs eum, qui damnum dedit, non contra hæredes, cum pœnales sint; nisi lis cum defuncto sit contestata, vel ex dolo defuncti quid ad hæredes pervenerit. §. 9. *Inst. h. t.* Nec considerandum, quod non nunquam ex accidenti hæ actiones rei persecutionem tantùm contineant, ut in casu *l.* 23. §. 8. *ff. h. t.* cum id in aliis quoque evenire possit pœnalibus actionibus, variis de causis. Quòd si plures

plures damnum dederint, contra singulos in solidum sic actio competit, ut unius præstatione cæteri non liberentur. *l.* 11. §. 2. 4. *ff. h. t.* & pro singulis servis dominus summo jure teneatur, cum familia ejus damnum dederit. *l.* 9. *ff. de jurisdict.* quamvis ex æquo & bono id quod in furto familiæ receptum est, ut nempe dominus non singulorum, sed omnium nomine teneatur juxta *l.* 1. *ff. si fam. furt. fec.* etiam ad damnum legis Aquiliæ porrectum sit. *l.* 23. *ff. h. t.* (VIII, XII.)

6. Tendunt ad id, quanti res fuerit plurimi anno, ex capite primo, vel mense, ex capite tertio, retrorsum computato, non à tempore mortis sed vulnerationis retro factâ computatione. *l.* 21. §. 1. *l.* 51. §. 2. *ff. h. t.* æstimatione faciendâ non ex peculiari affectu, sed communi opinione hominum. *l.* 33. *ff. h. t.* deducto etiam eo, quod domino ex re corrupta superest, dum fortè corium bovis occisi vel conflati poculi materiam possidet. *l.* 14. §. 2. *ff. de condict. furtiv.* Insuper ad id quod interest, modò id ipsum certum sit, ut in casibus. *l.* 21. §. 2. *ff. h. t.* §. 10. *Inst. h. t.* non item, si incertum : quâ ratione qui retia confregit, ad æstimationem piscium qui capi fortè potuissent, non tenetur. *l.* 29. §. 3. *ff. h. t.* Obst. *l.* 33. *in fin. pr. ff. h. t.* sed intelligenda de casu, quo certum est, nos fuisse consecuturos. Propter inficiationem autem in hac lege lis crescit in duplum. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* (VI.)

7. Quòd si alius vulneraverit, alius deinde intra annum occiderit occidens non vulnerati sed integri servi præstat æstimationem. *l.* 23. §. 3. *ff. h. t.* Si unus lethaliter vulneraverit, alter mox occiderit, uterque de occiso tenebitur, modò vulneratus ex primo vulnere certò certiùs fuisset periturus : quo modo intelligenda *l.* 51. *pr.* & §. 2. *ff. h. t.* alioquin de vulnerato tantùm prior obligatus foret *l.* 11. §. 3. *l.* 15. §. 1. *ff. h. t.* Si plures eundem quidem servum percusserint, incertum tamen sit, cujus ictu is perierit, omnes de occiso tenentur ex lege Aquilia. *l.* 11. §. 2. *ff. h. t.* non item ex lege Cornelia *arg. l. ult. ff. ad leg. Corn. de sicariis.* (IX.)

8. Cæterùm non modò dolus coërcetur lege Aquiliâ, sed & omnis culpa, etiam levissima. *l.* 44. *ff. h. t.* ut & imperitia, imprudentia, infirmitas, ex ratione legis 8. §. 1. *ff. h. t.* exempla passim obvia, præcipuè in *l.* 5. *in fin. l.* 8. 11. 31. *ff. h. t.* §. 4. & *seqq. Inst. h. t.* (XIII. & seqq.)

9. Casus verò fortuitus nequaquam hic præstandus. Unde si naves occursu mutuo læsæ sint, nullâ apparente culpâ, suum quisque damnum sustinet. *l.* 29. §. 4. *ff. h. t.* Et si incendio res consump-

comſumptæ ſint, dominis pereunt, cum caſibus fortuitis in jure incendia annumerentur, *l.* 5. §.4. *ff. commod. l.*23. *ff. R. J.* §. 2. *Inſt. quib. mod. re contrab. obl.* idque quatenùs latiùs ſerpentia damnum dant: nam ſi eorum ſpectemus initia, præſumuntur fieri culpâ inhabitantium. *l.* 3. §. 1. *ff. de offic. praf. vigil. l.* 11. *ff. de peric. & commod. rei vend.* Quamvis non protinùs hic præſumenda ſit culpa inquilini, vel ejus, quem foco præpoſuit; cùm quiſque bonus credatur & diligens, donec contrarium probatum fuerit. *arg. l.* 18. §. 1. *de probat. l.* 51. *ff. pro ſocio.* Quâ de causâ domino incumbit potius onus probandi, dum inquilini ipſius culpâ incendium contigiſſe contendit. *arg. l.* 23. *C. de probation.* (XIX, XX, XXI, XXIX.)

10. Non denique ex hac lege reparandum damnum jure datum; puta vel ſui defendendi causâ. §. 2. *Inſt. b. t. l.* 4. *ff. b. t.* junct. *l.* 9. *ff. ad leg. Corn. de ſicar.* vel rerum ſuarum ſervandarum causâ: unde nautæ funes, in quos impulſa navis, præcidentes, ex hac lege non tenentur, cùm aliter explicare ſe non poſſent. *l.* 29. §. 3. *ff. b. t.* Nec is, qui vicinas ædes dejecit, ne ad ſuas incendium perveniat, ſi quidem ad ædes vicinas incendium pervenerit. *l.* 7. §. 4. *ff. quod vi aut clam.* etenim ſi non eò pervenerit, dejiciens actione rei perſecutoriâ conveniri poteſt. *d. l.* 7. §. 4. at nequaquam hâc pœnali ex lege Aquilia. *l.* 49. §. 1. *ff. b. t.* (XXII, XXVIII.)

11. Cum actione ex lege Aquilia concurrere poteſt actio depoſiti, commodati, &c. quibus ſi priùs actum ſit, tollitur hæc actio, quantùm ad rem, non quantùm ad pœnam. *l.* 7. §. 1. *ff. commod.* Obſt. *l.* 34. §. 4. *in fin. ff. de obl. & act.* Reſp. dicitur, *ſimplo ſubducto locum non habere*; ſupple, quantùm ad illud ſimplum. (XXXI.)

12. *Moribus.* Actio ex lege Aquilia non pœnalis hodie, ſed rei perſecutoria eſt ad veram damni æſtimationem, quanti res valuit tempore damni dati ac ne ex inficiatione quidem creſcit in duplum. Ideoque non hæredibus tantùm, ſed & contra hæredes competit. Quòd ſi liber homo occiſus ſit, uxori & liberis actio datur, licèt hæredes non ſint, ad operarum defuncti æſtimationem. Si obortâ tempeſtate navis alteri navigio illiſa damnum dederit, illud hodie commune erit; ut & ſi extra tempeſtatis caſum illiſione damnum contigerit ſine culpa nautarum. Incendii autem arcendi gratiâ regulariter ipſas quidem ædes igne jam correptas, at non vicinas, licet dejicere.

* Adde ex *Cod. libr.* 3. *tit.* 35. *de lege Aquilia.*

T I T.

Tit. III.

De Dejectis & Effusis.

1. INtereſt reipublicæ, ut tuta commeantibus via ſit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* tuta verò non eſt, ſi quid illic dejiciatur, ponatur aut ſuſpendatur, quo læſio poſſit contingere. Hinc duplex actio prodita. Prima eſt de dejectis & effuſis ex quaſi delicto, competens ei qui ex dejectione damnum paſſus eſt, ejuſque hæredibus in perpetuum, contra inquilinum ſive proprias ſive alienas ædes gratis aut ex conducto inhabitantem, ex cujus cœnaculo quid dejectum. §. 1. *Inſt. de obl. ex quaſi delict. l.* 1. §. 9. *ff. h. t.* vel cecidit, cùm eſſet ſuſpenſum. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* licèt ipſe non dejecerit vel poſuerit. Non contra heredes *l.* 5. §. 5. *ff. h. t.* Si plures ſimul unam domum inhabitent, ſi quidem diviſim, is ſolus conveniendus, ex cujus parte dejectum eſt: ſin pro indiviſo, ſinguli quidem in ſolidum tenentur, ſed unius præſtatione cæteri liberantur. *l.* 1. §. *ult. & ll. ſeqq. ff. h. t.* (I, II.)

2. Tendit ad id ut præſtetur duplum damni dati; niſi liber homo perierit, quo caſu actio popularis annalis eſt ad quinquaginta aureos; vel niſi homini libero nocitum; quo caſu ad impendia in medicos & chirurgos ac æſtimationem operarum, quibus læſus caruit & cariturus eſt, agitur; nullâ tamen cicatricum aut deformitatis habitâ ratione. *l.* 1. *pr. l.* 5. §. 5. *l. ult. ff. h. t. d.* §. 1. *Inſt. de obl. ex quaſi delict.* Nec refert dejectum ſit de die an de nocte, ex ædibus an ex navi, modò ſoleat illac eo tempore, quo dejicitur, iter fieri. *l. 6. pr. & §. ſeqq. ff. h. t.* Proinde ſi quis dejecerit in eo loco, quo vulgus nunc demùm incipit iter facere, cùm antea non ſoleret, ceſſat actio. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (III, IV, V.)

3. Altera eſt actio de poſitis & ſuſpenſis popularis, competens cuivis ex populo & hæredi, non quâ hæredi, ſed quâ uni è populo. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* adversùs inquilinum, vel eum qui in ædibus vacuis quid poni vel ſuſpendi paſſus eſt. *l.* 5. §. 8. *ff. h. t.* ad pœnam decem aureorum, ſive inquilinus ipſe poſuerit ſive alius. *l.* 5. §. *6. ff. h. t.* modò ita quid poſitum aut ſuſpenſum ſit, ut & probabiliter cadere poſſit, & decidens nocere. *l.* 5. §. 10. 11. *ff. h. t.* Quòd ſi id, quod poſitum fuerat, jam cediderit, actioni de dejectis vel ex lege Aquilia locus eſt. *l.* 1. §. 3. *l. 6.* §. *pen. ff. h. t.* (VI.)

4. Quoties autem inquilinus propter ea, quæ per alium dejecta

dejecta vel suspensa sunt, quid solvere coactus fuit, actione in factum contra ponentem vel dejicientem regressum habet. *l.* 5. §. 4. *ff. h. t.* (VII.)

5. *Moribus.* Actio de dejectis & effusis non in duplum hodie, sed tantùm ad damni reparationem est. De cætero propter hominem liberum vulneratum etiam hîc ut in lege Aquilia & pauperie, cicatricum & deformitatis habenda ratio; propter eumdem verò occisum uxor & liberi agunt ad id quanti judici æquum videbitur, ob victum quem occisus suis operis potuisset ipsis suppeditare.

TIT. IV.

De Noxalibus Actionibus.

1. NOxales actiones in genere sunt, quæ competunt ex factis animalium & delictis servorum (olim etiam filiorumf. §. *ult. Inst. h. t.*) ac quasi delictis dominorum vera servorum delicta comitantibus. *l.* 1. *pr. l.* 5. §. 6. *ff. de his qui effud. vel dejec.* Non tamen ex contractu vel quasi, licèt dolus servi adsit; tunc enim magis actioni de peculio locus est. *l.* 49. *ff. de obl. & act.* excepto casu *l.* 24. §. 4. *ff. de minor.* Non etiam ex crimine: ex quo servi ipsi accusantur, & à dominis defensi condemnantur. *l.* 17. §. 18. *ff. de ædil. edict. l.* 2. *C. de accusation.* Nec ex delictis, quorum nomine populares actiones competunt. *l.* 7. §. 3. *ff. de jurisdict. l.* 3. §. *pen. ff. de sepulch. viol.* Imo ne ex privatis quidem delictis noxæ deditio locum habet quoties extra ordinem criminaliter agitur. *l. ult. ff. de privat. del.* (I, II, III.)

2. Sunt autem hæ actiones vel civiles vel prætoriæ, prout directarum origo ex civili aut prætorio jure fluxerit. §. 4. *Inst. h. t.* licèt ipsa noxæ dandi facultas ex lege 12. tab. jam olim competierit, *pr. Inst. si quadrup. paup.* Et dantur illis, quibus alioquin directæ ex delictis essent competituræ. Contra dominos servi vel animalis damnum dantis; & eos quidem novissimos, non pristinos, cum noxa caput sequatur: nisi dolo malo, evitandi hujus judicii causâ possidère desierint hi quondam domini; quo casu in actoris arbitrio est, pristinum an novum dominum convenire malit. *l.* 24. 25. 26. *ff. h. t.* §. 5. *Inst. h. t.* Si plures sint domini, singuli in solidum conveniri possunt; & totum servum, non solam partem suam, defendunt, *l.* 5. *l.* 8. *ff. h. t.* (IV, V.)

3. Finis harum actionum est, ut damnum reparetur, aut

ſervus vel animal noxæ detur; ſic ut in liberatione ſit noxæ deditio. §. 2. *Inſt. h. t.* §. 1. *Inſt. de offic. jud.* Licèt enim ſervi contrahendo deteriorem nequeant reddere dominorum conditionem. *l.* 133. *ff. de reg. jur.* poſſunt tamen delinquendo, eatenùs, ut noxæ dentur. *l.* 1. §. 15. *ff. de vi & vi armatâ.* Cujus deditionis effectus eſt, non tantùm quòd pleniſſima per eam contingat liberatio, ſed & quod animalis aut ſervi dominium tranſeat in eum, cui noxæ datur. §. 3. *Inſt. h. t.* modò noxæ dans ſit dominus. Etenim ſi bonæ vel malæ fidei poſſeſſor ſit, aut fructuarius, aut creditor, non plus juris transferre poteſt quàm ipſe habet. *l.* 54. *ff. de reg. jur.* adeòque nec dominium, quo reſpectu noxales actiones contra bonæ fidei poſſeſſores non dari Ulpiano placet in *l.* 27. §. 3. *ff. de lege Aquil.* nec obſt. *l.* 1. §. 1. *ff. ſervo corrupt.* quippe quæ non de noxali, ſed ſervi corrupti actione agit, quæ dolum corrumpentis deſiderat. Interim dominus ſervum ità à non dominis noxæ datum vindicans exceptione repellitur, donec damnum reparaverit. *l.* 11. 12. 13. *l.* 27. §. 1. *l.* 28. *ff. h. t.* Quòd ſi ſervus ipſe novo domino damnum reſarcierit, liber fit. §. 3. *Inſt. h. t.* (VI.)

4. Ceſſat autem noxæ deditio multis in caſibus, ſic ut dominus totum teneatur damnum reparare: veluti, ſi domino jubente vel ſciente nec prohibente, cum id poſſet, damnum datum fuerit. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* Si ſervum ſuum eſſe, vel ſe poſſidere falsò negaverit. *l.* 21. §. 2. *ff. h. t.* ſi condemnatus quadrimeſtre ſpatium, condemnatis indultum elabi paſſus ſit. *l.* 20. §. 5. *ff. de petit. hæred.* ſi ſervus poſt litem conteſtatam ab alio occiſus ſit, nec dominus actori velit adversùs occidentem actiones cedere. *l.* 1. §. 16. *ff. ſi quadrup. paup.* ſi ſervus publicani in vectigalibus exigendis rapinam admittens non exhibeatur. *l.* 1. §. *ult. ff. de publican.* Denique ſi dominus dolo malo ſervum poſſidere deſierit ut ante dictum. (VII.)

5. Quòd ſi ſervus ante litem conteſtatam extinctus ſit, nec noxæ deditio facienda, nec damni reparatio, etiamſi dominus ante ſervi interitum deſiiſſet eum dolo poſſidere, ſi modò in lite ſuſcipienda nullam moram fecerit. *l.* 26. §. 4. *ff. h. t.* idemque eſt, ſi pro derelicto ſervum habuerit. *l.* 38. *ff. h. t.* ut &, ſi ad eum, cui nocitum eſt, ſervus ante litem conteſtatam pervenerit; ſecus ſi poſt. *l.* 37. *ff. h. t.* In injuria quoque per ſervum illata dominus liberari poteſt ſervum exhibendo verberandum. *l.* 17. §. 4. *ff. de injur.* (VIII.)

6. Quòd ſi ſervus plura commiſerit delicta, & ex uno noxæ datus

datus sit ei, qui primus sententiam obtinuit, reliquæ extinguuntur actiones noxales tam contra noxæ dantem quàm contra accipientem. *l.* 14. *ff. h. t.* si servus manumissus sit, in ipsum manumissum directa datur actio. *l.* 5. *ff. si ex noxal. caus. agatur. quemadm. cav.* (IX.)

Moribus: Si famulus hodie dereliquerit in officio vel ministerio, cui eum dominus præposuerat, dominus etiam ultra mercedem famulo debitam tenetur: in aliis casibus extra officium non item. Quemadmodum nec pater in his regionibus regulariter ex filii sui delicto solet conveniri; licèt in aliis quibusdam locis ad pœnam solvendam condemnetur, eandem filio in legitimam imputaturus. Potest autem dominus moribus etiam liberari noxæ dando animal, licèt priùs illud suum esse negaverit.

* Adde *ex Cod. lib.* 3. *tit.* 41. *de noxalibus actionibus.*

LIBER X.

TIT. I.

Finium Regundorum.

1. Actio finium regundorum (quæ ex lege 12. tab. coram tribus; ex lege Manilia coram uno arbitro ventilanda fuit) describi potest quod sit stricti juris (cùm nuspiam bonæ fidei judiciis accenseatur, duplex. *l.* 13. *ff. de judic.* mixta §. 20. *Inst. de action. l.* 1. *ff. h. t. arg. l.* 22. §. 4. *ff. famil. ercisc.* qua contenditur inter confines de spatio quinque pedum, seu finibus agrorum regundis & discernendis. (I, II, III.)

2. Est itaque in rem simul & in personam; in rem tamen principaliter, per consequentiam in personam, cum fieri possit, ut tantùm pro rei vindicatione sit, deficientibus præstationibus personalibus: contra verò fieri nequeat, ut tantùm esset in personam, & præter personales præstationes nihil vindicaretur seu veniret dividendum. Unde & si fundi, quorum nomine hoc, aut familiæ erciscundæ, vel communi dividundo judicium (quorum hac in re par ratio) competit, perierint aut alienati sint, de præstationibus personalibus non directum sed tantum utile datur judicium. *l.* 1. *l.* 6. §. 1. *l.* 11. *ff. commun. divid.* junct. *l.* 9. *C. commun. utr. judic.* (IV.)

3. Habet autem locum hæc actio in prædiis rusticis confinibus, vel solo rivo privato distinctis. *l.* 4. §. *pen. l.* 6. *ff. b. t.* Non item, si via publica sit intermedia, aut flumen. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* Ut nec in ædificiis: cum & his contingere nequeat finium confusio. *l.* 4. §. *pen. ff. h. t.* Quamvis per inædificationem æque ac per inplantationem fines agrorum turbari possint. *l.* 2. *ff. h. t.* (V.)

(4.) Datur confinibus, sive dominii sint sive fructuarii, sive creditores pignus habentes, sive emphyteutæ, sive bonæ fidei possessores. *l.* 4. §. 9. *ff. h. t.* Non socio adversùs socium, confusis terminis proprii & communis agri; sed vel à communione recedendum; vel res propria alienanda, atque ita hoc agendum judicio. *l.* 4. §. 6. 7. *ff. h. t.* (VI.)

5. Instituitur contra confines, ad id ut fines regantur ac restituantur, aut, si id minùs commodum, novi constituantur per adjudicationem, condemnato eo, cui pars adjudicata est, in certam pecuniæ quantitatem. §. *pen. Inst. de off. jud. l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* Præstetur etiam id quod interest, damnum reparetur dolo vel levi culpâ unius confinis datum, omnis utilitas restituatur, cæteræque solvantur præstationes personales. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* (VII, VIII.)

6. Possunt autem vel singulis, vel etiam pluribus pro indiviso fines adjudicari; eò quòd non tam pluribus unius fundi dominis, quàm potius ipsi fundo sit adjudicatio. *l.* 4. §. 5. *ff. h. t.* Quamvis id in cæteris fieri nequeat divisoriis judiciis, in quibus res non rebus adjudicantur sed personis. §. 4. *Inst. de off. jud.*

7. Cæterùm appellatione finium venit spatium quinque pedum, quod inter quemvis agrum relinqui debebat ab aratione liberum. *l. pen. C. h. t.* Probarique fines possunt variis modis, puta, per testes & antiqua instrumenta, libros censuales. *l.* 11. *ff. h. t.* ocularem judicis inspectionem, cognito situ fossarum, lapidum, stipitum, quibus fines distingui soliti; utrâque parte citatâ ac præsente vel per contumaciam absente. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t. l.* 3. *C. h. t.* Considerandi verò plerumque termini, qui fuerunt in postrema venditione, nisi confinium consensu postmodum adhuc mutati fuerint. *l.* 1. 2. *C. h. t.* Et pendente hoc judicio neutri licitum ex finibus alterius quid usucapere; adeò ut, qui contra fecerit, superatus tantum agri modum admittat, quantum alteri adimere tentavit. *l.* 4. *C. h. t.* (IX, X.)

8. Cessat hæc actio annis triginta, ex quo primum contigit finium confusio. *l. ult. C. h. t. l.* 1. §. 1. *C. de annal. except.* qualescunque

lescunque fundi fuerint. *arg. l.* 3. 4. 7. *C. de præsc.* 30. *vel* 40. *ann.* abrogatâ *l. ult. C. de fund. limit.* Quòd si quis cum agri vicini parte simul ipsum quoque quinque pedum spatium possederit, longi temporis præscriptione excludi potest hæc actio. *l.* 2. §. 6. *l.* 7. §. 1. *ff. pro emptore.* (XI.)

9. Præter hanc actionem quandoque criminale de termino moto judicium datur. *l.* 4. §. 4. *ff. h. t.* de quo latiùs ad tit. *ff. de termino moto.* Quanto autem spatio fossæ, putei, inædificata, implantata, &c. à confinio remota esse debeant, vide *l. ult. ff. h. t.* (XII.)

* Adde *ex Cod. lib.* 3. *tit.* 39. *finium regundorum.*

TIT. II.

Familiæ Erciscundæ.

1. ERciscere familiam, est hæreditatem dividere; quam si testator non distribuerit, nec ipsi cohæredes inter se conveniant, judex dividit. Quòd si nonnulla à patre inter liberos divisa sint inæqualiter, pro virilibus tamen portionibus dividenda à judice quæ indivisa remanserant. *l.* 11. *l.* 21. *C. h. t.* Obst. *l.* 32. *ff. h. t.* Resp. partes hæreditariæ sæpe & viriles sunt, præsertim in liberis; ut proinde hæc non pugnent. Est autem actio familiæ erciscundæ *duplex, mixta, bonæ fidei, de hæreditate dividenda & præstationibus personalibus.* (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII.)

2. Datur iis, qui probare possunt se cohæredes esse; cùm inter solos cohæredes hoc consistat judicium. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* usque adeò, ut qui alium hâc actione conveniunt, eundem eo ipso fateri censeantur cohæredem. *arg. l.* 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 37. *ff. h. t.* Resp. intelligi potest de reo ad divisionem provocato, qui respondens actori non videtur de ejus intentione confiteri. *l.* 9. *ff. de except.* licèt enim in *d. l.* 37. dicatur *agere;* tamen id ipsum de reo rectè intellexeris, cùm in duplicibus judiciis, quale & hoc, reus simul actor sit. *l.* 44. §. 4. *ff. h. t.* (IX, X.)

3. Nihil autem refert, ex testamento an ab intestato, jure civili an prætorio, directi an fideicommissarii hæredes sint; quatenus utilis saltem fideicommissariis actio competit. *l.* 2. *l.* 24. §. 1. *l.* 40. *ff. h. t.* Ut nec interest, possideant, nec ne. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Nec, utrùm omnes, an quidam ex pluribus experiantur. *l.* 2. §. 4. *ff. h. t.* ut tamen reliquis eo non præjudicetur, quo minùs & ipsi postmodùm agant. *l.* 17. *C. h. t.* Quòd si ex pluribus cohæredibus unus sit mortuus, etiam ejus hæredi-

hæredibus hoc judicio experiundi poteſtas eſt; qui tamen omnes ſimul agere tenentur, aut unum ſimul procuratorem conſtituere. *l.* 48. *ff. h. t. l.* 42. §. 6. *ff. de procurat.* quamvis plures cohæredes eundem nequeant procuratorem conſtituere, cum ipſi inter ſe hoc judicio contendunt. *d. l.* 42. §. 6. (XI, XII, XIII.

4. Sunt tamen qui ad diviſionem provocare non poſſunt, quales pupilli, minores, prodigi, mente capti, aliique ſimiles; ſed hi provocationem tenentur expectare. *l. pen. C. de præd. & aliis reb. min. ſine decr. non alien.* (XIV, XV.)

5. Tendit hæc actio ad id, ut res hæreditatis antea communes dividantur, ut fiant cujuſque propriæ pro parte diviſâ, ſi modò commodam recipiant diviſionem: alioquin adjudicationi locus eſt. §. 4. *Inſt. de offic. jud.* Dividendæ verò res omnes hæreditariæ, ſive defuncti propriæ, ſive ei pignori datæ, vel penes eum depoſitæ, aut apud eum repertæ; imò & quæ per hoſtes aut per fures ſunt detentæ, de quibus aliiſque ex profeſſo egi *tract. de famil. erciſcunda cap.* 7. & 9. Non tamen hìc dividendæ veniunt actiones ſeu nomina; eò quòd ipſo jure inter cohæredes diviſa ſunt, licèt judex quandoque ſingulis ſingula nomina adjudicet. *l.* 2. §. *ult. l.* 3. *ff. h. t.* Similiter nec reales veniunt dividendæ ſervitutes. *l.* 25. §. 9. 10. *ff. h. t.* (XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII.)

6. Ceſſat hoc judicium, ſi ſemel eo actum ſit; nam ſi quid indiviſum remanſerit, judicio communi dividundo locus eſt. *l.* 20. §. 4. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 1. *C. h. t.* Reſp. ibi necdum hæc actio mota fuerat, ſed hæredes mutuo conſenſu res quaſdam diviſerant. Obſt. ſæpius agi poteſt hæreditatis petitione. *l.* 9. *ff. de except. rei jud. l.* 10. *ff. de petit. hæred.* Reſp. actio familiæ erciſcundæ & naturâ & effectu ſemper univerſalis eſt; at petitio hæreditatis ſemper quidem naturâ univerſalis eſt; at non ſemper effectu. (XXX, XXXI.)

7. Ceſſat & annorum triginta lapſu, cum ſinguli ſeparatim, non in communi res hæreditatis tanto temporis ſpatio poſſederint. *l.* 1. §. 1. *C. de annal. except.* Non tamen ceſſat, ſi diviſionem teſtator prohibuerit, niſi ad certum tempus ſit facta prohibitio. *arg. l.* 14. §. 2. *ff. commun. divid.* Obſt. prohibere poteſt teſtator alienationem in perpetuum. *l.* 114. §. 14. *ff. de legat.* 1. Reſp. alienationis prohibitio non inducit communionem, diſcordiarum & negligentiæ matrem; uti quidem diviſionis prohibitio. Obſt. *l. ult.* §. 3. *ff. de legat.* 2. *l.* 78. *ff. ad Senatuſc. Trebell.* Reſp. ibi teſtator non communionem ſed collationem præcipit. (XXXII, XXXIII.)

8. Cæterùm ſi enormis in diviſione læſio contigerit, etiamſi Judicis autoritate facta ſit, reſcindi poteſt. *arg. l.* 11. *C. de præd. & al. reb. minor. l.* 16. *C. de reſcind. vend. l.* 2. *C. de fide & jure haſt. fiſc.* Obſt. *l.* 3. *C. commun. utr. jud.* Reſp. verba *ſine judicio*, idem deſignant, quod, *temerè*, *ſine deliberato conſilio.* Obſt. *l.* 36. *ff. h. t.* Reſp. ceſſat quidem indebiti condictio, quamdiu non eſt facta diviſionis reſciſſio: ſed non dicitur, denegandam eſſe ſententiæ & diviſionis ex errore & falſa cauſa factæ reſciſſionem. (XXXIV, XXXV, XXXVII, XXXVIII, XXXIX.)

9. Non poteſt autem cum hoc judicio concurrere crimen expilatæ hæreditatis *l.* 3. *C. h. t.* junct. *l.* 1. *C. de crim. expil. hæred.* Obſt. crimen hoc concurrere poteſt cum petitione hæreditatis. *l.* 3. *ff. expil. hæred.* Reſp. qui pro hærede vel pro poſſeſſore poſſidet non contrectat rem ſuam; hæres verò ſuam jure ſuo contrectat, ut videri nequeat in hoc crimen incidere. *arg. l.* 5. *ff. l.* 4. *C. eod.* Concurrere tamen cum hac actione actionem negotiorum geſtorum nihil impedit, ſi cohæres unus ſolus geſſerit communia ſibi & cohæredibus negotia individua; ſic ut electionem habeat, quâ velit actione experiri. *l.* 3. *C. de neg. geſt. l.* 18. *C. h. t.* Obſt. *l. pen. ff. de reb. cred.* Reſp. agi tantùm poteſt negotiorum geſtorum actione, cùm cohæres geſſit commune negotium, ſed dividuum, quod per reliquos geri pro parte potuiſſet. (XL, XLI.)

10. *Moribus.* Licèt actiones æquè hodierno, ac Romano jure, inter cohæredes diviſæ ſint ipſo jure, tamen ſi teſtator uni ex pluribus hæredibus ſoli totius æris alieni ſolutionem injunxerit, liberum erit creditoribus, ad evitandas litium ambages, ſolum eum qui oneratus eſt in ſolidum convenire. Alioquin quiſque pro rata emolumenti onus quoque æris alieni ſuſtinet; etiam tunc cùm alter mobilium alter immobilium, hæres eſt. Quod ſi hoc judicio nonnulla per errorem diviſa ſint, quæ dividi non debuerant, ſed jure præcipui penes unum remanere, is qui errore lapſus eſt, reſtitutionem poteſt impetrare: quamvis de cætero, ſi ſine dolo adverſarii læſio contigerit, non ſupra; ſed infra dimidium, apud nos reſcindi non ſoleat facta diviſio: ut in aliis reſciſſio adhuc eo caſu admittatur.

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 36. *familiæ erciſcundæ. & tit.* 38. *communia utriuſque judicii, &c.*

Tit. III.

Communi Dividundo.

1. ACtio communi dividundo est *mixta, duplex, bonæ fidei; quâ rem titulo plerumque particulari communem habentes, sive eam possideant sive non, petunt eam dividi, & præstari præstationes personales.*

2. Competit ergò illis qui rem pro indiviso communem habent, sive directi sint domini, sive utiles, sive fructuarii; sive bonæ fidei possessores publicianam habentes, sive creditores jus pignoris habentes ex missione in possessionem. *l.* 7. *pr.* §. 1. 2. 6. 7. 8. 10. 12 13. *ff. h. t.* non aliis creditoribus hypothecariis contra extraneum, licèt inter se plures hypothecarii de commodis rei obligatæ dividendis experiri possint; atque etiam ab extraneo ad rei communis sibi obligatæ divisionem provocari, adeò ut; si creditori bonâ fide licitanti res adjudicata fuerit; debitor eam adjudicationem ratam habere teneatur. *l.* 7. §. 6. 12. 13. *ff. h. t.* Ita nec illis datur hæc actio qui realem servitutem inter se communem habent. *l.* 19. §. 2. *ff. h. t.* licèt pro ejus exercitio utile judicium dari possit. *l.* 4. *ff. de aqua quot. & æst.* (I; II.)

3. Tendit ad id; ut fiat rerum ex honesta causa communium divisio. *l.* 7. §. 4. *ff. h. t.* & præstationes fiant personales, dum alter sociorum damnum dolo vel levi culpâ dedit in re communi, vel socio fuit impedimento, quo minus is quid ageret ad rei communis conservationem. *arg. l.* 12. *ff. h. t.* vel dum alter solus fructus percepit aut impensas fecit. *l.* 3. 4. *C. h. t.* §. 3. *Inst. de obl. ex quasi contract.* Ceterùm in ipsa rerum divisione facienda judex potissimum sequetur sociorum voluntatem. *l.* 21. *ff. h. t.* [III, IV.]

4. Cessat hæc actio, si convenerit, ne intra certum tempus à communione discedatur, non item si id actum ut perpetua sit communio, ut dictum *tit. praced. l.* 14. §. 2. 3. *h. t.* Uti nec cessat, si semel actum fuerit; cùm sæpiùs hoc judicio experiri liceat. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* Non denique denegabitur ex eo, quòd fortè annis triginta socii rem communiter possiderint: Secus, si separatim. *l.* 1. *C. de anal. excep.* junct. *l.* 1. *C. de præscr.* 30. *annor.* [V, VI.]

5. Invito autem uno socio nihil novi per alterum potest fieri in re communi, meliorque prohibentis est conditio: adeò ut, si quid novi per alterum socium altero invito factum sit, is cogi

is cogi possit ad id in pristinum statum restituendum. Quòd si extraneo quid novi faciente, alter sociorum id passus sit, cùm prohibere posset, opus quidem destruere haud cogitur: sed hoc judicio tenetur ad damni inde dati reparationem. *l.* 28. *ff. b. t.* Quin tamen socius invito socio de sua parte possit disponere, nequaquam dubium. *l.* 1. 2. *C. b. t. l.* 68. *ff. pro socio.* (VII.)

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 37. *communi dividundo.*

TIT. IV.

Ad Exhibendum.

1. EXhibere est facere in publico potestatem, ut ei qui agit experiundi sit copia. *l.* 2. *ff. b. t.* Actio verò ad exhibendum est personalis, in rem scripta, perpetua, arbitraria, quæ datur omnibus quorum interest peculiariter. *l.* 13. *ff. b. t.* ex justa & probabili causa. *l. pen. ff. b. t.* & ex jure in re; licèt postea personali non reali actione experiri velint; veluti pignoratitiâ, aut interdicto, aut furti, aut noxali judicio. *l.* 3. §. 3. 5. 7. *l.* 12. §. 2. *ff. b. t.* Modò actor omnia rei, de qua agitur, argumenta dicat. *l.* 3. *ff. b. t.* ac ejus intersit & litis contestatæ & rei judicatæ tempore. *l.* 7. §. *ult. ff. b. t.* de eoque judici constet, adhibitâ summariâ causæ cognitione; ad principale judicium rejectis illis quæ altiorem desiderant indaginem, adeò ut judex rem interim exhiberi jubeat. *l.* 3. §. 9. & 13. *ff. b. t.* facilè namque exhibitio injungitur possidenti, cum ei non sit gravis aut damnosa, si actor in principali negotio probando defecerit. Quòd si plurium intersit, singulis experiundi potestas est. *l.* 3. §. 12. *ff. b. t.* (I, II.)

2. Convenitur hâc actione quivis possessor & detentor rei, sive singularis persona sit sive collegium. *l.* 3 §. *ult. l.* 4. *l.* 5. *l.* 7. §. 3. *ff. b. t.* modò possideat tempore rei judicatæ. *l.* 7. §. 4. *ff. b. t.* vel dolo possidere desierit. *l.* 5. §. 2. *l.* 14. *ff. b. t.* quandoque & sine dolo, si res tali perierit casu fortuito, quo non periisset, si statim fuisset exhibita. *l.* 7. §. 5. *l.* 12. §. 4. *ff. b. t.* Conveniuntur & hæredes ejus, qui dolo possidere desiit, quatenus facti locupletiores. *l.* 12. §. *ult. ff. b. t.* (III.)

3. Tendit ad id, ut res exhibeatur; quæ tamen exhibitio quandoque restitutionem in se habet, quatenus exhibens sæpe post factam exhibitionem cedit, nec principali judicio audet contendere, causæ suæ diffidens. Quo modo intelligenda. *l.* 9. §. *pen. ff. b. t.*

4. Exhi-

4. Exhibenda verò res cum omni sua causa, id est utilitate, partu, fœtu, fructibus & accessionibus. *l. 9. §. pen. & ult. ff. h. t.* §. 3. *Inst. de offic. jud.* etiam in eadem causa: quod non fit, si res exhibeatur medio tempore usucapta, *l. 9. §. 6. ff. h. t.* §. 3. *Inst. de offic. jud.* Secus quàm obtinet, si deteriorata exhibeatur; tunc enim cessante ad exhibendum actione locus est actioni ex Lege Aquilia. *l. 17. ff. h. t.* Quòd si quis in præsens exhibere nequeat, cautio ejus de re intra modicum temporis spatium arbitrio judicis exhibendâ, admittitur. *d.* §. 3. *Inst. de offic. jud. l. 5. §. ult. l. 12. §. 5. ff. h. t.* Sin contumaciter nolit, aut dolo suo nequeat restituere, contra eum in litem juratur. *l. 3. §. 2. l. 5. §. 2. ff. h. t.* (IV, V.)

5. Obtinet autem hæc actio non in immobilibus, sed solis mobilibus: etiam illis, quæ rebus alienis juncta sunt: nisi sit tignum ædibus alienis junctum. *l. 6. 7. ff. h. t.* quo tamen casu extrinsecus ad exhibendum agi contra malâ fide jungentem, adeòque ad exhibendam tigni æstimationem, nihil vetat. *l. 1. in fin. l. 2. ff. de tigno junct.*

6. *Moribus.* Per mandatum compulsoriale solent judices exhibitionem injungere.

* Adde *ex Cod. libr. 3. tit. 42. ad exhibendum.*

LIBER XI.

TIT. I.

De Interrogationibus in jure faciendis & Interrogatoriis Actionibus.

1. NE actor plus petendo peccaret, & superfluis probationibus lis protelaretur, interrogationes olim factæ in jure ante litem contestatam, veluti, an & pro qua parte hæres esset, an servum possideret, &c. *l. 1. 7. 8. ff. h. t.* idque vel per prætorem vel per adversarium. *l. 1. §. 1. l. 11. §. 9. ff. h. t.* Et hoc in actionibus in personam obtinuit, non in rem, exceptâ hæreditatis petitione. *l. 11. C. de petit. hæred. l. 1. ff. h. t. l. 73. ff. de rei vind.* Obst. *l. 20. §. 1. ff. h. t.* Resp. ibi interrogatur is, cum quo non agitur, socius nempe rei conventi respectu fundi communis; quo innotescat, quæ fundi

quæ fundi pars ad reum pertineat; ut in eam non defensam actor mittatur. (I, II.)

2. Rogatus autem respondere tenetur, nisi justam ipse dubitandi causam habeat. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* vel interrogetur de facto alieno. *l.* 9. §. 3. *l.* 19. *ff. h. t.* imò & de suo rogatus facto, tempus deliberandi rectè petit, ne temerè respondeat. *l.* 5. *ff. h. t.* suâ enim responsione sibi præjudicat, sive verè sive falsò responderit. *l.* 4. 7. 8. *ff. h. t.* modò juri & naturæ rei consentanea sit, & justa non subsit erroris causa. *l.* 11. §. 8. 10. *l.* 14. *ff. h. t.* Si rogatus contumaciter respondere nolit, silentium contra eum interpretari oportet. *l.* 11. §. 4. *ff. h. t.* si verò generaliùs aut dubiè respondeat, iterum rogari potest. *arg. l.* 9. §. 6. *ff. h. t.* (V, VI, VII, VIII, IX.)

3. Ex responsione quæ ad interrogationem secuta est, (vel etiam sine præviâ interrogatione. *l.* 9. *pr. ff. h. t.*) actio datur interrogatoria, quasi ex ipso contractu seu negotio principali; quæ proinde non nova actio est, sed nova qualitas actioni principali accedens. *l.* 11. §. 9. *ff. h. t.* Obst. confessus pro condemnato habetur, ut non sit danda hæc actio. *l.* 1. *ff. de confess.* Resp. id verum si de principali negotio confessus sit; non item si quædam præliminaria fateatur; veluti se hæredem esse: ulterius enim eo casu probandum actori incumbit, defunctum debuisse, legasse, &c. (III, X.)

4. Sed jure novo hæ in jure interrogationes non obtinent, eò quòd actorem oportet instructum venire, non instructionem à reo petere. *l.* 1. *ff. h. t.* Ut tamen judex possit adhuc & interrogationes facere & ad respondendum cogere, quoties id æquitas postulat. *l. pen. ff. h. t.* (IV.)

5. *Moribus.* Nonnunquam pendente lite concipiuntur ab uno litigantium positiones seu articuli, ad quos per judicem examinatus adversarius respondere cogitur per verbum *credit* vel *non credit.* Ejusque responsa pro veris habentur, donec contrarium probatum fuerit.

TIT. II.

De quibus rebus ad eundem Judicem eatur.

1. NE dividatur causæ continentia, dum plures diversis in locis agunt aut conveniuntur, omnes quandoque ad eundem judicem ire oportet; quales sunt socii, cohæredes, confines, de hæreditate, rebus aut finibus communibus contendentes,

tendentes, & contutores ad rationum redditionem conventi. *l.* 1. 2. *ff. h. t. l.* 5. *C. arbitr. tut.* (I.)

2. Ex eâdem ratione proprietatis & possessionis causam apud eundem judicem terminari necesse est. *l.* 10. *C. de judic.* licèt enim possessio nihil habeat commune cum proprietate, quatenùs magna inter utriusque naturam & effectus est differentia. *l.* 12. §. 1. *ff. de acquir. possess.* in ordine tamen judiciorum sibi invicem cohærent; in quantum finis judicii possessorii plerumque initium est petitorii. (II.)

3. *Moribus.* Ita demum plures ad eundem judicem vocari possunt, si saltem mediatè subsint eidem judici: alioquin in alio degentes territorio ad suum ordinarium judicem vocandi.

TIT. III.

De Servo Corrupto.

1. Actio de servo corrupto est personalis, prætoria competens domino & ejus hæredibus in perpetuum, *l.* 13. *ff. h. t.* ut & jus pignoris, ususfructûs aliudve simile habentibus. *l.* 9. §. 1. *l.* 14. §. 3. 4. *ff. h. t.* non tamen bonæ fidei possessori. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Contra eum qui mores servi dolo corrupit, suadendo vel laudando atque ita augendo servi malitiam, aliisque modis. *l.* 1. §. 3. *l.* 2. *ff. h. t.* licèt corrumpens sit dominus aut fructuarius servi corrupti, aut creditor cui servus fuit pignori obligatus. *l.* 9. §. 1. *l.* 14. §. 3. 4. *ff. h. t.* putaverit hominem esse liberum, cujus mores corrumpebat. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* Non tamen contra bonæ fidei possessorem. *d. l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* nec contra hæredes. *d. l.* 13. *ff. h. t.* Ad id ut præstetur duplum damni corrumpendo dati, & rerum quas servus fugiens secum abstulit. *l.* 10. *ff. h. t.* aut in quibus damnum dedit. *l.* 14. §. 6. 7. *ff. h. t.* non earum, quas, dum in fuga erat, furto sustulit, aut in quibus posteà quâdam quasi consuetudine peccavit. *l.* 11. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* Quòd si uxor servum corruperit, in simplum tantum actio hæc competit. *l. ult. ff. h. t.* (I.)

2. Cæterùm hæc actio non infamat. *l.* 5. §. 1. *l.* 6. 7. *ff. de obseq. parent. & patr. præst.* licèt enim turpis actio dicatur in *l.* 56. *ff. pro socio*, quatenùs doli vel fraudis mentionem habet, non tamen ideo infamans est: pluresque turpes, famosæ pauciores sunt actiones. Obst. *l.* 3. *pr. ff. h. t.* Resp. *notare* non semper est idem, quod infamare, sed quandoque idem designat quod coërcere, & facere ut quis teneatur ac obligatus sit. *d. l.* 3. *ff. h. t.* (II.)

3. Non

3. Non etiam merè pœnalis est, ut præter duplum superesset rei persecutio; sed magis pœnalis mixta, ut duplo insit ipsa res. *l.* 14. §. 5. *ff. h. t.* Multò minùs est tantùm rei persecutoria, neque id dictat *l.* 13. §. 1. *l.* 14. *ff. h. t.* cum in ea hæc actio non assimiletur hæreditatis petitioni, sed magis petitio huic actioni de servo corrupto; sic ut & ipsa hæreditatis petitio hoc casu pœnalis sit. (III. IV.)

4. Est & actio utilis de servo corrupto, patri accommodata ob corruptos mores filiif. aut filiæf. adversùs corrumpentem in id quod interest. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* quæ & ad maritum videtur extendenda propter corruptos uxoris mores agere volentem. *arg. l.* 2. *ff. de liberis exhib.* etiam à DD. ad subditorum, monachorum, aliorumque, mores corruptos producta est. (V.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 2. *de furtis & servo corrupto.*

TIT IV.

De Fugitivis.

1. FUgitivus est, *qui fugæ causâ extra domum domini moratur eâ mente ne redeat.* Error dicitur, *qui frequenter sine causa vagatur, & temporibus in res nugatorias consumtis seriùs domum redit. l.* 17. *pr.* §. 3. *&* §. 14. *ff. de ædil. edict.* Quisquis autem fugitivum celaverit dolo malo, jure Pand. furti tenetur. *l.* 1. *ff. h. t.* sed jure novo servus fugitivus cum altero tali, vel viginti solidis præstandus est; vel cum duobus aliis aut solidis quadraginta propter repetitam occultationem. *l.* 4. *C. h. t.* Si tamen celatus fuerit servus fiscalis, cum duodecim argenti libris restituendus est, quas qui non habet in ære, in pelle luet. *l.* 4. *l. pen. C. h. t.* Nec fugitivi restitutionem impedit, quod is in arenam sese dederit. *l. ult. ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 1. *de servis fugitivis, &c.*

TIT V.

De Aleatoribus.

1. LUdi apud Romanos vel liciti fuerunt, vel illiciti. Liciti in quibus ars dominatur, & de virtute certamen est. *l.* 2. §. 1. *l.* 3. *ff. h. t.* quales quinque recensentur in *l.* 1. *& ult. C. h. t.* Illiciti sunt, in quibus sors prædominatur, qualis alearum ludus. *l. ult. C. h. t.* cujus variæ pœnæ sunt: nam qui domum ad ludendum præbuit, si pulsatus, damnum aut injuriam passus sit, nec pœnalem nec rei persecutoriam habet actionem.

actionem. *l.* 1. *pr.* & §. 3. *ff. b. t.* licèt collusoribus hæc passim actio detur. *l.* 1. §. 1. *ff. b. t.* Nec tamen ita quisque ad delinquendum invitatur, sed magis ad delictum vindicandum: cùm enim ad coërcendum hunc ludum propter frequentiam non sufficeret prætor reliquique magistratus; singuli ad id puniendum autoritate publicâ per edictum prætoris fuerunt armati: eo ferè modo, quo id contingit in tot. tit. & præcipuè in *l. ult. ff. quod quisque jur. in alter. stat.* (I, II, III.)

2. Insuper domus in qua lusum est, publicatur. *l. ult. C. b. t.* pecunia in alea amissa repetitur per ludentem aut patrem vel dominum, aut defensorem civitatis qui in publicos usus eam erogabit, vel denique per quemvis è populo, intra annos quinquaginta. *l.* 1. *C. b. t.* Quòd si filiusf. aut servus quid in alea lucratus fuerit, pater vel dominus tenentur restituere, quatenùs ad eos inde pervenerit. *l. ult.* §. 1. *ff. b. t.* Adhæc cogens alterum ad ludendum vel mulctatur, vel in latumias aut vincula publica ducitur, prætoris arbitrio. *l.* 1. §. *ult. ff. b. t.* Et si contractus in alea gestus sit, non præstanda est rei, de qua contractum, evictio. *l.* 2. §. 1. *ff. quar. rer. act. non dat.* (III, IV, V, VII.)

3. Aleæ species est olla seu urna fortunæ, vulgo *Loterye*; ut & sponsio de futuris dubiis: est enim mutua stipulatio conditionis de re, cujus dubius est eventus: & in qua non est de virtute certamen; ac proinde illicita, *l.* 3. *ff. b. t.* Obst. valent stipulationes conditionales. *l.* 108. *ff. de verb. obl.* Resp. non tamen valet reciproca ista stipulatio, per quam fit sponsio; eò quòd in aleæ speciem cadit; quæ prohibita. Obst. *l.* 17. §. *ult. ff. de præscript. verb.* Resp. intelligi potest de illa sponsione in qua de virtute certamen est, propter verba *ult. d. l.* 17. (VIII, IX.)

4. *Moribus.* Aliquanto mitiùs hodie cum aleatoribus agitur; nam nec receptoribus eorum impunè furtum aut injuria infertur; nec domus in qua luditur, publicationi subjacet; nec id quod in alea amissum ac solutum est, repetitur, nisi dolus in ludo sit adhibitus. Si quid tamen in alea amissum ac nondum solutum sit, peti nequit, nec is, qui sciens alteri ad ludendum credidit, id potest repetere; nec de sponsionibus (exceptis assecurationibus) jus dici solet, si qui super sponsione litigare velint.

* Adde ex *Cod. libr.* 3. *tit.* 43. *de aleatoribus.*

TIT. VI.

Tit. VI.

Si Mensor falsum modum dixerit.

1. MEnsor in finibus regundis aliisque multis negotiis adhibetur ac modum seu mensuram renuntiat; proque eo salarium recipit, non mercedem, cum hîc non sit locatio. *l.* 1. *ff. h. t.* Si tamen falsus modus renuntiatus fuerit, actio in factum prætoria subsidiaria datur in perpetuum. *l.* 4. *ff. h. t.* illis quorum interest, sive emptores sint sive venditores & eorum hæredibus ad id quod interest. *l.* 3. §. 1. *&* 5. *ff. h. t.* Contra mensorem falsum modum dolo vel latâ culpâ renuntiantem, non levi, nisi mercedem acceperit, nec levissimâ. *l.* 1. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* sive per se sive per alium renuntiaverit: ex substituti enim dolo tenetur. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Nec refert, mensor machinarius sit, an alius; nec utrùm propter judicium an aliter fuerit adhibitus. *l.* 3. §. 4. *l. ult.* §. 1. *h. t.* nec denique, utrùm in agris, an in aliis rebus mensurandis aut calculo ineundo fefellerit; atque hinc est quod & operum redemptores, calculatores, architecti ac similes hâc actione teneri possunt. *l.* 5. §. *ult. l.* 6. 7. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Non aliter tamen conveniendus hâc actione mensor, quàm si læsus aliâ actione consequi nequeat ab alio id quod interest, cum hæc subsidiaria sit. *l.* 3. §. 2. 3. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* alioquin læsus potius ex empto vel indebiti condictione aget, utrâ voluerit. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t. l.* 18. §. 3. *ff. de dol.* Sic nec huic actioni locus erit, si mensor non renuntiaverit, sed tantùm mensus fuerit. *arg. l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Si tamen dolo malo renuntiationem protraxerit, & inde læsus fuerit emptor aut venditor, actio de dolo dari potest. *l.* 5. *pr. ff. h. t.* ubi pro *liberetur* legendum esse *læderetur*, suadet legis sensus. (III, IV.)

Tit. VII.

De Religiosis & sumptibus Funerum, & ut Funus ducere liceat.

1. LOcus Religiosus est, in quo cadaver, aut præcipua ejus pars, puta caput, est reconditum perpetuæ sepulturæ causâ. *l.* 39. 44. *ff. h. t.* si modò quis intulerit in locum proprium, aut alienum domino permittente, vel communem locum purum socio consentiente. §. 9. *Inst. de rer. divis.* quan-

vis. quandoque & eo invito, si socius ipse sepeliendus sit, alio loco commodo destitutus. *l.* 41 *ff. h. t.* Quibus omnibus in casibus locus desinit esse in commercio, sive homo liber sive servus illatus sit. *l.* 2. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t,* ut tamen is, qui locum religiosum fecit, alteri per legatum aut actum inter vivos concedere possit mortui inferendi jus. *l.* 14. *C. de legatis.* [I, IV.)

2. Si commune pluribus sepulchrum sit, in illud unus reliquis invitis mortuum inferre non prohibetur. *d.* §. 9. *Inst. de rer. divis.* Sunt autem sepulchra loca sepulturæ destinata: eaque vel *hæreditaria* sunt, quæ quis sibi hæredibusque suis; vel *familiaria*, quæ quis sibi & familiæ suæ constituit. *l.* 5. 6. *ff. h. t.* Cæterùm Cenotaphium puris potius quam religiosis locis fuit annumeratum. *l.* 6. §. *ult. ff. h. t. l.* 6. *in fin. l.* 7. *ff. de rer. divis.* (II, V.)

3. Quòd si quis mortuum intulerit in locum, in quem inferendi jus non habebat, locus quidem ipse religiosus non fit, *l.* 6. §. 6. *ff. commun. divid.* non tamen loci dominus ossa inde sine Principis aut Pontificis autoritate potest eruere: alioquin injuriarum tenetur. *l.* 8. *ff. h. t.* Sed potiùs ob talem illationem prodita est in factnm actio. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* perpetua, hæredibus & in hæredes competens ad id ut cadaver tollatur, aut loci pretium præstetur. *l.* 7. *ff. h. t.* quâ experitur dominus loci & fructuarius. *arg. l.* 2 §. 7. *ff. h. t.* & socius *l.* 6. §. 6. *ff. commun. divid.* Obst. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* Resp. quæritur ibi generaliter, an socius ob illationem socio teneatur; & dicitur eum teneri familiæ erciscundæ vel communi dividundo judicio, non tamen exclusâ hâc in factum actione, quam etiam dari, aliunde constat ex *d. l.* 6. §. 6. quo modo & actio pro socio hìc potest concurrere. *l.* 39. *ff. pro socio.* Non tamen bonæ fidei possessori aut creditori, cui fundus oppignoratus, hæc actio competit. *l.* 2. §. 1. *& ult. ff. h. t.* (III.)

4. Potest & inferens in locum alienum quandoque ad pœnam pecuniariam condemnari, etiam modicè coërceri, si dolo malo intulerit, præcipuè in locum publicum. *l.* 2. §. 2. *in fin. l.* 8. §. 2. *ff. h. t.*

5. Defunctum autem regulariter funerare tenetur hæres, *l.* 12. §. 4. *l.* 14. §. 2. *ff. h. t.* vel is cui id mandaverat defunctus; qui si cesset, amittit relicta sibi eum in finem ut funeraret; aut si jam acceperit, à Prætore extra ordinem ad funerandum cogitur. *l.* 12. §. 4. *d. l.* 14. §. 2. *ff. h. t.* Quod si nullus eorum ad quos funus pertinet illud curet, atque ita extraneus cada-

neus cadaver ad se non pertinens pietate ductus sepelierit suis impensis, habet actionem funerariam subsidiariam, aliis demum actionibus cessantibus concessam. *l.* 14. §. 12. *ff. h. t.* Quæ est actio bonæ fidei ex quasi contractu, species scilicet actionis negotiorum gestorum. *l.* 14. §. 9. & 13. *ff. h. t.* competens ei qui in funus impendit aut impendi mandavit; soli enim mandanti datur hæc actio, non mandatario, nisi pupillus mandaverit sine tutoris autoritate. *l.* 13. §. 15. *ff. h. t.* si modò impenderit animo repetendi, non donandi seu pietatis intuitu. *l.* 14. §. 7. 9. *ff. h. t.* Contra hæredem ejus, cujus funus ductum, licèt id hæres ipse prohibuisset. *l.* 14. §. 3. *ff. h. t.* aut licèt sumptus faciens ab initio se hæredem esse credidisset, atque ita suo nomine defunctum funerasset. *l.* 32. *ff. h. t.* etiam contra maritum quatenùs saltem facere potest, si uxor ejus sepulta sit, cui nec dos erat, nec hæres extiterat. *l.* 28. *ff. h. t.* aut etiam quatenùs dotem maritus lucratus est; licèt tunc uxor hæredes habeat. *l.* 16. 17. *ff. h. t.* (VII, VIII.)

6. Datur hæc actio ad id, ut restituantur impensæ, sine quibus honestè duci funus non poterat: neque enim immodicè, nec etiam nimis parcè impendendum, sed pro facultatibus & dignitate defuncti. *l.* 12. §. 5. *l.* 14. §. 3. 4. §. 6. *ff. h. t.* etiamsi forsan aliter præcepisset defunctus; quippe cujus judicio haud standum est, si illud ridiculum aut stolidum appareat. *l.* 14. §. 5. *ff. h. t. arg. l.* 113. §. *ult. ff. de legat.* 1. Nec in hanc actionem veniunt sumptus in morbum, sed tantùm in funus facti. *arg. l.* 14. §. 6. *ff. h. t.* Obst. *l.* 4. *C. de petit. hæred.* Resp. ibi impensas in morbum defuncti factas compensari quidem posse per hæreditatis possessorem, asseritur; at non eas, hâc actione funerariâ peti posse, quæ adeò privilegiata est, ut eâ agens omnibus aliis sive chirographariis sive hypothecariis præferatur creditoribus. *l. pen. ff. h. t.* junct. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* (IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV.)

7. Quòd si privatus nullus sit, qui funus curat, magistratûs officium est procurare, ut defunctus funeretur ex pecuniâ rebusve hæreditariis, ne cadavera maneant insepulta. *l.* 12. §. *ult. l.* 13. *ff. h. t.*

8. *Moribus.* Nulla propriè loca religiosa apud nos esse, & sepulchra alienari posse ad instar aliarum rerum in commercio constitutarum, *tit. de rer. divis.* dictum. Undè & cadavera ex solo œconomorum templi consensu de loco in locum transferri posse receptum est. Licèt autem maritus ex statuto vel pacto partem dotis lucretur, soli tamen mulieris hæredes

 in so-

in solidum ferre tenentur funeris impensas. Cæterùm ad sumptus funeris non pertinet impensa in vestem lugubrem conjugis superstitis; quique quam de suo potius superstes conjux in Hollandiâ comparat. Veniunt tamen in actionem funerariam privilegiatam hodie ea quoque, quæ occasione morbi postremi medicis ac chirurgis debentur, si de concursu & prælatione inter creditores quæstio sit.

* Adde *ex Cod. libr.* 3. *tit.* 44. *de religiosis & sumptibus funerum.*

TIT. VIII.

De Mortuo inferendo & Sepulchro ædificando.

1. SI quis prohibitus sit à quoquam inferre mortuum in eum locum in quem inferendi jus est, potest agere actione in factum contra prohibentem ad id quod interest, si in alium locum cadaver intulerit. *l.* 8. §. *ult. l.* 9. *ff. de relig.* quæ actio nec hæredi nec contra hæredem, inter prohibentem tamen & prohibitum ipsum perpetuò datur. *d. l.* 9. *ff. de relig.* Sed si alius fortè commodus ad inferendum mortuum locus sepelienti non suppetat, liberum ei est protinus experiri interdicto prohibitorio. *d. l.* 8. §. *ult. d. l.* 9. quo casu prætor vim fieri vetat mortuum inferenti. *l.* 1. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Utile tamen hoc interdictum nonnunquam & illis datur, qui jure mortuum inferendi sunt destituti; veluti nudis proprietariis aut sociis contra socios aut fructuarios, tum favore religionis, tum quia in interdictis non ita plenè, sed tantùm summariè examinantur causæ merita. *l.* 43. *ff. de religios.* Quòd si quis sepulchrum quidem habeat, viâ verò ad illud careat, officio judicis vicini cogi possunt, ut vel precario vel justo pretio viam concedant volenti mortuum inferre. *l.* 12. *ff. de religios.* (II, III.)

3. Est & interdictum de sepulchro ædificando, quod ei accommodatur, qui in suo loco sepulchrum ædificat: eique vim fieri vetat prætor. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* sive reficere velit, sive planè de novo ædificare. *l.* 1. §. *pen. ff. h. t.* Quòd si cadaver jam illatum sit, Pontifices statuere debent, quo usque salvâ religione refectio permittenda sit. *l. ult.* §. 1. *ff. h. t.* (IV.)

LIBER

LIBER XII.

TIT. I.

De Rebus creditis, si certum petatur & de Condictione.

1. CONtractus in genere est *conventio de re danda, facienda vel præstanda; cui subest obligandi causa ex sua natura:* Sunt verò contractus vel *nominati*, quibus *certum ac speciale nomen est à jure impositum*: vel *innominati*, de quibus libr. 19. Nominati rursus aut re constant, aut verbis, aut litteris, aut consensu. Re constantes sunt, *ad quorum perfectionem est necessaria rei traditio;* atque inter eos ordine primum est mutuum: *contractus* sc. *juris gentium stricti juris re constans, quo res fungibilis alteri datur eâ lege, ut idem in genere restituatur.* Licèt enim mutuum non sit contractus utrimque obligatorius, non tamen ideo à contractuum serie eliminandum; quippe unà cum stipulatione exceptum à descriptione contractuum, quæ est in *l.* 19. *ff. de verb. sign.* (I, II, III.)

2. *Res fungibilis* (circa quam mutuum versatur) in jure nostro dicitur, quæ pondere, numero vel mensurâ constat, & functionem seu permutationem recipit in suo genere, sic ut alia res similis fungatur vice rei datæ: veluti vinum, oleum, frumentum, &c. Hujusmodi verò res in mutuo per appensionem, adnumerationem vel admensurationem tradi atque ita in mutuatarium transferri necesse est: cum sola conventio de adnumerando mutuo mutuum non faciat. *l.* 30. *ff. b. t.*

3. Quamvis autem traditio ad hujus contractûs perfectionem desideretur, non tamen præcisè veram intervenire necesse est; sed & ficta sufficit, veluti si convenerit inter deponentem & depositarium, ut nummi antea depositi in posterum sint mutui. *l.* 9. §. *ult. l.* 10. *ff. b. t.* Vel si rogatus mutuam dare pecuniam corpus aliquod dederit roganti vendendum, eâ lege ut pecuniam inde redactam haberet mutuam. *l.* 11. *ff. b. t.* Obst. *l.* 19. *ff. de præscript. verb.* Resp. ibi res quidem erat vendenda tradita, ac vendita, sed pretium rei non erat roganti numeratum. Atque ideo non mutuum sed

alius contractus erat. Obst. *l.* 34. *verf. his argumentum ff. mandati.* Resp. ibi etiam roganti mutuum res quidem erat vendenda tradita; sed non erat hoc inter dantem rem vendendam & accipientem actum, ut pretium inde redactum mutuum esset; licet rem vendendam tradens voluerit pretium inde proveniens mutuum dare vendenti, adeòque minus est in conventione quæ proponitur in *d. l.* 34. quàm in ea quæ est in *d. l.* 11. Quin & ficta censebitur ad mutuum contrahendum intercessisse traditio, si procurator, qui nummos à domini debitoribus exegerat, cum domino præsente non absente conveniat, ut nummi exacti deinceps penes se mutui sint. *l.* 15. *ff. h. t.* Obst. *l.* 34. *pr. ff. mandati* Resp. ibi casus proponitur, quo inter dominum & procuratorem *absentem* per *epistolam* ita convenerat; quo in casu ficta traditio concipi non poterat, cum nec vera inter absentes fieri potuisset. *arg. l.* 43. §. 2. *ff. de furtis.* (IV, V, VI.)

4. Mutuum dare potest dominus liberam habens rei illius, quam dat, administrationem: vel alius domini nomine: quo casu domino nummorum obligatio ex mutuo acquiritur. *l.* 2. *C. per quas person. cuique acquir. arg. l.* 4. *C. si cert. pet.* Quin imo, si dominus suos nummos tanquam ad Titium pertinentes Titii nomine mutuos dederit, sive sciente Titio sive ignorante, mutuum tamen contractum videbitur & condictio Titio quæsita. *l.* 9. §. 8. *ff. h. t.* (VII.)

5. Non tamen mutuum dare potest pupillus sine tutoris autoritate. §. 2. *Inst. quib. alien. lic. l.* 19. §. 1. *ff. h. t.* nec præsides eorumque ministri, qui ad tempus, non perpetuò, funguntur officio. *l.* 33. 34. *ff. h. t.* nec etiam quisquam nummos alienos suo nomine sine domini voluntate. *l.* 13. *ff. h. t.* quippe quos extantes dominus vindicare posset; bonâ fide consumptos condictione repetere, de consumptis malâ fide ad exhibendum agere. *l.* 11. §. *ult. ff. h. t.* vel etiam consumptos condicere, cessâ per eum qui dedit condictione. *l.* 2. *C. si cert. pet.* quæ danti erat ex consumptione quæsita. *l.* 13. *ff. h. t.* (VIII, IX.)

6. Accipere mutuum possunt omnes, qui & obligari: etiam universitates ac civitates per suos administratores. Ut tamen hæ non aliter obligentur ex mutuo per administratores accepto, quam si probetur mutuum in rem earum versum esse; alioquin ipsi potius administratores suo nomine essent conveniendi. *l.* 27. *ff. h. t.* Obst. *l.* 6. §. 1. *ff. de negot. gest.* Resp. *nullâ actione* sc. negotiorum gestorum, de qua ibi quæstio erat, conveniri possunt. Sed nec præsides prohibiti mutuum accipere. *l.* 34.

§. 1.

§. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 16. *C. si cert. pet.* Resp. agit de judice, coram quo litigatur, qui videretur hoc modo corrumpi. (XI, XII.)

7. Effectus mutui ex parte dantis est dominii translatio: in mutuo enim corporum datorum alienationem contingere expeditum est. *pr. Inst. quib. mod. re contrab. obl. l.* 41. *in med. ff. b. t.* Unde & dubitatum fuit, an mutuum esset, si tibi pecuniam donassem, ut eam mihi crederes, tuque credideris; eò quod nummi, quos donaveram ut reciperem, non videbantur alienati: *arg. l.* 55. *ff. de solut.* adeòque nec mutui. Sed benignè receptum fuit tale mutuum valere. *l.* 20. *ff. h. t.* nec obst. *d. l.* 55. *ff. de solution.* ea enim obtinet, si nulla ad accipientem utilitas perveniat; alioquin dominium etiam brevissimo temporis spatio transire atque redire posse, si quæ inde nascatur utilitas, apparet ex *l.* 58. *ff. solut. matrim.* quo modo & in casu proposito utilitas in eo est, quod accipiens ex donato, iterumque mox mutuo dans, obligationem sibi ex mutuo acquirit. (XIV.)

8. Ex parte accipientis mutui effectus est, quod sese danti mutuatarius obliget, & ex ea obligatione nascatur certi condictio. *pr. Inst. quib. mod. re contr. obl.* licèt & ex aliis causis, quibus certum petitur (id est, de quo apparet quid, quale & quantum sit. *l.* 6. *ff. b. t.*) competat. Quæ quidem ex mutuo condictio actio personalis stricti juris est, competens mutuanti si dominus nummorum fuerit; nam si alienos dederit, dans non nisi post eorum consumptionem condictione uti potest; nisi stipulatus esset sibi eos restitui, quo casu etiam iis exstantibus ex stipulatu ageret. *l.* 56. §. 2. *ff. de fidejuss. l.* 13. *ff. b. t. l.* 2. 7. *C. si cert. pet.* adversùs mutuatarium, & si plures sint, contra singulos pro ratâ, licet uni tantùm numeratio facta esset. *l.* 5. *C. si cert. pet.* Ad id ut tantumdem, seu res eadem in genere ejusdem bonitatis & quantitatis restituatur, non plus quàm datum est, licèt id pacto actum esset ut plus redderetur, veluti pro decem aureis mutuo datis undecim reciperentur. *l.* 11. §. 1. *ff. b. t.* Obst. *l.* 48. *ff. de pactis.* Resp. valet pactum rerum traditioni adjectum quatenùs valere potest, non ad agendum sed excipiendum: quâ ratione fieri potest, ut minùs quàm datum est in mutuo restituatur, dum id actum, ut pro decem mutuo datis novem reddantur *d. l.* 11. §. 1. *ff. b. t.* (XV, XVI, XVII.)

9. Restituenda verò in mutuo simul & semel tota quantitas: neque enim particularem solutionem, seu per partes factam, creditor invitus tenetur admittere, nisi id actum sit. *l.* 41. §.

1. *ff. de usuris. l. 9. C. de solution.* aut pars debiti liquida sit, pars illiquida, qui casus est in *l. 21. ff. h. t.* Obst. *l. ul. ff. quib. mod. pign. vel hypoth. solv.* Resp. ibi diversa erant debita. Obst. *l. 4. §. 6. ff. de statu lib. l. 4. C. de collat. fund. patrimon.* Resp. exceptiones sunt favore libertatis, & ut subleventur tributis onerati. (XXI.)

10. Est & restituenda res ejusdem generis, non aliud pro alio, nisi creditori consentienti. *l. 2. §. 1. ff. h. t.* Pecuniam tamen nemo regulariter restituere tenetur in eadem moneta, nisi id actum sit, sed alios æquè probos seu idem valentes dando liberatur, veluti aureos pro argenteis & vice versâ. *arg. l. 65. §. 1. ff. de verb. obl.* junct. *l. 94. §. 1. ff. de solution.* modò caveatur, ne damnum patiatur mutuans, fortè nimium minutâ monetâ redditâ, vel aliter. *l. 99. ff. de solution.* Quòd si moneta vel in materia, id est bonitate intrinsecâ, vel in valore extrinsecus autoritate publicâ imposito mutata fuerit, id totum periculo & commodo debitoris seu mutuatarii cedere putem; sic ut valore singulorum nummorum aucto pauciores, eo vero diminuto plures mutuanti reddere teneatur; cùm non corpora sed quantitates in pecunia spectentur. *arg. l. 94. §. 1. ff. de solut. l. 1. ff. de contrah. empt.* nisi aliud tempore mutui dati actum sit. *arg. l. 3. ff. h. t.* Obst. *l. 22. ff. de solution.* Resp. mutuans non patitur hoc modo damnum; cùm eandem quantitatem, quæ sola in nummis quâ nummis consideratur, recipiat, licèt diversæ formæ vel materiæ corporibus inhærentem: præcipuè, cùm ex pluribus monetæ speciebus una tantùm mutata est, reliquis in suo statu manentibus. (XVIII, XXII, XXIII, XXIV, XXV.)

11. Quòd si res ejusdem bonitatis haberi nequeant, vel mutuantis intersit ob moram factam easdem res in genere non reddi, æstimatio præstanda est, de qua *ad tit. de condict. tritic.*

12. Est & mutuum aliquod præsumptum; cùm quis chirographo confessus est, se mutuam accepisse pecuniam spe futuræ numerationis, quæ tamen secuta non est. Atque tunc præsumptioni tali, pro scripturæ veritate militanti, opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ, quæ intra biennium opponenda, ex quo scriptum est: quo casu privilegiata erit, onus probandi rejiciens in actorem, qui numerationem dicit esse secutam. *l. 14. C. de non num. pecun.* Quæ omnia & tunc obtinebunt, cum sine scriptura coram testibus quis numerationem, quæ non est subsecuta, confessus fuerit: eò quòd non tam scripturæ, quam confessioni numerationis exceptio opponitur,

ponitur, *arg. l.* 9. 10. *C. de non num. pecun.* §. 2. *Inst. de except.* nec alia de causa in *Inst. tit. de litter. obl.* scripturæ fit mentio, quàm quia ut plurimum confessiones hujusmodi in scriptis, rariùs sine scripto fiunt. (XXX, XXXI.)

13. Quòd si is, qui chirographum possidet, intra biennium ex eo non experiatur, sic ut exceptio nequeat opponi non agenti; chirographum ipsum condicendum est, si præsens sit possessor ejus *l. ult. C. de condict. ex lege.* sin absens sit aut latitet, adversùs eum querela coram judice interponenda, per quam perpetua redditur hæc privilegiata exceptio. *l.* 14. §. 4. *C. de non num. pecun.* (XXXI.)

14. Extra hos casus privilegiata quidem post biennium evanescit exceptio: simplex tamen sive doli sive non numeratæ pecuniæ exceptio, cui ex communi exceptionum naturâ cohæret onus probandi, non deneganda videtur ei, cui numeratio facta non est. *arg. l.* 3. *C. de non num. pecun.* junct. *l.* 5. §. *ult.* & *l.* 2. §. 3. *ff. de doli mal. & met. except.* præsertim cum exceptio defensionis species sit, jure naturæ nulli adimenda. Obst. *l.* 8. 14. *C. de non num. pec.* Resp. illæ & aliæ plures ll. de privilegiata exceptione intelligendæ, quippe de quâ agit toties ille tit. Obst. locus non est jurijurando post biennium. *d. l.* 14. §. 3. Resp. id singulare, quia jusjurandum extraordinarius probandi modus est; sed ideo reliquæ probationes ordinariæ non sunt exclusæ. (XXXIII, XXXIV.)

15. Cessat tamen exceptio hæc, si quis jam solverit partem debiti scripturâ comprehensi. *l.* 4. *C. de non num. pecun.* nec obst. *l.* 2. *C. de tit.* neque enim illic mutuatarius quicquam restituerat, sed conquerebatur de majori quantitate chirographum conscriptum esse, quàm quæ verè numerata erat. Cessat &, si quis transactionis causâ pecuniam promiserit. *l.* 11. *C. eod.* si argentario scripserit seu confessus sit sibi numeratum esse *nov.* 136. *c.* 5. Nec locum habet in deposito & apochis publicarum functionum (in privatorum apochis per dies triginta huic exceptioni locus est) *l.* 14. §. 1. 2. *C. eod.* Denegatur quoque, si confessio facta sit ex causâ antecedente, vel si pro antecedente debito pignus fuerit constitutum quibus in casibus ipse confessus probare tenetur, sibi pecuniam non esse numeratam. *l.* 5. *l.* 13. *C. eod.* Non tamen cessat per renuntiationem; quippe quæ eâdem fit facilitate, quâ confessio; nisi diversis temporibus sæpius quis renuntiet. *arg. l.* 22. *C. ad Senatusc. Velleian.* (XXXII.)

16. Quòd si quis numerationem factam neget, & mendacii convincatur, in duplum tenetur. *auth. contra C. eod.*

17. *Moribus.* Si decem mutuo dentur, ut undecim reddantur, undecim peti possunt, cum hodie ex nudo pacto detur actio; nisi ita excederetur legitimus usurarum modus. Convenienter autem antedictis, apud nos exceptionem non numeratæ pecuniæ non tantùm post biennium opponi, sed & per jurisjurandi delationem probari posse judicatum est. Censent etiam probandi onus incumbere ei, qui numerationem confessus est, licèt intrà biennium exceptionem non numeratæ pecuniæ opposuerit; præsertim si instrumento huic exceptioni renunciaverit. Non obstante tamen hâc exceptione, provisionalis solutio ei, qui suum agnovit chirographum, interim injungi solet.

* Adde ex *Cod. libr.* 4. *tit.* 1. *de rebus creditis & jurejurando. tit.* 2. *si certum petatur. tit.* 30. *de non numeratâ pecuniâ.*

TIT. II.

De Jurejurando sive voluntario, sive necessario, sive judiciali.

1. JUsjurandum est *religiosa Divini Nominis invocatio in testimonium veritatis.* Quod præstant, qui, quid agant intelligunt: vel in sua vel in alterius anima; veluti procuratores in anima domini. *arg. l.* 9. §. *pen. ff. h. t.* Idque per Deum, non deastros. Proinde, si quis jusjurandum improbatæ religionis detulerit, nihil agitur, licèt juratum sit. *l.* 5. §. 3. *ff. h. t.* sed si quis jusjurandum simpliciter detulerit, adversarius autem superstitionem ex sua religione præstiterit, ei standum erit. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* Potuit tamen quis de jure Romano jurare per genium aut salutem Principis. *l.* 13. §. *ult. ff. h. t. l.* 2. *C. h. t. de reb. cred. & jurejur.* ut & per caput, per salutem suam aut filiorum. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. 5. *ff. h. t.* quibus in casibus videtur per Deum jurasse. *l.* 33. *ff. h. t.* & adstringet hujusmodi jusjurandum eos, qui hæc superstitiosa probant ac venerantur. *d. l.* 5. *pr. d. l.* 33. *ff. h. t.* Cæterùm Christianos vel simpliciter jurare, vel tactis sacrosanctis Evangeliis, moris fuit. *nov.* 74. *c.* 5. *nov.* 124 *c.* 1. [1, 11.]

2. Est autem jusjurandum vel *assertorium* vel *promissorium.* Promissorium dicitur, quod futura negotia concernit, ut major iis firmitas accedat: quale est tutorum, curatorum, subjectorum, vasallorum, judicum, advocatorum, Militum, aliorumque: ut & pactis ac conventionibus aliisque similibus

similibus appositum jusjurandum: quod de jure Romano sequitur naturam actûs cui apponitur, nec confirmat ea, quæ per se invalida aut nulla aut infirmanda sunt. *l.* 7. §. 16. *ff. de pact. l.* 5. *C. de legib.* (excepto casu *l.* 1. *& auth. sacramenta pub. C. si advers. vend. & l.* 7. *ff. de oper. libert.*) Obst. *l.* 14. *C. de transact.* Resp. ibi non ex jurejurando, sed vel stipulatione vel contractu innominato, quo firmata erat transactio, actio datur, nisi quis malit & hìc exceptionem statuere. Obst. *l.* 8. *ff. de condit. institut. l.* 26. *ff. de condit. & demonstrat.* Resp. ibi jusjurandum tantùm consideratur tanquam conditio *sine quâ non*, ut loquuntur; uti & in *l.* 39. *ff. h. t. l.* 6. *C. commun. utriusque jud.* (IV, V, VI.)

3. Assertorium jusjurandum est, quod præsentia vel præterita respicit negotia. Et vel *veritatis* est, vel *affectionis in litem*, de quo tit. seq. Assertorium veritatis vel à testibus præstatur, de quo alibi: vel à partibus; & hoc rursus vel *voluntarium est*, vel *judiciale*, vel *necessarium*, juxta hujus tit. inscriptionem. Voluntarium dici potest, quod pars parti defert vel refert extra judicium; idque vel ex conventione, quo casu delatum adversario referri nequit. *l.* 17. *ff. h. t.* vel sine prævia conventione: quo casu referri quidem potest, sed is, cui relatum est, ad jurandum cogi nequit, cùm necdum aditus sit judex qui cogat. (VII.)

4. Judiciale est, quod pars parti defert vel refert in judicio, accedente interlocutoriâ judicis sententiâ. *l.* 12. §. 1. *C. h. t.* quod fieri potest vel ab actore vel à reo, ante & post litem contestatam usque ad sententiam. *l.* 12. *C. h. t.* licèt jam testes & instrumenta producta sint, sed nihil iis probatum. *l.* 35. *ff. h. t. l.* 12. *C. eod. l. ult. C. de fideicommiss.* Obst *l.* 4. *C. de edend. l.* 2. *C. de probat.* Resp. actor in probatione tum demum censetur defecisse, cùm nec per jusjurandum probare potuerit. *arg. l.* 11. §. 3. *ff. h. t.* (VII.)

5. Deferunt autem hoc jusjurandum voluntarium ac judiciale omnes liberam habentes rerum administrationem; domini, tutores, curatores, procuratores generale cum libera, vel speciale mandatum habentes. *l.* 17. §. 2. 3. *ff. h. t.* defensores civitatum & collegiorum, si ad id mandatum habeant. *l.* 34. §. 1. *ff. h. t.* Non pupilli sine tutoris autoritate. *l.* 17. §. 1. *ff. h. t.* nec illi, qui cum priùs detulissent jusjurandum, illud necdum acceptatum revocarunt, probationibus confisi, si iterum postea deferre velint. *l.* 11. *C. h. t.* nec servi in dominorum præjudicium, si liberâ careant peculii administratione. *l.*

5. §. 2.

5. §. 2. *ff. de peculio.* eam enim si habeant, æquè domino prodesse vel nocere possunt deferendo jusjurandum, ac filiif. suo patri. *l.* 20. 21. 22. *ff. h. t.* Minores annis 25. si curatore destituti illud adversario detulerint, restitutionem petere non vetantur. *l.* 9. §. 4. *ff. h. t.* Obst. *auth. sacramenta pub. C. si advers. vend.* Resp. illa denegat restitutionem jurantibus, at non jusjurandum deferentibus. (VII, XI, XII.)

6. Defertur verò omnibus, cujusvis sexûs & ætatis, etiam impuberibus, quatenus id ratum est quod juraverint. *l.* 26. *ff. h. t* at non ad eum effectum, ut pupillus, cui delatum est, vel jurare tenetur vel jusjurandum referre, qui sensus est. *l.* 34. §. 2. *ff. h. t.* Non procuratoribus, defensoribus aut hæredibus de domini vel defuncti facto. *l.* 34. §. 3. *ff. h. t. l.* 12. *C. h. t. arg. l.* 9. §. 3. 4. *l.* 19. *ff. de interrog. in jure fac.* si tamen delatum sit, & hi jurare parati sint, valebit quod juratum est. *l.* 9. §. 6. *arg. l.* 23. *ff. h. t.* (IX.)

7. Cæterùm locum habet hæc delatio in omnibus causis civilibus personalibus & realibus, rei persecutoriis & pœnalibus, etiam famosis. *l.* 3. §. 1. *l.* 9. §. 2. *l.* 28. §. 5. 6. 7. *pen. ff. h. t.* non in criminalibus, ob metum perjurii. (X.)

8. Delatum autem ab adversario jusjurandum vel præstandum est regulariter, postquam deferens ipse priùs de calumnia juraverit. *l.* 34. §. 4. *ff. h. t.* vel referendum; cùm turpitudinis manifestæ sit nec jurare velle nec jusjurandum referre. *l.* 38. *ff. h. t.* Neque necesse est ut & referens jusjurandum calumniæ priùs præstet: nec ei rursus referri potest id, quod ipse retulit; sed qui detulit, post relationem præcisè jurare tenetur; alioquin causâ cadit. *l.* 34. §. 7. *ff. h. t.* (XIII.)

9. Sunt tamen in jure casus quibus jusjurandum delatum referri nequit, scilicet, si is, cui id delatum, vel solus vel meliùs noverit negotium de quo disceptatur. *l.* 11. §. 2. *ff. de act. rer. amot.* Sunt & justæ causæ ob quas id, quod defertur, nec præstandum est nec referendum: puta si de calumniâ deferens jurare nolit. *l.* 34. §. 4. *ff. h. t.* Si jam plenè probatum sit; eò quòd jusjurandum ob defectum probationum receptum est. Si delatum sit ei, qui in eo loco non sortiebatur forum competens. *l.* 35. §. *ult. ff. h. t.* Denique si deferens non habuerit deferendi jus. *l.* 35. §. 1. *ff. h. t.* (XIV, XV.)

10. De cætero quisquis delatum nec præstare nec referre vult, à judice condemnandus est; ita tamen, ut ei supersit appellationis remedium, dum fortè minùs rectè sibi jusjurandum delatum existimat. *l.* 12. §. 2. *C. de rebus credit.* cessante hoc in

casu

casu ratione appellationis denegandæ; cùm transactum non videatur ubi non est juratum. Quòd si de jurandi modo inter litigantes haud conveniat, judex partes interponens arbitrari solet, quo modo jurandum sit. *l.* 34. §. 5. *ff. h. t.* (XVI.)

11. *Necessarium* jusjurandum est, quod ob defectum probationis judex, parte etiam non petente, defert actori vel reo. *l.* 31. *ff. h. t.* idque in causis civilibus, non criminalibus, in quibus quæstioni locus est, & luce meridianâ clariores desiderantur probationes. *l. ult. C. de probat.* ac perjurium meritò metuitur. (XXVII, XXVIII, XXIX.)

12. Est verò hoc *necessarium* secundùm D. D. vel *suppletorium*, quod judex defert ei qui semiplenè vel saltem non plenè probavit, cum illa probatio non esset per præsumptiones elisa, vel *purgatorium*, quod judex ei defert, contra quem nonnullæ leviores militant præsumptiones, ut se ab iis liberet. Nec hîc præstandum calumniæ jusjurandum; cum adversarius non deferat, & in judice deferente cesset calumniæ suspicio.

13. Effectus jurisjurandi voluntarii & judicialis præstiti, vel, cum susceptum esset, per adversarium remissi (*l.* 8. *C. h. t.*) est, quod reo, qui juraverit, competat exceptio jurisjurandi. §. 4. *Inst. de except.* nisi ad judiciale accesserit insuper judicis sententia, quo casu magis utilis danda rei judicatæ exceptio. *l.* 8. *C. de reb. cred.* Observandum enim sententiam quidem post judiciale jusjurandum plerumque sequi. *l.* 34. §. *ult. ff. h. t.* non tamen id necessitatis esse; cum ipsum jusjurandum transactionem & decisionem abunde contineat. *l.* 2. *l.* 31. *ff. h. t. l.* 56. *ff. de re jud.* transactio verò litem cæptam dirimat sine sententiâ subsequente. *arg. l.* 2. *ff. si quis caut. in jud. sist.* (XVII.)

14. Quòd si jus suum jurejurando actor asseruerit, in factum actionem ex jurejurando, vel secutâ ad judiciale condemnatione, utilem rei judicatæ actionem est habiturus. *l.* 8. *C. de reb. cred. l.* 9. §. *ult. ff. h. t.* §. 11. *Inst. de action.* Nec postmodum inquiritur, an debeatur, sed id tantùm, an juratum sit, sive verè sive falsô. *d.* §. 11. *Inst. de act. d.* §. 4. *Inst. de except.* Sic ut nec appellationi locus sit, nec propter instrumenta noviter reperta aut perjurii prætextu rescindatur jusjurandum. *l.* 31. *in fin. ff. h. t. l. pen.* §. 1. 3. *C. h. t. l.* 21. *ff. de dolo.* Obst. pejerans in dolo est, qui sic ei prodesset. Resp. potest quis etiam errore sine dolo pejerare: & si dolo perjurium sit præstitum, forsitan ex causâ doli fiet rescissio. *arg. l.* 19. *C. de transact.* junct. *l.* 2. *ff. h. t.* Si tamen non inspectis testamenti tabulis

tabulis quis sibi quid legatum esse juraverit, iis verò postea inspectis nihil relictum inveniatur, nihil quoque jurans ex suo consequetur perjurio. *l. ult. C. h. t.* & si quis fraudulenter jusjurandum debitori suo in fraudem creditorum detulerit, exceptione doli creditores fraudati contra jurantem uti possunt. *l.* 9. §. 5. *ff. h. t.* [XVIII, XXV.]

15. Hæc autem in factum actio semper in personam est, cum ex quâdam conventione nasci videatur. *l.* 26. §. 2. *ff. h. t.* ac proinde non contra quosvis rei, de quâ juratum, possessores, sed inter eos solos, inter quos juratum est, competit. *l.* 9. *in fin. l.* 10. *l.* 11. *ff. h. t. l.* 7. §. 7. *ff. de Public. in rem act.* idque in simplum, etsi negotium, de quo juratum est, tale sit, ut inficiatione lis crescat in duplum. *l.* 30. *ff. h. t.* Quamvis de cætero hæc actio sit tantùm adjectitia qualitas pristinæ actionis sive in rem sive in personam competentis. *d. l.* 9. *in fin. l.* 10. 11. *ff. h. t. l.* 7. §. 7. *ff. de Publ. in rem act.* quam & ideo nec novat nec tollit jusjurandum præstitum, sed magis hanc in factum actioni pristinæ adjicit. *l.* 7. §. 7. *ff. de Publ. act. l.* 13. §. 3. 5. *ff. h. t. l.* 25. §. 1. *ff. de constit. pecun.* adeò ut impropriè ad novationis speciem jusjurandum referatur in *l.* 26. §. 2. *ff. h. t.* nec alio fortè sensu quàm quatenus nova qualitas actioni ante competenti accedit. (XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV.)

16. Necessarii jurisjurandi effectus est, quod vim probandi in judiciis obtineat, & ad illud sequi debeat judicis sententia; ex quâ deinde actio & exceptio directa rei judicatæ datur. Ut tamen admissa sit hic appellatio, & propter perjurium ac instrumenta noviter reperta impetretur rescissio. *l.* 31. *ff. h. t.* [XXX.]

17. Licèt autem de perjurio nullo modo in voluntario vel judiciali juxta ante dicta, & difficiliùs in necessario jurejurando quæratur: licèt insuper pejerans per Principis venerationem læsæ Majestatis reus non sit. *l.* 2. *C. h. t. l.* 2. *C. ad leg. Jul. Majest.* non tamen ideo perjurium extra omnem pœnam est. *l.* 22. *ff. de dolo* nam & infamiâ notatos perjuros legimus. *l.* 41. *C. de transact.* & extra ordinem verberatos, criminis falsi & stellionatûs reos postulatos, ac ad damnum perjurio aliis illatum reparandum condemnatos. *l.* 13. *C. de testibus l. ult. ff. stellionatus.* ulterioribus pœnis interim Deo ultori relictis. *l.* 2. *C. h. t.* (XXXII.)

18. *Moribus.* Nullum hodie admittitur jusjurandum extra judiciale, sed tantùm judiciale; ita ut pars parti quidem deferat

ferat vel referat, ſed tamen non ante delatio illa rata ſit, quàm ſi eam judex approbaverit. Cumque ita moribus delatio jurisjurandi non à merâ partium voluntate, ſed ſimul à concurrente judicis autoritate & arbitrio dependeat, non mirum, quòd etiam hodie de perjurio in tali caſu, æquè ac in jurejurando per judicem ſimpliciter delato, quæri poſſit, & à ſententiâ ad tale jusjurandum latâ appellari, ſaltem mediante reſtitutionis auxilio, ſi ex inſtrumentis noviter repertis clarè de perjurio doceri poſſit; ne perjurus aliàs ex ſuo ſcelere lucrum ſentiat: qui inſuper extra ordinem pro modo admiſſi arbitrio judicis coërcetur.

Cæterùm apud nos vix eſt, ut permittatur, jusjurandum veritatis aut crudelitatis in anima domini per procuratorem præſtari. Jusjurandum autem per actorem reo delatum in materia furti aut ſimilis delicti, ac ab eo præſtitum (quod nempe illud haud commiſerit) privatam quidem actoris intentionem perimit, at non accuſationem ad pœnam publicam per fiſci advocatum alioſque ſimiles inſtituendam; quæ non obſtante jurejurando moveri poteſt. Quod ſi quis jusjurandum detulerit, & necdum acceptatum revocaverit, iterum illud referre poteſt, impetratâ prius in integrum reſtitutione.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 1. *de rebus creditis & jurejurando.*

TIT. III.

De in Litem jurando.

2. JUsjurandum in litem in genere eſt, quo propter dolum aut culpam adverſarii non reſtituentis aut exhibentis, aut non ſolventis, aliquis rem ſuam aut ſibi debitam æſtimat. *l.*2.§.1.*l.*3.*ff. h.t.* Et vel veritatis eſt vel affectionis. Veritatis jusjurandum in litem eſt, quod à judice defertur actori, ſi res culpâ rei perierit aut deterior facta ſit, vel etiam dolo in judiciis ſtricti juris. Eoque res æſtimanda ex communi hominum opinione, quanti verè eſt, ſeu quanti verè intereſt actoris: ac in omnibus bonæ fidei arbitrariis & ſtricti juris actionibus locum habet. *l.* 5. *pr. &* §. *ult. ff. h. t.* etiam quandoque in rebus fungibilibus. *l.* 3. *ff. h. t.* Si tamen deferente judice actor jurare declinet, ipſe judex æſtimabit. *arg. l.* 71. *ff. de rei vind.* imo, ſi judex ſatis commodè æſtimare poſſit, non rectè jusjurandum defert actori. *l.* 4. §. *ult. l.* 5. §. *ult. l.* 6. *ff. h.t.* (1.)

2. Affe-

2. Affectionis jnsjurandum in litem dicitur, cùm ob dolum aut contumaciam adversarii non restituentis, res in judicium deducta æstimatur ab actore ultra verum pretium *l.* 1. *ff. b. t. l.* 2. *C. b. t. l.* 68. *ff. de rei vind.* ob levem planè culpam huic jurijurando locus non est. *l.* 4. §. *ult. l.* 5. §. 3. *ff. b. t.* excepto fortè casu in tutore, favore pupilli in *l. pen. C. b. t.* Est autem hoc deferendum à judice. *l.* 4. §. 1. *ff. b. t.* actori, qui dominus est, vel saltem suo nomine litem est contestatus: non procuratori. *l.* 7. *ff. b. t.* nec impuberi. Pubes, si velit, jurare potest, ut & tutor: qui tamen si jurare noluerit, eo nomine pupillo non tenetur. *l.* 4. *ff. b. t.* Mater ne volens quidem pro pupillis ad hoc jusjurandum admittitur. *d. l.* 4. & hæres de suâ, non defuncti, affectione jurat. (II, III.)

7. Juratur autem contra dolosum aut contumacem, non contra hæredes ex contumaciâ dolove defuncti, cùm hoc jusjurandum contumaciæ pœnam contineat. *l.* 8. *ff. b. t.* nisi lis cum defuncto sit contestata. *l.* 4. *C. b. t.* Habetque locum in omnibus judiciis bonæ fidei & arbitrariis, in quibus de restituendo vel exhibendo agitur, sive in rem sive in personam. *l.* 2. *l.* 5. *ff. b. t. l.* 68. *ff. de rei vind.* Vide *l.* 7. *ff. si servit. vind. l.* 16. §. 3. *ff. de pign. & hyp. l.* 18. *ff. de dolo.* Non in aliis, velut emptione, & contrariis commodati, depositi, similibusque judiciis, in quibus non venit res restituenda. *l.* 5. *ff. depositi.* Nec denique in stricti juris actionibus. *arg. l.* 5. *pr. & l.* 6. *ff. b. t.* Obst. *l.* 5. *in fin. b. t.* Resp. agit de jurejurando veritatis, non affectionis. Obst. *l.* 9. *ff. b. t.* Resp. etiam ibi de simplici æstimatione, quæ ex veritate, non affectione fit, quæstio est. Obst. *l.* 8. §. 1. *l.* 9. *ff. de act. rer. amot.* Resp. eadem solutio est, & in *l.* 9. legendum, *invictum non suo pretio, &c.* (IV, V.)

4. Jurari verò potest hîc in infinitum: quamquam & judici liberum est vel ab initio certam præfigere quantitatem, intra quam juretur; vel quia hîc de perjurio, licèt non facilè, quæri potest. *l. ult. ff. b. t.* etiam minoris posteà condemnare reum, nec sequi jusjurandum; imo & planè absolvere. *l.* 4. §. 2. 3. *l.* 5. §. 1. 2. *ff. b. t.* Obst. *Nov.* 82. *c.* 10. Resp. ibi de jurejurando veritatis, quo declarantur litis impensæ, agitur. (VI.)

5. Cæterùm si reus dolo fecerit, quò minùs possit restituere, hoc jusjurandum omnino necessarium est: sed si rem possidens eandem restituere contumaciter detrectet; in judicis est arbitrio, utrùm actori hoc velit jusjurandum deferre, an jubere rem auferri manu militari. *arg. l.* 5. §. 1. *ff. b. t.* junct. *l.* 68. *ff. de rei vind.* Et si propter dolum desinentis possidere jam præstita

ſtita fuerit æſtimatio jurejurando determinata, jurans tamen ſolventi actiones præſtare non cogitur, nec ſolvens contra poſſeſſores Publicianam habet actionem. *l.* 63. 69. 70. *ff. de rei vind.* (VII.)

6. *Moribus.* Jusjurandum in litem affectionis hodie vix obtinet, &, ſi res reſtituenda manu militari auferri nequeat, dum fortè dolo poſſeſſoris periit, ſolent plerumque Judices id quod intereſt ex bono & æquo ipſi æſtimare ac ſtatuere.

* Adde *ex Cod. l.* 5. *tit.* 53. *de in litem jurando.*

TIT. IV.

De Condictione causâ datâ causâ non ſecutâ.

1. Condictio in genere eſt omnis actio perſonalis, vindicationi oppoſita §. 15. *Inſt. de action.* cujus ſpecies eſt condictio hæc causâ datâ causâ non ſecutâ; actio nempe perſonalis, quâ id quod ob cauſam futuram (non præteritam) datum vel collatum vel accepto latum eſt, repetitur, quia ea cauſa non eſt ſecuta. *l.* 10. 14. *ff. b. t. l.* 52. *ff. de condict. indeb.* modò cauſa expreſſa ſit, non in mente retenta. *l.* 7. *C. b. t.* Competens danti & hæredibus contra accipientem & hæredes ad rei datæ reſtitutionem cum fructibus & acceſſionibus *l.* 12. *ff. b. t.* non uſuris ex mora *arg. l.* 1. *C. de condict. indeb.* (I, II, III.)

2. Cauſa autem non ſequitur, vel quia alter præſtare non vult, cum poſſet; eoque caſu locus eſt huic condictioni, modò elapſum ſit tempus præfixum. *l.* 3. §. 2. *ff. b. t.* vel quia præſtare non poteſt, nec per eum ſtat, quo minus poſſit; quo caſu hæc quidem ceſſat condictio, ſed tamen condictioni ex pœnitentia locus eſt, etiam ſæpe poſt interitum rei, quæ viciſſim danda, vel in qua aliquid faciendum erat. *l.* 3. §. 2. 3. *l.* 5. §. 1. 2. *l. ult. ff. b. t.* in contractibus enim innominatis à datione incipientibus, qui & hujus tituli fundamentum ſunt, licita eſt pœnitentia, quamdiu res eſt integra. *l.* 5. *ff. b. t.* adeò ut ad hæredes tranſeat pœnitendi facultas. *arg. l.* 37. *ff. de acquir. hæred.* (IV.)

3. Integra verò res videtur etiam, cum res viciſſim præſtanda caſu periit, ſed tali, quo, etſi nihil datum eſſet ut viciſſim ea daretur, fuiſſet peritura, atque ita dominus idem damnum fuiſſet paſſurus. Secus quam obtineret, ſi occcaſione dationis

dationis accipiens in re viciſſim præſtanda caſum ſit paſſus, veluti ſi accipiens ut ſervum manumittat, profectus ſit ad præſidem ad eum manumittendum, aliàs non profecturus, & ita ſervus à latronibus in itinere occiſus ſit: neque enim tunc condictioni ullo modo locus eſt. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* Obſt. *l.* 10. *C. h. t.* Reſp. vel limitanda eſt ex *d. l.* 5. §. *ult.* vel dicendum, ceſſare quidem condictionem cauſâ datâ, de qua in *d. l.* 10. ſed non ideo protinus excluſam quoque eſſe pœnitentiam. *arg. l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* (V.)

4. Quod ſi datum ſit ob cauſam impoſſibilem, aut ea talis eſt naturâ, aut moribus. Si naturâ, idque ſciverit dans, ceſſabit repetitio; ſin ignoraverit, condictioni locus erit. *arg. l.* 53. *ff. de reg. jur. l.* 8. *C. h. t.* Obſt. *l.* 31. *ff. de oblig. & act.* Reſp. reſtringenda eſt ad contractus nominatos, in quibus nondum dominium datione tranſlatum erat. Sed ſi moribus ſeu jure ſit cauſa impoſſibilis, & hoc ipſum dans ignoraverit, ſi quidem errore juris, ceſſabit repetitio *arg. l.* 7. 9. *ff. de jur. & fact. ignor. l.* 10. *C. eod.* ſin facti ignorantia, condictio dati non deneganda: quo modo intelligenda. *l.* 1. 5. 6. 9. *C. h. t.* (VII, VIII.)

5. *Moribus.* Contractus innominati non admittunt hodie pœnitentiam; ac proinde etiam ceſſabit condictio ex capite pœnitentiæ, licèt res adhuc integra ſit.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 6. *de condictione ob cauſam datorum.*

TIT. V.

De Condictione ob turpem vel injuſtam cauſam.

1. Condictio ob turpem cauſam eſt actio perſonalis ſtricti juris, quâ repetitur quod datum eſt ob factum continens turpitudinem ex parte accipientis, licèt jam turpe factum ſubſecutum fuerit, veluti ſi quis pecuniam, alteri dederit, ne is delinquat, vel ut reſtituat ad quod reſtituendum jam ante erat obligatus. *l.* 1. §. 2. *l.* 2. *pr.* & §. 1. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* Competens ei qui dedit, contra accipientem, & hæredes quatenùs ad eos pervenit, ad id ut res, vel ſi ea perierit, æſtimatio ejus reſtituatur, unà cum fructibus ac acceſſionibus, non uſuris. *l.* 4. *C. h. t.* (I.)

2. Denegatur tamen hæc condictio, ſi vel ſolius dantis ſit turpi-

turpitudo, ut in casu. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* vel simul dantis & accipientis, quo refer, si quis judici dederit, ut pro se judicaret, licèt in bona causa. *l.* 2. §. *ult. l.* 3. *ff. h. t.* meliorque his in casibus, velut in pari turpitudine, est conditio possidentis. *l.* 3. *l.* 8. *ff. h. t.* Quod tamen non impedit, quo minùs fiscus possidenti turpe lucrum extorqueat; *auth. novo jure. C. de pœna jud. qui male jud. arg. l.* 32. §. *ult. ff. de donat. inter vir. & uxor.* vel etiam tertius, cujus interest, ob turpem causam non esse datum. *l.* 4. §. *ult. l.* 5. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Condictio ob injustam causam est actio personalis, quâ repetitur id quod datum est ob causam, nullam quidem turpitudinem specialem continentem, sed tamen jure civili improbatam. *l.* 6. 7. *ff. h. t. l.* 3. *C. de condict. ex lege.* (IV.)

4. Quòd si ex turpi vel injusta causa promissio tantùm facta sit, exceptio opponi, vel cautio seu chirographum condici potest. *l.* 1. *C. h. t.* etenim ex chirographo, quo promissio ob turpem causam comprehensa, summo quidem jure actio datur, sed exceptione eliditur. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 134. *ff. de verb. oblig.* Obst. *l.* 5. *C. h. t. l.* 26. *ff. de verb. oblig.* Resp. actio non datur cum effectu, atque ita effectu inspecto non valet quod actum est. (V, VI.)

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 7. *de condictione ob turpem causam & tit.* 9. *de condict. ex lege & sine causa vel injusta causa.*

TIT VI.
De Condictione indebiti.

1. CONdictio indebiti est actio personalis, ex quasi contractu. §. *pen. Inst. de obl. ex quasi contr.* §. 1. *Inst. quib. mod. de contrah. obl.* quâ repetitur indebitè solutum. Quod ut locum habeat, requiritur primò, ut & naturaliter & civiliter indebitum sit, quod solutum est; nam si naturaliter sit debitum, licèt civiliter indebitum, cessabit condictio. *l.* 64. *ff. h. t.* Quòd si ex die incerto an extiturus sit, aut sub incerta conditione debitum, ante ejus existentiam solutum sit, condici potest ante diei talis, aut conditionis eventum, non post. Sed si dies certus sit, vel dies aut conditio incerta quidem quando extitura sit, certum tamen eam quandoque extituram, solutum ante diem condici nequit, nec interusurium peti, quippe quod sequitur rei principalis debitæ naturam. *l.* 13. 16. 17. 18. 56. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Quòd si quis summo quidem jure civili debeat, sed ex-

 ceptione

ceptione perpetuâ tutus ſit, adhuc condictioni locus erit, ſi modò exceptio in excipientis favorem, non in odium alterius principaliter introducta ſit. *l.* 26. §. 3. *l.* 40. 43. *ff. h. t.* (exceptis caſibus in *l.* 33. *ff. h. t. l.* 49. §. 1. *ff. de fidejuſſ.*) Obſt. *l.* 28. *l.* 60. *ff. h. t.* Reſp. in *l.* 28. videtur ſciens indebitum ſolviſſe in verbis *ſponte ſuâ*; cui non datur repetitio. Et in *l.* 60. *ff. h. t.* caſus eſt, quo quis ſolverat ante ſententiam; adeòque eo tempore, quo & naturaliter & civiliter erat debitum: qualem ſolutionem, ſemel rectè factam, enervare non poterat poſtea perperam ſubſecuta judicis abſolutio. Quòd ſi pars ſoluti ſit debita, pars indebita, ſola repetenda pars indebita. Unde qui alternativè duas res promiſerat, ſi utramque ſolverit, condicit eam quam vult, electionem enim habet. *l. pen. C. h. t.* rejectâ Ulpiani ſententiâ quæ eſt in *l.* 26. §. *pen. in fin. ff. h. t.* (IV, V.)

3. Secundò ad hanc condictionem requiritur, ut ignorans ſolverit ignoranti indebitum, nam ſi ſciens ſcienti, vel ignoranti dederit indebitum, donaſſe videtur. *l.* 53. *ff. de reg. jur.* quo pertinet caſus *l.* 2. *C. de fideicommiſſ.* Si ſolvens dubitet an debeat, adhuc repetitioni locus eſt. *l. ult. C. h. t.* unde & id quandoque expreſsâ conventione cavebatur, *ut redderetur ſi appareret indebitum. l.* 2. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 50. *ff. h. t.* Reſp. ibi nihil de reddendo cautum erat, & ſciebat ſolvens nihil deberi. (VI.)

4. Tertiò deſideratur, ut quis ignorantiâ facti probabili ſolutionem fecerit: nam ſi juris ignorantiâ id contigerit, repetitio ceſſat. *l.* 2. 3. 10. *C. de jur. & fact. ignor. l.* 9. *C. ad leg. Falcid.* Obſt. *l.* 2. §. 1. *l.* 3. *l.* 23. §. 2. *l.* 54. *ff. h. t.* Reſp. in omnibus his legibus facilè termini habiles concipi poſſunt, ut non juris, ſed facti ſit ignorantia. Obſt. *l.* 1. *ff. ut in poſſeſſ. legat. &c.* Reſp. exceptio eſt; benignè receptum illud, ut ſervetur defuncti voluntas. Obſt. *l.* 7. 8. *ff. de jur. & fact. ignor.* Reſp. ibi de *damnis amittendæ rei* agitur; at hìc per ſolutionem res jam amiſſa eſt. (VII.)

5. Competit autem hæc actio ſolventi, ejuſque hæredi, & domino cujus mandato procurator ſolvit. *l.* 6. *l.* 12. *ff. h. t.* non procuratori aut tutori, ſi pupilli vel domini nomine ſolverint. *l.* 6. §. *ult. l.* 57. *ff. h. t.* nec ei, qui debitum alienum nomine debitoris ſolvit. *l.* 44. *ff. h. t.* ſecus ſi ſuo nomine, quaſi ipſe fuiſſet debitor. *l.* 19. §. 1. *l.* 65. §. *ult. ff. h. t. arg. l.* 47. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 5. *C. de petit. hæred.* Reſp. non repetit ibi ſolvens, quia non de ſuo, ſed de rebus potiùs hæreditariis videtur ſolviſſe;

visse; unde & deducit ex hæreditate, quam restituit. *d. l.* 5. (VIII, IX, X.)

6. Datur contra accipientem, & ejus hæredes, etiam pupillum quatenùs est factus locupletior. *arg. l.* 13. §. *ult. l.* 14. *ff. h. t.* non contra eos, quibus solutio profuit. *l.* 49. *ff. h. t.* Ad id ut res cum accessionibus & fructibus, non item usuris, restituatur. *l.* 15. *ff. h. t. l.* 1. *C. eod.* adeò ut & possessionem alienæ rei indebitè solutam quis possit condicere, licèt elapsum sit tantum tempus, quo res potuisset usucapi. *l.* 15. §. 1. *ff. h. t.* (XI, XII, XIII.)

7. Cæterùm probatio, indebitum esse quod solutum est, incumbit actori; nisi reus negaverit solutionem sibi factam esse, & mendacii convictus sit; vel actor sit miles, minor, mulier, aut rusticus, qui onus probandi rejiciunt in adversarium. *l.* 25. *ff. de probat.* (XIV.)

8. Cessat hæc condictio, si solutio facta sit ex causis, in quibus lis inficiatione crescit in duplum. §. *ult. Inst. de obl. ex quasi contract.* ut & si quid datum sit ex causa transactionis, vel rei judicatæ; nisi evidens sit in transactione calumnia. *l.* 65. §. 1. *ff. h. t. l.* 1. *C. eod.* Etiam cessat in casu *l.* 32. §. 2. *ff. h. t.* non tamen generali renuntiatione. *l. ult.* §. 3. *ff. h. t.* (XV, XVI, XVII, XVIII, XX.)

9. Sed & ex adverso casus sunt, quibus licèt naturalis subsit obligatio, solutum tamen condici potest, puta, si mulier ex sua intercessione solverit. *l.* 40. *ff. h. t.* si quis absque insinuatione donaverit ultra quingentos aureos. *l.* 21. §. 1. *ff. de donation.* si legata ultra dodrantem hæres solverit. *C. l.* 9. *ad leg. Falcid.* (XVII.)

10. *Moribus.* Si quis sciens indebitum acceperit, vix est ut hodiè furtum faciat; adeòque non condictione furtivâ, sed magis indebiti nudâ repetitione conveniri potest. Et quia ex inficiatione lis hodiè non solet in duplum crescere, etiam non cessabit indebiti condictio in deposito miserabili, vel damno legis Aquiliæ, & similibus, quibus de jure Romano lis ex inficiatione crescebat in duplum.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 5. *de condictione indebiti.*

TIT. VII.
De Condictione sine causa.

1. CONdictio sine causa est actio personalis, quâ repetitur res apud alium sine causa existens, licèt antea causa subfuerit.

ſubfuerit. Et vel generalis eſt, quæ cum aliis condictionibus concurrere poteſt, *l. 1. ff. h. t.* vel ſpecialis, quæ tunc locum habet, cum aliis locus non eſt: veluti ad repetendum chirographum, quo quis ſe obligavit, cùm pecunia numerata non eſſet, vel numerata quidem, ſed rurſus reſtituta. *l. 2. 4. C. de condict. ex lege.* ut & ſi quid datum ſit ob talem cauſam, quæ ipſo jure nulla eſt, etiamſi tunc & dantis & accipientis concurrat turpitudo. *l. ult. ff. h. t.* (I, II.)

* Adde *ex Cod. libr. 4. tit. 9. de condict. ex lege & ſine cauſa.*

LIBER XIII.

TIT. I.

De Condictione Furtiva.

I. CONdictio furtiva (quæ in odium furum introducta eſt, §. 14. *Inſt. de act.* & locum habet ſi res necdum vindicata, vel novatio facta ſit, *l. 10. 17. ff. h. t.*) eſt actio perſonalis ex delicto, rei perſecutoria ex parte actoris, pœnalis ex parte rei, competens ei, qui & tempore furti facti, & quo actio intentatur, dominus eſt: nam ſi alterutro tempore res furtiva ad alium pertinuerit, hæc actio non datur. *l. 10. §. 2. 3. l. 11. ff. h. t.* multòque minùs ſi agere volens neutro tempore dominium habuerit; qualis commodatarius, depoſitarius. *l. 14. §. 16. ff. de furtis.* & fructuarius reſpectu fructuum, qui adhuc pendentes per prædonem ablati. *l. 12. §. 5. ff. de uſufr.* creditor tamen pignore ſurrepto, incerti conditionem habet. *l. 12. ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Datur contra furem, etiam uxorem, cum non infamet. *l. 3. §. 2. ff. de act. rer. amot. l. 36. ff. de obl. & act.* & furis hæredes licèt infantes. *l. 2. ff. h. t.* in ſolidum pro portione hæreditaria, licèt nihil ex re furtiva ad eos pervenerit. *l. 9. ff. h. t.* Obſt. *l. ult. C. rer. amot.* junct. *l. 6. §. 4. ff. eod.* Reſp. ſenſus *d. l. ult.* eſt, quod ſi plures hæredes ſint, ſinguli teneantur pro portione hæreditaria, ſeu pro ea parte quæ ad eos pervenit, non ex re furtiva, ſed ex hæreditate furis. Obſt. *l. 4. §. ult. l. 10. ff. de tut. & rat. diſtrah.* Reſp. per *furti condictionem.* ibi deſignatur actio furti; in verbis enim *damni injuriæ furti condictio* vocabulum *condictionis* non ad furtum tantùm, ſed & ad damnum ac injuriam referendum, quatenùs generaliter om-

nem

nem in personam actionem significat. §. 15. *Inst. de act.* Contra patrem furis, vel dominum non ultra competit, quam quatenùs ad eos pervenit. *l.* 4. *l. pen. ff. h. t. l.* 3. §. 12. *ff. de pecul. l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. de act. rer. amot.* sed nullo modo contra eum, qui absque contrectatione, vel ope tantùm, vel solo juvit consilio, *l.* 6. *ff. h. t.* Obst. *l.* 53. §. 2. *ff. de verb. signif.* Resp. locum habet, si cum ope concurrat ipsius rei contrectatio. Quòd si plures simul contrectando furtum fecerint, contra singulos in solidum actio datur, sed unius præstatione cæteri liberantur. *l.* 1. *C. h. t.* de cætero nihil interest utrùm proprietatis, an usûs, vel possessionis furtum sit factum. *l.* 16. *ff. h. t.* (IV, V, VII.)

3. Tendit ad id, ut restituatur res surrepta vel species inde facta; *l.* 13. *ff. h. t.* unà cum fructibus perceptis & percipiendis *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* ac eo quod interest. *l.* 3. *ff. h. t.* aut si res interierit, præstetur æstimatio, quanti ea unquam plurimi fuerit, à tempore furti facti, licèt impensâ furis sit melior facta. *l.* 8. *pr.* & §. 1. *l.* 13. *ff. h. t.* Obst. *l.* 2. §. 3. *ff. de privat. delict.* Resp. tempus judicii accipiendi in fure idem est cum tempore moræ; cùm protinùs fur cogi possit judicium accipere. (VI, VIII.)

4. *Moribus.* Non tantùm domini, sed & omnes alii, quorum interest, repetunt à fure rem sibi ablatam.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 8. *de condict. furtivâ.*

TIT. II.
De Condictione ex Lege.

1. Condictio ex lege est actio personalis nata ex obligatione civili per legem novam, id est lege 12. tabul. posteriorem, introducta, cui non est adjectum certum nomen, aut forma actionis. *l. un. ff. h. t.* veluti in donatione ex *l.* 35. *C. de donat.* ut & in *l.* 30. *C. de inoff. test. l.* 1. *C. h. t. l.* 27. §. *ult. l.* 28. *ff. ad leg. Jul. de adult. l.* 2. *C. de debit. civit.* §. 24. 25. *Inst. de Action.* (I, II.)

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 9. *de condictione ex lege, &c.*

TIT. III.
De Condictione Triticaria.

1. Condictio triticaria, forsan à tritico sic dicta; est actio prætoria personalis, quâ rei cujusvis corporalis vel incorpora-

corporalis quomodocumque debitæ ex contractu vel delicto æstimationem præstandam esse contenditur. *l.* 1. *ff. h. t.* & quia pecunia numerata non æstimatur sed æstimat, hinc ea sola in hanc actionem non venit. *d. l.* 1. (I.)

2. Hæc verò condictio non planè nova actio videtur, sed magis veteris actionis adjectitia qualitas: & ideo vel bonæ fidei vel stricti juris, vel arbitraria dici potest, pro natura actionis principalis, quâ res ipsa petenda fuisset. Proinde si ea fuerit bonæ fidei, hæc quoque talis erit, & in æstimatione facienda spectandum rei judicatæ tempus. *l.* 3. *ff. h. t.* sin illa stricti juris sit, etiam hæc ejusdem conditionis erit, ac in æstimanda re litis contestatæ tempus attendendum. *l.* 4. *ff. h. t. arg. l.* 3. §. 2. *ff. commodat.* non, quòd præcisè litis contestatæ vel rei judicatæ tempora consideranda sint, sed potiùs totum illud spatium, quod inter moram & litem contestatam aut sententiam intercessit; ut ita sua cuique mora, & non alteri noceat. *arg. l.* 37. *ff. mandati. l.* 8. §. 1. *ff. de condict. furtiva* ex quo fundamento explicandæ plures aliæ leges; puta *l.* 22. *ff. de reb. cred. l.* 12. §. 1. *ff. quis caut. in jud. fact. l.* 59. *ff. verb. obl. l.* 37. *pr. ff. mandati. l.* 22. *ff. de obl. & act. l.* 28. *ff. novation.* (II, III, IV.)

TIT. IV.

De eo quod certo loco dari oportet.

1. SI quis se certo loco soluturum promiserit, summo jure alibi in stricti juris negotiis conveniri nequit. Ne tamen inutilis fiat promissio, introducta est ex æquitate *actio de eo quod certo loco l.* 1. *ff. h. t.* quæ est prætoria arbitraria in personam, quâ res ex negotio civili stricti juris certo loco præstanda alibi petitur, factâ tamen mentione loci, ne plus loco petatur. §. 33. *Inst. de action.* ut judex pro locorum diversitate pluris vel minoris reum condemnet; cum alibi facilior, alibi difficilior sit rei vel etiam ipsius pecuniæ præstatio. *l.* 2. §. *ult. l.* 3. *ff. h. t.* Quòd si ex negotio bonæ fidei res certo loco debeatur, huic actioni locus non est. *l.* 7. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Datur contra eum, qui certo loco dare promisit, si ibi non det tempore constituto; vel, si nulla temporis sit facta mentio, intra tale tempus, quo commodè ad locum designatum pervenire poterat. *l.* 2. §. 6. *ff. h. t. l.* 137. §. 2. *ff. de verb. obl.* etiam contra fidejussorem ex mora propria *l.* 8. *ff. h. t.* non ex mora debitoris principalis; licèt ex mora principalis ad

usuras

usuras teneatur in stipulatum deductas in casum moræ, si in omnem causam fidejusserit: est enim inter usuras & id quod interest hâc actione petendum ratio differentiæ in eo, quod in stricti juris judiciis (de quibus hîc agitur) usuræ considerentur non ut accessoriæ, sed tanquam novum debitum ex nova stipulatione, ad inducendam in strictis judiciis usurarum obligationem necessaria; id verò quanti interest, tantùm sit accessorium unius debiti seu obligationis. Unde & solutâ parte principalis debiti, id quod interest tantùm peti potest respectu partis adhuc persolvendæ; cum tamen usuræ in stipulatum deductæ etiam post sortem solutam peti possint, qui plenus sensus est. *l.* 8. *ff. b. t.* (III.)

3. Quòd si duo loca alternativè promissioni adjecta sint, velut *Ephesi aut Capuæ centum*, debitoris electio est, in quo velit loco solvere, sed eo cessante, creditoris est electio, in quo ex duobus locis velit petere, etiam sine alterius loci mentione. *l.* 2. §. 3. *ff. b. t.* & si facta sit alternatio rerum & locorum, ut *centum Capuæ vel equum Ephesi*, creditor, cessante promissore, non modò loci sed & rei electionem habet propter locum. *d. l.* 2. §. 3. *ff. b. t.* sed si extra duo loca, promissioni alternatim adjecta, creditor alibi petere velit, utriusque loci facienda mentio. *d. l.* 2. §. 2. *ff. b. t.* (IV.)

4. Conveniendus autem promissor non in alio, quocunque loco, sed eo tantùm, in quo sortiretur quoque forum competens, si soli adjectio facta non esset, ne alioquin durioris sit conditionis quàm illi, qui sine loci mentione promiserunt; quales tantùm in foro competente conveniuntur. *arg. l.* 19. §. *ult. ff. de judiciis* sic ut in *l.* 43. *ff. de judic.* & *l.* 16. §. 1. *ff. de constit. pecun.* vocabulum *ubique* designare videatur omnia ea loca, in quibus ex generali legum dispositione actiones intentari possunt. (V.)

5. Præcipuè verò in æstimando eo quod interest inquirendum, in cujus gratiam adjectio loci facta sit: etenim, si actoris causâ, etiam maximè ejus habenda ratio, ut consequatur quanti interest; ut tamen reus ex æquitate plerumque sit absolvendus, ubi cautionem de re in loco destinato persolvenda præstiterit. *l.* 4. §. *ult. ff. b. t.* Sin rei, seu promissoris gratiâ, id maximè curandum, ne ille in damno versetur, licèt fortè in mora sit, & sui copiam non faciat in loco adjecto. *l.* 2. *pr. ff. b. t.* (VI.)

6. Quòd si quis alibi extra locum oppositum rem debitam acceptaverit, id quod interest ultra nequit exigere. *l.* 8. *l. ult. in fin. ff.*

in fin. ff. h. t. Obst. *l.* 2. §. 7. *ff. h. t.* Resp. ibi solutio facta erat adjecto, & non secundùm formam stipulationis in ipso loco constituto: ac proinde non ipso jure, sed tantùm exceptione tutus erat solvens; cui post solutionem ita factam excipienti opponi jure poterat replicatio, quod adjectus solutioni alio loco contra formam stipulationis acceptans creditoris jus respectu ejus quod interest immutare non potuerit. Invitus tamen creditor cogi nequit, ut alio quam convento loco promissum acceptet, nisi simul id quod interest præstetur. *l. pen. ff. h. t.* Obst. *l.* 137. §. 2. *ff. de verb. obl.* Resp. debitor ubique quidem solvere potest, sed volenti creditori. (VII.)

7. Cæterùm temporis adjectio non facit, actionem dari arbitrariam, ut quidem loci mentio, licèt id quod interest ibi ex mora peti possit. *l.* 4. *ff. h. t.* nam nec judex arbitratur, utrùm actoris an rei intersit respectu temporis, sed solùm considerat quanti intersit actoris: nec secundò actor prohibetur post tempus agere summo jure, uti alio loco quis agere prohibitus est; sic ut in tempore non militet eadem actionis arbitrariæ ex necessitate introducendæ ratio. (VIII, IX.)

8. *Moribus.* Si quis certo loco se daturum promiserit, non potest ibi conveniri, nisi illic inveniatur aut bona habeat, quæ arresto graventur, licèt fori privilegio renunciasset, & se specialiter judicis illius jurisdictionis subjecisset. Quòd si quis plus loco petat, reus ab instantia absolvitur, & actor in expensas condemnatur.

* Adde *ex Cod. libr.* 2. *tit.* 18. *ubi conveniatur, qui certo loco dare promisit.*

TIT. V.

De Constituta Pecunia.

1. Constitutum est conventio prætoria citra stipulationem, quâ quis promittit se soluturum quod ipse vel alius debet, idque inter præsentes vel absentes, nuncio, litteris *l.* 14. §. 3. *l.* 5. *ff. h. t.* Quòd si quis, cum stipulari vellet, non servaverit formam stipulationis, id quod actum est non valet jure constituti. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 8. *ff. de acceptil. l.* 27. §. 9. *ff. de pact.* Resp. ibi agitur de liberatione, quæ favorabilior. (I, II.)

2. Constituere possunt omnes, qui possunt obligari. Illis, quibus aliquid est debitum, non alteri pro altero, ne procuratori quidem, sic ut alteri quàm ei cui constitutum est quæ-

reretur

reretur obligatio. *l.* 5. §. 2. & 5. 6. *ff. h. t.* exceptis tutoribus, curatoribus, actoribus, & eo, qui magis nuncii ac ministri quàm procuratoris munere fungitur. *l.* 5. §. 7. *l.* 15. *ff. h. t.* Potest tamen Titio constitui quod Mævio est debitum, eo consentiente, ita ut ipsi Titio quæratur actio. *l.* 5. §. 2. 6. *ff. h. t.* (III, X.)

3. In constitutum deduci potest omne debitum, sive corporalium sive incorporalium. *l.* 2. *C. h. t.* in totum vel pro parte: minùs enim, quàm est debitum, constitui potest, non plus, & quod excedit, non debetur, ac solutum condicitur. *l.* 11. 12. 13. *ff. h. t.* nisi quis sciens plus constituerit, & solverit; donasse enim videtur. *arg. l.* 53. *ff. de reg. jur.* Nec refert purum sit an conditionale. *l.* 19. *ff. h. t.* an in diem, adeò ut in diem debens possit constituere, se vel statim vel citeriore die, id est, maturiùs soluturum. *l.* 3. *in fin. l.* 4. *ff. h. t.* Uti nec interest, utrùm naturale tantùm subsit debitum, an naturale & civile simul, modò tale sit, quod per exceptionem elidi nequit. *l.* 1. §. 7. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* (IV, V, VI, VII.)

4. Quòd si is debeat, qui ab hostibus captus est, hoc quoque debitum constitui ab alio, nihil impedit, cùm maneat obligatio, non obstante captivitate, respectu bonorum captivi quæ ad eundem redeuntem reversura jure postliminii. *l.* 11. *ff. h. t.* Obst. *l.* 47. *ff. de fidejuss.* Resp. alia in deportato ratio est, cujus bona cum oneribus ita fisco cedunt, ut nulla contra deportatum obligatio vel quantùm ad personam vel quantùm ad bona supersit. (VIII.)

5. Ubi autem in universum deficit principale debitum, non valet constitutum, nec erronea constituentis confessio ei obest. *l.* 5. §. 2. *l. ult. ff. h. t. l.* 2. *C. eod.* ut tamen sufficiat ad constituti validitatem, quod principalis subsit obligatio, cujus respectu & fidejussores & pignora, licèt non promissa, rectè constituuntur. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* Quodque ea subfuerit tempore constituti celebrati, licèt postea evanuerit, antequam existeret conditio constituto apposita, dum fortè constitutum erat conditionale. *l.* 18. §. 1. *ff. h. t.* (IX.)

6. Hinc nascitur actio de constituta pecunia, competens ei, cui constitutum est & hæredi; contra constituentem & hæredem. Si plures constituerint, divisionis beneficio locus est. *l. ult. C. h. t.* Si quis dixerit *dabitur à me & Titio*, pro parte dimidia (sed si ita, *à me aut Titio*, in solidum constituens tenetur: nullo vero modo obligatus videbitur, si impersonaliter dixerit *satisfiet aut. si quando. C. h. t.* quamvis aliud in stipulatio-

pulatione servetur, in qua cùm præcedat solennis interrogatio, faciliùs fieri potest applicatio verbi *satisfiet. arg. l.* 1. §. 2. *ff. V. O.* quàm ubi interrogatio haud antecedit, ut est constitutum. (XI.)

7. Tendit ad id ut præstetur quod constitutum seu promissum est; ut tamen induciæ modicæ, non minùs decem dierum, ad solvendum, etiam purè constituenti sint indulgendæ. *l.* 21. §. 1. *ff. h. t.* Singulare autem est in constituto, quòd si creditor tempore faciendæ solutionis in mora fuerit acceptandi totum debitum oblatum; vel etiam ante diem constituto appositum recusaverit oblatum, nullam justam habens recusandi causam, postmodum ultra nequeat ex constituto agere, eique sola principalis actio supersit. *l.* 17. 18. *ff. h. t.* cum alioquin mora prior per posteriorem purgari possit. (XII.)

8. Qui autem pro alio constituit & solvit, exemplo fidejussorum habet mandati vel negotiorum gestorum actionem. *arg.* §. 6. *Inst. de fidejuss. l.* 20. §. 1. *ff. mandati.*

9. *Moribus.* Constituti & stipulationis eadem hodie vis est, cùm ex omni nudo pacto serio prolato actio detur: adeòque pro alio constituens effectu à fidejussore non differt.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 18. *de constitutâ pecuniâ.*

TIT. VI.
Commodati vel contra.

1. COmmodatum est contractus bonæ fidei re constans, quo res alteri gratis ad certum tempus & modum utenda traditur, eâ lege ut finito usu vel tempore restituatur in specie. Commodari autem possunt res mobiles, immobiles, & incorporales, ut habitatio. *l.* 1. *ff. h. t. l.* 12. §. 2. *ff. de usufr. l.* 17. *ff. de præscr. verb.* propriæ & alienæ *l.* 15. *ff. h. t.* non fungibiles, nisi dicis causâ ad ostentationem fortè. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* (I.)

2. Hinc commodati actio nascitur, directa & contraria. Directa datur commodanti, etiam furi vel prædoni. *l.* 15. *ff. h. t.* licèt his non detur actio furti pœnalis; cujus diversa ratio est. *l.* 12. §. 1. *ff. de furtis.* Contra commodatarium ejusque hæredes finito tempore vel usu. Contra pupillum tamen & furiosum non aliter, quàm si is locupletior inde factus sit, licèt jam pubes factus dolum commiserit. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* quem tamen propter dolum post pubertatem commissum ad exhibendum conveniri posse, probabile est. *arg. l.* 2. *ff. h. t.* junct.

junct. *l.* 131. *ff. de reg. jur.* Si pluribus res commodata sit, contra singulos in solidum actio datur. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* nisi *communi periculo* plures rem utendam acceperint, id est, ut periculum rei inter eos esset divisum, quo casu singuli pro parte tantùm conveniendi. *l.* 21. §. 1. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Tendit hæc actio directa ad id, ut restituatur res commodata cum accessionibus. *l.* 5. §. 9. *ff. h. t.* vel si perierit, ejus præstetur æstimatio *l.* 17. §. *ult. ff. h. t.* aut id quod interest, si facta sit deterior. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* sive dolo sive quâvis culpâ commodatarii: nam & levissimam præstare tenetur ex ratione. *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* nisi aliud actum sit. Quòd si utriusque gratiâ, tam commodantis quàm commodatarii, contractus hic celebratus fuerit, tantùm levis; si solius commodantis causâ, solus dolus & lata culpa præstanda venit. *l.* 5. §. 10. *l.* 18. *pr. ff. h. t.* Casus planè fortuitus in re commodata domino nocebit, non commodatario; quippe qui casum non præstat, nisi ita convenerit, vel culpa præcesserit, vel res æstimata ad usum concessa fuerit. *l.* 5. §. 3. *ff. h. t. l.* 1. *Cod. eod.* §. 3. *Inst. quib. mod. re contrah. obl.* Annumerandum verò casui factum quoque tertii. *l.* 19. *ff. h. t.* junct. *l.* 41. *ff. locati.* Obst. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* Resp. agit de damno per correum seu concommodatarium, non extraneum dato. (IV, V, VI, VII.)

4. Contraria actio commodatario datur adversùs commodantem, ad id quod ei abest ex vitio rei commodatæ, dum servus, qui fur erat, aut dolia mucida, quibus vinum corruptum, à sciente ad usum concessa sunt. *l. pen. ff. h. t.* ut & ad impensas graviores in rem commodatam factas, non modicas, quas cum usu commodatarius pensare & ipse ferre debet. *l.* 18. §. 2. *ff. h. t.* Etiam ad pretium recuperandum, quod commodatarius commodanti loco rei amissæ præstiterat, si ea postmodum in commodantis reversa sit potestatem. *l.* 17. §. *ult. ff. h. t.* Ut tamen commodantis electio sit, an rem an pretium velit restituere. *d. l.* 17. §. *ult.* nisi commodatarius non hâc actione contrariâ agere, sed pretium condicere malit condictione sine causa, quo casu rem recipere non cogitur. *l.* 2. *ff. de condict. sine causa*, vel è contrario rem malit utiliter vindicare, velut emptione translatam; quo casu pretio non tenetur contentus esse. *l.* 63. *ff. de rei vind.* Denique etiam ad id quod interest commodatarii, si usus ei ante tempus sit ablatus sive ab extraneo sive ab ipso commodante. *l.* 17. §. 3. *ff. h. t.* Nec commodantem excusabit, quod doceat, se re commodatâ ante tempus ex inopinata causa ad proprios usus indigere:

gere: id enim licèt in locatione obtineat. *l.* 3. *C. de locat.* ad commodatum tamen nequaquam trahendum est: cùm conductor usu carens mercedem retineat, at commodatarius nihil sibi retinens graviùs damnum subeat; ut proinde sit dispar ratio. (VIII, IX.)

5. Cæterùm hæc omnia quæ commodatarius contrario petit judicio, etiam jure compensationis sibi servare potest, si vicissim ob damnum in re commodata datum quid debeat. *l.* 18. §. *ult. ff. h. t.* quamvis corporum ipsorum commodato concessorum retentionem non possit exercêre, qui sensus est legis ult. *C. h. t.* (X.)

6. *Moribus.* Commodatarium hodie prætextu debiti cujuscumque rem sibi commodato datam retinere posse receptum est; dum judicis autoritate rem commodatam arresto gravat: licèt verum sit, arrestum præstitâ cautione relaxari posse.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 23. *de commodato.*

TIT. VII.
De Pignoratitia Actione.

1. PIgnus est contractus bonæ fidei re constans, quo creditori res traditur in securitatem crediti, eâ lege, ut soluto debito idem in specie restituatur. Pignori dari possunt res omnes mobiles, immobiles, incorporales, propriæ, non alienæ, de quibus latiùs ad tit. *quæ res pign. dari pos.* (I.)

2. Cæterùm ex pignore actio nascitur pignoratitia directa & contraria. Directa datur debitori, vel ei qui pignus dedit, contra creditorem, non tertium possessorem cum quo non est contractum, ad id ut restituatur pignus & creditor præstet dolum ac levem culpam. *l.* 23. *ff. de reg. jur.* non levissimam, nisi solius creditoris gratiâ pignus contractum sit, atque ita simile sit commodato. *l.* 13. §. 1. *ff. h. t.* §. *ult. Inst. quib. mod. re contr. obl.* multòque minùs casum fortuitum *d.* §. *ult. Inst.* nisi id actum sit expresse vel tacitè: ut & in *l.* 6. *C. h. t.* Insuper ut restituantur fructus rei pignoratæ, licèt fortè prædo rem de facto pignori dedisset. *l.* 22. §. 2. *ff. h. t.* nisi pactum antichreseos adjectum fuerit, ut sc. fructus creditori cederent in vicem usurarum, quo casu si quidem expressum sit pactum antichreseos & incertus fructuum proventus, nihil reddendum ex fructibus, licèt illi legitimum excedant usurarum modum. *l.* 17. *C. de usuris.* sin tacitum fuerit, vel etiam in expresso certus sit fructuum proventus, id quod supra legitimas usuras ex

fru-

fructibus pignoris redactum est; domino pignoris est restituendum. *arg. l.* 14. *C. de usuris. l.* 8. *ff. in quib. caus. pign. tac. contrah.* (II, III, IV, V.)

3. Quòd si creditor pignus jam distraxerit, ad id, quod supra debitum ex pignore redactum est, hæc actio directa pignoratitia debitori datur; nec liberatur creditor debitorem emptori delegando. *l.* 42. *ff. h. t.* Obst. *l.* 24. §. 2. *ff. h. t.* Resp. non aliud illâ l. dicitur, quàm, creditorem suo periculo posse mandare actiones debitori contra emptorem, si debitor expectare nolit, donec creditor ab emptore pretium consecutus fuerit. (IV.)

4. Non aliter tamen huic actioni directæ locus est, quàm si integrum debitum creditori solutum sit, aut aliter ei satisfactum, non si pro parte. *l.* 9. §. 3. *ff. h. t.* licèt debitum personale inter plures debitoris hæredes divisum esset ipso jure, & unus eorum partem suam jam persolvisset. *l.* 1. 2. *C. de luit. pign.* Pro sorte tamen sua vel sola obligatione pignus, eâ solutâ, pro usuris à creditore retineri nequit. *l.* 11. §. 3. *ff. h. t.* quæ non est correcta per *l. un. C. etiam ob chirograph. pec. pign. ret.* Satisfactum autem creditori videtur, ita ut pignoratitiâ hâc debitor pignus recuperare possit, si ei volenti aliud pignus loco prioris, aut fidejussores animo liberandi pignus dati fuerint; non verò eo invito. *l.* 9. §. 3. *ff. h. t. l.* 6. §. 1. *ff. quib. mod. pign. solv.* nisi evidens sit, sine dispendio creditoris hoc posse fieri. *arg. l.* 38. *ff. de vict.* (VI.)

5. Quandoque tamen, & antequam solutum creditori vel satisfactum fuerit, hæc actio debitori competit: puta, si creditor pignore abutatur, vel impediat quo minùs debitor in re pignorata utatur jure suo, ad id quod interest. *l. ult. ff. h. t.* (VIII, IX.)

6. Contraria actio creditori datur contra debitorem: ad recuperandas impensas necessarias. *l.* 8. *ff. h. t.* etiam utiles, si non sint ipsi debitori nimis graves. *l.* 25. *ff. h. t.* & ad damnum reparandum, creditori ex re pignorata datum. *l.* 31. *ff. h. t.* ac denique, ut id quod interest præstetur, si æs pro auro, vel res alteri jam obligata, aut aliena, pignori data sit creditori ignoranti. *l.* 1. §. *ult. l.* 9. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t.* (X, XI.)

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 24. *de pignorat. action.*

LIBER

LIBER XIV.

TIT. I.

De Exercitoria Actione.

1. MAgiſter navis dicitur ad quem quotidiana navis cura ſpectat, ſive liber homo, ſive ſervus ſit. Exercitor verò, ad quem quotidianus quæſtus pertinet. Quâ occaſione prodita eſt actio exercitoria prætoria perpetua ex contractu magiſtri vel ſubſtituti, competens iis, qui cum magiſtro contraxerunt vel cum ſubmagiſtro, etiamſi eum invito exercitore magiſter ſubſtituerit. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* & eorum hæredibus: non tamen illis, qui contraxerunt cum nautis. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* Contra exercitorem, & ſi plures ſint, contra ſingulos in ſolidum, quamvis unius præſtatione cæteri liberentur. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. 3. *ff. h. t.* Niſi ſinguli per ſe navem exerceant ſine magiſtro; quo caſu ſinguli tantùm pro rata conveniendi. *l.* 4. *pr. ff. h. t.* Quòd ſi exercitor ſit filiusfamilias, ipſe quidem conveniri poteſt. *l.* 1. §. 22. *ff. h. t.* ſed nihilominus contra patrem quoque actio dari poteſt in ſolidum, ſi conſenſerit; de peculio, ſi conſenſus deſit. *l.* 1. §. 19. 20. *ff. h. t.* (I, II, III, IV, V.)

2. Datur ad id, ut perſolvatur quod magiſtri vel ſubſtituti contractu comprehenſum eſt, ut ex ſupra dictis manifeſtum eſt: ſi modò ejus rei gratiâ magiſter contraxerit, cui fuit præpoſitus, etiam ſi poſteà creditum inutiliter conſumpſerit. *l.* 1. §. 9. *ff. h. t.* modò etiam navigatio tale ac tantùm creditum deſideraverit: nam ſi ad navim armandam, quæ jam armata erat, quis crediderit, nihil ab exercitore recuperat; aut ſi plus juſto crediderit, id ſolum repetit, quatenus credi neceſſe erat. *l.* 1. §. 7. 8. *l. ult. ff. h. t.* niſi in pretiis rerum magiſter creditorem dolo decepiſſet: tunc enim in ſolidum tenetur exercitor. *l.* 1. §. 10. *ff. h. t.* Quòd ſi plures ejuſdem navis magiſtri ſint, ſi quidem diviſis officiis ſint præpoſiti, non ultra obligatur exercitor, quàm quatenus quiſque eorum intra officii terminos contraxit. Sin conjunctim, ex ſingulorum contractu conveniri poteſt, niſi in iis conſtituendis id actum ſit, ne unus ſine altero contrahat. *l.* 1. §. 13. 14. *ff. h. t.* (VI, VII.)

3. Po-

3. Poteſt & actione directâ conveniri exercitor. §. *ult. Inſt. quod cum eo qui in alien. poteſt.* poteſt quoque ipſe magiſter, ſi homo liber ſit. *l.* 1. §. 17. *ff. h. t.* licèt ex adverſo exercitor convenire nequeat eum, qui cum magiſtro contraxit, niſi in ſubſidium, cùm à magiſtro ſuum nequit conſequi. *d. l.* 1. §. 18. *ff. h. t.* (VIII.)

4. *Moribus.* Nec exercitores ſinguli hodie in ſolidum tenentur ex facto magiſtri; nec omnes exercitores ſimul ultra æſtimationem navis & eorum quæ in navi ſunt obligantur, adeòque liberari poſſunt à ſolidi præſtatione tum exercitores, tum inſtitorem præponentes ſolvendo id, quod communiter in ſocietate habere comperiuntur.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 25. *de inſtitoria & exercitoriâ actione.*

TIT. II.

Ad Legem Rhodiam de Jactu.

1. CElebres navigandi peritiâ Rhodienſes de rebus nauticis leges varias tulerunt, quas Romani tanquam æquas probarunt; eam præcipuè quæ de jactu agit. Quâ cautum, ut ſi ob tempeſtatem merces quædam navis levandæ gratiâ jactæ fuerint, damnum ex rebus ſalvis pro rata reparetur. Æquum ſc. viſum fuit, ut contribuant, qui per jacturam alienarum ſuas conſervarunt. *l.* 1. *l.* 2. *pr. &* §. 2. *ff. h. t.* nec obſt. *l.* 14. *ff. de præſcr. verb.* cùm propter jactum non teneatur, quod tantùm innuit. *d. l.* 14. ſed quia res ſuas ſalvas habet, quibus non ſalvis ex jactu non eſſet obligatus. (I, II.)

2. Jactui autem æquiparatur, ſi jacturæ occaſione merces aliæ detectæ atque ita aquæ aſperſione corruptæ ſint: nam & corruptionis nomine dominis mercium corruptarum contribuendum eſt, ſi plus ſit in damno ſeu corruptione, quàm in contributione: etenim ſi plus ſit in contributione, quàm eſt in damno per aſperſionem illato, ipſi mercium corruptarum domini adhuc aliis, quorum res projectæ, pro rata contribuunt. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* Sed & jacturæ ſimile eſt, ſi merces quædam in ſcapham conjectæ ſint, ut navis portum faciliùs intraret, & ſcapha perierit. *l.* 4. *ff. h. t.* (III, IV.)

3. Nulla interim actio prodita eſt domino mercium jactarum contra ſalvatarum dominos, ſed ipſe potius contra navis magiſtrum actione locati conducti experitur, ut is à cæteris contributionem exigat vel retentione mercium vel actione

conducti

conducti. *l.* 2. *ff. h. t.* Si tamen magister actiones mercium jactarum domino cedere velit, audiendus videtur. *arg. l.* 51. *ff. de peculio.* cùm non teneatur præstare ut cæteri solvendo sint, *arg. l.* 2. §. 6. *ff. h. t.* (II.)

4. Contribuunt autem omnes, quorum res per jactum aliarum mercium salvatæ sunt, etiam dominus navis. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* imo & ipse mercium projectarum dominus; quippe cui pro rata tantò minus tribuitur, quantùm cæteris ex contributione decessit seu abest. (XII, XIII, XIV.)

5. Non aliter tamen contributioni locus est, quàm si navis ipsa salva sit, & justum sine culpa nautæ subfuerit periculum; ac denique ex consensu ac voluntate merces projectæ sint, aliudve damnum rebus illatum periculi communis evitandi gratiâ, non vi aut casu.

6. Proinde non contribuendum, si navis non obstante jactu postmodùm alio loco perierit. *l.* 4. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* Nec, si ipsa navis violentiâ tempestatis damnum senserit; quamvis aliud obtineat, si communis periculi removendi causâ navis armamenta dejecta sint. *l.* 3. *l.* 5. §. 1. *l.* 6. *ff. h. t.* Nec, si piratæ res quasdam per vim abstulerint: secùs quàm obtinet, si rebus quibusdam datis, navis cum mercibus redempta sit. *l.* 2. §. 3. *ff. h. t.* Nec denique si jactus sit factus ob culpam magistri plus justo navem onerantis. (IX, X.)

7. Æstimandæ autem in contributione res omnes & jactæ & salvæ, exceptis esculentis in navi consumendis & liberis corporibus. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* & jactæ quidem, quanti emptæ sunt: salvæ verò quanti venire possunt. *l.* 2. §. 4. *ff. h. t.* (XV.)

8. Quòd si post jactum res quædam recuperentur, eatenùs exoneratur contributio; vel si jam facta, contributum pro rata repetitur. *l.* 2. §. *pen. ff. h. t.* neque enim per jactum amittitur dominium. *l.* 2. §. *ult. l.* 8. *ff. h. t.* nisi res tales projectæ sint, quæ protinùs aspersione aquæ corrumpuntur. *l.* 43. §. 11. *ff. de furtis.* Sed si post navis interitum ex projectis nonnulla supersint salva, forte per urinatores extracta, vel dum scapha salva est in quam merces conjectæ, ipsâ nave nihilominus submersâ, nulla horum omnium nomine facienda contributio illis, quorum res cum nave perierint: licèt ex adverso ex rebus quæ cum nave perierant post jactum, iterumque per urinatores extractæ fuerant, contribuendum sit dominis rerum projectarum. *l.* 4. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* (IX.)

9. *Moribus.* Res tam jactæ quàm salvæ tanti hodie æstimantur; ubi de contributione quæstio est, quanti vendi possunt

ſunt in loco deſtinato, deducto naulo & aliis impenſis. Bona autem naufragorum apud nos priſtinis dominis reſtituenda ſunt, ut & in tempeſtate navis levandæ gratiâ ejecta: quæ tamen, ſi domini intra annum & ſex ſeptimanas vindicare neglexerint, fiſco cedunt. Quamvis in Anglia, Gallia, Hiſpania aliiſque locis hæc protinùs à fiſco occupentur, duriore conſuetudine.

Tit. III.
De Inſtitoria Actione.

1. INſtitor dicitur, qui tabernæ vel officinæ eſt præpoſitus, ſive liber homo, ſive ſervus, ſive maſculus, ſive fœmina, ſive pubes, ſive impubes. *l.* 7. 8. *ff. h. t.* Ab hoc appellata eſt actio inſtitoria, exercitoriæ in pleriſque ſimilis; competit enim ei, qui cum inſtitore contraxit, & ita fidem præponentis videtur ſecutus; contra præponentem & hæredes. *l.* 15. *ff. h. t.* & ſi plures præpoſuerint, contra ſingulos in ſolidum. *l.* 13. §. *ult. l.* 14. *ff. h. t.* Si pupilli præpoſuerint autore tutore, in ſolidum; ſed deficiente autoritate, tantùm quatenus locupletiores facti conveniuntur. *l.* 9. 10. *ff. h. t.* Si filiif. præfecerint, aut ſervi, domino vel patre permittente, dominum patremve non in ſolidum, ſed tributoriâ actione reddent obligatum. *l.* 1. §. 20. *ff. de excit. act.* (I, II.)

2. Datur ad id, ut præſtetur quod inſtitoris contractu comprehenſum eſt: modò contractum fuerit ejus rei gratiâ cui præpoſitus eſt inſtitor. (III.)

3. Eſt autem vel directa vel utilis: directa locum habet, ſi toti negotiationi inſtitor ſit præpoſitus; utilis verò, ſi uni tantùm actui, puta receptioni pecuniæ, fructibus colligendis & diſtrahendis. *l.* 16. *l. pen. ff. h. t.* vel ſi deliquerit. *l.* 5. §. 8. *ff. h. t.* vel contractum ſit cum inſtitore poſt mortem præponentis, licèt præponentem mortuum eſſe non ignoraverit qui cum inſtitore contraxit; idque negotiationis favore contra mandati naturam quod morte mandantis extinguitur. *l.* 17. §. 2. 3. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 41. *ff. de reb. cred.* Reſp. ibi igitur de præpoſito pecuniæ fœnebri, in quo non militat ille negotiationis favor. (III, IV.)

4. Poteſt tamen & ipſe inſtitor, ſi homo liber ſit actione directâ conveniri. *arg. l.* 7. §. 11. *ff. ad Senatuſc. Maced.* idque durante adhuc officio; non eo finito; niſi inſtitor inſuper ſe ut fidejuſſorem obligaverit. *l. ult. ff. h. t.* Obſt. *l.* 49. *ff. mandati.*

Resp. obstrictus est institor post officium depositum, non ad id, ut ipse conveniatur; sed tantùm, ne contra suum factum veniat: qui sensus est *d. l.* 49. (VI, VII.)

5. Cessat hæc actio; si præponens palam affixâ tabernæ tabellâ prohibuerit cum institore contrahi. Si tamen vel institor tabellam corruperit aut amoverit, vel ipsa tabella propter vetustatem aut aliter legi non potuerit, & ita cum ignorantibus institor adhuc contraxerit, præponentis damnum erit, isque obligabitur. *l.* 11. §. 3. 4. 5.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 25. *de instit. & exercit. act.*

Tit. IV.
De Tributoria Actione.

1. Tributoria actio locum habet, cùm filiusfam. aut servus in merce peculiari negotiatus est permittente patre vel domino; non item eo ignorante, aut jubente, quibus casibus actio de peculio, aut quod jussu potiùs movenda foret. Si Servus pupilli vel furiosi sit, tutoris aut curatoris patientia requiritur: si plurium dominorum, scientia & patientia singulorum est necessaria; alioquin ignorantes de peculio, scientes soli hâc tributoriâ tenentur. *l.* 3. *pr. &* §. 2. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Habet autem locum in omnis generis negotiatione. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* modò in merce peculiari exerceatur. *l.* 5. §. 4. *ff. h. t.* Et datur illis, qui in merce peculiari crediderunt, eorumque hæredibus, contra patrem vel dominum & eorum hæredes, quatenus ad eos pervenit. *l.* 7. §. *ult. l.* 8. *ff. h. t.* ad id ut pater vel dominus faciat æqualem mercis peculiaris aut pretii inde redacti distributionem. *l.* 5. §. 11. *ff. h. t.* §. 3. *Inst. quod cum eo qui in al. pot.* Quòd si servus aut filiuf. separatas negotiationes aut tabernas habeant, etiam cujusque negotiationis aut tabernæ creditores separatim in tributum vocandi. *l.* 5. §. 15. 16. *ff. h. t.* (III, IV.)

3. Conventus autem hâc actione pater vel dominus, ipse distribuere non cogitur, si nolit; sed potius arbiter à prætore dandus est qui dividat. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* Et si iniquè sit facta distributio, si quidem dolo distribuentis, is de suo læsis creditoribus hoc damnum reparat. *l.* 7. §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 8. *ff. h. t.* Resp. sensus est ob dolum distribuentis non dari famosam de dolo actionem, sed hanc tributoriam. Si verò sine dolo minus sit alicui tributum quàm æquum erat, læsus non contra

tra

tra distribuentem, sed eos qui plus justo acceperunt, regressum habet; cùm singuli cavere teneantur, se restituturos pro rata, si alii emerserint. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* (v, vi.)

4. Cæterùm in hac actione pater & dominus non sunt potiores reliquis creditoribus; sed par eorum cum reliquis creditoribus causa est, salvo tamen cuique suo privilegio vel hypothecâ. *l.* 1. *l.* 5. §. 8. *&* 18. *ff. h. t.* licèt enim peculium regulariter possint adimere. *l.* 8. *ff. de pecul.* non tamen in necem aliorum creditorum. *l.* 21. *ff. de pecul.* Nec refert, ante, an post negotiationem in merce peculiari pater aut dominus filiorum aut servorum creditores facti sint, ex quacunque causa. *l.* 5. §. 7. 8. *ff. h. t.* (iv.)

5. *Moribus.* Si mercator pluribus in locis tabernas habeat; hodiè non ad singulas tabernas cujusque tabernæ creditores separatim, sed ad omnes tabernas omnes promiscuè creditores in tributum vocari, probabiliùs quidam esse censent; sed contrarium adstruxi in *comment. h. t. num.* 7. 8.

Tit. V.

Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur.

1. Filiusf. licèt patrem obliget de peculio, tamen & ipse obligatur; quamvis in eum, quamdiu filiusf. est, & nihil proprium habet, executio non dirigatur. *l.* 39. *ff. de obl. & Act.* Sed tunc potius, cùm factus est paterfam. sive sponte, sive jussu patris contraxerit: in solidum quidem, si patri ex testamento vel ab intestato vel ex fideicommisso vel per querelam inofficiosi hæres extiterit. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* non ultra verò quàm facere potest, si patri non successerit, vel ex minima tantùm parte; vel cùm successisset, alteri restituere rogatus sit, sic ut competentiæ gaudeat beneficio: & meritò, cùm ex hujusmodi contractibus exiguum lucrum plerumque senserit. *l.* 2. 3. 5. §. *ult. ff. h. t.* (i, ii.)

2. Non tamen ex hoc beneficio filiusfam. priùs deducit æs alienum aliis debitum creditoribus, quibuscum jam sui juris factus contraxerat: adversus quos etiam non gaudet hoc beneficio, licèt ea tantùm possideat, quæ ex hoc beneficio sibi servavit, cùm per eos conveniretur, quibuscum in potestate adhuc constitutus contraxerat. *l.* 49. *ff. de re judic.* Obst. *l.* 3. *in fin. ff. h. t.* Resp. dicitur *eorum qui, postquam sui juris factus*

 est,

est, cum eo contraxerunt rationem habendam; non eo respectu, quasi deducendum esset quod ipsis est debitum; sed potius, quod, postquam illi, qui cum eo adhuc filiof. constituto contraxerunt, occupando sibi jam acquisivissent quatenus filius conventus facere poterat, nihilominus actionem de eo, quod adhuc ex beneficio competentiæ superest, habeant illi qui cum eo sui juris facto contraxerant: quorum proinde rectè dicitur *haberi ratio*, in quantum exceptione competentiæ excludi nequeunt. Inter ipsos autem creditores, quibus adhuc in potestate constitutus inceperat debere, occupantis aut privilegiati conditio melior est. *l.* 3. *ff. h. t.* (III)

3. Cæterùm hoc beneficium hæredibus non datur. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* nec locum habet, si filius ex delicto conveniatur. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* aut se dolo patremfam. dixerit contractûs tempore. *l.* 6. *ff. h. t.* nec etiam post longum tempus post multos annos in quo filius sui juris factus est: nisi causâ cognitâ. *l.* 4. §. 4. *ff. h. t.* (IV.)

4. *Moribus.* Si liberi adhuc in patria potestate constituti contraxerit in solidum conveniri poterunt, licèt à paterna abstineant hæreditate; nisi restitutionis implorent auxilium dum ætatis lubrico se lapsos in contrahendo docent.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 26. *quod cum eo, qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur, vel de peculio sive quod jussu aut in rem verso.*

TIT. VI.
De Senatusconsulto Macedoniano.

1. SEnatusconsulto Macedoniano, (dicto à Macedone improbo fœneratore, qui incertis nominibus mutuum filiisf. dabat, ut redderent, si patri supervixissent, post ejus obitum) cautum fuit, ne filiisf. credatur mutua pecunia. *l.* 1. *ff. h. t.* Quamvis & ante hoc SConsultum illud jus magna ex parte apud Romanos receptum esset, Tacito aliisque id testantibus. Si quis contra SConsultum crediderit, nec ab ipso filiof. nec à patre ejus potest repetere, repellendus oppositâ Macedoniani exceptione. *l.* 1. *ff. h. t.* etiam post sententiam, ad impediendam ejus executionem. *l.* 11. *ff. h. t.* Nec refert utrùm privatus mutuum dederit, an civitas. *l.* 15. *ff. h. t.* Obst. minoribus opponi nequit hæc exceptio, quorum tamen jure gaudet civitas. *l.* 11. §. *ult. ff. de minor.* junct. *l.* 4. *C. quib. ex caus. majores. l.* 3. *C. de jure reipubl.* Resp. gaudet in casibus in

in jure expressis, non in omnibus. Nec soli filio vel patri ejus prodest hæc exceptio sed & hæredibus ac fidejussoribus; nisi donandi animo intercesserint, aut patris voluntate. *l.* 9. §. 3. *ff. b. t.* (I, III.)

2. Pecuniæ autem appellatione hîc quidem propriè *numerata* tantùm venit; attamen & aliæ res, si in Senatusconsulti fraudem datæ sint. *l.* 3. §. 3. *ff. b. t.* Nomine verò filiifam. hîc omnes continentur, qui in potestate sunt, masculi vel fœminæ, primi vel ulterioris gradûs. *l.* 9. §. 2. *l.* 14. *ff. b. t.* (II.)

3. Cessat multis casibus hæc exceptio, puta in castrensi peculio. *l.* 1. *in fin. l.* 2. *ff. b. t.* Si pater ipse fuisset daturus. *l.* 7. §. 13. *ff. b. t.* Si jussus aut consensus patris adsit. *l.* 2. *l.* 4. *C. b. t.* Si institorio nomine filiusf. mutuum acceperit. *l.* 7. §. 11. *ff. b. t.* Si in rem patris ab initio accepta sit; secus si posteà tantùm versa. *l.* 17. *ff. b. t. arg. l.* 9. §. 2. *ff. b. t.* Si se patremfamilias dolo dixerit & ignoranti persuaserit. *l.* 1. *C. b. t.* Si omnium opinione pro patref. sit habitus; non, si à quibusdam tàntùm; veluti si, cum duo creditores essent, alter eorum sciverit, alter ignoraverit, eum esse filiumfam. *l.* 3. *l.* 7. §. 7. *ff. b. t.* Si pupillus aut minor aut filiusfamilias mutuum dederit. *l.* 3. §. 2. *ff. b. t. l.* 11. §. *ult. ff. de minorib.* Si promissio quidem mutui sit facta filiof. sed numeratio contigerit eo tempore quo jam sui juris erat. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. b. t.* Si pater, vel ipse filius jam paterf. factus, solverit vel totum mutuum vel partem ejus; ad reliquum enim omninò tenetur. *l.* 7. §. *pen. & ult. ff. b. t. arg. l.* 4. *C. de non numer. pecun.* secùs quàm obtinet si pignus datum sit; quo casu mutuum tantùm usque ad pignoris quantitatem repeti potest; cum enim pignus solummodo accessio quædam sit, ultra valorem suum non potuit mutuum confirmare. Quòd si filius solverit adhuc in sacris paternis constitutus, ipse quidem nummos solutos haud repetit; sed pater eos extantes, ut ut filiof. donatos, vindicat, consumptos malâ fide condicit, & ad eam malam fidem restringenda lex. *l.* 9. §. 1. *ff. b. t.* si enim bonâ fide consumpti sint, cessat repetitio; de qua consumptione bonâ fide facta intelligenda. *l.* 14. *ff. de reb. cred.* (IV, V, VI, VII, VIII, IX.)

4. Non tamen cessat hæc exceptio, si filiusf. ei renuntiaverit, cum enim non in ejus favorem, sed in odium fœneratorum & patris utilitatem introducta sit. *l.* 40. *ff. de condict. indeb.* frustra filiusf. renuntiaret juri alieno. Quòd si per credi-

torem suum cui exceptionem poterat opponere alteri delegari se passus sit, ipse quidem exceptione destitutus erit adversùs eum cui delegatus est; æquè ac cariturus esset indebiti condictione si solvisset. *l.* 19. *ff. de novat* Sed non ideò patri nocitura est delegatio, quo minùs ipse hâc exceptione utatur. *arg. l.* 9. §. 1. *ff. h. t.* (x.)

5. *Moribus.* Exceptio Macedoniani hodie non habet locum, si mutuum filiof. numeratum adhuc exstet, vel in ipsius, aut patris utilitatem sit conversum. Ut nec, si filius post annum 25. mutuum acceperit, cum ea ætate pro patrefam. habeatur. Quod si 25. annis minor sit, nuptias tamen jam contraxerit, mutuum accipiens efficaciter obligabitur; cùm per matrimonium sui juris factus esse censeatur. Non etiam danda hæc exceptio, si filiusf. id est minor 25. annis vectigalium conductor sit, aut mercator, atque ita mutuum acceperit: licèt ei deneganda non foret hoc casu restitutio in integrum propter minorennitatem. Quòd si quis hanc exceptionem in judicio opponere neglexerit, post sententiam eam opponi non posse censent Pragmatici, nisi appellatum fuerit.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 28. *ad Senatusconsultum Macedonianum.*

LIBER XV.

TIT. I.

De Peculio.

1. PEculium est patrimonium filiif. aut servi à rationibus dominicis vel paternis separatum. Quòd in filiisf. ex lege quadruplex est, castrense, quasi castrense, adventitium, idque vel plenum vel minus plenum, & profectitium. In servis verò simplex est, idque ex mera domini voluntate non nudis verbis, sed re per traditionem veram aut fictam declaratâ. *l.* 4. §. 8. *ff. h. t.*

2. Possunt autem in peculio esse omnis generis res, mobiles, immobiles, incorporales, etiam vestimenta. *l.* 25. *ff. h. t.* licèt ex sola vestis datione non incipiat primitùs nasci peculium. *l.* 40. §. 1. *ff. h. t.* Ut & ea quæ dominus servo debet. *l.* 7. §. *pen. ff. h. t.* nisi peculium legatum fuerit. §. 20. *Inst. de legatis* (II, III.)

3. Respectu omnis peculii servorum prodita est actio de peculio, ut & intuitu profectitii filiorumfam. quod patri quæritur. §. 1. *Inst. per quas pers. cuique acquir.* licèt filiusf. in eo hoc juris habeat, quòd, occupatis à fisco bonis paternis pro debito, peculium filiof. separetur, quia durat patria potestas. *l.* 3. §. 4. *in fin. ff. de minor.* Obst. *l.* 1. §. 4. *ff. quand. de pecul. act. annal. est.* Resp. agit de casu, quo bona patris ob crimen erant publicata. (III.)

4. Est autem actio de peculio perpetua, personalis, in rem scripta ex contractu vel quasi filiif. aut servi, non ex delicto nisi filiusf. inde ad pecuniam condemnatus sit. *l.* 3. §. 12. *ff. b. t.* competens iis, qui cum filiof. aut servo contraxerunt; etiam fructuariis qui cum suo servo fructuario, proprietarii nomine contrahente, contraxerunt, deducto tamen priùs eo quod penes fructuarium est ex peculio. *l.* 37. §. *ult. ff. b. t.* Obst. *l.* 118. *ff. de V. O.* Resp. agit de servo fructuario qui non nomine proprietarii sed ex re ipsius fructuarii quid fructuario promittit. (VII.)

5. Datur contra patrem, & cujusque ætatis aut sexûs dominum, ac quosvis peculii possessores, sive hæredes sint sive legatarii, sive alii ad quos peculium pervenit. *l.* 3. §. 2. *l.* 27. §. 2. *ff. b. t.* Et si plures domini sint, contra singulos in solidum. *l.* 27. §. *ult. ff. b. t.* pro parte tamen tantùm contra singulos, si plures uni domino hæredes extiterint, vel plures sint peculii possessores, & separatim partes peculii, (non communiter totum) possideant. *l.* 14. §. 1. *l.* 15. *l.* 29. *l.* 30. §. 1. *ff. b. t.* Quin imo, si alius proprietatem servi, alius usumfructum habeat, fructuarius in negotiis ex re sua vel operis servi profluentibus de peculio conveniendus est, proprietarius in aliis *l.* 2. *ff. b. t.* excusso tamen priùs fructuario, in subsidium de peculio tenetur proprietarius & vice versâ. *l.* 19. §. 1. *l.* 37. §. *ult. ff. b. t.* (VIII.)

6. Tendit ad id, ut præstetur quatenùs est in peculio; quod inspicitur tempore rei judicatæ. Sic ut hæc actio locum habeat, licèt tempore litis contestatæ nihil inveniatur in peculio, si modò termini habiles sint, ut ante sententiam quid in peculio esse possit. *l.* 30. *ff. b. t. l.* 7. §. 15. *ff. ex quib. caus. in possess. eatur.* secus, si nec sit in peculio, nec ultra possit acquiri *l.* 50. *ff. b. t.* (IX.)

7. Censetur autem esse in peculio, quod superest deductis iis quæ domino aut patri & illis, quos hi in sua potestate habent, quorum negotia gerunt, debentur, ut hic potior pa-

tris & domini quàm reliquorum creditorum causa sit. *l.* 9. §. 2. *& seqq. ff. h. t.* Si plures sint hæredes unius domini, singuli pro rata conventi etiam pro rata tantùm deducunt *l.* 14. *ff. h. t.* & si plures possessores peculii pro diviso, singuli tantum quod sibi, non quod aliis possessoribus debetur; secus si pro indiviso possideant, & unus in solidum conveniatur: tunc enim deducit & quod reliquis est debitum possessoribus. *l.* 15. *ff. h. t.* (x.)

8. *Moribus*. Ex contractibus aut factis famulorum ac ancillarum hodiè domini non tenentur ultra mercedem pro operis constitutam, nisi aliud in hoc aut illo casu statutis cautum inveniatur. Liberorum autem peculium profectitium etiamnùm patri acquiritur: quo pertinent & ea, quæ liberi ex re patris vel ejus occasione quæsiverunt; veluti, quæ ipsis donata sunt à patre spirituali, qui de fonte baptismatis suscepit, nisi is aliud expresè dixerit, & donata liberis præcipua esse voluerit. Quid quòd & patri acquirantur ea, quæ liberi in familia paterna constituti & patris impensis nutriti, suis operis lucrati sunt; quippe quæ cum alimentis pensanda. De cætero adventitii peculii ne usumfructum quidem apud nos pater habet; licèt in multis aliis locis hac in parte vigeat magis jus Romanum. Si tamen filius minorennis sit, pater tanquam legitimus administrator adventitii peculii ex contractu aut facto filii conveniri & ad solutionem inde faciendam condemnari potest.

TIT. II.

Quando de Peculio Actio annalis est.

1. SI peculium extinguatur, morte, emancipatione, missione, alienatione, aliove modo, (non tamen captivitate. *l.* 2. *in fin. ff. h. t.*) actio quoque de peculio perit. Sed ne casus improvisus creditoribus obsit, prætor eam extendit usque ad annum utilem ex eo tempore computandum, quo primùm experiundi potestas fuit. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* nisi principalis actio tempore breviori evanescat, quo casu nec ultra extendenda hæc de peculio. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* Estque hîc fructuum quoque & accessionum peculii jam extincti habenda ratio. *l. ult. ff. h. t.* (I, IV.)

2. Si servus manumissus sit, ac legatum ei sit peculium, contra manumissum tanquam peculii possessorem actio datur. *l.* 1. §. 10. *ff. de dote præleg.* Obst. *l.* 1. §. 7. *ff. h. t.* Resp. hæres

res tenetur, si tradiderit peculium legatario non exactâ cautione de hærede contra peculii creditores defendendo; eâ verò exactâ ipse manumissus conveniendus. (II.)

3. Quòd si servus alienatus sit creditor ab initio quidem potest actionem de peculio dividere, ita ut partem à novo partem à pristino domino intra annum petat. *l.* 27. §. 3. *ff. de pecul.* sed si cum uno litem in solidum jam contestatus sit, postea nequaquam potest dividere, & alterum pro parte convenire, nisi in subsidium. *l.* 47. §. 3. *ff. de pecul.* ubi verba, *re integrâ*, designant, si nondum partem consecutus fuerit. (III.)

4. *Moribus.* Filio mortuo, pater non tenetur intra annum de peculio, sed potiùs conveniendi erunt hæredes filii.

TIT III.
De in rem verso.

1. ACtio de in rem verso introducta est, ne patres vel domini locupletarentur cum alterius jactura. Et datur illis, qui in rem patris vel domini crediderunt filiof. vel servo, contra patrem vel dominum, ad id, ut præstetur, quatenùs in rem versum est, unà cum usuris, si principale negotium, cui accedit qualitas actionis de in rem verso, sit bonæ fidei; secus, si stricti juris. *l.* 10. §. 5. *ff. h. t.* Nec refert, pater dominusve sciverit an ignoraverit; modò creditum verè & cum effectu in rem versum sit: neque enim sufficit, in rem patris acceptum esse, si postea inutiliter consumptum sit. *l.* 3. §. 9. *ff. h. t.* modò etiam duret versum, id est, non fuerit filiof. aut servo jam restitutum à patre vel domino. *l.* 10. §. 6. *ff. h. t.* quanquam necesse non est, ut tempore hujus actionis motæ adhuc utilitas ex verso superfit; sed sufficit, quòd quandoque utile fuerit, licèt jam casu aliquo in rem versum, id est, utile esse, desierit. *l.* 3. §. 7. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Est autem inter necessariò & utiliter versum differentia, nam si quid ex necessitate in rem patris versum sit, puta ad ædes fulciendas, totum quatenùs versum est repetitur: sin utiliter tantùm, etiam non ultra agi potest, quàm quatenùs id ipsum domino utile fuit. *l.* 5. *ff. h. t.* Planè si quid voluptatis causâ factum sit, ejus tollendi potestatem tantùm habet creditor, quatenùs sine rei detrimento potest. *l.* 3. §. 4. *ff. h. t.* (IV.)

3. Cæterùm & versum videtur, si filiusfam. nomine patris, qui de peculio conveniri poterat, solverit. *l.* 10. §. 3. *ff. h. t.*

ff. h. t. secus, si suo nomine ut suum negotium gerens, licèt ita pater actione de peculio liberatus sit, ita accipienda. *l.* 10. §. *ult.* junct. *l.* 11. Sic quoque versum credendum est, si filiusf. mutuum acceptum patri donaverit. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 10. §. 2. *ff. h. t.* Resp. ibi nihil in rem patris versum erat, sed filius tantùm donandi animo se pro patre per novationem obligaverat. Obst. *l.* 7. *pr. ff. h. t.* Resp. ibi non pecunia mutuo accepta, sed aliquid ex peculio donatum erat domino per servum. (V.)

4. Cessat autem hæc actio, si de peculio jam actum sit. §. 4. 5. *Inst. quod cum eo qui in al. potest.* quamvis alioquin major utilitas in hac, quàm de peculio actione resideat; quatenùs hæc ultra annum ab extincto peculio durat perpetuò, & in concursu creditorum is qui in rem patris dominive credidit, & de in rem verso agit, aliis præfertur tantùm de peculio agentibus. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* §. 4. 5. *Inst. quod cum eo qui in al. potest.* Cessat in casu. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* si alter alterum prævenerit. (VI, VII.)

TIT. IV.

Quod jussu.

1. ACtio quod jussu est actio personalis, quæ datur creditoribus, qui jubente patre aut domino cum filiof. aut servo contraxerunt, contra patrem vel dominum, etiam fructuarium, si is jusserit. *l.* 1. §. *pen. ff. h. t.* & si plures jusserint, contra singulos in solidum. *l. ult. in fin. ff. h. t.* ad id, ut eatenus præstetur creditum, quatenus jussus est interpositus. *l.* 3. *ff. h. t.* quem si creditor excesserit, summam excedentem hàc actione non recuperat. Jussisse autem videtur & qui ratum habuit, quique contractui seu chirographo sui filiif. aut servi subscripsit. *l.* 1. §. 4. *& 6. ff. h. t.* (I.)

2. Non tamen huic actioni locus est, si quis ei jusserit credi, quem non habebat in sua potestate, velut servo alieno, licet posteà factus sit ejus dominus. *l.* 2. *in fin. ff. h. t.* aut pupillus jusserit sine tutoris autoritate. *l.* 1. §. 7. *ff. h. t.* vel jussus sit revocatus antequam crederetur. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* vel denique tantùm quis jusserit contractûs executionem. *l. ult. ff. h. t.* (II, III.)

LIBER XVI.

TIT. I.

Ad Senatusconsultum Velleianum.

1. SEnatusconsulto Velleiano, quod conditum Marco Silano & Velleio Tutore Consulibus, cautum est, ne fœminæ intercedant, nec ex sua intercessione cum effectu obligentur, datâ eis Velleiani Senatusc. exceptione. Licet enim prætor quandoque actiones adversùs eas ex intercessione deneget, & Senatus obligationem improbet. *l.* 16. *ff. h. t.* non tamen ipso jure, sed magis ope exceptionis tutæ sunt. *l.* 40. *ff. de condict. indeb.* nisi sine instrumento publico intercesserint. *l.* 23. §. *ult. C. h. t.* aut pro maritis suis. *auth. si qua mulier C. h. t.* (I.).

2. Opponit autem hanc exceptionem non tantùm ipsa mulier, sed & hæredes ejus; & qui mulieris mandato pro aliis intercesserunt; quique pro muliere intercedente fide jusserunt. *l.* 8. §. 4. 6. *l* 16. §. 1. *ff. h. t.* Creditori ex intercessione mulieris agenti, si is mulierem intercedere non ignoraverit. *l.* 1. *C. h. t. l.* 12. 28. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 13. *C. h. t.* Resp. vel pro *licèt* legendum illic *nisi*. vel 2. mulier in casu ibi proposito non intercessit, sed tantùm mutuam pecuniam sumpsit; licèt illam ex post facto pro marito erogaverit, creditore non ignorante, eam mariti suasione mutuum accepisse, ut deinceps illud, eodem marito permovente, in usus mariti erogaret. Quòd si mulierem intercedere creditor nesciverit, si quidem & ipsa mulier extra dolum sit, adhuc exceptioni locum fore dicendum est. *l.* 17. *ff. h. t.* si verò mulier fraudulenter apud creditorem ignorantem intercesserit, non est obstitura creditori hæc exceptio. *l.* 11. *l.* 27. *ff. h. t.* ut tamen creditoris sit, accuratiùs inquirere, si mulier non de novo contrahat, sed obligationem ante contractam suscipiat, cùm non facilè eo casu præsumatur ignorantia. *d. l.* 17. *pr. ff. h. t.* (II, III.)

3. Cæterùm opponi potest ante & post litem contestatam; etiam post sententiam. *l.* 11. *ff. ad SConsult. Maced.* eâque oppositâ, creditoribus in pristinos debitores & fidejussores actio reviviscit, vel restituitur, vel de novo nascitur, dum pro alio aliàs

aliàs contracturo mulier contraxit. *l.* 1. §. *ult. l.* 8. §. *pen. l.* 14. *ff. h. t.* & si mulier cum masculo fidejusserit, subductâ mulieris personâ solus masculus in solidum à creditore conveniri potest. *l.* 48. *ff. de fidejuss.* nisi id actum sit, ut & mulier & masculus viriles tantùm partes singuli deberent; uti id actum in casu. *l.* 8. *C. h. t.* propter verba, *patrem in id conveniri posse, in quod conveniretur si filiæ non intercessissent.* Obst. *l.* 18. *ff. h. t.* Resp. illic pro parte mulier in suum commodum intercesserat, & eatenùs cessat hæc exceptio. *l.* 17. §. *ult. ff. h. t.* cui cohæret. *d. l.* 18. (IV, V, VI, VII.)

4. Intercedit autem mulier multis modis, puta expromittendo, fidejubendo, mandando, pignora dando, constituendo, novando, debitorem in judicio defendendo, judicatum subeundo, novam obligationem pro alio necdum obligato contrahendo. *l.* 8. *pr.* §. 8. & 14. *l. ult.* §. 1. *ff. h. t. & passim.* etiam indemnitatem promittendo tutori; qui metuens fortè, ne in pupillos erogata ob eorum inopiam non recipiat, tutelam declinat: tunc enim mulier intercedit pro pupillis apud tutorem. *l.* 6. §. 1. 2. *C. h. t.* Obst. *l.* 8. §. 1. *l.* 19. *ff. h. t.* Resp. ibi non est intercessio, quia mulier nec veterem nec novam obligationem suscipit, sed eidem pro eodem se obligat. *d. ll.* (VIII.)

5. Cessat hæc exceptio pluribus casibus, veluti, si mulier ei renuntiaverit, sive in judicio sive extra judicium: vix enim est ut videri possit eâdem facilitate renuntiasse quâ intercessit. *l. ult.* §. 4. *ff. h. t.* Si donet, licèt ab alio mutuum acceperit ut donaret: vel si pro alio solvat sine intercessione. *l.* 4. §. 1. *l.* 5. *ff. h. t.* Si dolosè decipiendi causâ intercesserit. *l.* 11. *ff. h. t.* Si post biennium intercessionem repetierit. *l.* 22. *C. h. t.* nisi id fecisset pro marito *auth. si qua mulier C. h. t.* Si pro intercessione pretium acceperit. *l.* 23. *C. h. t.* Si pro dote vel pro libertate intercesserit. *l. pen. & ult. C. h. t.* vel apud minorem, nec solvendo sit debitor in quem actio foret restituenda. *l.* 12. *ff. de minorib.* vel in rem suam & propriam utilitatem. *l.* 2. *C. h. t.* vel debitor debitum pro quo mulier intercesserat, mulieri jam persolverit, ut ipsa creditori satisfaceret. *l.* 16. *ff. h. t.* (IX, X, XI.)

6. Non tamen cessat beneficium Velleiani, si mulier ex sua intercessione jam solverit; cum possit solutum indebiti condictione repetere. *l.* 40. *ff. de condict. indeb.* nisi malit adversùs eum, pro quo intercessit & solvit, actionem mandati intentare. *l.* 31. *ff. h. t.* (XII.)

7. *Moribus*

7. *Moribus*. Quicquid de jure Romano disputetur, usu saltem receptissimum est, mulierem Senatusconsulto Velleiano posse renuntiare etiam extra judicium, vel privato vel publico instrumento; modò de beneficio suo sit instructa. Quòd si mulier publicè mercaturam exerceat, & eâ occasione intercedat, hâc exceptione tuta esse nequit. Ut nec tuta est, si pro marito intercesserit, ipsius mariti autoritate; eò quòd maritus omnia mulieris bona, ipsâ etiam invitâ, alienare & obligare potest. Si tamen ea potestas marito sit adempta pactis dotalibus, (ut adimi eam posse alibi dicetur) atque ita jus Románum reductum sit, non aliter rectè pro marito mulier intercedit, quàm si huic Senatusconsulto & Auth. si qua mulier renuntiaverit.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 29. *ad Senatusconsultum Velleianum.*

Tit. II.
De Compensationibus.

1. Compensatio est *debiti & crediti inter se contributio & confusio. l.* 1. *ff. h. t.* quæ quovis tempore, etiam post sententiam allegari potest. *l.* 2. *C. h. t.* & opponitur omnibus, etiam pupillis. *l.* 11. *C. h. t.* ac cessionariis, ne aliàs debitori iniqua per cedentem inferatur conditio, *arg. l.* 4. 5. *ff. h. t.* si modò cedens debuerit ante cessionem atque ita ei compensatio objici potuerit; eò quòd ipso jure evanuit debitum ipso illo momento, quo quid incepit utrimque deberi. Obst. *l.* 33. §. *pen. l.* 34. *ff. de procurat.* Resp. agit de re conventione, quæ diversa est à compensatione ipso jure debitum perimente. Obst. *l.* 4. §. 27. 29. 30. *ff. de doli mal. & met. except.* Resp. ibi debitum non erat ipso jure extinctum, ut fit in compensatione; sed tantùm ope exceptionis, ut alia sit ratio. Objicitur & Patri compensatio, si filiusfam. ejus quid debeat, etsi suo nomine pater agat: & vice versâ creditori contra filiumfam. agenti, si creditor vicissim quid patri ejus debeat; modò caveat filius, patrem id non exacturum. *l.* 9. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* (I, II, III, IV, V, VI.)

2. Potest & procurator in rem suam eandem opponere. *l.* 18. *ff. h. t.* sive litem jam contestatus sit, sive non. *arg. l.* 3. *C. de novat. l.* 55. *ff. de procurat.* Obst. *d. l.* 18. *ff. h. t.* Resp. non excludit compensationem ante litem contestatam, quodque hic deest, aliunde supplendum. Etiam fidejussor respectu ejus,

quod

quod ſibi vel reo principali pro quo convenitur eſt debitum. *l.* 4. 5. *ff. h. t.* non item principali reſpectu ejus quod fidejuſſori creditor debebat, nec debitor pupillaris id quod tutor pro pupillo agens debebat ſuo nomine. *l. pen. ff. h. t.* nec etiam promiſſor uni correo credendi agenti rectè compenſat quod alter credendi correus viciſſim promiſſori debebat; niſi ſint ſocii. *l.* 10. *ff. de duob. reis conſtit.* nec debitor hæreditarius uni ex cohæredibus, pro ſua tantùm parte agenti, compenſationem objicit ejus, quod alter cohæres ei debet. *l.* 16. *ff. h. t.* Diviſâ tamen inter tutores unius pupilli tutelâ, compenſari poteſt uni tutori quod eſt debitum ab altero contutore ejuſdem pupilli nomine. *l.* 36. *ff. de admin. tutor.* (IV, *pr.* VII, VIII, IX, X, XI.)

3. Compenſatur omne debitum ſive naturale tantùm. *l.* 6. *ff. h. t.* ſive naturale & civile ſimul; ex eadem vel etiam ex alia cauſa. *arg. l. ult. C. h. t.* Nec refert, ex contractu ſit debitum an ex delicto. *l.* 10. §. 2. *ff. h. t.* imo & ex crimine, modò agatur pecuniariè. *l.* 46. §. 4. *ff. de jure fiſci. l* 39. *ff. ſolut. matrim.* Secus, ſi ad aliam pœnam publicam. *l.* 13. §. 5. *ad Leg. Jul. de adult.* Non etiam intereſt, utrum certo loco an ſine loci adjectione debeatur. *l.* 15. *ff. h. t.* ex negotio bonæ fidei, an ſtricti juris. §. 30. *Inſt. de action.* denique nec utrùm jam alibi cœperit peti, nec ne. *l.* 8. *ff. h. t.* (XII, XIII, XIV.)

4. Requiritur autem ut debitum utrumque ſit purum & liquidum, non ſub conditione aut in diem debitum, vel illiquidum. *l.* 2. *l.* 7. *ff. h. t. l. ult. C. h. t.* niſi ſit tale, quod ſtatim liquidum reddi poteſt, intra duos quidem menſes in debito fiſcali. *l.* 46. §. 4. *ff. de jure fiſc.* in aliis tempore arbitrario. Sit & debita utrimque quantitas ejuſdem generis, non diverſi. *l.* 4. *l.* 8. *C. h. t.* Cui ſimile, ſi debitum utrimque genus idem, velut homo, equus. Alioquin corpus in ſpecie debitum cum corpore aut quantitas cum corpore compenſationem non recipit: niſi fortè ad corporis extincti æſtimationem agatur, ita accipienda. *l.* 7. §. 5. *ff. ſolut. matrim. l. ult. C. h. t. l.* 18. §. 4. *ff. commodat.* Obſt. corpus ſolvi poteſt, at compenſatio eoſdem habet effectus quos ſolutio. *l.* 4. *C. h t. l.* 4. *ff. qui pot. in pign.* Reſp. idem effectus eſt, ſi modò priùs termini fuerint habiles compenſationis. Quod ſi corpus aut quantitas alternativè debeatur, demùm fiet compenſatio, ſi debitor declaraverit ſe velle quantitatem ſolvere. *l.* 22. *ff. h. t.* (XVII, XVIII.)

5. Effectus compenſationis eſt, quod pro rata debitum utrimque

utrimque ipso jure minuatur; & sistatur usurarum cursus, ex quo primitùs cœpit utrimque debêri, licèt alteruter tantùm ad usuras fuisset obligatus. *l.* 11. *ff. h. t.* Liberentur etiam ipso jure pignora & fidejussores. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 12. *C. h. t.* & si quid solutum sit condici possit ut indebitum. *l.* 3. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* (II.)

6. Cæterùm in deposito & causa momentaneæ possessionis cessat compensandi facultas. *l. ult. C. h. t.* uti & quibusdam in casibus contra fiscum. *l.* 46. §. 5. *ff. de jure fisc. l.* 1. 3. *C. h. t.* Sic nec compensat debitor ex causa annonaria. *l.* 20. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* Obst. *l.* 17. *ff. h. t.* Resp. ædilis distribuit annonam, quam ab annonæ curatoribus accepit; ac proinde curatores annonæ debitores sunt, non ædilis. Eâdem ratione nec publicani compensare possunt sibi debita à fisco cum mercede vectigalium, quam debent. *arg. d. l.* 3. *C. h. t. l.* 20. *ff. h. t. l.* 46. §. 5. *ff. de jure fisc.* (XV, XVI.)

7. Quòd si compensatio admissa non fuerit, non ideo perempta penitùs est petitio; nisi judex eam non admiserit, quòd judicaret nullum subesse debitum. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* (XIX.)

8. *Moribus.* Compensationem hodiè post sententiam executioni rei judicatæ opponi non posse, rebus judicatis comprobatum est. Quòd si filius sit debitor, creditori agenti opponere nequit compensationem ejus, quod patri ipsius debet creditor.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 31. *de compensationibus.*

TIT. III.

Depositi vel contra.

1. DEpositum est *contractus bonæ fidei re constans, quo res alteri gratis custodienda traditur ut quandocunque restituatur eadem in specie.* Quòd si id actum sit, ut *tantundem* restituatur, cùm esset deposita pecunia aliave res fungibilis, egreditur quidem ea res notissimos depositi terminos: interim tamen manet depositum. *l.* 24. 25. §. 1. *l.* 29. *ff. h. t.* Obst. *l.* 9. §. *ult. l.* 10. *ff. de reb. cred.* Resp. fit mutuum, cùm id expressè actum est, ut depositarius utatur, de quo d. ll. non verò, si tantùm tacitè; quod fit, cùm id agitur ut *tantundem* reddatur. Obst. *l.* 31. *ff. locati.* Resp. itur in creditum, quatenùs res eadem in genere tanquam ex mutuo restituenda est, in cæteris manet natura depositi. (I, II.)

2. Deponi possunt res propriæ & alienæ. *l.* 31. §. 1. *ff. h. t.* modò

modò non penes ipsum dominum alienæ deponantur. *l.* 45. *ff. de reg. jur.* Nec refert, mobiles sint an immobiles, nam & hæ commendari, adeòque deponi possunt. *arg. l.* 24. *ff. b. t. & l.* 1. *ff. commodati.* (III.)

3. Ex hoc contractu nascitur actio depositi directa & contraria. Directa datur deponenti, etiam fisco, si ipse deponens deportatus sit, *l.* 31. *ff. b. t.* & domino, si servus deposuerit. *l.* 1. §. 30. *ff. b. t.* Datur & prædoni. *l.* 1. §. 39. *ff. b. t.* ut tamen in concursu potior sit causa domini. *d. l.* 31. §. 1. *ff. b. t.* (IV.)

4. Si plures rem communem deposuerint, singulis pro parte actio competit; nisi sic deposuissent, ut quisque rem totam posset repetere. *l.* 1. §. 44. *l.* 17. *ff. b. t.* Si plures unius deponentis hæredes sint, singuli pro rata agunt cùm res deposita est dividua; at cùm individua est; cuique in solidum datur actio depositi, modò agens caveat de partibus aliorum cohæredum depositario restituenti nullam fore litem: quam cautionem si præstare actor detrectet, depositarii est, rem in æde sacra deponere, ut omni actione depositi liberetur. Si tamen plures rem individuam eodem tempore singuli sibi restitui desiderent, ei reddenda erit, qui majore ex parte hæres est. *l.* 1. §. 36. *ff. b. t. arg. l.* 14. *ff. b. t.* Sed si duo de hæreditate litigent, dum uterque se solum in solidum hæredem contendit, ei cum effectu hæc actio accommodabitur, & res restituetur, qui cavet de defendendo depositario; alioquin & hoc casu in æde sacra res deponenda. *d. l.* 1. §. 37. *ff. b. t.* (IV.)

5. Datur contra depositarium & hæredes: etiam contra pupillum sine tutoris autoritate recipientem depositum, modò doli capax sit. *l.* 1. §. 15. *ff. b. t.* Si plures sint depositarii, contra singulos in solidum. *l.* 1. §. 43. *ff. b. t.* Insuper contra filium aut servum, si adhuc in potestate constituti susceperint rem custodiendam, eamque post manumissionem vel emancipationem adhuc possideant. *l.* 21. *ff. b. t.* secus, si manumissus non possideat. *l.* 1. §. 18. *ff. b. t.* Non contra tertios rei depositæ possessores, nisi depositarius jussu deponentis eam penes tertium deposuerit. *l.* 1. §. 11. *ff. b. t.* si enim jussus ille desit, deponens contra depositarium ad id tantùm agit, ut is cedat deponenti actiones contra secundum depositarium competentes. *l.* 16. *ff. b. t.* (V.)

6. Tendit ad id, ut res deposita restituatur cum accessionibus & usuris ex mora. *l.* 1. §. 24. *ff. b. t. l.* 2. *C. eod.* adeò ut nec intercessio seu prohibitio tertii restitutionem impediat,

poena

pœna in intercedentem constituenda. *l. pen. auth. sed jam C. h. t.* nec retentio locum habeat ob impensas. *arg. l.* 11. *C. h. t.* nec pactum servandum sit, quo id actum, ut demum post certum tempus fieret restitutio. *l.* 1. §. 45. 46. *ff. h. t.* non obstante *l.* 1. §. 22. *ff. h. t.* quippe quæ de sequestrato deposito agit, cui adest conditio. Insuper, ut depositarius damnum sarciat suo dolo vel latâ culpâ datum. *l.* 32. *ff. h. t. l.* 23. *ff. de reg. jur.* De levi enim vel levissima culpa non tenetur. *d. l.* 23. nisi id actum sit, aut sponte se obtulerit deposito. *l.* 1. §. 6. & 35. *ff. h. t.* Multòque minùs de casu fortuito, nisi id actum ut tantundem reddatur. *arg. l.* 24. *ff. h. t. l.* 10. *ff. de jure dot.* vel res perierit post litem contestatam. *l.* 12. §. *ult. ff. h. t.* junct. *l.* 23. *ff. de verb. obl.* Quod si hâc conventus actione contumaciter rem restituere detrectet, adversùs eum in litem juratur. *l.* 1. §. 26. *ff. h. t.* (VI, VII, VIII, IX.)

7. Contraria actio depositi datur depositario, contra deponentem, ad impensas in rem depositam factas, licèt modicas. *l.* 23. *ff. h. t.* & damnum depositario ex re deposita datum. *l.* 5. *l.* 23. *ff. h. t.* nec pro damno res noxæ dari potest. *l.* 61. §. 5. *ff. de furtis.* (X.)

8. Est autem depositum vel *simplex*, cùm res non litigiosa deponitur extra necessitatem; de quo actum. Vel *miserabile*, cùm res incendii, ruinæ, vel naufragii causâ deponitur ex necessitate. In quo id singulare, quod depositarius ex hujus depositi inficiatione in duplum teneatur. *l.* 1. §. 1. & *seqq. ff. h. t.* ut & hæres ejus ex proprio dolo; non verò defuncti: quippe cujus nomine tantùm intra annum in simplum condemnatur. *l.* 1. *pr. l.* 18. *ff. h. t.* Vel denique *sequestrarium*, cum pecunia vel alia res litigiosa à litigantibus aut judice ex partium consensu penes tertium deponitur, ut post litis eventum victori restituatur. *l.* 6. *l.* 17. *ff. h. t.* Quo depositi genere non transit in sequestrum possessio, nisi id actum sit. *l.* 39. *ff. de acquir. vel amitt. possess.* Obst. *l.* 17. *in fin. ff. h. t.* Resp. agit de casu, quo ipsa possessio sequestrata fuit. (XI, XII.)

9. Invitis autem litigantibus non est permissa sequestratio, cùm executionis species sit. *l. un. C. de probib. sequest. pecun.* nisi justa subsit causa, veluti metus dilapidationis aut fugæ, contumacia adversarii, sui copiam non facientis aut non caventis. *l.* 7. §. *ult. ff. qui satisd. cog. l.* 20. *C. de agric. & censit. l.* 5. *C. quor. appell. non recip. l.* 16. *ff. de off. præf. l.* 21. §. *ult. ff. de appellat.* quibus in casibus & numeratæ pecuniæ sequestrationem fieri nihil impedit: licèt enim ea perire nequeat, quate-

nùs ut genus consideratur, ipsa tamen nummorum corpora expendi & sic adversarius non solvendo fieri posset. Plerumque tamen factâ per judicem sequestratione, res sequestrata restituenda erit, si idonea cautio præstetur. *l. ult. C. de ordine cognition. l.* 7. §. *ult. ff. qui satisd. cog. l.* 20. *C. de agric. & censit.* (XIV.)

10. Ex sequestratione actio depositi sequestraria nascitur directa & contraria, in quibus eadem ferè, quæ in actione simplicis depositi, obtinent. *l.* 5. §. 1. 2. *l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* Si tamen aut non sequatur aut non ad finem perducatur lis super re sequestrata, ea repetenda erit non hâc sequestrariâ, sed præscriptis verbis actione. *l.* 9. §. 3. *ff. de dolo.* (XV.)

11. *Moribus.* Creditor deponentis potest hodiè intercedere quominùs depositarius rem depositam deponenti restituat; dum eam curat arresto gravari: quæ tamen arrestatio præstitâ cautione evanescit, ut alibi dictum. Quæ autem depositiones apud Romanos fiebant in æde sacra, hæ moribus potius apud acta publica fiunt & Graphiariis traduntur res asservandæ, qui, si depositâ pecuniâ usi fuerint, ad usuras tenentur. Cæterùm duplici pœna ex causa depositi miserabilis apud nos haud obtinet.

* Adde *ex Cod. lib.* 4. *tit.* 34. *depositi vel contra.*

LIBER XVII.

TIT. I.

Mandati vel contra.

1. MAndatum, quod à commendatione differt. *l.* 12. §. 12. *ff. h. t.* est *contractus bonæ fidei consensu constans, quo negotium honestum alteri id suscipienti gratis gerendum committitur.* Ut tamen honorarium intervenire possit, & extra ordinem peti, si certum promissum sit, non si incertum. *l.* 7. *l.* 56. §. 3. *ff. h. t. l.* 1. *l.* 17. *C. eod.* licèt advocati etiam non promissum petere possint; idque quia publicum est eorum officium. *l.* 4. *ff. de extraord. cognit.* Obst. actione mandati potest honorarium peti. *l.* 6. *ff. h. t.* Resp. sensus est, per honorarii promissionem non everti naturam mandati, sed eo non obstante mandati actionem esse, non ad honorarium, verùm ad ea quæ mandato comprehensa sunt. (I. II.)

2. Est autem mandatum vel *expressum*, vel *tacitum*, quando quis præsens & sciens patitur per alium sua negotia geri. *l.* 18. *ff. h. t.* de quo ad tit. de procurat. Insuper vel contrahitur gratiâ mandantis tantùm, vel mandantis & mandatarii, vel mandantis & alienâ, vel alienâ tantùm, vel mandatarii & alienâ. §. 1. *Inst. h. t.* vel denique mandantis mandatarii & alienâ gratiâ. *l.* 8. §. 4. *ff. h. t.* Solius mandatarii gratiâ si mandetur, consilium magis quàm mandatum est, & ob id non obligatorium, nisi fraudulentum sit. *l.* 47. *ff. de reg. juris.* vel quis consulerit ut personæ crederetur. §. 6. *Inst. h. t.* aut de certa persona rogatus responderit, *bene credis* aut simile. *l.* 12. §. 13. *arg. l.* 6. §. 5. *ff. h. t.* (III, IV.)

3. Mandare potest quilibet, qui & contrahere, etiam ipse mandatarius rursùs alteri negotium sibi commissum; eo excepto, quòd judiciale negotium non possit alteri ut procuratori demandare ante litem contestatam. *l.* 8. §. 3 *ff. h. t. l.* 11. *C. de procurat.* Deportatus mandare quidem potest quatenùs mandatum est juris gentium, non verò quatenus Juris Civilis est *l.* 15. *ff. de interdictis & religat. arg. l.* 17. §. 1. *ff. de pœnis.* Obst. *l.* 22. §. 5. *ff. h. t.* Resp. intelligi potest de relegato, cujus bona licèt non soleant publicari, ex causa tamen publicari possunt. *l.* 14. §. 1. *ff. de interdict. & releg.* & per *actionem utilem* in *d. l.* 22. §. 5. designatur actio efficax. ut in *l.* 37. *ff. h. t.* (V.)

4. Mandantur negotia honesta & licita; rei enim turpis nullum est mandatum, nec inde inter mandantem & mandatarium actio datur. §. 7. *Inst. h. t. l.* 12. §. 11. *l.* 22. §. 6. *ff. h. t.* licèt persecutio pœnæ vel privatæ vel publicæ contra utrumque propter turpitudinem locum habeat. *l.* 11. §. 3. *ff. de injuriis. l.* 7. §. *ult. ff. de jurisdict. l.* 15. *ff. ad leg. Corn. de sicar.* (VI, VII.)

5. Ex mandato actio mandati nascitur, directa & contraria. Directa mandanti datur, cujus interest. *l.* 8. §. 6. *ff. h. t.* contra mandatarium, &, si plures sint, contra singulos in solidum *l.* 60. §. 2. *ff. h. t.* excusso tamen priùs eo, qui solus administravit. *arg. l. ult. C. de divid. tutel.* Ad id, ut exsequatur mandatum juxta præscriptum modum, aut aliàs solvat id quod interest: etiam restituat quod penes eum ex administratione residet, ac actiones cedat quas acquisivit; præstet denique dolum & omnem culpam. *l.* 13. *l.* 21. *C. h. t.* Obst. *l.* 10. *ff. h. t.* Resp. pro subjecta materia *bona fides* denotat omne, quod quis ex natura contractûs præstare debet. Obst.

 l. 23.

l. 23. *ff. de reg. juris.* Resp. non excludit culpam leviſſimam; proindeex aliis legibus ſupplenda. Obſt. in depoſito ſola præſtanda culpa lata. *d. l.* 23. Resp. id ideo obtinet, quia in depoſito nihil gerendum, ſed tantùm aliquid cuſtodiendum eſt, ad quam cuſtodiam induſtriâ, & diligentiâ opus non eſt, ſed ſola bona fides ſufficit, cùm in mandato quid gerendum ſuſcipiatur, ad quod induſtria omnimodò eſt requiſita. (VIII, IX.)

6. Contraria mandati actio competit mandatario; etiam patri, ſi is pro ſuo filiof. mandatario mandatum contemplatione filii perfecerit, ut ejus fidem impleret *l.* 12. §. 5. *ff. h. t.* ſecùs ſi id egerit pro filio, ſed mandantis intuitu, vel filii quidem intuitu ſed poſt emancipationem: quibus caſibus magis eſt ut negotiorum geſtorum actio detur. *l.* 12. §. 6. *ff. h. t. l.* 46. *ff. de negot. geſt.* Contra mandantem, ut durante mandato neceſſaria ſubminiſtret. *l.* 12. §. *ult. ff. h. t.* eoque finito reſtituat impenſas neceſſarias & utiles unà cum uſuris, licèt utiles eſſe deſierint, vel non extiterit ſperata utilitas. *l.* 1. *l.* 4. *C. h. t. arg. l.* 10. §. 1. *ff. de negot. geſt.* licèt etiam ipſe mandans potuiſſet parciùs impendere. *l.* 27. §. 4. *ff. h. t.* Damnum prætereà reſarciat, quod mandatarius in rebus propriis occaſione mandati paſſus eſt, modò id non caſu ſed aliquâ mandantis culpâ contigerit. *l.* 26. §. 6. *ff. h. t.* Proinde ſi quis certum ſervum, puta Stichum emi mandaverit, iſque mandatario furtum fecerit, id ipſum mandans reparabit. *l.* 61. §. 5. *ff. de furtis.* ad quod non teneretur, ſed ſervum noxæ dando liberari poſſet, ſi ſervum in genere tantùm ſine certæ perſonæ deſignatione emi mandaſſet; quo de caſu accipe. *l.* 26. §. 7. *ff. h. t.* in cujus fine *ſcientia* talis videtur intelligenda, quæ poſt interpoſitum mandatum ſervumque jam emptum ſupervenit. (X, XII, XIII, XIV.)

7. Non ultra tamen mandatarius, quod impendit, hâc actione contrariâ recuperat, quàm quatenùs mandati fines ſervavit. §. 8. *Inſt. h. t.* quos ſi exceſſerit, fortè pluris emendo rem quàm mandatum erat, nec mandati nec negotiorum geſtorum actione quod amplius impendit repetit; cùm videatur inviti & prohibentis geſſiſſe negotia. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t. arg. l.* 40. *ff. h. t. l. ult. C. de negot. geſt.* Si tamen res, quæ pluris empta eſt, etiam verè pluris valeat, non tenetur mandatarius eam aliter mandanti præſtare, quàm ſi hic paratus ſit totum pretium, quod datum eſt, refundere. *arg. l.* 3. *in fin. l.* 5. *l.* 27. §. 2. *ff. h. t.* (XI.)

8. Finitur mandatum morte mandantis. §. 10. *Inſt. h. t.* *l. ult.*

l. ult. in fin. ff. de solution. nisi id mandatum sit, quod demum post mandantis obitum impleri potest. *l.* 12. §. *ult. l.* 13. *ff. h. t.* vel mandatarius ignorans mortem mandantis perfecerit negotium. *d.* §. 10. *Inst. h. t.* vel actio mandata sit. *l.* 1. *C. de obl. & act.* vel tale quid, ad quod mandans jam ante erat obligatus, veluti ut tradatur possessio, & hæredes eam traditionem non prohibuerint. *l.* 33. *ff. de acquir. vel amitt. possess.* vel mandatum institori datum sit. *l.* 17. §. 2. 3. *ff. de instit. act.* vel ad mandatum secuta sit stipulatio. *l. ult. pr. ff. de solution* vel denique officii sui nomine quis mandaverit; veluti præses. *l.* 49. §. 1. *ff. de judiciis.* (XV.)

9. Finitur & morte mandatarii. *d.* §. 10. adeò ut hæredes ejus negotia adhuc integra perficere nequeant; licèt ad id quod interest actionem habeant ex facto seu gestione defuncti, & ea, quæ jam cœpta erant, possint perficere. *arg. l.* 27. §. 3. *ff. h. t.* imò si hæredes negotia adhuc integra probabili errore ducti gesserint, valet summo jure quod per hæredes actum est; quamvis ob justam domini absentiam rescindi possit, si is læsus sit. *l.* 57. *ff. h. t.* Revocatione quoque mandantis, & mandatarii renuntiatione evanescit mandatum, utrobique tamen re adhuc integrâ. §. 9. 11. *Inst. h. t.* cùm mandati actio utrimque nascatur demùm ex quo cœpit interesse. *l.* 8. §. 6. *ff. h. t.* re non integrâ, præstandum id quod interest, nisi justa renuntiandi causa subsit. *l.* 22. §. *ult. l.* 23. *& seqq. ff. h. t.* (XVI, XVII.)

10. *Moribus.* Honorarium incertæ pollicitationis hodie per procuratorem peti posse; repeti etiam posse ex æquitate damnum, quod mandatarius occasione mandati, licèt casu, passus est; usuras verò impensarum non nisi à tempore litis contestatæ mandatario deberi, censent Pragmatici. Si plures mandatarii mandatum susceperint, singuli non in solidum sed pro rata tantùm tenentur, oppositâ saltem divisionis exceptione. Quòd si procurator mandato domini contraxerit, necesse non est, ut domino actionem ex contractu cedat, sed dominus etiam sine cessione agere potest; tum quia quisque hodiè alteri stipulari potest & contrahere, tum quia procuratores in negotiis contrahendis considerantur ut nuncii.

* Adde *ex Cod. lib.* 4. *tit.* 35. *mandati. vel contra.*

TIT. II.

Pro Socio.

1. SOcietas est *contractus bonæ fidei consensu constans, super re honesta de lucri & damni communione.* Eamque contrahunt om-

hunt omnes liberam habentes rerum suarum administrationem: purè, in diem, sub conditione, in perpetuum, id est, donec vivunt. *l.* 1. *ff. b. t.* non in æternum. *l.* 70. *ff. b. t.* expressè, vel tacitè, re ipsa, ipso facto. *l.* 4. *ff. b. t.* (I, II.)

2. Est autem vel *publica*, quæ est vectigalium societas: vel *privata*, quæ de rebus privatorum initur. *l.* 59. *ff. b. t.* Est & vel universalis totorum bonorum, vel particularis; illa est, in quam veniunt omnia mobilia, immobilia, incorporalia, præsentia & futura, hæreditates, legata, donationes, omne lucrum omneque damnum, dos filiæ, sumptus studiorum filii, &c. *l.* 1. 2. 3. *l.* 73. *ff. b. t. arg. l.* 39. §. 3. *ff. famil. ercisc.* Obst. *l.* 81. *ff. b. t.* Resp. ibi non agitur de societate universali totorum bonorum. Et corporalia quidem tempore societatis initæ penes socios reperta ipso jure citra veram traditionem fiunt communia, postea verò quæsita communicanda sunt: uti & cedenda incorporalia tam præsentia quam in futurum acquirenda. *l.* 1. 2. 3. *l.* 74. *ff. b. t.* *Particularis* est, in quam ea sola veniunt, quæ societatis intuitu acquiruntur industriâ & labore sociorum. *l.* 7. 8. *ff. b. t.* sive simpliciter ineatur societas *d. l.* 7. sive de certa re vel certa universitate. (III, IV, V, VI.)

3. Versatur societas circa res honestas, non turpes. *l.* 57. *ff. b. t. l.* 1. §. 14. *ff. de tut. & rat. distrab.* & lucrum ac damnum inde eveniens, quod cuique sociorum cedit pro rata rerum in societatem collatarum, nisi aliud actum sit: id enim ex sociorum dependet voluntate, quorum pacta qualiacumque de lucro & damno interposita valent. §. 1. 2. *Inst. b. t.* modò leonina evitetur societas, quâ unus omne lucrum, alter omne damnum ferret. *l.* 29. §. 2. *ff. b. t.* Si tantùm de lucri vel tantùm de damni partibus quid expressum inveniatur, in eo quod prætermissum est, eædem partes servandæ sunt. §. 3. *Inst. b. t.* Semper tamen illud demum lucri nomine venit in societate, quod superest pensato omni damno. *l.* 30. *ff. b. t.* §. 2. *Inst. b. t.* (VII, VIII.)

4. Ex hoc contractu actio pro socio nascitur utrimque directa & infamans. *l.* 1. *ff. de bis qui not. infam.* quæ plerumque finitâ societate locum habet, quandoque tamen & eâ durante, si non expediat nunc eam dirimi. *l.* 65. §. *pen. ff. b. t.* Et datur socio contra socium non tam ad ipsarum rerum communium divisionem. *arg. l.* 1. *ff. commun. divid.* quàm potius ad id ut lucra communicet, damna reparet, cautionem de damno vel lucro imminente, communicando præstet. *l.* 28. *ff. b. t.* impensas

pensas pro rata refundat unà cum usuris quas aut erogavit, nummos impendendos mutuo accipiens, aut ex propria pecunia expensa potuisset redigere. *l.* 67. §. 2. *ff. h. t.* quas si intra quatuor menses non reddat reus condemnatus, liberum est socio, qui impendit, rem totam pro impensis retinere. *l.* 52. §. 10. *ff. h. t.* (IX, X, XI, XII, XIII, XVI, XVII.)

5. Tendit insuper ad id, ut socius restituat quod supra suam partem societatis intuitu actor solvere extraneo coactus fuit. *arg. l.* 1. §. *ult. & ll. seqq. ff. de his qui effuderint vel dejecerint. l.* 1. §. *ult. & ll. seqq. ff. de exercit. act. arg. l.* 27. *ff. h. t.* Etenim, si unus ex sociis societatis negotia gerens contraxerit, ac in arcam communem verterit pecuniam, cæteros obligat. *l.* 82. *ff. h. t.* & quidem singulos in solidum. *arg. d. ll.* nisi aliud actum sit. *arg. l.* 1. §. 13. 14. *ff de exercit. act.* quamvis ex adverso socii singuli ex contractu, societatis nomine inito, nunquam in solidum agant contra eos, qui quid societati debent, nisi sint correi credendi. *l.* 9. *C. si cert. petat.* exceptâ specie. *l.* 27. *ff. de pactis* (XIII, XIV, XV.)

6. Denique ad id ut quisque sociorum præstet id, quod specialiter in se receperat. Quo pertinet *l.* 69. *ff. h. t.* cujus casus hic videtur; quod inter plures, nundinarum tempore contractâ societate, convenerit, ut unus eorum reliquis operam simul impensuris epulas præberet suis sumptibus: qui cùm legi seu conditioni non pareret, quæritur, quæ ob id actio competat, & respondetur, actionem pro socio dandam, scilicet sociis, ut ab epularum solutione ipsi immunes serventur: dandam & ex vendito actionem, nempe epularum venditori, ad pretium epularum consequendum. (XVIII.)

7. Præstanda autem in societate lata & levis culpa, non levissima nec casus fortuitus; adeò ut damnum culpâ levissimâ aut casu datum commune sit. *l.* 52. §. 4. *ff. h. t.* Quòd si in nonnullis negligentissimus, in plerisque diligentissimus fuerit socius, admittenda non est diligentiæ cum negligentia compensatio, sed ex negligentia socio tenetur. *l.* 25. 26. *ff. h. t.* (XII.)

8. Cæterùm socius ex actione pro socio condemnatus competentiæ gaudet beneficio, non modò in universali, sed & particulari societate. *l.* 63. *ff. h. t.* nec particularem socium excludit Ulpianus in *l.* 16. *ff. de re judic.* sed tantùm casum alminus dubii habentem de universali socio determinat: cui alterum de particulari socio magis dubium adjicit in *d. l.* 63. *ff. h. t.* unde supplendum quod *d. l.* 16. deest. Non tamen hoc utitur beneficio, si se socium negaverit. *l.* 67. §. *ult.* vel dolo fecerit,

quo minùs solidum præstare possit. *l.* 63. §. 7. *ff. h. t.* (XX.)

9. Quòd si ex pluribus sociis unus egerit contra socium ex societate obligatum & damni reparationem pro sua parte in totum obtinuerit, deinde verò reliqui pro sua quoque parte agentes solidum consequi nequeant ob socii conventi inopiam; is qui solidum acquisivit, pro rata reliquis præstare tenetur ex eo, quod vigilando sibi servaverat, ut ita sit inter socios æqualitas. *l.* 63. §. 5. *ff. h. t.* contra communem regulam in *l.* 19. *ff. d. de rejud.* propositam. (XXI.)

10. Finitur societas morte unius socii; etiam inter reliquos superstites, nisi vel societas sit vectigalium, vel in privata id actum sit, ut inter reliquos maneat societas. *l.* 59. *ff. h. t.* §. 5. *Inst. h. t.* Ut ipse hæres socii defuncti in societatem succedat, ab initio conveniri nequit. *l.* 35. *ff. h. t.* quamvis de novo assumi possit in societatem. *l.* 37. *ff. h. t.* sed si assumptus non fuerit, tamen emolumenti successor est. *d. l.* 63. §. 8. *ff. h. t. l.* 6. §. 6. *ff. de his qui not. infam.* atque etiam per defunctum cœpta implere tenetur, in iisque dolum præstat. *l.* 40. *ff. h. t.* Quod si unus ex sociis ignorans alterius socii mortem negotia communia bonâ fide gesserit, lucrum & damnum commune erit post mortem societati obveniens. *l.* 65. §. 10. *ff. h. t.* (XXIII.)

11. Extinguitur quoque renuntiatione non dolosâ *l.* 14. 17. §. 1. *ff. h. t.* sive expressa sive tacita separatim fortè negotiando. *l.* 64. *ff. h. t.* sive absenti factâ. Quandoque tamen per renuntiationem renuntians socium quidem à se dimittit, at ipse non dimittitur; ac lucra sibi obvenientia communicat, damnum solus fert; & ex adverso lucri socio obvenientis particeps non est, damna ei illata simul fert. Quod contingit in callida renuntiatione. §. 4. *Inst. h. t. l.* 65. §. 3. *ff. h. t.* & ea quæ absenti fit; sc. usque ad tempus, quo renuntiatio socio absenti innotuerit. *l.* 17. §. 1. *ff. h. t.* ut & si ante tempus facta sit, cùm societas ad certum tempus esset inita. *l.* 65. §. 6. *ff. h. t.* nisi justa subsit maturiùs renuntiandi causa. *l.* 14. *l.* 15. *ff. h. t.* (XXIV, XXV.)

12. Publicatione etiam bonorum & cessione societatem perimi constat ex §. 7. 8. *Inst. h. t.* si modò cedens aut publicationem patiens rem contulerit, non verò si operas: quippe quæ non minùs post quàm ante cessionem præstari possunt; sic ut eo casu non deficiat societatis materia, atque ita cesset ratio, cur finiretur. (XXVI.)

13. Finitâ autem societate, res sociorum communes pro rata,

rata, quà collatæ, redeunt ad socios; seu, quisque quod contulit deducit, exceptâ totorum bonorum societate, in qua viriles singulis partes cedunt, nisi aliud actum sit. Quòd si unus operam alter pecuniam contulerit, rem conferens eandem priùs deducit, si opera collata tam levis sit, ut videatur cum usu aut speratis pecuniæ usuris compensanda. *arg. l.* 5. §. 1. *l.* 29. §. 1. *ff. h. t.* secùs fortè, si tanti valeret opera, quanti ipsa sors, juxta §. 2. *Inst. h. t.* quo casu vix est ut ei, qui rem contulit, concedatur priùs eandem deducere, ne manifesta inde oriatur inter socios inæqualitas. (XXVII.)

14. Quamvis verò socius in dubio non præsumatur in re communi furtum voluisse committere: si tamen id probari possit, non hâc tantùm sed & furti actione pœnali conveniri potest, nec altera instituta alteram tollit. *l.* 45. 51. *ff. h. t.* Obst. *l.* 71. *ff. de furtis.* Resp. ibi per *actionem furti* intelligenda condictio furtiva. (XXVIII.)

15. *Moribus.* Non gaudent hodiè socii beneficio competentiæ. Quòd si alter sociorum in rem communem impensas fecerit, & socium sibi habeat condemnatum ad eas reddendas, non tamen post quatuor mensium moram potest rem ipsam pro impensis jure dominii retinere. Cætetùm conjugalis societas mortuo uno ex conjugibus inter superstitem tamen & liberos communes Ultrajecti durat, donec conjux superstes inventarium confecerit.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 37. *pro Socio.*

LIBER XVIII.

TIT. I.

De contrahenda Emptione & de Pactis inter Emptorem & Venditorem compositis, & quæ res venire non possunt.

1. EMptio est contractus bonæ fidei consensu constans de re certo pretio permutanda. Ejusque tria sunt substantialia requisita, consensus, merx seu res, & pretium. Consensus quidem ante omnia ex generali contractuum natura est necessarius: unde & regula recepta est, neminem invitum cogi posse ut emat aut vendat. *l.* 11. *C. h. t.* nisi aliud suadeat

ſuadeat favor ſepulturæ. *l.* 12. *ff. de religioſ.* aut libertatis. §. *ult. Inſt. de donat.* aut publicæ utilitatis. *l.* 14. §. 1. *ff. quemad. ſerv. amitt.* vel malitia domini re ſua abutentis. §. *ult. Inſt. de his qui ſui vel al. juris.* vel individuæ rei fiat adjudicatio. *l.* 13. §. 17. *ff. de act. empti.* (I, II, III.)

2. Obeſt autem conſenſui dolus & metus, de quibus actum *libr.* 4. *tit.* 2. 3. obeſt & error, qui facit emptionem ipſo jure nullam, ſi ſit in corpore. *l.* 9. *ff. h. t.* vel in pretio, quoties nulla ſumma concurrens eſt, in quam emptor & venditor conſentiant. *d. l.* 9. *ff. h. t.* Vel in qualitate ſubſtantiali. *l.* 9. §. 2. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* Vel in qualitate quam res habet à jure, dum ſacra ſancta &c. eſt. §. *ult. Inſt. h. t.* licèt ſcienter emens talem rem ab ignorante teneatur ad pretium. *arg. l.* 57. §. 2. *ff. h. t.* & ignoranter emens à ſciente petat id quod intereſt. *d.* §. *ult. Inſt. h. t.* Vel denique in tota materia. *l.* 14. *ff. h. t.* quamvis ſtipulatio & pignus nihilominus ſubſiſtant; cùm in his præſtet aliquid, quàm nihil percipere. *l.* 1. §. *ult. ff. de pignor. act. l.* 22. *ff. de verb. obl.* (V.)

3. Non tamen ipſo jure nulla eſt emptio, ſed ſubſiſtit, pretio pro rata augendo aut diminuendo, ſi error ſit tantùm in qualitate accidentali. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* vel in parte materiæ. *l.* 14. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 41. §. 1. *ff. h. t.* Reſp. erratum ibi fuit in tota materia, dum menſa vendita auro tantùm coöperta erat, nulla ſui parte aurea, confer *l.* 9. §. 1. *ff. de ſupell. leg.* Nec his in caſibus præſtandum id quod intereſt, ſi venditor juſtam habuerit errandi cauſam. *l.* 45. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 21. §. 2. *ff. de act. empti.* Reſp. accipi poteſt de venditore, ignorante quidem, ſed ſupinâ & minùs probabili ignorantiâ. (VI.)

4. Quòd ſi in quantitate erratum fuerit, valet quidem venditio, ſed pretium augendum vel minuendum, prout major minorve inventus fuerit agri modus, quàm contractu expreſſus erat; ſi modò ad quantitatem res ſit diſtracta. *l.* 4. §. 1. *ff. de act. empti. l.* 40. §. 2. *ff. h. t.* Idemque erit, ſi quantitas quidem quæ deſignata eſt, inveniatur, ſed non talis naturæ aut bonitatis; ut ſi decem jugera in pratis, decem in vineis dicantur eſſe, & duodecim in pratis, octo in vineis inveniantur: minuendum namque pretium pro bonitate quæ abeſt. *l.* 4. §. 1. *l.* 42. *in fin. ff. de act. empti.* Si verò non ad quantitatem ſed ad corpus res fuerit divendita, inventus aliquanto major minorve rei modus nequaquam minuet augebitve pretium; niſi concurrat venditoris dolus. *l.* 13. §. 14. *ff. de act. empti.* (VII.)

5. Emere poſſunt quilibet non prohibiti, quiſque pro ſe, nemo

nemo pro alio nisi procurator sit. *l.* 13. §. 25. *ff. de action. empti.* alioquin nec sibi, nec illi, pro quo emit, actionem acquirit: sed dominus fiet is, cui ex his duobus venditor tradiderit. *l.* 6. *in fin. C. si quis alteri vel sibi.* quamvis insertum venditionis instrumento nomen alienum non impediat, quo minùs actionem habeat, qui se non alieno sed suo nomine emisse probat. *l.* 3. 4. 5. 6. *C. si quis alteri vel sibi.* Cæterùm tutor palam emere potest rem pupilli. *l.* 5. *C. h. t.* uti & à contutore, si bonâ fide geratur negotium. *l.* 5. §. 2. *ff. de autor. tut.* non verò clam, nec per interpositam personam. *l.* 34. §. *ult. ff. h. t. l.* 5. §. 3. *ff. de aut. tutor.* Obst. *l.* 56. *ff. de admin. tutor.* Resp. tutor eo casu rem comparasse videtur non à pupillo, sed ab iis, qui modo legitimo rem pupilli emerant, & in pretii solutione deficiebant. Non etiam emere concessum Magistratibus eorumque domesticis ac ministris per se vel interpositam personam in ea provincia, cui præsunt: sub pœna quadrupli & amissionis rei emptæ, si ex officio emerint. *l.* 46. *ff. h. t.* licèt Princeps permisisset. *l. un.* §. 2. 3. 4. *C. de donat. jud.* Sin aliter extra officii limites quidibi comparaverint, pretio privantur, quod fisco cedit, re venditori restitutâ. *l.* 46. §. 2. *ff. de jure fisci. l.* 11. *C. quod met. caus.* nisi vel prædia paterna distrahantur. *l.* 62. *ff. h. t.* vel emptio sit rerum ad victum & vestitum pertinentium. *l. un. C. de contract. jud.* Ita nec quisquam domum emere potest eâ intentione ut destruat; constitutâ dupli fisco inferendi pœnâ, sed venditor emptori pretium acceptum restituit. *l.* 52. *ff. h. t.* atque ita effectu inspecto emptor ac venditor simplo singuli mulctantur. *l. ult. ff. de damno infecto.* (VIII, IX, X, XI, XII.)

6. Vendi possunt res omnes quæ sunt in commercio. *l.* 34. §. 1. *ff. h. t.* præsentes & futuræ, fructus nascituri, frumentum in herba. *l.* 8. *l.* 78. §. 3. *ff. h. t.* corporales & incorporales, alea, jactus retis, &c. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 12. *ff. de act. empti.* annuus reditus, sive in fructibus sive in pecunia numerata (quæ tunc ut corpus seu merx consideratur) consistat. *nov.* 160. *c.* 1. *nov.* 72. *c.* 7. *in med.* res propriæ & alienæ. *l.* 28. *ff. h. t.* res communes à singulis sociis pro sua parte, non ultra. *l.* 13. §. 17. *ff. de act. empti l.* 68. *ff. pro socio.* excepto fisco, qui ex privilegio rem communem in solidum vendit. *l.* 2. *C. de commun. rer. alien.* Non sacræ, sanctæ, religiosæ, homo liber, ne sub conditione quidem. *l.* 22. *& seqq. l.* 34. §. 2. *ff. h. t.* nec res per testatorem vel legem alienari prohibitæ. *l. ult.* §. 2. *&* 3. *C. commun. de legatis. pr. Inst. quib. alien. licèt vel non.* secùs si ex pacto

fluat

ſtuat alienationis prohibitio, quo caſu ſubſiſtit emptio, datâ venditori, qui id pactus fuerat, ad id quod intereſt actione. *l. 3. C. de condict. ob cauſ. dat.* Non etiam vendi poteſt cos, arma, vinumve barbaris. *l. 1. 2. C. quæ res export. non deb.* nec ſervus Chriſtianus Judæo. *tit. C. ne mancip. Chriſt.* nec venena mala. *l. 35. §. 2. ff. h. t.* nec Romanæ gentis eunuchi. *l. 2. C. de eunuchis.* (XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX.)

7. Sine re autem, quæ veneat, nulla emptio nulla venditio eſt. *l. 8. ff. h. t.* Unde ſi res vendita in univerſum ante contractum perierit ignorantibus contrahentibus, nulla eſt emptio. Sed ſi pro parte perierit, ſi quidem minore, ſubſiſtit contractus, pretio pro rata diminuendo: ſin pro majore, adeò ut minor tantùm pars ex re vendita ſuperſit, emptioni ſtare emptor haud tenetur. Si tamen emptor ſciverit, rem periiſſe, venditori, id ignoranti, totum tenetur pretium perſolvere in pœnam doli: & vice verſâ venditor id ſciens emptori ignoranti ad id quod intereſt eſt obligatus. Vide *l. 57. ff. h. t.* (XXI.)

8. Pretium, quo ſc. res æſtimatur quodque ad emptionem eſt neceſſarium, primò quidem debet eſſe juſtum, rei proportionatum, etiamſi naturaliter liceat contrahentibus in pretio ſe circumvenire. *l. 16. §. 4. ff. de minorib.* Debet & conſiſtere in numerata pecunia, non aliis rebus §. 2. *Inſt. h. t.* non uno nummo. *l. 46. ff. locat.* Unde nec emptio erit, ſi pretium dicis causâ, animo non exigendi, conſtituatur. *l. 36. 38. ff. h. t.* Si partim pecunia partim res alia pro re detur, inſpiciendum quæ fuerit contrahentium mens, emendi ne, an permutandi. *arg. l. 7. §. 12. ff. de pactis.* de qua ſi haud conſtet, à potiori facienda denominatio; ut, ſi plus ſit in pecunia minùs in aliarum rerum datarum pretio, cenſeri debeat contracta venditio; contra verò, ſi plus ſit in re data, quàm pecunia. Vide *l. 79. ff. h. t. l. 6. §. 1. ff. de act. empti. l. 1. C. de rer. permut.* (XXII.)

9. Inſuper certum eſſe pretium in emptione neceſſe eſt, idque vel per ſe vel per relationem ad aliud, velut, *quanti Empta eſt res. l. 7. §. 1. ff. h. t.* vel per arbitrium tertii; pretium enim in tertii certi, non incerti (excepto caſu. *l. 16. §. ult. ff. de pign. & hypoth.*) arbitrium conferri poſſe receptum eſt: adeò ut emptio inutilis ſit, ſi ille vel noluerit arbitrari vel non potuerit. *l. ult. C. h. t.* §. 1. *Inſt. h. t. l. 25. ff. locati.* Obſt. *l. 1. §. 1. ff. de legat. 2.* Reſp. aliud in ultimis voluntatibus obtinet, quæ pleniorem recipiunt interpretationem. Quòd ſi iniquum arbiter interpoſuerit arbitrium, id ipſum bonæ fidei judicio

corrigen-

corrigendum est. *l. 79. ff. pro socio.* licèt enim non fiat venditionis rescissio propter læsionem, nisi ea fuerit ultra dimidium, ex *l. 2. C. de rescind. vend.* id tamen non obtinet, cum tertii facto, arbitri determinatione, læsio contigit; sed tantùm si ipsi contrahentes pretium definierint. In emptoris autem & venditoris arbitrium non rectè pretium confertur. *l. 35. §. 1. ff. h. t.* nisi magis ut vir bonus, quàm ut emptor consideratus sit. *arg. l. 7. ff. h. t.* (XXIII.)

10. Interposito consensu super merce & pretio, perfecta est venditio; ut ab ea recedi nequeat, ne sub arrharum quidem dispendio. *pr. Inst. h. t.* nisi id actum fuerit, ut in scripturam emptio redigeretur, & aliquid adhuc supersit agendum. *l. 17. C. de fide instrum. d. pr. Inst. h. t.* vel res ad gustum sit divendita. *l. 34. §. 5. ff. h. t.* Conditionalis autem venditio, & ea, quâ res veneunt fungibiles, licèt perfecta non sit, nisi cùm conditio extiterit, aut res venditæ fuerint appensæ, adnumeratæ, vel admensuratæ; medio tamen tempore nequaquam admissa est poenitentia. *l. 7. l. 35. §. 5. ff. h. t.* junct. *l. 8. ff. de peric. & comm. rei vend.* (III, XXIV, XXV.)

11. Venditioni pacta adjici possunt honesta & licita, substantiam venditionis non evertentia. Quæ si obscura fuerint, contra venditorem recipiunt interpretationem. *l. 21. 33. ff. h. t. l. 39. ff. de pactis* Obst. *l. 13. ff. qui pot. in pign.* Resp. casus singularis est, ex ratione, quæ est in *d. l. 13. in fin.* Obst. *l. 66. ff. de judiciis.* Resp. aliud in judicio & libello obtinet, quippe quem reus rejicere debuisset exceptione obscuri & inepti libelli. Obst. *l. 34. ff. h. t.* Resp. si emptor paciscatur, contra eum facienda interpretatio, cùm imputare sibi debeat ipse emptor, quòd non apertius pactum interposuerit; & de hoc casu agit *d. l. 34.* (XXVI, XXVII, XXVIII.)

12. *Moribus.* Variarum regionum statutis vendi nequit frumentum in viridi stans; quamvis id Hollandorum mores permittant. Uti & permissum est commercii causâ vendere arma aliaque similia exteris amicis, aut confoederatis, ut ut barbaris: at non hostibus; licèt leviorem plerumque poenam, non capitalem, subeant, qui hæc hostibus vendiderint. Res Ecclesiasticas quod attinet, illæ hodie alienari solent eo modo iisque fere solemnitatibus, quibus & res minorum immobiles distrahuntur. Si quid tamen hic prætermissum fuerit, non ideo nulla est emptio, aut emptor pretium amittit, sed imploranda in integrum restitutio, ubi notabilis læsio apparuerit.

*. Adde *ex Cod. libr. 4. tit. 38. de contrab. emptione tit. 41.*

quæ

quæ res exportari non debeant tit. 42. *de eunuchis. tit.* 51. *de reb. alien. non alienand. tit.* 52. *de commun. rerum alienat. tit.* 54. *de pact. inter emptor. & vendit. compos. tit.* 59. *de monopoliis. tit.* 63. *de commerciis & mercatoribus.*

Tit. II.
De in diem Addictione.

1. IN diem addictio est venditio eâ lege facta, ut firma sit, vel maneat, si alius intra certum tempus conditionem meliorem non obtulerit. Qualis lex si venditioni adjecta sit in continenti, non ex intervallo. *arg. l.* 7. §. 5. *ff. de pactis* venditionem vel puram facit vel conditionalem pro formularum diversitate. *l.* 2. *ff. h. t.* Purà si sit, medio tempore periculum, & accedente traditione, dominium, ac jus rem obligandi, aut, si aliena sit, potestas usucapiendi in emptorem transit. *l.* 2. §. 1. *l.* 3. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* fructusque emptor suos facit, sed revocabiliter. *l.* 6. *l.* 14. §. 1. *l.* 16. *ff. h. t.* Quòd si conditionalis sit, nihil horum obtinet, nec quicquam interim censetur translatum. *l.* 4. *pr. ff. h. t.* (I, II.)

2. Si alius medio tempore adjiciat, seu meliorem offerat conditionem (quod multis modis fieri posse patet ex *l.* 4. §. *ult. l.* 14. §. *ult. ff. h. t.*) prior non liberatur, nisi id actum sit; sed venditori liberum est oblatam conditionem meliorem abjicere, & priorem emptorem retinere. *l.* 9. *ff. h. t.* nisi creditor pignus vendat, *l.* 10. *ff. h. t.* Quin imò denuntiatio regulariter emptori primo facienda est, meliorem conditionem allatam esse; ut, si videatur, & ipse tantumdem offerat, atque ita secundo potior sit. *l.* 6. §. *ult. l.* 7. 8. *ff. h. t.* quo tamen casu fructus inter primam ac secundam addictionem sibi factam perceptos restituit, cùm habeat ex nova emptione; nisi alia appareat contrahentium voluntas. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* Priore verò tantumdem non offerente, res secundo addici potest, modò is non fictè sed verè plus obtulerit. *l.* 4. §. 5. 6. *ff. h. t.* Et prior emptor liberatus est, licèt secundus solvendo non sit, aut pupillus sit tutoris autoritate destitutus, aut servus alienus idque venditor sciverit; non verò si servus sit venditoris proprius. *l.* 14. §. 2. *ff. h. t.* Quod si venditor fingat, alium bonâ fide licitantem meliorem obtulisse conditionem, utrique tenetur. *l.* 14. *ff. h. t.* (III, IV, V.)

3. Quandoque tamen locum non habet melioris conditionis oblatio, veluti si mortuus sit venditor, nec ejus adita sit hæredi-

hæreditas ante diem addictioni appositum. *l.* 15. *ff. h. t.* Si adjectio fiat tantùm pro parte rei, cùm ea adhuc integra superesset: secus, si nihil præter partem illam in rerum natura sit. *l.* 4. §. 2. *l.* 13. *ff. h. t.* Si adjectio tantùm fiat propter ea, quæ rei interim accesserunt. *l.* 4. §. 1. *l.* 15. §. 1. *ff. h. t.* (VI.)

4. Si plures rem eandem addixerunt, & meliore allata conditione primum quidam, alii secundum velint emptorem admittere, si quidem uno pretio res vendita sit, potior erit prioris conditio, sin pretiis diversis, partes eorum, qui primum emptorem prætulerint, primo, reliquæ secundo cedent. *l.* 11. §. 1. *l.* 12. 13. *ff. h. t.* (VII, VIII.)

TIT. III.
De Lege Commissoria.

1. LEx commissoria est pactio emptioni in continenti adjecta, ut, nisi certo tempore pretium solutum fuerit, inutilis sit emptio. Et plerumque puram facit venditionem sub conditione resolvendam. *l.* 1. *ff. h. t.* Unde & periculum ac commodum rei, ac per traditionem dominium vel usucapiendi potestas, in emptorem interim transit. *l.* 5. *ff. h. t.* Nulla tamen juris ratio impedit, quo minùs lex commissoria conditionalem quoque posset venditionem facere. *arg. l.* 38. §. *ult. ff. ad leg. Falcid.* (I.)

2. Adjicitur hoc pactum in venditoris gratiam. *l.* 2. *ff. h. t.* qui proinde uti eo vel non uti potest: ut tamen protinùs post diei lapsum statuere debeat. Nec, si semel elegerit, mutare potest. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* Elegisse autem videtur legis comissoriæ remissionem, si post temporis lapsum usuras, aut pretium receperit, vel exegerit. *l.* 6. §. *ult. l.* 7. *ff. h. t.* Sed si venditor declaret, se uti velle pacti hujus beneficio, ipso jure contractus resolvitur & res cum fructibus ad venditorem redit. *l.* 5. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* qui vicissim eam pretii partem, quam accepit, restituit, nisi aliud actum sit. *l.* 4. §. 1. *ff. h. t.* at non pretii usuras, cùm nullam moram fecerit; nec arrhas sibi ab emptore datas. *l.* 6. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Potest autem venditor, si uti velit lege commissoriâ rem venditam ab emptore vindicare. *arg. l.* 4. *C. de pact. inter empt. & vend. l. ult. in fin. ff. h. t.* quamvis & actio ex vendito venditori detur; sic ut electionem habeat, quâ velit actione experiri. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 6. §. 1. *ff. de contrah. empt.* Obst. tantùm actio ex empto competit, non vindicatio. *l.* 3. *C. de pact. inter empt. & vend.*

vend. arg. l. 42. *ff. de rei vind.* Resp. id verum, si non directo id actum, *ut res sit inempta*, sed obliquè, ut *reddatur*, *revertatur*, ab *emptione recedatur*, quales formulæ in dd. ll. occurrunt. (II.)

4. Cessat hujus pacti effectus in genere, quoties non per emptorem sed per venditorem stetit, quo minùs pretium suo tempore solutum sit. Vide *l.* 4. §. *ult. l.* 6. *l. ult. ff. h. t. l.* 7. *C. de pact. inter empt. & vend.* Non tamen, si venditor interpellare emptorem ad solvendum neglexerit; cum enim dies interpellet pro homine, interpellatio venditoris haud necessaria est. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* nisi pactum commissorium sine certi diei adjectione conceptum fuerit, ut id fieri potest. *arg. l.* 3. *ff. de contrab. empt.* quo casu, cùm dies interpellare nequeat, hominis interpellatione opus est: quæ fortè post dierum sexaginta lapsum fieri poterit, ut emptor in mora constituatur. *arg. l.* 31. §. 22. *ff. de ædil. edict.* (IV, I.)

5. Legi commissoriæ simile est pactum, quo id agitur, ut pretio intra certum tempus non soluto, liceat venditori rem alteri vendere periculo primi emptoris, si minoris sit vendita. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* (VI.)

6. Cæterùm hodiè frequens in plurimis locis est jus retractûs, de quo pauca ex communioribus magis D. D. sententiis quàm legibus Romanis subnectenda. Est autem retractus vel conventionalis vel legalis. Conventionalis dicitur, cum venditioni pactum adjicitur, ut venditori (sub quo & is cui venditor actionem cessit contineri potest) liceat vel intra vel post certum tempus vel quandocunque redimere rem venditam. *l.* 2. *C. de pact. inter empt. & vend.* idque tali pretio, quale datum est; non eo, quod tempore retrovenditionis justum est, nisi id actum fuerit. Nec ex hoc pacto de retrovendendo competit rei venditæ vindicatio, sed tantùm actio ex empto. *d. l.* 2. Obst. *l.* 13. *ff de pignorat. act.* Resp. ibi non est pactum de retrovendendo; sed *ut debitor rem reciperet pretio restituto*, quod coincidit cùm eo, *ut res sit inempta.* Nec hic fructus ab emptore percepti restituendi sunt, nisi si qui post moram seu oblatum à venditore pretium percepti fuerint. *d. l.* 2. (VIII, IX, X.)

7. Legalis retractus, qui & consuetudinarius appellatur, ex variis potest causis contingere, puta vel ex jure dominii directi, dum is qui in emphyteusin dedit, rem ab emphyteuta alienatam intra duos menses sibi retinet, eodem oblato pretio. *l. ult. C. de jure emphyteut.* Vel ex vicinitate, dum vicino licet vicinum prædium, extraneo distractum, ab eodem avocare,

avocare, restituto pretio; ne cogatur morosum aut rixosum admittere vicinum. Vel denique ex consanguinitate, qualis retractus gentilitius dicitur; quo quis rem, præcipuè quidem à majoribus profectam, (sed tamen & aliam de novo comparatam) & per eum, qui de familia est, extraneo vel remotiori agnato divenditam retrahit, restitutô emptori pretiô. De quo retractu fusè agit constitutio Frederici. Vide *lib. 5. feud. tit.* 13. 14. 15. Quamvis fundamentum ejus in jure Romano satis evidenter appareat. Vide *l. 35. ff. de minorib. l. 16. ff. de reb. aut. jud. poss. vel vend.* (XI, XIII.)

8. Retrahere autem retractu gentilitio possunt cognati legitimo prognati matrimonio, vel legitimati, non verò naturales tantùm: atque inter eos illi, qui proximiores sunt, exclusis remotioribus, quem in finem condictione ex lege, seu consuetudine videtur agendum. *arg. l. un. ff. de condict. ex lege.* Si plures ejusdem gradûs agnati sint, concurrunt communiter retrahentes, habituri deinceps inter se judicium communi dividundo, ut res dividatur, aut uni integra adjudicetur. Necesse tamen est, ut retrahere volentes proximiores sint in ea linea, unde res profecta est; etiam si fortè alii ex alia linea proximiores inveniantur. Necesse etiam, ut hi omnes retractui non renuntiaverint, vel expresè, vel tacitè, de evictione pro venditore cavendo, aliove modo. *arg. l. 11. C. de evict. l. 17. ff. eod.* (XIV. & seqq.)

9. Huic verò retractui locus est in rebus tantùm propriis, non alienis, immobilibus, non mobilibus, forsan & in universitate, puta hæreditate, alienatis: & tali quidem contractûs specie, in qua vel est, vel esse fingitur certum pretium; qualis est venditio, datio in solutum, emphyteusis quoque ex Frederici constitutione, at non permutatio, donatio, legatum, hæredis institutio, aliaque his similia. (XXI. & seqq.)

10. Faciendus retractus intra illud tempus, quod pro varia locorum consuetudine variè constitutum est, plerumque intra annum & diem; ex Frederici constitutione intra triginta dies, restituto pretio quod datum est, licèt res nunc pluris aut minoris venderetur, unà cum usuris ex mora. Ejusque effectus est, quòd res, quæ vendita erat, restituenda sit cum omnibus fructibus post moram in restituendo commissam perceptis, idque sine onere quod fortè medio tempore per emptorem extraneum fuit impositum. (XXV. & seqq.)

11. Non tamen hic retractus novam inducit venditionem; atque ideo non velut ex duplici, sed tanquam ex una alienatio-

O ne

ne ſemel tantùm præſtanda laudimia aliaque onera venditioni cohærentia. De his aliiſque Tiraquell. de retractu & alii DD. hanc materiam ex uſu pleniùs tractantes. (XXIX.)

12. *Moribus.* Si pactum, ut pretio reſtituto, res vendita redderetur, appoſitum ſit ſolenni rerum immobilium traditioni coram lege loci, priſtino venditori tribuit facultatem vindicandi rem reddito pretio. Quibus autem caſibus apud nos jus retractûs viget (quod in Rhenolandia & Delflandia conſanguineis & ſociis competit ſi venditio privatim, non item ſi publicâ auctione facta ſit) ſola pretii oblatio abſque conſignatione & depoſitione intra tempora legitima ſufficit ad retractum faciendum, ſi fortè emptor pretium oblatum noluerit acceptare.

TIT IV.

De Hæreditate vel Actione Vendita.

1. NOn corporalia tantùm, ſed & incorporalia vendi poſſunt; puta hæreditates & nomina ſeu actiones. Hæreditas quidem defuncti, non viventis. *l.* 1. *ff. h. t.* eaque vel directa vel fidei commiſſaria, vel tota vel pars ejus. Quâ venditâ, id actum cenſetur, ne vel plus vel minùs penes emptorem ſit ex hæreditate, quàm fuiſſet penes venditorem. *l.* 1. *pr. &* §. 4. *ff. h. t.* niſi quid nominatim exceptum fuerit. *l. ult. ff. h. t.* Atque hinc venditor tradere tenetur corporalia, cedere incorporalia. *l.* 2. §. 3. *ff. h. t.* quibus tamen non ceſſis, utiles actiones emptori accommodantur, venditore per exceptionem repellendo ſi agat. *l.* 16. *ff. de pactis* Obſt. *l.* 9. §. *ult. ff. de except. rei jud.* Reſp. alius ibi caſus eſt; & de rei ſingularis venditione agitur. Quòd ſi poſt venditionem ipſe venditor cum debitore hæreditario venditionem ignorante, non item ſciente, tranſegerit, emptori contra debitorem quidem tranſactione tutum actio non ſupereſt, ſed adversùs venditorem ad id quod intereſt. *l. ult. ff. de tranſact.* Renaſcuntur & debita ac ſervitutes per aditionem extinctæ. *l.* 2. §. 18. *& ſeqq. h. t.* Et venditor tenetur de evictione hæreditatis vel partis ejus, non rerum ſingularum: ſufficietque, quod jus hæreditatis præſtet; locupletem enim præſtare non tenetur, niſi de ſubſtantia ejus aſſeruerit, aut aliud nominatim actum ſit. *l.* 10. 11. 12. 13. 14. 15. *ff. h. t.* Quemadmodum vice versâ venditor quoque ſtare tenetur venditioni hæreditatis opulentæ exiguo pretio factæ, niſi dolo emptoris deceptus, hæreditatem

exiguam

exiguam crediderit, quæ erat lucrosa. *l.* 4. *C. h. t.* Præstat insuper in rebus hæreditariis dolum, latam ac levem culpam sive quid amiserit, sive non acquisierit hæreditati. *l.* 2. §. 5. *l.* 3. *ff. h. t.* Denique & in emptorem hæreditatis transfert jus accrescendi, si pro parte hæres eandem vendiderit, ac postmodum alter cohæres deficiat, nam & hæredis loco est, & id omne penes eum esse oportet quod fuisset penes venditorem: *l.* 2. *pr.* & §. 18. *ff. h. t. arg. l.* 33. §. 1. *ff. de usufr.* Obst. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* Resp. tempus venditionis ibi spectandum dicitur, non ut excludatur commodum postea obventurum, sed ut includantur lucra quæ fortè intra venditionis, & mortis tempus obvenerunt: quæ enim post venditionem commoda rei venditæ occasione acquiruntur, emptorem sequuntur ex communi emptionis natura. Obst. hæredi jus accrescendi datur, qualis non est emptor hæreditatis. Resp. effectu emptor hæres est; & hæredis loco. *d. l.* 2. §. 18. *ff. h. t.* (II, III, IV, V.)

2. Quòd si venditor hæreditatis conventus sit à creditoribus hæreditariis (quod fieri potest, nisi fiscus vendiderit. *l.* 1. *C. h. t.*) vel solutum repetit, ut indebitum, modò ad solvendum condemnatus fuerit. *l.* 2. §. 7. *ff. h. t.* vel ab emptore se defendi postulat. *arg. l.* 2. §. *ult. ff. h. t.* licèt invitus cogi nequeat emptor, ut in se transferat actionem venditori motam. *l.* 2. *C. h. t.* (VI, VII.)

3. Venduntur & actiones, tam ex delicto quàm contractu, tam in rem quàm in personam. *l. ult. C. h. t.* licèt enim actiones in rem directæ solis dentur dominis. *l.* 23. *ff. de rei vind.* utiles tamen in rem etiam non dominis competunt, & ideo has in emptorem transire, nihil impedit. *d. l. ult. C. h. t.* Fieri verò potest hæc nominum venditio non tantùm volente sed & invito debitore: secus quàm est in delegatione. *l.* 3. *C. h. t. l.* 1. *C. de novation.* Obst. *l.* 41. *ff. de reg. jur.* junct. *l.* 2. *C. h. t.* vide tit. *de procurat. n.* 5. (IX, X.)

4. Venditæ autem actiones emptori cedendæ sunt, non principales tantùm, sed & accessoriæ respectu pignorum & fidejussorum. *l.* 6. 23. *ff. h. t.* ac sufficiet, quod venditor emptori debitorem, præstet: locupletem enim præstare non tenetur, nisi id actum sit. *l.* 4. *ff. h. t.* vel mulier pro dotis restitutione debitorem egentem acceperit. *l.* 22. §. 2. *ff. solut. matrim.* Obst. *l.* 6. *ff. de dolo.* Resp. verbum *videri* illic est nota proprietatis. Sine cessione tamen emptorem nominis utiliter contra debitorem experiri posse, nequaquam dubium. *l.* 5. 7. 8. *C. h. t.* Sed, sive cessâ sive utili actione emptor agat, non plus

O 2 exigere

exigere potest, quàm quantùm solvit, ne illis quidem in casibus ex Justiniani lege, quibus Anastasius solidi exactionem permiserat; ut ita turpes arcerentur litium alienarum redemptiones. *l.* 22. 23. 24. *C. mandati.* & quod amplius est in debito, debitoris lucro cedit, qui solvendo emptori, quanti is nomen comparaverat, in universum liberatur. *d. l.* 23. §. 1. *C. mandati.* (XI, XII, XIII, XIV, XVIII, XIX, XX.)

5. Cæterùm translatâ per cessionem actione, venditor quidem seu cedens adhuc agere potest, *l.* 3. *C. de novation.* sed emptore quoque agente, potior emptoris quàm venditoris erit conditio. *l.* 55. *ff. de procurat.* quamvis enim regulariter mandator possit mandatum revocare. §. 9. *Inst. mandati.* in cessis tamen seu mandatis actionibus id haud videtur admittendum. (XV, XVI, XVII.)

6. *Moribus.* Actione venditâ & cessâ solus cessionarius, at non cedens debitorem ad solvendum potest cogere. An autem emptor actionis plus à debitore possit exigere, quàm quantum ipse solvit distinctione videtur terminandum, nam si nomen, quo respublica vel civitas aut provincia obligata est, distractum sit, sive pluris sive minoris quam erat in sorte debita, exigi potest totum debitum, cum in his apud nos negotiationem quandam exerceri constet. Sed si privati debitoris nomen sit venditum minoris quàm erat debitum, emptor fortè non debiti integri sed tantùm pretii soluti exactionem est habiturus convenienter juri Romano, nisi debitori oblata sit actio, eodem pretio retrahenda, isque eam oblatam retrahere recusaverit.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 39. *de hæred. vel actione venditâ.*

TIT. V.
De Rescindenda Venditione.

1. Venditio perfecta utriusque quidem consensu resolvi potest. §. *ult. Inst. quib. mod. obl. tollat.* non unius voluntate, nisi justa causa subsit, velut, metus, dolus, &c. de quibus alibi; & præcipuè læsio enormis, quæ est ultra dimidium justi pretii: quæ si contigerit, locus est remedio legis 2. C. de rescind. vend. institutâ actione ex empto (potius quàm condictione ex lege, aut imploratâ restitutione,) sive emptor læsus sit sive venditor, in re mobili vel immobili, ob rationis paritatem, sive dolo adversarii, sive sine dolo ejus, cum hîc sola læsio spectetur; sive privatim sive publicè venditio sub

sub hasta, aut magistratûs decreto facta fuerit: *arg. l.* 16. *C. h. t. l.* 11. *C. de præd. & aliis reb. minor.* excepto fortè casu. *l.* 1. *C. de præd. decurion.* (I, II, III, IV, V, XII.)

2. Agendum autem non præcisè ad contractûs rescissionem, sed alternativè, ut vel emptio dissolvatur reddito pretio & restitutâ re distractâ, vel iniquitas pretii corrigatur usque ad veram rei æstimationem illud supplendo aut diminuendo. *l.* 2. *C. h. t.* Quòd si venditor læsus sit, & emptor inops, nec rem possideat; venditori etiam contra tertium possessorem, qui viliori pretio rem fortè ab emptore comparaverat, videtur succurrendum vel remedio *d. l.* 2. *C. h. t.* vel saltem mediante in integrum restitutione. *arg. l.* 13. §. *ult. & l. seqq. ff. de minorib.* (VII.)

3. Læsionis enormis probatio actori incumbit, idque considerato pretio, quod fuit tempore venditionis, non quod nunc est cum agitur, ne ita infirmæ redderentur pleræque venditiones. *l.* 8. *in fin. C. h. t.* Ut tamen læsionem enormem inducere non videatur, quòd thesaurus in fundo vendito repertus fuerit. *arg. l.* 7. §. 12. *ff. solut. matrim.* Eâ verò probatâ, si resolvatur venditio, pignoris quidem vinculum, quo res per emptorem erat obligata, dirimitur, non ipso jure, sed hactenus, ut emptor teneatur rem restituere liberam à vinculo pignoris. *arg. l.* 43. §. 8. *ff. de ædil. edicto. l.* 3. *ff. quib. mod. pign. vel hypoth. solv.* percepti autem medio tempore fructus sive extantes sive consumpti, haud restituendi, cum eas emptor non ut possessor, sed jure dominii perceperit. Obst. *l.* 4. §. 4. *l.* 6. *ff. de addict. in diem.* Resp. ibi conditio resolutiva ex voluntate emptoris erat adjecta, ut alia sit ratio. (VII, VIII, IX, X, XI.)

4. Quamvis autem in *d. l.* 2. *C. h. t.* de sola agatur venditione, legis tamen illius remedium per DD. ad omnia bonæ fidei negotia puta permutationem, in solutum dationem, locationem, divisionem, aliaque productum est. Sed in iis quæ stricti juris sunt non videtur admittendum, puta donatione *arg. l.* 65. §. 2. *ff. de condict. indeb.* transactione. *arg. l.* 78. §. *ult. ad Senatusc. Trebell.* Uti nec locum habet in hæreditate vendita. *l.* 10. *& seqq. ff. de hæred. vel act. vend.* nec, si quis sciens justum rei pretium, eandem tamen pluris emerit quàm duplo pretii aut infra justi pretii dimidium vendiderit. *arg. l.* 11. *C. h. t.* (XIII. & seqq.)

5. *Moribus.* Quemadmodum propter metum aut dolum, ita etiam propter enormem læsionem solet peti in integrum restitutio, & ita fieri contractûs rescissio. Sed in venditioni-

bus auctione publicâ factis remedium. *l.* 2. *C. de rescind. vend.* non habet locum.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 44. *de rescind. venditione. tit.* 45. *quando liceat ab empt. discedere.*

Tit. VI.
De periculo & commodo rei Venditæ.

1. PEriculi nomine hîc venit omne damnum, corruptio, deterioratio, ablatio rei. Emptæ autem rei uti omne commodum velut fructus, partus omnisque accessio ad emptorem pertinet *l.* 13. §. 20. *ff. de act. empti.* §. 3. *Inst. de empt. vend.* ita quoque ad eundem spectat omne periculum, quàm primùm consensu perfecta fuerit venditio, etiamsi res vendita necdum sit tradita, sicut emptor etiam post rei interitum ad universi pretii præstationem obligatus sit. §. 3. *Inst. de empt. vend. l.* 7. 8. *ff. h. t.* Obst. *l.* 12. 13. 14. *ff. h. t.* Resp. ibi damnum culpâ venditoris contigit. Obst. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* Resp. ibi non corpus sed *materia*, certus fortè trabium numerus ex magna copia trabium signatione eligendus, fuit divendita. Obst. res perit suo domino, qualis ante traditionem est venditor. *l.* 9. *C. de pignorat. act.* junct. §. 3. *Inst. de empt. vend.* Resp. id verum, nisi dominus simul sit speciei debitor, qui liberatur rei interitu. *l.* 23. *ff. V. O.* Obst. *l.* 33. *ff. locati.* Resp. dicendum fortè, agi illic de fundo tali, qui ab hostibus captus, ad tempus fuerat relictus pristino possessori, sed postmodum urgente necessitate vel utilitate publicâ publicatus, ut id fieri potuisse patet ex *l.* 15. §. 2. *ff. de rei vind. l.* 16. *ff. de acquir. rer. domin.* cum ergo venditor hanc impedire non posset publicationem, iniquum erat, eum ad id quod interest obligari, quia tamen emptorem ignorantem monere debuerat, fundum ejus esse conditionis ut ad nutum Principis publicari posset, nec hoc egit, ad pretii restitutionem simpliciter tenetur, quasi propter vitium aliquod rei latens. Quibus non obstat, quod in *l.* 11. *ff. de evictione.* emptor dicitur post publicationem ad pretium solvendum adhuc obligatus: etenim prædia in *d. l.* 11. talia proponuntur, quæ in Germania trans Rhenum sita erant adeòque tali in loco, ut emptor scire facilè potuerit, hujusmodi prædia publicationi esse obnoxia; proinde haud deceptus videatur, quasi vitio rei aut conditione & qualitate ejus non indicatâ. (I, VIII, IX, X.)

2. Licèt autem emptoris periculo res sit, venditor tamen ante

ante traditionem in ea aſſervanda dolum, latam ac levem culpam præſtat. *l.* 5. §. 2. *ff. commodati. l.* 23. *ff. de reg. jur. l.* 35. §. 4. *ff. de contrah. empt.* niſi emptor in recipienda re vendita moram fecerit, quo caſu de ſolo dolo venditor in poſterum tenetur. *l.* 17. *ff. h. t.* Non etiam in emptorem tranſit onus annuæ præſtationis, ſi fortè venditor ante venditionem promiſerit, ſe quotannis certam frumenti aut fructuum quantitatem perſonæ vel alteri fundo præſtiturum: niſi ſolenniter in id fundum obligaſſet, vel alio modo legitimo fundum affectum reddidiſſet pro hujuſmodi præſtatione. *l. ult.* §. *ult. ff. de contrab. empt.* (II.)

3. Sunt tamen caſus, quibus rei venditæ periculum poſt conſenſum interpoſitum ante traditionem ad venditorem pertinet; puta ſi is id in ſe receperit. *d.* §. 3. *Inſt. de empt. vend.* aut in mora tradendi ſit. *l.* 4. *C. h. t.* Si res duæ alternativè fuerint venditæ, & una pereat. *l.* 34. §. 6. *ff. de contrab. empt.* Si res fungibilis ſit vendita, quamdiu non appenſa, adnumerata vel admenſurata eſt. *l.* 35. §. 5. *ff. de contrab. empt.* niſi per averſionem, tanquam corpus, diſtracta ſit. *d. l.* 35. §. 5. vel certum tempus admenſurationi præfinitum jam ſit elapſum: quo caſu venditori ſummo jure liberum eſt vinum effundere emptoris periculo; licèt rectiùs fecerit, ſi aſſervaverit. *l.* 1. §. *ult. l.* 4. §. *ult. ff. h. t.* Denique ſi res ad guſtum empta ſit, ut vinum deguſtandum, nam periculum quidem corporis ad venditorem pertinet, donec illud admenſuratum ſit. *d. l.* 35. §. 5. *de contrab. empt.* acoris autem vel mucoris, ad emptorem ſpectare incipit, ſimul ac guſtaverit ac poſt deguſtationem probaverit: cum liberum ei ſit improbare. *l.* 4. §. 1. *ff. h. t. l.* 34. §. 5. *ff. de contrab. empt.* (III, IV.)

4. Quòd ſi conditionalis fuerit venditio, totius quidem rei interitus pendente conditione contingens venditori nocet; parte verò tantùm extinctâ vel aliter re deteriore redditâ, emptoris damnum erit, niſi aliud actum ſit. *l.* 8. 10. *ff. h. t.* Cæterùm ſignatio rei, ſi loco traditionis fiat, periculum in emptorem transfert. *l.* 14. §. *ult. ff. h. t.* ſi tamen alia ſignandi ratio probabilis appareat, non præſumetur traditionis vice facta ſignatio, nec rei ſignatæ periculum in poſterum emptoris faciet, niſi traditione ſubſecutâ. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* (V.)

5. *Moribus.* Emptore vinum emptum ex doliis non tollente, venditori tamen liberum non eſt vinum effundere, niſi abundante vindemiâ non potuerit aliunde dolia novo vino recondendo ſibi parare.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 48. *de peric. & commodo rei vend.*

TIT. VII.

De Servis exportandis, vel si ita mancipium venierit, ut manumittatur, vel contra.

1. SErvorum venditioni pacta varia apponi possunt, modò non inhonesta; puta, ut vel ne manumittatur: quo pacto neglecto, manumissus contra pactum servus manet *l.* 5. *C. si mancip. ita fuerit alienat. l.* 2. *C. qui non poss. ad libertatem perven. l.* 9. *ff. de manumiss.* manumittendus verò, nec tamen missus, ipso jure liber fit, etiam cum partu, si ancilla fuerit mittenda. *l.* 3. *ff. h. t. l.* 1. 2. 3. 4. *C. si mancip. ita fuerit alien.* Sic & pactum validum, ut vel ne servus venditus exportetur. *l.* 1. *l.* 7. *ff. h. t.* quo non impleto, cum per venditorem non esset remissum, agi potest ad id quod interest. *l.* 6. *ff. h. t.* (quâ derogatur legi 7. *ff. h. t.*) vel ad pœnam, si ea promissa; quo casu servus fisco cedit *l.* 1. 2. *C. h. t.* Habet & venditor manûs injectionem, si id actum sit. *l.* 1. 2. *C. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Contra reprobata pacta turpe quid continentia: veluti ut ancilla prostituatur, ut cum bestiis servus depugnet, aliaque. Vide *l.* 6. *ff. ad leg. Corn. de sicar. l.* 42. *ff. de contr. empt. l.* 1. 2. *C. si mancip. ita venierit ne prostit.*

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 55. *si servus exportandus veneat. tit.* 56. *si mancip. ita venierit ne prostituatur. tit.* 57. *si manc. ita fuerit alienat. ut manumitt. vel contra.*

LIBER XIX.

TIT. I.

De Actionibus Empti & Venditi.

1. EX emptionis contractu actio duplex nascitur, empti & venditi. Empti actio personalis est & bonæ fidei, competens emptori ejusque hæredi, etiam utiliter domino cujus mandato procurator emit. *l.* 13. §. 25. *ff. h. t.* Adversùs venditorem ejusque hæredem, ad id ut tradatur res vendita cum fructibus tempore venditionis perceptis, omnibusque accessionibus, vel speciali pacto comprehensis, vel

ex

ex generali emptionis natura præstari solitis. *l.* 13. §. *ult. ff. h. t.* Quâ ratione, vino vendito, vendita quoque censentur vasa in quæ vinum transfunditur, non dolia majora in terra defossa. *arg. l.* 15. *ff. de trit. vin. oleo leg. l.* 1. §. 3. *ff. de peric. & commod. rei vend.* Et horreo vendito dolia accedunt ibidem recondita, *l.* 76. *ff. de contrah. empt.* non item, fundo distracto. *l.* 17. *ff. h. t.* Si tamen id actum sit, ut fundo vendito certus accedat doliorum numerus, intègra dolia, non quassa, ad eum usque numerum præstanda sunt, quoties vel tot integra in fundo sunt, vel cum dolia in fundo non essent, aliunde sunt coëmenda. Sed si doliorum numerus contractu comprehensus in fundo reperiatur connumeratis & quassis, liberatur venditor, integra quæ reperta ibi sunt, ac in subsidium quassa præstando. *l.* 27. *l. pen.* §. *ult. ff. h. t. l.* 33. *ff. de ædilit. edict.* (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX.)

2. Ita autem res tradenda, ut in emptorem vel dominium transeat, si venditor sit dominus, vel, si res aliena sit vendita, usucapiendi facultas & vacua rei possessio. *l.* 2. §. 1. *l.* 11. §. 2. *ff. h. t.* sive id nominatim actum sit sive non: si tamen expressâ stipulatione cautum sit, *vacuam tradi possessionem*, vi stipulationis emptor rem quidem, at non fructus petere posset. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* nisi *rem tradi vacuamque rei possessionem stipulatus sit:* repetitio enim illa efficit, ut & fructus videantur comprehensi. *l.* 4. *ff. de usuris.* Quòd si vel pignori obligata tradatur vel pensitationibus, tributis aut servitutibus, quæ dicebantur abesse, onerata, vel vitio laborans, emptor actione ex empto, quandoque & quanti minoris æstimatoriâ, recuperat quod interest. *l.* 1. §. 1. *l.* 13. *ff. h. t. l.* 59. 66. §. 1. *ff. de contrah. empt. l.* 5. *C. de eviction.* (X, XI.)

3. Quandoque tamen traditioni vacuæ possessionis adjungenda & finium fundi venditi demonstratio. *l.* 48. *ff. h. t.* licèt nominare confinium agrorum dominos venditor haud teneatur, qui sensus *l.* 63. §. 1. *ff. de contrah. empt.* (XIII.)

4. Tendit insuper actio ex empto ad id, ut venditor actiones cedat emptæ rei nomine sibi competentes. §. 3. *Inst. de empt. vend.* & cautionem præstet de restituendo, quod ad ipsum ex re vendita aliquando pervenit. *l.* 33. *ff. h. t.* quo pertinent pensiones futuri temporis, quas venditor ex re elocata, sed medio tempore ante locationis finem distractâ, ipse quidem percipit, sed perceptas emptori præstat. *l.* 13. §. 11. 16. *ff. h. t.* Denique id quod interest, vel si res aliena dolo vendita sit, licèt nondum evicta. *l.* 30. §. *ult. ff. h. t.* vel res sacra ignoranti

noranti pro profana sit distracta. §. *ult. Inst. de contrab. empt.* vel venditor malum vicinum celaverit. *l.* 35. §. *ult. ff. de contrab. empt.* vel venditor in mora tradendi sit, aut dolo fecerit quo minus tradere possit, aut perfractè tradere nolit, licèt tradendæ rei facultatem habeat: neque enim venditor ad factum traditionis præcisè cogi potest, sed liberatur præstando id quod interest. *l.* 12. *ff. b. t. l.* 4. *Cod. arg. l.* 13. *in fin. ff. de re judic.* Obst. §. 2. *Inst. de donation. l.* 11. §. 2. *ff. b. t.* Resp. obligatus quidem est ad tradendi necessitatem, sed tamen id quod interest præstando liberatur ab ea necessitate. Obst. *l.* 6. *C. de rescind. vend.* junct. *l. un. C. de sent. quæ pro eo quod interest.* Resp. intelligenda est *d. l.* 6. de casu quo utrimque contractus jam impletus est traditione & pretii numeratione: à quo proinde recedi non potest nisi novâ venditione. *l.* 58. *in fin. ff. de pactis.* ad quam ineundam nemo cogi potest, nec duplo nec quadruplo pretio oblato. (XIV.)

5. Cæterùm si quid commendandi gratiâ venditor dixerit de rei bonitate, eaque non tanta inveniatur, non potest eo nomine conveniri. *l.* 19. *ff. de ædil. edict. l.* 37. *ff. de dolo* nisi dolus adsit. *l.* 13. §. 4. *ff. b. t.* Quemadmodum nec tenetur, si quæ prædio vendito servitutes aut tributa inveniantur imposita, si de iis nihil dixerit nec abesse affirmaverit, nisi sciens ea imposita esse, dolo tamen reticuerit. *l.* 1. §. 1. *l.* 21. §. 1. *ff. b. t.* Obst. *l.* 9. *C. b. t.* Resp. ibi de tributis venditor quid affirmaverat, & ideo ex dicto promissove tenetur. (XV.)

6. Venditi actio datur venditori & utilis ei pro quo procurator vendidit. *d. l.* 13. §. 25. *ff. b. t.* adversùs emptorem; ad id ut pretium solvat nummosque ita solutos accipientis faciat jure dominii, licèt fortè res aliena fuisset vendita. *l.* 11. §. 2. *ff. b. t.* & usuras ex mora præstet. *l.* 13. §. 19. 20. *ff. b. t.* restituat insuper impensas necessarias & utiles in rem factas post venditionem. *l.* 13. §. 22. *ff. b. t.* præstet denique ea omnia, quæ vel speciali pacto vel generali emptionis naturâ sunt comprehensa. (XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI.)

7. Antequam autem ex contractu quis agere valeat, oportet ex sua parte priùs ipse contractum impleverit. *l.* 13. §. 8. *ff. b. t. l.* 25. *ff. b. t.* (XXIII.)

8. *Moribus.* Multa etiam hodie res venditas tanquam accessoria solent sequi, quare loci cujusque potissimum spectanda consuetudo. Quâ ratione qui navem cum instrumento vendidit, etiam scapham vendidisse censetur. Potest autem jure hodierno venditor, habens rei tradendæ facultatem, cogi ut rem

rem præcisè tradat, nec liberatur præstando id quod interest. Et si res immobilis sit vendita, facienda est ejus traditio coram lege loci, persoluto nummo quadragesimo; adeò ut duplici venditione interveniente, bis etiam quadragesima pretii pars fisco inferenda sit, non tantùm, si primus emptor rem tertio extraneo vendiderit, sed &, si rem emptam venditori retrovendat. Quòd si venditor rixosum fortè aut morosum vicinum celaverit, non ideo ad id quod interest tenetur.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 49. *de act. empt. & vend. tit.* 50. *si quis alteri vel sibi sub alter. nomine aut alien. pecun. &c.*

TIT. II.
Locati Conducti.

1. LOcatio est contractus bonæ fidei consensu constans, de usu vel opera cum mercede commutanda, iisdem, quibus & emptio, juris regulis nitens. *pr. Inst. h. t.* (I.)

2. Elocari possunt res omnes, quæ sunt in commercio, mobiles, immobiles, (non tamen prædia militibus aut curialibus. *l.* 30. 31. *C. h. t.*) corporales & incorporales, *l.* 12. §. 2. *ff. de usufr.* (licèt ipsum servitutis personalis jus personale, aut servitutis realis jus fundo cohærens elocari nequeat. *l.* 44. *ff. h. t.*) propriæ & alienæ, ipsæ quoque res conductæ. *l.* 11. §. 5. *ff. de pign. act. l.* 24. §. 1. *ff. h. t.* cum locatione dominium non transeat. *l.* 39. *ff. h. t.* Obst. *l.* 22. §. 2. *ff. h. t.* Resp. ibi dominium materiæ non transit ex locato, sed jure accessionis, ex eo, quod inædificata solum sequuntur. Operæ insuper elocari possunt, tam liberorum hominum, quàm servorum mercenariæ, non aliæ. *l.* 5. §. 2. *ff. de præscr. verb.* non liberales, quales advocatorum, &c. de quibus alibi. (III, IV, V, VI, XXXIII, *& seqq.*)

3. Pro usu autem vel operis merces constituenda, eaque certa vel ab initio vel ex post facto, dum in tertii certi arbitrium mercedis confertur determinatio in initio contractûs. *l.* 25. *ff. h. t.* eo modo quo in emptione obtinere dictum *tit. de contrab. empt.* Consistit verò merces regulariter in numerata pecunia, non aliis rebus. §. 2. *Inst. h. t.* non in uno nummo. *l.* 46. *ff. h. t.* nec in parte fructuum, nisi quòd favore agriculturæ permissum est agrum certâ fructuum ponderatione vel mensurâ locare. *l.* 21. *C. h. t.* Quòd si non certa fructuum quantitas, sed portio, pro rata ejus quod in fundo nascetur, dimidia fortè vel tertia, constituta fuerit, *colonus partiarius* dici solet, & quodammodo socius est. *l.* 25. §. 6. *ff. h. t.* (VII, VIII.)

4. Quamvis verò locationem in perpetuum fieri nihil impediat. *l.* 10. *C. h. t.* tempus tamen ei plerumque solet adjici vel longius vel brevius, contrahentium arbitrio: eoque elapso, si neuter contradicat, tacitè videtur continuata unà cum obligatione pignoris pro mercede constituti per conductorem; non fidejussorum; in prædiis quidem rusticis usque ad annum, in urbanis verò & aliis rebus non ultra, quàm quatenus conductor iis usus est. *l.* 13. §. *ult. ff. h. t.* (IX, X, XIII.)

5. Nascitur hinc actio locati & conducti. Actio conducti est personalis bonæ fidei, quæ datur conductori & hæredi ejus, adversùs locatorem & ejus hæredem, excepto casu. *l.* 4. & *l.* 9. §. 1. *ff. h. t.* non contra successorem particularem, qualis est emptor, qui locationi per venditorem factæ stare non tenetur. *l.* 9. *C. h. t.* nisi id actum *d. l.* 9. vel fiscus vendiderit. *l. ult. ff. de jure fisci.* Ad id ut usus vel operæ præstentur, & simul ea omnia, sine quibus commodè quis uti nequit. *l.* 19. §. 2. *l.* 23. §. 2. *ff h. t.* aut alioquin id quod interest, nisi locator culpâ careat, quo casu tantùm pro rata remittenda merces. *l.* 33. & *seqq. ff. h. t.* Nec expelli potest conductor ante tempus, nisi vel malè versetur in re conducta, vel res indigeat necessariâ refectione, vel locator re indigeat ex causa inopinata ad proprios usus. *l.* 3. *C. h. t.* vel denique conductor integro biennio non solverit pensiones. *l.* 54. §. 1. *ff. h. t.* fortè & breviori tempore, si sit conductor vectigalium. *l.* 10. §. 1. *ff. de publican. & vect.* Quòd si conductor damnum passus sit ex re conducta, etiam hâc actione petere potest damni totius reparationem, si locator artifex fuerit respectu rei locatæ, sive vitium ejus sciverit sive ignoraverit: si non sit artifex & vitium ignoraverit, sola facienda mercedis remissio. *l.* 19. §. 1. *ff. h. t. arg. l.* 13. *ff. de act. empt.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII.)

6. Locati actio locatori datur, & si plures locaverint, singulis pro parte; contra conductorem, & si plures sint, contra singulos pro parte; nisi appareat, locatorem singulorum personas in solidum respexisse. *l.* 47. *ff. h. t. l.* 13. *C. eod.* ad id ut mercedem solvat, etiamsi re conductâ usus non fuerit, vel ante tempus emigraverit. *l.* 55. §. *ult. ff. h. t.* Nisi justam habuerit migrandi causam, veluti propter non præstitum commodum rei usum; vel ob metum hostium & latronum; pestis fortè etiam ac spectrorum, si non fuerit vanus timor. *l.* 13. §. 7. *l.* 25. §. 2. *l.* 27. §. 1. *l.* 34. *ff. h. t.* Insuper, ut præstet in re conducta culpam levem. *l.* 5. §. 2. *ff. commodati. l.*

23. *ff.*

23. *ff. de re reg. jur.* etiam leviſſimam, ſi ſit artifex. *l.* 13. §. 1. 5. *l.* 25. §. 7. *ff. h. t.* & fortè in caſu. §. *pen. Inſt. h. t.* Denique, ut finito locationis tempore rem reſtituat: alioquin propter rem mobilem adversùs eum in litem juratur. *l.* 48. §. 1. *ff. h. t.* propter immobilem, ſi uſque ad ſententiam reſtituere detrectet, ad rem ſimul & æſtimationem reddendam condemnatur tanquam invaſor. *l. pen. C. h. t.* (XXI, XXII, XXIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII.)

7. Poteſt tamen conductor quandoque petere mercedis remiſſionem, vel in totum, vel pro parte, ob inſolitam ſterilitatem, non vitio ipſius rei, qualis arborum vetuſtas, ſed extrinſecùs, evenientem; niſi unius anni ubertas ſuppleat alterius anni defectum, aut aliud actum ſit. *l.* 15. §. 2. *& ſeqq. ff. h. t. arg. l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* Licèt ob ubertatem inſolitam peti nequeat mercedis augmentum. *l.* 25. §. 6. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 2. *C. de alluvion.* Reſp. ibi non de ubertate fructuum, ſed ipſius agri incremento agitur. Sed & merces præſtanda minor aut nulla, ſi per eum, qui operas elocaverat, ſteterit, quo minùs eas præſtet: ſecus ſi per eum, cui præſtandæ: factum ſit ut non præſtentur; quâ ratione nauta mercedem integram poteſt exigere, ſi navigare non potuerit ob id quod mercium dominus non ſolverat vectigal. *l. pen.* §. *ult. ff. h. t.* Quòd ſi ob ſupervenientem caſum fortuitum non præſtita ſit opera; aut caſus ille contigit ex parte ejus cui opera præſtanda, dum is fortè moritur, atque tunc integra totius temporis & operæ ſolvenda merces; niſi medio tempore operam locator alii elocaſſet. *l.* 19. §. 9. 10. *l.* 38. *ff. h. t.* aut ex parte ejus qui eas præſtandas in ſe receperat, eoque caſu non eſt facienda mercedis ſolutio. *l.* 15. §. 6. *ff. h. t.* (exceptis ſalariis advocatorum; ut dictum *tit. de poſtulando.*) Qua de cauſa, ſi famulus adversâ valetudine impeditus ſit longiori tempore (modicum non curatur) ſervitia præſtare, totam mercedem nequit exigere. *arg. l.* 27. *ff. h. t. l.* 4. §. 5. *ff. de ſtatu lib.* Obſt. *l.* 1. *C. de re milit.* ubi ſine diſtinctione longi vel brevis temporis denegantur medii temporis ſtipendia. Reſp. agit de transfugis, non de captis, propter verbum *reſtitutoque*; cum capti præter poſtliminii jus non indigeant inſuper reſtitutione. Satisfacit tamen plerumque operarum locator, ſi promiſſas per alium impleri curet. *l.* 48. *ff. h. t.* niſi conductoris interſit ex juſta cauſa, per ipſum locatorem potius eas præſtari *arg. l.* 31. *ff. de ſolution.* (XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII.)

8. Cæterùm hæc locati & conducti actio etiam tunc locum ſibi

ſibi vindicabit, cum inter duos fundum communem habentes id actum fuerit, ut alternis annis fruerentur mercede ſibi invicem conſtitutâ, & alter conſultò fructus corruperit. *l.* 35. §. 1. *ff. h. t.* Obſt. datur actio præſcriptis verbis vel communi dividundo. *l.* 23. *ff. communi divid.* Reſp. in caſu ibi propoſito non erat conſtituta merces, ideoque nec eſſe poterat locati actio.

9. *Moribus.* Hollandorum & Ultrajectenſium jure emptor fundi vel ædium tenetur ſtare locationi per venditorem factæ, ſi ea decennium non excedat, licèt id nominatim actum non ſit. Quòd ſi conductor fuerit in mora ſolvendi mercedem, ad uſuras non niſi à tempore litis conteſtatæ tenetur.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 65. *de locato & conducto.*

TIT. III.
De Æſtimatoriâ.

1. CONtractus æſtimatorius eſt innominatus, bonæ fidei, quo res alteri æſtimata vendenda traditur, eâ lege, ut pretium reſtituatur vel ipſa res incorrupta. Unde naſcitur actio præſcriptis verbis æſtimatoria bonæ fidei. §. 28. *Inſt. de action.* tendens ad ea quæ jam dicta. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* Si pluris res ſit divendita, etiam quod plus eſt domino reſtituendum, niſi id actum, ut dominus certo pretio contentus ſit. *arg. l.* 13. *ff. de præſcr. verb.* ipſius autem rei vendendæ periculum ad dantem ſpectat, ſi is rogaverit: ſin accipiens rogaverit, ad accipientem, ſi neuter, & tamen mutuo conſenſu res vendenda data ſit, ea quidem dantis eſt periculo, ſed accipiens dolum & levem culpam in ea præſtat. *l.* 17. §. 1. *ff. de præſcr. verb.* per quam legem reſtringenda generalitas verborum *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.*

2. Quòd ſi mercede interveniente res æſtimata ſit data divendenda, utilis tamen eſt actio æſtimatoria. *l.* 2. *ff. h. t.* (I, II, III.)

TIT. IV.
De rerum Permutatione.

1. PErmutatio eſt contractus innominatus bonæ fidei, *de at des. arg. l.* 5. §. 1. *ff. de præſcript. verb.* quo res propria datur, ut alter viciſſim rem propriam det. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* etiam pecuniam numeratam, ſi ea non ut quantitas ſed tanquam corpus detur. *l. ult. ff. de condict. cauſ. dat.* (I.)

2. Permu-

2. Permutantur regulariter res omnes quæ venditionem recipiunt, fungibiles & non fungibiles. Non tamen res aliena; quæ si data fuerit, dans accipientem nullo modo obligat, nec ut vicissim det, nec ut quod intersit præstet; sed res restituenda ei, cui dederat, cui in id competit condictio causâ datâ. *l.* 1. §. 3. 4. *ff. h. t.* qui duo paragraphi conjungendi sunt, ut sensus constet. Si tamen is qui rem à non domino acceperat, vicissim dederit rem suam, eam quam accepit potest usucapere, aut eâdem evictâ de evictione agere. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (II.)

3. Ex permutatione datur actio bonæ fidei præscriptis verbis, competens ei qui rem dedit, contra eum qui accepit, ad id ut vicissim det quod promisit, vel præstet id quod interest. *l.* 5. §. 1. *ff. de præscript. verb.* (III.)

4. *Moribus.* Permutatio hodie etiam nudo pacto potest fieri, quatenus ex pacto efficaciter agi potest ad res permutatas utrimque tradendas.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 64. *de rerum permutatione.*

Tit. V.

De præscriptis Verbis & in factum Actionibus.

1. Contractus innominati in genere sunt, qui obligandi causam quidem habent, quibus tamen speciale nomen à jure civili non est impositum, quales in *l.* 5. *ff. h. t.* enumerantur quatuor, *do ut des*, *do ut facias*, *facio ut des*, & *facio ut facias*: ex quibus tamen alii plures possunt exsurgere, veluti, *do ut des & facias*, *do & facio ut des*, *do & facio ut facias*, *do & facio ut des & facias*, ut &, *do ne des*, *do ne facias*, *facio ne des*, *facio ne facias*, *&c.* (I.)

2. Omnes autem hi contractus innominati re constant, ad sui perfectionem desiderantes dationem vel factum: imo in iis, qui à datione incipiunt, etiam post dationem adhuc locus est pœnitentiæ, quamdiu res est integra, id est, alter necdum vicissim quid dedit aut fecit. *l.* 3. §. 2. 3. *l.* 5. *pr. ff. de condict. cauf. datâ.* de quo ad d. tit. plura. Quæ tamen non obtinent in iis, qui à facto initium capiunt, cum factum nequeat infectum reddi. (II.)

3. Ex his contractibus actio præscriptis verbis nascitur, aliter civilis, utilis, vel in factum civilis, vel actio incerti ad interesse appellata; generaliter & plenis verbis rem uti gesta est

est enarrans sine speciali nomine; cum plura sint negotia quam vocabula. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* Quæ datur ei, qui quid dedit vel fecit, ad id ut vicissim detur vel fiat quod promissum, vel præstetur id quod interest. *l.* 5. §. 1. 2. *ff. h. t.*

4. Huic verò actioni regulariter locus non est, quamdiu alia supersunt ordinaria remedia, nisi de illis dubitetur an competant. *l.* 21. *ff. h. t.* & exceptis casibus. *l.* 2. *C. de pact. inter empt. & vend. l.* 19. *in fin. de precario.* Magis tamen & faciliùs hæc, quàm doli actio infamans, datur: & hinc si quis dederit servum Titio, ut is suum servum manumittat, & subsecutâ manumissione servus Titio datus evictus sit, Titio contra dantem actione præscriptis verbis datur, sive sciverit dans servum alienum esse, sive ignoraverit. *l.* 7. §. 2. *ff. de pactis.* reprobatâ Juliani sententiâ, quæ in *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* narratur quidem, at non probatur, & *d. l.* 7. §. 2. expresè rejicitur. Hinc & ex contractu facio ut des magis præscriptis verbis quàm de dolo actio danda. *l.* 22. *ff. h. t.* §. 1. *Inst. de locatione.* Obst. *l.* 5. §. 3. *ff. h. t. l.* 4. *C. de dolo.* ubi actio de dolo dari dicitur. Resp. vel dissensus fuit inter veteres Jurisconsultos, cujus remanserunt vestigia; vel fortè per *actionem de dolo* intelligemus non præcisè famosam doli actionem, sed eam quæ propter dolum alterius instituitur ex aliquo contractu. (III, IV.)

5. Omnis autem actio præscriptis verbis civilis quidem est, utpote non à prætore, sed Jurisconsultis reperta, atque etiam in factum actio dici potest: at non omnis in factum actio protinùs est præscriptis verbis aut civilis: nam & prætoriæ in factum sunt, ut patet ex §. *ult. Inst. ad leg. Aquil.* & passim in jure nostro. Insuper pleraque negotia, ex quibus præscriptis verbis actio nascitur, ferè ad contractus innominatos referri, vel in eosdem resolvi possunt; cum actiones in factum etiam aliunde dentur. Vide tamen *l.* 1. §. 2. *l.* 17. §. 2. *l.* 20. 23. *ff. h. t.* (V.)

6. *Moribus.* Contractus innominati à datione incipientes hodie non admittunt pœnitentiam, nisi id actum sit; alioquin ex conventione de dando etiam ante traditionem ad dandum agi potest: quin imo inter contractus nominatos & innominatos hodie vix supersunt differentiæ.

* Adde *ex Cod. lib.* 4. *tit.* 64. *de rer. permut. præscriptis verbis.*

LIBER

LIBER XX.

TIT. I.

De Pignoribus & Hypothecis & qualiter ea contrahantur, & de Pactis Pignorum.

1. Pignus, vel jus constitutum, vel rem obligatam, vel denique ipsam juris constitutionem denotat: & generaliùs acceptum ab hypotheca non nisi nominis sono differt. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t. l.* 1. *ff. de pignor. action.* Licèt pignus in specie ab hypotheca diversum sit; quatenus pignus est contractus bonæ fidei re constans, &c. at hypotheca *pactum prætorium, arbitrarium, quo creditori jus in re constituitur in securitatem crediti. l.* 17. §. 2. *ff. de pactis.* Et inter præsentes vel absentes contrahi potest, verbis, epistolâ, licèt nec subscriptâ, nec signatâ. *l.* 4. *l. pen. ff. h. t.* (I.)

2. Est autem hypotheca vel specialis vel generalis. Specialis est, quâ res singulares, vel etiam universitas, puta gregis aut tabernæ, sunt obligatæ. *l.* 13. *l.* 34. *ff. h. t.* Quo casu obligata censentur & ea, quæ rei postmodum accesserunt ut partus. *l.* 1. *C. de partu pign. l.* 16. *pr. ff. h. t.* modò res principalis non sufficiat. *d. l.* 16. §. 4. *ff. h. t.* Ut & illud, quod ex re obligatâ superest, veluti area, destructâ domo. Quid, quod & nova domus areæ imposita loco destructæ iterum obligata est; sine restitutione quidem impensarum, si ipse debitor rursus instauraverit. *l. ult. ff. h. t.* iisdem verò refusis, si alius bonæ fidei possessor. *l.* 29. §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 44. §. 1. *ff. de damno infect.* Resp. ibi non de gravioribus, sed tantùm de levioribus sumptibus in reparationem factis agitur, qui cum usu compensandi. *arg. l.* 18. §. 2. *ff. commodat.* (II, III, IV, V.)

3. Generalis hypotheca est, sub qua jure novo comprehenduntur præsentia & futura. *l. fin. C. quæ res pign. dari* (secus in legatis, quorum ea facienda interpretatio, ut quàm minimùm oneretur hæres. *l.* 7. *l.* 27. §. 2. *l.* 34. *ff. de auro, argent. &c. legat.*) mobilia, immobilia; corporalia, incorporalia, ut nomina. *l.* 4. *C. quæ res pign. dari. arg. l.* 21. *ff. de verb. signif.* etiam merces in taberna. *arg. l.* 34. *ff. h. t.* (aliter quàm in le-

gatis

gatis servatur ex allegata ratione. *l.* 73. §. *pen. ff. de legat.* 3. *l.* 32. §. 4. *ff. de auro & arg. legat.*) omnia denique, quæ probabile est debitorem expresse fuisse obligaturum. Non ergo supellex necessaria, nec concubina, nec liberi naturales aliaque. *l.* 6. 7. 8. *ff. h. t.* Non bona hæredis. *l.* 29. *ff. h. t.* nisi id actum sit. *l.* 22. *ff. h. t.* Nec ea, quæ consentiente creditore alienata, postmodum in debitoris redierunt dominium. *l. ult. C. de remiss. pign.* Nec per testatorem vel legem alienari prohibita. *l. ult.* §. 2. 3. *C. commun. de legatis.* (VI, VII.)

4. Nec interest ad hypothecam generalem constituendam, utrùm quis *omnia sua bona* obligare se dixerit, an *bona sua*, nullâ additâ universalitatis notâ; nam & hoc casu omnium bonorum hypotheca contracta censetur. *arg. l.* 7. *ff. de trit. vin. vel ol. legat. l.* 30. §. 1. *ff. de Senatusc. Trebell.* (VIII.)

5. Hujus autem generalis hypothecæ eadem vis est, quæ specialis; ita ut generalem habens anteriorem præferendus sit specialem posteriorem habenti; licèt ex generaliter obligatis posset primo creditori satisfieri. *l.* 2. *ff. qui pot. in pign.* Res quoque ita generaliter obligatæ, & alienatæ, non nisi cum onere suo transeunt; exceptis mercibus in taberna. *l.* 34. *ff. h. t.* & servis, qui generaliter obligati manumitti possunt. *l. pen. ff. in quib. caus. pign. tac. contrah. l.* 3. *C. de servo pign. dato manum.* Quamvis in eo differat generalis hypotheca à speciali, quòd generaliter obligata alienari quidem possint, transitura cum suo onere, *l. ult. C. rem alien. gerentibus, &c. l.* 2. *ff. qui pot. in pign.* at specialiter obligata sine furti vitio non alienantur. *l.* 66. *ff. de furtis.* (XV.)

6. Cæterùm hypotheca regulariter prærequirit obligationem principalem, cui accedat, (excepto casu in *l.* 1. 2. *C. de luit. pign.* junct. *l.* 16. *C. de distract. pig.* & *l.* 9. *C. de præd. & aliis reb. minor.*) eamque vel naturalem tantùm, vel naturalem & civilem simul; puram vel conditionalem. *l.* 5. *ff. h. t.* nisi naturalis obligatio omni juris civilis effectu sit destituta. *l.* 13. *ff. quib. mod. pign. vel hypoth. solv.* Nec tantùm pro sorte, sed & pro usuris. *l.* 11. §. 3. *ff. de pign. act.* (XVIII, XIX, XX.)

7. Adjiciuntur hypothecæ pacta honesta & licita; veluti, ut interitus pignoris liberet debitorem. *l.* 6. *C. de pignorat. act.* Ut, debito intra certum tempus non soluto, res cedatur creditori, id est, creditor eam habeat justo pretio emptam. *l.* 1. *C. de pact. pignor. l.* 16. §. *ult. ff. h. t.* Ne debitori, vel ne creditori liceat pignus vendere. *l.* 4. *ff. de pignorat. act.*

l. 7. §.

l. 7. §. *ult. ff. de distract. pignor.* (XXI, XXII, XXIII, XXIV.)

8. Improbatum verò in pignoribus pactum commissorium, quo id agitur, ut debito intra certum tempus non soluto, creditor pignus habeat pro debito. *l. fin. C. de pact. pignor.* sive ab initio sive ex post facto tale pactum apponatur; sive generali sive speciali hypothecæ; cum semper eadem militet iniquitatis ratio. Qua de causa nec validum est pactum, ut pignus detur in solutum; cum debitor offerendo id quod debet, possit nihilominùs pignus repetere. *arg. l.* 45. *ff. de solution.* (XXV, XXVI.)

9. Hypothecæ obligare possunt qui domini sunt vel dominorum loco habentur. *l.* 9. *l.* 15. §. 1. *ff. h. t.* emphyteutæ & superficiarii. *l.* 13. §. 3. *l.* 31. *ff. h. t. l.* 15. *ff. qui pot. in pign.* Publicianam habentes. *l.* 18. *l.* 21. §. 1. *ff. h. t.* fructuarius fructus, *l.* 15. *ff. h. t.* reipublicæ administrator rem reipublicæ. *l.* 11. *ff. h. t.* socius suam partem in re communi. *l. un. C. si res commun. pign. dat.* procurator rem domini ex mandato, quo deficiente, creditor tamen oppignoratæ rei retentionem habet, si pecunia credita in utilitates domini versa sit. *l.* 1. *C. si res alien. pign. data sit.* Non verò maritus fundum uxoris dotalem. *pr. Inst. quib. alien. licèt vel non.* nec filiif. aut servi suas res particulares, quas patri dominove acquirunt, pro alieno debito sine patris aut domini consensu, licèt liberam habeant peculii administrationem. *l.* 1. §. 1. *ff. quæ res pign. obl. l. fin. C. si res alien. pign. data fuerit.* pro se tamen si pignus dederint, valebit. *l.* 18. §. *ult. l.* 19. *ff. de pign. action.*

10. *Moribus.* Hypotheca immobilium non valet nisi coram lege loci, in quo ea sita sunt, vel coram curia feudali, constituatur, persoluto apud nos nummo quadragesimo fortis debitæ. Quod & in navibus majoribus, quæ immobilibus annumerantur, receptum est; ut & in omnibus, in quorum securitatem immobilia obligata sunt, si quis nomen hujusmodi rursus alteri pignori velit obligare. Sub generali autem hypotheca hodie necessariam quoque supellectilem & id genus alia volunt comprehendi; ad eamque constituendam sufficere scripturam coram quocunque Hollandiæ judice confectam; licèt sub alio judice Hollando sita sint bona, quæ obligantur. Ultrajecti tamen generalis hypotheca ex conventione constituta se non extendit ultra bona sub eodem judice sita, coram quo jus hypothecæ constitutum est: imo ex jure novissimo anni 1700. nihil prorsus operatur.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 14. *de pign. & hypoth. tit.* 35. *de pact. pignor. &c. tit.* 25. *de partu pign.*

Tit. II.

In quibus causis Pignus vel Hypotheca tacitè contrahitur.

1. PRæter hypothecæ divisionem, quæ vel generalis vel specialis dicebatur, etiam hoc tit. alia proponitur etenim: vel *expressa* est, vel *tacita*: & hæc iterum vel *conventionalis* vel *legalis*. (I.)

2. Conventionalis tacitæ exemplum est in invectis & illatis in prædium urbanum, quæ pro mercede & deterioratione censentur obligata: ut & in fructibus prædii rustici, qui pro pensione obstricti sunt. *l.* 3. 4. *ff. de pactis l.* 2. 3. 4. 7. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* Ipsa quod spectat illata in prædium rusticum, tacitè non sunt obligata, sed expressam conventionem desiderant. *d. l.* 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 5. *C. locati.* Resp. per *voluntatem* & *scientiam* illic pactio seu conventio denotatur. (II, III.)

3. Usque adeò autem in urbanum invecta prædium obligantur tacitè, ut & secundi conductoris res vinculo taciti pignoris afficiantur pro mercede, quâ is conduxit. *l.* 11. §. 5. *ff. de pignorat. act.* Obst. *l.* 24. §. 1. *ff. locati.* Resp. agit de conductore secundo prædii rustici, cujus illata non sunt tacitè obligata, quia nec primi conductoris illata sine expressa conventione teneri poterant. (VI, VII.)

4. Nec refert, qualia sint in urbanum illata, an suppellex, an merces venales, an servi, (qui tamen includendi, ut impediatur manumissio. *l. pen. ff. h. t.*) an bona minorum, studiosorum aut similium; licèt minorum res expressâ nequeant conventione obligari. *arg. l.* 2. *ff. de reb. cor. qui sub tut. vel cur.* (IV, V.)

5. Legalis hypotheca competit multis casibus; puta fisco, (& ad ejus exemplum Principi. *arg. l.* 6. §. 1. *ff. de jure fisci.*) in bonis administratorum. *l.* 1. *C. de jure fisci.* ac civium pro tributis. *l.* 1. *C. h. t.* nec non in bonis eorum, quibuscum contraxit. *l.* 2. *C. h. t.* non verò pro pœnis ex delicto. *l.* 37. *ff. de jure fisci.* Data & 2. pupillis ac minoribus in bonis tutorum & curatorum. *l.* 20. *C. de admin. tutor.* & protutorum. *arg. l.* 19. §. 1. *ff. de reb. aut. jud. possid.* & vitrici quem mater, non petito liberis tutore, superinduxit. *l.* 6. *C. h. t.* Insuper 3. mulieri concessa in bonis mariti pro dote recuperanda & dotis augmento ex die augmenti. *l.* 29. 30. *C. de jure dot. nov.* 97. *c.* 2.

etiam

etiam pro paraphernis. *l. ult. C. de pactis convent.* 4. Legatariis & fideicommissariis in bonis testatorum. *l.* 1. *C. commun. de legatis* 5. Liberis quoque prioris matrimonii in bonis parentis ad secunda vota transeuntis, pro restitutione rerum, à priore conjuge vel aliis prioris thori liberis ad patrem devolutarum, ut & pro bonis maternis. *l.* 6. §. *ult. C. de bon. quæ libr. l.* 8. §. *ult. C. de secund. nupt.* non item pro aliis adventitiis. *d. l.* 6. §. 1. 2. *C. de bon. quæ liber.* Adhæc 6. civitati in bonis administratorum. *arg. l.* 3. *C. de jure reipubl. l.* 4. *C. ex quib. caus. majores.* non item in bonis debitorum. *l.* 2. *C. de jure reipubl. arg. l.* 8. *ff. qui pot. in pign. l.* 10. *ff. ad Municipal. l.* 37. *ff. de reb. autor. jud. possid.* Obst. *l.* 2. *C. de debitor. civitat.* Resp. lex illa dat reipublicæ actionem contra possessores bonorum debitoris pro rata, non hypothecam; tunc enim contra eos in solidum fuisset actio danda. Denique 7. illis qui crediderunt in refectionem domus. *l.* 1. *ff. h. t.* sive domino ædium crediderint sive operis redemptori. *d. l.* 1. sive nummos sive materiam. Non tamen fabris pro mercede operarum, ex quibus nihil extat aut superest quod ab ædibus separari posset; ut quidem materia. Non etiam nautis in mercibus pro naulo seu vecturæ pretio: licèt retentione mercium sibi possint consulere. *arg. l.* 61. *ff. locati.* Nec illis, qui crediderunt in emptionem ædium. *l.* 17. *C. de pignorib.* aut refectionem navigii; cum nusquam lege cautum sit. Obst. *l.* 26. *ff. de reb. auctor. jud. possid.* Resp. habent privilegium inter creditores chirographarios, non hypothecam. Obst. *l.* 5. 6. *qui pot. in pign.* Resp. quæstio tantùm illic est, qui potiores sint, si pignus habeant; quod non habent credentes in navis refectionem, nisi ex conventione Obst. *nov.* 97. *c.* 3. Resp. agit de casu, quo hypotheca expressâ conventione constituta est. Obst. major in navibus quam ædibus est ratio. *arg. l.* 1. §. 20. *ff. de exercit. act.* Resp. nihil inde, quàm quod navigatio ad publicam spectet utilitatem; unde & credentes in navim privilegio inter chirographarios muniti sunt: interim Romanos magis urbis & ædium splendorem, quàm navigationem curasse abunde constat. (VIII. & seqq. ad num. XXVIII.)

6. *Moribus.* Hypothecam tacitam etiam in invectis & illatis in prædium rusticum hodie locum habere statuunt. Ut tamen nulla sit vis taciti pignoris in invectis & illatis in prædium urbanum, vel rusticum, nisi illa præcludantur, aut, dum conductor ea transfert, à vigilante creditore ac persecutore in ipso quasi translationis actu arresto detineantur. Nec

jus tacitæ hypothecæ in invectis amisisse videtur, qui fidejussores pro conductione, majoris securitatis ergò, accepit. Quòd si quis in navis refectionem aut armaturam crediderit, Hollandorum moribus legalem habet hypothecam, exemplo eorum qui in ædium refectionem credunt.

* Adde *ex Cod. libr. 8. tit. 15. in quib. caus. pignus vel hypoth. tacite contrah.*

T I T I I I.

Quæ res Pignori obligari non possunt.

1. Circa res pignori obligandas regulam tradit Gajus in *l.* 9. §. 1. *ff. de pign. & hypoth.* quòd *quæ res venditionem recipiunt eæ & pignorationem possint recipere.* sive corporales sint sive incorporales; veluti nomina. *l.* 4. *C. h. t.* sic ut creditor, cui nomen obligatum est, utiles actiones sit habiturus. *l.* 7. *C. de hæred. vel act. vend. l.* 18. *ff. de pign. act. l.* 20. *ff. de pign. & hypoth.* jus quoque emphyteusios & superficiei. *l.* 13. §. 3. *l.* 31. *ff. de pign. & hypoth.* Ut & jus pignoris, dum creditor pignus pignori dat. *tit. C. si pign. pignori dat. sit.* & servitutes personales. *l.* 11. §. 2. *ff. de pign. & hypoth.* Reales quod spectat, si jam constitutæ sint, pignori obligari nequeunt, sive urbanæ sint sive rusticæ, cum eadem sit in utriusque ratio; licèt urbanarum tantùm mentio fiat in *l.* 11. §. *ult ff. eod. tit.* utræque tamen de novo constitui possunt creditori vicinum prædium habenti, donec debitum exsolutum fuerit; adeò ut eas creditor etiam post moram vendere possit cum suo prædio, cui constitutæ. *l.* 12. *ff. de pign. & hypoth.*

2. Cæterùm non rectè hypothecæ obligatur res extra commercium constituta. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t. l.* 3. *Cod. eod.* (excepto casu. *l.* 15. *ff. de captiv. & postlim. l.* 2. *C. eod.*) nec res litigiosa. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* nec arma militum. *arg. l.* 14. §. 1. *ff. de re milit.* nec spes præmiorum athletis constitutorum. *l.* 5. *C. h. t.* licèt ipsa præmia judicati exsequendi causâ pignori capi possint. *l.* 40. *ff. de re jud.* nec fundus dotalis inæstimatus. *pr. Inst. quib. alien. licet. vel non.* nec bona pupilli sine decreto. *l.* 2. *ff. de reb. cor. qui sub tutel.* nisi mobilia sint, & nummi, pro quibus obligata, in rem pupilli versi. *l.* 16. *ff. de pign. act.* Obst. *l. pen. C. si res alien pign. data.* Resp. agit de casu quo pecunia in rem tutoris versa. Nec boves aratores & villici, qui tantùm in subsidium judicati exsequendi causâ pignori capi possunt. *l.* 7. 8. *& auth. subjecta C. h. t.* nisi fortè domino fundi

pro

pro pensionibus obligentur, cum ita minor subsit metus agriculturam desertum iri. *l.* 32. *ff. de pign. & hypoth.* (II.)

3. Rem alienam quod attinet, ea invito domino obligari nequit, eo tamen consentiente vel ratum habente potest. *l.* 20. *ff. de pign. act.* Potest & sub conditione; *cum in dominium debitoris pervenerit. l.* 16. §. 7. *ff. de pign. & hypoth.* qualis etiam conditio subintelligenda, si quis alteri obliget rem sibi debitam: quod fieri posse patet ex *l.* 3. §. 1. *ff. qui pot. in pign. l.* 1. *ff. de pign. & hyp.* Quin imo ex post facto quoque convalescere potest pignus rei alienæ ut utilis actio competat; puta, si is qui obligavit, acquirat rei obligatæ dominium. *l.* 41. *ff. de pignor. act. l.* 5. *C. si res aliena pign. dat.* licèt accipiens sciverit alienam esse, quo casu *difficiliùs* quidem utilis actio dari dicitur. *l.* 1. *ff. de pign. & hypoth.* sed quæ difficulter datur, adhuc datur. *arg. l.* 53. *ff. de judiciis.* in verbo *vix.* Sic quoque convalescit, si testator obligaverit rem Titii, qui postea testatori successit; si modò res obligata sit Titio domino ignorante. *l.* 22. *ff. de pign. & hypoth.* non item, si *contra Titii voluntatem*, adeòque eo invito, quo modo intellecta. *l.* 41. *ff. de pignor. act.* non pugnat cum *d. l.* 22. Nec hisce obstat, quòd creditor probare debeat, rem tempore obligationis fuisse in bonis debitoris. *l.* 15. §. 1. *ff. de pign. & hypoth.* etenim, quia id de re aliena probari nequit, ideo etiam non directa, sed utilis tantùm ex postfacto actio datur. Quòd si ei, qui pignus dedit, non fuerit acquisitum postea dominium, creditori tamen qui bonâ fide eam accepit, contra alios jura debiliora habentes actio non deneganda exemplo Publicianæ. *arg. l.* 14. *qui pot. in pign. l.* 18. *ff. de pign. & hypoth.* (III, IV, V, VI, VII.)

4. *Moribus.* Si quis rem alienam pignori det illis, qui mensam fænebrem autoritate publicâ exercent, eam efficaciter obligat, etiam in veri domini præjudicium.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 17. *quæ res pign. oblig. poss. tit.* 16. *si res alien. pign. data sit. tit.* 21. *si res commun. sit pign. data. tit.* 24. *si pignus pign. datum sit.*

TIT. IV.

Qui potiores in Pignore & de his qui in priorum creditorum locum succedunt.

1. EX jure pignoris actio nascitur Serviana, de rebus coloni pro pensione expresse obligatis competens: & quasi

quasi Serviana seu hypothecaria; quæ est prætoria. *l.* 17. §. 2. *ff. de pact.* arbitraria, quâ creditor res sibi expressè vel tacitè vel lege obligatas persequitur, contra debitorem & tertium quemvis bonæ vel malæ fidei possessorem. Ut tamen jure novo excutiendus sit debitor & fidejussores ejus, antequam tertius conveniatur pignoris possessor. *nov.* 4. *c.* 2. nisi tertius sciens vel post litem de re obligata contra debitorem cœptam, eandem comparaverit. *nov.* 112. *c.* 1. (I, II, III.)

2. Interest tamen, utrùm creditor contra ipsum debitorem an contra tertium possessorem hâc actione experiatur: etenim si tertium conveniat, probare tenetur rem tempore obligationis in bonis debitoris fuisse, in hypotheca speciali; in generali verò, rem quandocunque à tempore hypothecæ generalis constitutæ in debitoris fuisse bonis. *l.* 15. §. 1. *ff. de pign. & hypoth.* cùm tamen nihil horum probare necesse sit, si contra ipsum agatur debitorem. Insuper debitor hâc conventus actione non tenetur ultra præstare, quàm quatenus debet, licèt ob contumaciam in plus damnatus esset. *l.* 21. §. *ult. l.* 16. §. 6. *ff. de pign. & hypoth.* at tertius possessor ad integram rei obligatæ æstimationem tenetur; (ex qua id, quod debitum excedit, creditor debitori restituit.) *d. l.* 21. §. *ult.* adeò ut jurijurando in litem ob dolum aut contumaciam possidentis locus esse possit. *l.* 16. §. 3. *ff. de pign. & hypoth.* (VII.)

3. Quòd si pluribus creditoribus res eadem eodem tempore sit obligata; si quidem pro partibus, aut etiam nullâ partis vel solidi mentione factâ; singuli pro parte tantùm hâc actione tam inter se quàm contra tertios possessores agere possunt. *l.* 10. *in fin. l.* 16. §. 8. *in fin. ff. de pig. & hypoth. l.* 1. §. 1. *ff. de Salviano interd.* Sin singulis in solidum; contra tertium quidem in solidum agunt singuli; sed si ipsi inter se contendant, possessoris potior est conditio. *d. l.* 10. *in pr.* (VIII.)

4. Datur autem hæc actio annis quadraginta tam contra debitores & eorum hæredes, quàm contra tertios possessores & creditores posteriores rem possidentes, vivo debitore: eo enim defuncto, posterior creditor priorem annis triginta à morte debitoris posset excludere. *l.* 7. §. 1. 2. *C. de præsc.* 30. *vel* 40. *ann.* quæ ita obtinent, si modo ipsa principalis obligatio annis quadraginta duret, dum fortè in judicium est deducta, juxta *l. fin. C. eod.* alioquin actio hypothecaria, quæ accessionis nomine competit, extincto principali debito & per consequens perempto pignoris vinculo, dari nequit. (IX.)

5. Non tamen hanc actionem impedit, quòd fortè tertius rem

rem obligatam usuceperit; etenim ea usucapitur cum illo pignoris onere, perinde ac si debitor eandem vendidisset. *l.* 1. §. 2. *ff. de pign. & hypoth. l.* 7. *C. eod. l.* 44. §. 5. *ff. de usucap.* quod verissimum, si penes debitorem tempore obligationis remanserit pignoris possessio: nam si creditori ex contractu pignoris res fuerit tradita, usucapione rei vinculum quoque pignoris perit; eò quod ipse creditor sibi ipsi hanc imputare debet usucapionem. *l.* 1. 2. *C. si advers. cred. præsc. oppon. l. ult. C. de obl, & act.* (IX.)

6. Cæterùm in pignore creditores alii aliis potiores sunt. Ut tamen his omnibus præferendi sint domini res suas repetentes, quales sunt, qui res suas commodato aut precario concesserunt aut deposuerunt, aut vendiderunt non habitâ fide de pretio. *l.* 5. §. 18. *ff. de tribut. act. l.* 7. §. 2. 3. *ff. depositi.* Obst. *l.* 24. §. 2. *ff. de reb. aut jud. possid.* Resp. aut res ipsæ extant, & tunc domini omnibus aliis nemine excepto ante ponuntur. *d. ll. & d. l.* 24. §. 2. *in fine.* aut non extant, nec tamen usuræ erant pactæ pecuniarum debitarum, & tunc deponentes præferuntur plerisque creditoribus. *d. l.* 7. §. 2. quibusdam tamen maximè privilegiatis postponuntur. *l.* 8. *ff. depositi.* & de his maximè privilegiatis intelligenda. *d. l.* 24. §. 2. *in pr.* quòd si deponentes usuras pacti sint, cæteris chirographariis non privilegiatis sunt similes. *d. l.* 7. §. 2. *in fine d. l.* 24. §. 2. uti &, si non apud mensam argentariorum, sed apud privatos deposuerint, licèt tunc nullas sibi usuras pacti sint. (XIII, XIV.)

7. Circa veros creditores illud in genere constat, hypothecarios præferri chirographariis: nisi in funus quis crediderit vel in rei distrahendæ proscriptionem: quales licèt chirographarii sint, omnibus tamen hypothecariis anteponendi. *l.* 45. *ff. de religios. l.* 72. *ff. ad leg. Falcid.* inter hypothecarios autem privilegiati non privilegiatis, & magis privilegiati minùs privilegiatis potiores sunt; habitâ non temporis sed privilegii seu causæ ratione. *arg. l.* 12. §. 1. *C. h. t.* Si plures eodem gaudeant privilegio, privilegiatus contra privilegiatum suo non utitur privilegio, sed prior tempore potior jure est. *l. ult.* §. 1. *in fin. C. h. t. nov.* 97. *c.* 3. Obst. *l.* 32. *ff. de reb. aut. jud. possid.* Resp. intelligenda est de chirographariis privilegio munitis, in quibus non habetur ratio temporis, ut quidem in hypothecariis. (XVI.)

8. Maximè privilegiatus inter hypothecarios est, qui credidit in militiam emendam addito pacto in scripturam redacto, ut in militia omnibus potior sit. *nov.* 97. *c.* 4. (XVIII.)

9. Post

9. Post hunc mulier sequitur ratione dotis, & augmenti, non in fraudem creditorum facti. *nov.* 97. *c.* 3. ut & mulieris liberi, (non hæredes extranei) *l. ult.* §. 1. *in fin. C. h. t.* sponsa quoque, si ante contractas nuptias dotem dederit. *arg. l.* 17. §. 1. *ff. de reb. aut. jud. possid.* junct. *l. ult. C. h. t.* Cum his verò concurrit, qui ad rem emendam vel reficiendam credidit, additâ expressâ pignoris conventione. *d. nov.* 97. *c.* 3. (XIX, XX, XXI.)

10. Tertio loco fiscus venit ex causa primipilari. *l.* 3. *C. de primipilo.* & pro tributis respectu predii, unde illa debentur. *l.* 1. *C. si propter pensit. publ. præd. distrab.* licèt olim fiscus ex his causis mulieri prælatus fuerit, dum illa tantùm inter chirographarios habebat privilegium. *d. l.* 3. *C. de primipilo.* (XXII.)

11. Quarto loco admittitur fiscus in bonis eorum, quibuscum contraxit, post contractum (non ante) quæsitis. *l.* 6. *C. de privil. fisci l.* 28. *ff. de jure fisci. l.* 9. *ff. h. t.* Obst. *l. ult. ff. h. t.* Resp. ibi Seia fisco præfertur in rebus post priorem quidem obligationem Seiæ, sed tamen ante obligationem cum fisco initam, quæsitis. Venit & is qui credidit in refectionem ædium. *l.* 24. §. 1. *ff. de reb. aut. jud. possid.* dominus directus respectu canonis aut solarii. *l.* 15. *ff. h. t.* is cujus pecuniâ servus ab hostibus redemptus est. *l.* 12. §. 12. *ff. de capt. & postl.* (XXIV.)

12. Post hos quintò locus est omnibus hypothecariis simplicibus, non privilegiatis; inter quos qui prior est tempore potior est jure, tam usurarum quàm sortis intuitu; modò in usuras quoque pignus obligatum sit. Si tempore pares sint, concurrunt. *l.* 16. §. 8. *ff. de pignor. & hypoth.* Nec refert, expressa sit hypotheca an tacita. *arg. nov.* 97. *c.* 4. vel judicialis. *l.* 10. *ff. h. t.* ejusdem, an diversi generis, dum altera fortè judicialis, altera prætoria. *l.* 2. *C. h. t.* specialis an generalis. *l.* 2. 11. 12. 18. *ff. h. t.* nisi generalis in subsidium tantùm sit constituta. *l.* 2. *C. de pignorib.* Si tamen priori per privatum tantùm instrumentum tribus testibus haud munitum, posteriori verò per publicum hypotheca constituta sit, posterior priori præferendus est. *l.* 11. *C. h. t.* ut & si prior consenserit in obligationem pignoris posteriori faciendam. *l.* 12. §. 4. *ff. h. t.* Planè si plures sint creditores habentes pignus prætorium ex missione in possessionem, non consideratur temporis prioritas, sed postea missi cum prioribus concurrunt. *l.* 12. *ff. de reb. aut. jud. possid.* (XXVII, XXVIII, XXIX.)

13. Quando autem de temporis prærogativa quæstio est, non principalis obligationis, sed hypothecæ constitutæ tem-

pus

pus ſpectatur. *l.* 11. *l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* Quo tamen caſu nihil intereſt, purè an ſub conditione ſit hypotheca priori conſtituta: adeò ut is, cui ſub conditione res obligata eſt, potior ſit futurus eo, cui pendente illâ conditione in eadem re jus pignoris eſt conſtitutum. *l. 9. pr. & §. ſeqq. ff. h. t.* Obſt. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Reſp. ibi medio tempore pignus erat inutile, nec res ſub conditione obligata; quia nec pura nec conditionalis ſuberat obligatio principalis, non enim promiſerat ſe numeraturum, ſed tantùm ſpes erat contrahendæ obligationis: at ſine principali obligatione pignus non ſubſiſtit. (XXX, XXXI, XXXII, XXXIII.)

14. Fieri verò poteſt, ut in locum prioris hypothecarii creditoris ſuccedat creditor poſterior; hypothecarius quidem, ſi priori, etiam invito, debitum offerat, eoque acceptare nolente, deponat. *l.* 12 §. *6. ff. h. t. l. ult. C. de his qui in prior. cred. locum.* chirographarius autem non aliter, quàm ſi id actum ſit, ut in creditoris hypothecarii, ſuâ pecuniâ dimiſſi, locum ſuccedat. *l.* 12. §. 8. *ff. h. t.* Proinde, ſi quis pro debitore fiſcali fiſco ſolvat, non aliter in jus hypothecæ fiſco competens ſuccedet, quàm ſi id in eum ſpecialiter à judice fuerit tranſſcriptum. *arg. l. ult. C. de privil. fiſci.* Obſt. *l. 2. C. de his qui in prior. cred. locum.* Reſp. ponendus terminus habilis, quo jus pignoris eſt tranſſcriptum, juxta alias leges. Obſt. *l. 2. ff. de ceſſ. bon. l. 24. §. ult. ff. de reb. aut. jud. poſſid.* Reſp. agunt de privilegio perſonalis debiti, quod ſine tranſſcriptione tranſire poteſt. *arg. l. 17. ff. de reb. aut. jud. poſſid.* (XXIV, XXXV.)

15. Poſt hypothecarios (quod obiter monendum) chirographarii ſequuntur: inter quos etiam privilegiatus non privilegiato, ac magis privilegiatus minùs privilegiato præfertur: & ſi æquè privilegiati ſint, concurrunt, nullâ temporis habitâ ratione, perinde ac ſi ſimplices eſſent chirographarii. *l. 32. ff. de reb. aut. jud. poſſid. d. l. 7. §. ult. ff. depoſiti.* vigentque perſonalia privilegia tantùm contra eos, qui necdum exegerunt debita: nam qui debitum conſecuti ſunt, cùm non eſſent privilegiati, privilegiaris non reſtituunt; cùm non ita per privilegium perſonale bona debitorum ſint affecta, atque quidem per hypothecam. Vide *l. 6. §. 7. l. pen. in fin. ff. quæ in fraud. cred. l. 6. ff. de reb. aut jud. poſſid.* (XXXVI, XXXVII.)

16. *Moribus.* Poteſt hodie creditor actione hypothecariâ agere contra tertium poſſeſſorem; non excuſſo principali debitore & fidejuſſoribus. Non tamen contra tertium rei mobilis poſſeſſorem hæc actio rectè inſtituitur, cum mobilia ſequelam

non

non habeant. Quòd si res pro sorte & usuris obligata sit, creditor non nisi respectu sortis & usurarum triennii reliquis in pignore præfertur. Si res eadem eodem tempore eodemque instrumento duobus sit obligata, in solidum singulis, possessor pignoris haud erit potior, sed magis æquale jus utrique, tum possidenti, tum ei qui non possidet, competit. Cæterùm posterior creditor hypothecâ speciali munitus in Hollandia potior est eo, qui generalem anteriorem hypothecam habet: exceptâ Amstelodamensi civitate, in qua etiamnum jus Romanum viget. Ut & Ultrajecti receptum est generalem anteriorem hypothecam præferri speciali posteriori quantum ad bona sita sub illius judicis jurisdictione, coram quo generalis solenniter est constituta: quod tamen Ultrajecti mutatum anno 1700. Jus autem offerendi debitum hypothecario anteriori creditori invito non amplius obtinet, sed posteriori creditori simpliciter licentia competit pignus distrahendi, ut ex pretio consequatur debitum, cum priori satisfactum fuerit.

* Adde *ex Cod. lib.* 8. *tit.* 18. *qui pot. in pignore tit.* 19. *de his qui in prior. cred. locum succedunt. tit.* 27. *etiam ob chirogr. pecuniam pignus retineri posse.*

TIT. V.
De Distractione Pignorum.

1. SI debitor non solvat quod debet, liberum est creditori non primo tantùm, sed & secundo, cui pignus pignori datum est, pignus distrahere, (modò prior debitor in mora fuerit) *l.* 1. *C. si pign. pignor. dat. sit.* præmissâ tamen unâ denuntiatione; vel trinâ in casu quo id actum *ne pignus distrahatur. l.* 4. *ff. de pign. act. l.* 4. *C. h. t.* (I, II.)

2. Facienda autem rerum obligatarum venditio solenniter, auctione plerumque publicâ, prævia etiam proscriptione in celeberrimis civitatis locis, si res sint immobiles. *l. ult. C. de jure domin. impetr.* Ac necesse est, ut bonâ fide cuncta agantur, omnisque absit fraus, collusio & simulatio. *l.* 4. 7. 10. *C. h. t.* (III, IV, V. VI, X.)

3. Quòd si non rectè sit facta venditio, vel id inde est, quia venditor non habebat vendendi jus, & nulla eo casu est venditio, nisi res jam usucapta sit. *l.* 2. *C. si vend. pign. agatur.* adde *l.* 5. *C. h. t.* vel, quia vendendi jus habens fraudulenter in distrahendo versatus est, quo casu subsistit venditio, sed debitor contra vendentem agere potest ad id quod interest. *l.* 1. *C. si vend. pign. agat.* (VII, VIII.)

4. Si tamen & emptor fraudis fuerit particeps, in subsidium cogi potest officio judicis, ut rem cum fructibus restituat debitori, recepto pretio cum usuris. *d. l.* 1. Quemadmodum & aliis casibus debitor post venditionem offerendo emptori pretium cum usuris rem potest recuperare, puta, si fidejussor debitoris emerit pignus, vel secundus creditor primum dimiserit, & ita quasi emerit. *l.* 59. §. 1. *ff. mandat. l.* 5. 6. *ff. h. t.* aut si creditor in distrahendo pactus sit, rem venditam debitori restitui, si is intra certum tempus pretium reddiderit. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t. l.* 13. *ff. de pignor. act.* licèt enim quisque sibi, non alteri stipuletur, subsistit tamen hujusmodi conventio in gratiam debitoris, eò quòd is ipse videtur pignus distraxisse. (IX.)

5. Licèt autem regulariter paratâ pecuniâ pignora sint distrahenda; potest tamen creditor vendens etiam fidem emptori habere de pretio, si aliter bonis conditionibus vendere non potuerit. *arg. l.* 24. §. 2. *ff. de pign. act.* junct. *l.* 9. *ff. h. t.* quo casu & duplum evictionis nomine potest repromittere. *l.* 22. §. *ult. ff. de pignerat. act.* (XII.)

6. Quòd si posterior creditor hypothecarius pignora distraxerit, prior & jure potior nullam contra posteriorem creditorem habet actionem de pretio ex distractione pignorum redacto; sed tantùm contra tertios pignorum possessores actionem hypothecariam. *l.* 1. *ff. h. t.* (XI.)

7. Si pignus vendendum toto biennio emptorem non inveniat, petitur & impetratur per creditorem à Principe, non judice, dominium pignoris justo pretio æstimati. Sed post impetrationem debitor adhuc pignus intra biennium continuum recuperare potest, refusis omnibus impensis & debito soluto, de quibus *l. ult. C. de jure dom. impetr.* Quæ tamen impetratio tantùm in speciali, non generali pignore locum habet. *l.* 1. *C. eod.* & censetur, qui jam dominium impetraverat, ab ea impetratione destitisse, si postea usuras vel debiti partem à debitore receperit. *l.* 2. *C. eod.* (XIII.)

8. *Moribus.* Nemini licèt hodie privatâ autoritate pignus vendere invito debitore, licèt id ita ab initio fuisset actum; sed impetratâ sententiâ condemnatoriâ pignus subhastatur autoritate judicis, præmissâ respectu immobilium trinâ proclamatione, interjecto inter unamquamque 14. dierum spatio. Atque hinc quisque creditor rem sibi obligatam in publica auctione rectè comparat, nec indiget dominii impetratione. Quando autem interposito decreto judicis emptori traditur

pignus

pignus distractum, emptor non potest inquietari per creditores anteriora jura habentes; indeque invaluit, ab illis creditoribus, quibus ex pretio pignoris satisfit, cautionem præstari de restituendo eo quod solutum est, ubi alii emerserint potiora jura habentes. Absenti tamen aliquando ex justa causa restituitur appellandi facultas ab eo decreto vim sententiæ obtinente.

* Adde *ex Cod lib.* 8. *tit.* 28. *de distract. pignor. tit.* 19. *debitorem vend. pign. impedire non posse. tit.* 20. *si antiquior. cred. pign. vendid. tit.* 34. *de jure domin. impetrando.*

TIT. VI.

Quibus modis Pignus vel Hypotheca solvitur.

1. PIgnoris obligati vinculum multis potest modis dissolvi; puta, si creditor fiat pignoris dominus contractu, successione, aut aliâ ratione. *l.* 9. *ff. h. t. l.* 29. *ff. de pignorat. action.* Si debitum principale solutione, novatione, remissione, pacto de non petendo vel aliter extinctum sit. *l.* 5. *ff. h. t. l.* 9. §. 3. *ff. de pignorat. act.* Quòd si inutilis sit remissio debiti, pignoris quoque remissio invalida erit, modò eadem in pignore, quæ in principali debito, ratio sit. *l.* 18. *ff. quæ in fraud. credit.* sin dispar sit ratio, subsistet pignoris remissio, licèt principale debitum inutiliter remissum sit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Solvitur quoque, si remittatur ipsum pignoris vinculum vel expresſè, vel tacitè, dum res obligata restituitur vel legatur debitori. *l.* 3. *ff. de pactis. l.* 1. *ff. de liberat. legat. l.* 7. *C. de remiss. pign. l.* 5. *ff. h. t.* Si res pignorata intereat. *l.* 8. *ff. h. t.* Si creditor consentiat in alienationem pignoris, & ea subsecuta sit *l.* 4. §. *ult. l.* 10. *ff. h. t. l. ult. C. de remiss. pign.* Planè solum silentium creditoris, alienationem non ignorantis, non nocet ei, neque pignus perimit. *l.* 8. §. 15. *ff. h. t.* nisi publicè monitus, tamen tacuerit *l.* 6. *l.* 8. *C. de remiss. pign.* aut servus sit manumissus. *l.* 1. *C. de remiss. pign.* Quòd si non sit secuta alienatio, vel non eo, quo per creditorem permissa modo, durat vinculum. *l.* 8. §. 11. 17. 18. 19. *ff. h. t.* Ut & si eâ lege consenserit, ut priùs sibi satisfiat, nec id sit præstitum. *l.* 4. §. 1. *l.* 8. §. 10. *ff. h. t.* (V, VI, VII.)

3. Finitur insuper pignoris obligatio perceptione fructuum ex pignore, debiti quantitatem æquantium, quoties non subest

eſt pactum antichreſios. *l.* 1. 2. *C. de pign. act.* Reſoluto etiam jure ejus, qui pignus conſtituit. *l.* 31. *ff. de pign. & hypoth. l.* 4. §. 3. *ff. de in diem addict. l.* 2. *C. ſi pign. dat ſit.* Ut &, ſi debitor in judicio conventus per ſententiam abſolutus ſit, aut juraverit ſe non debere. *l.* 5. §. 3. *l.* 13. *ff. h. t.* Et generaliter omnibus illis modis, quibus juxta vulgata jura obligationes perimi poſſunt. (VIII, IX, X.)

4. Non tamen extinguitur oblato alio pignore æquè idoneo creditori invito. *arg. l.* 45. §. 2. *ff. mandati.* Obſt. *l.* 9. *ff. locati.* Reſp. ibi quâdam neceſſitate aliud pro alio præſtatur, dum res præſtanda præſtari non poterat. Vide *tit. de pignorat. actione.* Ita nec pignus legale perimitur, cum expreſſum conſtituitur. *l.* 6. §. *ul. ff. h. t.* Obſt. *l. ult, C. de pact. convent.* Reſp. ibi legale pignus tantùm in ſubſidium conceſſum fuit, ſi deeſſet conventionale; quod de aliis caſibus non cautum. Obſt. proviſio hominis tolli proviſionem legis. Reſp. id verum ſi naſcitura, at non, ſi jam nata ſit legis proviſio. (XI, XII.)

5. Non etiam pignus ſolvitur, ſi debitor rem obligatam vindicans victus fuerit; nec creditor rei, utpote inter alios judicatæ, exceptione repelli poterit; *l.* 3. *ff. de pign. & hypoth.* maximè, ſi ignarus fuerit, litem per debitorem motam eſſe *arg. l.* 63. *ff. de re judic.* quid, quòd nec ſolâ debiti oblatione pignus evaneſcit, ſed demum conſignatione & depoſitione. *l.* 6. 9. 19. *C. de uſuris. arg. l.* 23. *in fin. l.* 24. *ff. de receptis.* Obſt. *l.* 30. *ff. de ſolution.* Reſp. tali oblatione factâ prætor denegat actiones, quia omnia judicia ſunt abſolutoria, ſi debitor adhuc ſatisfacere paratus ſit. (XIII.)

6. Mutationem rei pignoratæ quod ſpectat, ſi quidem ea talis ſit, ut planè nova fiat ſpecies, pignus perit. *l.* 18. §. *pen. ff. de pignor. act.* ſin ſpecies prior non planè mutata ſit, pignus etiamnùm durare creditur. *l.* 21. *ff. pignorat. act. l.* 16. §. 2. *l.* 29. §. 2. *ff. de pign. & hypoth.* Quemadmodum & durat, ſi creditor conſenſerit, ut alteri creditori res obligetur, (niſi aliud actum ſit) ut tamen ipſe conſentiens poſtponendus ſit ei, in cujus gratiam conſenſit, ac per conſequens aliis quoque hunc noviſſimum hypothecarium antecedentibus: adeòque, ſi primus rem quarto obligari conceſſerit, non quarto tantùm ſed & ſecundo ac tertio creditori cedet. *l.* 12. *ff. h. t. l.* 12. §. 4. *ff. qui pot. in pign.* (XIV, XV.)

7. Reſoluto autem jure pignoris, creditor illud adhuc retinere poteſt pro debito chirographario, ſi modò ipſe debitor, non alius creditor hypothecarius, pignus repetat. *l. un. C.*

etiam

etiam ob chirograph. pec. pign. retin. Non tamen pro debiti chirographarii usuris; cum ne pro hypothecarii quidem debiti usuris pignoris retentio permissa sit. *l.* 11. §. 3. *ff. de pign. act. l.* 4. *C. de usuris.* (XVI.)

8. *Moribus.* Si res pignori obligata mobilis sit, ac per debitorem alienetur, pignus extinguitur, cum mobilia sequelam non habeant. Ipsa quoque immobilia generali conventione obligata, ac titulo oneroso per debitorem alienata, desinere in Hollandia obligata esse, civitate Amstelodamensi exceptâ, receptum est.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 26. *de remissione pign. tit.* 31. *de luitione pign.*

LIBER XXI.

TIT. I.

De Ædilitio Edicto, & Redhibitione & quanti minoris.

1. ÆDiles inter cætera etiam circa venditiones edictum proposuerunt, jubentes, ut venditores moneant, latens rei vendendæ subesse vitium morbumve, aut iis silentibus emptores stipulentur, nihil vitii vel morbi subesse. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t. l.* 31. 32. *ff. de eviction.* Quod non tantum in servis ac jumentis, sed & in immobilibus, veluti fundo pestilenti, locum habet. *l.* 1. *pr. l.* 49. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Quòd si vitium morbusve subsit, duplex eo nomine prodita est actio, redhibitoria una, altera quanti minoris æstimatoria. Utraque etiam post rei interitum datur. *l.* 47. §. 1. *ff. h. t.* ac vel ex reticentia, vel ex dicto promissove competit. *l.* 18. *l.* 19. §. 1. *ff. h. t.* non item ex nuda commendatione *l.* 19. *pr. ff. h. t.* Et licèt ob vitium ex empto quoque actio detur, *l.* 11. §. 3. *ff. de act. empti. l.* 19. §. 2. *in fin. ff. h. t.* non tamen ideo hæ actiones ædilitiæ frustraneæ sunt, tum quia sæpe pinguiores, præsertim cum ob contumaciam in duplum dantur. *l.* 23. §. 4. *l.* 45. *ff. h. t.* tum etiam, quia infrequens non est, ejusdem rei nomine plures actiones concurrere. (III.)

3. Est autem redhibitoria actio arbitraria personalis emptori

tori competens adversùs venditorem, ob talem defectum, quem si scivisset emptor, empturus non fuisset; sive defectus sit in re principali, sive accessionibus, velut jumenti distracti ornamentis. *l.* 38. *ff. h. t.* regulariter intra sex menses instituenda. *l.* 19. §. *ult. ff. h. t.* nisi aliud actum sit. *l.* 31. §. 22. *ff. h. t.* quandoque tamen intra duos, si nempe venditor de iis, quæ ædilium edicto comprehensa sunt, non caverit; vel tantùm subsit vitium in accessionibus. *l.* 28. *l.* 38. *ff. h. t.* Ad id ut venditor rem recipiat cum fructibus, ac vicissim pretium cum usuris reddat. *l.* 29. §. 2. 3. *ff. h. t.* Quòd si rem medio tempore emptor obligaverit, ipso jure per redhibitionem pignoris nexus non dissolvitur, sed emptoris est rem luere, & ita liberam redhibere. *l.* 43. §. 8. *ff. h. t.* (IV.)

4. Quanti minoris actio, itidem arbitraria, emptori datur contra venditorem ob defectum, quem si scivisset, tanti non fuisset empturus; ad id ut restituatur ex pretio quanti minoris valet res. *l.* 61. *ff. h. t.* idque intra annum. *l.* 19. §. *ult. ff. h. t.* exceptis iis casibus quibus actio redhibitoria duobus durat mensibus; tunc enim hæc quanti minoris non ultra sex menses datur. *l.* 28. *ff. h. t.* (V.)

5. Cæterùm redhibitoriâ semel tantùm agi potest; at quanti minoris actione sæpiùs, modò ne sæpiùs agendo lucrum captet emptor. *l.* 31. §. 16. *ff. h. t.* Si tamen unâ ex his emptor egerit, alterâ amplius agere nequit, exceptione rei judicatæ repellendus. *l.* 25. §. 1. *ff. de except. rei judic.* Obst. *l.* 43. §. 6. *ff. h. t.* Resp. ibi non bis agitur, sed emptor quanti minoris agens consequitur effectum redhibitoriæ actionis, dum res vendita nullius planè pretii erat. Obst. *l.* 48. §. 2. *ff. h. t.* Resp. ibi non per sententiam, sed temporis lapsum emptor à redhibitoria exclusus erat. (VI, VII.)

6. Si plures unius emptoris hæredes vel domini sint, omnes redhibere debent, nec unus eorum audiendus est pro sua tantùm parte redhibere desiderans. *l.* 31. §. 5. *ff. h. t.* idemque est, si plures ejusdem rei emptores sint; nisi singulis partes essent venditæ; quo casu singuli suam possunt partem redhibere. *d. l.* 31. §. 10. *ff. h. t.* Quemadmodum & singuli possunt pro sua parte quanti minoris actionem movere, licèt non partes singulæ singulis, sed res tota communiter pluribus sit vendita. *l.* 31. §. 6. *ff. h. t.* Quòd si plures vendiderint, vel uni venditori hæredes exstiterint, singulis sua pars rectè redhibetur; eò quòd tunc non de novo introducitur communio. *d. l.* 31. §. 10. *ff. h. t.* quamvis & uni ex pluribus venditoribus, qui

majore ex parte dominus est, vel quo majorem partem nullus habuit, res in solidum redhiberi possit. *l.* 44. §. 1. *ff. h. t.* (VII.)

7. Ut autem his actionibus locus sit, necesse est, ut vitium morbusve, aut saltem causa ejus venditionem antecesserit. *l.* 3. *C. h. t.* Et quidem vitium grave, usum rei impediens; non leve. Insuper corporis, non animi, (licèt ob hoc ex empto agi possit. *l.* 4. *pr. ff. h. t.*) nisi animi vitium tale sit, ut & corporis usui officiat: denique latens, ut emptor probabiliter illud subesse ignoraverit. *l.* 1. *in fin. l.* 2. 3. 4. *l.* 14. §. *ult. l.* 48. §. 3. 4. *ff. h. t.* scientia namque emptoris has actiones excludit, multòque magis admonitio palam, verbis non ambiguis, aut ipso facto, declarata. *d. l.* 48. §. 3. 4. *ff. h. t.* junct. *l.* 43. §. *ult. ff. de contrah. empt.* Quid in procuratore & servo emente obtineat ratione scientiæ, vide Cujacium 8. *ad Africanum, ad l.* 51. *ff. h. t.* (VIII, IX.)

8. Venditoris scientiam quod attinet vel ignorantiam, ea quantùm ad has actiones non consideratur. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* quamvis venditor, qui vitium scivit, insuper ad damni totius reparationem teneatur: ad quam non est obligatus, si ignoraverit, nisi fuerit artifex. *l.* 1. *C. h. t. l.* 13. *ff. de act. empt. l.* 19. §. 1. *ff. locati.* (X.)

9. Non tamen actiones hæ ædilitiæ dantur, si venditio fiscalis fuerit. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* aut rerum simplariarum, seu vilium. *l.* 48. §. *ult. ff. h. t.* Nec locum habent in donationibus. *l.* 62. *ff. h. t.* aut locationibus. *l.* 63. *ff. h. t.* Obst. *l.* 33. *C. locati.* Resp. ibi non agitur de redhibitoria, quippe quæ intra sex menses intentanda; actio vero in *d. l.* 33. proposita intra annum datur. (XI.)

10. Est insuper actio in factum ex ædilitio edicto contra eos, qui canem, verrem, aprum, &c. aut aliud simile animal ibi habent, quâ vulgo iter fit, ad ducentos aureos, si liber homo perierit; sin ei nocitum sit, quanti judici æquum videbitur, in cæteris rebus ad duplum damni. *l.* 40. *& seqq. ff. h. t.* (XII.)

11. *Moribus.* Pœna dupli in eos, qui canem, &c. habuerint quà vulgo iter fit, non obtinet, sed magis arbitraria cum damni reparatione.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 58. *de ædilitiis actionibus.*

Tit. II.

De Evictionibus & duplæ Stipulatione.

1. EVictio est rei nostræ, quam adversarius justo titulo acquisivit, per judicem facta recuperatio. Cujus nomine per autorem præstanda cautio; plerumque repromissione; non satisdatione; nisi id actum sit. *l.* 37. *ff. h. t.* vel in limine contractûs immineat evictio. *l.* 24. *C. h. t.* (I, II, III.)

2. Re autem evictâ per vindicationem, aliisve modis (de quibus *l.* 16. §. 1. *ff. h. t.*) de evictione tenetur autor seu alienans, si titulo oneroso alienaverit, puta, venditione, permutatione. *l.* 29. *C. h. t.* transactione, respectu rei, quæ transactionis causâ data est. *l.* 33. *C. de transact.* locatione. *l.* 9. 35. *ff. locati.* datione in solutum. *l.* 4. *C. h. t.* divisione hæreditatis. *l.* 66. §. *ult. ff. h. t.* dote, adhibitis tamen distinctionibus, de quibus alibi. *l.* 1. *C. de jure dot.* legato generis. *l.* 29. §. 3. *ff. leg.* 3. non speciei. §. 4. *Inst. de legat. l.* 10. *C. eod. l.* 40. *ff. h. t.* Non etiam in donatione simplici; nisi id actum sit. *l.* 2. *C. h. t.* licèt enim jure novo simplex donatio emptioni in eo sit adæquata, quod ex pacto de donando actio ad tradendam rem competat. §. 2. *Inst. de donat.* non tamen in eo, ut evictio præstanda foret; cum id nuspiam cautum sit. (V, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV.)

3. Nec interest, tota res evicta sit an pars ejus, modò pars sit homogenea, nomen totius retinens, non heterogenea. *l.* 1. 39. §. 2. *l.* 45. *ff. h. t.* junct. *l.* 36. 42. 43. 56 §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 34. §. 1. *ff. h. t.* Resp. ibi non pars servi sed totus servus propter adjudicationem factam evictus est. Obst. *l.* 15. §. 1. *ff. h. t* Resp. fortè de actione quanti minoris accipienda est. Parti tamen homogeneæ comparatur in jure nostro, si vel ususfructus evincatur. *l.* 46. *l.* 49. *ff. h. t.* vel jus superficiei aut emphyteusios. *arg. l.* 38. §. 3. *ff. de verb. obl.* vel pignoris. *l.* 34. §. *ult. ff. h. t.* vel servitus realis fundo vendito imposita, cum fundus *ut optimus maximusque* esset distractus. *l.* 48. *ff. h. t.* vel etiam fundo vendito debita; cum expressum esset, servitutem prædio vendito esse debitam. *l. pen. ff. h. t. l.* 66. *ff. de contrah. empt.* In cæteris magis quanti minoris actioni locus est. *l.* 61. *ff. de ædil. edict. arg. l.* 41. *ff. de act. empt.* (XV, XVI.)

4. Agunt autem propter evictionem emptores aliique his similes, & eorum successores universales, non particulares, quales secundi emptores, nisi iis contra primum autorem cessa

cessa sit actio. *l.* 59. *ff. h. t.* Contra venditorem aliosque ei similes, & eorum hæredes, & fidejussores, ac horum hæredes. *l.* 7. *l.* 18. *C. h. t.* (XVII, XVIII, XIX.)

5. Non aliter tamen agunt, quàm si autori, etiam pupillo sine tutoris autoritate, si tutor non appareat. *l.* 56. §. *ult. ff. h. t.* vel autoris procuratori. *d. l.* 56. §. 4. *ff. h. t.* tempestivè facta sit denuntiatio (cum ea pacto remissa non esset, ut remitti potest. *l.* 63. *ff. h. t.*) litem motam esse, non eum in finem, ut is litem in se & ad suum forum tranferat: sed potius, ut liti assistat, & rei conventi forum sequatur. *l.* 49. *ff. de judic. l.* 29. §. *ult. l.* 49. *ff. h. t.* Si plures unius autoris hæredes sint, omnibus denuntiandum, quo facto si vel unus tantùm in lite substiterit, omnibus vincit & vincitur. *l.* 62. §. 1. *ff. h. t.* Planè fidejussori, qui pro evictione intervenit, denuntiationem fieri necesse non est. *l.* 7. *C. h. t.* (XX, XXI.)

6. Cæterùm non tantùm ante, sed & post litem contestatam fieri potest denuntiatio, si modò salva adhuc sit defensio. *l.* 29. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 29. §. 3. *ff. de legat.* 3. Resp. per *judicium* ibi potest intelligi *sententia*. (XXIII.)

7. Estque necessaria etiam in causa, quam DD. appellant *notoriè injustam*: etenim an injusta sit, non emptoris, (cui sæpe ignotæ defensiones) sed judicis est æstimatio. *arg l.* 20. §. 1. *ff. de oper. novi nunciat.* Obst. notoria non ultra probanda. Resp. in casu proposito emptori nec est nec esse potest satis notorium. Obst. *l.* 11. §. 12. *ff. de act. empti.* Resp. ibi non dicitur, omissam esse denuntiationem. (XXII.)

8. Nec refert, autor sciverit an ignoraverit litem motam esse, cum & scienti denuntiandum sit. *arg. l.* 20. *C. h. t.* non quidem ad id, ut certior fiat. *arg. l.* 1. *in fin ff. de act. empti*, sed ut liti motæ assistat. (XXII.)

9. Agitur verò ob evictionem vel actione ex empto ad recuperandum pretium & id quod interest, unà cum litis impensis. *l.* 6. *l.* 9. *C. h. t.* vel actione ex stipulatu in simplum si *simplæ*, in duplum *si duplæ*, in quadruplum si *quadruplæ* stipulatio sit interposita. *l.* 37. §. 1. *l.* 56. *ff. h. t.* licèt plerumque *duplæ* stipulatio in pretiosioribus, *simplæ* in accessionibus & rebus vilioribus solita fuerit interponi. *l.* 16. *l.* 37. §. 1. *ff. h. t.* (XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX.)

10. Cessant tamen hæ actiones, si non sit facta autori litis motæ denuntiatio. *l.* 8. *C. h. t.* Si lis quidem mota, sed emptor vicerit: quo casu ne litis quidem impensas emptor ab autore potest repetere. *arg. l.* 51. *ff. h. t.* nisi aliud actum sit. *l.* 102.

ff. de

ff. de verb. oblig. Si emptor necdum condemnatus rem petitori restituerit, vel compromiserit, aut transegerit. *l.* 56. §. 1. *ff. h. t. arg. l.* 17. *C. h t.* Si emptor victus, absente venditore, non appellaverit; secus, si eo præsente. *l.* 63. §. 1. *ff. h. t.* Si res interierit post venditionem; licèt de dolo agi possit. *l.* 21. *pr. ff. h. t.* etiam quandoque de evictione, si emptor sine culpa sua ad præstandam rei æstimationem condemnatus fuerit. *l.* 16. *ff. de rei vind.*

11. Cessat & evictionis præstatio in casibus propositis in l. 51. 56. §. 3. *l.* 63. §. *ult. ff. h. t. l.* 19. *C. h. t.* Ut & in hæreditate vendita, ratione rerum singularum evictarum, nisi aliud actum sit. *l.* 15. *ff. de hered. vel act. vend.* Denique si sciens rem alienam emerit, vel id actum sit ne evictio præstetur: quo tamen utroque casu pretium reddendum. *l.* 1. *C. si vend. pign. agatur. l.* 11. §. *ult. ff. de act. empti. l. ult.* §. *ult. C. commun. de ligat. nov.* 7. *c.* 5. *pr. &* §. 2. Obst. *l.* 27. *C. h. t.* Resp. non de pretio ea accipienda, sed de litis impensis, quæ propriè evictionis nomine solvuntur, quasque fert emptor, ut temerarius litigator. Obst. *l. pen. & ult. C. de rescind. vend.* Resp. ibi emptores mulctantur pretio, quia emerunt lege prohibente. Obst. *l.* 7. *C. commun. utr. judic.* Resp. agit de actione evictionis nomine in duplum aut id quod interest. Obst. *l.* 57. §. 2. *ff. de contrah. empt.* Resp. alius ibi casus est, nec res evicta sed extincta. Obst. *l.* 11. *ff. h. t.* Resp. & ibi tantùm impropriè dicta est evictio. (XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV.)

12. Quod si plures res simul uno pretio sint venditæ, pro numero rerum etiam multiplicatur de evictione actio. *l.* 27. *ff. h. t. arg. l.* 33. *ff. de act. empti.* & si unâ re evictâ reliquæ simul uno pretio venditæ adhuc pluris valeant, quàm quanti omnes simul, connumeratâ re evictâ, erant venditæ, emptor nihilominus de evictione actionem habet, nec damnum cum lucro compensandum. *l.* 47. *ff. h. t.* (XXXV.)

13. *Moribus.* Duplæ stipulatio hodie cessat, agiturque tantùm ad id, quanti verè interest: quod & præstandum, cum res imperitiâ vel imprudentiâ judicis evicta dicitur, nisi emptor culpâ suâ iniquæ sententiæ causam præbuerit. Si sciens quis rem alienam emerit, quicquid de jure Romano disputetur, hodiernis saltem moribus pretium repetit, evictâ re: nisi & evictionis periculum in se receperit. Cæterùm pupillo soli non rectè per emptorem fit denuntiatio litem motam esse, sed potius tutori; eoque deficiente, cognatis pupilli proximioribus,

mioribus, vel cameræ pupillaris præfectis; ut tutor detur, cujus ope pupillus defendatur.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 45. *de evictionibus. tit.* 46. *creditorem evictionem pignoris non debere.*

TIT. III.

De Exceptione rei Venditæ & Traditæ.

1. REgula est; quem de evictione tenet actio, eundem agentem multò magis repellit exceptio. Proinde, si quisquam ex illis, qui de evictione conveniri possunt, rem velit evincere, in emptoris est potestate, utrùm eam sibi retinere velit oppositâ rei venditæ & traditæ exceptione, an potius evincenti cedere, ac deinceps ad id quod interest vel ad duplum ex stipulatu agere. *l.* 17. 73. *ff. de evictíon.* I. II. III. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Opponi verò potest hæc exceptio venditori, etiam primo per secundum emptorem. *l.* 3. *ff. h. t.* & hæredi ejus, si hæres fuerit rei venditæ dominus; saltem pro ea parte ex qua hæres est. *l.* 14. *C. de rei vind.* ut & fidejussori. *l.* 11. *C. de evict.* Non tamen hæredi ejus, ex sua persona agenti. *l. ult. C. de eviction.* (III.)

3. Primo quoque emptori datur contra emptorem secundum, si eandem rem idem venditor duobus vendiderit, licèt vendiderit secundo, cum jam esset factus rei dominus. *l.* 2. *ff. h. t. arg. l.* 72. *ff. de rei vind.* sive res per venditorem sit emptori tradita, sive is aliter possessionem sine vitio adeptus fuerit. *l.* I. §. 2. *& ult. ff. h. t.* (IV, V.)

LIBER XXII.

TIT. I.

De Usuris & Fructibus & causis & omnibus Accessionibus & Mora.

1. USura est quantitas sorti seu principali debito accedens, ac consistens in re ejusdem generis. Habetque locum in quantitatibus, non corporibus. *arg. l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 25. *C. h. t. l.* 17. §. *ult. ff. h. t.* Resp. intelligendæ

telligendæ de casu, quo corporis æstimatio est debita. Latiùs autem usura patet quàm fœnus, quippe quod propriè tantùm in mutua pecunia ex stipulatione debetur. *l.* 3. *C. h. t.* (I.)

2. Dividitur usura in *centesimam*, quæ centesimo mense sortem æquat, quam & drachmalem Græci dixêre; & *minorem* seu leviorem; quæ, habito respectu ad centesimam, alia bessalis, alia semis, alia quincunx, quadrans, triens, &c. à quantitate denominatur; estque plurimis in negotiis certus præscriptus usurarum modus, sic mercatoribus bessales, illustribus trientes, vulgo semissem percipere permissum fuit. *l.* 26. *C. h. t.* (II.)

3. Alia insuper usura *compensatoria* dicitur, quæ quasi merces est pro usu rei fungibilis. *l.* 4. *C. depositi.* Alia *punitoria*; quæ ex mora debetur. *l.* 17. §. 3. *ff. h. t.* Alia *lucratoria*, quæ & mordax est & illicita; ut si quis legitimum excedat usurarum modum: quo tamen casu non planè inutilis est usurarum majorum vel promissio vel præstatio; sed quod legitimum excedit modum, restituitur, aut sorti imputatur. *l.* 29. *ff. h. t.* Nisi quis majorem quantitatem, non tanquam usuram, sed ut pœnam in stipulatum deduxisset: quod tamen in mutuo prohibitum. *l.* 15. 16. *C. h. t.* (IV, V.)

4. Debentur usuræ vel promissæ vel non promissæ, *promissæ* regulariter ex sola stipulatione non pacto in stricti juris judiciis peti possunt. *l.* 3. *l.* 7. *C. h. t.* Nisi res alia fungibilis præter numeratam pecuniam mutuo data sit, *l.* 12. *l.* 23. *C. h. t.* vel usuræ civitati ex pacto promissæ sint. *l.* 30. *ff. h. t.* vel argentariis. *nov.* 136. *c.* 5. vel trajectitia sit pecunia. *l.* 5. §. 1. *ff. de naut. fœnore.* In cæteris causis tantùm solutarum ex pacto usurarum cessat repetitio. *l.* 3. *C. h. t.* (VII, VIII.)

5. *Non promissæ* debentur ex mora, idque in bonæ fidei non item stricti juris judiciis. *l.* 32. §. 2. *arg. l.* 38. §. 7. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* (exceptis casibus in *l.* 34. *ff. h. t. l.* 2. *C. de usuris rei judicat. l.* 17. §. 5. *ff. h. t.*) ne post litem quidem contestatam. *l.* 1. *C. de condict. indeb. arg. d. l.* 3. *C. h. t.* Obst. *l.* 35. *ff. h. t.* Resp. sensus est, usurarum antea debitarum cursum non sisti per litis contestationem, quâ fit novatio quædam necessaria; quod tamen per voluntariam novationem contingit. *l.* 18. *ff. de novation.* Obst. fructus debentur post litem contestatam; proinde & usuræ. *l.* 38. §. 7. junct. *l.* 34. *ff. h. t.* Resp. in eo tertio cum fructibus usuræ comparantur, quòd ex mora debeantur in bonæ fidei judiciis, in cæteris est dispar ratio. Obst. *l.* 31. *ff. de reb. cred.* Resp. causa ibi non continet usuras, de

quibus certo asseri nequit actorem eas post litem contestatam fuisse percepturum. (x.)

6. Nuda autem usurarum præstatio per plures annos facta non inducit obligationem ad eas in posterum præstandas. *l.* 7. *C. h. t. l.* 28. *C. de pact.* Obst. *l.* 6. *ff. h. t.* Resp. non ibi quæstio est an usuræ præstandæ sint ; sed potius à quo solvendæ ; filius nempe eas promiserat, pater solverat ; ex ea solutione nata præsumptio, pecuniam, de cujus usuris quæritur, in rem patris fuisse versam, adeòque non filium sed patrem & hæredes ejus ad usuras teneri. Obst. *l.* 1. *C. de fideicommiss.* Resp. ibi non de usuris sed annuo legato agitur, quod dum præstat hæres, defuncti voluntatem censetur ratam habuisse. (XIII.)

7. Non tamen inficias eundem, quin tacitum inducatur pactum de præstandis in posterum usuris levioribus, si annis pluribus leviores fuerint præstitæ, quàm erant promissæ. *l.* 5. *C. h. t. l.* 13. *ff. h. t.* eò quod leges ad liberandum, quàm ad obligandum proniores sunt. Obst. *l.* 17. §. 1. *ff. h. t.* Resp. ibi non minores, sed nullæ usuræ erant præstitæ, ut quis gratior apud debitorem esset ; unde non ut universum poterant videri remissæ sed tantùm in prætorium. (XIV.)

8. Cessat usurarum obligatio remissione : ut &, si non fuerint adjudicatæ, ac per sententiam, solutionem, aut præscriptionem, sublata sit pricipalis obligatio. *l.* 13. *C. h. t.* Quod verum, si ex mora debeantur, seu judicis officio. *l.* 49. §. 1. *ff. de act. empti. l.* 4. *C. depositi. d. l.* 13. *&* 26. *C. h. t.* sin ex stipulatu, etiam peremptâ sortis obligatione peti possunt. *l.* 1. *C. de judic. l.* 75. §. *pen. ff. de verb. obl.* (XV, XVI.)

9. Cessat quoque usurarum cursus, purgatâ morâ ; quod quidem fit solâ sortis oblatione, si usuræ propter moram ex persona currere cœperint. *arg. l.* 91. §. 3. *ff. de verb. oblig. l.* 9. *pr. l.* 11. *C. h. t.* si verò ex conventione aut morâ ex re fuerint debitæ, præter oblationem consignatio etiam ac depositio est necessaria. *l.* 6. *l.* 9. *in fin. l.* 19. *C. h. t. l.* 28. §. 1. *ff. de admin. tut. l.* 1. §. *ult. l.* 7. *ff. h. t.* (XVII.)

10. Cæterùm neque sortem excedere possunt usuræ sive particulatim sive simul & semel solutæ. *l.* 27. *C. h. t. nov.* 121. *&* 138. abrogatâ *l.* 10. *C. h. t.* (secus in annuis reditibus *nov.* 160.) nec usurarum usuræ peti, *l.* 28. *C. h. t.* sub pœna infamiæ. *l.* 20. *C. ex quib. caus. infam. irrogat.* licèt quis in usuras jam condemnatus sit. *l. ult. C. de usur. rei jud.* Cui consequens est, ut nec in sortem usuræ converti queant. *d. l.* 28. *C. h. t.* nisi

nisi mutata sit debitoris aut creditoris persona. *l.* 7. §. 12. *ff. de admin. tut.* excepto casu. *l.* 12. §. 6. *ff. qui pot. in pign.* (XIX, XX.)

11. Fructus propriè sunt, qui naturaliter ex ipsa re nascuntur. Hi in stricti juris judiciis etiam ex mora post litem contestatam peti possunt. *l.* 8. *de re jud. l.* 38. §. 7. *ff. h. t.* quandoque & ante *d. l.* 38. *pr. &* §§. *seqq. ff. h. t.* ut & fructuum ante, non post litem contestatam perceptorum usuræ in petitione hæreditatis *l.* 51. *in fin. ff. de petit hæred.* Obst. *l.* 15. *ff. h. t.* vide *tit. de petit. hæred.* (XX.)

12. Causa est omnis rei qualitas & utilitas, quæ circa eam est. *l.* 20. *ff. de rei vind.* §. 2. *Inst. de off. jud.* & vel interna est, ut bonitas, fertilitas, integritas, libertas ab oneribus, & alia similia; vel externa, ut fœtus, partus, pensiones, fructus. (XXII.)

13. Accessio verò est omne illud, quod quomodocumque rei accedit; sic ut præter causam etiam insula & alluvio, & alia similia jure gentium alteri rei cohærentia ac cedentia comprehendantur. *l.* 34. *ff. de rei vind.* (XXIII.)

14. Mora est solutionis faciendæ vel accipiendæ frustratoria dilatio: quam frequentiùs debitor committit, rariùs creditor; committit tamen, si rem legitimo modo oblatam non acceptet, sive ea mobilis sit, sive immobilis, ac debitor se eam præstare paratum denuntiaverit. *nov.* 91. *c.* 2. (XXIV.)

15. Est autem mora alia ex re, alia ex persona, hæc frequentior, illa rarior: unde & in *l.* 32. *pr. ff. h. t.* sola mora ex persona describitur, & inducitur, per interpellationem debito loco, & tempore factam, sive judicialem sive extra judicialem. *d. l.* 32. *ff. h. t. l.* 23. *ff. de verb. oblig.* Sufficere verò potest etiam una interpellatio, modò creditor ei inhæreat à se aut servo suo factæ: atque ita non obstabit. *d. l.* 32. *ff. h. t.* plures tamen quin adhiberi possint ex abundanti, haud dubium; uti & de facto adhibitas, narratur in *l.* 38. *ff. de minorib. & l.* 59. §. 3. *ff. mandati.* (XXV.)

16. Mora ex re est, quæ fit sine interpellatione; veluti, si dies solutioni appositus interpellet pro homine. *l.* 12. *C. de contrab. & commit. stipul.* (secus si conditio sit apposita; utpote quam existere debitor probabiliter potest ignorare) Obst. *l.* 1. §. 3. *ff. de peric. & commod. rei vend.* Resp. ibi interpellatio non ad moram, sed licentiam vini effundendi pertinet. Sic & ex re mora fit, si quis pupillo vel fisco debitum non solvat. *l.* 3. *C. in quib. caus. restit. in integr. necess. non est. l.* 17. §. 5. *ff. h. t.* si fur res furto subtraxerit. *l.* 8. *l. ult. ff. de condict. furt.* si dos

promissa

promissa sit. *l. ult.* §. *ult. C. de jure dot.* si emptor fructus ex re vendita percipiens pretium non solvat. *l.* 5. *C. de act. empti.* si nullus sit qui interpelletur. *l.* 23. §. 1. *ff. h. t.* His verò casibus, quibus ex re mora fit, quandoque in legibus mora abesse dicitur; quatenus sc. abest mora ex persona quæ frequentior, ut in *l.* 1. §. 1. *ff. h. t. l.* 5. *C. de act. empti.* (XXVI, XXVII.)

17. Effectus moræ ex parte debitoris est perpetuatio obligationis; ex parte creditoris translatio periculi à tempore moræ. *l.* 23. *l.* 91. §. 3. *ff. de verb. obl.* Nocetque mora regulariter soli moratori, non alteri, ne correo quidem. *l.* 32. §. *pen. ff. h. t. l.* 173. §. *pen. ff. de reg. jur.* Obst. *l. pen. ff. de duob. reis.* Resp. ibi non de mora sed facto correi agitur. (XXVIII.)

18. Purgatur mora remissione, morâ etiam posteriore *d. l.* 91. §. 3. *ff. de verb. obl.* novatione purâ, non conditionali principalis debiti. *l.* 8. *ff. de novat.* denique oblatione secundum ante dicta. (XXIX, XXX, XXXI.)

19. *Moribus.* Usuræ non debentur hodiè regulariter ex mora, nisi post litem contestatam, ex quo tempore tam in stricti juris quàm bonæ fidei judiciis currere incipiunt. Ex nudo verò pacto eas etiam deberi, constat ex iis, quæ supra *tit. de pactis* dicta sunt. Fiscus autem exemplo privatorum hodiè usuras dat & accipit. Quòd si usuræ in conventionem deductæ sint, nec tamen earum sit expressa quantitas, ex more regionis earum modus statuendus est. Cæterùm ex causa judicati non sunt apud nos debitæ usuræ centesimæ, sed minores. Nec obstat quicquam, quo minùs hodie usuræ sortis quantitatem excedant.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 32. *de usuris.*

TIT. II.

De Nautico Fœnore.

1. NAuticum fœnus in pecunia aut merce, vel re alia trajectitia seu trans mare vehenda obtinet. *l.* 1. *ff. h. t.* & ex rationis paritate etiam in ea, quæ per loca terrestria periculosa vehitur, imo etsi nihil transvehendum sit, si tamen subsit periculum, ejusque periculi pretium constituatur, ad fœnus nauticum videbitur accedere, cujus exempla sunt in *l.* 5. *ff. h. t.* (I.)

2. Forma autem fœnoris nautici in eo consistit, quod pecunia transvehatur periculo creditoris seu mutuantis. *l.* 6. *ff. h. t.* pro

t. pro quo fœnus nauticum præstatur, quod usque ad centesimas usuras, non ultra potest constitui. *l. 26. C. de usuris.* etiam nudo pacto. *l. 5. §. 1. ff. h. t.* non tamen ultra currit hoc fœnus gravissimum, quàm quatenus durat periculum: quo cessante, ut vulgares quoque succedunt usuræ. Unde &, si pecunia debitoris seu mutuatarii transvehatur periculo, fœnus nauticum non præstandum. *l. 4. ff. h. t. l. 1. 2. C. h. t.* Quòd si res, quæ creditoris periculo transvehitur, culpâ aut dolo debitoris seu mutuatarii perierit, debitoris damnum erit; cui sua culpa nocere debet, non creditori. *l. 3. C. h. t.* (II.)

3. *Moribus.* Non tam pecunia transvehi quàm potius per cambii litteras ejus numeratio in aliis locis procurari solet. Si quis res transvehendas suo nolit esse periculo, frequens hodie est contractus assecurationis, in quo periculi pretium usuras centesimas longè potest excedere, ex notissima praxi.

* Adde *ex Cod. libr. 4. tit. 33. de nautico fœnore.*

TIT. III.

De Probationibus & Præsumptionibus.

1. PRobatio est *rei dubiæ per argumenta facta fides*: ea verò vel *artificialia* sunt, quæ industriâ & arte ex ipsa causa ejusque circumstantiis deducuntur. *arg. l. 2. C. de testib. l. 2. C. quor. appell. non recip.* vel *inartificialia*, quæ extrinsecùs ad fidem faciendam adhibentur, ut instrumenta & testes. Omnia tamen argumenta artificialia innituntur fere inartificialibus; in quantum circumstantiæ, ex quibus artificialia deducuntur, per instrumenta vel testes probandæ sunt. (I.)

2. Probatio alia *ordinaria* est, quæ per instrumenta & testes fit; alia *extraordinaria* per jusjurandum aut confessionem adversarii; quæ tertiis postea agentibus non obstant. *l. 11. §. ult. ff. de jurejur. arg. l. 1. ff. confess.* (II.)

3. Est & *plena* alia probatio, quæ per se sufficiens est ad fidem faciendam & sententiam ferendam, vel *minus plena*, quam & *semiplenam* appellant, quæ per se sufficiens non est ad sententiam ferendam, nisi aliunde juvetur. *l. 31. ff. de jurejur. l. 3. C. de reb. cred. arg. l. 3. §. 1. ff. de testib. l. 5. § 6. ff. de re milit.* quo etiam pertinet unius testis depositio. *l. 9. C. de testib.* Estque his in casibus locus jurijurando suppletorio vel purgatorio per judicem deferendo. Adde *tit. de jurejur.* (III.)

4. Non tamen semiplenam probationem facit sola fama publica, vel fuga; quamvis inde quædam nascatur præsump-tio,

tio, arbitrio judicis æstimanda. *l.* 3. §. 2. *ff. de testib. nov.* 53. *c.* 4. verbo *pene sui accusatorem per fugam.* Obst. *l.* 7. §. 2. *ff. de susp. tut.* Resp. ibi fuga, seu potius latitatio non facit semiplenam delicti probationem, sed magis ipsum illud delictum est, propter quod tutor ut suspectus removetur. (IV, V.)

5. Fuit insuper vulgo recepta probationis divisio, quâ alia canonica est, alia vulgaris, quæ per flammam, aquam frigidam aut ferventem, ferrum candens, sacram hostiam, duellum, &c. fiebat; nunc prorsus improbata. (VI, VII.)

6. Probantur autem facta. *l.* 17. *C. h. t.* ad rem pertinentia, eaque dubia, non notoria. *arg. l.* 1. *in fin. ff. de act. empti. l.* 1. §. 12. *ff. de obl. & act.* Non jura; nisi dubitetur utrùm jus tale vigeat; quod in consuetudine & privilegio seu jure singulari potest contingere. *l.* 5. *ff. h. t. l.* 34. *ff. de legibus.* (VIII.)

7. Et actor quidem primò suam probat intentionem, dein reus exceptionem, cum excipiendo actor fiat: actione verò non probante reus absolvendus est. *l.* 19. 23. *C. h. t. l.* 4. *C. de edend. l.* 9. *C. de excep. l.* 2. *C. h. t.* Nisi contra reum graviores militent præsumptiones; quo casu & in ipsum protinus rejicitur probandi onus. *l.* 26. *l.* 3. *l.* 12. *ff. h. t. nov.* 115. *c.* 3. *sub fin.* (IX.)

8. Probat & qui asserit, non qui negat. *l.* 23. *C. h. t.* nisi circumstantiis affirmationem continentibus sit munita negatio, veluti si quis se delictum non perpetrasse probet, docendo suum *alibi*, ut loquuntur. §. 12. *Inst. de inutil. stipul.* Probat denique is, qui non possidet: qui si in probando deficiat, possessor vincit. *l.* 24. *ff. de rei vind. l. ult. C. eod. l.* 14. 15. *ff. h. t.* (X, XI.)

9. Facienda verò probatio intra tempora à judice constitui solita, plerumque convenienter legibus certas ad probandum dilationes tribuentibus. *l.* 1. *C. de dilat. l.* 38. *ff. de excusat. tut.* Et quidem regulariter post litem contestatam, usque ad conclusionem in causa, non ultra. *auth. atqui. C. h. t.* Ut tamen in criminalibus etiam post sententiam admittenda sit innocentiæ probatio. *l.* 1. §. *ult. ff. de quæstion.* Quemadmodum ex adverso etiam ante litem contestatam quandoque fit probatio, si metus subsit, ne fortè testes aut moriantur aut longè abfuturi sint. *auth. sed & si quis. C. de testib.* (XII, XIII.)

10. Præsumptio est conjectura ex signo verisimili ad probandum assumpta. Eamque triplicem DD. constituunt, aliam *hominis*, cum ex ipsius negotii probabilibus qualitatibus & circumstantiis aliquid inducitur per judicem, ac inductum

pro

pro vero habetur, donec contrarium probatum fuerit. Aliam *juris*; quæ ex legibus introducta est, & pro veritate habetur; ut tamen similiter onus probandi contrarium possit in se recipere is, contra quem præsumptio hæc militat. *l.* 3. 9. 23. 25. *ff. h. t. l.* 3. *in fin. l.* 4. *l.* 18. *ff. de adim. legat. l.* 1. *l.* 3. *ff. de pactis.* sic ut idem fere sit effectus præsumptionis hominis, qui est juris. Aliam denique *juris & de jure*, cum jus præsumit & super præsumpto disponit, nec admittit probationem in contrarium. Exempla sunt in *l.* 9. *ff. de sponsal. l.* 1. §. *ult. ff. de minor. l.* 53. *ff. de reg. jur.* junct. *l.* 50. *ff. de condict. indeb.* (XIV, XV, XVI, XVII.)

11. Cæterùm ex solis *juris* præsumptionibus etiam sententiam ferri posse verius est in causis civilibus, non criminalibus, nisi sint indicia manifestissima. *l. ult. C. h. t.* Obst. *l.* 5. *ff. de pœnis.* Resp. ea de *suspicionibus* agit, quæ tantùm leves sunt præsumptiones. (XVIII.)

12. Præsumptioni affinis est juris fictio; commentum sc. ad conciliandam æquitatem cum ratione & subtilitate juris: qualis fictio plerumque tantùm operatur in casu ficto, quantùm veritas in casu vero; uti id ex ficta traditione aliisque plurimis sparsim in jure occurrentibus apparet. (XIX, XX.)

13. *Moribus.* Postquam in causa conclusum est, nonnunquam adhuc hodiè ex urgente ratione novæ admittuntur probationes, impetratâ prius ad id licentiâ per restitutionem.

* Adde *ex Cod. lib.* 4. *tit.* 19. *de probationibus.*

TIT. IV.

De Fide Instrumentorum & Amissione eorum.

1. INstrumentum est scriptura ad rerum gestarum fidem comprobandam assumpta. *l.* 4. *ff. de pign. & hypoth.* non in civilibus tantùm, sed & criminalibus negotiis fidem faciens. *arg. l.* 15. *C. h. t. l. ult. C. de probation. l.* 22. *C. ad Leg. Corn. de falsis.* Obst. *l.* 3. §. 3. *ff. de testib.* Resp. testimonia non sunt instrumenta, sed tantùm scriptæ testium depositiones. (I.)

2. Dividitur in *publicum & privatum.* Publicum est, quod vel autoritate publicâ confectum; quo pertinent libri censuales & acta publica. *l.* 10. *ff. de probat. l.* 30. 31. *C. de donat.* vel formâ solemni à persona publica, puta tabellione, conscrip-

tum

tum est. *l.* 17. *C.h.t. l. ult.C. de jure deliber.* cujus requisita enumerantur in *nov.* 44.*c.* 2. *&* *nov.* 47.*c.* 1. §. 1. Quibus & locus adjungendus, in quo instrumentum conditur, utpote qui maximè ad fidem ejus firmandam, falsitatemve detegendam est necessarius. *arg. l.* 14. *C. de contrah. & committ. stipul.* §. 12. *Inst. de inutil. stipul.* nec id *per d. nov.* 47. *c.* 1. §. 1. mutatum. Sed & tabellionis subscriptio videtur necessaria; non verò testium, quorum nomina manu tabellionis exprimi sufficit. *arg. nov.* 73. *c.* 5. exceptis testamentis, codicillis & similibus. (II, III.)

3. Quòd si instrumentum ab eo confectum sit, qui cùm tabellio non esset, omnium tamen opinione pro tali erat habitus, ex æquitate illud ut publicum videtur admittendum. *arg, l.* 3. *ff. de offic. prætor. l.* 3. *ff. ad SConsult. Maced.* (IV.)

4. Est & instrumentum quasi publicum, quod trium testium fide dignorum subscriptione munitum est. *l.* 11. *C. qui pot. in pign.* (VI.)

5. Vis instrumenti publici est, quod plenam fidem faciat; modò sit authenticum, non item exemplum. *l.*2. *ff. t.h.* nisi hoc fide publicâ fuerit ex authentico descriptum. *l.* 57. *ff. de admin. tut.* quo etiam fortè pertinent actorum fiscalium exempla. *l.* 45. §. 6. *ff. de jure fisci* & ea, quæ hodiè ex protocollo tabellionis solenniter descripta citatâ adversâ parte. *arg. l.* 2. *C. de testamentis.* Quòd si in instrumento publico alterius instrumenti mentio fiat, non aliter fidem faciet, quàm si illud ipsum, cujus injecta mentio, exhibeatur. *auth. si quis in aliquo C. de edendo.* (VII, VIII.)

6. Instrumentum privatum est, quod privatâ autoritate à privatis est compositum, quo & epistolæ referendæ. *l.* 34. *ff. mandati. l.* 34. §. 1. *ff. de pign. & hypoth.* Et vel obligatorium est vel liberatorium. Obligatorium aliter syngrapha, chirographum, idiochirum, cautio, dicitur. *l.* 40. *ff. de reb. cred. l.* 11. *C. qui pot. in pign.* Liberatorium etiam apochæ venit appellatione. *l.* 14. §. 2. *C. de non num. pecun.* (X.)

7. Omnis autem privata scriptura contra scribentem quidem plenè probat. *l.* 26. §. *ult. ff. depositi.* Modò de scriptura constet ex propria adversarii confessione; non sola litterarum collatione, nisi & alia concurrant. *l.* 20. *C. h. t. nov.* 73. *c.* 7. Modò etiam causa debiti adjecta sit. *arg. l.* 25. §. *ult. ff. de probation.* Planè contra tertium aut pro tertio privatum instrumentum non satis probat. *arg. l.* 63. *ff. de re judic.* multòque minus pro ipso scribente, nisi aliis juvetur adminiculis. *l.* 5.

6. 7.

6. 7. C. de probation. id quod & in libris mercatorum ac aliorum similium servatur. (XI, XII, XIII.)

8. Cæterùm instrumenti & publici & privati fides nonnunquam penitus evertitur, puta probatione in contrarium. *d. §. 12. Inst. de inutil. stipul.* vel si testes adhibiti omnes obloquantur instrumento. *arg. nov. 73. c. 3.* vel unus idemque duo sibi invicem contrariantia instrumenta produxerit. *l. 14. C. h. t.* nisi illa ultimam voluntatem contineant, quo casu vel posteriori instrumento, vel, si eodem tempore conscripta, ei quo minor comprehensa quantitas, standum foret. *l. 12. §. ult. ff. de legat. 1. l. 47. ff. de legat. 2.* Quandoque fides diminuitur, licèt non in totum tollatur; veluti cancellatione, rasione, &c. nisi id contigerit in ea instrumenti parte, quâ non sit suspectum. *l. 24. ff. de probation.* ut & si pauciores ex pluribus testes instrumento contradicant, aut suam non agnoscant scripturam. *l. 1. in fin. ff. testam. quemad. aper. insp. & describ.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII.)

9. Extra hos casus regulariter pro instrumentis militat tam veritatis, quàm solemnitatis, præsumptio. *§. 12. 17. Inst. de inutil. stipul. l. 18. C. de probat.* Adeò ut nec instrumentorum fides in dubium vocari possit per testium depositiones, nisi ea falsitatis arguantur. *l. 1. C. de testibus.* junct. *d. §. 12. Inst. de inutil. stipul.* Quin imo generaliter eadem instrumentorum quæ testium vis & fides est. *l. 15. C. h. t.* atque inde testes omni exceptione majores, potiores erunt instrumentis non omni exceptione majoribus. *d. §. 12.* & vice versâ. *l. 10. ff. de probat. l. 3. in fin. C. si minor se major. dix.* (tit. seq. 1.)

10. Amissio instrumenti non nocet creditori. *l. 10. C. h. t.* modò aliter de negotio constet. *l. 4. C. h. t. l. 4. ff. de pign. & hypoth.* Probatur autem ejus amissio, deficientibus aliis, per jusjurandum, si fortè tertius illud sibi exhibêri desideret. *l. ult. in med. C. h. t.* (XIX. & seqq.)

11. *Moribus.* Libri mercatorum semiplenè probant pro scribente, ac jurejurando vel morte mercatoris scribentis confirmantur, atque ita plenè probant: modò ea inveniantur scripta, quæ ipsam concernunt mercaturam; non item mutui dationes aut fidejussiones aliaque similia. Cæterùm instrumentis publicis præter tabellionem ipsi quoque testes solent subscribere.

* Adde *ex Cod. libr. 4. tit. 21. de fide instrument. tit. 22. plus valere quod agitur quàm quod simulatè concipitur.*

TIT.

TIT. V.

De Testibus.

1. TEstis est persona ad fidem rei faciendam adhibita in causa civili vel criminali. In quo ante omnia requiritur testimonii perhibendi potestas tempore eo quo in testimonium adhibetur. *arg. l.* 2. 3. *ff. h. t.* (II.)

2. Testes autem in universum vetantur esse, qui juris infamiâ laborant. *l.* 13. *ff. h. t.* licèt enim Lex Julia de vi quosdam tantùm graviùs notatos enumeret, *l.* 3. §. 5. *ff. h. t.* tamen, quod legi deërat, judicis officio supplendum fuit. *d. l.* 13. Obst. *l.* 20. §. 5. *ff. qui test. fac. poss.* Resp addenda particula *non*, ut contextus suadet & *l.* 15. *ff. h. t.* Repelluntur & furiosi, mente capti, impuberes. *d. l.* 3. §. 5. *ff. h. t.* prodigi. §. 6. *Inst. de testam. ord.* junct. *l.* 40. *ff. R. J.* hæretici improbiores vide *l. pen. C. de haret. & manich.* servi. *l.* 11. *C. h. t.* nisi causa sit ardua ad rei publicæ spectans utilitatem; aut aliæ desint probationes. *l.* 53. *ff. de judic. l.* 7. *ff. h. t. l. ult. ff. de susp. tut.* licèt per tormenta in plerisque veritas ex his inquiri possit. *l.* 1 §. 4. *ff. de quæstion.* atque etiam liberi facti deponere de iis, quæ in servitute viderint, audiverintve. *arg. l.* 99. §. 2. *ff. de verb. signif.* Secus quàm in iis qui puberes facti obtinet; quorum testimonia in his, quæ durante impubere ætate gesta sunt, haud recipienda; cùm nec videre quicquam nec intelligere censeantur. *arg. l. ult. ff. de jur. & facti ignor. l.* 1. *in fin. C. de fals. monet.* (II.)

3. Reprobatum insuper omne domesticum testimonium. *l.* 24. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* (quod non ex cohabitatione sub eodem tecto, sed magis ex familia æstimandum. *arg. l.* 195. *ff. de verb. sign.*) ut & patris in causa filii, aut vice versâ. *l.* 9. *ff. h. t. l.* 6. *C. eod.* adeò ut ne inter duos quidem filios pater testis audiendus sit; eò quòd pro uno contra alterum perhibens testimonium peccaturus est contra *d. l.* 9. & *d. l.* 6. Obst. æqualis affectio removet falsitatis suspicionem. *arg. l.* 67. §. 1. *ff. de ritu nupt.* Resp. licèt tunc cesset fraudis suspicio, non tamen cessat à pietatis officio desumpta ratio, quæ patrem contra filium testari non patitur. Obst *l.* 13. *in fin. C. de quæst.* Resp. casus singularis est. (III.)

4. Pari ferè ratione nec frater contra fratrem rectè testis est. *arg. l.* 13. 18. *C. qui accus. non poss.* nec pro fratre. *arg. d. l.* 3. *l.* 23. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* Non etiam advocatus aut procura-

tor

tor in causa, cui patrocinium præstitit. *l. ult. ff. h. t.* sive pro cliente, sive contra eum producatur: ne arcana sibi commissa pandat. Quo referunt & casum auricularis confessionis Sacerdoti factæ, quam revelare nefas est. Sed nec cedens in causa cessionarii: nec autor in causa ejus, qui rem ab ipso nactus est, si de ipsa illa re quæstio sit; nec executor in causa, quæ ei mandata est. *l. ult. ff. h. t.* nec proxeneta in negotio, cui adhibitus, nisi partibus consentientibus. *nov.* 90. *c.* 8. nec quisquam in causa propria, vel ea, ex qua lucrum sperat. *l.* 10. *ff. h. t. l.* 10. *l.* 17. *C. h. t.* Obst. *l.* 14. *ff. de reb. dub.* §. 11. *Inst. de testam. ord.* Resp. legatarii magis ibi testes sunt in re hæredis. Nec socius in causa sibi & socio communi. *arg. l.* 1. *C. de commun. rer. alien. l.* 1. §. 11. *ff. quando apell.* nec particeps criminis contra criminis socium. *l.* 11. *C. h. t.* nec minor annis 20. in criminalibus. *l.* 20. *ff. h. t.* (IV, V, VI, VII, VIII, IX, X.)

5. Non tamen prohibentur subditi in causa Principis, aut municipes in causa municipii. *arg. l.* 7. §. 1. *ff. quod cujusque univ. nom.* licèt non omni sint exceptione majores. *arg. l.* 5. *C. h. t.* quo modo etiam testes esse possunt amici, conjuncti, cognati pro amicis, &c. inimici contra inimicos, (nisi capitalis sit inimicitia. *l.* 3. *ff. h. t.* junct. *nov.* 90. *c.* 7.) infamia facti notati, & alii similes. *l.* 2. *l.* 3. *ff. h. t.* ut & viles ac abjectæ personæ, quæ tamen plerumque non sine tormentis testimonium perhibent. *l.* 21. §. 2. *ff. h. t.* (XI.)

6. Cæterùm regulariter testes etiam inviti ad testimonium dicendum cogi possunt, nisi milites sint, aut senes. *l.* 8. *ff. h. t.* aut illustres. *l.* 16. *C. h. t.* aut publicani. *l.* 19. *ff. h. t.* aut cognatione vel affinitate propinquiore juncti. *l.* 4. *l.* 5. *ff. h. t.* Inviti verò producti, non ultra quindecim dierum spatium morari tenentur, intra quod si non examinentur, impunè discedent. *l. pen. C. h. t.* (XIII, XIV.)

7. Sunt autem testes ipsi interrogandi, præstito veritatis, non credulitatis, jurejurando, sine quo fidem non facerent. *l.* 9. *C. h. t.* nisi illud ab adversario remissum sit. Proinde in judicio quoque producendi sumptibus producentis. *l.* 3. §. 4. *ff. h. t. l.* 11. *l.* 16. *C. h. t.* testimoniis solis seu scriptis testium depositionibus haud credendum; cùm Judex optimè ex testium præsentium constantia vel vacillatione aliisque circumstantiis æstimare possit, quantùm fidei ipsis habendum sit. Si tamen testes longè absint, judici loci, in quo commorantur, examen committendum; qui deinde depositiones transmittat. *l.* 18. *C. h. t.* idque in civilibus, non criminalibus. *arg. l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* (XV, XVI.)

8. Productio verò testium non prima tantùm permissa est, sed & secunda & tertia; non item quarta; nisi causâ cognitâ, & præstito per producentem jurejurando, sibi testium priorum depositiones non innotuisse. *nov.* 90. *c.* 4. Unus tamen idemque testis non nisi semel regulariter in unaquaque causa producendus. *arg. l. ult. C. h. t.* (XVII.)

9. Peractâ testium productione, fiunt testificationum publicationes, partibus citatis. *d. nov.* 90. *c.* 4. Post quas admissæ testium & testimoniorum reprobationes. *auth. si testes. C. h. t. nov.* 90. *c.* 6. quæ multis ex causis fiunt; puta quod testes sint inidonei, ex amicitia vel inimicitia suspecti, ex ea lite damnum metuentes lucrumve sperantes, sibi ipsis vel sibi invicem contradicentes, aut vacillantes, aut singulares, aut non rectè producti vel examinati, &c. Quæ omnia per testes probare post publicationem testimoniorum, nihil impedit. Quanta verò fides testibus productis, quanta ipsis reprobationibus habenda sit, Judicis providi ac circumspecti erit æstimatio. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* qui in genere magis credet iis, qui id deponunt, quod naturæ negotii convenit. *l.* 21. §. *ult. ff. h. t.* magis affirmantibus quàm negantibus, ocularibus quàm auritis, dignioribus quàm humilioribus. *d. l.* 3. *d. l.* 21. §. *ult. ff. h. t.* (XVIII, XIX.)

10. Ut autem plena fiat per testes probatio, duo ad minimum adhibendi omni exceptione majores. *l.* 12. *ff. h. t.* certis casibus exceptis, in quibus plures sunt necessarii, puta testamentis, codicillis, &c. Vide §. 3. *Inst. de testam. ord. l. ult. C. de codicill. l. ult. C. de mortis causâ donat. l. pen. C. qui pot. in pign. l.* 18. *C. h. t.* (XX.)

11. *Moribus.* Testis hodie esse potest proxeneta juratus, etiam invito adversario, respectu eorum, quæ ut proxeneta nomine officii gessit; in quibus etiam libri ejus plenam fidem merentur exemplo librorum mercatoris. Advocatus quoque contra clientem suum rectè testis producitur; quo tamen casu arcana sibi commissa pandere nec debet nec cogi potest. Testem unum quod spectat, is quandoque plenam fidem facit, puta, si graphiarius sit, aut apparitor aliusve similis, qui testatur de his, quæ nomine officii gessit. Cæterùm non in civilibus tantùm, sed & criminalibus hodie testes examinantur à suo judice, & scriptæ eorum depositiones ad judicem de crimine cognoscentem transmissæ fidem faciunt. Ubi autem post testimoniorum publicationes quis novos testes producere voluerit, id agit, impetratâ restitutione, quæ non facilè denegatur.

tur. Quòd si testes producens ipse absens sit, nullum fit eorum examen, sed, ipsis dimissis, in expensas absens condemnatur: secus, si absens sit is, contra quem producuntur: si enim is legitimè citatus fuerit, examen nihilominùs peragitur.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 20. *de testibus.*

TIT. VI.

De Juris & facti ignorantia.

1. IGnorantia seu error duplex est, juris & facti. Juris ignorantia est, cùm quis ignorat ea, quæ legibus cauta sunt. Quæ si circa jus divinum, naturæ, vel gentium sit, veniam non meretur. *arg. l.* 38.*pr. &* §. 2. 3. *ff. ad Leg. Jul. de adult. l.* 2. *C. de in jus voc.* Sin circa jus civile sit, errantem vel in totum vel pro parte saltem à pœna liberabit; *l.* 2. §. 1. *ff. si quis in jus vocat. non iverit.* §. 1. *Inst. de vi bon. rapt. l.* 1. §. *ult. ff. de edendo. l.* 3. §. 22. *ff. ad Senatusc. Silan.* (I, II.)

2. De cætero hæc juris civilis ignorantia lucrum quidem captantibus non prodest. *l.* 31. *ff. de usucap.* sed & suum repetentibus aut retinentibus, adeòque de evitando damno necdum dato agentibus non nocet. *l.* 7. 8. 9. *ff. h. t.* obstat tamen rem jam amissam condicere volentibus. *l.* 3. *l.* 10. *C. h. t.* vide *tit. de condict. indeb.* nisi milites sint, aut minores, quibus jus ignorare permissum est. *l.* 1. *C. h. t. l.* 9. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* aut mulieres, in casibus, quibus ignorare jura possunt. *d. l.* 9. *ff. h. t. l.* 3. *l.* 11. *C. h. t.* (III, IV, V.)

3. Facti ignorantia vel probabilis est, vel supina & affectata. Probabilis plerumque est facti alieni. *l.* 2. *ff. h. t.* estque proea præsumptio; ut adversario regulariter incumbat scientiæ probatio. *arg. l.* 21. *ff. de probat. l.* 23. *C. eod.* Nec hæc solet erranti obesse, *l.* 8. *ff. h. t. l.* 4. *l.* 10. *C. eod.* sive in contractu, sive in delicto. *l.* 3. *in fin. l.* 4. 18. §. 4. 5. *ff. de injur.* §. 7. *Inst. de obl. ex delict. l.* 4. *C. de incest. nupt.* imo ne in lucro quidem faciendo, velut usucapione. *l.* 4. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 11. *ff. pro emptore.* nec impedit condictionem indebiti. *d. l.* 10. *C. h. t.* (VI.)

4. Affectata verò ignorantia est ut plurimùm facti proprii (exceptis casibus in. *l.* 22. *ff. de condict. indeb. l.* 44. *ff. de acquir. poss.*) ut & facti alieni, quod omnes reliqui in ea civitate norunt. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* Quæ nequaquam excusat errantem, sed perinde habetur, ac si scientia adfuisset: in genere enim neque supina ignorantia ferenda est, nec delatoria curiositas exigitur. *l.* 6. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* (VII.)

5. *Moribus*. Error quidem justus ac probabilis hodie non nocet erranti, moris tamen est, ut adversùs errorem suum petat restitutionem in integrum, quâ impetratâ tutus erit.

* Adde *ex Cod. libr.* 1. *tit.* 18. *de juris & facti ignorantia*.

LIBER XXIII.

TIT. I.

De Sponsalibus.

1. SPonsalia sunt mentio & repromissio futurarum nuptiarum, olim verbis, hodiè solo consensu inter præsentes vel absentes contrahi solita. *l.* 1. *& seqq. l. ult. ff. h. t.* adhibitis aliquando parariis seu proxenetis, qui & proxenetici nomine quid percipere non vetantur; modò illud nec decem auri libras, nec vicesimam dotis partem excedat. *l. ult. C. h. t.* Cæterùm sponsalia de præsenti verbis præsentis temporis celebrata jus Romanum non agnoscit: quippe quæ magis eo jure nuptiæ appellandæ forent. *arg. l.* 30. *ff. de reg. jur.* (I.)

2. Contrahunt sponsalia omnes qui & nuptias; & vicissim, qui à nuptiis, iidem & à sponsalibus repelluntur. *l.* 16. *ff. h.t. l.* 60. §. 5. *ff. de ritu nupt.* exceptis impuberibus septennio majoribus, provinciarum præsidibus & viduis intra annum luctûs, quales sponsalia quidem, at non nuptias rectè contrahunt. *l.* 14. *ff. h. t. l.* 38. *ff. de ritu nupt. l.* 10. *ff. de his qui not. infam.* Quòd si sponsalia contracturi in patris potestate sint, hujus quoque consensus, æquè ac in nuptiis, est necessarius. *l.* 7. §. 1. *ff. h.t.* imo præcipuè spectatur; adeò ut sufficiat, filiam non dissentire, quam pater despondet. *l.* 11. 12. 13. *ff. h.t.* qui etiam, sponsalibus jam contractis, nuncium remittere potest sponso suæ filiæfamilias. *l.* 13. *ff. h. t.* (II, III, IV, V.)

3. Potest autem sponsalibus adjici conditio, modus, dies. Conditio si sit apposita, eam existere necesse est, nisi postea contrahentes eam remiserint vel expressè, vel tacitè subsecuto concubitu. Quòd si impossibilis naturâ vel moribus adjecta sit conditio, ipso jure nulla sunt ex juris Romani principiis spon-

ſponſalia. *arg. l.* 31. *ff. de obl. & act.* niſi quis cum DD. malit favore matrimonii diſtinguere inter impoſſibiles aut probroſas conditiones ſubſtantiam nuptiarum ſpectantes, & eas quæ non concernunt ſubſtantiam matrimonii, ſic ut illæ quidem vitient ſponſalia, hæ pro non ſcriptis habeantur. Si modus impoſſibilis aut turpis apponatur, nec implendus eſt, nec etiam ſponſalia vitiat, niſi ſecundùm ante dicta, ſit contra matrimonii ſubſtantiam. Pœnam quod attinet, hanc ſponſalia planè reſpuunt; & ſi adjecta ſit, viribus carebit. *l.* 5. *in fin. C. h. t.* (VI, VII, VIII, IX, X.)

4. Ex ſponſalibus naſcitur ſpes matrimonii, & obligatio ad nuptias, intra biennium contrahendas. *l.* 2. *C. h. t.* niſi juſta cauſa, velut ætas, neceſſaria abſentia, aut ſimile quid dilationem ultra biennium exigat. *l. pen. ff. h. t.* interim ſponſi ſponſæque in plurimis uxoris & mariti loco habentur. *arg. l.* 4. *ff. de fund. dot. l.* 15. §. 24. *ff. de injur. l.* 17. §. 1. *ff. de reb. aut. jud. poſſid.* (XII, XXIII.)

5. Poſſunt tamen diſſolvi ſponſalia vel utroque volente vel etiam altero contrahentium invito, ſed amiſſis arrhis datis, vel, ſi acceptæ ſint, reſtitutis duplicatis: niſi diſſolvens juſtam habuerit dirimendi cauſam, veluti commiſſum ſtuprum, coëundi impotentiam, religionis diverſitatem, ingreſſum in monaſterium. Vide *l.* 5. *C. h. t. l.* 15. 16. *C. de donat. ante nupt. l.* 16. *C. de Epiſc. aud. nov.* 123. *c.* 39. *l.* 13. §. 3. *&* 8. *ff. ad Leg. Jul. de adult. l.* 4. *ff. de divort. l.* 38. *ff. de ritu nupt.* (XIII.)

6. Dividunt Interpretes ſponſalia in legitima, quæ & publica dicuntur; & clandeſtina, quæ clam & ſine teſtibus aut ſine parentum conſenſu ſunt contracta, illa, licèt poſteriora, his clandeſtinis potiora ſunt. (XX, XXI.)

7. *Moribus.* Difficiliùs hodie diſſolvuntur ſponſalia alterutro invito, imo non aliter, quàm ſi juſta cauſa ſubſit; alioquin refractarius per carceres, mulctam, pignorumve capionem ad matrimonii promiſſi celebrationem cogi poteſt. Et quia ceſſat rigida poteſtas patria, etiam patri conceſſum non eſt, ſuo arbitrio ſponſalia filiæ ſemel ritè contracta diſſolvere.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 1. *de ſponſalibus.*

TIT. II.

De Ritu Nuptiarum.

1. NUptiæ sunt viri & mulieris conjunctio individuam vitæ consuetudinem continens. §. 1. *Inst. de patr. potest.* vel consortium omnis vitæ, divini & humani juris communicatio. *l.* 1. *ff. h. t.* Polygamia uti jure divino, ita & civili improbata est. *l.* 1. *ff. de his qui not. infam. l.* 2. *C. de incest. nupt.* (I.)

2. Contrahuntur autem solo consensu. *l.* 30. *ff. de reg. jur.* quomodocumque declarato verbis aut facto, etiam solâ cohabitatione si mulier honesta sit. *l.* 24. *ff. h. t.* Ut non sit necessaria pompa vel festivitas nuptialis. *l.* 22. *C. h. t.* nec sponsæ deductio in domum sponsi. *arg. l.* 6. *ff. h. t. d. l.* 22. *C. h. t.* Obst. *l.* 5. *ff. h. t. l.* 15. *ff. de condit. & demonstr.* Resp. deductio non tam facit ad substantiam, quàm potius ad probationem matrimonii, præsertim, si mulier absenti nubat. (II.)

3. Quòd si consensus deficiat, deficiunt & nuptiæ; quod evenit, si quis, dum eas contrahit, furiosus sit aut brutaliter ebrius. *arg. l.* 8. *ff. de sponsal. l.* 40. *ff. de reg. jur.* aut dolo inductus aut metu coactus. *l.* 14. *C. h. t. l.* 21. *ff. h. t.* (nisi metus reverentialis tantùm sit. *l.* 22. *ff. h. t.*) aut erret in persona vel substantiali ejus qualitate, non accidentali, veluti forma, divitiis, nobilitate.

4. Præter ipsorum tamen contrahentium consensum, etiam eorum, in quorum potestate sunt, patris putà vel avi paterni consensus requiritur; adeò ut, si uterque & pater & avus vivat, etiam consensus utriusque sit necessarius ad nepotis nuptias, (excepto casu. *l.* 3. *ff. h. t.*) non item neptis, cui solius avi consensus sufficit. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t.*

5. Quòd si vel pater vel avus furiosus sit aut absit, solius præsentis & mente valentis consensus sufficiet, sive pater sit sive avus. *l.* 9. *ff. h. t.* Si verò nuptias contracturus tantùm in patris vel tantùm in avi sit potestate, is autem furiosus sit, aut per injuriam in nuptias consentire nolit, suam magistratus interponit autoritatem, adhibito furiosi curatore & agnatis. *l.* 19. *ff. h. t. l.* 25. *C. h. t.* Sed si pater absit, ut ignoretur ubi sit, aut captus sit, post triennii lapsum liberi rectè nuptias contrahunt: imo & ante triennium, si certum sit patrem, si præsens esset, hujusmodi conditionem non repudiaturum. *l.* 9. §. 1. *l.* 10. 11. *ff. h. t.* (VII.)

6. Matris

6. Matris consensus haud necessarius; cùm hîc patria potestas desit, etiamsi filia nuptura minorennis esset, quo casu judicium quidem matris & propinquorum explorandum dicitur. *l.* 20. *C. h. t.* non tamen consensus absolutè necessarius. Quin tamen accedere possit ex honestate consensus maternus, uti & accessisse narratur in *l.* 1. *C. h. t.* nequaquam dubium. Sic nec ad nuptias liberorum emancipatorum patris consensus desideratur. *l.* 25. *ff. h. t.* nisi filia emancipata minorennis sit. *l.* 18. *C. h. t.* Nec ullo modo curatorum autoritas. *l.* 20. *ff. h. t.* (x.)

7. Cæterùm nihil interest, expressus an tacitus interponatur parentum consensus. *l.* 5. *C. h. t.* modò antecedat nuptias. *pr. Inst. h. t.* neque enim hîc ratihabitio nuptias retro confirmat. Obst. *l.* 5. *C. h. t.* Resp. accipi potest de nuptiis non contractis sed contrahendis. Obst. *arg. l.* 60. *ff. de reg. jur. l. ult. C. ad SConsult. Maced. l.* 1. §. 6. *ff. quod jussu.* Resp. ratihabitio idem operatur, quod mandatum; nisi lex expresè ad formam negotii consensum antecedentem, ut hîc, vel concomitantem, ut in autoritate tutorum, desideret. (VIII, IX.)

8. Nuptias contrahunt illi, qui sunt puberes, & cives Romani; non servi, nec Judæi cum Christianis. *l.* 6. *C. de Judæis.* nec præses cum provinciali. *l.* 38. *ff. h. t.* nec susceptor cum ea quam de fonte baptismatis suscepit. *l.* 26. *C. h. t.* nec raptor cum rapta. *l. un. C. de raptu virg.* nec tutor cum pupilla. *tit.* 6. *de interd. matrim. inter tut. & pup.* nec tutoris filius aut nepos, aut hæres, aut libertus, sive vivente sive mortuo tutore. *l.* 37. 64. 66. 67. *ff. h. t.* nisi puella à patre suo tutori aut filio ejus desponsata sit. *l.* 36. *ff. h. t. l.* 6. *in fin. C. de interd. matrim. inter. tut. & pup.* vel rationes per tutorem jam redditæ sint, nec ultra supersint restitutionis tempora. *l.* 6. *C. de interd. matrim. &c.* Tutor quoque filiam suam pupillo suo nuptam collocare, aut filium suum jungere filiæ ejus, quæ quondam pupilla fuerat & jam defuncta est, non prohibetur. *l.* 64. §. *ult. l.* 67. §. 5. *ff. h. t.* (XXV, XXVI, XXVII, XXVIII.)

9. Præterea nuptias impedit honestas. §. 9. *Inst. h. t.* Præcipuè verò affinitas vel cognatio: illa est conjunctio ratione matrimonii orta inter conjugem & alterius conjugis cognatos, hæc verò proximitas est sanguinis, orta ex eo, quod commune nascendi principium habeant. Cognationis quidem respectu nuptiæ sunt in infinitum prohibitæ in linea descendente vel ascendente, & collaterali ea, in qua sibi invicem parentum & liberorum loco sunt. De cætero in quarto gradu licitæ sunt,

 velut

velut inter consobrinos. §. 1. *& seqq. Inst. h. t.* idemque in affinitatis quasi gradibus videtur statuendum. §. 6. 7. 8. *Inst. h. t. l.* 5. *l.* 8. *C. de incest. nupt.* (XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV, XXXVI.)

10. Quod si intra gradus prohibitos nuptiæ contractæ fuerint, incestæ dicuntur, ac variè puniuntur: nam nec vir nec uxor, nec dos nec donatio propter nuptias, nec liberi in potestate aut legitimi censentur. §. *pen. Inst. h. t.* Insuper in eos, qui, cùm majorennes essent, scienter nuptias incestuosas contraxerint, statuta est dotis & bonorum publicatio, exilium, cinguli privatio, & verberatio si vilis persona sit. *auth. incestas C. de incest. nupt.* à quibus tamen pœnis immunes sunt minorennes aut justo errore lapsi, si modò majores facti aut errore comperto sine procrastinatione talem conjunctionem diriment. *l.* 4. *C. de incest, nupt.* (XXXIX.)

11. Nuptiarum effectus est, quod mulier sit in viri familia & potestate maritali; sic ut maritus etiam interdicto de uxore exhibenda experiri possit, *l.* 2. *ff. de liberis exhib. l. ult. C. de incolis.* Quòdque mulier sequatur mariti dignitatem. *l.* 8. *l. ult. ff. de senator.* forum. *l. pen. ff. de jurisd. l. ult. C. de incolis.* domicilium. *d. l. ult. C. de incolis. l.* 5. *ff. h. t. l.* 1. §. 15. *ff. ad SCons. Silan.* Non tamen de jure Romano per nuptias dissoluta fuit patria potestas, *arg. l.* 1. §. 5. *ff. de liberis exhib.* nec introducta inter conjuges bonorum communio. (XL, XLV.)

12. Sunt autem nuptiæ vel primæ vel secundæ seu ulteriores; quæ omnino licitæ, licèt superstes morienti viduitatem promisisset; si modò non sint præmaturæ; quales forent, quæ à muliere intra annum luctûs contrahuntur. *l.* 1. 2. *C. de secund. nupt.* (XCVIII, XCIX.)

13. In gratiam tamen liberorum primi matrimonii certæ pœnæ in conjuges ad secunda vota transeuntes sunt constitutæ: amittunt enim proprietatem relictorum sibi à priore conjuge. *l.* 3. *&* 5. *de secund. nupt.* (non tamen relictum sibi usumfructum. *nov.* 22. *c.* 32. abrogatâ. *l.* 1. *C. si secundo nupserit.*) nec conjugi secundo inter vivos aut ultimâ voluntate plus donare possunt; quàm singulis liberis prioris matrimonii quibus minimum relictum est. *l.* 6. *C. eod.* & si plus datum fuerit, hoc totum aufertur, solis primi, non etiam secundi matrimonii liberis applicandum. *nov.* 22. *c.* 27. (abrogatâ *l.* 9. *C. de secund. nupt.*) Obst. *l.* 18. *C. de donat. ante nupt.* Resp. ibi non agitur de casu, quo mulier marito, sed magis extraneo vult totam dotem relinquere; quod ei liberum, modò, salva liberis

liberis sit legitima, præterquam quod mulier etiam secundo marito posset totam dotem relinquere, si modò parem quantitatem singulis prioris thori liberis ex cæteris bonis tribuat. (CI, CX, CXI, CXII, CXIII, & seqq. ad num. CXXXVI.)

14. Adhæc, quicquid conjux secunda vota amplectens percipit ex successione liberorum primi matrimonii ab intestato, quod à parente eorum profectum est, ejus proprietatem servat æqualiter reliquis liberis ex primo conjugio genitis. *auth. ex testamento C. de secund. nupt.* Amittat & ea, quæ sibi à conjuge defuncto sub conditione viduitatis relicta sunt; quæ etiam non percipit in viduitate, nisi præstitâ cautione Murianâ. *nov. 22. c. 43. 44.* abbrogatâ. *l. pen. & ult. C. de indict. viduit. tollend.* Pater quoque hæres institutus ac oneratus legato conditionali liberis primi thori præstando, si secundas nuptias contrahat, ad cautionem legatorum nomine tenetur. *nov. 22. c. 41.* cùm aliàs non caveat. *l. 7. ff. ut legat. vel fideic. nom. cav.* Mulier verò binuba amittit mariti prioris dignitatem. *l. ult. ff. de senator. nov. 22. c. 36.* & liberorum tutelam ac educationem. *auth. sacramentum. C. quand. mul. tut. off. fungi poss. nov. 22. c. 40.* (CII, CIII, CIV, CV, CVI, CVII, CVIII, CXXXVII.)

15. Hæ verò nuptiarum secundarum pœnæ etiam locum habebunt, si mulier non quidem iterato nubat, sed impudicè vivat *arg. nov. 39. c. 2.* Nec cessabunt, si conjux moriens superstiti in testamento dederit ad alia vota transeundi licentiam, cùm non conjugis defuncti, sed liberorum superstitum favore hæ pœnæ receptæ sint. Uti nec cessabunt, si liberi in nuptias secundas parentum consenserint; cùm non potuissent dissentiendo easdem impedire. Secùs, quàm statuendum videretur, si & pœnarum persecutioni renuntiassent. *arg. l. pen. C. de pactis.* CXXXVII, CXXXIX.)

Moribus. Minorennes (qui, quales sint, ex cujusque loci æstimandum consuetudine) sine consensu patris, aut eo deficiente, sine matris voluntate nuptias nequeunt contrahere: majorennes possunt, adhibitâ magistratûs autoritate, si nullam dissentiendi causam justam parentes habeant. Consensus autem adesse præsumitur, si trinundinæ proclamationi non contradixerint legitimè citati. Avi verò consensus necessarius non est, cùm non sint in ejus potestate nepotes, licèt mortuus sit pater intermedius. Nec in Hollandia tutorum aut cognatorum consensus requiritur, (secus Ultrajecti & in Zelandia, si justa contradicendi causa subsit.) Quòd si sine curatorum aut parentum voluntate minor nuptias contraxerit, ratihabitio-

tihabitione quidem superveniente, illæ firmæ manent, & illata parenti injuria sic remissa creditur; sed tamen pœnæ cæteræ manent, quatenùs is, qui minorenni jungitur, nihil potest ex conjugis bonis lucrari, vi testamenti vel pactorum antenuptialium; nec statutaria introducitur bonorum communio; si ea minori damnosa sit. Persuadendi autem plerumque parentes, ne acerbè nuptiarum sine suo consensu contractarum urgeant diremptionem, ipsisque eandem urgentibus non facilè dissolutio conceditur, nisi clam parentibus initæ essent.

Cæterùm sola cohabitatio non facit nuptias, nisi interposita sint solennia coram facie Ecclesiæ, vel lege loci, adhibitis ac præmissis præmittendis: quippe sine quibus nullum foret matrimonium.

Valent autem inter Reformatos nuptiæ inter susceptorem de fonte baptismatis & susceptam; inter tutorem aut filium ejus & pupillam; inter raptorem & raptam, si vel remissio impetrata, vel raptûs pœna mitigata fuerit. Inter adulterum & adulteram licèt possint subsistere, propter metum tamen insidiarum per adulteros conjugi innocenti struendarum, aliaque incommoda, difficiliùs permittuntur, tutiùs denegantur. Inter consobrinos autem licèt apud nos matrimonium rectè contrahatur, alibi tamen in Helvetia, Saxonia, Geldria, non item, nisi accesserit magistratuum superiorum dispensatio.

Secundas nuptias quod attinet, mulier ad eas intra annum luctûs transire potest, sine metu infamiæ & aliarum pœnarum, quæ festinatis secundis nuptiis sunt propositæ; modò tanto tempore expectet, ut nec scandalum præbeatur, nec fiat sanguinis confusio: qua in re multum potest arbitrium eorum, quibus causæ matrimoniales demandatæ sunt. Quòd si minorrennis ad vota secunda se conferat, Ultrajecti parentum consensus rursus exigitur, in Hollandia necessitatis non est.

Inter nuptiarum effectus hodie & illud referendum est, quòd maritus sit uxoris suæ legitimus curator, quodque pro debitis uxoris ante matrimonium contractis conveniri possit. Omnium quoque bonorum communio inter conjuges apud nos introducitur, nisi pactis antenuptialibus exclusa sit; ut tamen dotalia à sponso sponsæ data jure præcipui mulier soluto matrimonio deducat, nec feuda fiant communia.

* Adde *ex Cod. lib.* 5. *tit.* 4. *de nuptiis. tit.* 5. *de incest. & inutil. nuptiis. tit.* 6. *de interdict. matrimon. inter tut. & pupillam. tit.* 7. *si quâcumque præditus potestate, vel ad eum pertinentes, &c. tit.* 8. *si nupt. ex rescripto pet. tit.* 9. *de secundis nuptiis. tit.* 10. *si secundo nupserit, &c.*

TIT III.

De Jure Dotium.

1. **D**Os est res, quæ à muliere, vel alio pro muliere datur marito ad sustinenda onera matrimonii; à paraphernis in eo distincta, quòd eorum fructus à marito ad sustinenda matrimonii onera non percipiuntur. *arg. l.* 9. §. 3. *ff. h. t. l. pen. ff. ad leg. Falcid. l.* 8. *C. de pact. conventis.* excepto casu speciali, quo exactorum nominum usuras in suum & uxoris commodum potest convertere; fortè propter molestiam quam in iis exigendis subiit. *l. ult. C. de pact. convent.* & licèt ea ex juris dispositione regulariter maritus administret. *l. ult. C. de pact. convent.* quin tamen mulier posset eorum administrationem ipsi adimere, haud dubitandum. *d. l.* 8. *C. de pact. convent.* sed nec cum bonis mulieris receptitiis dos confundenda: cùm receptitia dicantur, quæ uxor pleno jure sibi retinuit, nec mariti potestati commisit. (I, II.)

2. Possunt in dotem dari res omnes, quæ sunt in commercio, corporales & incorporales, nomina. *l.* 2. *C. de obl. & act.* ususfructus. *l.* 66. *ff. h. t.* omnia mulieris bona. *l.* 4. *C. h. t. l.* 13. §. 10. *ff. de petit. hæred.* etiam id quod maritus uxori debet; quo casu usuræ, quæ post contractum matrimonium incipiunt deberi, dotem non augent. *l.* 77. *ff. h. t.* nisi id nominatim actum, ut & usuræ dotales essent. *l.* 69. §. 1. *ff. h. t.* Quòd si maritus, cui id, quod debebat ipse, in dotem erat datum, sit filiusfam. id censebitur dotale esse, quod in peculio ejus fuit tempore nuptiarum. *l.* 45. *ff. h. t.* Obst. *l.* 57. *ff. h. t.* Resp. verbis *eo tempore* designari potest tempus, quo nuptura. (III.)

3. Nec præsentia tantùm, sed & futura rectè in dotem dantur: ut tamen futura non contineantur in dubio, datis simpliciter *omnibus bonis*, nullâ futurorum factâ mentione. *arg. l.* 7. *l.* 27. §. 2. *l.* 34. *ff. de auro & arg. legat.* neque enim donatio, cujus species & dos est, facilè præsumitur. Unde etsi mulier patiatur maritum omnibus suis bonis frui, nullâ tamen dotis mentione habitâ, ex eo solo bona omnia dotalia nequaquam censenda sunt; sed potius id, quia facti est, aliunde probandum. Obst. in ambiguis pro dote respondendum. *l.* 85. *ff. de R. J.* Resp. id verum, si de dote restituenda quæstio sit. (V.)

4. Constituitur autem dos vel ante nuptias vel stante matrimonio; etiam ante nuptias constituta durante matrimonio potest augeri. *nov.* 97. *c.* 2. Et si non data, sed promissa tantùm sit, rectè petitur, licèt nudo pacto promissa esset. *l.* 6.

C. de dot. promiss. modò ab extraneo vel muliere dotem promittente certa res vel quantitas expressa fuerit: nam si in genere tantùm seu simpliciter dotis intercesserit promissio, nihil peti potest. *l.* 1. *C. de dotis promiss.* nisi pater promiserit; qui dotem congruam dare compellitur. *l.* 69. §. 4. *ff. h. t.* duabus autem rebus alternativè in dotem promissis, regulariter promissoris est electio quam dare velit. *l.* 46. §. 1. *ff. h. t.* excepto casu. *l.* 9. §. 1. *ff. de fund. dotal.* (VII, VIII.)

5. Quòd si extraneus pro muliere donandi causâ dotem promiserit supra vires sui patrimonii; conventus ex promissione non gaudebit competentiæ beneficio. *l. pen. ff. h. t. l.* 41. *ff. de re judic.* Socer tamen ex sua promissione stante adhuc matrimonio, non ultra, quàm facere potest, à genero convenitur; secus quàm obtinet, si gener dissolutâ jam affinitate demùm agat: in solidum enim tunc socer condemnandus foret, nisi aliud suadeant concurrentes circumstantiæ & manifesta soceri bona fides. *l. pen. ff. h. t. l.* 21. 22. *ff. de re judic.*

6. Si ipsa mulier omnia bona sua in dotem promiserit, eoque se læsam probet, restitui potest, sive minorennis sit. *l.* 9. §. 1. *ff. de minor. l.* 1. *C. si advers. dot.* sive majorennis. *l.* 6. §. *ult. ff. h. t.* Multòque magis restitutione juvanda, si majorem, quàm verè possidebat, substantiam se in dotem daturam sit pollicita. *d. l.* 9. §. 1. *ff. de minor.* Obst. talis promissio ipso jure nulla est, ac proinde ipso jure tuta mulier. *l.* 61. *ff. h. t.* Resp. ibi casus specialis est, quo curator dolo malo supra vires matrimonii dotem constituerat. Quicquid sit, mulierem saltem ob dotem promissam & non solutam è domo expelli per maritum, aut alimenta ei denegari, aut matrimonium dissolvi nec ratio nec jura ferunt. Obst. *l. ult. C. ad SCons. Velleian.* Resp. narratur quid metuendum sit, non quid jure fieri possit. Obst. matrimonium sub conditione dotis erat contractum. Resp. actum quidem fuit, dotem nuptiis accessuram; at nequaquam eâ promissione, tanquam conditione, suspensum fuit matrimonium. (IV, IX.)

7. Ad dotem autem promissam agi demùm potest contracto matrimonio, cùm tacitè subsit promissioni conditio, *si nuptiæ sequantur. l.* 21. *ff. h. t.* Unde si ante nuptias sit missum repudium, evanescit dotis promissio; adeò ut ne redintegratis quidem sponsalibus reviviscat. *l.* 4. §. 2. *ff. de pactis. l.* 21. *in fin. l.* 22. *ff. h. t.* Obst. *l.* 58. 68. *ff. h. t.* Resp. ibi ante sponsalia dos mulieri quandocumque nupturæ promissa erat: & nec alia sponsalia, nec aliæ nuptiæ intercesserant aut dissolutæ

erant.

erant. Et licèt dotis solutionem in diem differre liceat, stipulari tamen dotem in id tempus, quo matrimonium futurum non est, nequaquam permissum. *l.* 20.*ff.* *h. t. l.* 11.*ff. de pact. dot.* Quòd si post tempus solutioni adjectum, aut aliàs nullo tempore expresso, intra biennium non fiat solutio, usuræ trientes ex mora præstandæ erunt. *l. ult.* 2. *C. h. t.* (IX.)

8. Cæterùm, licèt plerumque ex libera voluntate dotes dentur, quidam tamen ad dotem constituendam etiam inviti cogi possunt: puta, pater liberis legitimis. *l. fin. C. de dot. promiss.* non naturalibus, nec ingratis, aut indignis; qualis & filia minorennis habetur, quæ sine patris consensu nupsit: secus in majorenne. *arg. nov.* 115. *c.* 3. §. 11. abrogatâ. *l.* 3. §. 5. *ff. de bon. poss. contr. tab.* (X, XIII.)

9. Nec refert, utrùm egena an locuples sit filia legitima; cum *d. l. ult. C. de dot. promiss.* generaliter loquatur. Obst. pater locupletem alere non tenetur. *l.* 5. §. 7. *ff. de agnosc. & alend. lib.* Resp. ab alimentis ad dotem non semper procedit argumentum. (XI.)

10. Non etiam interest; filiafamilias sit, an emancipata, cum eadem in utraque ratio sit, & d. l. ult. generalitas id suadeat. Obst. *l.* 19. *ff. de ritu nupt.* Resp. non excluduntur emancipatæ: suarum tantùm fit mentio, quia simul ibi de patris consensu agitur, qui ad nuptias suarum, non item emancipatarum, requiritur. Obst. *l.* 5. §. 11. 12. *l.* 51. *ff. h. t.* Resp. determinatur ibi tantùm, quæ adventitia, quæ profectitia dos sit; sed non negatur, patrem teneri etiam de suo dotem constituere. Obst. *l.* 44 *ff. h. t.* Resp. id tantùm vult lex, non perire dotis promissionem ob supervenientem filiæf. capitis diminutionem. (XII.)

11. Non denique interest, utrùm primas an secundas filia nuptias contrahat: nam & secundò nubenti dos à patre danda ejusdem quantitatis, licèt dos prior non ad patrem reversa fuerit, sed sine culpa mulieris perierit: nisi tamen admodum decrevisset medio tempore patris substantia. *auth. sed quamvis C. de rei uxor. act.* (XIII.)

12. Quòd si pater inops sit, matris erit officium dotem pro sua dare progenie. *arg. l. ult. in med. C. de dotis promiss. l.* 14. *C. h. t.* aut si mater hæretica sit, dotem constituere cogitur congruam, licèt pater non deficiat. *l.* 19. *C. de hæretic.* Frater quoque sororem pauperem germanam aut consanguineam, aliunde dote destitutam, dotare tenetur; non uterinam. *arg. l.* 12. §. *pen. ff. de admin. tutor.* Obst. *l.* 13. §. 2. *ff. eod.* Resp. nuptiale munus à dote differt; dos favorabilior. (XIV.)

13. Est autem dos vel *æstimata*, vel *inæstimata*. Vel *vera* vel *putativa*, veluti in matrimonio illegitimo, & dote prælegata quæ non erat numerata. Insuper alia *numerata* est, alia *cauta*, in qua acceptio non numeratæ dotis locum habere potest, opponenda intra annum à soluto matrimonio, si illud non steterit intra biennium; intra tres menses, si illud intra decennium sit dissolutum; nullo modo, si postea. *auth. quod locum C. de dote caut. non numer.* (XVII.)

14. Denique dos alia *adventitia* est, quam ipsa mulier aut pro ea extraneus dedit: alia *profectitia*, quam pater filiæ suæ aut emancipatæ constituit *l.* 5. §. 6. 10. 11. *ff. h. t.* vel alius, sed patris contemplatione. *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 5. §. 9. *ff. h. t.* Resp. ibi dos patri data erat contemplatione filiæ. Obst. dos profectitia minuit patris substantiam. *l.* 5. §. 5. *ff. h. t.* Resp. ea diminuta videtur, dum datur filiæ, quod aliàs patri fuisset acquisitum. (XVIII.)

15. Effectus dotis datæ est, quod maritus inde fructus percipiat, & rerum dotalium dominium acquirat; revocabile quidem, si dos inæstimata sit, irrevocabile verò, si ea æstimata, sic ut æstimatio venditionis loco fuerit habita. *l.* 10. *pr. &* §. 5. *l.* 17. §. 1. *ff. h. t. l.* 30. *C. eod.* (XIX.)

16. Quòd si dos evicta fuerit, videndum, utrùm à datione an à promissione inceperit. Si à promissione, condictio vel actio ex stipulatu marito competit, ut alia dos detur. Sin à datione: aut æstimata data est, & prodita est de evictione actio, cùm æstimatio sit emptionis species: aut inæstimata, & nulla datur actio, nisi dolo res aliena data sit; quo casu de dolo actio est. *l.* 1. *C. h. t.* aut nisi pater rem alienam dederit, etiam bonâ fide, quippe qui aliam rem dare cogendus est. *arg. l.* 69. §. 4. *ff. h. t.* (XX.)

17. Doti similis in plerisque est donatio propter nuptias, quæ à marito datur in remunerationem & securitatem dotis: sic ut dos & hæc donatio pari passu ambulent, respectu quantitatis, pactorum, lucri, translationis dominii, restitutionis, & similium. *l.* 9. *l.* 10. *& auth. æqualitas. C. de pact. convent. l. ult. C. de donat. ante nupt.* §. *pen. Inst. de donation.* eo excepto, quòd mulier, cum non sustineat onera matrimonii, etiam fructus donationis propter nuptias non percipiat, sed ipse maritus. *l.* 29. *C. h. t.* (XXI, XXII.)

18. *Moribus.* Si mulier ipsa dotem sine certa quantitate promiserit, magis est ut hodie omnia bona videatur in dotem dedisse; ac potest etiam curator pupillæ suæ consensum præbere, ut omnia bona in dotem det. Filiam dotare, apud nos

communiter paternum & maternum est officium, sic ut & pater dotem simpliciter constituens credatur communiter de suis & uxoris bonis constituisse. In donatione verò propter nuptias nulla hodiè mulieri est securitas, nec ullus hujus donationis usus.

* Adde *ex Cod. lib.* 5. *tit.* 12. *de jure dot. tit.* 11. *de dot. promiss.*

TIT. IV.

De Pactis Dotalibus.

1. DOtis dationi vel promissioni adjiciuntur pacta, in genere talia, quæ non sunt contra bonos mores; quale foret illud, ne rerum amotarum, ne de moribus agatur. *l.* 5. *ff. h. t.* Quæque non pugnant cum dotis natura; quale foret ne ob impensas necessarias agatur. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* vel ne maritus sed uxor dotis fructus percipiat; nisi tamen simul uxor onera matrimonii in se recipere parata sit. *l.* 21. §. 1. *ff. de donat. inter vir. & uxor.* Denique talia, quæ mulieres non reddunt indotatas; quale foret pactum, ut penes mariti defuncti hæredes dos remaneat. *l.* 2. *ff. h. t.* aut maritus solum dolum in dote præstet. *l.* 6. *ff. h. t.* aut dotem die ulteriore reddat. Vide *l.* 14. 15. 16. *ff. h. t.* Obst. *l.* 10. *ff. h. t.* Resp. ibi pro verbis, *pro nepote susceptisset* legendum, *pro nepte dixisset.* ex *l.* 33. *ff. de pactis*, & tunc non de dote restituenda; sed tantùm promissa agitur. (I, V, XV, XVI, XVII.)

2. Valet ergo pactum, ut muliere in matrimonio defunctâ dos vel in totum vel pro parte penes maritum remaneat: vel vice versâ, ut restituatur; quod tamen ab extraneo dotem dante pacto in continenti comprehendi necesse est, non ex intervallo, nisi mulieris consensus accedat. *l.* 20. §. 1. *ff. h. t.* (XVIII.)

3. Quòd si pater dotem dederit, pro libitu pacisci in continenti potest, & pactum ipsi quoque filiæ nocebit: ex intervallo autem sive solus pater sive sola filia pactum super dote interposuerit, soli paciscenti id, non alteri oberit. *l.* 7. *ff. h. t.* nisi filia pacta sit, & pater adjunctâ filiæ personâ agat, *d. l.* 7. *ff. h. t.* Obst. *l.* 2. §. 1. *ff. soluto matrim.* ubi pactum filiæ non nocet patri, licèt is adjunctâ filiæ personâ experiatur. Resp. inspicienda fortè mens filiæ paciscentis, an sibi soli, an verò & patri nocere paciscendo voluerit; ut hoc quidem casu pactum ejus patri adjunctâ filiæ personâ agenti, obfuturum sit; illo non item. (IX, X.)

4. Est autem illud hîc singulare, quod patris aut avi pactum filiæ vel nepti emancipatæ, pro qua nubente dos data, prosit ad agendum utiliter, ut dos ei salva sit; cum aliàs filiæ per patrem actio non quæratur. *l.* 45. *ff. solut. matrim.* Obst. *l.* 26. *C. de jure dot.* Resp. ibi pater non filiæ emancipatæ nubenti, sed filio *extraneo* seu emancipato stipulatus erat, in quo cessabat ratio, quòd publicè intersit mulieribus dotes salvas esse, licèt tale pactum etiam valere posset, si pater filio tanquam hæredi suo reddi dotem stipulatus esset. *l.* 40. §. *ult. ff. de pactis.* (X.)

5. Effectus pactorum dotalium est, quòd prosint ad excipiendum, etiam ad agendum, si in continenti adjecta sint. *l.* 1. *C. de pact. convent.* modò nuptiæ subsecutæ fuerint, licèt concubitus non intercesserit; modò etiam is, qui lucrum inde sperat, ex sua parte impleverit ea, quæ pactis dotalibus promissa sunt. *auth. sed quia C. de pact. convent.* (LIX.)

6. Quamvis autem frequens in jure fiat instrumentorum dotalium mentio, non tamen ad pacta dotalia scriptura præcisè desideratur; sed sufficit alio quocunque modo probari quod actum est. *l.* 6. *C. de dotis promiss. arg. l.* 4. *ff. de pig. & hypoth.* (II.)

7. *Moribus.* Stante statuto de bonorum inter conjuges communione, nobiles eam tacitè præsumuntur pactis dotalibus exclusisse, cùm nuptias contrahunt, eò quòd ipsorum bona maximè in feudalibus non communicabilibus consistunt, non obstante enim communione statutariâ feuda manent conjugis cujusque propria. Licet autem regulariter apud nos maritus pro libitu alienare possit bona uxoris, pacto tamen dotali hanc alienandi licentiam ei posse adimi receptum est; adeò ut & eo casu velint mulierem contra quosvis possessores habituram rerum alienatarum vindicationem.

Cæterùm sive statutaria sit servata inter conjuges communio, sive pactis dotalibus in casum soluti matrimonii quid cautum fuerit de lucro dotis aliisque, id omne in Hollandia effectum sortitur protinùs à contractis nuptiis, licèt ante copulam conjugum alter moriatur: quamvis Ultrajectini & Frisi copulam desiderent.

Potest verò hodierno jure per pacta dotalia non melior tantùm sed & deterior reddi dotis conditio. Possunt & inæquales partes pacto de lucranda post solutum matrimonium dote ac propter nuptias donatione concipi, ut vel majorem vel minorem sponsus, quàm sponsa, lucri partem speret. Potest

test quoque pactis antenuptialibus agi de futurâ successione tertii in ea consentientis; qui postea pœnitentiâ duci, aut voluntatem suam mutare nequit. Quin & conveniri potest, ut filia dote contenta, de cætero nullam ex successione paterna partem percipiat. Rectè insuper pactis hisce cavetur, ut bona in matrimonium collata redeant ad proximos cognatos illius conjugis, unde profecta. Quæ tamen conventio non impedit, quo minus conjuges de suis quisque bonis testamento disponant vel in gratiam conjugis superfuturi, quatenus id lege municipali licèt, vel in commodum extraneorum, aut agnatorum remotiorum, præteritis proximioribus: nisi extraneus vel pater, (non ipsi conjuges) dotem constituens pactus sit, ut illa ad certam personam matrimonio soluto revertatur, quo casu solâ conjugum dispositione tertio adimi nequit jus quæsitum. De cætero quod pactis antenuptialibus cautum est, nullo contractu mutari potest, nec pacta dotalia publica per clandestina super dotibus & dotariis aliisque infirmantur.

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit. 14. de pactis conventis, &c.*

TIT. V.

De Fundo Dotali.

1. MAritus, licèt dotis dominus sit. *pr. Inst. quib. alien. licet. l. 30. C. de jure dot.* fundum tamen dotalem nec obligare nec alienare potest, etiam si mulier consentiat, obstante legis Juliæ prohibitione. *d. pr. Inst.* quæ & ad sponsum extensa est, *l. 4. ff. h. t.* & ad fundum dotali servo relictum. *l. 3. ff. h. t.* in sola tamen alienatione voluntaria recepta est; non item in necessaria, qualis est divisio, in possessionem missio, &c. *l. 1. ff. h. t.* Etiam in sola dote inæstimata, non verò æstimata, nisi mulier, non obstante æstimatione, electionem sibi pacta sit, utrùm rem an æstimationem velit recipere. *l. 11. ff. h. t. l. 1. C. h. t.* vel maritus non sit solvendo. *arg. l. 30. C. de jure dot.* Denique ad sola pertinet immobilia; cum nuspiam mobilium, ut pretiosarum, alienatio inveniatur prohibita: & magna inter tutores (quibus res mobiles pupillorum pretiosas per *l. 22. de admin. tut.* alienare non licèt) ac maritum sit differentia; eò quòd maritus, quà dominus dotis, alienare potest, nisi prohibeatur, tutores verò quia domini non sunt, alienandi potestate carent, nisi ea ipsis expressè concedatur. (I, II, III, IV.)

2. Quòd si maritus contra prohibitionem de facto alienaverit aut obligaverit, ipso jure nullum est quicquid gestum est, potestque mulier fundum dotalem à quocunque vindicare, *l.* 30. *C. de jure dot.* licèt jam usucaptum, si modò cœpta demùm sit usucapio stante matrimonio; secus, si jam ante nuptias & dotem constitutam fuisset inchoata. *l.* 16. *ff. h. t.* (V.)

3. Quandoque tamen ex æquo & bono sustinetur alienatio, puta, si mulier semel iterumque post biennium in alienationem consenserit, & maritus solvendo sit. *nov.* 61. *c.* 1. §. 1. 2. vel pecunia ex fundi dotalis alienatione redacta, in fundi utilioris emptionem conversa sit mulieris consensu. *l.* 26. 27. *ff. de jure dot.* vel denique mulier in matrimonio decesserit, & dos ex pacto cedat lucro mariti. *l.* 17. *ff. h. t.* Obst. servo alieno data libertas non convalescit, licèt manumittens postea dominus factus sit. *l.* 20. *ff. qui & à quib. manum.* Resp. ratio diversa est; cum ipso jure nulla sit libertas servo alieno data. *l.* 49. *ff. de hered. instit.* rei alienæ venditio subsistat. *l.* 21. *ff. de contrah. empt.* (VI.)

4. *Moribus.* Sive introducta sive exclusa sit statuto aut pacto antenuptiali bonorum inter conjuges communio, maritus tamen in Hollandia fundum dotalem etiam invitâ muliere alienare & obligare potest, nisi vel pactis dotalibus ea licentia sit adempta, vel ob malos mariti mores stante matrimonio per uxorem bonorum separatio impetrata sit, & publicè marito interdicta bonorum uxoris alienatio. Ultrajecti tamen non aliter invitâ uxore maritus bona ejus alienat, quàm si communem prolem habeant, & in Frisia fundi dotalis alienationem vel à muliere consensu mariti, vel à marito consensu mulieris fieri obtinuit.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 23. *de fundo dotali.*

LIBER XXIV.

TIT. I.

De Donationibus inter Virum & Uxorem.

1. QUamvis regulariter licitum sit donare bene meritis, non tamen conjugi, ne mutuo conjuges affectu spolientur, amor venalis sit, & pretio concordia conciliketur

ciliettur. *l.* 1. *l.* 3. *ff. h. t.* Unde si simplex inter conjuges donatio facta sit, ipso jure nulla est, nec transit rei donatæ dominium, potestque donans eam extantem vindicare, (nisi donatarius malit rei æstimationem reddere, præstitâ sibi cautione de evictione. *l.* 36. *ff. h. t.*) consumptam condicere, quatenùs accipiens inde locupletior est litis contestatæ tempore, *l.* 5. §. *ult. l.* 6. 7. *ff. h. t.* aut dolo fecit, quo minus habeat. *l.* 37. *ff. h. t.* Quòd si ex donata pecunia res alias comparaverit, has ipsas utiliter vindicare potest donans, iisque contentus esse tenetur, si minoris valeant; sin pluris, non tamen plus repetit quàm ipse donaverat. *l.* 7. §. 3. *& seqq. l.* 28. §. 3. *& seqq. l.* 50. §. 1. *l.* 55. *ff. h. t.* (I, II, III, XVI.)

2. Confirmatur tamen inter conjuges donatio per mortem donantis, (non donatarii) licèt simul uno conjuges pereant naufragio. *l* 32. §. 14. *ff. h. t. l.* 8. 9. §. 3. *ff. de reb. dubiis.* Modò quingentos aureos excedens, vel actis insinuata vel testamento confirmata fuerit; alioquin tantùm usque ad 500. aureos est valitura. *l.* 25. *C. h. t.* Modò etiam per donantem ipsum non fuerit revocata, eo etenim revocante, non res tantùm ipsa sed & fructus naturales ad donantem revertuntur; non item industriales. *l.* 45. *ff. de usuris. l.* 15. §. 1. *l.* 16. 17. *ff. h. t.* Obst. *l.* 8. *C. h. t. l.* 20. *C. de jure dot.* Resp. ibi agitur de ipsis fructibus donatis, non de rei donatæ fructibus. (IV, VII.)

3. Cæterùm si ipse donans suam liberalitatem non revocaverit, hæredi haud liberum eandem revocare. *l.* 32. §. 2. *ff. h. t.* nisi defunctum jam pœnituisse hæres probet. *l.* 32. §. 4. *ff. h. t.* ut tamen ultima sit spectanda pœnitentia, adeò ut, si donantem pœnituerit, mox pœnitere desierit, adhuc substituta sit donatio; *l.* 32. §. 3. *ff. h. t.* Nonnunquam tamen pœnitentia præsumitur, veluti si matrimonium non bonâ gratiâ dissolutum sit, nec reconciliatio intercesserit. *l.* 32. §. 10. 11. *ff. h. t.* aut donatarius donantem occiderit. *arg. l.* 10. §. 1. *ff. solut. matrim. l.* 3. *l.* 9. *ff. de his quæ ut indign.* non item, si donans rem donatam pignori dederit. *nov.* 162. *c.* 1. §. 1. abrogatâ. *l.* 32. §. 3. *ff. h. t.* (VI.)

4. Adeò autem morte donantis hæc confirmatur donatio, ut retrò firma habeatur ex eo tempore quo primitùs facta est; nisi quingentos aureos excedens non insinuata sed testamento tantùm confirmata fuerit, quo casu demum à confirmationis tempore, non retrò firma censebitur. *l.* 25. *C. h. t.*

5. Nec refert, rei traditione facta sit donatio, an verbis sine traditione: hæres enim donantis post mortem ejus ad

tradendum conveniri potest, tum jure novissimo. *nov.* 162. *c.* 1. tum ex oratione Antonini. *l.* 33. *ff. h. t.* non item ex oratione Severi, qui fuit Antonini pater. *l.* 33. *ff. h. t.* Uti nec interest, mors naturalis donantis an civilis supervenerit, velut deportatio; ad id saltem, ut, publicatis deportati donantis bonis, fiscus à rebus donatis excludatur: quamvis deportato post deportationem adhuc integrum sit donationem revocare *l.* 13. §. 1. *ff. h. t.* Si tamen donans fiat servus alicujus privati, evanescit donatio. *l.* 32. §. 6. *ff. h. t.* (IV, V.)

6. Cæterùm non directa tantùm inter conjuges prohibita donatio, sed & ea quæ per indirectum fit, veluti per fictum emptionis aut alterius contractûs onerosi titulum. *l.* 32. §. 24. *l.* 52. *ff. h. t.* vel per interpositam personam, unde donatio ipsi præsumitur facta conjugi; ut puta, si socer genero vel nurui donet, vel consocer consocero, cum uterque liberos haberet in potestate. *l.* 3. §. 2. *& seqq. l.* 7. *l.* 32. §. 16. *& seq. ff. h. t. l.* 3. *C. h. t.* (VIII, IX.)

7. Quandoque tamen subsistit ab initio inter conjuges donatio, veluti, si remuneratoria sit, *l.* 7. §. 2. *ff. h. t.* vel mortis causâ. *l.* 9. *in fin. l.* 10. *ff. h. t.* Obst. *l.* 53. *ff. h. t.* Resp. ibi non rectè nurui donat socer mortis *suæ* causâ, quia morte soceri non dissolvitur matrimonium inter filium & nurum. (X, XI.)

8. Quid, quòd & simplex inter vivos donatio protinùs inter conjuges valeat, quoties inde vel dans non fit pauperior, vel accipiens ditior; ut, si conjux conjugi rem alienam donet; quippe cujus dominium vel statim donatarius acquirit, si in donationem verus dominus consenserit. *l.* 38. *ff. h. t.* vel si is non consenserit, usucapiendi potestatem. *l.* 25. *ff. h. t.* (quamvis usucapioni locus non foret, si conjux conjugi rem propriam donasset. *l.* 1. §. *ult. ff. pro donato.*) Atque ex hoc fundamento est, quòd marito liceat rogare sibi legaturum, ut uxori leget. *l.* 31. §. 7. *ff. h. t.* licèt nequeat acquisitum sibi legatum uxori cedere; nec rogare sibi donaturum, ut uxori donet sive inter vivos sive mortis causâ. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* idque propter fictam traditionem quâ rei donatæ dominium marito jam videbatur acquisitum. *d. l.* Valet & donatio in casibus propositis in *l.* 5. §. 8. *& seqq. ff. h. t. l.* 7. §. 1. *l.* 14. *l.* 18. *l.* 21. *l.* 28. §. 2. *l.* 34. *l.* 40. 41. 42. *ff. h. t. l.* 21. *C. eod.* (XII, XIII, XIV.)

9. Hæc autem donationis prohibitio ad sponsos sponsasque nequaquam extendenda. *l.* 5. *ff. h. t.* nec ad concubinas. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t. nov.* 89. *c.* 12. §. 2. (XV.)

10. *Moribus*

10. *Moribus*. Donationes inter generum & socerum similesque personas valent & sunt irrevocabiles; eò quòd parentes & liberi hodie non ita, ut apud Romanos pro eadem persona habentur. Ultrajecti autem usque adeò prohibita est inter conjuges donatio, ut ne mortis quidem causâ vel testamento liceat conjugibus sibi invicem gratificari; sive directò, sive in fraudem statuti, adhibitis interpositis personis: eo excepto, quòd ultima voluntate sibi possint reciprocè (non item ab uno tantùm latere) usumfructum relinquere. Si quid concubinæ donatum fuerit, id ei ut indignæ hodie adimi posse DD. censent; quod tamen vix in praxi deduci potest.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 16. *de donat. inter vir. & uxor. tit.* 3. *de donat. ante nuptias.*

TIT. II.

Di Divortiis & Repudiis.

1. DIvortium est separatio conjugum animo non redintegrandi conjugii. Repudium ad sponsam quoque extenditur, quæ tamen divertisse dici nequit. *l.* 191. *ff. de verb. sign.* Fiebat autem divortium vel inter absentes per libellum *l.* 7. *ff. h. t.* vel inter præsentes; adhibitis ad minimum septem testibus. *l.* 9. *ff. h. t.* hâc formulâ, *tuas res tibi habeto, tuas res tibi agito*; uti repudium hâc vel simili, *conditione tua non utor. l.* 2. *ff. h. t.* (I.)

2. Et olim quidem divortia facilè ex utriusque consensu fieri poterant; sed jure novo non nisi castitatis intuitu. *l.* 9. *& auth. quod hodie C. h. t.* quamvis jure novissimo. *per nov.* 140. *c.* 1. reducta sic libertas mutuo consensu matrimonia promiscuè dissolvendi, adhibito repudii libello. (II.)

3. Invito quoque altero conjugum, unius voluntate, olim ex pluribus causis licita fuêre divortia, jure novo ex paucioribus, enumeratis in *nov.* 117. *c.* 8. *&* 9. inter quas & adulterium mariti numeratur. *d. c.* 9. licèt mulier maritum criminaliter adulterii accusare non potuerit. *l.* 1. *C. ad Leg. Jul. de adult.* (III, IV, V, VI, VII, VIII.)

4 Non tamen jure dirimitur matrimonium ob supervenientem, stante conjugio, impotentiam, aut morbum contagiosum. *arg. l.* 22. §. 7. *in med. ff. soluto matrim.* Nec propter conjugis captivitatem, *nov.* 117. *c.* 11. abrogatâ *l.* 7. *C. h. t. l.* 1. *l.* 6. *ff. h. t.* deportationem aut servitutem pœnæ, *nov.* 22. *c.* 8.

& 13. abrogatâ pro parte. *l.* 1. *C. h. t.* Quòd si temerè & sine causa quis fecerit divortium, in eum variæ sunt pœnæ constitutæ, de quibus vide *l.* 8. §. 4. *C. h. t. nov.* 117. *c.* 13. *nov.* 127. *c.* 4. *nov.* 134. *c.* 11. (XI, XVI.)

5. Sunt autem casus, quibus non tam divortium fit, quàm potius matrimonium declaratur retro nullum, eò quòd ab initio non subsistit: quod evenit, si incestuosum sit. *arg.* §. *pen. Inst. de nuptiis l.* 4. *C. de incest. nupt.* ut &, si impotentia generandi ab initio adfuerit, & toto triennio sit continuata. *l.* 10. *& auth. hodie C. h. t.* (XV.)

6. *Moribus.* Non aliæ apud nos manserunt justæ divortii causæ, quàm adulterium, & malitiosa desertio; ita ut absens ac desertor citandus sit, & adversùs eum ut contumacem ex more recepto sit agendum. Ubi autem propter adulterium sententiâ judicis dissolutæ fuerint nuptiæ, non aliter redintegrari possunt, quàm adhibitis novis ex regionis consuetudine solennitatibus, secus, si necdum judiciale decretum sit interpositum de matrimonio dirimendo; quo casu sola sufficit privata reconciliatio, quæ & intervenisse censetur, si conjugale debitum sit præstitum ab eo, qui crimen non ignorabat. Quòd si soluto matrimonio conjuges in gratiam redire nolint; non innocenti tantùm liberum est ad secunda transire vota, sed & ipse nocenti, cùm innocens vel mortuus fuerit, vel alteri novo conjugio junctus. Cæterùm si mulier à marito diverterit, si quidem ex justa causa, fortè propter nimiam mariti sævitiam, cogi potest maritus, ut mulieri extra domum alimenta pro dignitate suppeditet; servatque mulier omnia jura conjugalia integra. Aliter quàm obtinet, si nulla justa divertendi causa subsit, tunc enim, licèt maritus omnia dotis lucra percipiat, tamen ad alendam foris uxorem non tenetur, sibique soli lucratur quidquid durante divortio acquisierit.

* Adde *ex Cod. lib.* 5. *tit.* 17. *de repudiis & judicio de moribus sublato.*

TIT. III.

Soluto Matrimonio quemadmodum dos petatur.

1. SI post dotis dationem non sequatur matrimonium, dos vindicatione vel condictione repetitur. *l.* 17. §. 1. *ff. de jure dot.* Sin illud subsecutum sit, eo quidem adhuc durante

dotis

dotis restitutio peti nequit, nisi mariti bona publicata sint, aut ipse ad inopiam vergat. *l.* 29. *C. de jure dot. l.* 24. *ff. h. t. l.* 1. *C. de divortiis.* ut & ob causas expressas in *l.* 73. §. 1. *ff. de jure dot.* si tamen mulier inopi sciens nupserit, ei stante matrimonio deneganda videtur dotis repetitio. *arg. l.* 13. §. *ult. ff. ad Leg. Jul. de adult.* (I, II.)

2. Dissolutis verò nuptiis dos regulariter repeti potest; actione ex stipulatu bonæ fidei privilegiatâ, quæ in locum rei uxoriæ actionis successit. §. 29. *Inst. de action. l. un. C. de rei uxor. act.* Et adventitiam quidem repetit ipsa mulier vel hæredes ejus, aut etiam extraneus, si is dotem dans eandem sibi reddi in continenti pactus sit, aut etiam ex intervallo, sed muliere consentiente. *l. un.* §. 13. *C. de rei ux. act.* Profectitiam verò reposcit pater, qui eam dederat; si modò filia sit mortua, vel pater eam adhuc habeat in potestate: nam si ipsa filia vivat, & emancipatione vel morte patris sui juris facta sit, ipsa repetit. *l. un.* §. 14. *C. de rei ux. act. l.* 22. §. 5. *l.* 34. *ff. h. t. arg. nov.* 97. *c.* 5. *in pr.* Quòd si avus nepti dotem dederit, ipse quoque eam repetit; sed avo præmoriente, pater eam repetit, si patris intermedii contemplatione dotem dederit. *l.* 6. *ff. de collation.* junct. *l.* 5. §. 2. *ff. de jure dot.* non item si neptis intuitu ea data fuerit. *l.* 79. *ff. de jure dot.* (III, IV, V.)

3. Repetit autem pater dotem profectitiam, mortuâ in matrimonio filiâ, etiam si ex ea liberi nati supersint, ne aliàs filiæ amissæ simul & pecuniæ damnum sentiat. *l.* 6. *ff. de jure dot.* Obst. *l. ult.* §. *pen. ff. ut legat. nomine cav.* Resp. accipi potest de dote adventitia. Obst. dos profectitia est proprium mulieris patrimonium. *l.* 3. §. 5. *ff. de minorib.* Resp. id verum, quamdiu durat matrimonium; sed id non impedit, quo minùs eo soluto dos, quæ filiæ fuerat, ad patrem revertatur. Obst. ibi dos, esse debet, ubi & onera matrimonii. *l.* 56. §. 1. 2. *ff. de jure dot.* Resp. non aliud lex indigitat, quàm, quod penes patrem dos esse debeat, si is onera matrimonii sui filiif. sustineat; penes filium verò, si is ipse onera ferat, quo modo & in *l.* 46. *ff. famil. ercifcund.* agitur de matrimonio adhuc constante, & ejus oneribus à patre ad filium transeuntibus. Obst. *l.* 23. *l.* 26. §. 2. *ff. de pact. dotal.* ubi pactum videtur necessarium, ut patri possit competere dotis repetitio. Resp. narratur, pactum intervenisse; id verò necessarium fuisse, non asseritur. & in *d. l.* 26. §. 2. quia pater specialiter pacto comprehenderat casum non existentium liberorum, tacitè pactus videtur, ut altero casu, si nempe liberi extarent, dos sibi

 non

non redderetur, sic ut nunc penes liberos dos remaneat non ex juris dispositione, sed ex vi taciti pacti. Obst. *l.* 40. *ff. h. t.* Resp. ibi legendum *sine voluntate filiæ*, convenienter *l.* 29. *ff. h. t.* atque ita non rectè pater fuerat stipulatus, juxta *d. l.* 29. nec jus liberis filiæ quæsitum poterat perperam stipulando adimere: iis verò non extantibus, convalescit stipulatio; quia & sine stipulatione dos patri ut hæredi suæ filiæ ab intestato restituenda foret. (VI, VII, VIII.)

4. Non aliter tamen soluto matrimonio dos repetitur, quàm si numerata fuerit, ne alioquin obstet non numeratæ dotis exceptio intra certa tempora opponenda. *nov.* 100. *c.* 1. 2. vide *tit. de jure dot.* & olim quidem non statim, sed demum annuâ bima trimâ die facienda erat dotis restitutio; jure verò novo immobilia statim, mobilia intra annum reddenda sunt. *l. un.* §. 7. *C. de rei ux. act.* eaque integra, cum suis accessionibus & fructibus ante matrimonium perceptis. *l.* 6. *ff. h. t.* nec non perceptis post solutum matrimonium, ita ut anni postremi fructus dividantur pro rata temporis, quo stetit matrimonium. *l.* 7. §. 1. *l.* 11. *l.* 31. §. *ult. ff. h. t.* (X, XI, XII.)

5. Cessat autem quandoque dotis repetitio; puta si pactum de lucranda dote fuerit appositum, & casus extiterit, quo dotis lucrum potuit habere locum. Ut &, si divortium mulieris culpâ factum sit. *nov.* 117. *c.* 8. nisi maritus uxorem in adulterio deprehensam occiderit, *arg. l.* 38. §. 8. *ff. ad Leg. Jul. de adul.* vel dos sit profectitia & pater vivat ac filiam habeat in potestate. *nov.* 22. *c.* 19. vel adventitiam extraneus sibi reddi in continenti pactus sit. *l.* 24. *C. de jure dot.* vel maritus etiam ipse adulterium commiserit. *l* 39. *ff. h. t.* Cessat & restitutio, si dos inæstimata sine dolo & lata vel levi culpa mariti perierit. *l.* 10. *pr.* & §. 1. *ff. de jure dot.* Denique non totam dotem, quanta data erat, recuperari, facit competentiæ beneficium; quod datum est marito & ejus liberis ex eodem matrimonio, non hæredibus extraneis; datum & socero, qui pro filio dotem recepit. *l.* 15. *pr.* & §. 1. 2. *l.* 18. *ff. h. t.* nisi tamen hi bona dolo dilapidaverint. *l.* 18. §. 1. *ff. h. t.* (XIX, XX.)

6. *Moribus.* Dos profectitia non ad patrem sed mulierem vel hæredes ejus revertitur. Estque dos restituenda protinùs à soluto matrimonio, nisi quod honestatis causâ per sex septimanas soleat expectari. Et si in restituendo mora fiat, potest mulier manere in domo mortuaria, donec facta sit restitutio; nec maritus hæredesve ejus gaudent competentiæ beneficio.

Quòd

Quòd si ex pecunia dotali maritus fundum comparaverit, si quidem pro muliere, habet illa soluto matrimonio ejus vindicationem, sin suo nomine, mulier in re empta nihil juris habet, nisi quatenùs id ipsi tribuere posset bonorum inter conjuges communio. Dotis privilegia quod attinet, ea apud nos non obtinent, licèt exclusa sit bonorum communio; & mulier sibi dotem salvam fore pacta sit: nisi insuper id nominatim actum fuerit, ne lucri aut damni particeps esset mulier, aut uxori reservata sit electio, utrùm dotem salvam habere, an lucri stante matrimonio quæsiti particeps esse velit; quo casu res dotales extantes vindicare potest, pro consumptis legalem habet hypothecam; imo & res dotales alienatas potest a quovis possessore vindicare, si pacto dotali marito specialiter adempta sit alienandi licentia. Restituendi autem fundi dotales in eo statu in quo sunt ipso dissoluti matrimonii momento, cum fructibus, si pendeant, vel sine fructibus, si separati sint, uti id de jure Romano in fructuariis receptum est. Pensiones tamen & usuræ pro rata anni postremi dividendæ sunt. Non tamen, quasi dotalia, veniunt restituenda alimenta, quæ pater mulieris ei ac marito ejus suppeditavit, cum ad ea non esset obligatus; ac ne id quidem, quod fortè quotannis pater ad onera conjugii sustentanda præstitit.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 15. *de rei uxor. actione. tit.* 18. *soluto matrim. quemadm. dos pet. tit.* 19. *si dos constante matrim. soluta fuer. libr.* 7. *tit.* 74. *de privil. dotis.*

LIBER XXV.

TIT. I.

De Impensis in rem Dotalem factis.

I. OLim propter impensas, erat licita dotis retentio; at ea jure novo prohibita. *l. un.* §. 5. *in med. C. de rei uxor. act.* Si tamen factæ fuerint impensæ necessariæ; (quales sunt, quibus non factis res redderetur deterior. *l.* 14. *ff. h. t.*) ipso jure dotem minuunt, modò dos in quantitate in totum vel pro parte consistat. *l.* 5. *pr. ff. h. t. d. l. un.* §. 5. Sin utiles, (quales, quæ fructuum proventum augent,) actione mandati vel negotiorum gestorum repeti possunt. *d. l. un.*

un. §. 5. *in fin.* At si voluptuariæ, non repetuntur, licèt mulieris voluntate factæ; sed tantùm tolluntur, quatenùs possunt, sine rei detrimento. *l.* 9. *l.* 11. *ff. h. t. d. l. un.* §. 5. *in fin. C. h. t.* nisi factæ fuerint in res promercales, vel mulier pati nolit maritum tollentem; tunc enim etiam voluptuariarum exactio est. *l.* 9. *in fin. l.* 10. *ff. h. t.* leviores planè impensæ, quæ ad præsens tantùm factæ, non in perpetuam rei utilitatem, non repetuntur, ut ut maximè fuerint utiles vel necessariæ, veluti ad fructuum perceptionem, aut tributorum nomine. Vide *l.* 1. 2. 3. §. 1. *l.* 12. 13. *pen. ff. h. t. l.* 7. §. *ult. ff. solut. matrim.* (I, III, IV.)

2. Quòd si maritus in aperturam lapicidinarum in fundo dotali impensas fecerit, & renascantur lapides non modò lapidum eductorum fit dominus, sed & impensas in aperturam, (non in lapidum ipsorum eductionem) factas recuperat, cùm fundus aperturâ tali fiat meliòr. *l. ult. ff. de fund. dot.* sed si non renascantur, distinguendum: aut enim per aperturam fructuosior redditus est fundus; eoque casu lapides ad maritum pertinent, qui tunc etiam impensas fert. *l.* 7. §. 13. *ff. solut. matrim.* aut non est factus fructuosior; quo casu lapides ad mulierem pertinent, impensam verò maritus repetit ad quam speciem restringenda. *l.* 32. *ff. de jure dot.* (V.)

3. *Moribus.* Si sit acquæstuum communio inter conjuges, exclusâ bonorum communione, quicquid maritus stante matrimonio in res alterutrius volente vel invitâ uxore sive benè sive malè impendit, communi conjugum damno cedere, censent. Quòd si acquæstuum quoque sit exclusa communio, ut uxor tantùm dotem salvam habeat, impensæ non ultra repetuntur, quàm quatenùs ex iis soluto matrimonio res melior apparet, sive volente sive invitâ muliere factæ sint.

TIT. II.

De Actione rerum Amotarum.

1. LIcita quoque olim dotis retentio ob res amotas: at jure novo, silente retentione, superest prætoria rerum amotarum actio. *l.* 2. *C. h. t.* cessante furti actione propter honorem matrimonii. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* Eo excepto, quòd furti actio noxalis ex facto servi, ad mulierem pertinentis, marito adversùs eam dari posset; si modò ipsa furtum fieri non jusserit. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t. l.* 52. §. 3. *ff. de furtis.* alioquin, si mandaverit, ipsa furtum fecisse videtur, & actioni rerum amotarum locus erit. *l.* 21. §. 1. *ff. h. t.* (I.)

2. Competit autem hæc rerum amotarum actio, soluto, non stante matrimonio, propter res stante matrimonio divortii causâ amotas, sive illæ mariti propriæ sint, sive ei commodatæ aut pignori datæ. *l.* 17. §. *ult. ff. h t. l. ult. C. de furtis.* Et datur marito ejusque hæredibus. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* ut & fisco in locum mariti succedenti per bonorum publicationem. *l.* 6. *ff. h. t.* contra uxorem, & patrem ejus, quatenùs ex rebus amotis locupletior factus est. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *l.* 5. *ff. h. t.* contra hæredes quoque mulieris quatenùs ad eos pervenit, id est, pro qua parte hæredes sunt. *l. ult. C. h. t.* Vice versâ etiam uxori quandoque accommodatur contra maritum. *l.* 6. §. 2. *ff. h. t.* Non verò ei, qui concubinam alit, adversùs ipsam; utpote contra quam magis actio furti est prodita, cessante honore matrimonii. *l.* 7. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Tendit hæc actio ad id, ut res amota restituatur; vel si perierit, pretium ejus, quanti ea valuit eo tempore quo amota. *l.* 29. *ff. h. t.* etiam ad id quod interest. *l.* 21. §. 4. *ff. h. t.* aut quanti in litem juratum fuerit. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* nec hìc locus est beneficio competentiæ. *l.* 21. §. *ult. ff. h. t.* (IV.)

4. Quòd si mulier, cum de viri vita desperaret, surreptis quibusdam rebus diverterit, utilis rerum amotarum actio marito convalescenti datur. *l.* 21. *ff. h. t.* eo verò mortuo, hæredibus hæreditatis petitio vel condictio ob injustam causam, vel ad exhibendum actio ex ea causa competit. *l.* 6. §. 5. *l.* 22. §. 1. *ff. h. t.*

5. Cessat rerum amotarum actio, si sine divortio res stante matrimonio amotæ sint; maritus enim eas vel vindicare vel condicere potest, non hâc actione petere, *l.* 24. 25. *ff. h. t.* Obst. *l. ult. in med. C. de furtis.* Resp. ibi generaliùs vocabulum *actionis rerum amotarum* accipitur pro actione, quâ repetuntur res amotæ. Cessat & si vel ante matrimonium, vel eo jam soluto res sint amotæ, iis enim casibus quin furti actio locum habere possit haud dubium, licèt ob reverentiam matrimonii ex æquo & bono receptum sit, condictionem potius furtivam quàm furti actionem dandam esse, tunc saltem, cum mulier ante matrimonium res amoverit. *l.* 3. *pr. &* §. 2. *ff. h. t.* Cessat denique, si maritus & uxor invicem sibi furtum fecerint. *l.* 7. *ff. h. t.* (VI, VII.)

6. Cæterùm, si uxor rem mariti, quam is alteri commodaverat, commodatario surripuerit, nihil impedit, quo minus actione furti adversùs eam commodatarius experiatur. *l.* 28. *ff. h. t.* quod non videtur per *l. ult.* §. *ult. in fin. C. de furtis.* mutatum. (VI. in fine.)

7. *Moribus.* Maritus rem per uxorem amotam à quovis possessore potest vindicare, cùm ea sine mariti consensu non possit quicquam alienare. Si tamen pactis dotalibus reductum fuerit inter conjuges jus Romanum, etiam actioni rerum amotarum locus erit.

* Adde *ex Cod. lib.* 5. *tit.* 21. *rerum amotarum.*

TIT. III.

De Agnoscendis & Alendis Liberis vel Parentibus vel Patronis vel Libertis.

1. DE liberis agnoscendis duo fuerunt condita Senatusconsulta, Plancianum nempe, & alterum temporibus Hadriani factum. Planciani quidem duo membra sunt quorum primo cautum, mulierem facto divortio intra triginta dies proximos denuntiare marito vel patri ejus debere se ex illo gravidam esse; maritum verò tunc mittere debere ventris custodes, vel renuntiare eam ex se gravidam non esse: alioquin partum agnoscere tenetur & alere, ni malit extra ordinem coërceri. *l.* 1. *pr.* §. 1. *&* 4. *ff. h. t.* Ut tamen nec renuntians nec custodes mittens adhuc audiendus sit partum non esse suum probare desiderans; interim, donec probaverit, ad alimenta obstrictus. *l.* 1. §. 14. *ff. h. t.* Quòd si eam ex se gravidam esse in continenti maritus neget, de eo deinde judicio disceptandum est. Sin custodes mittat, præsumptio quidem contra mittentem militat, quòd pater sit; non tamen ita, quin adhuc contrarium docere volens sit admittendus. *l.* 1. §. 11. *ff. h. t.* (I.)

2. Altero Planciani membro actum de partu supposito, quale factum in falsi crimen incidit. *l.* 1. *ff. h. t.*

3. Sed si constante matrimonio partus sit editus, Senatusconsulto temporibus Hadriani condito locus est, quo etiam de eodem agnoscendo & alendo agitur. *l.* 1. *ff. h. t.* Si quid autem in denuntiando vel renuntiando prætermissum fuerit à marito vel uxore, id ipsis quidem, at partui nequaquam obest. *l.* 1. §. 8. *&* 13. *&* 15. *ff. h. t.* (III.)

4. Cæterùm; quia generaliùs hoc tit. de alimentis agitur, observandum est nonnullos ad alendum obligatos esse, adeò ut, si alimenta denegaverint, necare videantur. *l.* 4. *ff. h. t.* inter quos primò pater est, qui liberos (modò non ingrati sint. *l.* 5. §. 11. *ff. h. t.*) alere tenetur, sive suos sive emancipatos,

tos, primi vel ulterioris gradûs. *l.* 5. §. 1. 2. *ff. h. t.* sive legitimos sive naturales; donec se ipsos exhibere possint. *l.* 5. §. 7. *ff. h. t.* Nec patrem liberabit, quòd jam bonorum partem liberis, ut se exhibeant, assignaverit; eaque prodigalitate consumpta sit, cùm id suæ levitati pater imputare debeat, quod prodigis portionem temerè subministraverit. (V, XIV, XV, XVIII.)

5. Patre verò inope vel mortuo, onus alendi matri incumbit. *nov.* 117. *c.* 7. quod & obtinet, si pater incertus sit, dum liberi vulgo quæsiti sunt. *l.* 5. §. 1. 2. 3. 4. *ff. h. t.* Quid quòd & legitimam sobolem ad triennium usque mater teneatur alere, donec infans ablactatus fuerit. *l. pen. C. de patr. potest.* In incestuosis planè liberis id singulare est, quòd à parentibus non sint alendi. *auth. ex complexu. C. de incest. nupt.* (VI, VII.)

6. Vice versâ parentes quoque inopes alendi à liberis. *d. l.* 5. §. 1. 2. *ff. h. t.* etiamsi incestu polluti sint. *auth. incest. nupt.* Frater quoque & soror à fratre vel sorore. *arg. l.* 13. §. *ult. ff. de administr. tut. l.* 1. §. 2. *in med. ff. de tut. & ration. distrab.* liberti à patronis, patroni & eorum liberi à libertis. *l.* 5. §. 18. *l.* 6. *ff. h. t.* Remotioribus autem ultra fratres & sorores nulla imposita alendi necessitas; licèt hoc agendo, pietatis impleant officia. *arg. l.* 27. §. 3. *ff. de inoffic. testam.* Uti nec onus alendi, quod alicui incumbebat, ad hæredes quâ tales regulariter transmittitur. *l.* 5. §. 17. *ff. h. t.* (VIII, IX, X, XVIII.)

7. Quòd si quis ad alendum obligatus alere perfractè nolit, judex pro modo facultatum alimenta constituit, eaque captis ac distractis pignoribus, præbet ei, qui alendus est. *l.* 5. §. 10. *ff. h. t. l. ult. C. h. t.* Veniunt verò alimentorum nomine cibaria, vestitus & habitatio, non sumptus in studia. *l.* 6. *ff. de aliment. legatis.* (IV, XIII.)

8. *Moribus.* Communibus patris & matris impensis liberi alendi sunt: etiamsi factum sit divortium ob alterutrius conjugis delictum; aut saltem pro rata facultatum, quæ & nocenti & insonti conjugi suppetunt, arbitrio judicis ad liberos alendos impensæ subministrandæ sunt; naturales tamen magis patris sumptibus, si id mater stupro polluta petat, educandi. Quòd si liberi legitimè nati bona habeant adventitia, ex quorum reditu sese possint exhibere, pater eos suis impensis alere non tenetur. Incestuosi autem liberi etiam hodie à parentibus alendi sunt.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 24. *divort. facto apud quem liberi morari vel educ. deb. tit.* 25. *de alendis liberis ac parentibus.*

TIT.

TIT. IV.

De inspiciendo Ventre custodiendoque partu.

1. SI mulier facto divortio se prægnantem neget, marito id affirmante, dum se patrem optat; ad ejus petitionem, ubi præstiterit jusjurandum calumniæ, mittuntur obstetrices probatæ artis & fidei tres: quarum si duæ mulierem prægnantem asserant, ventri custos opponitur. *l.* 1. *ff. h.t.* (I, II.)

2. Quòd si vice versa, mortuo marito, mulier ex eo se prægnantem dicat, iis, quorum interest propter successionem id denuntiandum est, ut quinque mittantur mulieres inspecturæ, mittantur & custodes, qui partum custodiant, ut & tempore partûs procuratores, qui partum inspiciant, ne alienus subjiciatur. *l.* 1. §. 10. *& seqq. ff. h. t.* (III.)

TIT. V.

Si Muliere ventris nomine in possessionem missâ, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.

1. SI mulier sit gravida, ventris nomine in possessionem mittitur; ut tamen eam in alium transferre nequeat, si id egerit, tenetur actione in factum perpetuâ, ad id, quod interest ejus, qui experitur, possessionem dolo translatam non esse. Atque etiam is, qui possessionem nactus, inde cogitur decedere. *l.* 1. *pr.* §. 1. 2. *l.* 2. *ff. h. t.*

TIT. VI.

Si Mulier ventris nomine in possessione calumniæ causâ esse dicetur.

1. SI mulier sciens se prægnantem non esse, dolo tamen malo ventris nomine in possessionem mitti petierit, actione in factum convenitur ad id quod interest; quæ actio annalis est. *l. un.* §. 1. 2. 3. 4. 6. *ff. h. t.* & famosa, adeò ut vel ipsa mulier notetur, si sui juris sit; aut pater ejus, si is filiam in potestate habens eandem mitti desideraverit. *l.* 15. *& seqq.*

seqq. ff. de his qui not. infam. l. un. §. 5. *ff. h. t.* Non verò huic actioni locus est, si mulier in bona fide sit, quo casu ne alimenta quidem ventris nomine suppeditata restituit. *l.* 3. *ff. de ventre in possess. mitt.*

TIT. VII.
De Concubinis.

1. CONCUBINATUS est, cùm vir cælebs mulieri liberæ affectu non conjugali cohabitat; adeò ut ex sola animi destinatione concubina vel uxor sit. *l.* 4. *ff. h. t.* & non nisi dignitate & honestate seu honore concubina à legitima distinguatur uxore. *l.* 41. §. 1. *ff. de ritu nupt. l.* 48. §. 4. *ff. de legat.* 3. unde & in concubinatu plerumque fuerunt inferioris conditionis fœminæ. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *ff. h. t.* quamvis in dubio justa potius uxor, quàm concubina, præsumatur, nisi corpore quæstum fecerit. *l.* 24. *ff. de ritu nupt.* Toleratus autem fuit concubinatus, non plenè probatus jure Romano, modò solutus uni cohabitet, non pluribus *l. un. C. h. t. nov.* 58. *c.* 5. *nov.* 89. *c.* 12. §. 5. quæ fortè ratio, quod inæquale dicatur conjugium. *l.* 3. *C. de liberis natural.* (I, II, III.)

2. Cæterùm ex concubina nascuntur liberi naturales tantùm; in quibus tamen locum habere potest legitimatio, quæ actus est, quo illegitimi liberi fiunt legitimi. Et fieri potest vel per oblationem curiæ, vel per subsequens matrimonium vel per rescriptum Principis. §. *ult. Inst. de nupt. tit. C. de liberis nat.* Quomodo peragatur ea, quæ fit per oblationem curiæ, vide *l.* 3. *C. de liber. natur.* (IV, V.)

3. Per subsequens autem matrimonium fit, si quis concubinam, ex qua liberos suscepit, in uxorem ducat, quocunque tempore, etiam in mortis articulo seu agone. *arg. l.* 106. *ff. de condit. & demonstrat.* Nec hoc casu necessaria præcise ad nuptias instrumenta dotalia, licèt ad evidentiorem legitimationis probationem consultum sit omnino ea adhiberi, *arg. l.* 4. *ff. de pign. & hypoth. l.* 4. *ff. de fide instrum.* (VI, VIII, IX, XI.)

4. Legitimato autem filio naturali per subsequens matrimonium, fiunt quoque avo legitimi nepotes, qui ex filio naturali legitimè nati erant. *arg. l.* 220. *ff. de verb. sign.* junct. §. *ult. Inst. de nuptiis*, ubi generaliter *liberi* dicuntur legitimari. (VII.)

5. Denique per rescriptum Principis fit legitimatio, quando

do Princeps ad petitionem patris, vel ipsorum legitimandorum, jura legitimorum liberorum illegitimè natis concedit, qualis legitimatio ordinaria licèt Justinianum autorem habeat, *nov.* 74. *c.* 2. *nov.* 89. *c.* 9. extra ordinem tamen gravioribus de causis etiam ante fuit adhibita. *l.* 57. §. 1. *ff. de ritu nup.* XIII, XIV, XV.)

6. *Moribus.* Concubinatus hodie illicitus est, & qui concubinam monitus non dimiserit, arbitrariâ pœnâ coërcêri potest. Legitimatio autem per oblationem curiæ in desuetudinem abiit.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 26. *de concubinis. tit.* 27. *de natural. liberis.*

LIBER XXVI.

TIT. I.

De Tutelis.

1. TUtela est vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem se defendere nequit, jure civili data ac permissa. *l.* 1. *ff. h. t.* §. 1. *Inst h. t.* Cujus originem si spectes, est ex jure gentium & æquitate naturali. §. *pen. Inst. de Attil. tut.* si formam, juris civilis est. *d. l.* 1. *d.* §. 1.

2. Huic similis in multis est cura, quæ est potestas ad tuenda ejus bona, qui ea propter ætatem aut animi vel corporis vitium tueri nequit. *pr. Inst. de curator.* junct. §. 3. & 4. *eod. tit.* Similis & in plurimis tutori est actor; qui tutore negotia pupillaria gerere impedito, constituitur à prætore vel præside, ex voluntate & periculo tutoris, si pupillus absens, aut infans sit. §. *ult. Inst. de curator.* qualis & *adjutor.* dici potest, si ipse tutor prætore permittente eum constituat. *l.* 13. §. 1. *ff. b. t.* (I.)

3. Est autem tutela munus virile. *l.* 16. *ff. h. t.* & publicum, autoritate, non utilitate. *pr. Inst. de excus. tut.* non munus reipublicæ. *arg. l.* 12. §. 1. *ff. de vocat. & excus. mun.* Est & gratuitum, nisi tutor paupertinus sit, cui salarium constituendum. *l.* 33. §. *ult. ff. de admin. tut.* (II.)

4. Tutores esse possunt omnes, qui non prohibentur, tam filiif. quàm patresfam. *pr. Inst. qui test. tut. dari poss.* Prohibentur autem tutores esse debitores & creditores pupillorum, nisi

nisi mater aut avia sit. *nov.* 72. *c.* 4. *nov.* 94. *c.* 1. servi durante servitute. §. 1. *Inst. qui testam. tut. dari poss. l.* 10. §. *ult. ff. de testam. tut.* transfugæ. *arg. l.* 19. §. 4. *ff. de captiv. & postlim. l.* 5. §. 1. *ff. de capitis diminut.* Obst. *l.* 15. *ff. h. t.* Resp. per transfugam illic intelligi potest is, qui explorandi gratiâ transfugit, non hostili animo. Monachi quoque & Episcopi nullam rectè tutelam gerunt; reliqui verò clerici, licèt nec testamento nec à magistratu ad tutelam vocari possint, legitimi tamen tutores esse poterunt, si intra quatuor menses se liberè tutelam suscepisse declarent. *nov.* 123. *c.* 5. *auth. presbyteros C. de Episc. & cleric.* abrogatâ pro parte. *l.* 25. *C. eod.* Non etiam ad tutelam admittendi milites. §. 14. *Inst. de excus. tut. l.* 4. *C. qui dare tut.* nec illi, quos in suo testamento mater tutores esse vetuit. *l. un. C. si contra matris volunt.* non denique, quotquot aliena magis tuitione ipse indigent. *l.* 1. §. *pen. & ult. l. pen. ff. h. t. l. un. C. qui morbosè excus.* (III, IV, V.)

5. Dantur tutores personis, non rebus, nisi per consequentiam *l.* 12. *& seqq. ff. de testam. tut.* impuberibus sui juris, non filiisfamilias, nec puberibus. *pr. Inst. h. t. pr. Inst. quib. mod. tut. fin.* nec servis, excepto casu. *l.* 13. *ff. de tut. & curat. dat. ab his.* Legitimi autem, an illegitimi nati sint impuberes, quibus tutor dandus est, nihil interest. *l.* 7. *ff. de confirm. tut. l. fin. C. quando nul. tut. off. fungi.* (VII.)

6. Cæterùm tutela olim alia sexûs erat, in qua perpetuo erant mulieres, donec alium defensorem per nuptias nactæ essent: alia ætatis, de qua hîc; quæ iterum vel testamentaria vel legitima vel dativa est. Tutores quoque non ejusdem omnes conditionis sunt; alii enim *honorarii* dicuntur, alii *notitiæ causâ dati*, alii denique *administratores. l.* 14. *ff. de solution.* (VIII.)

7. *Moribus.* Etiam certæ rei vel causæ tutor dari potest; & mulieres in maritorum tutela sunt. Possunt autem etiam tutores esse, qui vectigalia conduxerunt, cum datis fidejussoribus pro vectigalium pensione conductores caveant. Et si debitores vel creditores pupillorum tutelam susceperint, non ideo cadunt credito, aut ad solutionem iteratò faciendam obligati sunt.

Tit. II.

De Testamentaria Tutela.

1. Testamentaria tutela est, quâ pater aut avus paternus, non mater, liberis proximè in potestate constitutis,

non emancipatis aut in alterius potestatem recasuris, tutorem dat testamento vel codicillis testamento confirmatis. *l.* 3. *ff. h. t.* §. 3. *Inst. de tutelis.* modò ex eo testamento vel unus tantùm ex scriptis hæredibus hæreditatem adierit. *l.* 9. *ff. h. t.* (I.)

2. Nec refert liberi nati sint an posthumi. §. 4. *Inst. de tutel.* masculi, an fœminæ. §. *ult. Inst. qui test. tut. dari* instituti an exhæredati. *l.* 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 73. §. 1. *ff. de reg. jur.* junct. *l.* 1. §. 10. *ff. de suis & legit. hæred.* Resp. exhæredati considerantur ut sui hæredes, donec adita fuerit hæreditas; cum aditione demum rata fiat & firma exhæredatio. *l.* 20. *ff. de bon. possess. contra tab.* (II, III.)

3. Dantur autem tutores testamento vel purè vel in diem vel sub conditione vel ex die. §. 3. *Inst. qui test. tut. dari. l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 77. *ff. de reg. juris.* Resp. datio tutelæ, quæ fit testamento, non est actus legitimus, sed tantùm ea, quæ fit à magistratu. (IV.)

4. *Moribus.* Tutorem impuberibus & curatorem puberibus (confuso tutorum ac curatorum jure) testamento dare potest etiam mater, & avus ac avia paterni vel materni: eò quòd plerumque tutores testamentarii, præmissâ cognitione, à magistratu confirmari solent. Qua de causa nec necesse videtur, ut per unum ex institutis hæredibus sit adita hæreditas, ad id ut tutori testamentario locus esset.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 28. *de testamentaria tutela.*

Tit III.

De Confirmando Tutore.

1. Tutor, qui non rectè testamento datus est, confirmari solet ab eo magistratu, qui & tutorem dare potest. *arg. l.* 5. *ff. h. t.* nisi subsit justa non confirmandi causa. *l.* 8. 9. *ff. h. t.* Confirmatur autem vel sine inquisitione; quoties pater filio suo verbis precariis vel codicillis testamento non confirmatis tutorem dedit. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. 6. 7. *ff. h. t.* Vel cum inquisitione: si mater aut avia tutorem dederit liberis etiam institutis. *l.* 4. *ff. de testam. tut. l. fin. ff. h. t.* vel pater filio naturali cui nihil reliquit. *d. l.* 7. *ff. h. t.* vel extraneus extraneo, quem hæredem instituit. *l.* 4. 5. *ff. h. t.* (II, III, IV.)

2. Ex inquisitione verò confirmatio tum demùm fieri dicitur, cum exploratur, an bonis moribus tutor instructus sit; an sufficiente patrimonio; an satis idoneus seu habilis; & denique non se ingesserit. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t. lib.* 21. §. *ult. ff. de tut.*

tut. & curat. dat. ab his, &c. l. 18. §. 1. *ff. ad leg. Corn. de falsis.* (III.)

3. Cæterùm, licèt tutor confirmatus habeat pro se testatoris judicium. *l.* 3. *C. h. t. l.* 32. *in med. ff. de excus. tut.* dativis tamen potius quàm testamentariis tutoribus annumerandus est; eò quòd omnem autoritatem ex magistratûs decreto habet. *l.* 26. §. *ult. ff. de test. tut.* nec ante confirmationem ex neglecta administratione tenetur, nec ei currunt excusationis tempora. *l.* 2. *C. h. t. l.* 40. *l.* 58. §. 2. *ff. de admin. tut. l.* 13. §. 12. *ff. de excus. tut.* (I.)

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 29. *de confirm. tut.*

TIT. IV.
De Legitimis Tutoribus.

1. DEficiente tutelâ testamentariâ, locus est legitimæ. *l.* 11. *ff. de testam. tut.* quæ legis beneficio citra factum hominis defertur agnatis, etiam jure novo cognatis proximis. *nov.* 118. *c.* 5. & patrono. *tit. Inst. de legit. patron. tut.* quia æquum visum est eò tutelæ onus redire, quò & hæreditas impuberis perventura creditur. *l.* 73. *ff. de reg. jur. l.* 1. *pr. ff. h. t.* nisi fœmina intercedat, quæ licèt successionem speret, tutrix tamen non est. *tit. Inst. de legit. patron. tut. d. l.* 73. *d. l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* exceptâ matre & aviâ, quæ, si voluerint, (neque enim coguntur) jure novo in tutela liberorum præferuntur omnibus agnatis à latere venientibus, modò renuntient Senatusconf. Velleiano, & secundis nuptiis, anteà quidem jurejurando interposito, at jure posteriori sine eo. *l.* 2. 3. *& auth. subjunctis C. quando mulier tut. off. fungi poss.* Nec hisce pater pupillorum potest tutelam adimere simpliciter prohibendo in testamento ne tutrices sint; nisi insuper alium testamento tutorem det, qui matri & aviæ præfertur. (I, II.)

2. Præfertur autem mater aviæ in tutela; cum & in successione potior sit; nisi mater sit minorennis. *arg. nov.* 118. *c.* 5. Sed si contra fidem datam mulier tutrix ad secunda vota transeat, ipso jure à tutela repellitur. *auth. sacramentum. C. quando mul. tut. off.* adeò ut nec pater possit testamento disponere, ne iteratò nubens removeatur. *arg. l.* 55. *ff. de legat.* 1. junct. *l.* 22. *vers. servi autem C. de admin. tut.* Licèt tutor maneat masculus, qui à patre pupillorum testamento datus, viduam ejus uxorem duxit, & ita vitricus factus est. *l.* 32. §. 1. *ff. de adopt. l.* 3. *C. de contrar. tut. judic.* (II, III.)

3. *Moribus.* Legitimi tutores hodie non nisi prævio magistratûs decreto ad tutelam vocantur; sic ut & ex pluribus in pari gradu constitutis maximè idoneus eligi possit; nonnunquam & parentibus extranei tutores adjungi, ubi justa magistratum ratio moverit.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 30. *de legit. tutoribus. tit.* 33. *quando mulier tutelæ offic. fungi possit.*

TIT. V.

De Tutoribus & Curatoribus datis ab his, qui jus dandi habent, &c.

1. TUtela dativa est, quam magistratus major, vel municipalis, si facultates pupilli non excedant 500. aureos, ex potestate, sibi specialiter lege, Senatusconsulto aut Principis constitutione concessa, defert. *l.* 6. §. 2. *ff. de tutelis.* §. 5. *Inst. de Attil. tut.* unde & hæc tutelæ datio nec ordinariæ jurisdictionis est. *d. l.* 6. § 2. nec alteri demandari potest. *l.* 8. *ff. h. t.* eique locus est, quoties vel planè deficit testamentaria & legitima, vel testamentaria adhuc in suspenso est & speratur. *pr.* §. 1. *Inst. de Attil. tut. l.* 11. *ff. de test. tut.* (I)

2. Dantur autem illis tantùm pupillis, qui subsunt dantis jurisdictioni ratione patrimonii vel domicilii vel originis. *l. un. C. ubi pet. tut. l.* 27. *ff. h. t.* nec alii tutores dantur, quàm qui etiam jurisdictioni dantis subjecti sunt. *l.* 3. *l.* 24. *ff. h. t.* & idonei facultatibus, industriâ, moribus. *l.* 21. §. 5. 6. *ff. h. t.* Nemo tamen semetipsum rectè tutorem dat. *l.* 4. *ff. h. t.* licèt collega collegam tutorem dare non prohibeatur. *l.* 19. §. 1. *ff. h. t. l.* 3. *ff. qui pet. tut.* quem tamen invitum ad eam suscipiendam cogere nequit. *arg. l.* 14. *ff. de manumiss. l.* 13. §. 4. *ff. ad Senatusc. Trebell.* (II, III, IV.)

3. *Moribus.* Tutores dantur hodie à camera pupillari, aut eâ deficiente, ab ordinariis magistratibus illius loci, in quo pupillus moratur, non ubi res habet. Potest & Hollandiæ curia furioso, prodigo & amenti curatorem dare.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 34. *qui dare tut. vel curat. poss. tit.* 33. *de tut. & curat. illustr. personarum. tit* 47. *si cont. volunt. matr. tut. dat. sit.*

Tit. VI.

Qui petant Tutores.

1. QUidam ex libera voluntate tutores pupillis postulant, quales agnati remotiores, affines, amici, familiares, &c. *l. 2. pr. ff. h. t.* quidam tenentur, puniendi, si id prætermiserint. Ita mater & avia privandæ successione impuberum intra pubertatem (non postea. *l. 3. C. ad Senatusc. Tertull.*) morientium, si iis intra annum, ex quo ipsæ vel noluerunt vel non potuerunt tutrices esse, tutorem non petierint. *l. 2. §. 1. ff. h. t. l. 2. §. 32. & seqq. ff. ad SConsult. Tertul.* sive nullo modo petierint, sive petierint quidem, sed excusato eo tutore, alium ejus loco petere neglexerint, aut cum non rite testamento datus esset, eum confirmari non curaverint. *l. 2. §. 1. l. 4. pr. & §. 2. ff. h. t. l. 2. §. 32. ff. ad SConf. Tertull.* Eademque obtinent in omnibus proximis cognatis, qui successionem impuberis ab intestato vel ex substitutione sperantes, tutorem ei non postulaverint. *l. 10. C. de legit. hæred.* (I, II, III)

2. Libertus autem, si patroni liberis tutorem non petat, à magistratu puniendus est. *l. 2. §. 1. in fin. ff. h. t.* Nec cessant hæ pœnæ propter juris ignorantiam. *l. fin. C. h. t.*

3. *Moribus.* Licèt & hodie pietatis ratio postulet, ut mater aut agnati proximi impuberibus tutores vel puberibus curatores petant; si tamen id neglexerint, non ideo successione privantur, quandocumque mortui fuerint illi, quibus non curarunt prospici.

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit. 31. qui petant tut. vel curat. tit. 32. ubi pet. tut. vel curat.*

Tit. VII.

De Administratione & periculo Tutorum, &c.

1. TUtor simul ac se datum noverit, tutelam tenetur administrare. *l. 8. C. h. t.* præmissâ tamen triplici cautione; puta repromissione de pupillo defendendo. *l. fin. §. 4. C. h. t. l. 32. C. de Episcop. & Cleric.* cautione juratoriâ de omnibus ex utilitate pupilli gerendis. *auth. quod nunc. C. de curat. furios.* ac denique satisdatione rem pupilli salvam fore. *tit. ff. rem. pup. salvam fore.* quamvis non omnes, sed soli legitimi ac

ſine inquiſitione dati, rariùs teſtamentarii, hanc præſtent. *pr. Inſt. de ſatiſd. tut.* (I, II.)

2. His adjungenda inventarii ſolennis confectio, intra tempus arbitrio judicis definiendum (cum nuſpiam illud expreſſum ſit) abſolvenda. *l. 24. C. h. t.* Adeò ut ob neglectum bonorum repertorium adversùs tutorem in litem jurari poſſit. *l. 7. ff. h. t.* niſi is juſtam habeat excuſandi cauſam. *d. l. 7.* aut pater pupilli ei remiſerit inventarii conſcriptionem, *l. ult.* §. I. *C. arbitr. tut.* Simplicem enim bonorum adnotationem, quæ ad rationes reddendas eſt neceſſaria, remitti non poſſe, verius eſt. *arg. l. 5. §. 7. ff. h. t.* junct. *l. 119. ff. de legat.* I. (III, IV, V.)

3. In ipſa autem adminiſtratione eam adhibeat diligentiam, quam in ſuis rebus ſolet diligens paterfamilias: omnia expendat, quæ ex utilitate vel honore pupilli eroganda videntur pro quantitate patrimonii & dignitate natalium. *l. 12. 13. ff. h. t. l. 16. C. eod.* Non tamen temerè & ſine cauſa donet. *l. 46. §. ult. ff. h. t. l. I. §. I. ff. de tut. & ration. diſtrah.* Inſuper res pupillorum ſartas tectas tueatur. *l. 22. verſ. nec vero domum C. h. t.* debita ſolvat, ut pœnam evitet aut uſurarum præſtationem. *l. 23 ff. h. t.* ſive extraneo pupillus ſive ipſi tutori debeat; cum tutor ſibi quoque ſolvere poſſit ſine decreto. *l. 9. §. 5. 7. ff. h. t.* excepto caſu in *l. I. §. 12. ff. ad Senatuſc. Trebell.* & *l. 3. §. 6. ff. de contrar. tut. & utili act.* Adhac conditiones, ex quarum implemento lucrum pupillo obventurum eſt, adimpleat. *l. 21. C. h. t.* pupillum in judicio defendat; & pro eo actiones inſtituat, modò juſtam habeat litigandi cauſam. *l. 9. §. 6. ff. h. t. l. 6 l. 11. l. 28. C. h. t.* debita ab aliis & à ſe exigat. *l. 46. §. ult. ff. h. t.* pecuniam pupillarem fœnori collocet, aut in emptiones prædiorum impendat. *l. 3. §. 2. l. 5. ff. h. t. l. 24. C. h. t.* ſi neutrum fecerit, initio quidem tutelæ poſt ſex, deinde verò poſt duos menſes ad uſuras tenetur. *l. 7. §. 11. l. 15. ff. h. t.* quamvis jure novo ſatisfaciat, ſi pecuniam pupillarem aſſervet; niſi pupillo ſufficientes deſint aliunde reditus, quo caſu adhuc tenetur in fœnore nummos ponere. *nov. 72. c. 6. 7.* (VI, VII, VIII. & ſeqq.)

4 Quo modo & quo ordine tutores conveniendi ſint, libr. ſeq. dicendum.

5. *Moribus.* Quo modo tutores cavere debeant, an fidejuſſoribus an promiſſione, id totum ex judicis arbitrio dependet. Uti & judex, perpenſis circumſtantiis, æſtimat, an inventarii ſolennis confectio tutori injungenda an remittenda ſit, prout id maximè ſuaſerit pupilli utilitas. Arbitrarium quoque

que tempus est, intra quod hodiè tutor pupillarem pecuniam fœnori collocet; quem si judex admodùm negligentem in eo deprehenderit, ad pecuniæ otiosæ usuras vel id quod interest pupillo condemnabit.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 37. *de admin. tut. tit.* 38. *de peric. tut. vel curat. tit.* 42. *de tut. vel curat. qui satis non dedit. tit.* 49. *ubi pup. educari debeat. tit.* 50. *de aliment. pupillo præst.*

TIT. VIII.

De Authoritate & consensu Tutorum & Curatorum.

1. AUtoritas est consensus de præsenti, & probatio ejus quod geritur, quæ interponenda expressè, & purè, licèt negotium sub conditione contraheretur. *l.* 8. *ff. h. t.* per tutorem præsentem & scientem quid agatur. *l.* 14. *ff. h. t.* (non invitum detentum, aut ignorantem. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* non absentem. *d. l.* 14. *ff. h. t.*) ac denique in ipso negotio. §. 2. *Inst. h. t.* ejusque vel initio. *l.* 31. *ff. de usucap.* vel fine, antequam ad alia digressi sunt contrahentes. *l.* 25. §. 4. *ff. de acquir. hæred.* non post tempus. *d.* §. 2. *Inst. h. t.* (I.)

2. In quibusdam autem negotiis necessaria non est tutoris autoritatis; puta si pupillus meliorem faciat conditionem, nec se alteri vicissim obliget. *pr. Inst. h. t.* Quamvis & sine tutoris autoritate nonnunquam obligari possit; veluti ex delictis. *l.* 111. *ff. de reg. jur.* §. *pen. Inst. de obl. quæ ex delict.* & plerisque quasi contractibus, in quibus ex re ipsa nascitur obligatio. *l.* 46. *ff. de obl. & act.* (II)

3. In plerisque aliis est necessaria; non modò in contractibus utrimque obligatoriis, qui deficiente tutoris autoritate claudicaturi essent, & solum eum, quocum pupillus contraxit, obligaturi. *d. pr. Inst. h. t.* sed & in adeunda hæreditate, ut ut lucrosa. *d. pr. Inst. h. t.* (III, IV.)

4. Quandoque tamen ne adhibita quidem sufficit tutoris autoritas, puta in rebus pupillorum immobilibus alienandis, de quo alibi; ut & in solutione pupillis facienda, quam debitor non satis tutò facit interpositâ solâ tutoris autoritate; sed insuper judicis decretum intervenire necesse est. §. *ult. Inst. quib. alien. licet.* nisi solvendæ sint usuræ biennii tantùm aut brevioris temporis centum aureorum quantitatem non excedentes, *l.* 27. *C. de admin. tut.* (V, VI, IX.)

5. Quòd si plures ejusdem pupilli tutores fuerint, unius

ſufficit autoritas, *l.* 4. *ff. h. t.* niſi agatur de pupillo adrogando, *l. ult. C. h. t.* Nec refert, autor fiat tutor adminiſtrator, an honorarius qui non adminiſtrat. *l.* 14. §. 1. *ff. de ſolution.* niſi tutori interdicta fuerit adminiſtratio; qualis non rectè autor eſt. *d. l.* 14. §. 1. atque ita intelligenda. *l.* 4. *ff. h. t.* Si tamen tutela per regiones aut partes diviſa ſit inter tutores, quiſque tantùm reſpectu ſuæ partis, nullus in parte alteri commiſſa autor fit. *l. ult. C. h. t.* (VII.)

6. Licèt autem officii ratio tutorem obliget ad autoritatem interponendam; ad id tamen invitus cogi nequit; cum judicio tutelæ pupillo ſatis proſpectum videatur, ſi ex denegata autoritate læſus ſit. *l.* 17. *ff. h. t.* (VIII.)

7. *Moribus.* Ratihabitio tutoris vel curatoris poſt tempus interpoſita negotium à minore geſtum confirmat; quod aliàs deficiente ratihabitione ipſo jure nullum foret. Quòd ſi evidens in negotio contrahendo appareat minorum utilitas, tutor ad interponendam autoritatem hodiè cogi poteſt. Cæterùm, præſuppoſitâ perpetuâ maritorum in uxores curâ, mulieris ſine maritorum conſenſu vel ratihabitione contrahentes nihil agunt; ſic ut nec maritus obligetur, nec mulier ipſa ex tali contractu ſtante vel ſoluto matrimonio conveniri in Hollandia poſſit: quamvis Ultrajecti mulier ſoluto matrimonio rectè conveniatur, aut hæredes ejus. Si tamen uxor publica mercatrix ſit, & quà talis contraxerit, vel etiam circa ea, quæ victum & amictum ac œconomiam in genere ſpectant, ſe & maritum hactenùs rectè obligat.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 59. *de autor. præſt.*

TIT. IX.

Quando ex facto Tutoris vel curatoris minores agere vel conveniri poſſunt.

1. MInoribus ex facto tutorum utiles acquiruntur obligationes & actiones. Quâ ratione ex pecunia pupillari, per tutorem mutuo data, certi condictio, aut ſi tutor in judicio ſuperaverit, actio judicati; ſi prædia pupillaria elocaverit, locati; ſi res ex pecunia pupilli comparaverit, utilis rei vindicatio; ſi tutori pro pupillo debitum conſtituatur, actio de conſtituta pecunia pupillo competit. *l.* 5. §. 9. *ff. de conſtit. pecun. l.* 2. *l.* 6. *ff. h. t. l.* 2. *l.* 4. *C. eod.* (I.)

2. Vice verſâ etiam ex tutoris facto pupillus convenitur; veluti

veluti, si pecuniam mutuo acceptam tutor in rem pupilli verterit. *l.3.C.h.t.* aut pro pupillo condemnatus sit. *l.7.ff.h.t. l. 1. C. h. t.* Quid quòd & ex tutoris dolo rectè pupillus conveniri possit; adhibitis tamen distinctionibus: nam si extrinsecùs à tutore dolus sit admissus, pupillo haud nocebit. *l.4.ff. h.t.* Sin in ipsis rebus pupillaribus dolum tutor fecerit, si quidem pupillus inde sit factus locupletior, non dubium, quin teneatur saltem quatenùs ad eum pervenit. *l. 3. ff. h. t. l. 21. §. 1. ff. de peculio. l. 15. ff. de dolo l. 4. §. 23. ff. de doli mali & met. except.* sed si nihil inde ad pupillum pervenerit, pupillus conveniri nequit, si tutor solvendo non sit, eo verò solvendo existente, pupillus ex ejus dolo tenebitur, regressum contra ipsum judicio tutelæ habiturus. *l. 1. §.6. ff. ne vis fiat ei qui in poss. l.1. ff. h.t.* Ut tamen semper conventus pupillus à judicio liberari possit, si actiones actori cedat contra tutorem. *l. fin. in med. ff. de admin. tut. l. 3. §. 1. ff. de tribut. act.* atque ita effectu inspecto, non nocet pupillo dolus tutoris. Juxta *l. 198. ff. de reg. jur.* (II, III, IV.)

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit. 39. quando ex fact. tut. minor. agere vel conven. possit.*

TIT. X.

De Suspectis Tutoribus & Curatoribus.

1. SUspectus dicitur, qui non ex fide tutelam gerit. Quasi suspectus, qui non ex fide tutelam gesturus est. §. 5. *Inst h. t.* Possunt autem ut suspecti postulari cujuscumque generis tutores, testamentarii, legitimi, & dativi, etiam ipsi parentes & patroni, modò parcatur eorum famæ. *l. 1. §. 5. ff. h. t.* idque durante tutelâ, non item eâ finitâ; cùm hæc ipsa accusatio non ad aliud tendat primariò, quàm ut tutor removeatur, & ejus intuitu finiatur tutela. *l. 1. C. h. t. §. 8. Inst. h. t.* [I, II, III.]

2. Suspectum postulare possunt quivis à populo, etiam fœminæ favore pupillorum. §. 3. *Inst. h. t.* contutor quoque contutorem. *l. 1. C. de peric. tut.* Nemine verò accusante, in subsidium servus tandem pupillaris, fraudem tutoris detegens, audiendus est. *l. ult. ff. h. t.* vel etiam prætor ipse dolum manifestum tutoris deprehendens, eundem nullo urgente removebit. *l. 3. §. 4. ff. h. t.* Non tamen ipse pupillus rectè suspectum tutorem postulaverit, ne autore quidem contutore: quamvis id minori liceat, respectu curatoris, ex consilio necessariorum.

cessariorum. §. 4. *Inst. h. t.* Obst. *l.* 7. *C. h. t.* Resp. vel delenda vocula *tuarum* : vel intelligenda lex de tutela sexûs. (IV, V.)

3. Remotio autem tutoris non ab aliis fit magistratibus, quàm quibus id lege datum est. *arg.* §. I. *Inst. h. t. l.* I. §. II. *ff. ad Senatusc. Turpill.* licèt propter utilitatem pupillorum suspecti tutoris cognitio alteri mandari possit. *l.* 4. *ff. de off. ejus cui mand. jurisd. l.* I. §. 4. *ff. h. t.* (VI.)

4. Effectus accusationis est, quod eâ pendente, tutori interim administratio adimatur. §. 7. *Inst. h. t.* &, si probentur ea, quorum accusatus est, removeatur, ac infamiâ notetur ob dolum latamve culpam, non item ob levem. §. 6. *Inst. h. t.* junct. *l.* 226. *ff. de verb. signif. l.* I. *ff. si mens. fals. med.* quandoque etiam graviùs coërceatur pœnâ corporali. §. 9. 10. 11. *Inst. h. t.* (VII.)

5. *Moribus.* Remotus ob dolum non fit infamis, nisi concurrat delictum per se infamans.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 43. *de suspect. tut. & curat.*

LIBER XXVII.

TIT. I.

De excusationibus Tutorum.

1. CUm tutela sit munus publicum, quisque eam administrare cogitur, si tutor datus fuerit, nisi se excuset. Est autem excusatio *justæ causæ allegatio, quâ quis tutelæ vel curæ onus deprecatur* : quæ facienda, citatis pupillorum propinquis, aut ipsis minoribus. *arg. l.* I. *C. si tut. vel curat. fals. alleg. excus. l.* II. §. 2. *ff. de minor.* vel dato impuberibus curatore ad refellendam tutoris excusationem. *arg.* §. *ult. Inst. de autor. tut.* Non tamen per libellum rectè fit excusatio, cum causæ cognitionem desideret. *l.* 25. *ff. h. t.* junct. *l.* 71. *ff. de reg. jur.* licèt libellus offerri possit excusationis contestandæ gratiâ, ut præscriptio summoveatur; non, ut fiat de excusatione disceptatio. *l.* 13. §. 10. *ff. h. t.* (I, II, VI.)

2. Causæ justæ excusationis sunt variæ; puta numerus liberorum Romæ trium, in Italia quatuor, in provinciis quinque; modò naturales & legitimi sint, viventes, ac primi gradûs :

gradûs: non naturales tantùm aut adoptivi. *l.* 2. §. 3. *ff. h. t.* non mortui, nisi in acie perierint; nec ulterioris gradûs liberi, nisi mortuo patre intermedio, quo casu nepotes quotquot numero fuerit, unius personæ, parentis sc. personam repræsentabunt. *pr. inst. h. t.* Tria quoque onera tutelæ non affectatæ §. 5. *Inst. h. t.* nisi tutela sit admodum laboriosa; quo casu vel una sufficit. *l.* 31. § *ult. ff. h. t.* vel tres leves, aut una ex illis brevi sit expiratura; quo casu & quarta superaddi posset. *l.* 15. §. 15. *l.* 17. *ff. h. t.* Adhæc inimicitiæ capitales. §. 11. *Inst. h. t.* Potestas, dum quis magistratus est creatus, sive major sive municipalis. §. 3. *Inst. h. t. l.* 6. §. 16. *ff. h. t.* nec obst *l.* 23. *ff. h. t.* agit enim de eo qui necdum magistratus est, sed magistratum *administraturus.* Præterea dignitas senatoria respectu tutelæ plebeiorum; non Senatorum. *l.* 15. §. 2. 3. *ff. h. t.* Administratio rerum fisci vel Principis. §. 1. *inst. h. t. l.* 41. *ff. h. t.* Conductio vectigalium publicorum, seu fisci. *l.* 8. §. 1. *ff. de vac. & excus. mun. l. pen.* §. 10. *ff. de jure immunitat.* non civitatum. *l.* 15. §. 10. *ff. h. t. arg. l.* 16. *ff. de verb. signif.* Mutatio domicilii, jubente Principe. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* Artes liberales, Grammatica, Rhetorica, Medicina, modo intra statutum numerum sint qui eas exercent. §. 15. *Inst. h. t. l.* 6. §. 2. *ff. h. t.* Paupertas, adversa valetudo. §. 6. 7. *Inst. h. t.* Imperitia literarum, si conjuncta sit cum imperitia negotiorum. *l.* 6. §. *ult. ff. h. t.* Absentia reipublicæ causâ, tam respectu eorum qui principaliter absunt, quàm respectu comitum & ministrorum. §. 2. *Inst. h. t. l.* 41. §. 2. *ff. h. t.* Ætas annorum septuaginta §. 13. *Inst. h. t. l.* 2. §. 1. *ff. de vacat. & excus. mun.* Excusantur denique etiam legum Doctores Romæ docentes. *l.* 6. §. 12. *ff. h. t.* & Principis Consiliarii. *l.* 30. *ff. h. t.* nec non Philosophi. *l.* 6. §. 7. *ff. h. t.* (VIII, IX, X, XI, XII.)

3. Quamvis autem pleræque ex causis enumeratis à tutela tantùm suscipienda, non item à suscepta excusent: quædam tamen sunt, quæ & à suscepta excusationem præbent qualis est absentia reipublicæ causa. §. 2. *Inst. h. t.* mutatio domicilii jussu Principis facta. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* senatoria dignitas. *l.* 15. §. 3. *ff. h. t.* valetudo. *l.* 40. *ff. h. t.* patriciatûs honor. *l.* 30. *ff. h. t. l.* 11. §. 2. *ff. de minor.* (VII.)

4. Quòd si plures causæ imperfectæ concurrant, ad excusationem non sunt profuturæ. *l.* 15. §. 11. *ff. h. t.* At si quis plures habuerit, quæ per se singulæ sufficiunt, vel omnes simul, vel una post alteram proponi potest; modò vel simul vel separatim proponantur intra dies quinquaginta continuos, à

à tempore ſcientiæ & aditæ hæreditatis aut exiſtentis conditionis ſub qua tutor datus eſt, computandos. *l.* 13. §. 8. *l.* 21. §. 1. *l. pen.* §. 1. *ff. h. t.* §. 16. *Inſt. h. t.* ac intra quatuor menſes, ex quo quis tutor nominatus eſt, probentur. *l.* 38. *ff. h. t.* (III, IV.)

5. An autem tutor ſe electum ſciverit, an ignoraverit, id ipſum facti eſt, adeòque probandum: ut tamen & præſumptionibus locus ſit; quatenùs nonnunquam ſcientia præſumitur, ut tutori incumbat ignorantiæ probatio, fortè ſi præſens fuerit. *l. pen. C. de peric. tut.* nonnunquam ignorantia, adeò ut ipſi pupillo onus probandi ſcientiam ſit imponendum; fortè ſi tutor abſens datus fuerit, ſic ut hic cirumſtantiæ multùm conferant. *l.* 6. *ff. de adminiſtr. tut.* (IV. in fine.)

6. Si autem ex falſa cauſa quis excuſationem meruerit, periculum tutelæ nihilominùs ad eum ſpectat. *l.* 1. *C. ſi tut. vel. curat. falſ. alleg.* §. *ult. Inſt. h. t.* (V.)

7. *Moribus.* Quæ ſint juſtæ excuſationis cauſæ, maximè ex magiſtratuum arbitrio ac prudentia dependet.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 62. *de excuſ. tut. & curat. tit.* 63. *ſi tut. vel curat. falſ. alleg. excuſ. tit.* 64. *ſi tut. vel cur. reipubl. cauſ. abſ. tit.* 65. *de excuſat. veteran. tit.* 66. *qui numero liber. tit.* 67. *qui morbo. tit.* 68. *qui ætate tit.* 69. *qui numero liberor.*

Tit. II.

Ubi Pupillus educari vel morari debeat, & de Alimentis ei præſtandis.

1. PUpillus in tutela conſtitutus regulariter educandus apud eum, quem pater deſignaverit, niſi is ſuſpectus ſit, alioquin apud matrem, niſi illa vitricum ſuperinduxerit; tunc enim apud alios educandus cognatos: ſed non facilè apud eos qui ſucceſſionem pupilli ſperant, ne forſan ei ſtruant inſidias *l.* 1. §. 1. *ff. h. t. l.* 1. 2. *C. h. t.* nec apud tales, qui pudicitiæ pupillorum poſſent inſidiari. *l.* 5. *ff. h. t.* (I.)

2. Commoda etiam pupillo alimenta decernenda ſunt, plerumque prætoris arbitrio pro modo facultatum; aliquando & ſine prætore, ne pandantur arcana patrimonii. *l.* 2. *C. de alim. pup. præſt.* ut tamen auctis facultatibus alimenta quoque augeri poſſint, iis verò diminutis & hæc diminuenda ſint. *l.* 3. *pr.* §. 1. *& ult. ff. h. t.* Si tutor latitet, ne alimenta pupillo decernantur, pupillus in poſſeſſionem bonorum tutoris mittitur:

mittitur: sin præsens per mendacium neget, alimenta pupillo decerni posse, ad præfectum urbis puniendus mittitur. §. 9. 10. *Inst. de susp. tut.* (II, III.)

3. *Moribus.* Pupillus etiam apud proximos successionem sperantes, & matrem, quæ vitricum superinduxit, educari potest nisi justæ causæ aliud suadeant.

* Adde *ex Cod. l.* 5. *tit.* 49. *ubi pup. educ. deb. tit.* 50. *de aliment. pup. præst.*

TIT. III.

De Tutelæ & rationibus distrahendis & utili curationis causâ actione.

1. FInitâ tutelâ, per pubertatem, conditionis, aut diei existentiam, capitis diminutionem omnem pupilli, maximam & mediam tutoris, mortem tam pupilli quàm tutoris, excusationem, aut remotionem. (*tit. Inst. quib. mod. tut. fin.*) ex administratione ejus datur actio tutelæ directa & contraria: utraque generalis quidem; ita tamen, ut iteratò agi possit de specie, de qua ante actum non erat. *l.* 2. *C. de judic.* (II.)

2. Directa est actio civilis bonæ fidei §. 28. *Inst. de act.* quæ pupillo datur, & hæredi ejus, licèt hæres non habeat pupilli privilegium. *l.* 42. *ff. de admin. tut.* Contra tutorem & hæredem ejus, ut reddat rationes administrationis, in loco ubi gessit. *l.* 1. 2. *C. ubi de ratiocin. l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* examinandas deinde, an justæ ac probæ sint imputationes iis comprehensæ, accepta, rectè relata, &c. *arg. l.* 82. *l.* 111. *ff. de condit. & demonstrat. l.* 6. §. *ult. ff. de statulib.* (IV, V, VI, VII.)

3. Insuper ut res juxta inventarium restituat, reliqua solvat. *l.* 9. *l.* 20. §. 1. *l.* 28. §. 4. *ff. de liberat. leg. l.* 69. § 4 *ff. de eviction.* unà cum usuris si moram fecerit. *l.* 7. §. *pen. & ult. ff. de admin. tut. l.* 2. *C. de usur. pupill. l.* 7. §. 1. *ff. de admin. tut.* aut pecuniam pupillarem in suos usus converterit. *l.* 47. §. 6. *ff. de admin. tut.* Quæ reliqua etiam solvenda, licèt pupilli pater vel ipse pupillus pubes factus tutori rationum redditionem remiserit. *l.* 5. §. 7. *ff. de admin. tut. l.* 20. §. 1. *l.* 28. §. 4. *l. ult.* §. 2. (ubi delenda particula *non.*) *ff. de liberat. legat. l.* 72. §. 3. *ff. de condit. & demonstr.* (VIII, IX, X, XI.)

4. Denique, ut damna reparet dolo, latâ vel levi culpâ data. *l.* 1. *ff. h. t. l.* 23. *ff. de reg. jur.* exceptis casibus in *l.* 5. §. 7. *l.* 7.

7. *l.* 7. §. 2. *ff. de admin. tut. l.* 2. *C. arbitr. tutelæ.* ubi solùm dolum & culpam latam tutor præstat, excepto quoque casu *l.* 53. §. 3. *ff. de furtis.* ubi de levissima tenetur, quia se obtulit: cui & addi potest, si in suis rebus sit diligentissimus. *arg. l.* 1. *ff. h. t.* (XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII.)

5. Quòd si curator curam gesserit, utilis curationis causâ actio datur; etiam *utilis negotiorum gestorum* appellata; *l.* 7. *C. arbit. tut.* ad eadem, quæ tutelæ actione continentur, tendens *l.* 20. §. 1. *ff h. t.* Et si quidem bonorum omnium curator sit; quia talis tutori similis, finitâ demum curâ actioni locus erit. *l.* 2. *l.* 14. *C. de admin. tut.* sin certæ rei vel causæ sit curator, etiam curâ durante conveniri potest *l.* 26. *ff. de admin. tut. l.* 4. §. *ult. l.* 16. §. *ult. ff. h. t. l.* 2. *l.* 14. *C. admin. tut. l.* 4. §. *ult. l.* 16. §. *ult. ff. h. t. l.* 26. *ff. admin. tut. l.* 1. §. 3. *ff. de contrar. tut. act.* (XX.)

6. Præter directam tutelæ actionem etiam finitâ tutelâ de rationibus distrahendis actio est prodita. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* quæ est ex delicto pœnalis mixta in duplum, competens pupillo & ejus hæredibus, contra tutorem, non hæredem ejus, nisi quatenùs ad eum pervenit, quoties tutor durante tutelâ ex bonis pupilli quid interverterit, & ita rationes turbaverit. *l.* 1. §. 19. *& seqq. &* §. 23. *l.* 2. §. *ult. ff. h. t.* (XIX.)

7. Potest autem cum hac actione concurrere actio furti & Legis Aquiliæ, aliæque similes, nec altera per alteram perimitur *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* Concurrit & tutelæ actio; sed si priùs actum fuerit tutelæ judicio, actio de rationibus distrahendis cessat quidem quantum ad rem, quomodo limitanda. *l.* 1. §. 21. *ff. h. t.* non verò quoad pœnam. *arg. l.* 7. §. 1. *ff. de condict. furt. l.* 7. §. 1. *ff. commodati.* (XIX.)

8. *Moribus.* Tutela non pubertate, sed majorennitate finitur confusis tutelæ & curæ juribus. Rationes verò etiam durante tutelâ quotannis per tutorem reddendæ, nisi aliud testatori tutorem constituenti vel magistratui visum fuerit.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 51. *arbitrium tutelæ.*

TIT. IV.

De contraria Tutelæ & utili actione.

1. CОntraria tutelæ actio est prætoria. *l.* 1. *ff. h. t.* quæ finitâ tutelâ tutori hæredique ejus datur contra pupillum & hæredes ejus. *l.* 1. §. 3. *l.* 3. § *ult. ff. h. t.* ad id ut consequatur quod sibi abest ratione tutelæ administratæ, unà cum

cum usuris; nisi potuerit sibi antea ex pupillari pecunia satisfacere. *l.* 3. §. 4. 3. *ff. h. t.* (I, II, III, VII,)

2. Nec refert, quòd fortè non expedierit pupillo, has aut illas impensas per tutorem factas esse; sufficit enim, quòd nisi casus supervenisset inexpectatus, utiles esse potuissent. *l.* 3. §. 7. *ff. h. t.* uti nec interest, utrùm durante tutelâ an ante aut post eam tutor erogaverit; si modò ex causis & negotiis tutelæ connexis. *l.* 3. §. 8. *ff. h. t.* aliàs enim magis negotiorum gestorum quàm tutelæ actio instituenda foret. *l.* 13. *ff. de tut. & rat. distrab.* (IV.]

3. Quòd si ultra tutor expenderit, quàm patiebantur patrimonii pupillaris vires, tamen & hoc repetit, quoties id fieri pupillo expedierit. *l.* 3. *pr. ff. h. t.* (V, VI.)

4. Petit insuper hâc actione tutor, se liberari à fidejussione, & bona sua à nexu pignoris, si se vel sua obligaverit pro pupillo. §. 2. *in fin. Inst. de oblig. ex quasi contractu.* Etiam sibi cedi actiones adversùs contutores, nisi ex propria culpa aut proprio vel communi dolo solverit. *l.* 1. §. 13. 14. *ff. de tut. & rat. distrab.* quamvis & sine cessione utiles intentare possit actiones contra contutorem. *l.* 2. *C. h. t. d. l.* 1. §. 13. (IX, X, XI, XII.)

5. Quod autem contrario petitur tutelæ judicio, id etiam per compensationem servari posse constat, quoties habiles inveniuntur compensationis termini. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* (VIII.)

* Adde *ex Cod. l.* 5. *tit.* 58. *de contrario judicio.*

TIT. V.

De eo qui pro Tutore vel Curatore negotia gessit.

1. PRo tutore gerere dicitur, qui cum tutor non esset, pupillaria tamen negotia tanquam tutor, administrat, sive sciverit se tutorem non esse, sive ignoraverit. *l.* 1. *ff. h. t.* Ex qua gestione actio protutelæ nascitur, directa & contraria. (I.)

2. Directa pupillo datur contra protutorem, qui tenetur de gestis, & de non gestis quæ attigit: non item de iis quæ non attigit, nisi alius ea gesturus fuisset. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Quòd si primò quidem se tutorem crediderit, deinceps verò errore comperto velit desistere, necessarios pupilli tenetur certiores reddere, ut illi tutorem pupillo petant. *d. l.* 1. §. *ult.* (II.)

3. Contra-

3. Contraria protutori competit contra pupillum ad id ut indemnis servetur *l. ult. ff. h. t.* Et generaliter in his protutoribus ac protutelæ actionibus eadem fere, quæ in veris tutoribus & tutelæ judicio, obtinent. *arg. l. 4. ff. h. t.* eo excepto, quòd rerum pupillarium alienatio à protutore facta non sit valida, uti quidem est ea quæ fit à tutore. *l. 2. ff. h. t.* quòdque protutelæ actio durante adhuc administratione locum habeat. *l. 26. ff. de admin. tut. l. 1. §. 3. ff. h. t.* (III.)

* Adde *ex Cod. libr. 5. tit. 45. de eo qui pro tutore negotia gessit.*

TIT. VI.

Quod falso Tutore authore gestum esse dicetur.

1. QUisquis sciens se tutorem non esse, pupillo tamen per dolum autor fit, quasi tutor esset, actione in factum tenetur ei, qui cum pupillo contraxit, ad id quod interest. Ipsi etiam pupillo obstringitur, simili in factum actione, si is inde læsus sit. Denique & in factum actione is tenetur, qui dolo alium induxit, ut ille se tutorem crederet & autor fieret. *l. 7. 8. 9. §. ult. ff. h. t.* Quæ in factum actiones hæredibus quidem, at non in hæredes, nec ultra annum competunt. *l. 9. §. 1. ff. h. t.* (II.)

2. Interim & ei, qui bona fide ac errore probabili cum falso tutore, quem verum esse putabat, contraxit, in integrum restitutio concedi solet. *l. 1. § ult. ff. h. t.* Non tamen, si duo autores facti sint, quorum alter verus, alter falsus tutor erat. *l. 1. §. 3. ff. h. t.* Uti nec, si contrahens falsum tutorem esse sciverit. *l. 1. §. ult. ff. h. t.* nisi minor fuerit; vel cogente prætore cum falso tutore sciens contraxerit. *l. 4. 5. ff. h. t.* (I.)

TIT. VII.

De Fidejussoribus & Nominatoribus & Hæredibus Tutorum & Curatorum.

1. HÆredes tutorum tutelæ judicio tenentur quidem ex dolo & lata culpa propria; non autem ex lata culpa vel dolo tutoris, nisi aliquid ad eos pervenerit; aut lis cum defuncto fuerit contestata *l. ult. §. 1. ff. h. t. arg. §. 1. Inst. de perpet.*

perpet. & temp. act. l. 44. ff. de reg. jur. Obst. *l. 1. C. de hæred. tut.* Resp. pro *non lata* legendum *lata*, deletâ particulâ *non*; ut libri Basilisc. & ratio legis suadent. (IV, V, VI.)

2. Tenentur & fidejussores actione ex stipulatu; sive expresse fidejusserint, sive tacitè, dum scientes præsentes passi sunt sua nomina, tanquam fidejussorum in acta referri. *l. 4. §. ult. ff. h. t.* Et hi, licèt ex tutoris persona habeant divisionis beneficium, eatenùs nempe, quatenùs ipse tutor eo potuisset uti. *l. 6. ff. h. t.* non tamen eo gaudent ex persona propria. *l. ult. ff. rem publ. salv. fore.* Obst. *l. 7. ff. h. t.* Resp. ibi minor novaverat. Cum fidejussoribus, & ita sibi præjudicaverat; ut hic casus specialis sit. (I, II.)

3. Nominatores quoque & affirmatores tutorum, qui sc. idoneos dixerunt tutores, pupillo ob id obstricti sunt. *l. 4. §. ult. ff. h. t.* Cæterùm & nominatores & fidejussores easdem, quas & ipsi tutores, habent reputationes & ad eadem præstanda obligati sunt, etam ad usuras ex mora tutoris. *l. 3. l. 5. ff. h. t.* (III.)

* Adde ex *Cod. libr. 5. tit. 54. ne hæred. tutor. & curatorum tit. 57. de fidejussorib. tut. & curatorum.*

TIT. VIII.

De Magistratibus conveniendis.

1. TAndem occasione tutelæ comparata fuit, velut ultimum refugium, actio in factum subsidiaria; quæ & utilis tutelæ actio dici potest. *arg. l. ult. ff. h. t.* & utilis ex Senatusconsulto. *l. 5. C. h. t.* competens pupillo & ejus hæredibus. *l. 1. §. 4. ff. h. t.* non item contutori, qui propter alterius contutoris inopiam solidum solvere coactus fuit; nisi extra omnem culpam constitutus sit, nec ei imputari possit, quòd contutorem suspectum non postulaverit. *l. 2. 3. ff. h. t.* Contra magistratus, non majores, sed minores, ut & actuarios, scribas, similesque, qui satisdationem exigunt. *§. ult. Inst. de satisd. tut.* si vel planè non, vel non idoneè caveri curaverint; vel moniti tutores non dederint, vel minùs idoneos præsidi nominaverint, aut ipsi dederint, *l. 1. §. 3. 6. 8. 13. ff. h. t.* Etiam contra eorum hæredes, eo modo quo conveniendi hæredes tutorum *l. 4. ff. h. t.* Non tamen contra magistratuum fidejussores. *l. 1. pr. ff. h. t.* (I, II.)

2. Tendit hæc actio regulariter ad ea omnia, ad quæ ordinaria datur tutelæ actio, cum hac recuperare debeat pupillus

 à ma-

à magistratibus, quod à tutoribus eorumque fidejussoribus propter inopiam ipsorum servare non potuit. *l. ult. ff. h. t.* eo excepto, quòd hâc actione agens pupillus non habeat privilegium aut hypothecam in bonis magistratuum, uti quidem habet actione tutelæ contendens in bonis tutorum. *l. 1. §. 14. ff. h. t.* nisi fortè fuerit pupillus illustris ac clarissimus. Vide *l. 1. in fin. C. de tut. & curat. illustr. & clariss.* (V.)

3. Quòd si ab initio idonei tutores dati fuerint, vel nominati, vel ab initio idoneè cautum sit, magistratum non onerabit, quod postea vel tutores vel fidejussores solvendo esse desierint. *l. 1. §. 11. 12. ff. h. t.* cujus tamen probatio non pupillo incumbit, sed ipsi magistratui. *d. l. 1. §. 12. ff. h. t.* (III.)

4. Cæterùm quod spectat ordinem, quo propter tutelæ administrationem personæ, hoc & tit. superioribus enumeratæ, conveniendæ ac excutiendæ sunt; distinctione non unâ opus est. Aut enim unus tantùm, aut plures simul tutores constituti sunt: si unus tantùm, is priùs conveniendus; eoque excusso, fidejussores, si quos dederit; ac tandem magistratus cæterique qui subsidiariâ actione tenentur. Si verò plures dati sint, videndum an unus tutelam gesserit, an omnes. Si unus, is solus ante reliquos excutiendus, opposito per reliquos ordinis beneficio, sive privatâ conventione, sive testatoris aut judicis autoritate, solus administraverit. *l. ult. C. de divid. tut. l. 6. C. arbitr. tut.* Sin omnes, explorandum an pro diviso, an pro indiviso administraverint: nam si pro indiviso, singuli in solidum summo jure conveniri possunt; gavisuri tamen divisionis beneficio, si reliqui solvendo sint, aut per moram minoris non agentis solvendo esse desierint. *l. 1. §. 11. ff. de tut. & rat. distrah. l. 1. C. de divid. tut. l. ult. ff. rem pup. vel adolesc. salv. fore.* Si verò divisim tutelam gesserint per partes vel regiones, juxta *l. 4. ff. de admin. tut.* videndum rursus, utrùm privatâ authoritate facta sit administrationis divisio, an judicis aut testatoris dispositione. Illo quidem casu liberum erit pupillo cum quovis eorum ita agere, ac si omnes promiscuè & pro indiviso admistrassent. *l. 2. in fin. C. de divid. tut.* At si tutelæ divisio judicis aut testatoris arbitrio facta fit, singuli pro ea tantùm parte, quam administrarunt, tenentur; neutiquam pro parte alteri commissa: nisi negligentes fuerint in contutore suspecto postulando; tunc enim, excusso eo qui administraverit, tutores reliqui excutiendi sunt, antequam actione subsidiariâ contra magistratum agatur. *§. 2. Inst. de satisd. tut. arg. l. 2. C. de divid. tut.* cessante verò hâc contuto-

rum

rum negligentiâ, sic ut nihil iis imputari possit, ipsi potius excutiendi magistratus minores, aliique similes, quàm contutores *l.* 3. *ff. h. t. de magistrat. conveniend. l.* 1. §. 15. *ff. de tut. & rat. distrab.* in cujus §. fine delenda videtur cum Cujacio particula *non.* (VI, VII.)

5. *Moribus.* Actio subsidiaria contra magistratus hodiè non datur, nisi manifestus eorum dolus in dando tutore minùs idoneo appareat

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 75. *de magistrat. conveniendis. tit.* 52. *de divid. tutela.*

TIT. IX.

De rebus eorum qui sub Tutela vel Cura sunt, sine Decreto non alienandis.

1. QUamvis tutor mobilia pupilli, quæ servando servari nequeunt, privatâ possit autoritate alienare, reliqua tamen mobilia ut & immobilia ac incorporalia non sine decreto. *l.* 22. *C. ad admin. tut. l.* 1. *l.* 3. §. 4. 5. *ff. h. t.* adeò ut deficiente decreto, nullius momenti sit alienatio, ac pupillus res alienatas à quovis possessore vindicare queat, restituto tamen pretio cum usuris, quatenùs illud in rem ejus versum est *l.* 2. 10. 14. 16. *C. h. t.* Idemque erit, si prætori obreptum sit, ut decretum interponat. *l.* 5. §. *pen. ff. h. t.* (I, II, IX, X, XI.)

2. Interponitur autem à prætore decretum, tantùm causâ cognitâ. *l.* 6. *C. h. t.* qui etiam sensus est. *l.* 12. *C. h. t.* Et ex oratione quidem Severi tantùm propter æs alienum. *l.* 1. *l.* 5. §. 14. *ff. h. t.* sed postmodùm etiam propter aliam maximè evidentem pupilli utilitatem, veluti ad dotem constituendam in pecunia numerata, cum rebus ipsis adultæ in dotem datis nollet sponsus contentus esse. *l.* 61. §. 1. *ff. de jure dot.* (V, VI, VII, VIII.)

3. Latiori verò sensu hîc accipienda alienatio, sic ut non tantùm venditionem contineat, sed & in solutum dationem. *l.* 15. *C. h. t.* & legati repudiationem. *l.* 5. §. 8. *ff. h. t.* (quod hîc singulare, contra *l.* 28. *ff. de verb. signif. l.* 119. 134. *ff. de reg. jur.*) ut & servitutis impositionem, concessionem in emphyteusin aut usumfructum. *l.* 4. *C. h. t.* Pignoris & hypothecæ constitutionem. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. *ff. h. t.* adeò ut nec fundus pro pupillo emptus venditori in securitatem pretii possit obligari. *d. l.* 1. §. *ult. & l.* 2. *ff. h. t.* (III, IV.)

4. Sunt tamen casus varii, quibus & sine decreto subsistit

immobilium pupilli alienatio, putà si tutor retrovendat fundum pupillo sub expresso pacto de retrovendendo distractum; cùm dominus vendens talem potuerit rei suæ causam imponere, cum qua deinde in pupillum transeat. *arg. d. l. 2. ff. h. t.* Valet quoque, si pater pupilli vel testator, à quo rem pupillus nactus est, alienationem permiserit. *l. 3. C. quand. decret. opus non est.* si vestes detritæ aut animalia superflua sint vendita. *l. ult. C. eod. tit.* si majorennis minorem ad prædii communis divisionem provocet. *l. pen. C. h. t.* si minor jam major factus alienationem ratam habuerit expressè, vel tacitè per lapsum quinquennii in oneroso; decennii inter præsentes, vicennii inter absentes in lucrativo titulo *l. ult. C. si. major fact. al. rat. hab.* Obst. *l. ult. C. de temp. in integ. restit.* Resp. lex illa locum habet in negotiis summo jure validis, & restitutione rescindendis; non item in negotiis ipso jure nullis, qualis est sine decreto alienatio. Alios insuper casus, quibus sine decreto procedit alienatio, vide *l. 3. pr. l. 5. §. 4. 6. 7. l. 7. §. pen. & ult. ff. h. t. l. 1. §. 14. ff. ad Senatusc. Trebell.* (XII, XIII, XIV.)

* Adde *ex Cod. lib. 5. tit. 71. de præd. & aliis reb. minorum sine decr. non alien. tit. 72. quando decr. opus non est. tit. 73. si quis ignorans rem min. esse sine decr. comparat. tit. 74. si major fact. alien. sine decr. factam rat. hab.*

TIT. X.

De Curatoribus furioso & aliis extra minores dandis.

I. MInoribus quidem annis 25., postquam puberes facti fuerint, curatores plerumque dantur; sed volentibus, non invitis, præterquam ad litem. *pr. & §. 2. Inst. de curat.* ut & in casu *l. 7. §. 2. ff. de minor. l. 7. C. qui pet. tut.* Obst. *l. 1. §. ult. ff. de minorib.* Resp. agit de casu, quo minor sponte curatorem admisit, à cujus potestate ante annum vigesimum quintum liberari nequit; ut id ex seq. *l. 2. & 3.* potest colligi. (I, II.)

2. Quandoque tamen & impuberibus curatores dari, idque vel generaliter, vel ad unum actum. *§. pen. Inst. de curat.* junct. *§. ult. Inst. de autor. tut.* non tamen ad adeundam hæreditatem, ad quam, tanquam actum legitimum, tutore opus est. *l. 17. §. 1. ff. de appellat.* junct. *l. 19. ff. de author. tut.* Dari etiam quando-

quandoque majorennibus, puta furiosis, prodigis, mente captis, &c. *l.* 1. 4. 6. *& passim h. t.* §. 3. 4. *Inst. de curator.* Prodigi autem in jure nostro illi demùm censentur, quibus est bonis interdictum, neque enim ipso jure, sed demùm ex decreto, causâ cognitâ, prodigi declarantur. *l.* 10. *ff. h. t.* (III, IV, V, VI, VII, IX, XII, XIII.)

3. Finitur cura in minoribus anno vigesimo quinto impleto; in furioso & prodigo, cessante furore vel prodigalitate per decretum contrarium. Et generaliter, cessante ratione ob quam datus est curator: denique iisdem fere modis, quibus etiam tutela extinguitur. (XV.)

5. *Moribus*, Invitis etiam minoribus curatores dantur; sic ut & illi, qui impuberibus tutores dati sunt, etiam curam administrent eorundem jam puberum, sublatâ inter tutores & curatores differentiâ: unde & curatorem hodiè testamento dari, nihil impedit. Quòd si maritus furiosus sit, uxor ejus curatrix esse poterit, adjuncto tamen aliquo ex consanguineis, qui successionem sperat. Prodigus verò nullus creditur hodie ante solennem decreti publicationem.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 70. *de curatore furiosi.*

LIBER XXVIII.

TIT. I.

Qui Testamenta facere possunt & quemadmodum Testamenta fiant.

1. HÆreditas est succeffio in universum jus, quod defunctus tempore mortis habuit. *l.* 24. *ff. de verb. signif. l.* 62. *ff. de reg. jur.* & vel ex testamento defertur, vel ab intestato; potior tamen ea habetur, quæ ex testamento est. *l.* 19. *ff. de reg. jur.* (I, II.)

2. Testamentum est *voluntatis nostræ justa sententia de eo quod quis post suam mortem fieri velit. l.* 1. *ff. h. t.* Estque vel *solenne*; cui simile testamentum coram Principe conditum. *l.* 19. *C. de testam.* vel *minus solenne.* utrumque rursus vel *scriptum* est vel *nuncupativum.* (III.)

3. *Scriptum* dicitur, quod per testatorem aut alium ejus

jussu in scripturam ab initio redactum est. In quo condendo licèt necessarius non sit tabellio; *arg. l. 8. C. qui testam. fac. poss.* plurimæ tamen solennitates adhibendæ sunt. Ante omnia quidem requiritur, ut unico fiat contextu, nullo interveniente actu extraneo. *l. 21. §. ult. ff. h. t.* nisi necessitatis. *l. 28. C. de testament.* Atque hinc est, quòd contractus in testamento celebrari nequit. *arg. l. 20. ff. de verb. signif.* Obst. *l. 26. ff. de pignorat. act. l. 1. §. 3. ff. de assign. libert. l. 37. §. 5. ff. de legat.* 3. Resp. nec pignus testamentarium, nec assignatio liberti aliaque similia contractus sunt, aut actus extranei; sed ad testamentum pertinentes. (IV.)

4. Adhibendi insuper septem testes idonei, tempore facti testamenti. *l. 22. §. 1. ff. h. t.* (quales sunt puberes, masculi, sanæ mentis, cives Romani; non servi, fœminæ, hæredes, aut domestici. §. 6. 8. 9. 10. *Inst h. t.* nec cæci *arg. l. 9. C. de testam.* nec redempti ab hostibus in testamento redemptoris ante lutrum redditum. *l. 20. §. 1. ff. h. t.*) specialiter ad hoc rogati, ab initio ad finem usque præsentes, ac testatorem videntes *l. 20. §. 8. ff. h. t. l. 9. C. de testam.* subscribentes, & signantes testamentum suo vel alieno annulo. §. 4. 5. *Inst. h. t.* Denique & ipsum testatorem, aut alium pro eo, subscribere necesse est. §. 3. *Inst. h. t.* (V, VI, VII, VIII, IX.)

5. *Nuncupativum* est, cùm testator vivâ voce coram septem testibus idoneis specialiter rogatis & simul præsentibus unico contextu suam declarat voluntatem. §. *ult. Inst. h. t. l. 21. ff. h. t.* Nec requiritur, ut præcisè testes monuerit, se velle nuncupativum testamentum condere. *l. 26. C. de testamentis* (X.)

6. Quamvis autem nuncupata voluntas ex post facto in scripturam redigi & testium subscriptione muniri possit, ne alioquin unius testis obitu interveniente corruat. *arg. l. 2. C. de testament.* solâ tamen relaxatione & remissione ad scedulam, aut solo nutu ad alterius interogationem non posse ab initio nuncupativum condi testamentum, verius est. *arg. l. 21. ff. h. t.* (XI.)

7. Quòd si vel minima desit in scripto vel nuncupativo testamento solennitas, inutile est quicquid eo fuerit comprehensum. *l. 12. C. h. t.* (XXVIII.)

8. Minùs solenne testamentum dicitur, in quo quædam, ex requisitis vulgò solennitatibus, per juris dispositionem remissæ sunt. Quale est, quod tempore pestis conditum, in quo licèt septem testes adhibendi sint, eos tamen omnes simul adesse haud necessarium. *l. 8. C. h. t. de testam.* Ut &, quod

rur:

ruri factum est, in quo quinque testes sufficiunt, si plurium copia non sit. *l. ult. C. h. t.* Denique testamentum patris inter liberos; hoc enim, si pater manu propriâ non notis, sed plenis litteris perscripserit, nullos; sin alius scripserit, duos tantùm testes desiderat. *nov.* 107. Ut tamen talis dispositio tantùm inter liberos subsistat; extraneorum verò simul cum liberis honoratorum intuitu nulla sit. *l. ult. C. fam. ercisc. l.* 21. §. 1. *& auth. quod sine C. h. t.* idque quantum ad institutionem; nam si legata uxori vel extraneis relicta sint, debentur ea, si sit holographum, & legata illa coram duobus testibus lecta vel nuncupata sint, licèt desit subscriptio testium & alia *nov.* 107. *c.* 1. *in med.* (XII, XIII, XV, XVI, XVII, XIX.)

9. Cæterùm, etiamsi pater tali inter liberos testamento possit inæquales liberis portiones dare, cùm alioquin frustra disponeret, lege liberos ad successionem æqualiter vocante; non tamen ei uspiam concessa legitur potestas liberos tali dispositione minùs solenni exhæredandi, fortè quia exhæredatio odiosa est, nullo privilegio vel interpretatione juvanda. *l.* 19. *ff. de liber. & posthum.* Quemadmodùm nec liberis datum est, hujusmodi privilegiatum inter parentes testamentum condere; nec ipsis parentibus inter liberos naturales; cum hi non soleant in privilegiis liberorum appellatione propriè venire. *arg. l.* 2. §. 3. *ff. de excus. tut.* (XV, XVI, XVII.)

10. Testamenta facere possunt omnes, quibus id jus permisit; quales sunt patresfamilias puberes, habentes mentis sensuumque integritatem *tot. tit. Inst. quib. non est permiss. fac. testam.* sive corpore valeant, sive ægrotantes & in agone mortis constituti, semineces, balbutiente linguâ voluntatem protulerint. *l.* 15. *C. de testam.* (XXXVI.)

11. Non tamen rectè testantur impuberes, quippe quorum testamenta nec post pubertatem valere possent, obstante regulâ Catonianâ, nec autoritate tutoris sustinentur. *arg. l.* 32. *ff. de hered. Instit.* Nec furiosi vel prodigi, licèt valeant eorum dispositiones furore vel prodigalitate vetustiores. *l.* 18. *ff. h. t.* §. 1. *Inst. quib. non est permiss. fac. test. arg. l.* 85. §. 1. *ff. de reg. jur.* Nec muti & surdi conjunctis vitiis, si scribere nequeant. *l.* 10. *C. qui test. fac. poss.* Nec cæci, nisi juxta formam præscriptam in *l.* 8. *C. eod.* adhibito nempè tabellione vel octavo teste, & nuncupatâ ac simul in scriptum redactâ voluntate. Nec filiifamilias, excepto castrensi vel quasi castrensi peculio; nam quod spectat adventitium, de eo illos non potuisse jure veteri testari expeditum est. *pr. Inst. quib. non est permiss.*

permiss. fac. test. circa *fin.* id verò nuſpiam correctum legitur. Obſt. *nov.* 117. *c.* 1. §. 1. Reſp. agitur ibi de diſpoſitione inter vivos; cùm deſideretur ætas perfecta, quæ eſt 25. annorum. *arg. l. ult. C. de his qui ven. ætat.* ea verò ætas non ad teſtamenta condenda, ſed ad diſpoſitiones & alienationes inter vivos faciendas ſit neceſſaria, quam reſtrictionem & Græcus in *d. nov.* textus ſuadet. Obſt. *l. ult.* §. 5. *in med. C. de bon. quæ liber.* Reſp. eâ lege filiisf. non eſſe datam poteſtatem teſtandi de plenis adventitiis, ipſe declarat Imperator in *l. pen. C. qui testam. fac. poss.* Obſt. *l.* 9. *ff. de his qui sui vel alien. jur. sunt.* junct. *l.* 3. *ff. h. t.* Reſp. teſtamenti factio eſt quidem *juris publici*; at non *causa publica.* (XXXI, XXXII, XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII.)

12. Denegata inſuper teſtandi licentia hæreticis, apoſtatis. *l.* 4. §. 5. *l.* 15. *& auth. Gazaros C. de hæretic. l.* 2. 3. 4. *C. de apostat.* deportatis, de ſtatu ſuo dubitantibus, obſidibus. *l.* 8. §. 1. 2. *l.* 11. 15. *ff. h. t.* damnatis ad ultimum ſupplicium, niſi appellaverint, & pendente appellatione mortui ſint. *l.* 13. §. *ult. ff. h. t.* vel ſint milites, condemnati ex delicto fidem ruptam non continente. *l.* 11. *ff. de testam. milit.* quod non mutatum per *nov.* 134. *c. ult.* cùm ibi tantùm jus fiſci in gratiam quorumdam proximiorum ab inteſtato ſuccedentium ſit imminutum ac remiſſum. (XXXIX.)

13. *Moribus.* Condi poſſunt hodiè teſtamenta coram tabellione & duobus teſtibus, vel Secretario & duobus Scabinis, ceſſantibus cæteris ſcrupuloſis juris Romani ſolennitatibus; unde & apud nos teſtamenta ruri condita non amplius privilegiata ſunt; ut tamen velint, teſtamentum temporis peſtis conditum, vel in favorem piæ cauſæ, valere coram duobus teſtibus, ſi tabellionis copia non ſit. Frequentia de cætero ſunt hodie teſtamenta clauſa, quæ teſtibus non prælegguntur, ſed à tabellione & teſtibus ſubſcribentibus indorſantur, ut dici ſolet.

Poſſunt autem hodie teſtamenta condere etiam filiif. de adventitiis ſine patris conſenſu, ut & capti ab hoſtibus aut Turcis, ac ob crimen famoſum etiam ad ultimum ſupplicium damnati, modò non omnia eorum bona publicata ſint. Valet & teſtamentum prodigi, ſi is poſteritati vel agnatis prudenter conſuluerit, convenienter novellæ Leon. 39.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 22. *qui test. facere poss. tit.* 23. *de testamentis.*

TIT.

TIT. II.

De Liberis & Posthumis Hæredibus instituendis vel exhæredandis.

1. PArentes ultimum condituri elogium liberos suos tenentur vel nominatim instituere, vel nominatim exhæredare, tam fœminas quàm masculos; tam emancipatos quàm suos, tam posthumos quàm jam natos. Alioquin, *suis* præteritis, testamentum ipso jure nullum est, licèt hi *sui* ante patrem fuerint mortui. *l. 7. ff. h. t. pr. Inst. de exhæred. liber.* Obst. *auth. ex causa. C. de liber. præterit.* Resp. præteritio ad matrem, exhæredatio ad patrem referenda, convenienter juri antiquo, ex *§. ult. Inst. de exhæred. liber.* emancipati præteriti acquirunt bonorum possessionem contra tabulas; posthumi agnatione testamentum rumpunt. *pr. & §§. seqq. Inst. de exhæred. liberor.* (I, IV, V, VII.)

2. Præteriti autem censentur non illi tantùm, quorum nulla in testamento est facta mentio, sed & qui tantùm sunt in conditione positi. *l. 16. §. 1. ff. de vulg. & pup. substit. l. 8. ff. si quis omiss. caus. testam.* Obst. *l. 102. ff. de condit. & demonst.* Resp. ibi tantùm dicitur, liberos tacitè censeri in conditione positos ex præsumpta pietate; at non, eos esse institutos. Obst. *l. 85. ff. de hæred. Inst.* Resp. *prætulisse* dicitur ibi testator, sed non instituisse; quatenùs nempe deficit conditio substitutioni adjecta. (IX, X.)

3. Insuper pro præteritis habendi qui instituti quidem vel exhæredati, sed non ita ut oportet: veluti si sub conditione moribus impossibili instituti sint. *l. 15. ff. de condit. instit.* vel sub possibili, non potestativa, sed casuali. *l. 4. ff. de hæred. Instit. l. ult. ff. de condit. Instit.* nisi sub casuali conditione instituti, in ejus defectum fuerint exhæredati. *l. 4. C. de Instit. & substit.* Idemque erit, si vel ex re certa exhæredati sint. *l. 19. ff. h. t.* vel sub conditione casuali, nisi & hìc in defectum conditionis adjectæ instituti sint. *l. 3. §. 1. ff. h t. junct. l. 4. C. de Instit. & substit.* Planè si vel causa exhæredationis omissa sit, vel falsa aut non justa sit adjecta, magis est, ut querelæ locus sit; ut dictum. *tit. de inoffic. test.* (VIII.)

4. Cùm verò frequens in *h. t.* sit posthumorum mentio, observandum est, eos vel veros esse vel quasi posthumos. Veri, vel primi gradûs sunt, filii nempe qui post humatum patrem nati

nati; vel gradûs ulterioris, quales nepotes nati post patris primò defuncti & avi postea morientis obitum: qui, quia ex formula Galli Aquilii instituendi erant, posthumi Aquiliani appellantur. *l.* 29. *ff. h. t.* Quasi posthumi dici possunt, qui post conditum testamentum aut patris captivitatem nati aut agnati sunt. Et multiplices numerantur: vel enim vivo patre aut avo testatore post conditum testamentum proximè in potestate nascuntur, quales ex primo legis Velleiæ capite instituendi. Vel ante testamentum quidem nati, sed post illud conditum sui demùm hæredes avo fiunt, subductâ patris intermedii personâ; quales instituendi ex Legis Veleiæ capite secundo. *l.* 29. §. 11. *& seqq. ff. h. t.* Vel post conditum testamentum nati quidem, sed tempore nativitatis non obtinentes proximum in potestate gradum, deficiente postmodum patre intermedio incipiunt avo sui hæredes esse; quales instituendi ex sententia Juliani. *l.* 29. §. 15. *ff. h. t.* Vel denique nascuntur postquam pater ab hostibus captus esset, concepti tamen ante captivitatem ex uxore, quam pater prægnantem in urbe reliquerat; qui posthumi Corneliani ex Legis Corneliæ fictione dicuntur. *l.* 15. *ff. de injust. rupt. irrit. fact. test.* (II, III.)

5. Quòd si quis posthumos in unum casum instituerit, veluti, *si se vivo nascantur*, alter verò casus existat, dum nascuntur testatore jam mortuo; casus omissus non censetur subintellectus; magisque posthumi videbuntur præteriti. *l.* 10. *ff. h. t.* nisi fortè id mutatum sit per *l. ult. C. de posthum. hæred. Instit.* (VI.)

6. Ruptum autem per veri posthumi agnationem testamentum non convalescit ex eo, quòd fortè posthumus illico post nativitatem decesserit. *l.* 2. *de posth. hæred. inst.* cùm hoc casu concipi nequeat præsumpta nova patris jam defuncti voluntas, per quam testamentum sustinetur. Idemque in posthumo Corneliano servatur. *l.* 15. *ff. de Injust. rup. irrit.* Sed aliter receptum in eo quasi posthumo, qui post conditum testamentum natus vivo testatore decessit; tunc enim velut ex nova patris voluntate jure prætorio testamentum subsistit. *l.* 12. *ff. de injust. rupt. irrit. fact. test.* (IV.)

7. *Moribus.* Si parentes suos liberos exhæredare velint, non aliter quàm Scabinis testibus adhibitis id eis facere permittitur. Possunt autem liberi à parentibus hodiè sub quavis conditione institui, deductâ tamen prius legitimâ; quippe quæ nullâ conditione, ne potestativâ quidem gravari potest. Quòd si pater liberos silentio præterierit, tacitè videtur exhæredasse,

se, sic ut ejus testamentum non sit ipso jure nullum aut agnatione rumpatur, sed per querelam rescindendum sit, usque ad legitimam, cæteris omnibus, etiam institutionibus, quatenùs legitima liberis salva est, firmis manentibus.

* Adde *ex Cod. libr.* 5. *tit.* 28. *de liberis præteritis. tit.* 29. *de posthum. hæred. instituend. vel exhær.*

TIT. III.

De Injusto, Rupto, Irrito facto Testamento.

1. INjustum testamentum dicitur, in quo desunt solennitates, *l.* 1. *ff. h. t.* Ruptum, cùm in eodem statu manente testatore testamenti jus vitiatur. §. 1. *Inst. h. t.* Irritum, licèt quandoque confundatur cum rupto. §. 5. *ff. Inst. h. t.* propriè tamen est, cùm testator patitur statûs mutationem, etiam minimam. §. 4. *Inst. h. t.* Ut tamen reconvalescat testamentum jure prætorio, si pristinum statum testator recipiat, cùm minimam passus fuisset capitis diminutionem; non item cùm maxima vel media intercesserit. §. 6. *Inst. h. t. quib. mod. test. infirm.* nisi quis jure postliminii revertatur ex captivitate. §. *ult. Inst. quib. non est permiss. fac. testam.* vel plenissimâ Principis indulgentiâ restitutus sit. *l.* 6. §. *pen. ff. h. t.* Irritum quin etiam testamentum dicitur; si testator non tædio vitæ aut ex jactantia, sed sceleris conscientia sibi violentas manus intulerit. *l.* 6. §. 7. *ff. h. t.* ut &, si non adeatur hæreditas. *l.* 1. *ff. h. t.* quamvis jure novo legatarii & fideicommissarii aliis deficientibus adire possint. *nov.* 1. *c.* 2. *in fin.* (XII, XIV.)

2. Rumpitur autem testamentum non tantùm agnatione posthumi vel quasi, ut *tit. sup.* dictum; sed & posteriori testamento rite facto, aut saltem perfecto in suo genere, licèt respectu prioris testamenti minùs solenne sit, *l.* 2. *ff. h. t.* Si tamen posteriore testamento quinque tantùm testibus munito, adeòque imperfecto, scripti sint ab intestato successuri, prius adhuc infirmabitur. *l.* 21. §. *pen. C. de testam.* Uti è contrario testamentum minùs solenne patris inter liberos non rumpitur, nisi per posterius solenne coram septem testibus conditum. *nov.* 107. *c.* 2. *auth. hoc inter C. de testament.* (III, IX.)

3. Non aliter tamen posteriore testamento prius rumpitur, quàm si ex posteriore potuerit adiri hæreditas; quamvis eam de facto adiri haud sit necesse. §. 2. *Inst. quib. mod. test. infirm.* Proinde, si testamento posteriore aperto, nihil omninò scriptum inveniatur, prius suam haud dubie firmitatem obtinebit.

l. 11.

l. 11. *ff. h. t.* idemque eſt, ſi poſterius ob liberorum præteritionem nullum ſit *l.* 16. §. 1. *ff. de vulg. & pup. ſubſtit.* vel poſteriori ſit inſerta conditio de præterito vel de præſenti, eaque non extiterit, ſecùs ſi de futuro eſſet concepta conditio. *l.* 16. *ff. h. t.* Quòd ſi poſteriore teſtamento incapaces ſcripti ſint; prius quidem non rumpitur, ſed tamen hæreditas ſcriptis in primo teſtamento hæredibus adimitur ut indignis, & fiſco cedit cum onere legatorum. *l.* 12. *ff. de his quæ ut indign.* (IV, V, VI.)

4. Rupto autem priore teſtamento per poſterius, nihil eorum, quæ priori cauta ſunt, valet, nec quicquam inde peti poteſt; exceptis caſibus in §. 3. *Inſt. h. t. l.* 12. *ff. h. t. l. ult. ff. de hæred. Inſtit.* (VII.)

5. Nudâ quoque & ſimplici voluntate teſtamentum non rumpitur, §. 7. *Inſt. h. t.* ſed ita demùm, ſi coram ſeptem teſtibus ſpecialiter rogatis ſolemniter declaret, ſe revocare ſuum teſtamentum; cùm æquum ſit, unumquodque ſic diſſolvi, ut ligatum eſt. *arg. l.* 1. §. 8. *ff. ſi tab. teſt. nullæ extab.* aut ſi apud acta vel coram tribus teſtibus ſuam declaret revocationem, & cum ea concurrat lapſus decennii à tempore conditi teſtamenti. *l.* 27. *C. de teſtament.* (I.)

6. Nemo autem adeò irrevocabile poteſt teſtamentum condere, ut ab eo non liceret ipſi recedere; licèt clauſulam derogatoriam ei inſeruerit, vel etiam jurejurando ſe non revocaturum promiſerit; cum ambulatoria ſit hominis voluntas, ac per conſequens & jusjurandum, quod ſequi ſolet naturam actûs, cui apponitur, *arg. l.* 22. *ff. de legat.* 3. *l.* 6. §. 2. *ff. de codicill.* (X.)

7. *Moribus.* Cùm quiſque hodiè poſſit decedere, pluribus relictis teſtamentis, prius per poſterius non evertitur, niſi quatenùs poſteriori eſt contrarium: uti nec corruit per damnationem ad ultimum ſupplicium, cùm bona publicata non ſunt. Poteſt autem quiſque revocare teſtamentum coram tabellione & duobus teſtibus, licèt nec novum condat, nec decennium elabatur.

TIT. IV.

De his quæ in Teſtamento delentur.

1. IPſo facto rumpitur teſtamentum combuſtione, confractione, inciſione tabularum conſultò factâ per teſtatorem, vel alium ejus nomine. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* adde *l. pen. C. de teſtam.*

de testam. l. 1. §. *pen. ff. si tab. test. nullæ extab. l.* 22. §. 3. *ff. qui test. fac. poss. l.* 1. §. *pen. ff. de bon. possess. sec. tab.* Si tamen plures sint ejusdem argumenti tabulæ, unâ ruptâ ex cæteris adiri potest hæreditas, nisi ab intestato successuri probent, testatorem incidisse tabulas, ut intestatus moreretur. *l. ult. ff. h. t.* (I, II.)

2. Quòd si in testamento omnia hæredum nomina sint inducta, deleta, cancellata, nihil valet; nisi testator adjecerit, se id fecisse, quia unum hæredem offensum habebat, tunc enim hæredibus cæteris & legatariis deletio non oberit. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* Si pars testamenti deleta sit, valet quod remansit; ipsa deleta, si quidem consultò, non valent; sin inconsultò, legi tamen adhuc possint, subsistent; si verò legi nequeant, non aliter debebuntur, quàm si post consummatum testamentum deleta fuerint, & aliunde probari possint: nam si ante deleta sint, imputet sibi testator, quòd non alia reposuerit in locum deletorum. *l.* 1. *passim ff. h. t.* (III, IV.)

3. Quòd si totum testamentum incautè deletum sit, nihil impedit, quo minus inde petatur hæreditas. *l.* 1. §. 2. 3. *ff. h. t.* Obst. *l. un. ff. si tab. test. extab.* Resp non datur ex talibus tabulis bonorum possessio, cùm non certè constat, an in illis sit data hæreditas; propter vocabulum *conjectura.* si quid in codicillis deletum sit, non debetur, licèt legi possit. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.*

TIT. V.

De Hæredibus instituendis.

1. HÆres est, qui succedit in universum jus defuncti. *l.* 24. *ff. de verb. sign. l.* 62. *ff. R. J.* Hæredes autem institui possunt omnes, cum quibus est testamenti factio passiva, seu, qui ex testamento capere possunt; sive privati sint, sive civitates, Ecclesiæ, piæ causæ, collegia licita. *l. ult. C. de sacros. Eccles. l.* 8. *l.* 12. *C. h. t.* etiam in officio, puta Sacerdotio positi, quà tales; sicut hæreditas cedat successoribus in Sacerdotio. *arg. l.* 20. §. 1. *ff. de annuis legat.* (I, II, V, VI.)

2. Capaces autem esse debent tribus temporibus, facti nempe testamenti, mortis testatoris & aditæ hæreditatis: medio verò tempore quem incapacem fuisse non nocet. *l.* 49. §. 1. *ff. h. t.* §. 4. *Inst. de hæred. qual. & differ.* Quòd si incapaces instituti sint, (quales deportati, apostatæ, hæretici, peregrini, collegia illicita. *l.* 4. §. 2. *C. de hæret. l.* 3. *C. de*

apostat.

apostat. l. 1. *l.* 8. *C. h. t.*) eorum portiones non ad fiscum devolvuntur, sed apud hæredes remanent, & pro non rescriptis habentur. *l.* 1. *C. h. t. l.* 7. *ff. de injusto rupto irrito test.* (XXI, XXII.)

3. Cæterùm instituitur vel unus vel plures; si unus in solidum hæres est, licèt ex re certa tantùm vocatus esset. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* sin plures, si quidem ex his quidam ex re certa quidam sine re; ex re certa scripti nil præter rem habituri sunt, tanquam legatarii, reliqui totam hæreditatem. *l.* 13. *C. h. t.* sed si omnes ex re certa sint vocati, tota hæreditas pro portionibus æqualibus ad eos pertinebit, etiamsi testator inæquales singulis partes dedisset in re, ex qua instituti sunt, nisi alia appareat voluntas testatoris. *l.* 9. §. 13. *ff. h. t.* Quòd si testator omnes simpliciter sine re instituerit, viriles partes habituri sunt singuli: nisi quasdam personas generali appellatione conjunxerit, veluti *Titius & filii Mævii hæredes sunto*; tali enim casu hæreditas in duas partes æquales dividenda foret, nisi testator dixisset *æquè hæredes sunto*, quo casu pro personarum numero portiones æquales singulis cedunt. *l.* 11. *l.* 13. *ff. h. t.*

4. Potest & testator singulis assignare partes hæreditarias, quæ si assem non consumant, singulis pro rata quod superest accrescit, sin assem excedant, decrescit singulis, sed si quibusdam partes datæ sint, alii sine parte instituti, quod ex asse supererit percepturi sunt, vel asse consumpto id quod ex dupondio superest; quo etiam consumpto ad tripondium recurrendum esset. *l.* 17. *ff. h. t.* §. 5 6. 7. 8. *Inst. h. t.* nisi testator dixerit, *ex reliqua parte Titius hæres esto*, tunc enim asse vel dupondio consumpto Titius nihil habiturus est, cùm nihil supersit. *l.* 17. §. 3. *ff. h. t.* (XXIII, XXIV, XXV, XXVI.)

5. Est autem improbata institutio captatoria, collata in secretum alienæ voluntatis. *l.* 70. 71. *ff. h. t.* ut & ea, quæ fit contumeliæ causa. *l.* 9. §. 8. *ff. h. t.* (secùs, si emendandi gratiâ elogium adjectum sit, *l.* 48. §. 1. *ff. h. t.*) nec non, quæ expresè (non item tacitè tanquam in conditionem) collata est in arbitrium tertii. *l.* 32. *l.* 68. *ff. b. t.* denique & ea, quæ perplexa est, ut exitum invenire nequeat. *l.* 16. *ff. de condit. Instit.* (XXVII, XXVIII, XXIX.)

6. *Moribus.* Potest hodiè testamentum condi etiam sine hæredis institutione, quo casu vel executor testamenti, vel hæres ab intestato legata solvit: nec absurdum est, quem pro parte testatum pro parte intestatum esse. Hæredes autem hodie

diè institui possunt etiam peregrini, ac apud nos banniti; non tamen Monasteria vel Ecclesiæ in rebus immobilibus, nisi impetratâ amortisatione; nec tutores à pupillis minorennibus in rebus immobilibus, nisi sint proximi ab intestato successuri pupillo; nec Ultrajecti conjuges à se invicem in proprietate; sed tantùm sibi mutuo, ac reciproce, (aliter non) usumfructum possunt relinquere; secus in Hollandia ubi liberè se invicem conjuges instituunt. Cæterùm si apud nos Christus vel Ecclesia instituatur, id Diaconis potius in usus pauperum, quàm templorum Oeconomis cedit.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 24. de hæred. instituendis, & tit. 27. de necess. servis hæred. instit. vel substituend.*

TIT VI.

De Vulgari & Pupillari substitutione.

1. SUbstitutio est ulterioris hæredis institutio in locum prioris deficientis: sic ut, instituto hærede deficiente, substituto locus fiat, exclusis hæredibus hæredis instituti; nisi institutus post testatorem moriatur, antequam adiverit; tunc enim jus deliberandi ad hæredes transmittit, qui non ex suo sed defuncti instituti capite hæreditatem adeunt ex præscripto. *l.* 19. *C. de jure deliber.* & ita substituto potiores sunt. *arg. l. un.* §. 5. *&* 13. *C. de caduc. tollend.* Quemadmodum & pater filiif. instituti videtur præferendus substituto filiif. si filius hæreditatem adire nolit; ex *l. ult. C. de bon. quæ libert.* idque ex probabili mente testatoris, qui substituens instituto, qui in aliena potestate est, sub formula, *si hæres non erit*, designasse creditur; si vel ipse hæres non fuerit, nec eum, cujus in potestate est, hæredem fecerit §. *ult. Inst. de vulg. subst.* (I, II, IV, V, VI, VII, VIII.)

2. Est autem substitutio quadruplex, vulgaris, pupillaris, exemplaris, & militaris. Vulgaris dicitur, quæ concipitur in casum, quo institutus *hæres non erit*, sive noluerit, sive non potuerit. Et fieri potest cuivis à quovis, ac potest hic quilibet substitui; etiam cohæredes sibi invicem, qui easdem ex substitutione partes habent, quæ in institutione datæ sunt. §. 2. *Inst. de vulg. subst.* nisi hæredum singulorum nomina rursus in substitutione fuissent repetita, quo casu viriles singulis ex substitutione partes cederent. *l.* 124. *ff. de legat.* 1. *l.* 23. 24. *ff. ad Senatusc. Trebell.* (IX, X.)

3. Evanescit autem hæc substitutio, si substitutus ante institutum

stitutum moriatur; vel institutus adierit: qui tamen si minor sit & restituatur, adhuc substituto posset locus esse. *arg. l.* 44. *ff. de re jud. l.* 1. §. 10. *ff. ad Senatusc. Tertull.* (XIV.)

4. Vulgaris hæc vel expressa est vel tacita, quæ sub expressa pupillari continetur. *l.* 4. *ff. h. t.* vel etiam mixta, partim expressa partim tacita, puta, si testator dicat. *Si Titius hæres esse noluerit*: subintelligitur enim *vel esse non potuerit. arg. l.* 3. *C. de instit. & substit. l.* 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 10. *ff. de liber. & posthum.* Resp. vel abrogata est per *l. ult. C. eod.* vel 2. diversus casus est: nam quòd sub formula, *si noluerit*, subaudiatur, *vel non potuerit*, id inde est, quia uterque casus eundem in substitutione effectum habet, & easdem planè vires, sive institutus noluerit sive non potuerit hæres esse. At in *d. l.* 10. agitur de nativitate posthumi; quæ aliud operatur, si vivo, aliud, si mortuo testatore contigerit: licèt enim utroque casu agnatione posthumi rumpatur testamentum; tamen, si posthumus vivo testatore natus sit iterumque decesserit, testamentum reviviscit. *l.* 12. *ff. de injusto rupt. irrito.* quod non reviviisceret, si testatore mortuo posthumus demùm natus fuisset iterùmque decessisset. *l.* 2. *C. de posth. hæred. Instit.* (XI, XII, XIII.)

5. Pupillaris substitutio est, quâ pater (non item mater, quæ tantùm in casum vulgarem substituit, si filius hæres non erit; de quo casu agit. *l.* 33. *ff. h. t.* in qua *tabulæ pupillares* non ex pupillari substitutione, sed ex eo quòd pupillo sit facta substitutio, appellantur) vel avus paternus liberis impuberibus in potestate constitutis tempore facti testamenti & mortis, *l.* 2. *l.* 41. §. 4. *ff. h. t.* nec in alterius potestatem recasuris, sive institutis sive exhæredatis §. 4. *Inst. de pupil. subst.* substituit in casum, quo hæredes erunt & intra pubertatem, vel aliud tempus brevius (non longius) arbitrio testatoris determinandum morientur. *l.* 14. *l.* 21. *ff. h. t.* (XV, XVI.)

6. Et hæc quoque vel expressa est vel tacita, quæ sub expressa vulgari comprehenditur. *l.* 4. *ff. h. t.* nisi testatoris alia voluntas sit, tunc enim sub expressa vulgari pupillaris non continebitur. §. 3. *Inst. de pupil. subst. l.* 4. *C. de impub. & aliis substit.* Quòd si pater liberos institutos sibi invicem substituerit, in casum utrumque tam pupillarem quàm vulgarem censetur substituisse; modò in omnibus pupillaris substitutio locum habere possit: aliàs enim sola vulgaris facta creditur. *l.* 4. §. 2. *l.* 45. *ff. h. t.* (XVII.)

7. Quòd si plures habens liberos, novissimo morienti extraneum

traneum pater substituerit, substituto etiam tunc locus erit, cùm omnes liberi simul uno naufragio aliove casu simili perierint. *l.* 34. *ff. b. t.* Obst. *l.* 34. *ff. ad Senatusc. Trebell.* Resp ibi fideicommissarius substitutus fuit non utrique, sed tantùm in partem novissimi morientis; utrùm ergo ad primi an ad secundi partem admittendus sit, dici nequit, nisi probetur, quis eorum ultimus fuerit mortuus. Cæterùm & tunc novissimo demùm morienti substituisse censetur pater si hâc formulâ usus sit, si *uterque impubes decesserit*, *Titium substituo*: non enim substituto locus erit, nisi mortuo utroque impubere. *l.* 10. *C. b. t. arg. l.* 30. *ff. b. t.* (XVIII.)

8. Non aliter tamen valet pupillaris substitutio, quàm si pater sibi priùs vel eodem vel alio tempore testamentum fecerit; cùm inde tabulæ pupillares ut pars & sequela dependeant. *l.* 2. §. 4. 5. *l.* 16. §. 1. *ff. b. t.* (XIX.)

9. Incipit autem pupillaris substitutio habere vires solâ sui hæredis existentiâ, licèt is non immiscuerit se, sed abstinuerit ab hæreditate paterna. *l.* 12. *ff. b. t. l.* 42. *ff. de acquir. hæred. l.* 28. *ff. de reb. aut jud. possid.* Obst. *l.* 2. §. 1. *ff. b. t.* Resp. intelligenda est de casu, quo pater extraneum instituit, & filio exhæredato substituit; quo casu necesse est hæreditatem per extraneum institutum adiri; ne alioquin irritum fiat paternum testamentum, & ita simul corruant pupillares tabulæ. *l.* 10. §. 4. *ff. b. t.* Obst. *l.* 11. §. 1. *ff. ad Senatusc. Trebell.* Resp. ibi coguntur adire, non ut tabulæ pupillares confirmentur, sed ut fideicommissum peti possit à substituto. (XXI)

10. Effectus substitutionis pupillaris est, quod substitutus capiat omnia pupilli bona vel à patre vel aliundè profecta §. 4. *Inst. b. t.* sicut nec mater pupilli contra talem substitutum querelam movere possit. *l.* 8. §. 5. *ff. de inoffic. test. l.* 1. *C. b. t.* quòd, quia odiosum est, non videtur ad tacitam pupillarem porrigendum. Quòd si pater filio substituerit eosdem, quos sibi hæredes instituerat, iisque tertium addiderit, veluti, *quisquis mihi hæres erit, & Sempronius filio meo hæredes sunto*; substituti singuli viriles partes capient. *l. ult. C. de impub. & aliis substit.* abrogatâ. *l.* 9. *ff. b. t.* Nec potest substitutus pupillaris separare hæreditatem impuberis à patris hæreditate; sed utramque simul adire debet vel repudiare. *l.* 10. §. 2. 3. *ff. b. t.* nisi justa de causa, favore pupillorum prætor istam separationem admittat. *l.* 12. *ff. b. t.* vel impubes se necdum paternæ immiscuerit hæreditati; tunc enim pupilli hæreditatem acceptare, patris verò repudiare substitutus potest. *l.* 28. *ff. de*

reb. aut. jud. possid. ubi pro *servandum non est* legendum, *servandum est* ut subjuncta ratio & alia in textu suadent. *l.* 42. *ff. de acquir. hered.* (XX, XXII.)

11. Evanescit hæc substitutio, pubertate. *l.* 14. *ff. h. t.* vel alio breviori tempore per testatorem constituto. *l* 21. *ff. h. t.* Ultra pubertatem si facta sit, ne jure quidem fideicommissi sustinetur; cùm id in solis obtineat militibus ex privilegio, ut verba eorum directa flectantur in fideicommissaria. *l.* 8. *in fin. C. de impub. & aliis substit.* Obst. *l.* 76. *ff. ad Senatusc. Trebell.* Resp. ibi agitur de substitutione directò facta in codicillis, sed non ultra pubertatem, quæ sustinetur tanquam fideicommissaria; ut alius ibi casus sit. (XXV.)

12. Corruit insuper pupillaris substitutio, si impubes ante patrem mortuus sit, aut vivo patre sui juris factus, *l.* 41. §. 2. *ff. h. t.* ut & si patris testamentum in totum jure civili sit infirmatum. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t. l.* 8. §. 5. *ff. de inoffic. test.* secùs, si vel pro parte tantùm infirmatum sit, putà per querelam inofficiosi. *arg. nov.* 115. *c.* 3. *in fin.* vel in totum quidem, sed jure tantùm prætorio per bonorum possessionem contra tabulas. *l.* 34. §. *ult.* Quòd si pater capiatur ab hostibus, quia testamentum ejus subsistit ex legis Corneliæ fictione, etiam substitutio manebit firma. *l.* 10. §. *ult. l.* 11. *ff. de captiv. & postlim. l.* 28. *ff. h. t.* ubi pro *non commodè* legendum *non incommodè.* (XXIII, XXIV.)

13. Exemplaris substitutio, (quæ & quasi pupillaris dicitur, ac itidem, ut superiores, in expressam & tacitam dividi potest,) est, quâ pater vel mater liberis etiam emancipatis puberibus furiosis aut mente captis substituit in casum, *quo hæredes erunt; & intra furorem vel amentiam morientur*: ita tamen, ut ipsi amentes vel furiosi instituendi sint saltem in legitima, & substituendi veniant primò furiosorum liberi, hisque deficientibus fratres; ac si hi quoque deficiant, tum demum extranei. *l.* 9. *C. h. t.* (XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII.)

14. Quòd si furor aut amentia cesset, hæc quoque substitutio inutilis est. §. 1. *Inst. h. t.* nec reviviscit, si is, cui facta erat, in furorem iterum relabatur: quippe qui sibi imputare debet, quòd dilucidi intervalli tempore testamentum ipse non condiderit. Nec obstat argumentum ex *l.* 6. *C. de curat. furios.* cùm in casu illius l. alia sit ratio: quòd enim redeunte furore redeat curatoris administratio, id inde est, quia furiosus dilucidi intervalli tempore non ita res suas potest dispone-
re,

re, ut illæ tempore furoris non indigerent ulteriori administratione; cùm tamen quisque condendo testamentum sibi in futurum rectè prospicere possit, ne aliâ dispositione deinceps opus sit. (XXXIV, XXXV.)

15. Militaris substitutio dicitur, quæ ex privilegio militari fit à milite, non liberis tantùm, sed & extraneis, quantùm ad bona à milite profecta, in casum, quo hæredes erunt & quandocunque morientur. *l. 15. ff. h. t. l. 6. C. de testam. milit.* (XXXVI.)

16. *Moribus.* Pupillaris & exemplaris substitutio non ita hodiè obtinet, ut de jure Romano; sed potius generaliter, si pater vel mater liberis puberibus aut impuberibus, vel extraneus extraneo verbis directis substituerit in casum quo hæredes erunt & intra pubertatem vel quandocunque morientur, substitutio hæc sustinetur jure fideicommissi, idque tantùm respectu bonorum à substituente profectorum non item quoad alia impuberum aut furiosorum bona.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 25. de instit. & substitut. tit. 26. de impub. & aliis substitut.*

TIT. VII.

De Conditionibus Institutionum.

1. INstitui possunt hæredes vel purè vel sub conditione. §. 9. *Inst. de hæred. Instit.* Quòd si testator scripserit, se Titium hæredem instituere *secundùm conditiones infra scriptas*, & nullam deinde conditionem subjiciat, valet tamen institutio. *l. 8. C. de Instit. & substit.* abrogatâ *l. 9. §. 5. ff. de hæred. Instit.* (I, II.)

2. Est autem conditio, propriè & strictè dicta, casus adjectus actum suspendens propter incertum futurum eventum: quamvis enim & de præteritis aut præsentibus conditiones possint concipi, quia tamen actum non suspendunt, non nisi impropriè conditiones sunt. Dividuntur verò in possibiles ac impossibiles, latiùs acceptâ conditionis voce. Possibiles iterum vel potestativæ sunt, vel casuales, vel mixtæ. (X.)

3. Potestativa dicitur, quæ est in honorati potestate; quæ licèt regulariter implenda sit, pro impleta tamen habetur, si non per honoratum, sed per eum in cujus persona implenda erat, vel per eum cujus intererat eam non impleri, steterit, quo minùs impleatur, *l. 33. §. 1. ff. de fideicom. libert. l. 14. 45. ff. de condit. & demonst. l. 1. C. de Instit. l. 20. ff. de annuis*

 legat.

legat. Quòd si facto tertii impeditum sit ejus implementum, censetur defecisse. *l.* 23. §. 2. *ff. ad leg. Aquil.* Obst. *l.* 34. §. 4. *ff. de legat.* 2. Resp. factum tutorum ibi pro facto pupilli habetur, cùm tutores pupillum repræsentent. Si mero casu fortuito, veluti mortalitate, non fuerit impleta potestativa conditio, si quidem casus ille contigerit vivo etiamnùm testatore, pro impleta habetur conditio; fortè quia præsumitur adhuc continuata durare voluntas testatoris, qui, si voluisset, aliud potuisset ultimâ voluntate disponere. *l.* 8. §. *pen. ff. h. t.* quo pertinet etiam *l.* 28. *ff. de condit. & demonstr.* nisi quis malit, in *d. l.* 28. inutilem esse conditionem, ut libertati matrimonii contrariam ex *l.* 72. §. 4. *ff eod.* Si verò post mortem demùm testatoris casus fortuitus extiterit, quo impeditum fuit potestativæ conditionis implementum, ipsa quoque conditio censebitur defecisse: & de tali casu intelligenda. *l.* 4. *C. de condit. insertis. l.* 94. *ff. de condit. & demonstr.* atque ita etiam ad casum, quo servus vivo testatore mortuus erat, limitanda. *l.* 54. §. 2. *ff. de legat.* 1. ex *l.* 8. §. *pen. ff. h. t.* (XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII.)

4. Casualis conditio est, quæ non ab arbitrio honorati sed incerto planè eventu dependet. Quam planè existere necesse est, ut relicta capi possint; sic ut nunquam fingatur impleta. (XVIII.)

5. Mixta conditio dicitur, quæ partim ab arbitrio honorati, partim aliunde dependet, eaque, quatenùs casualis est, omnino existere debet, quatenùs verò potestativa est, pro impleta nonnumquam habetur juxta superiores distinctiones.

6. Impossibilis conditio vel naturâ talis est, vel moribus, adeòque omnis ea, quam natura vel honestas existere non patitur. *l.* 15. *ff. h. t.* quales in testamento pro non scriptis habentur, sic ut hæres sub iis institutus purè credatur ad hæreditatem vocatus. §. 10. *Instit. de hæred. Instit.* nisi filius à patre sub turpi conditione institutus sit: is enim eo casu pro præterito habetur. *l.* 14. *ff. h. t.* Cæterùm turpibus conditionibus etiam stolidæ ac derisoriæ annumerandæ sunt. *l.* 6. 14. 27. *ff. h. t. l.* 113. §. *ult. ff. de legat.* 1. (XV, XVI.)

7. Conditioni similis est dies incertus. *l.* 75. *ff. de condit. & demonstr.* nisi tantùm solutionis, non obligationis morandæ gratiâ adjectus sit. *l.* 26. §. 1. 2. *ff. quand. dies legat. ced.* Nec interest, utrùm incertum sit an dies exiturus sit, an verò dubium, quando sit exiturus. *l.* 4. *ff. eod. tit.* adde. *l.* 79. *ff. de condit. & demonstr.* Dies verò certus institutioni nequit adjici,

&

& si adjectus fuerit, pro non scripto habetur, hæresque purè institutus creditur. §. 9. *Inst. de hæred. Instit.* (XXXII.)

8. *Moribus.* Potest quis jure hodierno hæredem ex certo tempore vel ad certum tempus instituere, quatenùs hæc & similia sustinentur jure taciti fideicommissi.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 25. *de instit. & substit. & restitut. sub conditione factis.*

Tit. VIII.

De Jure Deliberandi.

1. Jus deliberandi est facultas hæredi concessa, ut intra præscriptum tempus consultare ac perquirere possit, utrùm hæreditatem adire velit, nec ne. (I.)

2. Ad deliberandum autem & explorandas hæreditatis vires, nullo aditionem urgente, hæres habet integros triginta annos. *arg. l.* 3. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* aliis verò eam urgentibus, olim quidem hæredi petenti dabatur à prætore tempus ad deliberandum, arbitrarium, non minùs tamen centum diebus, *l.* 2. 3. 4. *ff. h. t.* sed posteà omnibus, etiam non petentibus, datum fuit à lege anni spatium; quod & ad hæredes transmittitur, si hæres intra illud tempus moriatur sciens se hæredem esse. *l.* 19. *C. h. t.* nisi forsan hoc ex parte mutatum sit per *l. ult.* §. 13. *C. h. t.* Quod si plures sint facti institutionum seu substitutionum gradus, primo deliberante, annale tempus non currit cæteris. *l.* 69. *ff. de acquir. hæred.* ipse verò deliberans, si anno lapso mentem non declaret & taceat, repudiasse censebitur; si quidem substitutis urgentibus deliberaverit, ac substitutis locus erit. *l.* 69. *ff. de acquir. hæred.* sin urgentibus creditoribus & legatariis, ex silentio præsumetur adivisse. *l. ult.* §. 14. *in med. C. h. t.* (II, III, IV, V, VI, VII, VIII.)

3. Sed cùm post sedulam deliberationem sæpè emergeret æs alienum, ad quod in universum exsolvendum hæres aditione obligabatur, introductum est jure novo beneficium inventarii, quod est repertorium seu descriptio solennis omnium bonorum defuncti. *l. ult. passim C. h. t.* cujus plura requisita sunt; puta, ut inchoëtur intra triginta & absolvatur intra sexaginta dies, vel inchoëtur & absolvatur in universum intra dies nonaginta, ex quo quis scivit se hæredem esse; nisi patrimonium defuncti admodum dispersum sit, quo casu usque ad annum inventarii absolvendi tempus extendi potest.

 l. ult.

l. ult. §. 2. 3. 4. *C. h. t.* Adhibeatur & tabellio; ac vocentur omnes quorum intereſt tum creditores, tum legatarii; iiſque deficientibus tres adhibeantur teſtes: deſcribantur res omnes mobiles, immobiles, incorporales, debita & credita; hæres ſubſcribat, vel, ſi imperitus ſit, pro eo tabellio. *l. ult. paſſim. C. h. t. nov.* 1. *c.* 2. (IX, X, XI.)

4. Si res quædam omiſſæ ſint, ſi quidem dolo, reſtituendæ duplicatæ; ſin ſine dolo, ſimpliciter cæteris adjungendæ. *l. ult.* §. 10. *C. h. t.* Nec poteſt teſtator hæredi ſolennem hanc remittere inventarii confectionem in fraudem & præjudicium creditorum; licèt eam tutori remitti poſſe, alibi dictum ſit. (XV, XVI.)

5. Inventarii inchoati effectus eſt, quod hæres interim à nemine poſſit inquietari. *l. ult.* §. 11. *C. h. t.* Ejuſdem verò perfecti vis eſt, quòd hæres non teneatur creditoribus ultra vires hæreditarias; ſibi à defuncto debita non amittat aditione, ſed ſervet pro rata; deducat impenſas in funus defuncti & inventarii confectionem erogatas; Falcidiam ex legatis detrahat, creditoribus poſtea emergentibus reſpondere non teneatur, quippe quibus tantùm contra reliquos creditores & legatarios actio ſalva eſt. *d. l. fin. C. h. t. per tot.* (XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV.)

6. Si autem fiduciarius hæres inventarium confecerit; id non ipſi tantùm, ſed & fideicommiſſario profuturum eſt; cùm tales ſcripturæ publicam fidem faciant. *arg. l. ult. C. arbit. tut. l.* 57. *ff. de admin. tut.* Obſt. *l.* 73. *ad Senatuſc. Trebell.* Reſp. agit de privatis ſtipulationibus, quæ non proſunt aliis ſine ceſſione, dum quiſque ſibi, non alteri, ſtipulando acquirit. (XXVI.)

7. Quòd ſi quis, inventario non confecto, hæreditatem adierit, ad omnia in ſolidum exſolvenda tenetur, etiam ultra vires hæreditarias; nec Falcidiam deducit; nec ſalvam habet legitimam; cum hæreditas præſumatur ad omnia ſufficiens. *l. ult.* §. 12. 14. *C. h. t. auth. ſed cùm teſtator. C. ad leg. Falcid.* Obſt. legitima onerari nequit. *l.* 30. *C. de inoffic. teſt.* Reſp. à teſtatore quidem gravari nequit, à lege tamen in pœnam poteſt adimi. Obſt. *nov.* 1. *c.* 4. §. 1. Reſp. alius caſus eſt. (XXVII.)

8. Si tamen miles neglexerit inventarium componere, ex privilegio tantùm uſque ad vires hereditatis tenetur. *l. fin. C. h. t.* quòd fortè & ad fiſcum in bona vacantia ſuccedentem extendendum. *arg. l.* 1. §. 1. *ff. de jure fiſci.* (XXVIII.)

9. *Mori-*

9. *Moribus.* Beneficium inventarii hodie peti solet à Principe, cujus partes hac in re in Hollandia sustinet Curia Suprema; & impetratum beneficii diploma interinandum est (ut loquuntur) coram judice loci, aut Curia Provinciali. Jus autem petendi hoc beneficium nullo temporis spatio invenitur apud nos coarctatum; ut videatur quovis tempore posse peti quamdiu nihil per hæredem ex hæreditate contractatum est; nisi creditores aut legatarii urgeant, quo casu ad eorundem petitionem judices hæredi ad deliberandum concedunt tempus arbitrarium; intra quod vel adire potest, vel, si suspecta videatur hæreditas, ad inventarii beneficium recurrere. Ubi verò diploma hoc beneficium continens impetratum fuerit, ex eo tempore intra dies fortè quadraginta conficiendum est repertorium, & confectum jurejurando confirmandum. Denegari tamen solet hoc beneficium, si hæres hæreditatem jacentem expilaverit, aut aliter jam attigerit res hæreditarias; ut &, si alius cognatus remotior, (non item superstes conjux) simpliciter sine inventario adire paratus sit, quo casu remotior proximiori hoc beneficium petenti præferendus esset in hæreditate, (secùs Ultrajecti) ut tamen proximior, qui jam imploraverat aut impetraverat beneficium, ei renuntiare possit, & simpliciter hæreditatem adire, ut excludat remotiores simpliciter adire desiderantes.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 30. de jure deliber.*

LIBER XXIX.

TIT. I.

De Testamento Militis.

1. TEstamentum militare (occasione quidem imperitiæ militum, favore tamen militiæ præcipuè introductum. *pr. Inst. h. t.*) est, quod militiæ, non domi, factum est ab eo, qui in numerum relatus stipendia meret. In quo nullæ juris civilis solennitates desiderantur; sic ut miles possit ultimam voluntatem condere quomodocunque voluerit, etiam in acie jam saucius eandem inscribere clipeo vel vaginæ vel arenæ, rutilantibus sanguine litteris. *l. 1. ff. h. t. l. 15. C. h. t.* modò id ita factum esse legitimis probationibus

constare possit. *l.* 40. *ff. h. t.* adeòque si vivâ voce voluntatem nuncupet, duo ad minimum testes fuerint adhibiti. §. 1. *Inst. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Adhæc multa militibus circa testamenta sunt permissa, quæ paganis interdicta: nam pro parte testati & intestati possunt decedere. *l.* 6. *ff. h. t.* Obst. *l.* 3. *C. h. t.* Resp. ibi testator non expresserat consueta vocabula *sextantis* & *unciæ*, sed dixerat, *ex uncia*, *ex duabus unciis*, ut illic fuerit voluntatis quæstio. Cessat & ex eo fundamento in eorum testamentis jus accrescendi inter cohæredes, adeò ut, si alium castrensium alium non castrensium bonorum hæredem scripserint; & alteruter deficiat, in dubio portio deficientis non ad cohæredem sed ad successorem ab intestato pervenire debeat, nisi cohæres aliam probaverit fuisse mentem testatoris. *l.* 37. *ff. h. t.* Obst. *l.* 1. *C. h. t.* Resp. ibi legitimi hæredes conventi, exceperant, bona castrensia militis ex voluntate ejus ad fratrem non pertinere, & ita excipiendo actores facti, id ipsum debebant probare. (V.)

3. Licitum insuper militibus plura condere testamenta, sic ut omnia valeant. *l.* 19. *ff. h. t.* incapaces instituere. *l.* 13. §. 2. *ff. h. t.* filium, quem se habere non ignorant, impunè præterire. *l.* 9. 10 *C. h. t.* filio ultra pubertatem substituere. *l.* 15. *ff. de vulg. & pupill. subst.* & ita quidem ut non necessariò sibi quoque simul testamentum faciant. *l.* 14. §. *ult. ff. h. t.* codicillis hæreditatem dare. *l.* 36. *ff. h. t.* (VI, VII.)

4. Præterea testamenta militum nec quærelæ inofficiosi subjacent, nec Falcidiæ. *l. ult. C. de inoffic. test. l.* 7. *C. de leg. Falcid.* nec infirmantur ex eo, quod miles ad ultimum supplicium condemnatus sit, nisi id contigerit ob crimen fidem ruptam continens. *l.* 11. *ff. h. t.* &, si imperfectum ante militiam testamentum condiderint, ac militare cœperint, valet illud tanquam ex nova voluntate, modò eam vel verbo vel facto vel signo aliquo declaraverint. *l.* 9. §. 1. *l.* 15. §. 2. *l.* 20. 25. *ff. h. t.* (VIII.)

5. Cavere tamen milites oportet, ne fundum dotalem testamento alienent. *l.* 16. *ff. h. t.* aut libertates dent in fraudem creditorum. *l.* 29. §. 1. *ff. h. t.* aut turpi mulieri vel focariæ quid relinquant. *l.* 41. §. 1. *ff. h. t. l.* 2. *C. de donat. inter vir. & uxor.* aut denique captatoriam faciant hæredis institutionem. *l.* 11. *C. h. t.* (IX.)

6. Condunt autem militare testamentum præter ipsos milites etiam cæteri, qui, licèt non militent, in castris tamen

&

& in hostico versantur, periculi participes; quorum tamen testamenta non aliter subsistunt, quàm si testatores in hostico decedant, nam si revertantur, non durabit voluntas usque ad annum à reditu. *l. fin. ff. h. t.* uti quidem durant à veris militibus condita, si illi honestâ vel causariâ, non ignominiosâ missione missi sint. §. 3. *Inst. h. t. l.* 26. 21. *ff. h. t.* (x.)

7. *Moribus.* Testamenta militaria adhuc hodie apud nos sustineri, tradunt Pragmatici.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 21. *de testam. militis.*

TIT. II.

De acquirenda vel omittenda Hæreditate.

1. HÆredes vel *necessarii* sunt, ut servi à propriis dominis instituti: vel sui & necessarii, qui proximum à testatore gradum in potestate obtinent: vel extranei, omnes videlicet, qui nec sui sunt nec necessarii. *pr.* & §. 1. 2. 3. *Inst. de hæred. qual. & differ.* Et *sui* quidem cum ex jure prætorio habeant abstinendi beneficium, §. 2. *Inst. de hæred. qual. & differ.* hæreditatem acquirunt immixtione; dum re, verbis, litteris, aut aliter declarant, se suscipere & retinere hæreditatem. *arg. l.* 87. *ff. h. t. extranei* verò aditione. (I, II.)

2. Adire verò hæreditatem possunt, qui & consentire; pupilli & prodigi non sine tutoris aut curatoris autoritate. §. 1. *Inst. de aut. tut.* Quòd si hæres vel furiosus vel infans sit, pro eo tutor vel curator hæreditatem adit, jure singulari. *l.* 18. §. 2. *C. de jure delib. l. ult. C. de curat. furiosi.* cùm alioquin per curatorem aut procuratorem nequeat fieri aditio, quippe quæ actibus legitimis annumeratur. *l.* 90. *ff. h. t. l.* 77. junct. *l.* 123. *ff. de R. J.* excepto casu *l.* 1. *ff. de offic. procurat. Cæsar.* (IX.)

3. Si servus alienus hæres sit, adit jubente domino §. 3. *Inst. per quas pers. nob. acquir.* Si minor, autore curatore *l.* 1. *C. si tut. vel curator interven.* Obst. *l.* 17. §. *ult. ff. de appellat.* Resp. agit de curatore ad lites. Si filius-familias, patre consentiente adit; quo casu patri ususfructus filio proprietas hæreditatis acquiritur; sed si pater consentire recuset, filius solus adeundo plenum sibi acquirit hæreditatis dominium; similique modo pater eam sibi acquirit, si filius eam adire nolit. *l. ult.* §. 2. 3. *C. de bon. quæ liber.* Si tamen vel pater vel filiusf. furiosus sit, furioso ita jus in hæreditate acquiritur, ac si ipse sanæ mentis existens in aditionem consensisset. *l.* 52. 63. *ff. h. t.* (X, XI.)

4. Adire verò quisque debet hæreditatem purè, non sub conditione. *l. 77. ff. de R. J.* ac tunc demùm, cùm delata est, non ante; adeòque non, pendente conditione institutioni appositâ. Unde si hæreditas alicui partim purè partim sub conditione data sit, & in parte conditionali sit substitutus alius, pendente conditione institutus non nisi eam partem, ad quam purè vocatus est, adire potest. *l. 27. ff. de hæred. instit.* secùs, si nullus in parte conditionali substitutus sit; tunc enim non exspectato conditionis eventu statim totam hæreditatem adit, cùm, deficiente conditione, tamen ex jure accrescendi hæres fit. *l. 33. ff. de hæred. Instit.* (XII, XIII.)

5. Quòd si ab initio in totum sit delata hæreditas, in totum quoque adeunda est, nec potest quisquam eam pro parte adire pro parte repudiare, aut legitimam retinere reliquâ hæreditate omissâ. *arg. l. 1. 2. ff. h. t. l. 20. C. de jure deliber.* si quis tamen unà cum minore hæres institutus sit, minore adeunte & iterum restituto, potest alter suâ parte contentus esse, repudiatâ restituti parte. *l. 61. ff. h. t.* idemque est, si unus ex pluribus hæredibus implere nolit defuncti voluntatem; nam & ejus portio reliquis volentibus, non invitis, accedit. *nov. 1. c. 1.* (XV.)

6. Ad aditionem insuper necesse est, ut quis sciat se hæredem esse, & conditionem extitisse sub qua scriptus est. *l. 19. 32. §. 1. ff. h. t. l. 21. ff. de condit. & demonstr.* Obst. *l. 21. §. ult. ff. h. t.* Resp. restringenda est & accipienda de casu, quo quis partim purè partim sub conditione hæres institutus est; qui adire potest, licèt necdum conditio extiterit, juxta *l. 26. 33. ff. de hæred. Inst.* Utrùm autem sciat hæres, ex qua parte hæres sit, an verò id ignoret, nihil interest; utroque enim casu adire potest, modò adeat ex parte incerta, si ignoret pro qua parte hæres sit. *l. 6. in fin. ff. si pars hæred. pet.* non ex certa. *l. 75. ff. h. t.* (XIV.)

7. Fit autem aditio vel verbis vel facto seu pro hærede gestione; dum quis animo hæreditatis adeundæ contrectat res hæreditarias; vel etiam alias quas putat esse hæreditarias. *l. 20. 21. §. 1. l. 88. ff. h. t.* qui animus si desit, facta non creditur aditio. Deesse tamen censetur, si hæres vel erret, vel protestetur, vel petat distrahendi veniam, &c. *l. 20. §. 1. l. 21. ff. h. t.* (IV, V, VI, VII, VIII.)

8. Effectus aditionis est, quod adiens omnia consequatur jura defuncti, quæ per mortem non fuerunt extincta; non tamen possessionem, quippe quæ apprehendenda per hæredem. *l. 23.*

ff. de

ff. de acquir. possess. licèt usucapio jure singulari continuetur, & hactenùs etiam hæredi quæsita videatur sine apprehensione possessio. *l.* 40. *ff. de usurp. & usucap.* Nec refert, quo tempore hæres hæreditatem adiverit, cùm aditio quandocunque facta retrotrahatur ad tempus mortis. *l.* 54. *ff. h. t.* (XVIII, XIX, & seqq. ad num. XXXIII.)

9. Omittitur hæreditas per suos hæredes, dum abstinent, adeòque vel nihil attingunt, vel in judicio aut extra illud declarant, se nolle hæreditatem paternam retinere. *l.* 12. *l.* 71. §. 4. *ff. b. t.* Qui tamen abstinere nequeunt, si aliquid ex hæreditate surripuerint. *d. l.* 71. §. 4. 5. *& seqq. ff. h. t.* vel per interpositam emptoris personam quid ex bonis patris mercati fuerint. *l.* 91. *ff. b. t.* nisi id fecerint bonâ fide. *l.* 2. *C. b. t.* (XXXIII, XXXIV.)

10. Per extraneos verò hæredes repudiando omittitur; quales & repudiare possunt, licèt aliquid ex hæreditate surripuerint. *arg. l.* 21. *ff. b. t.* Nec, si semel repudiaverint, rursus eam adire possunt; nisi ex diversis causis, veluti ex testamento & ab intestato delata sit; quo casu, si ex testamento repudiaverint, ab intestato adhuc rectè adeunt. *l.* 70. *ff. b. t.* (XXXIII, XXXVII.)

11. Cæterùm, uti aditio, ita & repudiatio hæreditatis fieri nequit, nisi postquam delata fuerit hæreditas, adeòque non pendente conditione. *l.* 13. *ff. b. t.* Obst. *l.* 70. §. 1. *ff. b. t.* *l.* 1. *ff. de curat. bon. dand.* Resp. repudiatio illic eatenùs permissa est, ut creditores pendente conditione possint bona possidere & eorum curatorem constituere, ne pereant; cùm alioquin pendente conditione hæres ipse possidere possit, præstitâ cautione ei, qui vel ex substitutione vel ab intestato sperat successionem si conditio defecerit, *l.* 12. 13. *ff. qui satisd. cog.* Obst. *l.* 1. *C. de pactis.* Resp. ibi pactum de repudianda hæreditate erat initum duorum consensu, cui major vis tribuenda videbatur, quàm simplici repudiationi, quæ unius nudâ voluntate fit. (XXXV.)

12. Si hæres moriatur, antequam vel adierit vel repudiaverit, cùm non ignoraret hæreditatem sibi delatam esse, jus adeundi ad hæredes transmittit, sive ex testamento sive ab intestato hæres sit. *l.* 19. *C. de jure delib.* An autem quis adiverit aut se immiscuerit, nec ne, ejus probatio creditori videtur imponenda. *arg. l.* 2. *ff. de probat. l.* 23. *C. eod.* (XI.)

13. Quòd si ex pluribus hæredibus quidam deficiant aut hæreditatem repudient, portiones eorum reliquis accrescunt. Et

Et generaliter quidem omnes hæredes jure accrescendi gaudere possunt, sive re & verbis simul, sive re tantùm, sive verbis tantùm conjuncti sint, sive nullo modo conjuncti; ne aliàs contingat, paganum pro parte testatum, pro parte intestatum esse, contra *l. 7. ff. de R. J.* in concursu tamen alios aliis potiores esse, haud dubium, etenim, si omnes & singuli eodem modo eâdem formâ instituti sint, omnes pro rata ad portionem deficientem concurrere expeditum est, sed si diversimodè, dum quidam conjuncti, alii disjuncti sunt, conjuncto quidem uno deficiente ad partem ejus soli vocantur conjuncti eodem conjunctionis genere, exclusis disjunctis ac conjunctis diverso conjunctionis genere, at disjuncto deficiente, omnes ad ejus portionem concurrunt, tam disjuncti quàm plures inter se conjuncti; ut tamen plures inter se conjuncti eo casu unam tantùm personam repræsentent cum disjunctis concurrentes. *l. unic.* §. 10. *C. de caduc. tollend.* si tamen testator alicui hæredum nominatim substituerit, substitutus cohæredem excludit. *arg. l.* 2. §. 8. *ff. de bon. poss. secund. tab.* (XXXIX.)

14. *Moribus.* Nulli apud nos sui vel necessarii hæredes sunt, sed ipsi etiam descendentes adeunt ascendentium hæreditatem liberè. Si filius aliquis institutus sit, & firmatum habeat judicium, sine patris voluntate hæreditatem adit; nec patri quæritur ejus ususfructus: & si filius hæreditatem delatam repudiet, non potest eam pater adire & sibi retinere, sed magis ea ad defuncti proximiores devolvitur. Mulier tamen nupta nec adire nec repudiare potest hæreditatem sibi delatam sine mariti consensu; in tantum, ut existiment, maritum etiam invitâ muliere posse repudiare. Tutores autem pupillorum & curatores minorum, &c. rectè pro pupillis & minoribus adeunt aut repudiant, quamvis tutiùs fecerint, si judicis decretum adhibeant cùm repudiant, aut sub beneficio inventarii hæreditatem adeant. Cæterùm si hæreditas suspecta sit, *liberi in dubio non præsumuntur adivisse hæreditatem, sed id per creditores probandum. Uti nec ex eo solo hæres adivisse creditur, quòd defunctum sepelierit, licèt tutiùs protestationem adhibeat, se non animo adeundi id facere. Jus autem accrescendi hodiè inter cohæredes locum non habet, quatenùs nititur juris Romani subtilitatibus, cùm quisque possit pro parte testatus & intestatus esse; non tamen jus accrescendi cessat, quoties concurrit vel evidens vel probabilis voluntas testatoris.

* Adde

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 30. *de jure deliber.*, *& de adeunda vel acquir. hæreditate. tit.* 31. *de repud. vel abstin. hæred. tit.* 32. *de his qui ante apert. tab. hæred. transmittunt.*

TIT III.

Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur & describantur.

1. TAbulæ testamenti solenniter aperiuntur, coram magistratu, citatis iis quorum interest, citatis & testibus adhuc viventibus, ut signa agnoscant : & sufficit majorem signatorum numerum præsentem esse. *l.* 6. *ff. h. t.* sed si testes alibi habitent, venire non coguntur, verùm mittendæ ad eos tabulæ, ut signa recognoscant; atque interim, urgente justâ causâ, coram aliis viris honestis tabulæ aperiri possunt, quæ apertura minùs solennis est; quo tamen casu rursus occludendæ, & sic testibus ad agnoscenda sigilla exhibendæ sunt. *l.* 7. *ff. h. t.* (I, III, IV.)

2. Apertis autem tabulis, earum inspiciendarum & describendarum copia danda est iis, quorum interest, præstito jurejurando calumniæ. *l.* 1. *ff. h. t. l.* 3. *C. h. t.* quales sunt hæredes, substituti, fideicommissarii universales, imo & legatarii, cùm jure novo possint etiam ab intestato capere legata. *nov.* I. *c.* I. (II.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 32. *quemadm. testam. aper. inspic. & describantur.*

TIT. IV.

Si quis omissâ causâ Testamenti ab intestato vel alio modo possideat Hæreditatem.

1. SI quis dolosè nolit ex testamento adire hæreditatem, vel filiof. aut servo jubere ut adeat, vel tempus adeundi patiatur præterlabi, quia fortè ab intestato hæres est, ut ita evitet necessitatem præstandi legata; & deinde ab intestato eam adiverit, nihilominùs legata & alia testamento relicta præstare cogitur. *l.* 1. *passim h. t.* (I.)

2. Idemque obtinet, si dolosè, acceptâ pecuniâ, institutus cesserit legitimo. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. 3. 4. *ff. h. t.* vel etiam substituto

stituto, in casu quo substitutus non ad eadem legata obligatus foret, ad quæ institutus. Vide *l.* 74. *ff. de leg.* 1. *l.* 98. *ff. de legat.* 3. secùs si sine lucro cesserit legitimo, quo casu ipse hæreditatis possessor ad legata conveniendus foret. (I.)

3. Quòd si filius emancipatus præteritus, qui bonorum possessionem contra tabulas petens ad legata certis personis præstanda tenetur, eam omiserit, & ab intestato adierit, non nisi certis illis personis, nequaquam omnibus legatariis, legata præstat. *l.* 6. §. *pen. ff. h. t.* Obst. *l.* 23. *ff. h. t.* Resp. ibi suus institutus abstinuerat, at non emancipatus præteritus.

4. Non tamen præstanda legata, si quis omissâ causâ testamenti possideat hæreditatem ex donatione, quæ à testamento non dependet. *l. ult. ff. h. t.* ut nec, si dolo careat, vide *l.* 5. *l.* 6. §. 8. *ff. h. t.* (II.)

* Adde *ex Cod. lib. 6. tit. 39. si omissa sit causa testamenti.*

TIT. V.

De Senatusconsulto Silaniano & Claudiano, quorum Testamenta ne aperiantur.

1. SI testator per vim occisus sit, Senatusconsulto Silaniano temporibus Augusti, & Claudiano Neronis temporibus condito, cautum est, ne tabulæ aperiantur aut adeatur hæreditas, donec de familia servorum quæstio fuerit habita & sumptum de nocentibus supplicium. *l.* 1. *ff. h. t.* si contra factum sit, hæredi ut indigno aufertur hæreditas & fisco applicatur. *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* licèt substituti vel legitimi hæredes necem ulti fuerint. *l.* 15. *ff. h. t.* Si tamen testator clam, veluti veneno, occisus fuerit, vel hæres eum vi occisum esse ignoraverit; vel rusticitate nesciverit juris prohibitionem, atque ita adierit, pœna cessat. *l.* 1. §. 18. *l.* 3. 20. 21. 22. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Est & contra hæredem aperientem ac adeuntem ante ultam defuncti necem prodita ex edicto prætoris actio popularis ad centum aureos, actori partim, partim fisco applicandos. *l.* 25. §. 2. *ff. h. t.* (V.)

3. *Moribus.* Qui non est ultus defuncti violentâ morte perempti necem, sed cum homicida de suo privato interesse transegit, non ideo hæreditate privatur.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 35. de his quib. ut indignis, &c. & ad Senatusconf. Silanian.*

TIT.

Tit. VI.

Si quis aliquem testari prohibuerit vel coëgerit.

1. CUm liber omninò morientium debeat esse stilus, *l.* 1. *C. de sacros. Eccles.* cautum fuit, ut, si quis alterum testari coëgerit, vel, cùm ab intestato aut ex priore testamento hæres esset, testari prohibuerit, impediendo, ne testamentarius accedat, aliisve modis, puniatur ademptione relicti, & idipsum fisco cedat cum onere cohærente; ut tamen cohæredibus cæteris, quos ex libera voluntate testator instituit, factum cohæredis non noceat, *l.* 1. 2. *ff. h. t.* secùs quàm obtineret, si & cæteros testator invitus ac coactus instituisset, nam & eo casu relicta non capient, ne ex alieno dolo lucrum sentiant. *arg. l.* 1. *C. h. t.* (I.)

2. Tenetur insuper cogens vel prohibens illis quorum interest; quales sunt, qui alioquin defuncto successissent. *arg. d. l.* 1. *C. h. t.* Cæterùm si blanditiis inducatur testator, ut hunc vel illum hæredem scribat, non peccatur. *l.* 3. *ff. h. t. l.* 3. *C. eod.* (II, III.)

3. *Moribus.* Qui coëgerunt vel prohibuerunt testari, tantùm id quod interest præstant illis, qui læsi sunt, ad aliam pœnam non tenentur, nisi vim majorem adhibuerint, quæ arbitrio judicis extra ordinem coërcenda foret.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 34. *si quis aliquem test. prohib. vel coëgerit.*

Tit. VII.

De Codicillis.

1. COdicilli sunt ultima voluntas testati vel intestati minùs solennis, ad quos requiritur simultanea quinque testium præsentia, & eorum subscriptio, si in scriptis codicilli fiant. *l. ult. in fin. C. h. t.* inter quos testes etiam fœminas adhiberi, nihil impedit; cùm id nuspiam sit prohibitum, & non talis in codicillis, qualis in testamentis, desideretur solennitas. *arg.* §. *ult. Inst. h. t. d. l. ult. C. h. t.* Obst. *l.* 8. *vers. quæ in eundem modum C. qui test. fac. poss.* Resp. singulare est, quòd in codicillis cæci eædem, quæ in testamento, solennitates desiderentur. (I.)

2. Relin-

2. Relinquuntur autem vel ex testamento vel ab intestato *l.* 16. *ff. h. t.* ab iis, qui & de jure testamenta condere possunt. *l.* 6. §. 3. *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* licèt ea forsitan de facto ob deficientem solennem numerum testium facere non possent. *pr. Inst. h. t.* Si tamen ex testamento codicilli dependeant, valebunt, si is, qui eos condidit, mortis tempore testamenti factionem habeat, licèt eâ caruerit eo tempore, quo codicillos fecerat. *l.* 12. §. 5. *ff. de captiv. & postlim. l.* 8. §. 3. *ff. h. t.* Adde *l.* 1. §. 1. *ff. de legat.* 3. (I, II.)

3. Imperfecta verò testamenta non sustinentur ut codicilli. *l.* 1. *ff. h. t.* nisi adjecta sit clausula codicillaris, *l. pen.* §. *ult. ff. de legat.* 2. *l. ult.* §. 1. *C. h. t. l.* 29. §. 1. *ff. qui test. fac. poss.* Quo casu, si quis priùs egerit tanquam ex testamento, & nihil obtinuerit, deinceps tanquam ex codicillo agere nequit; nisi sint parentes, vel liberi, vel agnati intra quartum aut cognati intra tertium gradum. *d. l. ult. pr. &* §. 2. *C. h. t.* (VI, VII, VIII.)

4. Potest autem quis etiam plures codicillos condere, qui si in nonnullis contrarii sint, posteriores valebunt. *l.* 3. *C. h. t.* §. 1. *Inst. h. t.* sed hæreditatem iis non potest directò dare vel conditionem hæredi scripto apponere. §. 2. *Inst. h. t.* quamvis hæredum nomina in codicillis exprimi, vel partes institutis assignari, nihil vetet. *l.* 36. 77. *ff. de hæred. instit.* (III.)

5. De cætero, in codicillis scripta perinde habentur, & firma sunt, ac si in testamento scripta essent. *l.* 2. *pr. &* §. 2. *ff. h. t.* idque in iis, quæ juris sunt; non in iis, quæ sunt facti: nam si testator leget in codicillis *decem*, *si Titius vivat*, aut *vestem suam*, videndum, an codicilli conditi, non verò testamenii facti tempore Titius vivat, & quam testator tunc vestem habuerit. *l.* 7. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* (IV.)

6. Infirmantur codicilli morte honorati ante conditoris mortem eveniente. *l.* 6. §. *ult. ff. h. t.* ut &, infirmato toto testamento, si codicilli ex testamento dependeant. *l.* 16. *ff. h. t.*

7. *Moribus.* Codicilli hodiè eandem desiderant solennitatem, quam testamenta, & ideo codicillis hæreditatem directò dari, aut exhæredationem fieri, nihil vetat.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 36. *de codicillis.*

LIB.

LIB. XXX. XXXI. XXXII.

TIT. I.

De Legatis & Fideicommissis.

1. LEgatum est donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præstanda. §. 1. *Inst. h. t.* vel delibatio hæreditatis. *l.* 116. *ff. de leg.* 1. Cui jure novo sunt exæquata fideicommissa, quæ verbis præcariis seu obliquis concipiuntur, & à filiof. codicillis relicta convalescunt, si ille sui juris factus in eadem voluntate perseveraverit. *l.* 1. §. 1. *ff. de leg.* 3. (I, II.)

2. Legare potest omnis, qui & testamenta facere. *l.* 2. *ff. de leg.* 1. Ac omnibus legatum relinquitur, qui & hæredes scribi possunt, adeòque capaces sunt tempore facti testamenti & mortis testatoris. §. 24. *Inst. h. t. arg. l.* 49. §. 1. *ff. de hæred. instit.* ipsi quoque hæredi instituto, modò cohæredem habeat, à quo capiat; à semetipso enim nemo potest capere. *l.* 18. 116. §. 1. *ff. de leg.* 1. Hinc, si quis hæredi & Titio leget fundum, Titius totum capiet. *l.* 34. §. 11. *ff. de leg.* 1. &, si duo hæredes instituti sint, unus ex uncia, alter ex undecim unciis, iisque fundus legatus sit, hæres unius unciæ undecim uncias ex legato est percepturus. *d. l.* 34. §. 12. nisi ex pluribus cohæredibus duo sint, quibus ex parte dispari institutis fundus legatus est : singuli enim æquales in fundo partes sunt habituri, quatenùs à reliquis cohæredibus, quibus fundus legatus non est, partes fundi æquales capere possunt. *l.* 67. §. 1. *ff. de leg.* 1. vel, nisi uni ex cohæredibus quid prælegatum sit; id enim partim jure hæreditario, partim jure legati sibi servat totum. *arg. l.* 34. §. 1. *ff. de legatis* 2. *l.* 17. §. *ult.* *l.* 18. *ff. de legatis* 1. (IV, V, VI, VII, VIII, IX, X.)

3. Non tamen rectè legatur iis, qui non sunt in rerum natura *l.* 16. *ff. de leg.* 1. *l.* 4. *ff. de his quæ pro non scriptis.* nec deportatis, nec servis pœnæ, nisi alimenta. *l.* 3. *ff. de his quæ pro non script. l.* 11. *ff. de aliment. leg.* nec collegiis illicitis. *arg. l.* 8. *C. de hæred. instit.* Licita planè collegia vel pauperes vel Ecclesiæ, &c. ex legato capere possunt. *l.* 117. 122. *ff. de leg.* 1. *l.* 20. *ff. de reb. dub. l. ult. C. de sacros. Eccles.* (III.)

4. Legatis onerari possunt omnes, ad quod aliquid ex defuncti voluntate expressa vel tacita pervenit; quales instituti, substituti, legatarii, fideicommissarii, mortis causà donatarii. *l.* 9. *C. de fideicommiss.* *l.* 74. *ff. de leg.* 1. ut & hæredes ab intestato, quibus dum moriens nihil adimit, dedisse videtur. *l.* 92. §. *ult. ff. de leg.* 1. *l.* 8. §. 1. *ff. de codicill.* & bonorum omnium hæredes. *l.* 5. §. 2. *ff. de legat.* 3. Non tamen substitutus filii impuberis exhæredati. *l.* 24. *C. h. t.* nec legatarii aut fideicommissarii ultra quàm honorati sunt. §. 1. *Inst. de sing. reb. per fideic. relictis* exceptis casibus in *l.* 94. §. 2. *ff. de leg.* 1. *l.* 70. §. 1. *ff. de legat.* 2. *l.* 24. §. 12. *ff. de fideicommiss. libert.* (XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI.)

5. Legari possunt res omnes, quæ sunt in commercio, etiamsi apud hostes sint, modò jure postliminii sperentur redituræ: ita accipe. *l.* 104. §. 2. *ff. de leg.* 1. (aliàs non *arg. l.* 103. *ff. de verb. obl.*) Corporales & incorporales, mobiles & immobiles: adeò ut, legatis generaliter mobilibus sine loci certi adjectione, merces etiam venales cedant legatario, ut & pecunia numerata, licèt reposita fuerit, ut fœnori daretur, vel inde prædia compararentur; cum certum sit, mobilium appellatione contineri pecuniam: quamvis aliquo respectu favore minorum pecunia ipsorum emptioni prædiorum destinata, pro immobili videatur habêri. *arg. l.* 3. §. 6. *ff. de contrar. tut. act.* Sed si mobilia certi loci legata sint, puta, quæ sunt in domo vel fundo, non continetur pecunia præter eam, quæ ibi præsidii causa est reposita. *l.* 79. §. 1. *ff. de legat.* 3. *l.* 41. §. 6. *l.* 44. *l.* 78. §. 1. *l.* 92. *in fin. eod. tit.* nisi alia sit mens testatoris. *l.* 27. §. 3. *ff. de instruct. vel instrum. leg.* (XVII, XVIII.)

6. Nec res tantùm præsentes legari possunt, sed & futuræ, debita & credita, unversitates, grex, peculium, hæreditas testatori relicta, pars bonorum, alimenta, annui reditus, aliaque, de quibus alibi; adhæc genera & species. Quòd si testator generis nomen præmiserit, & generi quasdam species, eo sub genere comprehensas subjecerit; aut id ignorans fecit, putans, eas fortè species alioquin sub tali genere non comprehendi, eoque casu omne, quod testator ex eo genere habuit unà cum speciebus enumeratis debetur. *l.* 12. §. *pen. ff. de instruct. vel instrum. leg.* aut scivit, species subjunctas generi sub genere comprehensas esse atque tunc creditur legatum generis ad species subjunctas voluisse restringere, nec præter eas quidquam ex genere legato debebitur. *l.* 20. *ff. de instruct.*

instruct. vel instrum. legato. junct. *l.* 9. *ff. de suppellect. leg.* Sed si primò species quasdam expresserit, dein genus subjunxerit, omnia sub eo genere comprehensa censetur legasse, nisi ex circumstantiis alia colligatur testatoris voluntas. *l. ult.* §. 2. *ff. de trit. vino, ol. legat. l.* 1. *ff. de auro argento leg.* (XVII, XIX, XX, XXI, XXII. XXIII, XXIV, XXV, XXXV.)

7. Nec interest, utrùm res, quæ legatur, sit testatoris propria, an hæredis, an planè aliena: ut tamen non aliter res aliena vel ejus æstimatio debeatur, quàm si testator sciverit eam alienam esse, aut, cum id ignoraret, conjunctæ personæ reliquerit. §. 4. *Inst. h. t. l.* 10. *C. h. t.* vel piæ causæ. *arg. l.* 39. *ff. de fideicomm. libert.* Quòd si testator rem suam, sed alteri obligatam legaverit, hæredis erit eam luere, si quidem testator sciverit eam obligatam esse. §. 5. *Inst. h. t.* nisi legata sit universitas, quo casu rei singularis sub universitate comprehensæ luitio incumbit legatario. *l.* 15. *ff. de dote prælег.* (XXVI, XXVII, XXVIII.)

8. Non tamen rectè legatur res legatarii propria, nisi sub conditione. §. 11. *Inst. h. t.* sed si alteri in re legatarii jus competat, veluti pignoris, hæres tenetur rem liberare; aut, si prætium rei per legatarium emptæ eique jam traditæ necdum solutum sit, hæres illud solvit. *l.* 86. *ff. de legat.* 1. *arg. l.* 34. §. 7. *l.* 84. §. 5. *ff. eod.* & si testator ipse jus in re legatarii habuerit, eam legando jus illud remisisse creditur. *l.* 45. §. *ult. l.* 71. §. *pen. ff. de legat.* 1. Obst. *l.* 66. §. 6. *ff. de legat.* 2. Resp. ibi Cujacius & alii pro *propter* legunt *præter*. (XXIX.)

9. Res commerciis hominum exemptas quod spectat, illæ si legatæ sint, nec res nec æstimatio debetur. §. 4. *Inst. h. t.* licèt sub conditione legatæ essent, eâque pendente cœpissent esse in commercio. *arg.* §. 2. *in fin. Inst. de inutil. stipul. l.* 34. §. 2. *de contrah. empt.* excepto tigno juncto, quod, dum junctum, est extra commercium; & tamen rectè legatum creditur sub conditione, si eâ pendente desinat junctum esse. *l.* 41. §. 2. *ff. de legat.* 1. Quòd si res in hæredis quidem, at non in legatarii commercio sit, nec tunc debebitur vel res vel ejus æstimatio; secùs, si in legatarii, non hæredis, sit commercio: quo casu subsistit legatum. *l.* 49. §. 2. 3. *ff. de legat.* 2. *arg. l.* 34. *ff. de verb. oblig.* Nec dictis obstat *l.* 40. *l.* 114. §. 5. *ff. de legat.* 1. *l.* 11. §. 16. *ff. de legat.* 3. cum ibi res quidem fuerint in commercio, sed tales, quas legatarius aut fideicommissarius ob corpòris vitium aliudve impedimentum capere vel possidere non poterat. (XXX, XXXI, XXXII.)

 10. Quòd

10. Quod si sæpius res eadem legata sit, si quidem corpus sit, semel tantùm debetur. *l.* 54. §. 1. *ff. de leg.* 1. sin quantitas, sæpius præstanda est, si modò diversis scripturis sit legata; si verò scripturâ eâdem, non nisi semel in dubio debetur. *d. l.* 34. §. 3. *de leg.* 1. junct. *l.* 12. *ff. de probat.* (XXXIV.)

11. Cæterùm relinqui possunt legata vel purè vel sub conditione; non tamen eorum præstatio in arbitrium hæredis conferri potest. *l.* 43. §. *pen. ff. de legat.* 1. (excepto casu. *l.* 46. *ff. de fideicom. libert.*) nisi tanquam viri boni arbitrium consideretur. *l.* 11. §. 7. *ff. de legat.* 3. In legatarii verò ipsius arbitrium conferri legatum nihil impedit; quo casu conditionale est legatum, nempe, si legatarius suam voluntatem declaraverit. *l.* 65. §. 1. *ff. de legat.* 1. *l.* 69. *ff. de condit. & demonstrat.* In tertii arbitrium non rectè confertur, nisi tacitè tanquam in conditionem. *l.* 52. *ff. de condit. & demonstrat. d. l.* 43. §. *pen. ff. de leg.* 1. Obst. *l.* 1. *ff. de legat.* 2. Resp. comparantur ibi hæc duo, *si voluerit*, & *si ascenderit*, in eo, quod utrobique sit arbitrium; at non in eo, quod utroque casu legatum valeret. (XXXVI.)

12. Relinquuntur autem legata testamentis, ac jure novo etiam codicillis & ab intestato. Ad eaque petenda tres actiones legatario proditæ, puta, rei vindicatio propter fictum dominium, quod rectâ viâ à defuncto ad legatarium transit. *l.* 64. *ff. de furtis.* actio personalis ex testamento, ex quasi contractu; & actio hypothecaria ex legali hypotheca legatariis in bona defuncti competente. §. 2. *Inst. h. t.* Quibus legatarius agit contra eos, quos defunctus legati præstatione oneraverit. Quòd si plures onerati sint, pro rei quidem individuæ præstatione singuli in solidum conveniuntur. *l.* 11. §. 23. *ff. de leg.* 3. pro portione verò hæreditaria, si res sit dividua; nisi nomina propria singulorum hæredum oneratorum repetita sint, quo casu viriles singuli præstare tenentur legati partes. *l.* 124. *ff. de legat.* 1. Obst. *l.* 54. §. *ult. ff. de legat.* 1. *l.* 17. *ff. de duob. reis.* Resp. verba illa, *si omnes nominati sint*, vel *omnes dare damnati*, non id volunt, quod propria singulorum nomina expressa fuerint, sed, quòd omnes onerati fuerint, & generali *hæredum* appellatione nominati ad legatum præstandum: *nominare* enim non semper est *nomine proprio nominare. arg. l.* 3. §. 5. *ff. de injust. rupt. irrit.* (XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XL, XLI, XLII, XLIII, XLIV, XLV. LVI, LVII.)

13. Quòd si hæres unus, velut ex asse hæres, ab initio oneratus sit, & in posteriore testamenti parte ei cohæres detur, primus

primus tamen integra legata solus præstat; idemque est, si quis sciens duos sibi ab intestato vel ex jure prætorio successuros, unum ex his tantùm fideicommisso oneraverit. *l.* 40. *de legat.* 3. secus quàm obtineret, si quis credens, unum tantùm sibi successurum, eundem oneraverit, nam si adhuc alius ex jure prætorio aliove modo succedat unà cum onerato, pro rata tantùm parte quâ oneratus cum effectu hæres est, præstat legata dividua, sic ut reliquæ legati partes corruant, aut si rei individuæ præstatione oneratus sit, nihil præstat, exceptis libertatibus. *l.* 77. §. 29. *ff. de legat.* 3. *l. pen. ff. de codicillis.* (XLVI, XLVII.)

14. Quibus autem casibus plures legatis onerati sunt pro hæreditaria vel virili portione, unius inopia cæteros non gravat. *l.* 33. *ff. de legat.* 2. nisi res individua legata sit, ad quam singulos hæredes in solidum teneri, ante dictum, ex *l.* 11. §. 23. *ff. de legat.* 2. (XLVI.)

15. His verò actionibus non ipsæ tantùm petuntur res legatæ, sed & earum accessiones, ut & usuræ à tempore moræ. *l.* 44. §. 4. *ff. de legat.* 1. *l.* 34. *ff. de usuris.* Obst. *l.* 1. 2. *C. de usuris & fruct. legat. l.* 40. *ff. de acquir. rer. domin.* Resp. leges illæ minus dicunt, & aliunde supplendæ sunt: non enim in illis negatur, fructus ante litem contestatam ex mora deberi. Quin imo præstandi etiam fructus percipiendi, quos vel hæres vel legatarius honestè potuisset percipere. *l.* 39. §. 1. *ff. de legat.* 1. junct. *l.* 5. *C. de rei vind. l.* 1. §. 1. *C. de pet. hæred.* (XLVIII.)

16. Cæterùm pro rebus legatis pecunia invito legatario offerri nequit, nec vicissim pro pecunia legata res aliæ: licèt nulla in hæreditate inveniatur pecunia *l.* 12. *ff. de leg.* 2. excepto eo, cui pars bonorum legata est, veluti, quarta, sexta; hæredi enim eo casu electio datur, utrùm legatario res, an æstimationem præstare malit; imo ad rerum individuarum, quæ in hæreditate sunt, æstimationem tenetur. *l.* 26. §. *ult. ff. de legat.* 1. (XLIX.)

17. Quòd si res legata perierit, si quidem casu, nec res nec æstimatio præstanda est: sin culpâ hæredis, licèt levissimâ, æstimatio debetur. *l.* 26. §. 1. *l.* 47. §. *pen. ff. de legat.* 1. Sed si pars tantùm legatæ rei extincta sit, pars altera, quæ superest, adhuc solvenda est, modò non sit accessoria. §. 17. *Inst. h. t. l.* 22. *de legat.* Ubi tamen sola mutata est rei legatæ forma, firmum nihilominus manet legatum, nisi aliunde constet aut probabile sit, mutatam esse testatoris voluntatem: proinde,

proinde, si ex lana legata vestis sit facta; vel areæ legatæ domus sit imposita, vel ex auri massa legata confectum sit poculum, & vestis & domus cum area, & poculum debetur. *l.* 44. §. 2. 3. 4. *ff. de legat.* 1. *l.* 88. §. *ult. ff. de legat.* 3. Obst. *l.* 79. §. *pen. ff. de legat.* 3. Resp. peti non poterat area legata, tanquam area, sed tanquam domus; area enim esse desierat. Obst. *l.* 88. *pr. &* §. 1. *ff. de legat.* 3. Resp. intelligi potest de lana vel materia nondum ad vestem vel navim faciendam præparata; quamvis & dici possit, in hisce maximè esse quæstionem voluntatis testatoris, sic ut *d. l.* 88. *pr. & d. l.* 79. §. *pen.* accipi possit de casu quo non duravit testatoris voluntas. (L, LI, LII, LIII, LIV, LV.)

18. Potest autem vel uni res legari, vel pluribus res eadem; quo casu conjuncti dicuntur; ex quibus uno deficiente, sæpe fit, ut ejus portio reliquis accrescat. Et jure quidem veteri in legatis vindicationis jus accrescendi locum sibi vindicabat; at non ita in damnationis legato; eò quòd hæres dare damnatus singulis divisim dare damnatus videbatur. *l.* 7. *ff. de leg.* 2. Ulpian. *tit.* 24. §. 12. 13. cujus prisci juris vestigia adhuc in Pandectis supersunt. (LIX.)

19. Jure verò novo, sublatâ legatorum differentiâ, inter re quidem conjunctos, & re ac verbis simul, jus accrescendi locum habet; idque ex probabili voluntate testatoris, dum singulis rem sine parte dedit, adeò ut concursu demum partes fiant ex quadam necessitate, in quantum duo concurrentes ad eandem rem nequeunt singuli totam capere per rerum naturam. §. 8. *Inst. h. t. l. un.* §. 11. *C. de caduc. tollend.* At inter verbis tantùm conjunctos jus accrescendi cessare, verius: cum partes iis ab initio testator dederit; ut probabile non sit testatorem voluisse, ut uno deficiente ex collegatariis alter totum caperet. *arg. l.* 80. *ff. de legat.* 3. *l.* 1. *l.* 11. *ff. de usufr. accresc.* Obst. *l.* 89. *de legat* 3. ubi verbis conjuncti in fine *l.* dicuntur potiores esse re conjunctis. Resp. verbis conjuncti ibi potiores sunt, quia licèt ab initio verbis tantùm conjuncti essent, ex postfacto tamen inceperunt & re conjuncti esse, adeòque tanquam duplici conjunctione juncti præferuntur illis, qui re tantùm conjuncti erant, etenim in hac formula, quâ casus. *l.* 89. *in fin.* continetur, *primo & secundo fundum Cornelianum æquis partibus do lego, eundem fundum tertio do lego*, primus & secundus ab initio verbis tantùm conjuncti fiunt postea re quoque conjuncti, dum tertius primo & secundo jungitur re; quod colligi potest *arg. l.* 41. *ff. de legat.* 2. ubi

Mævius

Mævius & Sejus ab initio nullo modo conjuncti erant; nec re, quia pro partibus res singulis legabatur; nec verbis, quia diversis orationibus: sed Mævio & Sejo jungebatur Titius; qui quia duobus prioribus re junctus erat, inde factum est, ut & priores Mævius ac Sejus inter se cœperint re conjuncti esse; & ex eo fundamento Mævius primus cum Titio tertio ad portionem Seji deficientis jure accrescendi conjunctus admittitur. Obstat etiam *l.* 16. §. *ult. ff. de legat.* 1. Resp. cum Titio & posthumo æquis partibus res legatur, partium expressio conditionem tacitam in se habet, *si posthumus nascitur*; ac proinde, non nato posthumo, alter totum legatum habet, nec ei res pro parte sed in solidum potius ab initio legata creditur. *arg. l.* 5. §. *ult. l.* 6. 7. *ff. de reb. dub.* (LX, LXI, LXII.)

20. *Moribus.* Si unus ex uncia, alter ex undecim unciis institutus sit, & fundus his duobus sit à testatore legatus, æquales in fundo partes deberi volunt. Possunt autem & ædibus juncta hodie legari, quatenus ea detrahi moribus aut legibus municipalibus non est interdictum. Quòd si testator domum legaverit, cum nullam haberet, ea aliunde per hæredem emenda est & præstanda, pro dignitate, affectione & necessitudine legatarii, eo fere modo, quo id in alimentis sine quantitate relictis jure Romano obtinet. Cæterùm jus accrescendi, uti inter cohæredes, sic & inter collegatarios, non habet locum, nisi quatenus fluit ex verisimili testatoris voluntate.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 37. *de legatis. tit.* 42. *de fideicommiss. tit.* 43. *commun. de legatis & fideicommiss. tit.* 47. *de usur. & fruct. legator. tit.* 48. *de incert. person.*

LIBER XXXIII.

TIT. I.

De Annuis & Menstruis Legatis.

1. SI annuum vel menstruum quid relictum sit, non unum, sed plura legata sunt; sic ut primi quidem anni legatum purum sit, & dies ejus statim à morte testatoris cedat. *l.* 12. §. 3. *ff. quando dies legat. ced.* annorum verò sequentium legata sint conditionalia, *si vivat legatarius*; utpote quo

quo extincto, nihil ultra debetur. *l.* 4. *ff. h. t.* secus quàm in contractibus receptum est, §. 3. *Inst. de verb. obl. l.* 16. §. 1. *ff. eod.* uti & in iis annuis vel menstruis, quæ collegio, civitati, &c. relicta sunt; quibus casibus debentur perpetuò. *l.* 6. *l.* 20. §. 1. *ff. h. t.* Obst. finitur usus fructus civitati relictus centum annis. *l.* 56. *ff. de usufr.* Resp. in usufructu id ita obtinet, ne, si usus fructus perpetuo duraret, proprietas inutilis esset proprietario, quod non metuendum in annuo legato, cum eo regulariter non soleant consumi omnes rei fructus. (I, II, III, IV, V, VII.)

2. Si quantitas legato annuo non sit adjecta, id dandum, quod solitus erat dare testator; de quo si non constet, pro dignitate & conditione personæ annuum præstandum est. *l.* 14. *ff. h. t.* Quòd si testator dixerit *centum do lego Attiæ donec nupserit.* nec addiderit, *in annos singulos*; annua tamen centum legata videntur. *l.* 17. *ff. h. t.* (IV.)

3. Cæterùm annui legati præscriptio non fit in totum, sed tantùm respectu anni cujusque separatim, sic ut annorum triginta petitio supersit, & tantùm præscripti censeantur anni trigesimum excedentes. *arg. l.* 7. §. 4. 6. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *ann.* (X.)

4. Cum legato verò annuo non confundendum quod annuâ, bimâ, trimâ die præstandum est, tale enim unum tantùm & purum legatum est; cujus solutionem solummodo voluit testator dividere; cujusque dies statim cedit; sic ut, moriente legatario ante solutionem, legatum ad hæredes ejus transeat. *l.* 26. §. 2. *ff. quand. dies legat. ced. arg. l.* 3. *ff. h. t.* (IX, X, XI, XII, XIII.)

TIT. II.

De Usu & Usufructu & reditu & habitatione & operis per Legatum vel Fideicommissum datis.

1. NOn modò proprietas, sed & usus fructus & usus legari potest omnium rerum quæ sunt in commercio, non tamen itineris aut alterius servitutis realis. *l.* 1. *ff. h. t.* sed si id factum sit, contra hæredem actio datur, ut patiatur legatarium ire, agere, &c. quamdiu vivit. *d. l.* 1. (I.)

2. Legatum autem usus fructûs unum tantùm est, non multiplex,

tiplex, nisi alternis annis usus fructus legetur. *l.* 13. *ff. h. t.* & legato omnium bonorum usufructu, etiam legatus censetur usus fructus eorum, quæ sunt in credito. *l.* 37. *ff. h. t.* at non earum rerum, quas testator ex fidei commisso post mortem suam extraneis restituere rogatus est. *arg. l. ult.* §. 3. *C. commun. de legat.* Cætera ad usumfructum & reliquas servitutes pertinentia, libro 7. tractata sunt.

3. Reditu legato, legata videtur annalis præstatio quarundam rerum ex rebus hæreditariis. *l.* 38. *ff. h. t.* qui, si relictus sit civitati, ad ludos illic illicitos celebrandos, ad alios similes ludos licitos transferendus est. *l.* 16. *ff. h. t.* (II, III, IV, V.)

Tit. III.

De Servitute Legata.

1. Servitus realis non omnibus legari potest, sed solis illis, qui vicina habent prædia, ex natura servitutum, de qua *libr.* 8. actum. Et si plures sint hæredes servitutis legato onerati, singuli eam in solidum præstare tenentur, tanquam individuam. *l. ult. ff. h. t.* Quòd si alternis legetur annis, non multiplex, sed unum est legatum. *l.* 13. *ff. de usu & usuf. leg.*

2. Cedit autem hujus legati dies statim à morte testatoris, cùm nuspiam excipiatur à regula, quæ dictat, legati puri diem statim à morte testatoris cedere, nec ratio sit eadem in reali servitute, quæ in personali. *arg. l. un.* §. 6. *C. de caduc. toll.* Obst. *l.* 19 §. 1. *ff. quemadm. servit. amitt.* Resp. fit ibi mentio aditæ hæreditatis, non, quasi tunc demum dies cederet, sed, quia ante aditam hæreditatem is, cui servitus legata est, eam petere non poterat; & ideo servitutis præscriptio demum ab adita hæreditate inchoari dicitur, cùm agere non valentibus non currat præscriptio. Obst. *l. ult. ff. commun. præd. tam urb. quam rust.* Resp. ibi casus singularis est, ne alioquin unus ex sociis ibi prædio communi videatur servitutem imposuisse, contra *l.* 2. *ff. de servitut.* (I.)

Tit. IV.

De Dote Prælegata.

1. Dotis prælegatum, quo maritus uxori suæ dotem relegat, utilius est actione de dote, §. 15. *Inst. de legat.* tùm propter commodum repræsentationis, tùm quia cessant omnia

omnia dotis restitutionem in totum vel pro parte impedientia. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* (I, II, V.)

2. Si dos prælegata sit, cùm non esset marito numerata, vel data quidem sed restituta, vel denique casu perierit cùm esset inæstimata, si quidem nulla quantitas aut corpus expressum sit, inutile legatum est: sin quantitas aut res tanquam dotalis sit designata, subsistit. *l.* 1. §. 5. 6. 7. *l.* 9. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* §. 15. *Inst. de legat.* adde casum *l. pen. ff. h. t.* & *l. un.* §. 3. *C. de rei uxor. act.* (III, IV.)

3. Quatenùs autem plus est in prælegato dotis, quàm verè datum erat, eatenùs fideicommisso mulier gravari potest. *l.* 1. §. 13. *ff. h. t.* Obst. *l.* 77. §. 12. *de legat.* 2. Resp. sub generali quidem fideicommisso dos non continebitur, quod tantùm vult *d. l.* sed id non impedit, quo minùs maritus specialiter etiam de dote fideicommittat. (VI.)

TIT. V.

De Optione vel Electione Legata.

1. Optione legatâ, optimum legatarius optare potest. *l.* 9. §. 1. *ff. de dolo.* & generaliter legatâ servorum optione tres optabit. *l.* 1. *ff. h. t.* idque post aditam hæreditatem. *l.* 16. *ff. h. t.* per se, non per procuratorem. *l.* 77. *ff. de R. J.* junct. *l.* 123. *ff. eod.* Obst. *l. pen. ff. h. t.* Resp. ibi mater non ut procuratrix, sed ex testatoris voluntate optat. Si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem moriatur legatarius, legatum jure novo ad hæredes transmittit; qui si in eligendo dissentiant, sorte dirimitur cujus electioni standum sit; idemque obtinet si pluribus legatariis legata sit unius rei optio. *l. fin. C. commun. de legat.* §. 23. *Inst. de legat.* Post optionem verò factam mutare non licèt. *l.* 20. *ff. h. t.* nisi justa causa subsit. *l.* 2. 3. 4. 5. 10. 16. *ff. h. t.* (I, II, III, IV, VIII.)

2. Si legata fuerit res per tertium pro legatario optanda, eo nolente vel non valente optare, in subsidium ipse legatarius optare potest; non tamen optimam. *l. ult.* §. 1. *C. commun. de legat.* (V.)

3. Optionis legato simile in quibusdam, non in omnibus, est legatum generis. Legatur autem vel corpus in genere, vel quantitas (de qua tit. seq.) Si corpus, si quidem certos illud à natura terminos habeat, ut servus, bos, equus; legatario competit electio, ita ut non optimum sed medium is possit eligere. §. 22. *Inst. de legat.* *l.* 37. *ff. de legat.* 1. licèt olim

in

in legatis damnationis hæredi, in legatis vindicationis legatario electio data fuerit. Quòd si testator nullum tale corpus legatum, puta servum, equum, &c. habeat, hæredis erit aliunde id redimere & præstare, atque ita implere legatum generis. *arg. l.* 45. §. 1. *ff. de legat.* 1. *l.* 3. *ff. de trit. vino vel oleo legat.* Si verò corpus in genere legatum nullos certos à natura terminos habeat, quos non posset excedere, veluti domus aut fundus, inutile legatum erit, quoties nullum tale corpus testator reliquerit. *l.* 71. *ff. de legat.* 1. sin plura hujusmodi corpora in hæreditate sint, hæredis erit electio. *arg. l.* 37. §. 1. *ff. de legat.* 1. sic ut in *d. l.* 71. pro *quam vellet* legendum magis sit, *quam vellent*, vel *voluerint* ex Haloandri editione. (VI.)

4. Si res duæ alternativè legatæ sint, libera legatario ex alternativis est electio. *l.* 34. §. *pen. ff. de legat.* 1. excepto casu *l.* 43. §. *ult. ff. de legat.* 2. (VII.)

TIT VI.

De Tritico, Vino vel Oleo Legato.

1. Vino legato, non debetur acetum, nisi testator id vini loco habuerit. *l.* 9. *ff. h. t.* adde *l.* 9. §. *ult. ff. de contrah. empt.* legato vino veteri, in dubio intelligitur & anni superioris vinum. *l.* 9. §. *ult. l.* 10. *l.* 11. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Si vinum & cæteræ res fungibiles sine quantitate legentur, id omne debetur quod testatoris fuit, unà cum vasis quibus continetur, non item doliis; sed si nihil penes eum inveniatur, inutile est legatum. *l.* 3. §. 1. *l.* 7. *ff. h. t.* Quòd si quantitas certa rei fungibilis legato relicta sit, ea præstanda est, nisi impossibile contineat. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* ut tamen hæredis sit electio, cujus qualitatis rem dare velit, cum sola quantitas sine qualitate designata est. *l.* 4. *ff. h. t.* (III.)

3. Si testator vini aut frumenti certam quantitatem ex certo fundo legaverit, si quidem semel eam tantùm præstari voluerit, contentus tenetur legatarius eâ quantitate, quæ in eo fundo nata fuerit, nec hæres id quod quantitati legatæ deest, aliunde coëmere aut supplere cogitur. *l.* 5. *ff. h. t.* nisi testator personæ conjunctæ legaverit. *l.* 26. *ff. quand. dies legat. ced.* Sin sæpius eam dari testator voluerit, tota præstanda est, saltem quatenùs unius anni ubertas alterius anni sterilitatem supplere potest; non tamen aliunde coëmendum quod deest. *l.* 13. *ff. h. t. l.* 17. §. 1. *ff. de annuis legat.* nisi fundus demonstra-

monstrationis causâ tantùm adjectus sit, quo casu quantitas integra quocumque modo præstanda est. *l.* 12. *ff. de alim. legat.* (IV.)

TIT. VII.

De instructo vel instrumento Legato.

1. INstrumentum dicitur apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus possessio exerceri nequit *l.* 12. *pr. ff. h. t.* sub quo tamen & instrumentum instrumenti continetur. *l.* 12. §. 6. *ff. h. t.* (I.)

2. Cæterùm, legato *Fundo instructo*, duo principalia videntur legata, alterum fundi cum instrumentis ejus, alterum instrumentorum patrisf. quæ ille in prædio habuit, ut esset instructior, velut suppellex, aurum, argentum, vinum, frumentum, medicamenta ad usum, non venalia aut custodiæ causâ ibi reposita. *l.* 12. §. 27. *& seqq. ff. h. t.* At si *fundus cum instrumento* legetur, ipsius tantùm fundi, (non patrisf.) instrumenta videntur comprehensa, qualia, quæ fructuum quærendorum, cogendorum, conservandorumque gratiâ parata sunt, *l.* 8. *ff. h. t.* Atque hinc est, quod, fundo pereunte vel alienato, simul quidem corruat legatum instrumentorum ad fundum pertinentium sive *fundus instructus* sive *fundus cum instrumento* legatus sit. §. 17. *Inst. de legat.* neutiquam autem legatum instrumentorum patrisf. quæ sub legato fundi instructi, at non sub legato fundi cum instrumento comprehensa erant: ac de hisce patrisf. instrumentis intelligenda verba, finalia. *l.* 5. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Quòd si simpliciter fundus legatus sit, sola debentur affixa & inædificata, non item dotes prædiorum, stramenta, boves aratores &c. nisi fundus legatus sit *ut optimus maximusque l.* 2. §. 1. *l.* 21. 22. *ff. h. t.* Sed si fundum leget testator cum omnibus, quæ ibi sunt merces etiam venales legasse creditur, secus in usufructu legato *l.* 32. §. 1. *ff. de usu & usuf. leg.*) ut & vina, quæ in doliis remanserunt, cùm pretium eorum non esset solutum *l.* 27. §. 3. *ff. h. t.* nisi ex circumstantiis appareat, testatorem ad fundi accessoria & instrumenta tantùm respexisse; de quo casu fortè intelligenda *l.* 44. *l.* 92. *in fin. ff. de legat.* 3. (IV.)

TIT.

TIT. VIII.

De Peculio legato.

1. SI servus cum peculio legetur, servo mortuo vel manumisso, peculii legatum corruit *l.* 1. 2. 3. *ff. h. t.* ut tamen, legato servo, non censeatur in dubio simul legatum ejus peculium, sic ut id exprimendum sit *l.* 24. *ff. h. t.* excepto casu *l.* 6. §. 2. *ff. h.t.* Augmentum autem & decrementum peculii vivo testatore contingens cedit legatario; quòd verò post mortem testatoris accedit, lucro aut damno hæredis est; nisi vel ipsi servo manumisso legatum sit peculium, vel augmentum accesserit ex ipsis rebus peculiaribus. *l.* 8. §. 8. *ff. h. t.* (I, II, III.)

TIT. IX.

De Penu Legata.

1. SUb penu continentur omnia, quæ esui potuique familiæ servorum, & jumentorum comparata sunt, cum vasis sine quibus haberi, & lignis, carbonibus aliisque, sine quibus parari penus nequit *l.* 3. *passim ff. h. t.* Medicamenta tamen penûs appellatione non veniunt. *l.* 5. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Si penus legata sit, & in casum moræ pecunia, etiam post moram hæres liberari potest penum dando, quamdiu lis non est contestata. *l.* 1. *ff. h. t.* (IV.)

TIT. X.

De Supellectile Legata.

1. SUpellex, cujus etymologiam exhibet. *l.* 7. *ff. h. t.* est domesticum patrisfamilias instrumentum, quod nec auro nec argento nec vesti annumeratur. *l.* 1. *ff. h. t.* Si tamen testator vas aliquod argenteum suppellectilis loco habuerit, id quoque ei, cui suppellex legata est, debebitur. *l.* 3. §. *ult. l.* 8. *l.* 9. §. 1. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Ceterùm, an supellectili quid annumerandum sit nec ne, ex patris familias destinatione multum pendet: quâ ratione culcitræ quandoque supellectili adscribuntur. *l.* 3. *ff. h. t.* nonnunquam vesti *l.* 25. §. 7. *ff. de auro, arg. legat.* (III.)

LIBER

LIBER XXXIV.

Tit. I.

De alimentis vel cibariis Legatis.

1. CIbariis ſolus continetur cibus *l.* 21. *ff. h. t.* at alimentis præter cibaria veſtitus quoque & habitatio comprehenditur; non ſumptus in ſtudia, niſi aliud teſtator ſenſerit. *l.* 6. 7. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 6. §. 5. *ff. de Carbon. edict.* Reſp. non dicuntur ibi ſumptus in ſtudia ſub alimentis contineri, ſed tutoris officio aut prætoris decreto præſtari. Solvenda autem alimenta eâ ſpecie & quantitate, quâ relicta ſunt; quæ ſi expreſſa non ſit, id dandum quod teſtator dare ſolitus, ſi nec de eo conſtet, pro legatarii conditione. *l. pen. ff. h. t.* (I, II, III, IV, V, VI.)

2. Singularia in hoc legato ſunt, quòd etiam incapaci alimenta relinqui poſſint *l.* 11. *ff. h. t.* & ſi alicui ad pubertatem relicta ſint, maſculis ad annum decimum octavum, fœminis ad decimum quartum ſint præſtanda *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* inſuper, quod ad hæredes legatarii non tranſeant; licèt hæredes hæredis obligati maneant ad ea ſolvenda, quamdiu vivit legatarius *l.* 8. §. 10. *ff. de tranſact.* quòdque de iis non liceat tranſigere ſine decreto, ut dictum. *tit. de tranſact.* (IV, VII.)

3. Legato autem fundo alimentorum nomine, ipſa fundi proprietas legata cenſetur. *l.* 4. *l. pen. in fin. ff. h. t.*

Tit. II.

De auro, argento, mundo, ornamentis, unguentis, veſte vel veſtimentis & ſtatuis Legatis.

1. AUro vel argento legato continetur & factum & infectum, at non pecunia numerata. *l.* 19. *pr. ff. h. t.* Sub auro facto legato comprehenditur etiam quod cœptum eſt fabricari, *l.* 19. §. 11. *ff. h. t.* unà cum gemmis auro incluſis. *l.* 19. §. 13 *ff. h. t.* non tamen nummi, niſi evidens ſit voluntas teſtatoris. *l.* 27. §. 1. *ff. h. t.* (I.)

2. Si quis *suum aurum* legaverit, non continetur quod est in credito. *l.* 27. §. 2. *ff. h. t.* nec illud quod post factum testamentum est acquisitum. *l.* 7. *ff. h. t.* nisi sit accessorium. *arg.* §. 19. *Inst. de legat.* Interim omne quod testator tempore facti testamenti habebat, debetur, licèt non addiderit notam universalitatis, *omne* suum aurum: idemque in vestibus aliisque legatis obtinet. *l.* 8. *ff. h. t. arg. l.* 7. *ff. de trit. vin. ol. leg.* Obst. *l.* 25. §. 6. *ff. h. t.* Resp. dicitur intelligi vestis, quam testator in suos usus habuit, ad exclusionem vestium venalium, adeòque adhuc omnis vestis in usum testatoris parata debetur. (II, III, IV.)

3. Mundus, est quo mulier fit mundior. Ornamentum dicitur, quod ad nullam aliam rem, quàm corporis ornandi causâ paratum est. Unguenta, quæ ad unguendum valetudinis aut voluptatis causâ parata sunt. *l.* 25. §. 10. *& seqq. ff. h. t.* (V, VI, VII, VIII)

4. Vestes sunt, quibus corpus tegitur, lineæ, laneæ, sericæ, bombycinæ, induendi, incumbendi, injiciendi causâ paratæ. *l.* 23. §. 1. *ff. h. t.* & vel viriles sunt, vel muliebres, vel communes, vel pueriles, vel familiares *l.* 22. §. 2. *& seqq. ff. h. t.* (IX.)

5. Quæ verò virilis, quæ muliebris sit vestis, ex usu & voluntate testatoris æstimandum est. *l.* 33. *ff. h. t.* Obst. *l.* 110. §. 1. *ff. de verb. oblig.* Resp. aliud obtinet in stipulatione quæ ex duorum voluntate dependet; unde non tam considerandum, quâ veste promissor abusus sit, quàm potius, quæ verè virilis sit, at legatum vestium ex solius testatoris voluntate pendet. Cæterùm mitræ quandoque ad vestem muliebrem referuntur. *l.* 23. §. 2. *ff. h. t.* quandoque ad ornamenta. *l.* 23. §. 10. *l.* 26, *ff. h. t.* prout vel magis tegendi, vel magis ornandi gratiâ paratæ fuerint. *d. ll.* (X, XI.)

6. Statuis legatis debentur & ea, quæ statuis postmodum adjecta sunt. *l.* 14. *ff. h. t.* statuis tamen legatis non debentur eæ, quæ domibus affixæ sunt, cùm magis sint accessoriæ domuum, & quasi pars earum. *l.* 12. §. 23. *ff. de instr. vel instrum. leg.* Obst. statuæ *non sunt ædium l. pen. ff. V. S.* Resp. id est non sunt instrumenta ædium. *d. l.* 12. §. 23. (XII.)

TIT.

Tit. III.

De Liberatione Legata.

1. Liberatio seu remissio debiti legatur vel in totum vel pro parte, ad tempus vel in perpetuum. *l.* 7. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* quo modo in perpetuum legata videtur, si hæres prohibeatur à Titio petere. *l.* 15. *ff. h. t.* secùs, si prohibeatur vivo Titio petere. *l.* 20. *ff. h. t.* Legatur & liberatio vel expresè, vel tacitè dum chirographum legatur. *l.* 3. *ff. h. t.* non item pignus, quo casu solum remissum creditur pignoris vinculum. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Effectus liberationis legatæ est, quod debitor non modò exceptione tutus sit, sed & actione ex testamento petere possit, se acceptilatione liberari. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* vel si solverit, indebiti condictione repetere. *l.* 26. §. 7. *ff. de condict. indeb.* modò solverit post mortem testatoris, non ante. *l.* 21. *ff. h. t.* nisi alia appareat mens testatoris. *l.* 11. §. 13. *ff. de legat.* 3. Obst. *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* Resp. verba illa, *utrumque solutum repetere non posse*, eò pertinent, ut probet JCtus, patri qui non habet in peculio, & marito qui non est solvendo, rectè tamen legari liberationem, quia debitores sunt: quod ut evincat, ait, eos *solutum repetere non posse* sc. si liberatio non fuisset legata, (III, V, VI, VII.)

3. Legatâ verò liberatione, remissæ tantùm videntur actiones in personam; non item in rem, quibus non ut debitor, sed ut possessor fortè conveniri poterat. *l.* 28. §. 4. *ff. h. t.* junct. *l.* 18. §. 1. *ff. de acceptil.* Obst. *l. ult.* §. 2. *ff. h. t.* Resp. legendum ibi, *nihil proponi cur pecunia &c.* deletâ particulâ *non.* Quòd si debitori principali legata sit liberatio, fidejussor quoque liberatur; at non vice versâ, *l.* 2. *ff. h. t.*

4. Potest & debitor legare creditori suo quod debet, modò plus sit in legato quàm in debito. §. 14. *Inst. de legat.* veluti si purè legetur, quod sub conditione erat debitum; sic ut legatum subsistat, etiamsi vivo testatore conditio extiterit. *d.* §. 14. Obst. *l.* 82. *ff. de legat.* 2. Resp. vel inutile ibi dicitur legatum quantum ad effectum: vel dissensus fuit veterum Jurisc. quem Justinianus sustulit in *d.* §. 14. Quin imo & quod purè debetur ex stipulatu, rectè legatur; quia quantum ad usurarum obligationem ex mora plus est in legato, unde illæ debentur, quàm in stipulatione, in qua usuræ non incipiunt ex mora currere. *l.* 28. §. 1. *ff. de legat.* 1. Et si debitor exceptione se tueri possit,

possit, legando debitum censetur eam remisisse *d. l.* 28. *pr. ff. de legat.* I. (VIII.)

5. Si quis quantitatem debens, simpliciter quantitatem leget, nec adjiciat se eam debere, in dubio compensare voluisse non præsumitur. *l.* 85. *ff. de legat.* 2. *l.* 4. *ff. de dot. collat. l.* 16. *C. de legat.* nisi circumstantiæ aliud suadeant; uti id contingit in casu *l.* 34. §. 5. *ff. de legat.* 2. & *l.* 22. §. 3. *ff. solut. matrim.* (IX.)

6. Quòd si legetur quasi debitum, cùm debitum non esset, demonstratio falsa non vitiat legatum, modò certa quantitas aut corpus exprimatur. *l.* 25. *ff. h. t. l.* 18. *ff. de auro, argento &c. leg.* (VIII.)

7. *Moribus.* Si liberatio legata sit, legatarius implorat judicis officium, qui vocato hærede & causâ cognitâ pronunciat nihil deberi, & hæredi perpetuum imponit silentium.

TIT. IV.

De adimendis vel transferendis Legatis.

1. ADimuntur legata vel expresse vel tacitè. Expressè, *veluti quod Titio legavi, non do non lego.* Quòd si duobus quis Titiis legaverit, deinde uni legatum ademerit, nec appareat de quo Titio senserit; si quidem separatim duobus Titiis legaverit, neutri ademptum creditur. *l.* 3. §. 7. *ff. h. t.* sin conjunctim; utrique censetur ademisse testator; de quo casu accipienda *l.* 10. *in med. pr. ff. de reb. dub.* (I, II, III.)

2. Tacitè adimuntur variis modis, puta, deletione, *l.* 16. *ff. h. t.* Alienatione voluntariâ rei legatæ, non necessaria. *l.* 11. §. 12. *ff. de legat.* 3. *l.* 18. *ff. h. t* §. 12. *Inst. de legat.* adeo ut si postea testator redimat rem alienatam, in dubio tamen non reviviscat legatum. *l.* 15. *ff. h. t.* Insuper inimicitiis capitalibus inter testatorem & legatarium, si reconciliatio non intervenerit. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* uti &, si testator rem, quam legaverat, ipse inter vivos legatario præstiterit *l.* 22. *ff. de legat.* 2. nisi alternativè legasset Stichum aut Pamphilum, deinde Stichum legatario inter vivos donasset, eo enim casu Pamphilus adhuc ex legato peti posset. *l.* 84. §. 11. *ff. de legat.* I. (V, VI, IX, X.)

3. Quid, quòd & tacitè legata adimuntur, dum transferuntur, vel de persona in personam, vel de re in rem, vel de casu in casum. §. 1. *Inst. h. t. l.* 6. *ff. h. t.* (VII, VIII.)

4. Non tamen legatum extinguitur, si legatarius post mor-

tem testatoris rem testatoris sub conditione sibi legatam emat ab hærede, pendente conditione; æstimationem enim consequi poterit, sive sciens sive ignorans eam sibi legatam emerit, *arg.* §. 6. *Inst. de legat.* *l.* 34. §. 7. *ff. de legat.* 1. *l.* 45. §. 1. *ff. de leg.* 2. licèt in eo sit inter scientem & ignorantem differentia, quod legatarius ignoranter emens etiam actione ex emto possit pretium repetere ab hærede venditore, non is qui sciens emit. *l.* 29. *ff. de act. emt.* Obst. *l* 84. §. 5. *ff. de leg.* 1. ubi ignorantis fit mentio. Resp. agitur ibi de legato puro, stultus autem fuerit, qui sciens emit rem purè legatam, quam statim consequi potest ex causa legati. (XI.)

5. Sic nec ademtum videtur legatum; si testator rem leget Titio, & eam jubeat restitui Sempronio, mox iterum Sempronio adimat, Titio enim adhuc debetur. *l.* 60. *ff. de legat.* 2. *arg. l.* 38. §. 6. *ff. de legat.* 3. Obst. *l. pen.* §. 1. *ff. h. t.* Resp. legendum, *nihil proponi cur* non *ad matrem*, additâ negatione. (XII.)

TIT. V.

De rebus dubiis.

1. SI dubium planè sit, quid testator voluerit, nihil debetur. *l.* 4. *ff. h. t.* ut nec debetur, si testator planè aliud dixerit aut scripserit, quàm voluit. *l.* 3. *ff. h. t.* *l.* 4. *ff. de legat.* 1. *l.* 7. §. 2. *ff. de suppell. legat.* De cætero, quantùm fieri potest, interpretatione juvandæ sunt ultimæ voluntates, ut magis valeant quàm pereant, idque secundùm id quod probabile est testatorem voluisse. *l.* 12. 21. 24. *ff. h. t.* licèt à propria vocis significatione recedendum foret, & minùs propria admittenda. *arg. l.* 3. §. *ult. ff. de suppell. legat.* (I, IV.)

2. Circa mortem autem sæpe dubium, quis prior perierit, si plures uno naufragio, ruinâ, incendio extincti sint: quales tamen in dubio præsumuntur omnes simul periisse. *l.* 8. 16. 17. *ff. h. t.* nisi favor patroni vel fideicommissi aliud exigat. Vide *l* 9. §. 2. *ff. h. t.* *l.* 17. §. *pen. ff. ad Senatusc. Trebell.* vel ætas aliud suadeat aut ordo mortalitatis: quâ ratione pater aut mater filio impuberi, pubes verò filius patri aut matri supervixisse creditur. *l.* 22. 23. *ff. h. t.* (II, III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 38. *de verbor. & rer. signif.*

TIT.

TIT. VI.

De his, quæ pœnæ causâ relinquuntur.

1. POEnæ causâ relinqui dicitur, quod hæredis coërcendi gratiâ relinquitur, ut, vel ne quid faciat, & si contrafecerit, legatum præstet §. *ult. Inst. de legat.* Hujusmodi verò legatum olim invalidum erat, hodiè valet ut conditionale, nisi probrosum quid aut impossibile hæredi injunctum sit, quo casu inutile est legatum, ne alioquin contingeret, hæredem puniri dum à probro abstinet. §. *ult. Inst. h. t. l. un. C. h. t.* (I, II.)

2. Potuit tamen & olim testator hæredem damnare ad aliquid dandum aut faciendum, & in casum, quo non dedisset aut fecisset, pœnam ei imponere præstandam eidem, cui quid dari fierive voluerat, quo firmior esset voluntas: nec hæc species incidebat in legatum pœnæ causâ, quippe quo testator nihil disponens principaliter, sed simpliciter præcipiens hæredi pœnam imponebat. Exempla sunt in *l.* 1. *ff. de penu legat. l.* 1. §. 8. *ff. ad leg. Falcid. l.* 6. *l.* 27. *ff. de condit. & demonstr.* (III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 41. *de his quæ pœna nomine, &c.*

TIT. VII.

De Regula Catoniana.

1. REgula Catoniana dictat, illud quod ab initio non valet, tractu temporis non posse convalescere. *l.* 1. *ff. h. t.* & locum habet in legatis puris, non conditionalibus, aut iis quorum dies demum cedit aditâ hæreditate. *l.* 3. 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 1. *in fin. ff. h. t.* Resp. si distinctio, seu duo puncta ponantur post *alienaveris*, & ita verba, *si eum vivo testatore alienaveris* accipiantur ut à testatore prolata, legatum erit conditionale; atque ita nulla difficultas est. (I, II.)

TIT. VIII.

De his quæ pro non scriptis habentur.

1. PRo non scriptis habita olim caduca erant vel in causa caduci, & hæc fisco cedebant; at hodiè penes hæredem aut substitutum aut collegatarium remanent. *l. un.* §. 2. 3. 4. *C. de caduc. tollend.* Qualia sunt, quæ relicta ei, qui non est in

rerum natura, vel ante cessionem diei legati mortuus est, & quæ legi nequeunt, aut servo pœnæ sunt relicta extra alimentorum causam *l.* 2. 3 4. *ff. h. t. d. l. un* §. 2. 3. 4. denique & ea, quæ quis in testamento sibi vel suis adscripsit licèt maritus aut miles sit, vel servus jubente domino sibi libertatem adscripserit. *l.* 4. 5. 6 *C. de his qui sibi adscrib. in testamento.* ut tamen miles & servus à falsi pœna excusentur. *d. ll.* (I, II, III, IV.)

2. Quòd si incapaci quid relictum sit, si quidem palam, velut testamento, pro non scripto est, & penes hæredem manet: *arg. l.* 3. *pr. ff. de jure fisci.* Sin clam, alterius fidei commissum sit, fisco cedit. *l.* 10. *ff. de his, quæ ut indig. l.* 103. *ff. de legat.* I.

3. *Moribus.* Licèt id, quod quis sibi adscripsit, non debeatur, tamen pœna falsi contra adscribentem sibi non obtinet.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 51. *de caducis tollendis libr.* 9. *tit.* 23. *de his qui sibi adscribunt in testam.*

Tit. IX.

De his quæ ut indignis auferuntur.

1. INdignis ablata fisco vindicantur cum suo onere. *l.* 12. *l.* 16. §. *ult. ff. h. t.* exceptis casibus in *l.* 5. §. 2. *ff. h. t. l.* 2. §. *ult. ff. ad. Senatusc. Tertullian.* Indignus autem quis esse potest multis modis, puta, si testatorem prohibuerit vel coegerit testari, aut mortem ejus non fuerit ultus, de quibus alibi. Adhæc, si statûs controversiam testatori moverit; si palam ei maledixerit & infaustas voces adversùs eum jactaverit; *l.* 9. §. 1. 2. *ff. h. t.* si eum ob crimen detulerit. *l.* 1. *ff. h. t.* si quis contra leges uxorem duxerit, & ab ea marito quid relictum sit. *l.* 2. *ff. h. t.* si adulter adulteræ vel miles focariæ quid reliquerit. *l.* 13. 14. *ff. h. t. l.* 2. *de donat. inter vir, & uxor.* si testamentum dixerit falsum aut inofficiosum *l.* 5. *pr.* & §. 1. *ff. h. t. l.* 8. *C. h. t. l.* 8. §. 14. *ff. de inoff. testam.* non item si dixerit testamentum non jure factum. *l.* 5. §. 2. *l.* 24. *ff. h. t.* (I, II, III, IV, V, X, XI.)

2. Maximè indignus est, qui testatorem occidit, aut id egit, ut per negligentiam moreretur. *l.* 3. *ff. h. t.* Quòd si lethaliter testatorem vulneraverit, & is aliquandiu supervixerit, ut revocare relicta potuerit, nec tamen revocaverit; nihilominùs indignus videtur relictis, cùm lex ipsa adimat. *arg. l.* 15. *ff. ad Senatusc. Silan.* Obst. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. de adimend. vel transfer. legat.* Resp. ex solo testatoris silentio non potest præsumi

ſumi reconciliatio, quæ tamen in *d. ll.* interveniſſe dicitur. Obſt. donatio revocanda eſt. *l.* 1. *l. ult. C. de revocand. donat.* Reſp. donatio firmior eſt, & jus donanti jam quæſitum; non ita hæredi vel legatario, dum vivit teſtator, ut diverſa ſit ratio. (VI, VII, VIII.)

3. *Morbus.* Ea quæ indignis relicta ſunt, non cedunt regulariter fiſco, exceptis iis, quæ exulibus relinquuntur; ſed penes hæredem potius remanent, aut ſi actu inter vivos donata ſint ad donantem revertuntur. Indignus autem non cenſetur hodiè, qui teſtamentum dixit falſum, ſi in ejus probatione deficiat.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit.* 35. *de his, quib. ut indignis hæred. aufertur.*

LIBER XXXV.

TIT. I.

De Conditionibus & demonſtrationibus & cauſis & modis eorum quæ in Teſtamento ſcribuntur.

1. DE conditionibus plura *libero* 28. *tit.* 7. dicta ſunt; quibus nonnulla hìc addenda. Poteſt vel una conditio adſcribi, vel plures; & hæ vel conjunctim vel disjunctim. Si conjunctim, omnes implendæ; ſin disjunctim, unam impleri ſufficit tum in inſtitutione tum in legatis. §. *pen. Inſt. de hæred. inſtit.*

2. Quòd ſi plures conditiones diverſis teſtamenti partibus adſcriptæ ſint, ſi quidem hæredi, quæcunque priùs extiterit, faciet ut teneat defuncti voluntas. *l.* 17. *ff. de condit. inſtit.* ſin adſcriptæ fuerint legatario, noviſſima implenda eſt, cùm noviſſima ſcriptura ſpectetur in legatis: uti in datis libertatibus ſpectatur ea, quæ leviſſima eſt & ſervo facilior *l.* 87. 88. *ff. h. t. arg. l. 6. in fin. ff. de adim. legat.* (*tit. de condit. Inſtit.* XXIX.)

3. Si filiof. aut ſervo inſtituto ſit adſcripta conditio, poſſunt illi eam ſine patris aut domini juſſu implere; cùm poſt implementum adhuc liberum ſit patri vel domino jubere vel non jubere ut adeant; atque ita nullum ipſis fiat præjudicium. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 25. *ff. de condit. inſtit.* Reſp. vel delenda

da particula, *non*, vel dicendum; ſervum ſine juſſu domini implere non poſſe, ita ut inde domino fieret præjudicium. (*tit. de condit. Inſt.* XXIV.)

4. Cæterùm conditiones plerumque ſpecificè implendæ ſunt, non per æquivalens. *arg. l.* 11. §. *ult. ff. de legat.* 3. niſi conditio ſe habet ut medium & via ad finem ulteriorem. *arg. l.* 11. *ff. de legat.* 3. *l.* 3. *C. de inſtit. & ſubſtit.* (*tit. de condit. Inſtit.* XXV.)

5. Impleri autem poſſunt quovis tempore, niſi aliud teſtator voluerit. *l.* 10. *ff. h. t.* ſi tamen impletæ jam fuerint tempore facti teſtamenti, aut id ignoravit teſtator, & debentur relicta. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* aut ſcivit, eoque caſu iterum, expectandus conditionis eventus; niſi amplius quam ſemel exiſtere nequeat, quo caſu relicta ſtatim præſtanda forent. *l.* 11. *ff. h. t.* (*tit. de condit. Inſt.* XXVI, XXVII.)

6. Non tamen expectandum conditionis implementum, cùm ea conſiſtit in non faciendo, veluti, cum Titio legantur centum, ſi in Capitolium non aſcenderit: tunc enim percipere poteſt legatum præſtitâ cautione Mutianâ de non aſcendendo, datis fidejuſſoribus aut præſtito jurejurando cum hypotheca bonorum. *l.* 7. 18. *ff. h. t.* junct. *Nov.* 22. *c.* 44. qualis cautio & tunc locum ſibi vindicat, cùm vir uxori vel uxor viro quid relinquit ſub conditione viduitatis, *d. nov.* 22. *c.* 43. 44. licèt anteriori jure in tali caſu aliud ſervatum ſit. Vide *l.* 22. 64. *ff. h. t. l.* 14. *ff. de legat.* 3. *l.* 1. 2. 3 *C. de indicta viduit. & lege Jul. miſc.* Eſtque hæc cautio præſtanda illis, ad quos deficiente conditione res pertineret, etiam hæredibus ab inteſtato. *arg. d. l.* 18. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 4. §. 1. *ff. de condit. inſt.* Reſp. ponendi ſunt termini habiles, quando ſc. nullus exiſtit ab inteſtato hæres; aliàs enim impoſſibilis non foret conditio. Obſt. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* Reſp. ibi non cavendum. Quia maritus non poterat contra conditionem facere & dotem petere, dum ſolus hæres eſt; ut caſus ſingularis ſit. (*tit. de condit. Inſtit.* VI, VII, VIII.)

7. Explicandæ autem conditiones juxta id quod probabile eſt teſtatorem cogitaſſe. *l.* 19. *ff. h. t.* Hinc ſi maritus uxori leget, *ſi illa quandocumque liberos habuerit*, non cenſetur impleta conditio, ſi ex alio quàm marito legante liberos ſuſceperit. *l.* 25. *ff. h. t.* arg. *l.* 61. 62. *ff. h. t.* Obſt. *l. pen. ff. de uſuris.* Reſp. intelligi poteſt de filio poſthumo ex eodem marito concepto. (*tit. de condit. inſtit.* XXIX.)

8. Demonſtratio eſt peculiaris rei vel perſonæ deſcriptio; quæ

quæ, si falsa sit, non nocet legato, modò aliter de voluntate constet. §. 29. *Inst. de legatis.* nisi vel in nomine appellativo vel in cognatione erratum sit. *l.* 4 *ff. de legat.* 1. *l.* 5. *C. de testamentis.* aut ipsa res legata non appareat, quo casu non tam falsa demonstratio est, quàm potiùs nulla, utpote rei non extantis; quæ proinde deberi nequit. *l.* 1. §. 7. *ff. de dote præleg.* *l.* 75. §. 1. *ff. de legat.* 1. (II, III, IV, V, VII, VIII.)

9. Quòd si testator ita legaverit, *vestem, quæ mea erit cùm moriar*, conditio magis est quàm demonstratio *l.* 6. *ff. de legat.* 1. *l.* 85. *ff. de legat.* 3. Obst. *l.* 34. §. *ult. ff. de auro, argento &c. legat.* Resp. lectio corrupta est, & pro *& demonstrationem legati & argumentum* legendum videtur, *& decrementum legati & augmentum*; verbum sanè *argumenti* ibi usum habere nequit, suadentque hanc lectionem verba sequentia. (VI.)

10. Causa est, quæ testatorem ad legandum movet, & legatum antecedit: quæ si falsa sit, legatum non vitiat, licèt testator eam falsam esse ignoraverit, §. 31. *Inst. de legatis.* nisi hæres probet, testatorem non fuisse legaturum, si falsam esse causam scivisset. *l.* 72. §. 6. *ff. h. t.* aut causa conditionaliter vel de futuro concepta sit. *d.* §. 30. (IX, X, XI.)

11. Modus est adjectio indicans, quid defunctus post legatum acceptum fieri velit; veluti *ut monumentum exstruat &c.* & facit legatum purum, nec impedit legati transmissionem ad hæredes, legatario post testatorem moriente. arg. *l.* 109. *ff. h. t. l.* 2. *C. de his quæ sub modo*, sed de implendo post acceptum legatum modo præstanda est cautio. *l.* 40. §. *ult. l.* 80. *ff. h. t.* & si impletus non fuerit, legatum resolvitur. arg. *l.* 17. §. 2. *ff. de manumiss. testam.* (XII, XIII.)

12. Si modus generaliter adjectus sit, implendus est secundùm dignitatem & substantiam defuncti. *l.* 27. *ff. h. t.* Si impleri nequeat juxta præscriptum testatoris, implendus saltem erit per aliud simile & æquivalens. *l.* 16. *ff. de usu & usufr. legat.* Quòd si implementum modi contineat utilitatem tertii, dum legatum relictum est ut alteri quid detur vel fiat, hic poterit modi implementum petere, vel ut ex causa fideicommissi, *l.* 2. *C. de his quæ sub modo*, abrogatâ *l.* 92. *ff. h. t.* & *l.* 114. §. 8. *ff. de legat.* 1. quarum legum occasione in transitu observandum, patrem non potuisse cogi modo ordinario ad filium emancipandum, *d. l.* 114. §. 8. extra ordinem tamen coactum fuisse *d. l.* 92. quæ harum legum conciliatio est. (XII, XIII.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 46. *de condit. insertis &c. tit.* 44. *de falsa causa adjecta leg. tit.* 45. *de his quæ sub modo relinq. tit.* 40. *de indict. viduitate & leg. Jul. misc. toll.*

TIT. II.

Ad Legem Falcidiam.

1. LEgandi licentia, quæ ex *l. 12. tab.* erat liberrima, per legem Furiam ac Voconiam, tandemque per legem Falcidiam coarctata fuit. *pr. Inst. h. t.* Quâ lege cautum, ne testator ultra dodrantem bonorum leget; pars quarta penes hæredem remaneat; quam si ei testator non reliquerit, vi tamen hujus legis retinere ac deducere potest; aut si integra legata facti errore jam solverit, condictione indebiti repetere. *l. 9. C. h. t.* aliquando vindicare. *l. 26. ff. h. t.* Estque hæc lex introducta tum in favorem testatoris, ne periret ejus voluntas hæreditate non aditâ. *pr. Inst. h. t.* tum in gratiam hæredis, ne sine lucro adeat. *l. 71. ff. h. t.* tum etiam in legatariorum utilitatem, quibus consultius est percipere legata diminuta, quàm iis in universum carêre non aditâ hæreditate. *arg. §. pen. in fin. Inst. h. t.* (I, II, III, XXXI.)

2. Habet autem locum Falcidiæ detractio in legatis ac fideicommissis particularibus ex testamento vel ab intestato relictis, & mortis causâ donationibus, ac iis, quæ fiunt inter virum & uxorem (non in cæteris inter vivos donationibus.) *l. 1. 18. ff. h. t. l. 5. 12. C. h. t.* uti & in mortis causâ capionibus, cum extraneus quid ab hærede percipit conditionis implendæ causâ, veluti ex hac Scriptura, *Titius hæres esto, si trecentos octoginta dederit Sempronio*, cùm in tota hæreditate essent tantùm quadringenti *l. pen. C. h. t.* (IV.)

3. Nec refert, utrùm proprietas legetur, an ususfructus; aut alimenta, aut reditus annuus: ut tamen in computando diversi inveniantur observati modi. Etenim vel æstimatum fuit, quanti annuum illud, quod alicui relictum erat, ob incertum mortis eventum vendi posset. *l. 55. ff. h. t.* vel ita ratio fuit inita, ut in legatariis, qui triginta annis minores erant annorum triginta computatio institueretur, in iis verò, qui annum trigesimum superaverant, tot anni computarentur, quot desunt annis sexaginta: ne tamen unquam minus computetur quàm quinquennium, cujuscunque ætatis, & utcumque decrepitæ, sit legatarius; & pro quantitate, quæ intra annos sic computatos præstanda foret, hæres quartam deducit, veluti ex centum aureis toto decennio præstandis (casu quo annua decem legata sunt) viginti quinque aureos. *l. 68. ff. h. t.* ita tamen ut hæres ab initio integra legata præstet sine ulla detractione,

tractione, usque ad illud tempus, quo dodrans ille deducto quadrante consumtus fuerit; quo tempore si adhuc vivat legatarius, cessabit legati præstatio tanquam ex lege Falcidia, donec totum tempus computatione superiore comprehensum elapsum fuerit. *l.* 47. *ff. h. t.* sed si legatarius, cui annuum debetur maturiùs moriatur, antequam perceperit illud quod juxta superiorem computationem ei, si vixisset, cedere debuisset, id reliquis proderit legatariis, quibus tantò minus Falcidiæ nomine deducendum est. *arg. l.* 55. *ff. h. t.* In annuis tamen civitati relictis, quorum perpetua est præstatio, id quod præstandum est consideratur tanquam usura triens, veluti, si decem annui legati sint, sors consideratur 250. & ejus portio quarta hæredi salva est eamque deducit. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* (V, VI, VII, VIII, IX.)

4. Imputantur verò in quartam ea, quæ hæres habet jure hæreditario, etiam fructus rei sub conditione legatæ, non fructus cæteri nec prælegata. *l.* 45. 76. 91. *ff. h. t.* nisi pro ea parte quâ hæres est, dùm eatenùs capiat non ut prælegatum, sed jure hæreditario. *l.* 86. *ff. h. t.* nec, quæ conditionis implendæ causâ hæres à legatariis percepit. *l.* 91. *ff. h. t.* nisi rem acceperit jam ante naturaliter defuncto debitam. *l.* 21. *ff. h. t.* junct. *l.* 1. §. 17. *ff. h. t.* aut à statu libero defuncti nummos peculiares. *l.* 44. 76. *ff. h. t.* (XXV.)

Cæterùm in Falcidia ineunda inspicitur quantitas patrimonii qualis fuit tempore mortis, sic ut augmentum & decrementum postea contingens lucro & damno hæredis sit, §. 2. *Inst. h. t.* factâ rerum hæreditariam æstimatione ex communi opinione non peculiari affectione, qui sensus est. *l.* 62. §. 1. *ff. h. t.* Deducendæ tamen prius funeris impensæ, æs alienum, pretia servorum manumissorum, & ea quæ venditionum explicandarum gratiâ erogata sunt, *l.* 72. *ff. h. t.* §. *ult. Inst. h. t.* (XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX.)

6. Detrahunt Falcidiam hæredes & eorum successores, *l.* 10. *C. h. t.* non legatarii vel fideicommissarii particulares. *l.* 47. §. 1. *ff. h. t.* nisi quatenus ipsi detractionem passi sunt. *l.* 32. §. 4. *ff. h. t.* cujus etiam respectu uti cavere tenentur hæredi, cùm legatum accipiunt, ita & à fideicommissario, cui restituunt, cautionem exigunt, si fortè plus, quàm per legem Falcidiam licuerit, legatum esse apparuerit. *l.* 1. §. 13. *l.* 5. *ff. tit. seq.* (XIX.)

7. Habenda autem Falcidiæ ratio in singulis hæredibus, ita, ut quisque partis ejus, ex qua hæres est, quartam salvam habeat

beat §. 1. *Inst. h. t.* Quòd si cohæredis deficientis portio cohæredi accrescat, cùm alter plus justo oneratus esset, alter nullo modo; vel gravata accrescit non gravatæ, eoque casu hæres ex parte accrescente quartam detrahit; vel non gravata accrescit gravatæ, atque tunc ex parte gravata quarta non deducitur. *l. 78. ff. h. t.* Si tamen aliquis pupillo cohæres sit & simul substitutus, ac pupilli pars legatis exhausta sit, cohæres ex substitutione vulgari succedens, dum sc. pupillus patri hæres nondum fuit, tanquam unus hæres integra legata præstat: sin pupillus patri hæres fuerit, & ita substitutus vi pupillaris substitutionis successerit, potest ex legatis detrahere Falcidiam, ut pupillus ipse potuisset, si vixisset. *l. 87. §. 4. ff. h. t.* Sed si ipsius substituti & cohæredis portio exhausta appareat & postea impuberi ex pupillari substitutione succedat, ita erit ineunda Falcidiæ ratio, ut ex duabus partibus, propria nempe & pupillari, quartam unam salvam habeat. *d. l. 86. §. ult. ff. h. t.* Quod & obtinebit, si portio utraque tum impuberis filii tum cohæredis simulque substituti gravata sit: substituto enim ad utramque partem vocato, ita legata omnia confunduntur, quasi unus tantùm institutus & oneratus esset. *l. 11. §. 5. l. 79. ff. h. t.* (XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV.)

8. Cessat Falcidiæ detractio, si testator expresse prohibuerit. *nov. 1. c. 2. in fin.* si hæres sciens aut juris ignorantiâ integra legata solverit. *l. 9. C. h. t. nov. 1. c. 3.* si hæres inventarium non fecerit. *l. ult. §. 12. & 14. C. de jure deliber.* si testator hæredi inter vivos quantitatem quartæ æquivalentem dederit. *l. 56. §. ult. ff. h. t.* si hæres id egerit ut fideicommissum interciderit. *l. 59. ff. h t.* ut & in legato ad pias causas. *nov. 131. c. 12.* in rebus ex hæreditate dolo subtractis per hæredem. *l. 24. ff. h. t. l. 6. ff. de his quæ ut indig.* in rebus alienari prohibitis. *auth. sed & in ea re C. h. t.* in testamento militis, quod tempore militiæ, non post missionem condidit. *l. 7. C. h. t. l. 40. ff. h. t.* adeò ut in ipsis etiam codicillis ex militari testamento dependentibus, non testamenti conditi, sed codicillorum conditorum tempus spectandum sit, an tunc miles fuerit. *l. 17. l. ult. ff. h. t.* denique in dote prælegata quatenùs verè data est. *l. 57. ff. h. t.* ut tamen detractio locum habeat respectu commodi repræsentationis & aliarum utilitatum, quæ ex dote prælegata legatario acquiruntur. *l. 1. §. 10. ff. h. t. l. 1. §. 12. ff. de dote præleg.* (XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII.)

9. *Moribus.* Falcidiæ detractionem volunt hodiè etiam tacitè

citè posse prohiberi, ac censeri prohibitam, si testator bonorum legatorum alienationem fieri prohibuerit. In ponenda autem ratione legis Falcidiæ in annuis legatis, non præcisè servanda videtur dispositio. *l.* 68. *ff. h. t.* sed magis viri boni arbitratu justum annui legati pretium pro ratione ætatis, valetudinis & aliarum circumstantiarum videtur statuendum, si nihil specialiter de tali casu inveniatur statuto cautum.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 50. *ad leg. Falcid.*

Tit III.

Si cui plus quàm per Legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur.

1. QUi emergere potest æs alienum, & legatarii, qui acceperunt legata, medio tempore fieri minùs idonei facultatibus; hinc accipientes legata cavere tenentur, se restituturos, si quid amplius quàm per legem Falcidiam licuerit, acceperint, & dolum malum abfuturum; idque datis fidejussoribus. *l.* 1. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* & omissam initio cautionis exactionem postea fieri, nihil impedit. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* (1, 11.)

2. Quidam tamen non satisdant, puta fiscus, & illi quibus alimenta minuta relicta sunt, *l.* 3. §. 4. 5. *ff. h. t.* ut & in casibus. *l.* 6. 7. *ff. h. t.* & si quis satisdederit, evanescit vis cautionis, quoties sine dolo caventis res perierit. *l.* 1. §. *ult. l.* 3. *ff. h. t.* (11.)

LIBER XXXVI.

Tit. I.

Ad Senatusconsultum Trebellianum.

1. HÆreditas vel directò relinquitur, vel per fideicommissum: unde & hæres fideicommissarius is dicitur, cui à fiduciario hærede restituta est hæreditas. Ad quam restitutionem cogi olim nemo poterat; sed postea ex Senatusconsulto Trebelliano, postquam illud cum Pegasiano confusum fuit, hæres fideicommissarius fiduciarium ad hæreditatem adeundam ac restituendam adigere potuit. Vide *pr. & §§. seqq. Inst. h. t.*

2. Relinquunt autem fideicommissa omnes, qui & testamenta facere possunt: idque vel testamento vel codicillis vel ab intestato, adhibitis ad minimum quinque testibus. *l.* 22. *C. de fideicommiss. l. ult. in fin. C. de codicillis.* Imo & sine testibus, si moriens hæredem præsentem vivâ voce fideicommisso gravet. §. *ult. Inst. h. t.* VIII, IX.)

3. Quid, quòd & tacitè nonnunquam testator creditur fideicommissum reliquisse, puta, si ita testamento caveat, *mando, tibi hæres, ne testamentum facias, donec liberos susceperis. l.* 74. *ff. h. t.* secus, si aliâ scripturâ per modum consilii id caverit. *l.* 77. §. 24. *ff. de legat.* 2. Sic quoque, si testator scripserit testamento, *se credere; se existimare, se scire, futurum esse ut hæreditas vel res Sempronio restituatur*, tacitum fideicommissum erit, si verba ad hæredem directa sint. *l.* 115. *l.* 118. *ff. de legat.* 1. non item, si ad alium, vel eum, cui restitutum iri credebat testator. *l.* 68. §. 1. *ff. de legat.* 3. *l.* 32. *pr. ff. de usufr. legat.* (X, XI.)

4. Relinqui potest fideicommisso vel tota hæreditas vel pars ejus; purè, vel ex die, vel ad diem, vel sub conditione. §. 2. 8. *Inst. h. t.* qualis sæpe hæc adjicitur, *si gravatus hæres sine liberis moriatur*, quo casu fideicommissum corruit, superstitibus liberis legitimè natis, quippe qui propriè liberorum veniunt appellatione: non item, relictis naturalibus, nisi alia ex circumstantiis colligi possit mens testatoris, est enim hæc voluntatis quæstio. *l.* 17 §. 4. *ff. h. t.* (XIII, XIV, XV, XVI.)

5. Quin imò tacitè nonnunquam conditio, *si sine liberis* subintelligitur, ex pietatis conjectura, puta, si avus nepotem liberis carentem roget, ut intra annum trigesimum moriens hæreditatem patruo restituat: non enim nepos hujusmodi in casu ad restitutionem obligatus erit, si liberis relictis moriatur. *l.* 102. *ff. de condit. & demonstr.* Qualis conjectura & tacita conditio *si sine liberis* etiam tunc locum inveniet, cùm pater naturalis filium naturalem hæredem scripsit, & jussit, ut post mortem suam restituat extraneo hæreditatem. *l.* 6. *in med. C. de Inst. & subst.* (XVII.)

6. Non tamen admittenda hæc tacita conditio, si liberi parentes institutos simpliciter rogaverint hæreditatem, restituere; eò quòd parentum gravatorum liberi ipsi fideicommittenti non descendentes sed collaterales sunt, in quibus non tanta pietatis ratio, ac proinde nec conjectura est, quanta in descendentibus. *arg. l.* 7. §. *ult. ff. si tab. test. nulla extab. l.* 15. *ff. de inoff. test.* Uti nec conjecturæ huic locus est, si pater aut avus

avus filium aut nepotem jam liberos habentem rogaverit, ut hæreditatem tertio restituat, licèt tunc illi liberi tempore mortis supersint. *arg. l. 6. in med. C. de Inst. & Subst.* verbis *nullâ liberorum ex his procreandorum adjectione habitâ.* (XVIII, XIX.)

7. Data autem olim fideicommissa plerumque incapacibus, at jure posteriori solis capacibus. *pr. Inst. h. t. l. 67. §. ult. ff. h. t.* iisque vel certis, vel incertis, veluti proximioribus agnatis, aut generaliter familiæ. *l. ult. C. de verb. signif.* quod & factum censetur, si quis prohibeat, ne res alienetur extra familiam. *l.* 38. §. 1. 2. 3. *ff. de legat.* 3. *l.* 114. §. 14. *ff. de legat.* 1. quo casu fideicommissum est perpetuum; quod tamen plerique limitatum putant per *nov* 159. ut in dubio tantùm usque ad quartam generationem fideicommissum extendatur, ac post eam res liberæ sint; secus, si manifestò constet de mente testatoris, res ulterius fideicommisso gravare volentis. Quòd si res contra prohibitionem fuerit alienata extra familiam, per proximum ex familia vindicari potest: ita tamen, ut, quamdiu vivit alienans, fructus per emtorem percipi possint. *l.* 69. §. 1. 3. *ff. de legat.* 2. (XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII.)

8. Cæterùm, qui fideicommisso gravatus est, sive institutus sit sive substitutus, sive directus sive fideicommissarius, sive civilis sive prætorius, sive ex testamento sive ab intestato hæres sit, §. 10. 11. *Inst. h. t.* hæreditatem aut partem ejus tenetur restituere eo tempore, quo testator id fieri voluerit; (nonnunquam & ante, in casu *l.* 50. *ff. h. t.*) & si simpliciter sine temporis adjectione rogatus sit, statim restituit. *l* 41. §. *ult. ff. de legat.* 3. excepto casu *l.* 19. *ff. h. t.* quia ibi filius non sibi sed patri hæreditatem acquireret, si illa statim ipsi restitueretur. Quòd si rogaretur *efficere, ut hæreditas ad Titium perveniat*, post suam demum mortem restituere tenetur, eò quòd tractus incerti temporis continetur, quod tempus incertum morte circumscribitur. *l.* 75. §. 1. *ff. h. t.* (XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII, XXXIX.)

9. Quòd si fiduciarius adire nolit, ac per consequens nec restituere, per fideicommissarium cogi potest ipse vel hæres ejus, (captis pignoribus, indictâ mulctâ, condemnatione in id quod interest, aliisque modis, quibus juxta jura communia quis ad factum cogi potest) ad id ut adeat & restituat sine ullo lucro vel damno, periculo cogentis. §. 7. *Inst. h. t. l.* 4. 5. 44. *ff. h. t.* qui, si adire coëgerit, deinceps repudiare nequit. *l.* 67. *ff. h. t.*

aut

aut si postquam adire coëgisset, mortuus fuerit sine hærede antequam ei esset facta restitutio, non id adeuntem onerabit, sed potius bona hæreditaria in usum creditorum divendenda sunt. *l.* 44. *ff. h. t.* Si tamen fiduciarius adire coactus, tempus petierit ad deliberandum, eoque elapso sponte adierit, lucri & damni particeps est, perinde ac si statim ab initio sponte adivisset. *l.* 9. §. 1. *ff. h. t.* (XL, XLI, XLII, XLIII, XLIV, XLV.)

10. Sed si gravatus sponte adeat, & per se vel alium, verbis vel facto, epistolâ vel nuncio hæreditatem restituat. *l.* 37. *ff. h. t.* quartam Trebellianicam retinere potest, quoties ultra dodrantem restituere rogatus est; adeò ut & quartæ repetitionem habeat per condictionem indebiti, si totam hæreditatem, quam accepit, errore facti restituerit. §. 7. *Inst. h. t. l.* 21. *l.* 68. §. 1. *ff. h. t.* (XXXIV, XLVII.)

11. Imputanda tamen veniunt in hanc quartam ea omnia, quæ quis habet ex judicio testatoris, sive titulo institutionis, sive legati; ut & ea quæ conditionis implendæ causâ fiduciarius accepit à cohærede vel fideicommissario, non item à legatario. *l.* 91. *ff. ad leg. Falcid.* atque ita explicanda. *l.* 30. §. 7. *ff. eod. tit.* Sed & fructus ex hæreditate percepti per fiduciarium imputandi sunt, quoties vel pendente fideicommissi conditione percepti sunt, vel ex mora fiduciarii, secus si ex mora fideicommissarii. *l.* 18. *l.* 22. §. 2. *ff. h. t.* (XLVIII, XLIX.)

12. Quòd si fructus in quartam imputandi eam excedant, non sunt restituendi; nisi percepti sint ex mora fiduciarii. *l.* 18. *ff. h. t.* vel ante aditam hæreditatem, quales hæreditatem augent. *l.* 27. §. 1. *ff. h. t.* vel fiduciarius specialiter rogatus sit & *fructus restituere l.* 18. *ff. h. t.* vel *hæreditatem cum incremento.* arg. *l.* 63. §. 4. *ff. h. t.* vel *quantacumque pecunia ex hæreditate de bonis* testatoris *ad ipsum pervenerit. l.* 32. *ff. h. t.* vel, *quicquid ex bonis supererit. l.* 3. §. 2. *ff. de usuris.* Non tamen fructus restituendi, si quis rogetur restituere *quicquid ex hæreditate supererit. l.* 58. §. *pen. ff. h. t.* ut nec, si testator dixerit, *quicquid ex hæreditate bonisve meis supererit*; eò quòd tunc *bona* idem denotant, quod *hæreditas*, cùm simul junguntur. *l.* 83. *ff. de legat.* 3. *l.* 57. *ff. h. t.* sic ut magis enixa videatur voluntas testatoris, in verbis *quantacumque pecunia ex hæreditate de bonis meis ad ipsum pervenerit*, quibus & fructuum restitutionem contineri dictum est, quàm si dixerit, *quicquid ex hæreditate bonisve meis supererit.* (XLIX, L.)

13. Quæ autem de fructibus in quartam imputandis dicta sunt, fallunt in filio fideicommisso gravato; quippe qui quartam

tam non ex fructibus, sed ipsis rebus hæreditariis debet salvam habere. *l. 6. C. h. t.* qui tamen præter hanc quartam nequit insuper deducere legitimam; utpote quæ etiam in Trebellianicam imputatur; sic ut *dodrantem* (jure novo quicquid habet supra legitimam auctam, trientem nempe vel semissem) teneatur reddere; *d. l. 6. C. h. t.* Obst. Falcidia simul & Trebellianica deduci potest. *l. 3. §. 2. ff. h. t.* Resp. id quidem ita est; sed tamen si assem consideremus, ex utraque deductione non nisi una quarta penes hæredem manet. Obst. *l. 67. ad l. Falcid.* Resp. ibi una tantùm fit deductio; legata enim inutilia non deducit, sed ipso jure retinet vitio legatarii incapacis. (LI, LII.)

14. Cessat quandoque Trebellianicæ detractio, puta, si testator eam expressè prohibuerit; quo casu si institutus adire nolit, ipse fideicommissarius jure novo adibit. *nov. 1. c. 2. in fin.* si piæ causæ fideicommissum relictum sit. *arg. nov. 131. c. 12.* si fideicommissarius iterum alteri restituere rogatus sit. *l. 47. §. 1. ff. ad leg. Falcid.* si fiduciarius coactus adiverit, qui postmodum pœnitendo nequit sibi quartam servare. *l. 4. l. 14. §. 4. ff. h. t.* Non tamen, si inventarium facere neglexerit, cùm id nec leges nec ratio dictet. (LVII, LVIII, LIX.)

15. Contra, quandoque fiduciarius solam tenetur quartam restituere, *si rogetur reddere, quod post suam mortem supererit*; sic ut & pro sola quarta teneatur cavere. *nov.* 108. si tamen plus tempore mortis supersit, id ipsum quoque restituendum est, sive ipsa pecunia aut corpora hæreditaria supersint, sive ex nummis res aliæ comparatæ sint; aut iis suos creditores fiduciarius dimiserit. *l.* 70. §. *ult. l.* 71. 72. *ff. de legat.* 2. (LIV, LV.)

16. Effectus restitutionis est, quòd onera hæreditaria pro rata ad fideicommissarium transeant, pro rata penus fiduciarium remaneant, sive de ære alieno sive de legatis præstandis quæstio sit. *l. 2. C. h. t.* Obst. *l. 1. §. ult. ff. h. t.* Resp. ibi fiduciarius non solvit legata, quia deductâ vel præceptâ certâ quantitate centum aureorum rogatus erat restituere; quales non ferunt respectu rerum præcipiendarum onera hæreditatis. §. 9. *Inst. h. t.* (LX, LXI.)

17. Quòd si bona ulteriori restitutioni sint obnoxia, alienari nequeunt, nisi ad solvendum æs alienum testatoris, vel constituendam liberis ejus congruam dotem. *l. 114. §. 14. ff. de legat. 1. nov. 39. c. 1. auth. res quæ C. commun. de legat.* & si sub conditione fideicommissum sit relictum, eâ pendente facta supra

pra

pra quadrantem alienatio irrita fit, ubi conditio extiterit, & res à possessore vindicari possunt. *l. ult.* §. 3. *C. commun. de legat.* excepto casu singulari in *l. ult.* §. *ult. ff. legat.* I. (LXII, LXIII, LIV. & seqq.)

18. *Moribus*. Filius naturalis non facit deficere conditionem si *sine liberis* fideicommisso appositam. Filius autem fideicommisso gravatus hodie deducit Legitimam & Trebellianicam, adeòque dimidiam partem totius hæreditatis sibi ab intestato debitæ.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 49. ad senatusc. Trebellian.*

TIT. II.

Quando dies Legatorum vel Fideicommissorum cedat.

1. Dies *cedere* dicitur, cùm quid incipit deberi; *venire* verò, cum quid incipit peti posse. *l.* 213. *ff. de verb. signif.*

2. In puris autem legatis dies cedit statim à morte testatoris, etiam ante aditam hæreditatem, sicut legatarius testatori superstes legatum ad hæredem suum transmittat. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* nisi tale quid legatum sit, quod legatarii morte perit; hujus enim legati dies demùm ab adita cedit hæreditate; qualis est libertas & servitutes personales. *l. un.* §. 6. *C. de caduc. tollend. l.* 2. *ff. h. t. tit. ff. quand. dies ususfr. leg. cedat.* (I.)

3. Si ex die certo legatum relictum sit, dies etiam statim à morte testatoris cedit, venit, cùm dies exstiterit, modò adita sit hæreditas; at si ex incerto die, dies demum cedit die existente. *l.* 21. *ff. h. t.* nisi dies incertus solutionis morandæ gratiâ tantùm adjectus sit, quo casu statim cedit legati dies, ut legatario ante diem moriente legati spes ad hæredes transeat. *l.* 26. §. 1. *ff. h. t. l.* 5. *C. h. t.* Et si testator voluerit præstari legatum, *cùm legatarius erit annorum quatuordecim*, aut *viginti quinque*, legatum anno demum impleto, non cepto, peti potest. *l.* 5. *C. h. t. l.* 49. *ff. de legat.* I. *l.* 48. *ff. de condit. & demonstrat.* excepto casu *l.* 74. §. I. *ff. ad Senatusc. Trebell.* propter paupertatem & verba testamenti, ut textus habet. (II.)

4. In conditionalibus legatis dies non nisi existente conditione cedit, sic ut, medio tempore moriente legatario, legatum ad hæredes ejus non transmittatur, nisi conditio habeatur pro non adjecta. *l.* 5. §. 2. 3. 4. *l.* 22. §. 1. *ff. h. t.* vel eadem sit conditio, ex qua etiam hæres scriptus est. *l.* 21. §. 1. *ff. h. t.*

vel

vel principi quid sub conditione relictum sit. *l.* 56. *ff. de legat.* 2. vel conditio non ex testamento veniat, sed ex ipsa rei natura insit, dum fortè fructus nasciturí legantur, *l.* 99. *ff. de condit. & demonstr.* (III, IV, V.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 53. *quando dies legat. vel fideic. cedit.*

TIT. III.

Ut Legatorum vel Fideicommissorum servandorum causâ caveatur.

1. LIcèt in diem vel sub conditione legata statim peti nequeant, tamen, ne medio tempore pereant inopiâ vel dolo hæredis, cautio datis fidejussoribus per hæredem præstanda est iis, quibus legatum suo tempore solvendum est; ut, quibus diebus testator dari fierive voluit, detur vel fiat, & dolum absfuturum *l.* 1. *ff. h. t.* Quòd si legatum quidem purè relictum sit, sed ejus præstatio quandam moram habeat, etiam tunc cavendum erit. *l.* 15. *ff. h. t.* veluti si duo Titii de legato contendant, dum quisque sibi legatum esse asserit; pendente enim hâc lite, utrique per hæredem præstanda est cautio. *l.* 16. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Præstanda autem hæc cautio ante litem contestatam. *l.* 1. §. 9. *ff. h. t.* Obst. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* Resp. si provocatum sit, cautio potest exigi, sed ante litem in appellatione contestatam, eo modo, quo & in prima instantia; nec videtur post sententiam petita, cùm omnis ejus vis per appellationem suspensa sit. (III.)

3. Effectus cautionis præstitæ est, quòd & hæres & fidejussor ejus conveniri possit, si suo tempore legata non fuerint soluta: nisi medio tempore hæres ab hostibus captus sit; durante enim captivitate hæredis, ne fidejussor quidem tenetur; cùm hæres nec ante captivitatem verè debuerit, pendente adhuc obligationis die; nec dum captus est, quia servus. *l.* 5. *ff. h. t.* Obst. *l.* 10. *ff. h. t.* Resp. hæreditas personæ vicem sustinens obligata erat (IV, V.)

4. Non tamen satisdat fiscus aut respublica. *l.* 1. §. 18. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* nec hæres, qui paratus est in continenti probare, nihil deberi. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* nec pater suo filiofamilias. *l.* 7. *ff. h. t.* nec denique, si testator cautionem exigi vetuerit, quo

casu etiam præstita condici potest. *l.* 1. *ff. ut in possess. legat.* (VI.)

* Adde *ex C. libr.* 6. *tit.* 54.

TIT. IV.

Ut in possessione Legatorum vel Fideicommissorum servandorum causâ esse liceat.

1. SI cautio per hæredem non præstetur, nec per legatarium steterit quo minus caveatur, prætor eum, cui cavendum est, mittit in possessionem omnium rerum hæreditariarum *l.* 1. §. 1. *l.* 13. *ff. h. t.* nec id jure novo correctum per *nov.* 53. *c.* 4. verba enim *mittitur in possessionem secundùm mensuram declarati debiti*, denotant, legatarium mitti pro consequenda mensura declarati debiti; hic finis est missionis. In bona hæredis missio non fit, nisi is per sex menses in mora fit, quo minus satisfaciat aut satisdet. *l.* 6. *C. h. t.* (I.)

2. Hâc autem missione dominium non consequitur legatarius, nec potest hæredem expellere, sed cum eo moratur. *l.* 5. *pr. &* §. 22. *ff. h. t.* & pignoris prætorii jus habet, sic ut hæres non possit res possessas in legatarii præjudicium alienare sine onere. *l.* 3. *l.* 5. *C. h. t.* Si plures sint legatarii, missus pro se non pro aliis possidet, sed postea missi idem jus habent, ac is qui primò missus est. *l.* 3. §. 2. 3. *ff. h. t.* (II, III.)

* Adde *ex Cod. lib.* 6. *tit.* 54. *ut in possess. leg. vel fideicomiss. &c.*

LIBER XXXVII.

TIT. I.

De bonorum possessionibus.

1. BOnorum possessio est jus persequendi vel retinendi patrimonii sive rei, quæ cujusque, cùm moreretur, fuit *l.* 3. §. 2. *ff. h. t.* & non corporis, sed magis juris est, sic ut possessor effectu hæres sit prætorius. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Possessio hæc vel edictalis est, quæ de plano sine causæ cognitio-

cognitione ex ipso edicto conceditur; vel decretalis, quæ prævia accuratiore causæ cognitione datur, veluti, ex Carboniano edicto; ut tamen hæc simul edictalis sit. Illa repudiari potest, hæc non item, ex ratione. *l.* 1. §. 7. *ff. de success. edict.* Est & alia possessio ordinaria, quæ ex edicto prætoris; alia extraordinaria, quæ ex legibus senatûsve consultis defertur. (III.)

3. Petunt & agnoscunt bonorum possessionem qui capaces sunt. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* simpliciter sine forma judicii aut solennitate apud quemcunque judicem. *l. ult. C. qui admitt. ad bon. possess.* non modò pro se sed & pro alio, veluti actores municipiorum, & procuratores. *l.* 3. § 4. 7. *l.* 8. *ff. h. t.* tutores pro pupillis; licèt pro pupillis repudiare nequeant, sed potius pupilli authore tutore repudient. *l.* 1. §. 2. *ff. de success. edict. l.* 8. *ff. h. t.* (IV.)

4. Petenda autem possessio à parentibus & liberis intra annum, à cæteris intra dies centum utiles à tempore scientiæ. *l.* 1. §. 12. 13. *ff. de success. edict.* & si filio infanti delata sit possessio, scientia patris filio non nocet. *l.* 3. *ff. quis ordo in bon. possess. l.* 1. *ff. de bon. possess. furios.* ipsi tamen patri nocet, quo sensu intelligenda verba, *dies cedere quibus pater scit.* in *l.* 7. §. *ult. ff. h. t.* (V.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit* 9. *qui admitt. ad bonor. possess. poss. & intra quod tempus.*

TIT. II.

Si Tabulæ Testamenti extabunt.

1. NOn potest peti bonorum possessio ex testamento, nisi tabulæ mortis tempore extiterint & legi potuerint; licèt postea eas periisse non noceat. *l. un. ff. h. t.*

TIT. III.

De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cœco, competente.

1. SI furioso, infanti, muto, surdo, & similibus competat bonorum possessio, tempus utile non currit ipsis ignorantibus, licèt curatores & tutores sciant. *l.* 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 7. §. *ult. ff. de bonor. possess.* Resp. dies, sciente tutore, ita cedunt, ut tutor ipse lapso tempore nequeat pro pupillo petere possessionem, & actione tutelæ ad id quod interest conve-

niri possit; sed ideo non impeditur pupillus, ubi & ipse major factus fuerit, bonorum possessionem petere intra tempora legitima, ex quo resciverit eam sibi delatam esse. Ne tamen, tutore vel curatore petere negligente, bona pereant, proximioribus interim possessio adjudicatur. *l.* 1. *ff. b. t.*

Tit. IV.

De bonorum possessione contra Tabulas.

1. BOnorum possessio vel ex testamento est, vel ab intestato: ex testamento rursus vel contra vel secundùm tabulas. Contra tabulas possessio locum habet in testamento patris, quo filius emancipatus est præteritus, vel ita exhæredatus, ut pro præteritione habeatur exhæredatio. *l.* 18. *ff. b. t.* uti &, si suus sit præteritus; hactenùs enim prætor ex suo edicto sustinet testamentum, in quo suus præteritus est. §. 12. *Inst. de success. ab intest.* (I.)

2. Non tamen huic possessioni locus est, si filius exhæredatus sit. *l.* 8. *ff. b. t.* ut tamen dari possit possessio litis ordinandæ gratiâ, quæ nec secundùm nec contra tabulas est. *l.* 6. §. *ult. ff. de inoff. test.* Multòque minus ei locus erit, si filius institutus sit; nisi alius sit præteritus, cujus occasione & instituto hæc possessio competeret, licèt præteritus eam repudiet. *l.* 3. §. 11. *l.* 10. §. 1. *& ult. ff. b. t.* (I, II.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 12. *de bon. poss. contra tab. quam prætor liberis pollicetur tit.* 13. *de bon. poss. contra tab. liberti &c.*

Tit. V.

De Legatis præstandis, contra Tabulas bonorum possessione petitâ.

1. PEtitâ bonorum possessione contra tabulas licèt legata corruant, quibusdam tamen personis præstanda sunt, puta liberis, parentibus primi vel ulterioris gradùs, uxori, nurui dotis nomine. *l.* 1. *pr. &* §. 1. *ff. b. t.* Et hæc solus præstat emancipatus, non suus, licet suus & emancipatus simul eodem testamento sint præteriti, & hanc bonorum possessionem petierint. *l.* 15. 17. *ff. b. t.* adde *l.* 14. *l. pen. l. ult. ff. de bon. poss. contra tab.*

Tit. VI.
De Collationibus.

1. Collatio, quæ frequentem in succeſſionibus jure etiam novo uſum invenit, eſt, quâ rem ab aſcendentibus aut eorum occaſione, ipſis adhuc vivis quæſitam, liberi ipſis ſuccedentes in commune conferunt, ut dividatur. (I.)

2. Et olim quidem ſoli emancipati, ſi ab inteſtato vel per bonorum poſſeſſionem contra tabulas ſuccederent, conferebant ſuis; non item ſui emancipatis. *l.* 1. §. 5. *l.* 2. §. 5. *ff. b. t.* at jure novo & ſui & emancipati conferunt, ſive ex teſtamento ſive ab inteſtato patri aut matri aliiſque aſcendentibus ſuccedant. *l.* 17. 19. 23. *& auth. ex teſtam. C. b. t.* Extranei verò hæredes, ut & collaterales, cum de collateralium (non aſcendentium) ſucceſſione quæſtio eſt, ad collationem non tenentur. *l. ult. C. commun. utr. judic.* (I, II, III, IV, V, VI.)

3. Fit autem collatio tempore diviſionis, quod tamen retrotrahitur ad tempus mortis teſtatoris. *l.* 6. *l.* 20. *C. b. t.* idque vel re ipsâ inferendo rem, uti eſt, etiam deterioratam, niſi culpâ aut dolo conferentis deterior ſit reddita. *l.* 1 §. 23. *l.* 2. §. 2. *ff. b. t.* vel tantò minus ex rebus cæteris capiendo; vel, ſi tempore diviſionis incertum, quid, quale, quantum conferendum ſit propter incertum acquiſitionis eventum, præſtando cautionem fidejuſſoriam aut pignoratitiam de reſtituendo pro rata eo, quod perventurum eſt. *l.* 1. §. 9. 10. 11. 12. *ff. b. t.* Quòd ſi quis ex hæredibus collationem facere detrectet, ei hæreditariæ denegantur actiones, donec conferre paratus fuerit. *l.* 1. §. 13. *ff. b. t. l.* 14. *C. b. t.* (IX, X.)

4. Cæterùm conferenda ſunt omnia profectitia, id eſt, quæ à defuncto ad ſuos aut emancipatos pervenerunt, ipſo adhuc vivente; non ea, quæ demùm quæſita poſt mortem ejus, de cujus ſucceſſione agitur, niſi fingantur retro quæſita. *l.* 1. §. 22. *l.* 2. §. 1. *ff. b. t.* nec peculium adventitium, multòque minùs caſtrenſe vel quaſi. *l. ult. C. b. t.* nec donatio ſimplex facta liberis à parentibus, niſi duobus in caſibus, expreſſis in *l. pen.* §. 1. *C. b. t.* Obſt. *l.* 13. *C. b. t.* Reſp. illa non de ſimplici donatione, ſed dote, intelligenda eſt, cùm agat de re filiæ quæſita vivo patre; ſimplex autem donatio morte demùm patris firma fit. *l.* 25. *C. de donat. inter vir & uxor.* Obſt. *l.* 17. *in fin. C. b. t.* Reſp. eſt ibi donatio ob cauſam, ut filius emancipatus ex rebus tempore emancipationis datis ſeſe exhibeat. Obſt.

conferenda, quæ in legitimam imputantur. *l. pen. pr. C. h. t.* inter quæ etiam numerantur, quæ simpliciter donata sunt. §. *ult. Inst. de inoff. test.* Resp. regula in *d. l. pen.* proposita suas patitur exceptiones, inter quas & hæc est. (XI, XII, XIII.)

5. Sumptus in studia, dignitatem, peregrinationem filiorum quod attinet, illi non conferendi. *l.* 1. §. 16. *ff. h. t. l.* 50. *ff. famil. ercifcund.* nisi sit dignitas, quæ vendi potest, veluti militia. *l. pen. C. h. t.* (licèt enim ipsa militia personæ cohæreat. *l.* 3. §. 7. *ff. de minorib.* æstimationem tamen ejus, quanti tempore mortis vendi potest, conferri leges jubent. *d. l. pen.*) vel nisi pater sumptus hosce fecerit animo repetendi vel imputandi: qualis animus præsumitur, si liberi bona habuerint adventitia: de his enim pater magis quàm de suis creditur sumptus liberis suppeditasse. *arg. l. ult. ff. de petit. hæred. l.* 5. §. 7. *ff. de agnosc. & alend. liber.* licèt in dote data pater magis de suis quàm filiæ bonis præsumatur in dubio eam constituisse, eò quòd ad dotem dandam pater jure tenetur & cogi potest, non ita ad cæteros sumptus. *l. ult. in fin. C. de dotis promiss.* (XIV, XV, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV.)

6. Cessat tamen generaliter collationis necessitas, si testator eam prohibuerit. *auth. ex testamento C. h. t.* vel si is, qui conferre deberet, abstineat ab hæreditate; modò ea quæ conferenda essent, nunc retenta non constituant inofficiosam liberalitatem in præjudicium legitimæ reliquorum descendentium. *l. ult. ff. de dotis collat.* (XXV, XXVI, XXVII, XXVIII.)

7. *Moribus.* Licèt nullæ hodie obtineant bonorum possessiones, omnesque ad hæreditatem venientes simpliciter *hæredes* appellentur; collatio tamen omninò viget, sic ut pleraque, quæ de jure Romano conferenda sunt, etiam nunc in collationem veniant; illa quoque, quæ liberis donata sunt à parentibus ad instruendam officinam aut mercaturam exercendam, aut alias similes causas.

* Adde *ex Cod. l.* 6. *tit.* 20. *de collationibus.*

TIT. VII.

De Dotis Collatione.

1. INter res conferendas etiam numeranda dos & propter nuptias donatio, olim quidem etiam adventitia. *l.* 1. §. 7. *ff. h. t.* at jure novo sola profectitia, id est, ab eo profecta, de cujus hæreditate agitur. *arg. l. ult. C. de collation.* Ut tamen illud

illud tantùm conferendum sit, quod ex dote recuperare potest; sic ut mulier, quæ dotem accepit, liberari possit inanes conferendo actiones, si ob mariti inopiam dotem recuperare nequeat: modò mulieri imputari nequeat, quòd à marito ad inopiam vergente dos non maturiùs repetita fuerit; veluti, si mulier minorennis fuerit, licèt sui juris; vel si cum majorennis esset, in patris potestate fuerit constituta, eumque, ut ageret, & dotem repeteret ob mariti inopiam, monere non destiterit, nec tamen pater repetierit, *nov.* 97. *c. ult.*

2. *Moribus.* Dotem profectitiam non tantùm cohæredibus suis filia conferre tenetur, sed & patris aut matris defunctæ conjugi superstiti, casu quo viguit statutaria bonorum inter conjuges communio, & licèt filia ad collationem dotis obligata eam inopiâ vel culpâ mariti recuperare nequeat, non tamen ideo à collatione liberatur.

TIT. VIII.

De conjungendis cum emancipato liberis ejus.

1. JUre civili filius emancipatus à nepotibus ex se genitis, & in avi potestate retentis, excludebatur quantùm ad successionem in bona avi. Sed prætor filium simul cum nepotibus ad successionem vocavit, ita ut pars dimidia filio emancipato, pars altera nepotibus ex ipso natis, quotquot fuerint, cedat, sive omnes nepotes succedant, sive quidam ex his abstineant. *l.* 1. *pr.* & §. 12. *ff. b. t.* collatis tamen priùs per filium intermedium emancipatum iis, quæ vulgò conferenda. *d. l.* 1. §. 14. *ff. b. t.*

TIT. IX.

De Ventre in possessionem mittendo.

1. SI posthumus suus sit præteritus, testamentum subsistit, donec agnatione rumpatur, interim tamen mulier prægnans ventris nomine in possessionem bonorum mariti defuncti mittitur, quasi contra tabulas, ut interim alatur: secus, si posthumus exhæredatus fuerit. *l.* 1. *pr.* §. 2. 3. *ff. b. t.* Si mulier vel prægnans ex marito defuncto vel uxor esse negetur, causâ cognitâ fit missio, quo casu possessio decretalis fit. *l.* 1. §. 14. *l.* 7. §. 1. *ff. b. t.* (1.)

2. Durante autem hâc missione curator ventri datur; datur

& bonis, plerumque unus ex illis, qui posthumo tutores dati sunt. *l.* 1. § 17. 23. *ff. b. t.* Quòd si non proximus sit posthumus, denegatur possessio, & expectatur pubertatis tempus. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* (II.)

TIT. X.

De Carboniano Edicto.

1. CArboniano edicto, sic appellato à Carbone prætore, bonorum possessio decretalis datur impuberibus, non puberibus. *l.* 3. §. 3. *ff. b. t.* quibus controversia statûs movetur, an liberi sint, delatâ in tempus pubertatis statûs controversiâ. *l.* 1. 2. *C. b. t. l.* 1. *pr. ff. h. t.* sic ut interim impubes tanquam hæres consideretur & alatur. *l.* 5. §. 2. 3. *ff. b. t.* modò impuberis nomine caveatur. *l.* 1. *C. h. t.* alioquin is qui controversiam movet, simul in possessionem mittitur, &, si caveat, solus administrat. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* neutro verò satisdante, curator bonis datur. (I, IV.)

2. Non aliter tamen in tempus pubertatis defertur mota pupillo statûs controversia, quàm si id pupillo expediat. *l.* 3. §. 5. *ff. b. t.* Uti nec differtur, sed potius ipsa denegatur possessio, si appareat, possessionem peti per calumniam; quod & tunc fieri creditur, cum contra matrem impuberis judicatum fuerit, eam uxorem non fuisse. *l.* 1. §. *ult. ff. b. t.* non enim in tempus pubertatis differtur mota matri controversia. *d. l.* 1. §. *ult. ff. b. t.* Obst. *l.* 1. *C. b. t. l.* 8. *ff. de ventre in poss. mitt.* Resp. in *d. l.* 1. controversia matri simul & filio facta erat; & in *d. l.* 8. non differtur quæstio in tempus pubertatis, sed partûs editi. Quamvis de cætero victoria vel condemnatio matris revera non prosit vel noceat pupillo, quo minùs is pubes factus controversiam adhuc vel moveat vel patiatur. *l.* 3. §. 6. *ff. b. t.* (II.)

3. Potest autem peti hæc possessio ex Carboniano edicto, non modò contra, sed & secundùm tabulas, & ab intestato. *l.* 3. §. 2. *l* 6. §. 2. *ff. b. t.* (III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 17. *de Carboniano edicto.*

TIT. XI.

De bonorum possessione secundùm Tabulas.

1. SI nullus contra tabulas bonorum possessionem petat, secundùm tabulas ea peti potest. *l.* 2. *pr. ff. b. t.* per eos, qui

qui instituti sunt aut substituti testamento scripto. *l.* 1. §. 2. 3. 4. *ff. b. t.* imo & nuncupativo. *l.* 8. *in fin. ff. b. t.* modò prætor sua inveniat solennia, licèt alia desint. *l.* 12. *ff. de injust. rupt. irrit. test.* modò etiam mortis tempore tabulæ exstiterint ac sint novissimæ. *l.* 1. §. 1. *& seqq. ff. h. t.* Si duabus tabulis simul signatis diversi hæredes scripti sint, omnes possessionem obtinebunt. *l.* 1. §. 6. *ff. b. t.* exempla hujus possessionis occurrunt in *l.* 12. 17. *ff. de injust. rupt. irrit. l.* 11. §. 2. *ff. b. t.* §. 6. *Inst. quib. mod. test. infirmant.* Licèt quandoque generaliter ad omnes hæredes hæc possessio extendatur. Vide *l.* 6. *ff. b. t.* §. 3. *Inst. de bonor. possess.*

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 11. *de bon. poss. sec. tab.*

Tit. XII.

Si quis à Parente manumissus sit.

1. SI pater sponte & gratis filium contractâ fiduciâ emancipaverit, & ab eo sit in testamento præteritus, habet bonorum possessionem contra tabulas, usque ad legitimam; nisi turpis persona sit instituta, quo casu totam consequeretur hæreditatem. *l.* 3. *ff. b. t.* Habet & querelam inofficiosi cum hac possessione concurrentem. *l.* 1. §. *ult. ff. b. t.*

2. Denegatur tamen patri hæc possessio, si invitus vel acceptâ ante vel post emancipationem ob id pecuniâ, filium de potestate demiserit. *l.* 1. §. 3. *l. ult. ff. b. t.* vel si filius cœperit militare. *l.* 1. §. 4. *ff. b. t.*

Tit. XIII.

De bonorum possessione ex Testamento Militis.

1. EX testamentis militum, ut & eorum, qui in hostico mortui, si jure militari testati sint, remigum etiam militibus assimilatorum, datur bonorum possessio secundùm tabulas, licèt prætor ibi sua non inveniat solennia. *l. un. ff. b. t.* non contra tabulas, quia ea hæreditatis non datur, quales tamen sunt, qui à milite sunt silentio præteriti; quippe quorum præteritio tacitam includit exhæredationem. §. 6. *Inst. de exhær. liber.*

Tit.

Tit. XIV.

De Jure Patronatûs.

1. JUs patronatûs est, quod quis ex manumissione servi in personam & bona manumissi consequitur. Cujus varii effectus sunt, puta, quod libertus patrono obsequia & operas debeat, & patronus liberto succedat multis casibus, de quibus *tit. seqq.* Insuper quod patronus libertum possit ob ingratitudinem in servitutem revocare. *l. 5. ff. h. t.* nisi malit, ut aliter coërceatur. *l. 7. §. 1. ff. h. t.* (I, II.)

2. Amittitur jus patronatus remissione patroni, vel si is liberto egeno alimenta denegaverit. *l. 5. in fin. ff. h. t.* fortè &, si libertum jurejurando adegerit, *ne uxorem ducat*, aut libertam, *ne nubat. l. 6. pr. & §. ult. ff. h. t.* ubi pro *permittitur*, legendum *perimitur*. (III.)

*Adde *ex Cod. lib. 6. tit. 4. de bon. libertor. & jure patronatûs.*

Tit. XV.

De obsequiis Parentibus & Patrono præstandis.

1. LIberis & libertis sanctam semper & honestam oportet esse parentis patronique personam. *l. 9. ff. h. t.* honorem proinde ipsis debent & reverentiam ac obsequia: unde nec sine venia eos in jus vocare, nec actione famosâ convenire liberi libertique possunt, licèt per procuratorem se defenderent; nec denique condemnatos excutere ultra quàm facere possunt. *l. 2. l. 5. §. ult. l. 6. 7. pr. & §. 1. ff. h. t.* sed potius egenos tenentur alere, ut dictum *tit. de agnos. & alend. liber.*

LIBER XXXVIII.

Tit. I.

De Operis Libertorum.

1. OPeræ libertorum sunt diurnum officium. *l. 1. ff. h. t.* & vel officiales sunt, quæ in officio consistunt, veluti, comitando, salutando, assurgando, &c. vel

vel artificiales, quæ in artificio, fortè pictorio, fabrili, &c. consistunt. Et officiales quidem debentur, licèt non sint promissæ; adeòque præstitæ condici nequeunt ut indebitæ. *l.* 26. §. 12. *ff. de condict. indeb.* nec ad hæredes extraneos transeunt, & soli patrono debentur. *l.* 6. *l.* 9. *ff. b. t.* Artificiales verò non debentur, nisi promissæ; alioquin præstitæ condici possunt. *d. l.* 26. §. 12. & promissæ ad hæredes transeunt. *l.* 6. *l. ult. ff. h. t.* ac jubente patrono etiam extraneis præstandæ. *l.* 9. *ff. h. t.* idque sumptibus patroni, si aliàs se exhibere nequeat libertus ex quæstu suo; alioquin sumptibus ipsius liberti. Vide *l.* 18. 19. 33. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. lib.* 6. *tit.* 3. *de operis libertorum.*

TIT II.

De bonis Libertorum.

1. PAtroni ex jure patronatûs succedunt in bona libertorum, aliter tamen jure veteri ex lege 12. *tab. ex* edictis prætorum & ex lege Papia, vide *pr. & §§. seqq. Inst. de success. libert.* aliter jure novo Justiniani, quo, si libertus centenario minor sit, patronus testamento quidem liberti excluditur; sed, eo intestato moriente, succedit, si libertus liberos non habeat. Sin centenario major sit, scriptis testamento hæredibus patronus avocat tertiam hæreditatis partem; ab intestato verò in solidum succedit, si nulli extent defuncti liberti liberi. §. *ult. Inst. de success. libert.* nisi patronus majorennis libertum capitis accusaverit, aut in servitutem voluerit revocare. *l.* 14. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 4. *de bonis libert. tit.* 13. *de bonor. poss. contra tab. liberti.*

TIT. III.

De Libertis universitatum.

1. QUod juris est libertis privatorum, id in universitatis libertis quoque obtinet. *l. un. ff. h. t. arg. l.* 16. *de verb. signif.*

TIT. IV.

De assignandis Libertis.

1. JUs patronatûs ad hæredes liberos patroni transit æqualiter. Potest tamen pater uni ex liberis in potestate retentis

tis assignare libertum testamento vel codicillis, *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* cui tunc soli jus patronatûs competit, respectu operarum & successionis: nam reverentia reliquis etiam liberis adhuc est debita. Emancipato autem filio non rectè libertus assignatur. §. 2. *Inst. h. t.* nisi *suo* simul & *emancipato* pater assignet. *l.* 9. *ff. h. t.*

TIT. V.

Si quid in fraudem Patroni factum sit.

1. SI quid in fraudem patroni libertus alienaverit, ne portionem legitimam patronus habeat, revocantur alienata actione personali Favianâ, si testatus sit libertus; Calvisianâ, si intestatus. *l.* 1. §. 26. *ff. h. t.* Quæ tamen actiones non habent locum in non acquisitis. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.* nec in alienatis inter vivos, nisi dolus liberti adsit. Planè si ultimâ voluntate sit facta alienatio, revocationi locus est, licèt nec dantis nec accipientis dolus concurrat. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

* Adde *ex Cod. lib.* 6. *tit.* 5. *si in fraud. patron. à libertis alienatio facta sit.*

TIT. VI.

Si Tabulæ Testamenti nullæ extabunt unde liberi.

1. DEficiente bonorum possessione ex testamento, locum habet ea quæ est ab intestato; quæ quadruplex est, puta, unde liberi, unde legitimi, unde cognati, unde vir & uxor: quibus ex jure veteri aliæ quatuor accedebant, sed jure medio sublatæ, puta, unde decem personæ, tanquam ex familia, unde patroni, & unde cognati extranei manumissoris. Vide §. 3. 4. *Inst. de bonor. possession.*

2. Bonorum possessio *unde liberi*, est, quâ prætor vocat liberos emancipatos, & eos qui ex his nati sunt jure repræsentationis, ad patris, non matris successionem. *arg. l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Sed hæc possessio postea utilitatis causâ etiam ad suos & adoptivos fuit translata. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t. pr. Inst. de bonor. possess.*

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 14. *unde liberi.*

TIT.

Tit. VII.

Unde Legitimi.

1. BOnorum possessio *unde legitimi* est, quam prætor dat iis, qui & jure civili ex legibus senatûsve consultis hæredes erant, fratribus nempe cæterisque agnatis secundùm gradûs prærogativam, quæ non tempore mortis sed petitæ possessionis spectatur. *l.* 1. *l.* 2. §. *ult. ff. b. t.* sic ut hæc possessio non ex necessitate introducta sit; sed potius à prætore proposita, ne interrumperet seriem successionis, quam suo edicto observaverat in *pr. Inst. de bon. possess. arg. l.* 1. §. 1. *ff. si tab. test. nullæ extab.*

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 15. *unde legitimi.*

Tit. VIII.

Unde Cognati.

1. BOnorum possessio *unde cognati*, est, quæ datur cognatis per fœmininum sexum conjunctis, vel, cum per masculos juncti essent, emancipatis; usque ad septimum gradum. §. 1. 2. 3. *ult. Inst. de success. cognat.*

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 15. *unde legitimi & unde cognati.*

Tit. IX.

De successorio Edicto.

1. OLim proximiore non volente vel impedito petere bonorum possessionem intra tempora præfinita, hæreditas caduca fisco cedebat, nec aliis gradu aut ordine sequentibus competebat; sed postea successio graduum & ordinum admissa fuit; sic ut, legitimo proximiore repudiante, remotior admittatur, &, omnibus legitimis non petentibus, cognati veniant. *l.* 1. *passim. ff. b. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 16. *de success. edicto.*

Tit. X.

De Gradibus & Affinibus.

1. COgnationis gradus tantùm sunt, non item affinitatis. *l.* 4. §. 4. *ff. b. t.* nisi impropriè, quo modo accipienda *l. ult. pr. ff. b. t.* Computantur autem gradus in linea, descendente,

cendente, ascendente, & collaterali ex numero personarum, hâc unicâ servatâ regulâ; *quot sunt personæ dempto stipite*, vel, *quot sunt generationes, tot sunt gradus*. Cæterùm cognatorum affiniumque nomina peti possunt ex *l.* 10. §. 10. *& seqq. ff. h. t.*

TIT. XI.

Unde Vir & Uxor.

1. DEficientibus cognatis, prætor conjugem superstitem ad conjugis defuncti bona admittebat per bonorum possessionem *unde vir & uxor.* cui tamen tum demum locus est, cùm verum intercesserit matrimonium, & morte, non divortio, fuerit dissolutum. *l. un. ff. h. t.* nisi fortè pars innocens post divortium adhuc videatur admittenda, ne aliàs pœna sit, ubi nullum delictum est.

* Adde *ex Cod. lib.* 6. *tit.* 18. *unde vir & uxor.*

TIT. XII.

De Veteranorum & Militum successione.

1. SI miles ex delicto militari, non communi, damnatus sit, nec testamentum fecerit, bona ejus castrensia legitimis hæredibus usque ad quintum gradum cedunt; idque ex privilegio, cum aliàs deberent fisco cedere. In bonis aliis extra castrensia id locum non habet; quippe quæ ad fiscum devolvuntur. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* Obst. legio antecedit fiscum. *l.* 2. *C. de hæred. decur.* Resp. id verum, si miles non sit condemnatus, & ita sine hærede moriatur.

TIT. XIII.

Quibus non competit bonorum possessio.

1. QUi se jure civili reddiderint indignos hæreditate, veluti cogendo, ut, vel prohibendo ne testetur moriens, aliisque multis modis, de quibus alibi; his nec bonorum possessio ex edicto prætoris datur. *l. un. ff. h. t. arg. l.* 12. §. 1. *ff. de bonor. possess.*

TIT.

TIT. XIV.

Ut ex Legibus Senatûsve Consultis bonorum possessio detur.

1. BOnorum possessio *extraordinaria est*, quæ ex legibus aut Senatusconsultis datur; qualis est ea, quæ *tit.* 12. fuit proposita circa militum successiones: ut & ea quæ ex Lege Papia patrono in dimidiam partem bonorum liberti datur. §. 1. *Inst. de success. libert.*

TIT. XV.

Quis Ordo in bonorum possessione servetur.

1. UT civilis, ita & prætoriæ successionis ordo est; juxta quem primò admittuntur possessiones ex testamento, ut primitùs contra tabulas possessio locum habeat, eâque deficiente, illa quæ est secundùm tabulas. Post has datur primo loco possessio unde liberi, deinde unde legitimi, tertiò unde cognati, & quartò unde vir & uxor. *l.* 1. *& passim h. t.*

TIT. XVI.

De suis & Legitimis Hæredibus.

1. SUccessio ab intestato olim deferebatur primo loco suis, non emancipatis, nec nepotibus ex filia. Suis deficientibus agnati vocabantur, non cognati, masculi non fœminæ, exceptis sororibus. *l.* 2. 9. 15. *Inst. de hæred. quæ ab intest.* §. 3. *Inst. de legit. agnat. success.* Sed hæc variis modis mutata legibus posterioribus, edictis, Senatusconsultis; præcipuè Tertulliano & Orphitiano.

* Adde *ex Cod. libr.* 6. *tit.* 55. *de suis & legitim. liberis tit.* 58. *de legitimis hæredib.*

TIT. XVII.

Ad Senatusconsultum Tertullianum & Orphitianum.

1. CUm mater ex lege 12. tab. liberis non succederet, Claudii constitutione omnibus prælata fuit collatera-

libus;

libus: sed id mitigavit Senatusconsultum Tertullianum temporibus Hadriani (quo non nulli D. Pium filium Hadriani adoptivum, qui patris nomen assumpsit, intelligunt) conditum. §. 2. *Inst. de Senatusc. Tertull.* quo cautum, ut mater ingenua jure trium, libertina quatuor liberorum jure gaudens in bessem succedat filio, triente agnatis relicto; quo jure si mater non gaudeat, ipsa in trientem, agnati in bessem vocantur; idque si nec pater, nec liberi, nec fratres aut sorores defuncti supersint, *tit. Inst. de Senatusc. Tert.*

2. Vicissim Orphitiano (quod Orphitio & Rufo Consulibus D. Marci temporibus conditum, *pr. Inst. ad Senatusconf. Orphit.*) constitutum; ut liberi matri succedant, exclusis omnibus agnatis. *tit. Inst. de Senatusc. Orphit.*

3. Sed jure novissimo simplicior à Justiniano proposita succedendi ratio, in *nov.* 118. idque secundùm triplicem cognationis lineam, descendentem, ascendentem, & collateralem. Affines enim quod attinet, hi sibi invicem nec veteri nec novo jure succedunt. *l.* 3. *l.* 7. *C. commun. de success.* Obst. *l.* 5. *C. eod.* Resp. casus ibi proponitur, quo amita habens privignum ex privigni patre sobolem suscepit; amitæ huic defunctæ proprius successit filius; eoque deinceps sine liberis etiam moriente, proximus ejus successor est privignus, non quâ talis, sed quâ frater consanguineus defuncti. (I, II, III, IV.)

4. Primus autem locus succedendi tribuitur lineæ descendenti; in qua qui in primo gradu constituti sunt, in capita, reliqui in stirpes succedunt jure repræsentationis: quæ repræsentatio est juris fictio, quâ gradu remotiores subintrant in locum proximioris defuncti; & in hac linea descendente in infinitum locum sibi vindicat. Nec refert, liberi sui sint an emancipati, masculi an fœminæ. *nov.* 118. *c.* 1. (V, VI, VII.)

5. Quod spectat liberos naturales & spurios, matri quidem succedunt unà cum liberis legitimè natis; nisi mater illustris sit, cui spurii non succedunt. *l.* 5. *C. ad Senatusc. Orphit.* ad patris verò successionem nullo modo vocantur, extantibus liberis legitimè natis: ut tamen, his deficientibus, naturales patris succedant in sextantem cum matre in partes viriles dividendum. *nov.* 89. *c.* 12. §. 3. Multò minus nepos naturalis succedit avo paterno, sive ex filio naturali legitimè natus sit, sive ex filio legitimè nato sit progenitus extra matrimonium. *arg. l. ult. C. de liber. natur.* (VIII, IX.)

6. Quòd si liberi legitimati sint, si quidem per subsequens matrimonium, unà cum liberis legitimis succedunt; cum omnia

omnia *suorum* jura tali legitimatione consequantur. *§. 2. Inst. de hared. qua ab intest. defer.* Si verò rescripto Principis legitimati sint eo tempore quo pater liberos alios habebat legitimè natos, patri suo non succedunt cum talibus legitimè natis; quippe in quorum præjudicium Princeps non præsumitur concessisse legitimationis beneficium. Sed si tempore legitimationis à Principe factæ nulli extiterint legitimè nati liberi, legitimati ad successionem patris admittendi videntur, etiam unà cum liberis, quos postea pater ex legitimo fortè matrimonio suscepit; non enim injuria videri potest facta liberis, qui tempore legitimationis nec nati nec concepti erant. *arg. auth. praterea, & auth. item & auth. si quis C. de liber. natural.* (x.)

7. Si nulli descendentes sint, ascendenti lineæ locus est; in qua primò vocantur, pater ac mater, & cum his fratres ac sorores germani (non consanguinei aut uterini) in capita, ac concurrentes, cum suis patruis & avo, fratrum germanorum liberi in stirpes jure repræsentationis. *nov.* 118. *c.* 2. *nov.* 127. *c.* 1. Deficiente patre & matre, fratres germani reliquis ascendentibus videntur in successione præferendi. *arg. d. nov.* 118. *c.* 2. *in med.* verbo *proximi.* Si soli sint ulterioris gradûs ascendentes gradu proximior excludit remotiorem; si gradu pares sint concurrunt; ita tamen, ut in duas partes dividatur hæreditas, & altera paternæ, altera maternæ lineæ cedat, licèt numero pares non sint qui ex matris & qui ex patris latere succedunt. *d. nov.* 118. *c.* 2. *auth. defuncto. C. ad Senatusc. Tertul.* (XI, XII, XIII, XIV, XV.)

8. Deficiente etiam lineâ ascendente, collaterales succedunt, inter quos primo loco admittuntur fratres & sorores germani, ac cum his aliorum germanorum defunctorum liberi jure repræsentationis. *nov.* 118. *c.* 3. *nov.* 127. *c.* 1. si verò nulli germani fratres sint, sed soli germanorum liberi, hos patruo defuncto in capita potius quàm in stirpes succedere, verius est; cùm nuspiam in tali casu jure novo inveniatur introductum jus repræsentationis, sed potius limitatum ad casum, quo fratrum liberi cum suis thiis concurrerent *d. nov.* 118. *c.* 3. *vers. sed & ipsis*. Quòd enim tales germanorum liberi soli existentes præferantur defuncti fratribus consanguineis & uterinis, ejus ratio non ex jure repræsentationis, sed ex duplici vinculo petenda est. Et quòd potiores sint ipsis patrui defuncti patruis, qui tamen & ipsi in tertio gradu sunt, illud itidem non tribuendum juri repræsentationis, sed potiùs, quod quemadmodum in linea recta descendentes præferuntur ascendenti-

 bus,

bus; filii patribus, licèt ambo in primo gradu sint, ita & in linea collaterali visum fuerit Legislatori, potiorem esse debere causam eorum, qui liberorum loco sunt, quales fratrum filii quam eorum, qui Parentis loco habebantur, quales patrui ejus qui defunctus est. (XVI.)

9. Deficientibus etiam germanorum filiis, consanguinei & uterini fratres promiscuè succedunt, ac cum his consanguineorum aut uterinorum liberi in stirpes; vel si hi soli sint, in capita, eo modo quo id de germanorum filiis expositum est. *d. nov.* 118. *c.* 3. & si concurrant consanguinei cum uterinis; paterna bona non cedunt consanguineis; materna uterinis; sed potius promiscuè tanquam ad unicum patrimonium concurrunt; cum in *d. nov.* 118. *c.* 3. simpliciter sine distinctione vocentur, ut proinde abrogata sit. *l.* 13 §. 2. *C. de legit. hered.* De cætero omnes deinde collaterales succedunt juxta prærogativam graduum, sive agnati sint sive cognati; ita ut proximior excludat remotiorem, & pares gradu pariter succedant. *d. nov.* 118. *c.* 3. *in fin.* (XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII.)

10. Si nec collaterales inveniantur, conjux conjugi succedit ex edicto prætoris, modò verum fuerit matrimonium, & morte dissolutum, ut dictum *tit. unde vir & uxor.* Quamvis jure novo uxor inops & indotata (non item maritus) succedat in quartam proprietatis bonorum mariti ante omnes ascendentes & collaterales, si modò liberi deficiant: liberis verò defuncti mariti superstitibus, uxor quartæ partis usumfructum habeat, si pauciores sint liberi quàm quatuor, aut portionis virilis, si plures sint quàm quatuor, proprietate liberis ipsis reservatâ. *nov.* 117. *c.* 5. abrogatâ. *nov.* 53. *c.* 6. (XXIII, XXIV, XXV.)

11. Post hos omnes fiscus succedit, tamquam in bona vacantia *tit. C. de bonis vacant.* nisi socius liberalitatis imperialis superstes sit, qui in re sibi & defuncto simul à Principe donata fisco præfertur. *l. un. C. si socius liberal. imper. sine hered.* Vel defunctus fuerit liciti ac privilegiati alicujus collegii membrum; quo casu collegium magis admittitur, quàm fiscus. *tit. C. de hered. decurion.* (XXVII, XXVIII, XXXI.)

12. *Moribus.* Liberi naturales patri non succedunt, ne in sextantem quidem, licèt liberi legitimi deficiant; sed spuriis planè similes habentur quantùm ad successionem. Naturalibus autem liberis in Hollandia ac Ultrajecti (non ita aliis multis in locis) annumerandi qui nati sunt ex sponsa impræ-

gnata,

gnata, cùm nuptiæ sponsi mortalitate non fuerunt subsecutæ; adeòque nec tales suo patri sponso succedunt ab intestato. Matri tamen tum naturales tum spurii succedunt unà cum legitimè natis juxta juris Romani decisionem. Non etiam adoptivi liberi patri adoptivo succedunt ab intestato, quippe qui magis alumnorum quàm liberorum jure apud nos censentur. Sed nec uxor viro vel vir uxori succedunt, deficientibus agnatis & cognatis, nisi, quod Ultrajecti uxor utensilia nonnulla deducere possit jure præcipui ex bonis mariti, licèt liberi existent legitimi.

De cætero Ultrajecti quidem in successionibus ab intestato maxima ex parte servatur jus Romanum; eo excepto, quod parentes suis liberis defunctis soli succedant, exclusis defuncti fratribus germanis ac consanguineis, aut uterinis, quodque ad successionem fratris defuncti deficientibus parentibus promiscuè admittantur in partes viriles & æquales, fratres consanguinei vel uterini cum germanis.

Ast in Hollandia magna ex parte juris Romani contigit mutatio: etenim olim quidem in nonnullis ejus civitatibus ac pagis vigebat jus Aesdomicum, in aliis Schabinicum: donec anno 1580. jus uniforme succedendi ab intestato introductum fuit, cùm verò juris illius dispositio in quibusdam displiceret variis civitatibus ac regionibus, in harum gratiam anno 1599. conditum fuit speciale jus seu placitum. Sic ut nunc in quibusdam Hollandiæ partibus ex politica Ordinatione anni 1580. in aliis ex peculiari placito anni 1599. successio ab intestato deferatur.

Quæ autem fuerit antiqui juris Aesdomici ac Scabinici origo, quæ dispositio; quâ ratione, quo ordine nunc descendentes, ascendentes & collaterales succedant, quo usque jus repræsentationis in linea collaterali admittatur; quæ denique civitates ac regiones jure anni 1580. utantur, quæ ex adverso regantur placito anni 1599. accuratè descriptum dedère Grotius *libr.* 2. *introduct. part.* 28. Simon van Leeuwen *Censur. Forens. part.* 1. *lib.* 3. *cap.* 16. Quæ cùm vix compendiosius exhiberi queant, ad Autores hosce lectorem remitto.

Quod si nulli intra decimum gradum cognati sint, vel cùm essent, intra annum & diem non appareant, ut hæreditatem cognati sui vindicent; fiscum in Hollandia ad eam censent admittendum licèt id dubium sit. Sed si cognati sint ex linea paterna non materna, aut vice versâ, tota hæreditas soli lineæ paternæ vel maternæ cedit, nec pars ejus dimidia fisco applicanda,

canda, quasi is in locum lineæ deficientis succederet: quod pluribus adstruit Groenew. ad *tit. C. de bon. vacant.* Quamvis Grotius *libr. 2. introd. cap.* 30. contra sentiat, illis nempe casibus quibus leges jubent, ut pars dimidia paternæ, pars altera maternæ lineæ cedat.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit.* 56. *ad Senatusc. Tertullianum. tit.* 57. *ad Senatusc. Orphitianum. tit.* 59. *communia de successionibus.*

LIBER XXXIX.

TIT. I.

De Operis novi nunciatione.

1. OPeris novi nunciatio est legitima prohibitio facta novum opus paranti, ne in opere pergat, donec de jure constiterit. Et fit vel autoritate *publicâ*, adito prætore. *l.* 16. *ff. h. t.* qui tunc ab eo, qui suo nomine nunciat, jusjurandum calumniæ exigit. *l.* 5. §. 14. *ff. h. t.* cautionem verò de rato ab eo, qui nunciat nomine procuratorio. *l.* 5. §. 18. *ff. h. t.* Vel *privatâ*, *arg. l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* idque vel verbis, vel lapilli jactu. *l.* 5. §. 10. *ff. h. t. l.* 20. §. 1. *ff. quod vi aut clam.* Sed qui per prætorem aut lapilli jactum novum opus, nunciat, possessionem retinet; qui verò nudis verbis, adversarium agnoscit possessorem. *d. l.* 5. §. 10. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Nunciare potest novum opus, tuendi quidem juris publici gratiâ quilibet ex populo. *l.* 1. §. 17. *l.* 3. §. *ult. l.* 5. §. 9. *ff. h. t.* excepto pupillo & muliere. *l.* 5. *pr. ff. h. t. arg. l.* 6. *ff. de popul. action.* privati verò juris defendendi causâ is cujus interest. *l.* 1. §. 19. *ff. h. t.* adeòque domini directi & utiles, ut & habentes jus pignoris, aut servitutis realis vel personalis, quoties quid fit, quod servituti directò obest. *l.* 1. §. 19. *l.* 3. §. 3. *l.* 9. *ff. h. t. l. un.* §. 3. 4. *ff. de remission.* alioquin servitutem habentes, eam vindicant adversùs eos, qui quid novi faciunt; aut novum opus nunciant tantùm nomine procuratorio; veluti fructuarii respectu servitutum fundo fructuario debitarum. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t. l.* 1. *ff. si usufr. petetur.* Si plures sint domini, quibus novo opere nocetur, singuli nunciare debent, cùm alter possit habere nunciandi jus, alter non item. *l.* 5. §. 6. *ff. h. t.* (III.)

3. Non tamen rectè nunciant inquilini aut coloni. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* nec pupilli sine tutoris auctoritate, quamvis pro ipsis tutor

tutor rectè nunciet. *l.* 5. *pr. l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* nec servi. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 3. *ff. quod vi aut clam.* Resp. nunciatio per servum facta nihil quidem operatur quantùm ad effectus nunciationis novi operis. *d. l.* 5. §. 1. sed tamen efficit, ut adversarius post nunciationem videatur magis vi quàm clam opus fecisse. *d. l.* 3. nec denique socius socio privatim, sed tantùm autoritate publicâ per prætorem; alioquin magis judicio communi dividundo experiundum, ne in opere cœpto pergatur, sive socius novo opere noceat communi prædio, sive obsit prædio solummodo ad alterum socium pertinenti. *l.* 3. §. 1. 2. *ff. h. t. l.* 28. *ff. commun. divid.* (IV.)

4. Nunciatur ei, qui novum opus parat, contra pristinam formam ædificando, extruendo, destruendo, mutando. *l.* 1. §. 11. 12. *ff. h. t.* non ei, qui tantùm reficit aut fulcit pristinum opus. *l.* 1. §. 13. *ff. h. t.* si pluris sint domini rei in qua novum opus fit uni nunciari sufficit. *l.* 5. §. 5. *ff. h. t.* Quòd si opus jam perfectum sit, frustra fit nunciatio; sed magis agendum interdicto quod vi aut clam. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Obst. *l.* 21. §. 3. *ff. h. t.* Resp. sensus est, nunciationem non aliter posse fieri, quàm si constet opus parari per vicinum; de eo autem non constat, nisi jam facies quædam operis apareat. (V.)

5. Non tamen præcisè facienda nunciatio ei, qui opus fieri curat; verùm etiam alteri cuivis fieri potest, qui nomine domini est in re præsenti; sive servus sit, sive faber, vel opifex. *l.* 5. §. 1. 3. *ff. h. t.* licèt dominus absens sit & nunciationis ignarus. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* Quid, quòd & infanti vel furioso rectè nunciatur sine tutoris aut curatoris autoritate, cùm hæc nunciatio in rem fiat. *l.* 10. 11. *ff. h. t.* (VI)

6. Facienda autem nunciatio novi operis in re præsenti, non alibi *l.* 5. §. 2. 3. 4. *ff. h. t.* licèt alibi facta sufficiat ad id, ut interdictum quod vi aut clam locum habeat, *l.* 5. §. 7. *ff. quod vi aut clam.* atque hinc, si pluribus in locis novum opus fiat, in singulis locis in re præsenti nunciandum est. *l.* 5. §. 16. *ff. h. t.* (VI.)

7. Effectus nunciationis est, quòd statim ab opere desistendum sit. *l.* 5. §. 4. *l.* 8. §. 4. *ff. h. t.* & si quid postea factum sit, id in pristinum statum sit restituendum; quem in finem consultum est, nunciationem fieri modulis adhibitis, ut sciri possit, quid postea exstructum sit. *l.* 8. §. 1. & 5. *ff. h. t.* qui effectus & tunc obtinebit, cùm notoriè injusta dicitur esse nunciatio. *l.* 20. §. 1. 2. *ff. h. t.* eò quòd is, cui nunciatum est, debuisset jus suum apud prætorem docere & impetrare rem-

 sicnem,

ſionem, non ipſe ſibi judicium de cauſæ propriæ juſtitia vindicare. (VII.)

8. Ceſſat effectus nunciationis novi operis morte vel alienatione nunciantis. *l.* 8. §. *pen. ff. h. t.* quod tamen non impedit, quominùs hæres nunciantis ipſe rurſus nunciet; vel etiam interdicto experiatur, ſi quod vivo adhuc nunciante factum ſit contra nunciationem. *l.* 20. §. 6. *ff. h. t.* Ceſſat & remiſſione factâ per nunciantem ſine prætoris autoritate. *l.* 1. §. 10. *ff. h. t.* vel per prætorem ob juſtam cauſam. *l.* 6. §. 12. 13. *ff. h. t.* qualis cauſa duplex eſt, puta, vel defectus juris in eo, qui nunciat, dum prætor à partibus aditus ſummatim jus utriuſque examinat, & ita poſt cauſæ cognitionem remittit nunciationem privatâ vel publicâ autoritate factam. *l.* 16. *ff. h. t. l.* 1. §. 2. *ff. de remiſſ.* vel ſecundò, ſatiſdatio (quandoque repromiſſio, ſi publico nomine ſit facta nunciatio. *l.* 8. §. 3. *ff. h. t.*) oblata & præſtita per eum, cui nunciatum eſt, de deſtruendo novo opere, ſi poſtea non jure exſtructum appareat: tunc enim prætor ei permittit exſtruere ſuo periculo, etiam ſine cauſæ cognitione. *l.* 5. §. 17. *ff. h. t.* adeò ut & volenti in opere cœpto pergere accommodet interdictum, ne vis fiat exſtruere volenti. *l.* 5. §. *ult. l.* 20. §. 9. *& ſeqq. ff. h. t.* Admittit autem prætor hanc cautionem, ſtatim quidem, ſi periculum in mora ſit. *l.* 5. §. 12. *ff. h. t.* poſt tres verò menſes, ſi non adeò ingens ſubſit ex mora periculum. *l. un. C. h. t.* (IX, X.)

9. Non tamen evaneſcit novi operis nunciatio morte ejus, cui ea facta eſt aut alienatione rei; ſed & ſucceſſores tenet. *l.* 8. §. *pen. l. pen. & ult. ff. h. t.* quamvis ſucceſſores non poſſint conveniri, ut ſuâ impensâ opus tollant; ſed tantùm, ut patientiam tollendi præſtent ei, cui nocitum eſt, ſive prædeceſſor quid novi fecerit. *l. pen. ff. h. t.* ſive ipſe ſucceſſor ſeu emptor; & de hac ſola patientia intelligenda. *l. ult. ff. h. t.* ut concilietur cum. *l.* 3. §. 3. *ff. de alien. jud. mut. cauſ.* quæ habet emptorem *non teneri, quia ei nunciatum non eſt*; puta; ad id ut ipſe ſuâ impensâ opus priſtinum reſtituat. (XI.)

10. *Moribus.* Fructuarius ſuo nomine poteſt opus novum nunciare, & impetrare mandatum Curiæ pœnale, quo interdicitur, ne quid novi fiat in præjudicium uſusfructûs. Cæterùm morte ejus, qui nunciavit, nunciatio non extinguitur. Quòd ſi is cui nunciatum eſt, ſatiſdare paratus ſit de opere demoliendo, ubi conſtiterit non jure exſtructum eſſe, decretum petere poteſt, ut in opere pergere liceat, non expectato præciſe trium menſium lapſu.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 11. *de novi operis nunciatione. tit.* 10. *de ædificiis privatis.*

TIT II.

De damno infecto & de suggrundis & protectionibus.

1. DAmnum infectum dicitur, quod nondum factum est, sed metuitur, sive ex arboribus, sive ex ædibus aut earum parte, suggrundis, protectionibus, &c. sive ex alia causa, in urbe vel agro. *l.* 19. §. 1. *l.* 30. §. 2. *ff. h. t.* Cujus damni nomine petitur cautio de damno infecto reparando si datum fuerit: proditâ fortè eum in finem actione subsidiariâ ex edicto prætoris, vel implorato extra ordinem prætoris officio: idque si non aliud juris remedium sit ad damni reparationem petendam, *l.* 32. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Exigunt hanc cautionem omnes, qui suâ interesse dicunt, modò jusjurandum de calumnia præstent; quo præstito prætor arbitratur, utrùm cautio interponenda sit nec ne. *l.* 13. §. 3. *ff. h. t.* Quid, quòd & is, qui alieno nomine cautionem exigit, de calumnia domini jurare tenetur, *eum* nempe *cujus nomine exigit, non calumniæ causa fuisse petiturum. l.* 13. §. 13. *ff. h. t.* (III.)

3. Non tamen cautionem hanc rectè petit, qui quid illicitè exstruxit, si quid damni in eo metuat; nec qui ipse prius alteri ejusdem rei nomine cavere detrectavit. *l.* 13. §. 7. *&* 11. *ff. h. t.* nec emptor regulariter ante traditionem, quia actionem ex empto contra venditorem habet, nisi venditori nihil possit imputari. *l.* 38. *ff. h t.* nec socius à socio, cùm ei aliter consultum esse possit; exceptis duobus casibus in *l.* 39. *ff. h. t.* nec fructuarius à proprietario aut vice versa, nisi fructuarius petat, sibi caveri de vitio soli; aut proprietarius, de vitio operis, à fructuario facti. *l.* 20. *ff. h. t.* nec denique is qui metuit damnum non ex vitio rei accidentali sed naturali, aut ex vi ventorum, aut ex eo, quod quis in suo aliquid faciat ad suam utilitatem, quod vicinis posset fortè damnosum esse. *l.* 24. §. 2. *& seqq. &* §. *ult. l.* 25. 26. 43. *ff. h. t.* (IV. V.)

4. Cavere tenentur illi, qui habent jus in re, ex qua damnum imminet; adeòque domini, bonæ fidei possessores, servitutem habentes, modò ex ipsa servitute damnum immineat. *l.* 13. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* alioqui non suo, sed procuratorio nomine

mine cautionem præstant. *l.* 9. §. 4. 5. *ff. b. t.* quisquis autem suo nomine cavet, repromittit tantùm; qui alieno nomine, satisdat. *d. l.* 13. *ff. b. t.* (VI.)

5. Quòd si plures sint domini ædium quibus damnum imminet, singuli de solido damno, non de parte, stipulari debent: sin plures sint rei vitiosæ domini, singuli pro parte tantùm sua debent repromittere, ne aliàs in solidum singuli conveniantur. *l.* 27. *l.* 40. §. 2. 3. *ff. b. t.* (VII.)

6. Cautionis præstitæ effectus est, quod & cavens & ejus successores universales ac particulares, si successorum sit facta mentio, conveniri possint actione ex stipulatu ad reparationem damni, quod contigit intra diem stipulationi adjectum aut adjici solitum. *l.* 15. *pr.* & §. 1. 2. *l.* 24. §. 1. *ff. b. t.* modò damnum vitio rei contigerit. *l.* 24. §. 2. 6. *ff. b. t.* (VIII, IX.)

7. Si quis cavere nolit, missio fit in possessionem partis ruinosæ, si separatim possideri possit: alioquin in totam rem vel totas ædes. *l.* 38. §. 1. *ff. b. t.* & si quis missus sit, ex primo decreto consequitur detentionem rei unà cum domino. *l.* 3. §. *ult. ff. de acquir. poss.* *l.* 15. §. 16. 20. *ff. b. t.* sed si post longum tempus arbitrarium necdum caveatur, ex secundo decreto missio fit, per quam missus consequitur possessionem cum potestate usucapiendi. *l.* 5. *l.* 7. *l.* 12. *l.* 15. §. 16. & 20. *ff. b. t.* nec ex eo tempore dominus rem suam recuperare ultra potest, præstitâ cautione, nisi ætas aut alia justa causa interveniat. *l.* 15. §. 33. *ff. b. t.* Obst. post secundam missionem missus non indiget usucapione, cùm dominium habeat, & vindicare possit. *l.* 15. §. 33. *ff. b. t.* junct. *l.* 7. §. 9. *ff. commun. divid.* Resp. habet dominium prætorium, quod habent omnes bonâ fide & justo titulo possidentes ex fixione prætoris; ex quo ficto dominio competit *vindicatio*, id est, Publiciana in rem actio, juxta §. 4. *Inst. de action.* omnis enim in rem actio sub generali vindicationis appellatione continetur. §. 15. *Inst. de action.* (X, XI, XII.)

8. Cæterùm, si plures in eandem rem missi sint, nulla inter eos temporis habetur ratio, nec damni imminentis consideratur proportio, sed omnes æqualiter possident; *l.* 15. §. 15. 18. *l.* 40. §. *ult. ff. b. t.* (XIII.)

9. Quòd si quis cautionem hanc non exegerit, cùm exigere deberet, aliis destitutus juris remediis, juxta *l.* 9. & *l.* 32. *ff. b. t.* nec damni reparationem petere potest, si id contigerit; nec vicinum, cujus ædes collapsæ, cogere ut rudera tollat. *l.* 6. *ff. b. t.* Adde *l.* 7. §. *ult. l.* 8. 9. *ff. b. t.* Idemque est, si

si privatim quidem petierit sibi caveri, sed, antequam prætorem adiret, damnum datum sit. *l.* 44. *ff. h. t.* Si petierit quidem cautionem, sed, prætore deliberante an cavendum sit nec ne, ruinosæ ædes collapsæ sint, prætor sine missione damnum resarciri jubet. *l.* 15. §. 28. *ff. h. t.* Si petierit, & prætor cautionem jam decreverit, nec tamen cautum sit, perinde habetur ac si cautum esset vel missio esset facta. *l.* 44. *ff. h. t.* quod & obtinet, si missum non admiserit rei vitiosæ dominus. *l.* 15. §. *ult. ff. h. t.* (XIV.)

10. De suggrundis & protectionibus, quid sint, vide *l.* 242. §. 1. *ff. de verb. signif.* ibique DD. (XV.)

11. *Moribus.* Quisquis damnum ex vicini re vitiosa metuit, non petit cautionem de damno infecto aut missionem in possessionem rei vitiosæ, sed simpliciter protestationem adhibet, quo facto perinde damni reparationem petere potest, ac si cautio ipsi fuisset præstita.

TIT. III.

De Aqua & Aquæ Pluviæ arcendæ.

1. PArs prima tituli agit de *aqua* supple *ducenda* quam non licet ducere ex flumine publico quod est navigabile, aut quo aliud redditur navigabile; nec per viam publicam, sine permissu Principis. *l.* 10. *in fin. l.* 18. *in fine ff. h. t. l.* 2. *ff. de fluminib.* sed ex flumine alterius privato ducere licet consentiente domino, & eo, cui jam servitus aquæ ductûs constituta est. *l.* 8. *ff. h. t.* (I.)

2. Altera pars est de *aquæ pluviæ arcendæ* supple *actione*; quæ personalis est, sed in rem scripta. *arg. l.* 6. §. 5. *ff. h. t.* competens domino fundi, cui aqua nocet ex opere manu facto in vicini fundo. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* utilis etiam fructuario. *l.* 22. *ff. h. t.* non item directa. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* Contra dominum, qui per se vel per colonum aut alium opus factum habet, quo aliter aqua fluit; ad id ut opus tollatur & damnum resarciatur post litem contestatam datum. *l.* 6. §. 6. *& seqq. ff. h. t.* idque impensis rei conventi, quoties vel ipse opus fecit vel fieri curavit. *l.* 6. §. 7. *ff. h. t.* quo etiam casu, si plures sint domini, contra singulos pro parte hæc actio competit. *l.* 11. §. 3. *ff. h. t.* Si verò reus conventus nec fecerit, nec fieri mandaverit, tantùm præstat patientiam, ut opus tollatur. *d. l.* 6. §. 7. *ff. h. t.* quam etiam nudam patientiam tantùm præstat emptor, legatarius aliusve particularis (non universalis *d. l.* 6. §. 7.)

3. Cessat hæc actio, respectu damni ante litem contestatam vel post sententiam dati, & respectu operis post litem contestatam facti. *l. 6. §. 6. l.* 14. §. 3. 4. *ff. b. t.* ut &, si agri colendi seu fructuum causâ opus factum sit. *l.* 1. §. 3. *& seqq. ff. b. t.* vel si opus non sit manu factum, sed naturaliter quid fiat, vel agger subsederit, & ita noceat. *l.* 1. §. *ult. l.* 9. §. 1. *ff. b. t.* ut tamen ex æquitate liceat vicino, cui nocetur, restituere id quod subsedit. *l.* 2. §. 5. *ff. b. t.* Alios casus, quibus hæc cessat actio, vide in *l.* 1. §. 11. §. *ult. l.* 3. §. *pen. l.* 18. 19. *ff. b. t.* (III, IV, V.)

TIT. IV.

De Publicanis & Vectigalibus & commissis.

1. PUblicani sunt, qui vectigalia conducta habent. *l.* 1. §. 1. *ff. b. t.* sive à republica sive à municipio. *l.* 13. §. 1. *ff. b. t.* Qui, si plus debito exegerint vectigalium nomine, sive ipsi, sive eorum ministri, tenentur læsis ac eorum hæredibus. *l.* 13. §. *ult. ff. b. t.* actione in factum pœnali mixtâ in duplum intra annum. *l.* 1. *pr. &* §. *pen. l.* 5. §. 1. *ff. b. t.* aut, si vis sit adhibita, in quadruplum pœnale mixtum, actione de vi bonorum raptorum; præter extraordinariam coërcitionem. *l.* 9. §. 5. *ff. b. t.* Si plures sint publicani, singuli pro rata conveniendi, sed unius inopia cæteros gravat. *l.* 6. *ff. b. t.* &, si familia damnum dederit, semel pœna præstanda est, *l.* 3. §. *ult. ff. b. t.* ut tamen pœna evitetur, sed id, quod supra modum est actum, ante sententiam restituatur. *l.* 1. *pr. l.* 5. *ff. b. t.* Hæredes planè publicanorum non tenentur, nisi lis cum defuncto sit contestata, vel aliquid ad eos pervenerit. *l.* 4. *ff b. t.* (I, XIX.)

2. Conducunt vectigalia quilibet non prohibiti; liberè non coacti. *l.* 9. §. 1. *ff. b. t.* nisi publicani ex priori conductione ingens emolumentum perceperint, & vectigalia nequeant iterum tanti elocari. *l.* 11. §. *ult. ff. b. t.* Non tamen ad conductionem admittuntur reliquatores, nec fisci aut reipublicæ debitores, nisi idoneos dent fidejussores pro debitò. *l.* 9. §. 2. 3. *ff. b. t.* nec tutores aut curatores ante redditas rationes. *l. un. C. ne tut. vel curat. vect. conduc.* nec filiif. *arg. l.* 3. *pr. &* §. 1. *ff. ad Senatusc. Maced.* Obst. argumentum ex *l.* 9. *ff. de his qui sui vel alien.* Resp. vectigalium conductio non est causa publica. Undè & mulieres à vectigalium conductione exclusæ non sunt. *l.* 47. *ff. de jure fisci.* (II, III, V, VI.)

3. Est autem vectigal, quod pro mercibus importandis aut expor-

exportandis solvitur, olim plerumque octava mercium pars. *l.* 7. 8. *C. h. t.* quandoque etiam major vel minor pro re nata. Quale vectigal solus imponit Princeps aut Principe consentiente etiam civitas. *l.* 10. *C. h. t.* sic ut alius nec augere illud nec minuere possit, sub pœna exilii. *l.* 10. *ff. h. t. l. ult. C. eod.* (IX, XI, XII.)

4. Quòd si quis vectigal non solverit, res illa, cujus nomine prætermissa est solutio, in commissum cadit. *l.* 14. *ff. h. t.* non item res cæteræ; adeò ut, si unus hæredum professus non fuerit rem communem hæreditariam, ejus solius pars in commissum cadat. *l.* 8. §. 1. *ff. h. t.* Nec evanescit commissi pœna morte, sed fiscus rem ab hæredibus avocat. *l.* 14. *ff. h. t.* Obst. *l. ult.* §. *pen. ff. h. t.* Resp. ibi agitur de pœna publicanorum plus exigentium. Ut colligi potest ex §. *seq.* non de pœna commissi. Res autem commissæ ob non solutum vectigal ipsis cedunt publicanis. *l.* 11. *C. h. t.* cum illi repræsentent fiscum, ex jure condictionis; ut ergo fiscus vectigalia habet, ita & commissa, sed per suos publicanos (XX, XXIII.)

6. Cessat tamen pœna commissi silentio quinquennii. *l.* 2. *C. h. t.* ut & si quis rem professus sit, sed publicanus deinde vectigal non exegerit. *l. ult.* §. 12. *ff. h. t.* quæ tamen publicani negligentia aut remissio non inducit in posterum immunitatem à vectigali. *l.* 9. §. 6. *ff. h. t.* Cessat etiam, si miles, minor, impubes, professionem neglexerit. Vide *l. ult.* §. 9. *& seqq. ff. h. t. l.* 3. *C. h. t.* alius si per errorem omiserit professionem, duplicatum solvendo vectigal liberatur. *l. ult.* §. 10. *ff. h. t.* Denique cessat in iis omnibus, qui à vectigalibus immunes sunt; quales legati. *l.* 8. *C. h. t.* ipse fiscus. *l.* 9. §. *ult. ff. h. t.* navicularii rem sibi gerentes. *l.* 6. *C. h. t.* studiosi. *auth. habita C. ne filius pro patre.* Ita nec quisquam ex rebus ad usum proprium, aut ruris exercendi causâ, ac exercitui paratis, ad vectigal tenetur. *l.* 9. §. *pen. ff. h. t. l.* 5. *C. h. t.* ut tamen præsides aliique similes manu sua scribere publicano debeant, quid in usus suos emi mandaverint. *l.* 4. §. 1. *ff. h. t.* (XXIV, XXV. XXVII, XXVIII.)

6. Cæterùm, si quis res inferat vel efferat importari vel exportari prohibitas, non illæ tantùm fisco cedunt, una cum nave, si domino navis sciente sint impositæ. *l.* 11. *pr. &* §. 2. *ff. h. t.* etiam cum mercibus non prohibitis, quas idem, qui prohibitarum dominus erat, imposuerat. *l.* 3. *C. de naut. fœn.* sed & insuper capite plectitur. *d. l.* 11. *pr. &* §. 2. (XXXI.)

7. *Mo-*

Moribus. Conductiones vectigalium hodiè non excedunt sex mensium aut ad summum anni spatium; & arcentur à conductione Baillivi, Sculteti, Drossardi (ut loquuntur) aliique similes, ut & reipublicæ quæstores; nec quisquam finitâ conductione invitus ad repetendam conductionem cogi potest, licèt vectigalia nequeant iterum tanti elocari. Pœna autem publicanorum plus justo exigentium non dupli aut quadrupli sed magis arbitraria est: & exactio pœnæ ob non solutum vectigal regulariter ultra anni spatium à tempore fraudationis non durat. Cæterùm nova vectigalia apud nos imponi nequeunt, nisi consensu omnium & singulorum, qui ordines Provinciæ constituunt; nec hoc casu valet quod à majore parte decretum est, minore parte dissentiente.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 61. *de vectigalibus & commissis. tit.* 62. *vectig. nova institui non posse.*

TIT. V.

De Donationibus.

1. DOnatio est liberalis & licita rei datio vel promissio, facta vel inter vivos vel mortis causâ vel simpliciter, vel sub modo. *tit. C. de donat. quæ sub modo.* Inter vivos donatio est, quæ fit sine ulla mortalitatis mentione: & in dubio non præsumitur, nisi quis sciens solverit indebitum. *l.* 53. *ff. de reg. jur.* (I. II, III, IV, V.)

2. Donare potest quivis liberam habens rerum suarum administrationem; cuilibet non prohibito & donatum acceptanti. Non tamen pater suo filiof. *l.* 1. §. 1. *ff. pro donato.* Nisi in castra proficiscenti. *l.* 4. *C. fam. ercisc.* licèt verum sit donationem à patre filiof. factam patris morte confirmari. *l.* 25. *C. de donat. inter vir. & uxor.* vel emancipatione filiif. si pater peculium ei non ademerit. *l.* 31. §. 2. *ff. h. t.* Sic nec rectè donat filiusfamilias suum peculium profectitium; nisi gravis causa subsit. *l.* 7. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* nec reus perduellionis post contractum crimen, licèt moriatur ante condemnationem. *l.* 31. §. *ult. ff. h. t.* si quis aliud crimen commiserit, si quidem condemnetur, donationes post crimen contractum celebratæ revocantur. *l.* 15. *ff. h. t.* ubi pro *nisi* legendum *si*. Si verò non condemnetur, subsistunt: uti & subsistunt donationes inter vivos factæ antè crimen commissum, sive condemnatio postmodum sequatur ob crimen sive non; secùs quàm est in mortis causa donationibus, quæ etiamsi antè crimen commissum fa-

ctæ

ctæ sint, damnatione tamen postmodum secutâ fiunt inutiles. *l.* 32. §. 7. *ff. de donat. inter vir, & uxor. l.* 7. *ff. de mort. causs. donat.* (VI, VII, VIII.)

3. Donantur res omnes, quæ sunt in commercio; propriæ, non alienæ, ad eum effectum, ut dominium transferatur. *l.* 9. §. *ult. ff. h. t.* quamvis alienarum donatio operetur facultatem usucapiendi. *l.* 3 *in fin. ff. pro donat.* Et vel res certè donari possunt, vel omnia bona tam futura quàm præsentia, modò nulli inferatur præjudicium quantum ad legitimam. *l.* 35. §. 4. 5. *C. h. t.* ut tamen donatis simpliciter bonis omnibus sine mentione futurorum, præsentia sola donata videantur; cùm donatio stricti juris sit, & strictam recipiat interpretationem. *arg. l.* 22. *ff. h. t.* (X.)

4. Quòd si donatio quingentos excedat aureos, indiget insinuatione seu professione apud acta, quâ prætermissâ donatio non in totum, sed tantùm pro quantitate aureos quingentos excedente erit inutilis. §. 2. *Inst. h. t. l.* 34. *pr. C. h. t.* nisi speciali lege remissa sit insinuationis necessitas, veluti, si quid donatum sit Principi vel à Principe, vel militi à suo Duce, vel ad redemptionem captivorum aut restaurationem ædium exustarum. *l.* 34. *in fin. pr. & auth. item l.* 36. *C. h. t.* (XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII.)

5. Effectus donationis inter vivos est, quòd inde actio detur ad tradendam rem donatam. *d.* §. 2. *Inst. h. t. d. l.* 35. *C. h. t.* quòdque perfecta revocari nequeat, nisi ob quinque justas ingratitudinis causas; quales sunt, si donatarius donatori impias manus intulerit, aut attrocem injuriam, aut ingentem jacturæ molem, aut vitæ ejus insidias struxerit, aut denique conditionibus donationi adjectis non paruerit. *l. ult. C. de revoc. donat.* Quibus tamen casibus solus donator, non item hæres ejus, revocare potest à solo donatario, non item ab ipsius hærede. *l.* 1. 7. *ult. C. de revoc. donat.* (XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV.)

6. Non tamen fit revocatio propter liberos postea susceptos, cùm id nusquam in jure cautum sit; nisi libertus sit donatarius; qui casus specialis est in *l.* 8. *C. de revoc. donat.* nec ad alios donatores ac donatarios trahendus. Sed propter liberos tempore donationis jam natos aut saltem conceptos donatio post mortem donantis usque ad legitimam revocari potest. *tit. C. inoff. donat. tit. C. de inoff. dot.* (XXVI, XXXVI. & *seqq.*)

6. *Moribus.* Donatio inter patrem & filiumfam. omnino consistit,

consistit; sed mulier sine mariti consensu nec extraneis nec propriis liberis rectè donat: uti nec minores suis tutoribus aut curatoribus, eorumve liberis, immobilia donare possunt, aut eâ donationis causâ annuo reditu in gratiam tutorum, &c. gravare, nisi tutores tales sint, qui & ab intestato possunt succedere. Ob liberos autem post donationem conceptos & editos ea revocari potest.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 54. *de donationibus tit.* 55. *de donat. quæ sub modo vel condit. vel cert. temp. perfic. tit.* 56. *de revoc. donat. libr.* 3. *tit.* 29. *de inoff. donat.*

TIT. VI.

De mortis causâ Donationibus.

1. Mortis causâ donatio est liberalitas propter mortem nullo jure cogente facta, cùm magis se quis velit habere quàm eum cui donat; magisque eum cui donat, quàm hæredem suum. § 1. *Inst. de donat.* Si quis moriens absolutè donet, nullâ injectâ mortis mentione, magis est inter vivos donatio. *l.* 42. §. *ult. ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Mortis causâ donat regulariter, qui & legare vel inter vivos donare potest; illis, qui mortis saltem tempore capaces sunt. *l.* 22. *ff. h. t.* adhibitis ad minimum quinque testibus. *l. fin. C. h. t.* & interveniente acceptatione per donatarium aut ejus procuratorem factâ *arg. l.* 4. 10. *ff. de donat.*

3. Cùm autem hæc donatio morte demùm donantis confirmetur, exemplo legatorum. §. 1. *Instit. h. t.* etiam per ipsum donantem quandocunque revocari potest, etiam sine causa, solâ pœnitentiâ. *d.* §. 1. adeò ut, si pactum vel clausula de non revocando sit apposita, magis sit futura inter vivos quàm mortis causâ donatio. *l.* 27. *ff. h. t.* Obst. *l.* 13. *in fin. l.* 35. §. 4. *ff. h. t.* Resp. valet quidem mortis causâ donatio sic facta, *ut nullo casu revocetur*, sed non ut mortis causâ; verùm magis ut inter vivos donatio; sic ut impropriè sit donatio mortis causâ, & non nisi quâdam verborum conceptione. Quid, quòd & tacitè revocata censeatur, si donans ipsum illud periculum, propter quod in specie donaverat, evaserit. *d.* §. 1. *Inst. de donat. l.* 29. 30. 35. §. 3. *ff. h. t.* ut & omnibus illis modis, quibus etiam legata tacitè adimuntur, eò quòd donationes hæ legatis fere sunt exæquatæ. *d.* §. 1. (IV, VI, VII, VIII. *& seqq.*)

5. *Moribus.* Mortis causâ donatio duobus testibus ac tabellione

lione adhibitis perfici poteſt, & ſi pluribus mortis causâ donatum ſit, jus accreſcendi non habebit locum, uno ex donatariis deficiente, eodem modo quo in legatis. Quòd ſi donatio ab infirmo & ægrotante facta ſit, in dubio magis præſumendam eſſe mortis causâ donationem, quàm inter vivos, tradunt Pragmatici.

* Adde *ex Cod. libr. 8. tit. 57. de donat. causâ mortis.*

LIBER XL.

TIT. I.

De Manumiſſionibus.

1. MAnumiſſionum materia, cùm non adeò magnum uſum habeat, obiter tractanda. Eſt ergo manumiſſio de manu datio; ſeu datio libertatis; quam non dant actu inter vivos minores annis viginti. *l. 1. ff. h.t.* nec filiif. ſine juſſu patris, cujus in poteſtate ſunt. *l. 22. ff. h. t.* Mittuntur autem ſervi cujuſcunque ætatis, proprii, non alieni. *l. 2. 3. ff. h. t.* nec manumitti prohibiti. *l. 9. ff. h. t.* Ingenui ſi manumiſſi ſint, nihil eis obeſt miſſio: ſervi verò manumiſſi fiunt libertini. *tit. Inſt. de libertin.* §. 1. *Inſt. de ingenuis.*

* Adde *ex Cod. de materia manumiſſionum & connexis, libr. 7. tit. 1. & ſeqq. uſque ad tit. 22.*

TIT II.

De Manumiſſis Vindictâ.

1. MUltis olim modis facta manumiſſio: puta, vindictâ, cenſu, teſtamento, in ſacroſanctis Eccleſiis, per epiſtolam, per nuncium, inter amicos; de quibus videndi Interpretes ad *tit. Inſt. de libertin.*

TIT. III.

De manumiſſionibus, quæ ſervis ad univerſitates pertinentibus imponuntur.

1. SErvi univerſitatum vindictâ manumitti poſſunt, decreto ordinis, & præſidis conſenſu, per actorem; quod ſingulare eſt, cùm manumiſſio ſit actus legitimus. *l. 1. 2. C. h. t. de ſerv. reip. manumitt.*

Tit. IV.

De Manumissis Testamento.

1. UT inter vivos, ita & ultimâ voluntate, testamento vel codicillis potest fieri manumissio, directo vel per fideicommissum; expresse, vel tacitè, dum dominus servum proprium hæredem instituit aut liberis suis tutorem dat. *pr. Inst. de hæred. instit.* §. 1. *Inst. qui test. tut. dari poss.* nec dominus certo numero manumittendorum adstrictus est, abrogatâ lege Fusiâ Caniniâ. *tit. Inst. de lege Fur. Canin. tollend.*

Tit. V.

De Fideicommissariis libertatibus.

1. DIrectò solis servis propriis libertas datur; per fideicommissum verò etiam alienis, qui tunc redimendi & ita manumittendi sunt. Si dominus eos vendere nolit eo pretio, quod ex testamento consecutus est qui rogabatur manumittere, in suspenso est libertatis datio. Vide §. 2. *Inst. de singul. reb. per fideic. relict. l.* 24. §. 12. *ff. h. t.*

Tit. VI.

De Ademptione libertatis.

1. LIbertas testamento vel codicillis data adimi rursus potest, vel à testatore, eo modo, quo & legata, vel à lege. *l. un. ff. h. t.*

Tit. VII.

De statu liberis.

1. STatu liber est, qui statutam in tempus aut conditionem libertatem habet: qualis licèt in multis pro libero habeatur, vide *l.* 9. §. *ult. ff. de pœnis.* Verè tamen servus est. *l.* 9. *ff. h. t.*

Tit. VIII.

Qui sine Manumissione ad libertatem perveniant.

1. SIne manumissione liberi fiunt, qui domini necem detexerunt. *l.* 5. *ff. h. t.* aut beneficium singulare reipublicæ præsti-

præstiterunt. *l.* 2. *l.* 4. *C. pro quib. caus. servi pro præm. libert. accip.* ut & ancilla eâ lege vendita, ne prostituatur, si nihilominùs prostituta sit. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* servus etiam intra certum diem ex pacto contractui adjecto vel ex testamento manumittendus, si non mittatur. *l.* 1. 3. *ff. h. t.* denique & is, qui propter infirmitatem à domino est pro derelicto habitus. *l.* 2. *ff. h. t.*

TIT. IX.

Qui & à quibus Manumissi liberi non fiant, & ad Legem Æliam Sentiam.

1. QUidam, licèt manumissi sint, libertatem tamen non consequntur, putà, si missi fuerint in fraudem creditorum: modò & affectus & effectus concurrat ejusdem creditoris respectu in directa libertatis datione. §. 3. *Inst. h. t. l.* 15. *ff. quæ in fraud. credit. alien. sunt ut rescind.* In fideicommissaria solus effectus sufficit. *l. ult. C. qui manumitt. non poss.* Sic nec olim liberi fiebant à minore annis viginti manumissi, cùm justa causa non esset apud consilium probata. §. 4. *Inst. h. t.* quamvis jure novo eâ ætate, quâ quis testamenta facere, etiam libertates ultimâ voluntate servis dare possit. *nov.* 119. *c.* 2.

TIT. X.

De Jure Aureorum Annulorum.

1. INgenui aureo annulo à libertis distinguebantur; si ergo liberti jus aureorum annulorum à Principe impetrassent, fiebant ingenui, salvo jure patronatûs. *l. pen. & ult. ff. h. t.* sed jure novo quotquot manumittuntur ipso jure fiunt ingenui, salvo patronatûs jure. *nov.* 78. *c.* 1.

TIT. XI.

De Natalibus restituendis.

1. NAtalibus qui restituebantur à Principe, consentiente patrono, non eo invito, ita fiebant ingenui, ut & jus patronatûs tolleretur, perinde ac si liberi nati fuissent. *l.* 2. 4. *ff. h. t.* sed jure novellarum, patrono jus suum remittente, idem sine rescripto Principis habent manumissi, quod antea habebant ex natalium restitutione. *d. nov.* 78. *c.* 1.

Tit. XII.

De liberali causa.

1. OLim pro eo, qui in ſervitute detinebatur invitus, erat aſſertor libertatis, ſive cognatus ſive extraneus: pro eo, qui volens ſerviebat, pater aſſertor audiendus erat. *l.* 1. *& ſeq. ff. h. t.* jure verò novo ſublatâ aſſertione, is qui in poſſeſſione libertatis eſt, ipſe per ſe vel per procuratorem cauſam agit; ſed qui ut ſervus poſſidetur, ad libertatem proclamat. *tit. C. de aſſert. toll.* Nec libertati ullo tempore præſcribitur. *l. ult. C. de longi temp. præſcr. quæ pro libert. eſt.*

Tit. XIII.

Quibus ad libertatem proclamare non licet.

1. NOn proclamant ad libertatem ſervi, qui dominis erepti per raptorem manumiſſi ſunt. *l.* 2. *ff. h. t.* nec qui ad pretium participandum ſe venundari paſſi ſunt, cùm eſſent annis viginti majores. *l.* 1. *l.* 3. *ff. h. t.* Penes quem autem pendente liberali causâ res per eos, de quorum ſtatu agitur, poſſeſſæ ſervari debeant, vide *l. ult. C. h. t.*

Tit. XIV.

Si ingenuus eſſe dicetur.

1. UT de libertate, ſic & de ingenuitate contendi poteſt: quod ferè accidit, ſi quis ab alio tanquam liberto ſuo operas, obſequia, aliaque exigat. Vide *l. ult. ff. h. t.* Si quis ingenui ſtatum paſſim diffamet, quaſi libertus eſſet, diffamatus agit ex *l. diffamari.* 5. *C. de ingenuis.* ad id ut diffamans probet ea, quæ jactavit, vel aliàs perpetuum ipſi imponatur ſilentium. *d. l.* 5.

Tit. XV.

Ne de ſtatu Defunctorum poſt quinquennium quæratur.

QUia patronis ſæpè competit jus ſuccedendi in bona libertorum, hinc frequens poſt alicujus obitum eſt diſceptatio, an libertus fuerit, an ingenuus. Qualis quæſtio poſt quinquennium moveri nequit in præjudicium ingenuitatis: ſed ut is,

is, qui credebatur libertinus, pronuncietur fuisse ingenuus, etiam post quinquennium peti potest *l.* 1. *l.* 3. *ff. h. t.* Quinquennium tamen prædictum non pertinet ad eos, qui in fuga latitantes mortui sunt, de quorum statu perpetuò quæri potest. *l. ult. C. h. t.* nec ad emancipationes, utrùm rectè factæ sint, nec ne *l.* 5. *C. h. t.*

TIT. XVI.

De Collusione detegenda.

1. SI domini aut patroni colludant cum servis aut libertis, quibus statûs controversiam movent, ut liberi vel ingenui declarentur per judicis sententiam, collusionis pœna est, quòd amittant dominium aut jus patronatûs, idque in præmium accedit ei, qui collusionem detexerit intra quinquennium. *l.* 1. 2. *& passim ff. h. t.*

LIBER XLI.

TIT. I.

De acquirendo rerum Dominio.

1. DOminium est jus quo res nostra est; & acquiritur vel jure gentium vel jure Civili. §. 11. *Inst. h. t.* Jure gentium variis modis, qui tamen ad tria capita commodè reduci possunt, puta, ad occupationem, accessionem, & traditionem.

2. Occupatio est justa apprehensio rerum corporalium, animo domini facta; ad quam refertur venatio, piscatio, aucupium, locum habens in animalibus quæ nullius sint; adeòque non in mansuetis. §. 16. *Inst. h. t. l.* 44. *ff. h. t.* sed feris, ut & mansuefactis postquam revertendi consuetudinem amiserint, ante enim, cùm in alicujus sint dominio, eorum furtum fieret. *l.* 8. §. 1. *ff. famil. ercisc.* §. 15. *Inst. h. t.* Nec interest, in suo an in alieno agro aut sylva circumsepta aut stagno vel lacu quis piscatus aut venatus fuerit, ad id, ut fiat animalis capti dominus, sive volente sive invito fundi domino ingressus fuerit: manet enim etiam post domini prohibitionem fera nullius, atque ita occupanti cedit; qui inde dici nequit

malæ fidei possessor, cùm non teneat rem alienam. §. 12. *Inst. h. t. arg. l.* 3. §. 14. *ff. de acquir. possess.* quia tamen iniquum est, invitis dominis venari in eorum agris. *l.* 16. *ff. de servit. præd. rust.* contra ingredientem, domino vetante, prodita est domino fundi injuriarum actio. *l.* 13. *in fin. de injuriis.* Planè in alieno vivario aut piscina venari, vel piscari prohibitum est. *d. l.* 3. §. 14. *ff. de acquir. possess.* (I, II, III, IV, V.)

3. Pertinent & ad occupationem ea quæ ab hostibus capta sunt; capienti enim cedunt. §. 17. *Inst. h. t.* modò mobilia sint, & talia quæ jure postliminii ad pristinos dominos non revertuntur; de quibus vide *l.* 2. *& seqq. ff. de capt. & postlim.* res enim immobiles capientium non fiunt, sed jure postliminii ad pristinos dominos revertuntur, vel, si nunquam ad cives Romanos pertinuerint, fisco cedunt, aut militibus conceduntur, aut pristinis relinquuntur possessoribus, tributo imposito: de quibus latiùs egi *tract. de jure militari. cap.* 5. (VIII.)

4. Insuper ad occupationem referenda est *inventio*; ad quam non sufficit, quod quis rem viderit, sed necesse est ut apprehenderit. *arg. l.* 1. §. 1. *l.* 3. §. 3. *in fin. ff. de acquir. possess.* Quæ tamen nec in deperditis locum habet, nec in iis quæ in tempestate navis levandæ causâ jacta sunt, quoties non sunt projecta perdendi animo. Vide *l.* 43. §. 10. 11. *ff. de furtis* §. *pen & ult. Inst. h. t.* sed tantùm in iis, quæ nullius in bonis sunt; qualia quæ in littore inveniuntur. §. 18. *Inst. h. t.* & quæ pro derelictis habentur, quæ dominus eâ mente abjecit, ut in numero rerum suarum esse nolit. §. 46. *Inst. h. t.* quæ tamen si is, qui dominus non est, pro derelicto habuerit, non statim occupantis fiunt, sed usucapione opus est. *l.* 4. *ff. pro derelicto.* Denique etiam thesaurus: qui est vetus depositio pecuniæ, cujus memoria non exstat, ita ut dominum non habeat. *l.* 31. §. 1. *ff. h. t.* quem si quis invenerit sine artibus magicis in loco proprio vel sacro, vel religioso qui antea privatorum fuerat in dominio, in totum sibi acquirit: sin in loco alieno vel fisci vel Cæsaris, idque non datâ operâ, dimidium sibi & domino loci vel fisco dimidium acquirit; si datâ operâ, in totum domino thesaurus vel fisco cedit. §. 39. *Inst. h. t. l. un. C. de thesaur. l.* 3. §. *pen. ff. de jure fisci* in qua *l.* 3. §. *pen.* locus religiosus accipiendus est de eo, qui ante ad civitatem aut fiscum pertinuit & relgiosus factus est, ut cum *d.* §. 39. conciliari possit. (IX, X, XI, XII.)

5. Accessio est acquirendi dominii modus, quo res alterius

fit, quia rebus ejus accedit : in qua non ſpectatur, utra res magis pretioſa ſit ; ſed, quid, cujus rei ornandæ gratiâ accedat. *l.* 19. §. 13. *ff. de auro arg. &c. legat.* Et vel naturalis eſt, vel induſtrialis, vel mixta. Ad naturalem pertinent fœtus animalium & partus ancillarum, qui cedunt domino ventris ſeu matris, non patris. *l.* 5. §. 2. *ff. de rei vind.* Pertinet huc etiam alluvio, incrementum nempe latens, quando ita paulatim adjicitur, ut percipi nequeat, quantum quoquo temporis momento accedat. §. 20. *Inſt. h. t.* quæ nec in agris limitatis, nec in lacubus aut ſtagnis locum habet, ſed ſolis fluminibus. *l.* 12. *l.* 16. *ff. h. t.* Alluvioni autem in multis ſimilis eſt avulſio, cùm vi fluminis pars terræ avulſa ad alienum defertur agrum ; quæ cedit illius agri domino, poſtquam coaluerit. §. 21. *Inſt. h. t.* Quòd ſi cum parte terræ arbores quoque avulſæ radices immiſerint in fundum, cui pars avulſa adjecta erat ; atque ita coaluerint, ipſæ quoque jure dominii acquiſitæ cenſentur domino fundi cui pars avulſa adhæret. *d.* §. 21. *l.* 9. §. 2. *ff. de damno infect. arg. l.* 26. §. 2. *ff. h. t.* Obſt. *l.* 5. §. 3. *ff. de rei vindic.* Reſp. non directa ſed utilis tantùm datur arborum vindicatio, quæ & iis competit, qui domini non ſunt ; idque ad arborum æſtimationem ex bono & æquo. (XIV, XV, XVI.)

6. Adhæc ad naturalem acceſſionem referenda inſula in flumine (non mari) nata, quæ cedit iis, qui prope ripam prædia poſſident, modò prædia habeant non limitata ; nam ſi limitata ſint, inſula occupantis fit. *l.* 1. §. 6. *ff. de fluminibus l.* 16. *ff. h. t.* §. 22. *Inſt. h. t.* ſi natatilis ſit inſula, fluminis conditionem ſequitur & publica eſt. *l.* 65. §. 2. *ff. h. t.* Quòd ſi uni ripæ ab initio proximior ſit tota inſula, ei ſoli cedit, cujus ripæ proximior eſt. *d.* §. 22. licèt poſtea alluvione accreſcens contra frontes ſuperiorum & inferiorum ac è regione prædia habentium proceſſerit. *l.* 56. *ff. h. t.* (XVII.)

7. Acceſſioni denique naturali annumeranda alvei fluminis mutatio, quæ ſi contigerit, alveus derelictus ad eos pertinet, qui propè ripam prædia habent, & novus alveus fit juris publici ; adeò ut ſi hic rurſus deſeratur, non ad priſtinos redeat dominos, ſed magis eorum ſit ad quos prædia adjacentia ſpectant. §. 23. *Inſt. h. t.* niſi ita recedat aqua, ut magis inundatio quàm novus alveus eſſe videatur ; quo caſu ad priſtinos dominos revertetur, convenienter. *l.* 30. §. 3. *ff. h. t.* (adde *l.* 7. §. 5. *ff. h. t.*) non enim inundatione dominium amittitur. §. 24. *Inſt. h. t. l.* 1. §. 5. *ff. de fluminib.* licèt exercitium

 dominii

dominii durante inundatione videatur perire. *l.* 23. *ff. quib. mod. ususfr. amitt.* (XVIII, XIX.)

8. Industrialem ad accessionem etiam varia reduci possunt, putà specificatio, commixtio, confusio, intextura, implantatio, satio, inædificatio, pictura, scriptura. Etenim inædificata solum sequuntur. §. 29. 30. *Inst. h. t.* implantata & sata fundum, ex quo aluntur. *l.* 26. §. 2. *ff. h. t.* unde arbor in confinio posita quandoque communis est, quandoque plantanti soli cedit, quandoque soli confini qui non plantavit; prout vel omnes radices, vel circiter mediam radicum partem, vel paucas tantùm radices in hunc aut illum fundum egerit. Vide *l. 6. ff. arbor. furt. cæsarum. l.* 7. §. *ult. ff. h. t.* §. 32. *Inst. h. t.* Scriptura chartæ cedit; picturæ tabula. §. 27. 28. *Inst. h. t.* specificata specificanti, si vel partim ex sua partim ex aliena materia novam speciem fecerit; vel ex aliena materia tantùm, & species ad pristinam materiam reduci nequeat: aliàs, si ad pristinam materiam reduci possit, ipsi materiæ domino cederet. §. 25. 27. *Inst. h. t.* junct. *l.* 25. *ff. h. t.* (XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII.)

9. Ad accessionem mixtam fructus pertinent; qui vel naturales sunt, spontè sine cura & cultura provenientes, vel industriales, curâ & culturâ hominum produci soliti; *l.* 45. *ff. de usuris l.* 48. *ff. h. t.* qui tamen aliquando etiam sub naturalibus continentur, quatenùs natura cùm industria concurrit. *l.* 62. *ff. de rei vind.* vel denique civiles, qui non naturâ sed jure percipiuntur; ut pensiones, usuræ, &c. *d. l.* 62. *ff. de rei vind.* Rursus fructus vel pendentes sunt, necdum à solo separati, qui pars soli sunt & immobilibus accensentur. *l.* 44. *ff. de rei vind.* vel extantes, qui & percepti dici possunt, vel consumpti, vel percipiendi, qui, licèt percepti non fuerint, honestè tamen potuerunt percipi. Omnes autem fructus, si dominus ipse perceperit, jure dominii protinùs suos facit pleno jure & irrevocabiliter: sin malæ fidei possessor, nullos facit suos aut accessionis jure sibi lucratur, sed omnes vero domino vindicanti unà cum re ipsa tenetur restituere, naturales & industriales, exstantes & consumptos, ac percipiendos, exceptis solis usuris percipiendis. *d. l.* 62. *ff. de rei vind.* Tenetur autem de percipiendis malæ fidei possessor, quatenùs ipse potuisset percipere, licèt fortè dominus non tantùm fuisset percepturus. *l.* 5. *C. de rei vind.* si tamen dominus plus potuisset percipere quàm possessor, etiam ad id possessor condemnabitur. *d. l.* 62. §. 1. *ff. de rei vind.* At si bonæ fidei possessor sit,

solos

ſolos fructus tempore litis conteſtatæ exſtantes, aut poſteà perceptos tenetur reſtituere; non item conſumptos, ſive naturales, ſive induſtriales, licèt inde locupletior factus fuerit. *l.* 48. *ff. h. t.* §. 2. *Inſt. de offic. judic.* junct. *l.* 4. §. 2. *ff. fin. regund.* Obſt. reddere tenetur conſumptos quatenùs inde factus eſt locupletior. *l.* 25. §. 11. *ff. de petit. hæred. l.* 1. §. 1. *C. eod. l.* 3. *ff. de condict. indeb.* Reſp. in *d. l.* 25. §. 11. *& l.* 1. §. 1. agitur de petitione hæreditatis, in qua eſt exceptio, quia fructus augent ipſo jure hæreditatem. *l.* 9. *C. famil. erciſcund.* & in *l.* 3. non de fructuum ſed rerum principalium reſtitutione quæſtio eſt. Obſt. lucratur tantùm induſtriales. *l.* 45. *ff. de uſuris. arg.* §. 35. *Inſt. h. t.* Reſp. in *d. l.* 45. agitur quidem de bonæ fidei poſſeſſore, ſed qui titulo caret; adeòque ſingulare eſt: hujuſmodi autem poſſeſſorum exempla alia occurrunt in *l.* 13. §. *ult. ff. de publician. in rem act. l.* 13. §. 1. *ff. de petit. hæred. l.* 2. *C. ſi quis ignor. rem minoris ſine decreto comparav.* & in *d.* §. 35. fructus fiunt bonæ fidei poſſeſſoris *pro cultura & cura* non fructuum, ſed magis fundi: præterquam quòd & fructus naturales culturam deſiderent ad perceptionem. Obſt. etiam fructus necdum conſumptos pleno jure adeòque irrevocabiliter ſuos facit. *l.* 28. *ff. de uſuris.* Reſp. ibi *pleno jure* fructus dicuntur poſſeſſoris fieri ſolummodo ad excluſionem uſucapionis; ſed id non impedit, quo minùs reſtituendi veniant, ſi adhuc exſtent. (XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII.)

10. Traditio eſt de manu in manum datio, ſeu tranſlatio poſſeſſionis; per quam ut tranſeat dominium, ex parte tradentis adeſſe debet animus transferendi dominii. §. 40. *Inſt. h. t.* & ut tradens dominus ſit, vel ſaltem procurator ejus ad id mandatum habens. §. *nihil* 42. *& ſeqq. Inſt. h. t.* ut liberam habeat rerum ſuarum adminiſtrationem & alienandi licentiam; & res talis tradatur, cujus dominium transferri poteſt; ac juſta adſit tradendi cauſa. *l.* 31. *ff. h. t.* ex parte verò accipientis neceſſaria acceptatio: quibus concurrentibus dominium tranſit; nec tunc intereſt, vera fiat traditio, an ficta, veluti brevis manûs traditio, aut ſymbolica, traditis horrei, in quo merces erant reconditæ, clavibus. Vide §. 44. 45. *Inſt. h. t. l.* 74. *ff. de contrah. empt. l.* 14. *in fin. ff. de peric. & commod. rei vend. l.* 1. §. 21. *l.* 18. *ff. de acquir. poſſeſſ.* Nudâ autem conventione, ſine traditione vera vel ficta dominium non transfertur. *l.* 20. *C. de pactis.* (XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII.)

11. *Moribus.* Si quis jus venandi vel piſcandi non habens (uti hoc jus variè limitatum eſt reſpectu perſonarum, modi,

 tempo-

temporis, &c.) feram aut pisces ceperit, quod captum est, non capienti sed salutario & similibus cedit. Nec in animalibus mansuefactis admissa est venatio, veluti falconibus aut accipitribus, licèt revertendi consuetudinem amiserint. Non etiam pro derelicto quis habere potest agrum, cui cohæret aggeris adjacentis reficiendi onus, nisi simul omnia prædia aggeris illius munitioni inclusa derelinquere paratus sit. Quamvis autem non statim inundatione amittatur dominium, tamen si quis toto decennio nullum dominii aut continuatæ possessionis actum exercuerit in agris inundatis, veluti piscando supra superficiem agri aquis tecti, aut alio modo, dominium amittit. Præterquam quod & Princeps citare potest pristinos prædiorum dominos ut prædia exsiccent; vel iis deficientibus, eos qui jus pignoris habent in agris mersis; quibus etiam sui copiam non facientibus, quibusvis aliis eos exsiccandos potest concedere.

Cæterùm malæ fidei possessor, ut fructus restituit, ita & impensas quatenùs utiles sunt, ex æquo & bono recuperat, non modò per retentionem, sed & per actionem.

Tit. II.

De acquirenda vel amittenda possessione.

1. POssessio, quasi sedium positio. *l.* 1. *ff. h. t.* est detentio rei corporalis animo sibi habendi: & quidem rei certæ, vel pro indiviso communis, vel partis incertæ in re certa. *arg. l.* 76. §. 1. *ff. de rei vind.* non item rei planè incertæ, veluti si quis possidere vellet quicquid Titius possidet. *l.* 3. §. 2. *l.* 26 *ff. h. t.* (1, 11.)

2. Est autem possessio vel naturalis vel civilis, idque duplici modo: etenim vel *naturalis* dicitur, quæ in facto consistit, dum quis suo corpore possidet: *civilis*, quæ in jure consistit, dum quis animo possidet. *l.* 10. *C. h. t.* quâ ratione fieri potest, ut duo eandem rem singuli in solidum possideant, unus corpore & injustè, veluti clam, alter animo & justè. *l.* 6. §. 1. *l.* 7. *ff. ff. h. t. l.* 3 *ff. uti possidetis.* At duos eandem rem singulos corpore in solidum possidere, sive justè, sive injustè, id contra naturam est, eoque pertinet argumentatio Pauli JCti in *l.* 3. §. 5. *ff. h. t.* Vel secundò, *civilis* appellatur, quâ quis possidet animo domini; quo modo possident veri domini ac bonæ fidei possessores: *naturalis* verò ea, quâ quis rem tenet animo quidem sibi habendi, sed absque opinione domini; quales præcipuè

puè sunt malæ fidei possessores vi vel clam possidentes. *l.* 6. *ff. b. t.* sic & fructuarii naturaliter possident. *l.* 12. *ff. b. t.* & eorum exemplo conductores, commodatarii, precariò tenentes; quamvis hi etiam nudi detentores dicantur. *l.* 2. *ff. de rei vind.* (III, IV, V.)

3. Cæterùm vel acquiritur, vel retinetur, vel amittitur possessio. Acquirunt omnes, qui possunt habere possidendi animum; ac proinde ipsa municipia non per se sed per suos servos aut administratores. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. *ff. b. t.* non furiosi, aut infantes: tutor tamen pro infante potest acquirere. *l.* 1. §. 20. *ff. b. t.* infans etiam tutore autore, quod singulare est. *l.* 32. §. 2. *ff. b. t.* infante major etiam sine tutoris autoritate. *l.* 1. §. 3. *l.* 32. §. 2. *ff. b. t.* Obst. *l.* 3. *C. b. t.* Resp. intelligi potest de acquisitione tutore autore, juxta alias leges: nec huic responso refragatur, quod in *d. l.* 3. *in fin.* demùm agatur de acquisitione tutore autore; nam potiùs ibi tractatur de acquisitione, quæ fit *per tutorem* pro pupillo, quæ diversa est ab ea, quæ per pupillum tutore autore fit. Filiif. acquirunt patri possessionem. *l.* 4. *ff. b. t.* servi domino tantùm scienti, non ignoranti. *l. b.* 44. §. 1. *ff. b. t.* nisi vel ex causa peculiari servus acquirat possessionem, vel nomine domini, quibus casibus etiam ignoranti possessio acquiri potest. *l.* 34. §. *ult. l.* 44. §. 1. *ff. b. t. l.* 31. §. 3. *ff. de usucap.* Quòd si servus in fuga sit, adhuc per eum possessio acquiritur, quamdiu fugitivus ab alio non possidetur. *l.* 1. §. 14. *ff. b. t.* Obst. *l.* 15. *ff. de Publician. in rem act.* Resp. agit de naturali ac corporali possessione, quæ domino per fugitivum acquiri nequit. Sed & per procuratorem possessio rectè acquiritur. §. *pen. Inst. per quas person. cuique acquir.* Quòd si procurator, cui possessio tradebatur, dixerit se eam sibi velle acquirere, sibi habebit. *l.* 1. §. 20. *ff. b. t.* secùs, si propositum tantùm in mente retineat, nec exprimat, se sibi acquirere, quo sensu accipienda. *l.* 13. *ff. de donation.* (VI, VII, VIII.)

4. Acquiritur autem possessio vel traditione verâ aut fictâ, vel occupatione, vel accessione: nec necesse est, ut singulæ rei partes apprehendantur; cùm & unâ tantùm fundi parte apprehensâ totus fundus censeatur apprehensus. *l.* 3. §. 1. *ff. b. t.* modò alter qui antea possederat, habeat animum amittendæ possessionis; alioquin, qui ante possedit, omnes eas partes retinet, quas alter non occupaverit vel apprehenderit; ut in casu *l.* 18. §. *ult. ff. b. t.* (IX.)

5. Non tamen ipso jure acquiritur possessio, nequidem per hæredem.

hæredem. *l.* 23.*ff. h. t.* nec solo corpore, nec solo animo, sed utroque simul. *l.* 8.*ff. h. t.* licèt ficta aut symbolica traditio & apprehensio oculis facta etiam corporali apprehensioni annumeranda sit; ut & ea, quæ corpore seu ministerio alterius fit. Vide *l.* 1. §. 21.*l.* 11.*pr. &* §. 2.*l.* 51.*ff. h. t. l.* 74.*ff. de contrah. empt. l.* 1.*C. de donat.* (x.)

6. Quòd si res incorporalis sit, non vera sed quasi possessio ejus est, in eaque loco traditionis & apprehensionis est patientia & usus. *l.* 3.*ff. de usufr.* (xi.)

Retinetur possessio vel animo & corpore simul, vel solo animo: adeò ut, licèt alius absente possessore clam occupaverit possessionem, non tamen ante prior possidere desinat, quàm si sciens, alium intrasse, reverti in possessionem ausus non fuerit, metuens vim majorem. *l.* 6. §. *ult. l.* 7. *l.* 25. §. 2. *l.* 46.*ff. h. t. l. ult. C. eod.* vel denique animo proprio per corpus alterius, putà coloni, conductoris, procuratoris, fructuarii, commodatarii, &c. *l.* 3. §. 12.*ff. h. t.* sic ut non amittatur, etiamsi mortui fuerint aut fuère cœperint hi, quorum corpore possidetur. *l.* 3. §. 8. *l.* 25. §. 1.*ff. h. t.* Quòd si colonus aut alius, qui pro alio possidet, possessionem dereliquerit, eamque alius occupaverit, olim quidem possessor etiam ignorans possessionem amittebat. *l.* 40. §. 1. *l.* 44. §. *ult. ff. h. t.* sed jure novo nullum primo possessori ignoranti per talem desertionem & occupationem ab alio factam infertur præjudicium. *l. ult. C. h. t.* sed tantùm scienti, & ita possessionem negligenti. *arg. d. l.* 6. §. *ult. l.* 7.*ff. h. t.* (xii.)

7. Quisquis autem possidet, non potest, dum possessionem retinet, sibi mutare causam possessionis: licèt possit possessionem primam omittere, & incipere rursus ex nova causa possidere. *l.* 3. §. 19. *l.* 19. §. 1.*ff. h. t.* (xiii.)

8. Amittitur possessio animo & corpore simul; non solo corpore. *l.* 8.*ff. h. t.* unde & pupillus solus sine tutoris autoritate eam non amittit, licèt corporaliter possit deserere. *l.* 29.*ff. h. t.* Nec solo animo sine corpore. *d. l.* 8. *l.* 153.*ff. de reg. jur.* etiam si quandoque solo animo in jure nostro quis dicatur possessionem amittere. *l.* 4. §. 6. *l.* 18. *l.* 44. §. *ult. ff. h. t.* quatenùs nempè vera traditio & desertio corporalis non intervenit; ut tamen semper ficta quæpiam traditio & corporalis desertio concipienda sit in *d. ll.* (xv.)

9. Sunt autem varia possessionis commoda: præterquam enim quod bonæ fidei possessor fructus lucratur; ut *tit. præced.* dictum, etiam possessor omnis eo ipso, quo possidet, potior

est

eſt aliis non poſſidentibus in pari cauſa. *l.* 9. §. 4. *in fin. ff. de Public. in rem act.* nec regulariter tenetur edere titulum ſuæ poſſeſſionis. *l.* 11. *C. de petit. hæred.* & , ſi de poſſeſſione dejectus ſit , in continenti rurſus poteſt adverſarium dejicere ; aut alioquin petere , ut ſibi ante omnia reſtituatur poſſeſſio ; etiamſi prædo eſſet qui dejectus eſt. *l.* 1. §. 30. 31. *l.* 3. §. 9. *ff. de vi & vi armat. l.* 5. *C. de jure fiſci.* (XVI.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 32. *de acquir. & retin. poſſeſſione.*

TIT. III.

De Uſurpationibus & Uſucapionibus.

1. USucapio eſt adjectio dominii per continuationem poſſeſſionis temporis lege definiti. *l.* 3. *ff. h. t.* Uſucapere poteſt omnis , qui & dominium acquirere ; pupillus etiam ſine tutoris autoritate , ſi infante major ſit , & furioſus ea quæ ante furorem incepit poſſidere. *l.* 4. §. 1. 2. 3. *l.* 44. §. 6. *ff. h. t.* Non tamen is qui ab hoſtibus captus eſt ; adeò ut nec eam uſucapionem , quam ante captivitatem inchoaverat , implere poſſit poſtquam redierit. *l.* 15. *ff. h. t. l.* 12. §. 3. *ff. de captiv. & poſtlim.* ſed ſi ſervus ejus , qui apud hoſtes eſt , in urbe remanſerit , & poſſeſſionem rei ex cauſa peculiari nactus ſit , eam uſucapere poteſt ; ſive ante domini captivitatem ſive durante ea poſſidere cœperit : ſi verò non ex cauſa peculiari, cœptam quidem ante captivitatem domini uſucapionem implere poteſt ; at captivitate durante , non poteſt eam de novo inchoare , niſi dominus apud hoſtes moriatur ; quo caſu hæredibus prodeſſet medii temporis poſſeſſio ad uſucapionem. *d. l.* 12. §. 2. *de capt. & poſtl. l.* 44. §. *ult. ff. h. t.* adde *l.* 15. *ff. h. t.* ubi in fine principii delendam eſſe particulam *non* ſuadent verba antecedentia. (I , II.)

2. Ad uſucapionem autem requiruntur præcipuè , juſtus titulus , bona fides , res non vitioſa , continuata poſſeſſio , & tempus lege definitum. (III.)

3. Juſtus titulus eſt cauſa habilis ad dominium transferendum , ut emptio , &c. eumque oportet verum eſſe , non putativum ; cùm falſa cauſa uſucapionem non pareat. *l.* 27. *ff. h. t.* §. 11. *Inſt. h. t.* niſi vel agatur de ſervitutum præſcriptione , ubi bona fides ſufficit. *l.* 10. *ff. ſi ſervit. vind.* vel juſtus ſit error facti. *l.* 11. *ff. pro emptore.* Planè juris error obeſt uſucapioni. *l.* 31. *ff. h. t.* (IV.)

4. Si alius fingatur titulus , alius verè ſubſit , veluti ſi quis fingat

fingat se vendere, & donet, usucapio magis ex titulo, qui verè subest, perficitur. *l. ult. ff. pro donato.* secùs, si quid fingatur subesse, & tamen nec illud quod fingitur, nec aliud agatur; tunc enim, cùm titulus deficiat, non procedit usucapio. *arg. tit. C. plus valere quod agitur, &c.* (v.)

5. Bona fides est, non habere conscientiam rei alienæ. *l.* 109. *ff. de verb. signif.* eamque sufficit adesse ab initio, id est, traditionis tempore, exceptâ emptione, in qua & contractûs & traditionis tempore bona fides exigitur. *l.* 48. *ff. b.t.* Mala fides superveniens jure civili usucapionem non interrumpit. *l.* 4. §. 18. *ff. b. t.* Obst. *l.* 23. §. 1. *ff. de acquir. rer. domin.* Resp. ibi non de implenda usucapione, sed lucrandis per possessorem fructibus agitur. Adde *l.* 48. §. 1. *ff. acquir. rer. dom.* (VI, VII, IX, X.)

6. Res vitiosa hìc dicitur omnis illa, quæ nequit usucapi: quales sunt res commerciis hominum exemptæ, sacræ, sanctæ, religiosæ, &c. §. 1. *Inst. h. t.* res Fisci aut Principis. §. 9. *Inst. h. t. arg. l.* 6. §. 1. *ff. de jure fisci.* servi fugitivi. *l.* 1. *C. de servis fugit.* res pupilli. *l.* 48. *ff. de acquir. rer. domin.* Obst. *l.* 4. §. 11. *ff. b. t. l.* 7. §. 3. *ff. pro emptore.* Resp. ibi tantùm quæritur, an, & quomodo vitium in re pupillari furtiva purgetur, ut aliquando res talis usucapi possit; sed non asseritur, præcisè durante adhuc ætate impubere eam posse usucapione acquiri. Obst. *l.* 45. *ff. de minor.* Resp. ibi casus singularis est, quo inchoata erat usucapio contra patrem, & perfecta antequam pupillus nasceretur. Obst. *l.* 2. §. 15. *ff. pro emptore.* Resp. ibi pupillus vendiderat rem alienam, quæ usucapi per emptorem potuit. Pertinent hic denique res furtivæ aut vi possessæ. §. 2. 3. *Inst. b. t.* nisi vitium sit purgatum. §. 8. *Inst. b. t.* quod fit, si ad dominum, vel tutorem aut curatorem domini, hoc non ignorantem, res redierit, sic ut avelli nequeat, vel si rediisse fingatur, dum fortè dominus nactus est rei æstimationem. *l.* 4. §. 6. 11. 12. *ff. b. t. l.* 84. 86. *ff. de furtis.* Et si commodatario ac similibus res erepta sit, necesse est, ut ad dominum (non commodatarium, &c.) reversa fuerit. *d. l.* 4. §. 6. *ff. b. t.* nisi ipse dominus debitor rem pignori datam surripuerit, quo casu ad creditorem debet rediisse; alioquin in ejus præjudicium non posset usucapi. *l. ult. ff. b. t.* licèt usucapio in præjudicium debitoris surripientis procedat; quippe cujus respectu non videtur esse furtiva, sed tantùm intuitu creditoris, cui furtum factum est. *l.* 5. *ff. pro emptore. l.* 4. §. 21. *ff. b. t.* (XI, XII, XIII, XIV.)

7. Partum ancillæ furtivæ quod attinet, si is conceptus & editus sit apud furem, vel conceptus apud furem & editus apud bonæ fidei possessorem, usucapi nequit. *l.* 12. *C. de furtis. l.* 10. *in fin. ff. h. t. l.* 48. §. 5. *ff. de furtis.* sin apud bonæ fidei possessorem & conceptus sit & editus, possessor ipse & is in quem alienavit, partum rectè usucapit, si modò ante partum editum ignoraverit, ancillam furtivam esse. *l.* 4. §. 18. *l.* 33. *ff. h. t. d. l.* 48. §. 5. *ff. de furtis.* adhibitâ tamen distinctione ex *l.* 4. *ff. pro suo.* Obst. *l.* 44. §. 2. *ff. h. t.* Resp. ibi non agitur de ancilla furtiva, sed ea, quam quis simpliciter alienam esse cognoverat: Obst. *l.* 4. §. 15. *ff. h. t.* Resp. in furis hærede est exceptio, quod usucapere nequeat, quia succedit in vitia defuncti. *d. l.* sed id non impedit, quominùs tertius, in quem hæres furis in bona fide constitutus partum transtulit, eum usucapiat. *arg. l.* 33. *ff. h. t.* (XV.)

8. Continuata possessio appellatur, quæ non est interrupta: ut tamen aliquando &, quæ verè interrupta est, continuata fingatur: quod fit inter defunctum & hæredem, venditorem & emptorem, aliosque similes successores universales aut particulares: modò successor particularis ipse quoque in bona fide sit; quod in universali successore non est necesse, sed defunctum bonam habuisse fidem sufficit. §. 12. *Inst. h. t. l.* 13. *passim ff. de acquir. possess. l.* 5. *ff. de divers. temp. præscript.* unde & jacente hæreditate impleri potest usucapio. *l.* 40. *ff. h. t.* (XVI.)

9. Quòd si possessio interrupta fuerit, inchoanda est de novo usucapio, non modò contra interrumpentem, sed & contra quosvis alios, si naturalis sit interruptio. *l.* 5. *ff. h. t.* etiam vel naturaliter interrumpitur possessio, ablatione rei. *d. l.* 5. vel civiliter per litis contestationem aut quærelam libello contra absentes apud præsidem aliosque factam. *l.* 2. *C. de annal. except. junct. l. unic. C. de usucap. transform.* (aliter quàm jure veteri fortè obtinuit. *l.* 2. §. *ult. ff. pro emptore. l.* 9. §. 6. *ff. ad exhibend.*) modò succumbat possessor; nam si vincat continuatur possessio, & impletur pendente lite usucapio, ne alioquin res inter alios judicata aliis prosit. Quòd si lis indecisa maneat, loco usucapionis succedit præscriptio annorum quadraginta, computandorum à novissimis actis, ex quo utraque pars cessavit. *l. ult. C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.* (XVII, XVIII, XIX, XX.)

10. Tempus lege definitum in usucapione ex jure novo est triennium

triennium in mobilibus. *pr. Inst. h. t.* etiam servis. *arg. l.* 2. *C. in quib. cauf. cessat longi temp. præscript.* Obst. *l.* 3. *l.* 9. *ff. de diverf. temp. præscript.* Resp. leges illæ admittunt quidem longi temporis præscriptionem, sed temporis brevioris usucapionem non excludunt. In immobilibus decennium est inter præsentes, inter absentes vicennium. *d. pr. Inst. h. t.* si quis pro tempore præsens pro tempore absens fuerit, tempori absentiæ adjicitur decennium *nov.* 119. *c.* 7. & in hisce omnibus ultimus anni postremi dies cœptus habetur pro completo. *l.* 6. 7. *ff. h. t.* Præsentes autem in hac materia sunt, qui in eadem Provincia domicilium habent; absentes, qui in diversis. *l. fin. verf. sancimus. C. de longi temp. præscr.* Triginta tamen anni desiderantur in casu *nov.* 119. *c.* 7. *in fin.* (XXI)

11. Sunt autem plurimi usucapionis justi tituli. Primus est *pro soluto*, quando quis vel rem alienam ex causa debiti sibi solutam, vel rem solutam ut debitam cùm debita non esset, usucapit. *l.* 46. 48. *ff. h. t.* (XXII)

12. *Moribus.* Usucapio triennii, decennii vel vicennii non ita recepta est, ut de jure Romano; sed magis in plerisque negotiis obtinuit præscriptio triginta annorum, vel tertiæ partis annorum centum.

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 30. *communia de usucap. tit.* 31. *de usucap. transformanda, &c. tit.* 33. *de præscript. longi temp. decem vel viginti annor. tit.* 34. *in quib. cauf. cessat longi temp. præscr. tit.* 35. *quib. non objicit. longi temp. præscr. tit.* 36. *si adverf. cred. præscript. oppon. tit.* 37. *de quadrienn. præscr. tit.* 38. *ne rei domin. vel templor. vind. temp. præscript. submov. tit.* 39. *de præscr.* 30. *vel* 40. *annor.*

TIT. IV.

Pro Emptore.

1. PRo *emptore* usucapit, qui vel reverà rem à non domino purè (non sub conditione) emit, vel litis æstimationem solvit. *l.* 1. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* estque singulare, quòd hìc bona fides & contractûs & traditionis tempore adesse debeat. *l.* 48. *ff. de usucap.* Obst. *l.* 10. *ff. eod.* Resp. subintelligenda est particula *etiam*, ac si diceret; *obtinuit sententia*, etiam *traditionis tempus spectandum esse.* (I, II.)

* Adde *ex cod. libr.* 7. *tit.* 26. *de usucap. pro emptore.*

Tit. V.

Pro Hærede vel pro Possessore.

1. PRo *hærede* hìc possidet, qui jure civili; *pro possessore*, qui jure prætorio hæres est. Et hi possunt usucapere res in hæreditate repertas quas putabant esse defuncti, cùm ejus non essent. *l.* 3. *ff. h. t.* quòd si verè hæredes non sint, sed putent se hæredes esse, ipsam quidem hæreditatem vel res ejus, cui se successisse putabant, rectè pro hærede usucapiunt. *l.* 33. §. 1. *ff. de usucap.* cùm & putativus hæres titulum habeat, licèt putativum. *l.* 11. *C. de petit. hæred.* at res alienas in hæreditate repertas hæredes putativi non usucapiunt; sed hæ magis per eos usucapiuntur solos, qui verè hæredes sunt, juxta *d. l.* 3. *ff. h. t.* cui non obstat. *l.* 11. *ff. de divers. temp. præscript.* agit enim de casu, quo defunctus fuit *in mala fide* & *vitio*, dum alienas res possedit tamquam suas; tunc enim verum est, vitium defuncti ad hæredem transire: sed si defunctus simpliciter possederit rem commodatam vel depositam, &c. quâ talem, & non animo sibi habendi, non est in vitio, aut malâ fide possidet: cùm ergo hoc posteriore casu nullum subsit defuncti vitium, etiam non potest vitium ad hæredem transire, aut usucapionem per hæredem, quâ talem, primitùs inchoandam impedire. Obst. *l.* 4. *C. de longi temp. præscript.* Resp. sola diutina possessio obtenta jure successionis non sufficit ad usucapionem aut præscriptionem implendam, nisi alia concurrant requisita; veluti bona fides, res non vitiosa & similia. Obst. *l.* 1. *C. h. t. de usucap. pro hærede.* Resp. verba illa, *cùm pro hærede usucapio locum non habeat;* idem significant, ac si Imp. dixisset, *quando pro hærede usucapio locum non habet*, fortè deficiente bonâ fide aut alio requisito, eodem modo, quo verba *cùm sciat* denotant quando scit, seu, eo casu quo scit. in *l.* 43. §. 11. *ff. de furtis.* Obst. *l. ult. C. h. t.* Resp. agit de casu, quo defunctus, in mala fide constitutus voluit tamen usucapere, & asseritur, *talem usucapionem non præcedente vero titulo procedere non posse, nec prodesse neque tenenti, neque hæredi ejus*, adeòque hæredem non posse excludere domini intentionem, *sub obtentu quod velut ex hæreditate esset*, id est, jam à defuncto usucaptum, *quod alienum fuit*, id est, quod reverà non fuit usucaptum, juxta §. *diutina.* 12. *Inst. de usucap.* (1, 11.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 29. *de usucap. pro hærede.*

Tit. VI.

Pro Donato.

1. PRo *donato* usucapit, cui res aliena donationis causâ est tradita. *l.* 1. *ff. h. t.* licèt titulus alius fortè fingatur, velut emptionis. *l. ult. ff. h. t.* modò valeat donatio: si enim ipso jure nulla sit, pro donato non procedit usucapio. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *ff. h. t.* Si res aliena mortis causâ donata sit, donatarius eam quidem contra dominum usucapit; sed ipse donans usucaptam adhuc revocare potest quamdiu vivit. *l.* 13. *ff. de mort. caus. donat.* (1, 11,)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 27. *de usucap. pro donato.*

Tit. VII.

Pro Derelicto.

1. PRo *derelicto* usucapit, qui *rem* à non domino verè derelictam possidet, putans eam à vero domino derelictam esse. *l.* 4. *ff. h. t.* non ille, qui putat rem esse pro derelicto habitam, cùm non esset derelicta; sed fortè deperdita. *l.* 6. 7. *ff. h. t.*

Tit. VIII.

Pro Legato.

1. PRo *legato* soli illi usucapiunt, cum quibus est testamenti factio. *l.* 7. *ff. h. t.* quoties res aliena ipsis legata ac tradita & bonâ fide accepta est: ut &, si res quidem sit testatoris propria, & tradita tanquam legata, sed ex imperfecto testamento, vel codicillis adempta sit. *l.* 4. *l. ult. ff. h. t.* Ut &, si testator *Titio* legaverit, ac duo sint *Titii*, sic ut planè dubium sit, quis à testatore designatus sit, & tamen hæres uni solverit; licèt enim neutri tenetur solvere propter incertitudinem. *l.* 10. *pr. ff. de reb. dubiis*, is tamen, cui solvit, pro legato usucapit. *d. l.* 4. *ff. h. t.* (1, 11.)

Tit. IX.

Pro Dote.

1. PRo *dote* usucapit maritus, cui res aliena in dotem data est; si modò matrimonium sit, quippe sine quo nec dos

nec

nec pro dote usucapio est. *l.* 1. §. 2. 3. *ff. h. t.* Ante matrimonium si dos data sit, si quidem æstimata, sponsus nec pro dote, nec pro suo usucapit. *l.* 2. *ff. h. t.* sin inæstimata, incipit pro suo usucapere ante matrimonium; nisi eo animo data sit, ut non ante fiat accipientis, quàm cùm nuptiæ celebratæ fuerint. *l.* 1. §. 2. 3. *ff. h. t.* (I, II.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 28. *de usucap. pro dote.*

TIT. X.

Pro suo.

1. PRo *suo* titulus est generalis; quoties quis rem possidet ut suam, quæ erat aliena. *l.* 1. *ff. h. t.* quandoque tamen specialis est; quando nempe cum titulis aliis non concurrit: quod evenit in sponso respectu dotis ante nuptias. *l.* 1. §. 2. *ff. pro dote.* & si quis in mari vel cœlo quid occupaverit venatione aliove modo, tamquam nullius, cùm esset alicujus. *l.* 2. *ff. h. t.* (I, II.)

LIBER XLII.

TIT. I.

De re judicata & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus.

1. RES judicata est, quæ finem controversiarum pronuntiatione judicis accepit, absolutione vel condemnatione. *l.* 1. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Sententia autem, quâ per judicem fit controversiæ determinatio, vel interlocutoria est, vel definitiva. Interlocutoria est pronunciatio de plano, super incidenti aliquo in principio vel medio litis facta, causam principalem non plenè determinans. *l.* 14. *ff. h. t. l.* 7. *C. de sentent. & interloc. arg. l.* 1. §. 1. *ff. de constit. princip.* Quæ tamen quandoque vim quandam habet definitivæ, veluti, si judex decernat, quæstiones esse adhibendas. *l.* 2. *de appell. recip. vel non.* Si deferat actori vel reo jusjurandum, juxta *l.* 31. *ff. de jurejur.* Si jubeat in arbitrariis quibusdam judiciis rem restitui vel exhiberi. *l.*

18. *ff. de dolo. l.* 14. §. 1. 4. *ff. quod met. causâ.* §. 27. *Inst. de action.* (IV.)

3. Definitiva sententia est, quâ tota lis dirimitur: quæ ut valeat, varia requiruntur; puta; ut lata sit à judice competente, de quo *vide tit. de judiciis.* & quidem præsentibus omnibus, qui judicare jussi sunt: uno namque absente, nulla est sententia, licèt præsentes cæteri simul consenserint in judicando. *l.* 37. 39. *ff. h. t.* adde *l.* 17. §. *ult. l.* 18. *ff. de recep. qui arbitr. recep.* Quòd si, cùm omnes præsentes essent, inter se dissentiant, sententia majoris partis rata est. *d. l.* 39. Si pares utrimque numero dissentiant, standum est sententiæ magis favorabili, qualis, quæ pro libertate, pro dote, pro reo est. *l.* 38. *ff. h. t. l.* 70. *ff. de jure dot.* nisi judices dati judicent; tunc enim in pari dissidentium numero prævalet sententia, quam is, qui judices dedit, confirmaverit. *l.* 28. *ff. h. t.* (XVII, XVIII.)

4. Requiritur quoque, ut scribatur non notis sed plenis literis, & ita scripta ex periculo recitetur. *tot. tit. C. de sentent. experic. recit.* die non feriato. *l.* 4. *C. quomodo & quand. jud. sent. prof. deb.* adde *tit. de feriis*, partibus præsentibus, aut per contumaciam absentibus, sive rei sint, sive actores. *l.* 73. *ff. de judic. l.* 47. *ff. h. t.* (XVIII.)

5. Necesse insuper est, ut feratur purè, non sub conditione; quæ si adjecta sit, pro non scripta habetur. *l.* 1. §. 5. *ff. quand. appell.* inter eos ipsos, inter quos facta fuit litis contestatio, sive pro se, sive procuratorio nomine litem contestati sint. *l.* 1. *C. de sentent. & interloc.* Idque secundùm leges: nam si directò contra leges sit, ipso jure nulla est. l. 1. §. 2. *ff. quæ sent. sine appell. rescind.* Ut & conformiter libello, nisi plus petitum sit: quo casu olim actor causâ cadebat; jure novo aliter coërcetur, juxta §. 33. *Inst. de action.* paucis casibus exceptis, quibus & ex jure posteriori actor plus petens causâ cadit; putà, si dolosè syngrapham exegerit majoris quantitatis quàm quæ debetur. *l. ult. C. de plus petit.* ut &, si plus petat, quo adversarium ad judicem majorem vocare possit, *nov.* 15. *c.* 4. nisi quis *d. c.* 4, malit explicare de litis impensis. (XIX.)

6. Denique desideratur, ut certa sit sententia, vel per se vel per relationem ad aliud: litem finiens, dubiam non relinquens. *l.* 5. §. 1. *l.* 59. *pr.* & §. 1. 2. *ff. h. t.* ut tamen incerta quodammodo sententia ferri possit, si vel res in genere sit debita, vel duæ res alternativè. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* (XX.)

7.

7. Sententiæ rectè latæ effectus est, quòd firma maneat, nec per judicem, qui eam tulit, revocari vel mutari possit. *l.* 14. 54. 62. *ff. h. t. l.* 1. *C. sentent. rescind. non poss.* nec propter instrumenta noviter reperta rescindi; nisi vel causa sit publica. *l.* 35. *ff. h. t.* vel lata sit ex jurejurando per judicem delato. *l.* 31. *ff. de jurejur.* vel dolo adversarii factum sit, quo minùs instrumenta ante sententiam reperta aut producta fuerint. *arg. l.* 19. *C. de transact.* vel denique posterius testamentum fuerit inventum, quo continetur mutata defuncti voluntas. *arg. l. ult. C. de reb. cred. l.* 3. §. 1. *ff. de transact.* (XXVII, XXVIII.)

8. Possunt tamen ea, quæ in sententia obscurè sunt posita, explicari. *arg. l.* 46. *ff. h. t.* & suppleri eodem die, quo lata est, omnia ea, quæ ad consequentiam sententiæ pertinent. *l.* 42. *ff. h. t.* veluti de impensis litis, in quas victus solus condemnandus est. §. 1. *Inst. de pœna temerè litig.* nisi victor sit is, qui per contumaciam absens fuit; hic enim, non obstante victoriâ, in pœnam contumaciæ ad ferendas litis expensas damnatur. *l.* 13. §. 2. *in med. C. de judiciis.* Quid? quòd & sententia rescindi possit, si ex falsis instrumentis aut testimoniis lata fuerit. *l.* 33. *ff. h. t. tit. C. si ex fals. instrum. seu testim. judicatum sit.* (XXI, XXVIII.)

9. Est & effectus sententiæ, quod post decem dies transeat in rem judicatam, si non appellatum fuerit; quodque jus faciat inter litigantes; non inter alios, paucis casibus exceptis. *l.* 63. *ff. h. t. l.* 3. *ff. de pign. & hypoth. tit. C. inter alios act. vel judic. aliis non nocere l.* 2. *C. quib. res jud. non nocet.* Unde reo quidem victori exceptio rei judicatæ competit, de qua *libr.* 44. actori verò vincenti rei judicatæ actio; quæ statim à lata sententia datur in actionibus in rem, & iis, quibus restitutio rei aut exhibitio petitur; post menses quatuor in plerisque in personam actionibus. §. 2. 3. *Inst. de offic. jud. l.* 2. 3. *C. de usuris rei judic.* contra condemnatum, etiam pupillum aut minorem, cujus tutor aut curator condemnatus est. *l.* 2. *ff. de admin. tut.* non contra procuratorem, nisi is fuerit procurator in rem suam, aut sine mandato se obtulerit. *l.* 61. *ff. de procurat. l.* 4. *ff. h. t.* Quòd si plures unâ sententiâ condemnati sint, contra singulos pro rata danda hæc actio, nec unius inopia cæteros onerat: nisi res individua sit condemnatione comprehensa, vel id expressum, ut cæteri præstent quod ab aliis haberi nequit. *l.* 1. 2. *C. si plures unâ sent. condemn. sint.* (XXIX, XXX, XXXI, XXXII.)

10. Tendit hæc actio ad id, ut executioni mandetur sententia: in qua executione id observandum, ut prius capiantur & distrahantur mobilia condemnati bona, dein immobilia, tandem incorporalia. *l. 15. ff. h. t.* Si bona omnia condemnati non sufficiant, condemnatus carceri mancipatur, ab actore tenuiter alendus; nisi bonis cesserit. *l. 1. C. qui bon. ced. poss.* vel competentiæ gaudeat beneficio; vide *l. 173. R. J. l. 19. §. ult. ff. b. t.* quales sunt milites, donatores contra donatarios, socii contra socios, parentes & patroni contra liberos, & libertos, maritus & uxor respectu dotis restituendæ vel dandæ. *l. 16 & seqq. ff. h. t.* ut & pater mulieris, qui dotem pro ea promisit, si maritus stante matrimonio dotem exigat, non item si eo soluto. *l. 21. 22. ff. h. t.* Si tamen pater dolo dotem majorem promiserit pelliciendi generi causâ, cùm sciret se eam præstare non posse, etiam stante matrimonio in solidum tenetur. *l. pen. ff. de jure dot.* (XLI, XLII, XLV, XLVI.)

11. *Moribus.* Sententia non in procuratorem sed dominum fertur, & necesse non est ut litigantes tempore recitandæ sententiæ præsentes sint. Si quis plus petierit, in expensas plerumque condemnatur, nec ultra obtinent de cætero pœnæ plus petentium jure Romano notæ. Quamvis autem & hodie judicati exsequendi causâ bona pignori capiantur, non tamen eo præcisè ordine servato qui jure civili obtinuit, sed magis ea capiuntur ex quibus facillimè pecunia potest confici. Nec datur in actione personali mensium quatuor dilatio à lata sententia, sed quandoque reo petenti modicum tempus arbitrio judicis conceditur. Cæterùm executioni mandantur sententiæ per executores mandato judicis instructos; quo si careant, impunè eis resisti potest: inferiorum tamen judicum sententiæ intra annum, Curiæ Provincialis intra quinquennium, Supremæ verò Curiæ sententiæ intra decennium executioni mandandæ sunt; alioquin eo tempore elapso nova executio à judice decernenda foret citatâ adversâ parte.

* Adde *ex Cod. lib. 7. tit. 52. de re judicata. tit. 43. quomod. & quand. jud. sentent. prof. deb. tit. 44. de sent. ex peric. recit. tit. 45. de sent. & interloc. omn. jud. tit. 46. de sent. quæ sine certa quant. tit 47. de sent. quæ pro eo quod interest fer. tit. 40. de pœn. jud. qui malè judic. tit. 50. sent. rescind. non posse tit. 51. de fruct. & lit. expens. tit. 53. de execut. rei jud. tit. 54. de usur. rei jud. tit. 55. si plures unâ sent. condemn. tit. 56. quib. res jud. non noc. tit. 58. si. ex fals. instr. judicat. sit. tit. 60. inter alios acta vel jud. aliis non nocere.*

TIT II.

De Confessis.

1. CONfessio est qualiscunque contra se pronuntiatio, & vel expressa est, quæ verbis aut scripturâ fit, vel tacita quæ ex facto colligitur, veluti ex transactione super delicto privato. *l.* 5. *de his qui not. infam.* quandoque etiam ex taciturnitate, quoties silet is qui respondere tenebatur, & confessio tacenti esset nocitura; de quo ad *tit. de interrog. in jure faciend.* (I.)

2. Est vel judicialis, quæ in jure aut judicio coram judice vel magistratu competente fit; vel extrajudicialis. Judicialis confessionis effectus est, quod confessus pro judicato habeatur; sic ut non ulterior indagatio sed sola sententia desideretur. *l.* 1. *l.* 5. *ff. h. t l.* 5. *ff. de custod. & exhib. reor.* modò constet, id ipsum, de quo quis fatetur, veluti furtum, homicidium, &c. perpetratum esse. *l.* 23. §. *ult. l.* 24. *l.* 25. *ff. ad leg. Aquil. l.* 1. §. 17. 27. *ff. de quæstion.* & quis de suo, non alieno facto, confiteatur. *l fin. C. de accus. arg. l.* 9. §. 3. *l.* 19. *ff. de interrog. in jure faciend.* contra se, non pro se: *arg. l.* 5. *C. de probat.* ex libera voluntate, non per vim, vel metum, aut tormenta. *l.* 1. § *fin. ff. de quæstion.* nec per errorem, nisi error juris sit. *l.* 2. *ff. h. t.* nec per fervorem quendam aut calorem iracundiæ *arg. l.* 48. *ff. de reg. jur.* Modò insuper confessio certa sit, non vaga; licèt confessus teneatur incertam declarare. *l. 6. pr. &* §. 1. *ff. h. t.* & fiat præsente ac acceptante adversario vel procuratore ejus. *l.* 6. §. 3. *ff. h. t.* per eum, qui plenum habet judicium; nam si pupillus confessus sit, sine tutore, confessio nulla est; si minor sine curatore, restituitur in integrum. *l.* 6. §. 5. *ff. h. t.* Ceterùm procuratoris, tutoris, curatoris, actoris, similiumque confessio perperam emissa, pupillo, minori aut domino non nocet. *l.* 6. §. 4. *ff. h. t.* sed magis ipsis confitentibus. *l.* 25. §. 1. *ff. ad leg. Aquil.* Quòd si advocatus quid per errorem confessus sit, cliens præsens intra triduum, absens usque ad sententiam potest corrigere. *l.* 3. *C. de error. advocat.* (II, III, IV, V, VI, VII.)

3. Extrajudicialis confessionis non tanta vis est, nec confessus pro judicato habetur; sed tantùm præsumptio vel gravior vel levior pro circumstantiarum diversitate contra confitentem nascitur, & revocari potest usque ad litem contestatam. *arg. l.* 26. §. 5. *ff. de noxal. act.* nisi in scriptis facta sit,

quæ firmior est & semper acceptari potest : vel nisi in testamento aut mortis articulo facta fuerit, quæ plenum plerumque sortitur effectum. Vide *l.* 4. *C. de falsa caus. adject. legato. l.* 2. *ff. ad Senatusc. Silan. l.* 93. §. 1. *ff. de legat.* 3. *l.* 28. §. *pen. & ult. ff. de liberat. legata.* (VIII, IX.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 59. *de confessis.*

TIT. III.

De Cessione bonorum.

1. CEssionis beneficium flebile ac miserabile, non facilè cuiquam denegandum; licèt fortè ei renunciaverit, vel se soluturum juraverit, vel rescriptum moratorium ante impetraverit; cùm inopia ei impossibilem faciat solutionem, & hæc omnia egerit spe melioris fortunæ. Quinimo nec hoc beneficio privandus est, qui se primò debitorem negavit; cùm nuspiam inveniatur proposita hæc mendacii pœna. (I, II, III,)

2. Non tamen cedere bonis potest, qui ad pœnam pecuniariam condemnatus est ex delicto; quippe qui si in ære non habeat, in pelle luit. *l. pen. ff. de in jus voc. l.* 7. §. 3. *ff. de jurisdict. l.* 1. §. *ult. ff. de pœnis.* nec qui dolo malo in fraudem creditorum bona dissipavit. *l.* 51. *ff. de rejudic. arg. l. ult.* §. *ult. in fin. ff. quæ in fraud. cred. fact. sunt. ut rest. l.* 63. §. 7. *ff. pro socio.* nec qui dolosè corradendo ac subtrahendo in fugam se conjecit. *arg. l pen. in fin. ff. de jure dot.* (V.)

3. Cedere autem quis potest bonis vel in jure vel extra jus, præsens vel absens per epistolam. *l. ult. ff. h. t* & cedendo nihil sibi retinet præter vestem quotidianam honestatis causâ : adeò ut & feudorum, emphyteusios, ususfructûs, ac rerum ex fideicommisso restituendarum commoditas ad creditores transferatur. *arg. l.* 69. §. 1. *ff. de legat.* 2. *l.* 8. *ff. de reb. aut jud. possid.* quorum tunc est, omnia ex cessione quæsita distrahere; non enim ea inter se possunt dividere & jure dominii retinere. *l.* 4. *C. h. t.* Si tamen his, qui bonis cessit, iisdem necdum distractis, pœnitentiâ ducatur, bona recuperat, si modò creditoribus satisfacere paratus sit. *l.* 3. *l.* 5. *ff. h. t. l.* 2. *C. eod.* (VI, VII, VIII, IX.)

4. Effectus cessionis est, quòd à carceris pœna cedentem liberet. *l.* 1. *C. h. t.* & debitum ipsum non tam extinguat quàm potius suspendat; unde si cedens postea ad meliorem fortunam reversus fuerit, adhuc ad solvendum compelli potest, gavisurus tamen competentiæ beneficio, sic ut modicum post cessionem

cessionem acquisitum ei non auferatur. *l.* 4. 6. 7. *ff. h. t.* (IV, VIII.)

5. Non tamen cessio cedentem notat infamiâ juris *l.* 11. *C. ex quib. caus. infam. irrog.* licèt ejus fama gravetur quodammodo apud viros honestos, adeòque cessioni bonorum quædam cohæreat facti infamia. *arg.* §. 1. *Inst. ex quib. caus. manum. non licet. nov.* 135. (IX.)

6. Cæterùm quandoque non bonis ceditur, sed rescriptum moratorium à Principe impetratur, quo debitor tutus est, ne intra certum tempus à creditoribus inquietari possit; præstitâ tamen cautione de solvendo debito post temporis indulti lapsum. Solet autem hoc impetrari consentientibus creditoribus omnibus vel majore eorum parte; quæ non ex personarum numero nec debiti qualitate, an hypothecarium an chirographarium sit, sed potius ex debiti quantitate æstimatur. *l. ult. C. h. t.* (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII.)

7. Sive autem cessionis, sive rescripti moratorii beneficium impetretur, neutrum fidejussori prodest. *arg.* §. *ult. Inst. de replicat.* præsertim etiam, cùm rescripti moratorii beneficium tanquam ejusdem naturæ cum cessionis beneficio proponatur. (XI, XIX.)

8. *Moribus.* Cessio bonorum hodiè tantùm fieri potest solenniter; petiturque ejus faciendæ licentia libello supplice, ac conceditur diplomate publico per eum, ad quem ejus rei notio ex regionis cujusque consuetudine pertinet, quod diploma deinde à judice loci in quo degit cedens, comprobatur, si preces cedentis veritate nitantur: quod ut constet, citandi creditores, ut examinato inventario bonorum cedentis, consentiant aut contradicant aut judicis arbitrio in totum relinquant. Qui autem bonis cedit lectum cum apparatu retinet, & ex mobilibus non pretiosis ad usum necessariis singulis rem unam: Rescripta moratoria quod attinet, illa eodem fere modo petuntur & conceduntur, quo cessionis beneficium: sed si privatim sine judicis autoritate induciæ debitori concessæ sint, vel pactiones in partem initæ sint à majore creditorum parte, id cæteris non oberit.

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 71. *qui bonis ced. poss.*

Tit. IV.

Quibus ex causis in possessionem eatur.

1. IN bonorum possessionem missio fit vel rei seu debiti servandi causâ, vel legatorum servandorum causâ, vel ventris nomine. *l.* 1. *ff. h. t.* Rei servandæ causâ missionem petunt creditores, quibus vel purè debetur ex quocunque negotio, vel sub conditione ex negotio bonæ fidei. *l. 6. ff. h. t.* junct. *l.* 41. *ff. de judic.* non item ex negotio stricti juris, ad quod restringenda *l. pen.* §. *ult. ff. h. t. arg. d. l.* 41. Petenda verò à judice aut magistratu, ac prævià summariâ causæ cognitione decernenda. *l.* 7. §. 1. 2. *ff. h. t.* non enim cuiquam permissum est privatâ autoritate occupare debitorum bona. *l.* 13. *ff. quod met. caus.* (I, II, III.)

2. Fit autem missio in omnia debitorum bona. *l.* 1. *ff. h. t.* licèt non omnia distrahantur, sed tantùm pro rata debiti. *nov.* 53. *c.* 4. §. 1. Nec refert, cujus conditionis sit debitor; cùm & in pupillorum, furiosorum ac municipiorum bona missio decerni possit, si non defendantur. *l.* 3. *l.* 7. §. 10. *& seqq. ff. h. t. arg. l.* 15. §. 27. 29. *ff. de damno infect.* Et prodest hæc missio etiam creditoribus non missis, quatenùs non missi postea petere possunt, ut fiant ejusdem missionis participes, refusis pro rata impensis. *l. fin. C. de bon. autor. jud. possid. l.* 12. *ff. eod.* (III, V, VI.)

3. Cæterùm præcipui, quibus rei servandæ causâ missio decernitur, casus sunt, si debitor creditoris fraudandi causâ aliquamdiu latitet, aut absens sit vel ab hostibus captus, nec defendatur. *l.* 6. §. *ult. l.* 7. §. 2. 5. 6. 13. *l.* 13. *ff. h. t.* ut &, si mortuus sit debitor, nec ullus ei hæres existat. *l.* 5. 6. *C. de bon. aut. jud. possid. l.* 8. *ff. h. t.* aut si tutor latitet, ne pupillo alimenta decernantur. § 9. *Inst. de suspect. tut.* (IV.)

4. *Moribus.* Si reus obæratus sui copiam non faciat contra eum ut contumacem ad definitivam sententiam proceditur; nec ultra missioni locus est.

Tit. V.

De rebus authoritate judicis possidendis vel vendendis.

1. QUi in possessionem missus est rei servandæ causâ, consequitur custodiam; sed si debitor creditori ita misso non

non satisfaciat, decretum alterum per judicem, petente creditore, interponitur, quo creditor consequitur potestatem res distrahendi. *l.* 9. *C. h. t.* Tempus autem, quod inter missionem in possessionem & decretum venditionis debet intercedere, videtur arbitrarium, cùm nuspiam determinetur: longius tamen hìc tempus effluere debere, colligi potest ex circumstantiis *legis ult. C. h. t* (I.)

2. Facienda autem distractio palam auctione publicâ in eo loco, in quo reus defendi debuisset, id est, ubi domicilium habet aut ubi contraxit. *l.* 1. 2. 3. *ff. h. t.* & in concursu plurium idem licitantium, potior est causa creditoris, dein cognati. *l.* 16. *ff. h. t.* (II.)

3. Impeditur tamen jam decreta venditio, si extraneus intercedat, contendens, rem non debitoris sed suam esse, *l.* 15. §. 4. *ff. de re judic.* vel ipse debitor sui copiam faciat & damna impensasque restituat, ac solvere paratus sit, aut alius pro ipso. *l.* 4. §. *ult. ff. h. t. l.* 15. *C. de judiciis.* sed bonis distractis, non potest debitor petere rescissionem venditionis; sed tantùm recipit id, quod post demissos creditores superest. *arg. l.* 6. *ff. h. t.* etenim ex pretio rerum distractarum creditoribus satisfaciendum est, omnibus quidem, si sufficiat: si non sufficiat, illis qui jure potiores sunt: de quo ad *tit. ff. qui pot. in pign.* (III.)

* Adde *ex Cod. lib.* 7. *tit.* 72. *de bonis autor. jud. possid. &c.*

TIT. VI.

De Separationibus.

1. SEparatio est diversorum patrimoniorum ad eandem personam pertinentium distinctio judicis, veluti prætoris vel præsidis autoritate facta. Quam petere possunt creditores alicujus defuncti & legatarii. *l. pen. ff. h. t.* quibus hæreditas defuncti sufficit, sufficiens non futura, si mixta bonis hæredis obærati etiam inter ejus creditores foret dividenda, sive purè sive in diem sive sub conditione ipsis à defuncto quid debeatur. *l.* 4. *ff. h. t.* uti & separatio locum habet in casu. *l.* 1. §. 9. *ff. h. t.* & *l.* 3. §. 4. *in fin. ff. de minoribus.* Et si quidem omnes, petant, omnibus proderit separatio; sin quidam tantùm, solis proderit petentibus. *l.* 1. §. 16. *ff. h. t.* Non tamen eam petit hæres, nisi sit necessarius. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* nec hæredis creditores. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* nisi manifesta appareat fraus hæredis directò ad læsionem creditorum suorum damnosam

hæredita-

hæreditatem adeuntis. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* vel libertus hæreditatem obæratam adiverit in præjudicium patroni, qui liberto succedit. *l. pen.* §. 1. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Effectus separationis impetratæ est, quòd creditores defuncti in rebus hæreditariis præferantur hæredis creditoribus; sed si deinde in patrimonio defuncti minùs inveniatur quàm erat debitum, id quod deest non consequuntur ex patrimonio hæredis, nisi justissima causa faciat veniam iis concedi. *l.* 1. §. *pen. l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* Obst. *l.* 5. *in fin. ff. h. t.* vers. *idemque.* Resp. ibi agitur de casu, quo creditoribus hæredis nondum plenè satisfactum erat, licèt aliquantò plus consecuti essent, quàm defuncti creditores: quamdiu enim creditoribus hæredis non plenè satisfactum est, tamdiu non potest is, qui separationem petiit, aliquid ex bonis hæredis consequi; sed illis dimissis potest, propter justissimam erroris causam, ut dictum. (III.)

3. Cessat petendæ separationis facultas, si creditores hæreditarii hæredis fidem secuti sint, novando, fidejussores vel pignora ab eo accipiendo. *l.* 1. §. 10. 11. 15. *ff. h. t.* si elapsum sit quinquennium ab adita hæreditate. *l.* 1. §. 13. *ff. h. t.* si res defuncti & hæredis ita jam permixtæ sint, ut amplius separari nequeant *l.* 1. §. 12. *l.* 2. *ff. h. t.* Quòd si hæres ante petitam separationem res quasdam hæreditarias vendiderit bonâ fide, venditio firma manet, non obstante subsecutâ separationis impetratione. *l.* 2. *ff. h. t.* non item, si tantùm res pignori obligaverit. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* (IV.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 72. *de reb. aut jud. possid. & de separatione bonorum.*

TIT VII.

De Curatore bonis dando.

1. Curator solet bonis dari vel à judice ex consensu creditorum. *l.* 2. *pr. ff. h. t.* vel privatim ab ipsis creditoribus rei servandæ causâ in possessionem missis. *l.* 8. §. *ult. ff. de reb. aut jud. possid. l. ult. ff. h. t.* ac vel unus constituitur vel plures; & hi vel conjunctim, vel divisis regionibus administraturi, prout convenerit. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t* Nec prohibetur curator alium suo loco substituere. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Curatoris officium in genere est, primò inventarium conficere, deinde administrare, locare, creditoribus respondere,

dere, actiones tempore perituras exercere, res quæ servari nequeunt distrahere, & tandem etiam omnia divendere, creditoribus ex pretio satisfacere, omnium rationem reddere. *l.* 8. §. 1. *l.* 14. 15. *ff. de reb. aut jud. possid.* Et à judice quidem constitutus omnibus respondet creditoribus; at à creditoribus electus illis solis, à quibus constitutus est. *l. ult. ff. h. t.* (V, VI, VII, VIII, XIII.)

3. Tenetur autem ex gestione sua curator & creditoribus & debitori: creditoribus quidem, à quibus datus est, actione mandati ad præstandam culpam levam, exemplo tutoris *arg. l.* 1. §. 22. *ff. de ventre in possess. mitt.* debitori verò actione in factum ad reparandum damnum dolo & latâ culpâ datum. *l.* 6. *in fin. pr. &* §. 2. 3. 5. *ff. de reb. aut jud. possid.* &, si plures fuerint curatores, singuli in solidum conveniri possunt, *l.* 3. *ff. h. t.* nisi per regiones administratio divisa sit. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* (IX, X, XI, XII.)

TIT. VIII.

Quæ in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur.

1. SI quid à debitore in fraudem creditorum alienatum sit, id revocatur actione Paulianâ vel rescissoriâ; modò & animus fraudandi (vide *l.* 17. §. 1. *ff. h. t.*) & eventus concurrat respectu ejusdem creditoris: nam si quis Titium tantùm fraudare voluerit, & Mævius tantùm cum effectu fraudatus sit, dum demùm post alienationem incepit esse creditor, firma manet alienatio; nisi ex Mævii fraudati pecunia credita Titius, quem debitor fraudare voluerat, dimissus sit. *l.* 10. §. 1. *l.* 15. 16. *ff. h. t.* (I, XIV.)

2. Pauliana est actio prætoria in factum personalis. *arg. l.* 38. §. 4. *ff. de usuris. l.* 14. *ff. h. t.* competens creditoribus, ob res plerumque ante missionem in possessionem fraudulenter alienatas, *arg. l. ult.* §. *ult. ff. h. t.* quandoque tamen & post missionem, si modò fraus accipientis doceri possit. *arg. l.* 9. *ff. h. t.* adversùs eos, ad quos res est translata, modò & hi fuerint fraudis participes; nisi vel pupilli sint, vel ex causa lucrativa acquisiverint. *l.* 6. §. 8. 10. 11. *ff. h. t.* ut tamen onerosa magis quàm lucrativa causa respectu mariti sit, si is rem in dotem acceperit. *l. ult.* §. 1. *in med. &* §. 2. *ff. h. t.* Etiam contra ipsum debitorem alienantem, ut saltem arbitrio prætoris

toris coërceatur ejus dolus. *l. ult.* §. *ult. ff. h. t.* (II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X.)

3. Tendit ad id, ut alienatio rescindatur, & res restituatur cum fructibus perceptis & qui percipi à fraudatore potuerunt, ac omni causa. *l.* 10. §. 19. 20. 22. *ff. b. t.* nisi possidens in bona fide fuerit; quo casu soli fructus tempore alienationis pendentes & qui post inchoatum judicium percepti sunt, restituendi veniunt. *l. ult.* §. 4. *ff. b. t.* (XI, XIX.)

4. Rescissoria est actio prætoria in rem; cujus fundamentum non est fraus accipientis, sed jus pignoris prætorii, quod creditores per missionem in possessionem adepti sunt: competens pro rebus post missionem alienatis contra quosvis bonâ vel malâ fide possidentes, itidem ad id ut rescindatur alienatio. §. 6. *Inst. de action. arg. l.* 3. *C. ut in possess. legat.* (XII.)

5. Utraque hæc actio intentanda intra annum, ex quo primùm experiundi potestas fuit. *l.* 1. *l.* 10. *ff. b. t.* adeòque non à tempore alienationis in fraudem factæ, sed à tempore distractionis omnium bonorum: ante enim experiundi potestas non est, cùm certum nondum sit, utrùm creditores fraudati sint nec ne. *l.* 6. §. *ult. l.* 10. §. 18. *ff. b. t.* post annum tamen his actionibus locus est saltem ad id quod ad possidentes pervenit, vel eorum dolo factum est quo minus perveniat. *l.* 10. §. *pen. ff. b. t.* (XIII.)

6. Cæterùm alienatio in fraudem creditorum variis fit modis, putà vendendo, donando, remittendo debitum vel pignus, patiendo rem aut servitutem rei debitam usucapi, aut actionis instituendæ tempora elabi, ante diem solvendo ei, cui demum ex die debebatur, &c. Vide *l.* 1. *in fin. l.* 2. *l.* 3. §. 1. *l.* 4. 5. *l.* 10. §. 12. 14. *& passim ff. b. t.* Non tamen in fraudem alienare creditur, qui tantùm omittit acquirendi conditionem. *l.* 6. *pr. &* §§. *seqq. ff. b. t.* Ut nec, qui uni ex creditoribus urgenti solutionem solverit; non enim cæteri id avocare possunt creditori, qui sibi vigilavit, sine distinctione an per gratificationem obtinuerit solutionem nec ne; quippe quæ distinctio rejici videtur, *in fin. l. pen. ff. b. t.* modò necdum creditores cæteri in possessionem missi sint: post missionem enim nemo amplius sibi vigilando potuit alteri præjudicare. *l.* 6. §. 7. *ff. b. t.* Obst. *l. pen. circa fin. ff. b. t.* Resp. verba illa, *quod si in eo essent, ut bona debitoris mei venirent, &c.* non designant, bona per missionem jam occupata fuisse, sed debitorem ita obæratum esse, ut bona ejus à creditoribus possidenda ac vendenda sint. (XV, XVI, XVII, XVIII.)

* Add.

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 75. *de revoc. bis quæ in fraud. cred. alienata.*

LIBER XLIII.

Tit. I.

De Interdictis sive extraordinariis actionibus, quæ pro his competunt.

1. INterdicta, sic appellata ab interdicendo, vel quasi interim vel inter duos dicta) præparant plerumque judicia principalia, & ad ea aditum pandunt : undè & priùs terminanda veniunt, licèt pendente petitorio judicio cæpta essent moveri. *l.* 3. *C. h. t. l.* 18. §. *ult. ff. de vi & vi armat.* Et olim erant formulæ ac conceptiones verborum, quibus prætor aliquid fieri jubebat vel prohibebat, sed jure novo pro his competunt actiones extraordinariæ in factum. *pr.* & §. *ult. Inst. h. t.* eæque personales *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* quibus plerumque de possessione agitur, salvâ manente proprietatis controversiâ; quandoque tamen etiam simul de proprietate vel quasi proprietate. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t. l.* 1. §. *ult ff. de aqua quot. & astiv. l.* 3. §. 13. *ff. de itin. actuque privat.* (I, II.)

2. Sunt autem variæ interdictorum species : vel enim *exhibitoria* sunt, quibus prætor jubet aliquid exhiberi : vel *restitutoria*, quibus aliquid jubet restitui, vel *prohibitoria*; quibus quid fieri vetat. §. 1. *Inst. h. t. l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Sunt & vel *adipiscendæ*, vel *retinendæ*, vel *recuperandæ* possessionis. §. 2. *Inst. h. t.* Adhæc vel *simplicia* sunt, in quibus apparet, quis actor quis reus sit; vel duplicia, in quibus uterque simul actor & reus est. §. *pen. Inst. h. t.* insuper alia spectant ad rem familiarem; alia ad publicam utilitatem pertinent, veluti, ne quid in loco publico fiat. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* Alia prætereà annalia sunt, alia perpetua; ut tamen annalia fiant perpetua, si quid ad eum cum quo agitur pervenerit. *l.* 1. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* Quædam etiam directa sunt, quædam noxalia, *l. ult. ff. h. t.* Denique quædam publica sunt, quibus quilibet ex populo experiri potest; quædam privata, iis quorum interest peculiariter competentia. (III.)

3. Cæte-

3. Cæterùm interdicta non solent infamare. *l.* 13. *ff. de vi & vi armat.* & in iis non modò rei principalis, sed & fructuum habetur ratio, à tempore tamen solummodo interdicti redditi, non retro. *l.* 3. *ff. h. t.* excepto interdicto unde vi. *l.* 1. §. 40. *ff. de vi & vi armat.* (IV.)

4. *Moribus.* Interdictorum loco hodie conceduntur mandata a Curiis superioribus.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 1. *de interdictis.*

TIT. II.

Quorum bonorum.

1. INterdictum *quorum bonorum* est adipiscendæ possessionis competens illis quibus à prætore est data bonorum possessio, & eorum exemplo etiam hæredibus civilibus. *l.* 1. *C. h. t.* adversùs eos, qui pro hærede vel pro possessore possident. *l.* 1. 2. *ff. h. t. l.* 2. *C. h. t.* non contra defuncti debitores. *l.* 2. *ff. h. t.* ad id ut acquirant ipsam rerum hæreditariarum corporalium, non incorporalium possessionem, aut æstimationem eorum quæ dolo desierant possideri. *d. l.* 1. 2. *ff. h. t.* nec hic objici potest petenti exceptio dominii, nisi in continenti probetur *l. ult. C. h. t.* (I.)

2. Erat & olim interdictum ex constitutione Hadriani, sed eo abrogato, Justinianus introduxit remedium possessorium, quo hæres scriptus mittitur in possessionem rerum hæreditariarum, prævià summarià causæ cognitione, si modò exhibeat testamentum nullo visibili vitio laborans: id est, non cancellatum nec abolitum, neque ex quacunque suæ formæ parte vitiatum. *l. fin. C. de edict. divi Hadrian. toll.* (II, & *seqq.*)

* Adde *ex Cod libr.* 8. *tit.* 2. *quorum bonorum. libr.* 6. *tit.* 33. *de edicto divi Hadriani tollendo.*

TIT. III.

Quod Legatorum.

1. INterdictum *quod legatorum* est restitutorium adipiscendæ possessionis, competens hæredi & hæredis hæredi, *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* modò paratus sit cautionem præstare de legatis solvendis, quibus gravatus est *l.* 1. §. 16. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* contra legatarios & fideicommissarios particulares, eosque qui ab his rem nacti sunt. *l.* 1. §. 13. *ff. h. t.* non contra mortis causâ donatarios

natarios. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* ad id ut restituantur res hæreditariæ corporales. *l.* 1. §. 8. *ff. h. t.* quas legatarii citra hæredis voluntatem acceperunt, *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* vel etiam ex hæredis voluntate, sed ante aditam hæreditatem. *l.* 1. §. 11. *ff. h. t.* si fortè intersit hæredis res legatas habere, quo Falcidiam deducat. Si plures hæredes sint, quorum alter consensit, alter non item, solus hoc interdicto agit non consentiens. *l.* 1. §. 15. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 3. *quorum legatorum.*

TIT. IV.

Ne vis fiat ei, qui in possessionem missus erit.

1. INterdictum, ne *vis fiat in possessionem misso*, generale est, competens iis, quos prætor ex aliqua causa in possessionem misit, si illi prohibiti sint in possessionem venire suo vel alieno nomine. *l.* 1. §. 2. *l.* 2. *ff. h. t.* contra prohibentes vel expellentes; suo vel alieno nomine. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* quandoque ad id quanti ea res est, quo casu actio in factum annalis & pœnalis est, quæ hæredibus non in hæredes datur. *l.* 1. *pr. &* §. 8. *ff. h. t.* Quandoque ad id quod interest; quo casu perpetua est, hæredibus ac in hæredes competens; quod evenit, si legatorum nomine quis in possessionem mittatur: nec mirum; cùm hæres præstationem ejus quod interest possit evitare, præstitâ legatariis cautione. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Potest & ipse magistratus, qui in possessionem misit, missum potestate suâ in possessionem inducere, causâ summariè cognitâ. *l.* 3. *pr. ff. h. t.* (I, III, IV.)

2. Cessat hoc interdictum, si pupillus necdum doli capax vim fecerit. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.* vel si quis alius dolo careat, putans rem suam esse vel sibi nexam, *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* (II.)

TIT. V.

De Tabulis exhibendis.

1. INterdictum *de tabulis exhibendis* datur ei, cui primis vel secundis tabulis vel codicillis alicujus jam defuncti (non viventis. *l.* 1. §. 10. *ff. h. t.*) relicta est hæreditas, legatum, vel fidei commissum. *l.* 1. §. 2. *l.* 3. §. 10. *ff. h. t. l.* 1. *C. h. t.*

contra

contra detinentem tabulas, & hæredem ejus, si is detineat: ad id ut tabulæ exhibeantur, vel præstetur id quod interest, seu quantum est in hæreditate vel legato relicto, si quis neget se tabulas possidere. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. §. 11. 12. 13. *ff. h. t.* licèt tantùm sub conditione quid legatum esset: adeò ut nec restituendum sit id quod interest, si conditio deficiat; eò quòd pœna magis videtur esse præstita. *l.* 3. §. 14. *ff. h. t.* Nec hîc anxiè inquiritur, tabulæ perfectæ sint, an imperfectæ, an falsæ, &c. *l.* 1. §. 4. 5. *ff. h. t.* Quod si quis ob non exhibitas tabulas id quod interest consecutus fuerit, & postea legatum petat? Si hæres idem præstitit, exceptione doli repellendus est; sin alius, repelli non potest. *l.* 3. §. 15. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Cessat hoc interdictum in casibus expressis in *l. ult. ff. h. t.* (V.)

* Adde *ex Cod. libr. 8. tit. 7. de tabulis exhibend.*

TIT. VI.

Ne quid in loco sacro fiat.

1. INterdictum *nequid in loco sacro fiat*, est, quo quis prohibetur in loco sacro quid facere vel immittere, quod deformitatem adferat; & si quid factum sit, in pristinum statum est restituendum. *l.* 1. *ff. h. t.* Quod & ad loca sancta porrectum est. *l.* 2. *ff. h. t.*

TIT. VII.

De locis & itineribus publicis.

1. LOca publica sunt, quorum proprietas est alicujus populi, usus verò omnium. Viæ publicæ dicuntur, quæ in porrectum definitæ sunt ab eo, qui publicandi potestatem habet: aliter appellatæ regiæ, prætoriæ, consulares. *l.* 2. §. 21. *ff. ne quid in loc. publ. l.* 3. *ff. h. t.* privatæ sunt, quæ vel ex servitute debentur, vel à via regia ad agros deflectunt. l. 2. §. 23. *ff. ne quid in loc. publ.* Vicinales viæ dictæ sunt, quæ in vicos ducunt, ex agris privatorum collatione factæ; quarum una pars in viam regiam desinit, altera sine exitu in ipso vico intermoritur. *l.* 3. *ff. h. t.*

2. Cæterùm cuivis liberum esse debet frui locis & itineribus publicis; quem etiam in finem cuivis competit de his interdictum. *l.* 1. *ff. h. t.*

TIT.

TIT. VIII.

Ne quid in loco publico fiat.

1. SI quid in loco publico (sub quo non continentur loca fiscalia. *l.* 2. §. 4. *ff. h. t.*) fiat, quo damnum alteri datur, ei, & cuivis ex populo datur hoc interdictum, ne quid in loco publico fiat; contra quemvis in loco publico quid molientem, quo deterior fit loci publici usus (quo modo id fiat. Vide *l.* 2. §. 14. 25. 29. *l.* 3. 4. *ff. h. t.*) ad id ut desistatur, & caveatur de non pergendo in opere cœpto. *l.* 2. §. 14. 17. *ff. h. t.* vel, si quid jam factum sit, id destruatur: nisi in publico ædificium exstructum sit, quo non adeò multùm impeditur usus loci publici; quo casu tantum imponitur exstruenti præstatio solarii ne urbs ruinis deformetur. *l.* 2. §. 17. 18. *ff. h. t.*

2. Sunt præterea hoc *tit.* proposita tria de via, & itinere publico interdicta: primum est prohibitorium, ne quo facto vel immisso iter aut via publica fiat deterior, ad rusticas, non urbanas vias pertinens. *l.* 2. §. 20. 24. *ff. h. t.* Alterum est prohibitorium & restitutorium simul, ne quid in via publica fiat, aut, si factum sit, viri boni arbitratu restituatur. *l.* 2. §. 35. *ff. h. t.* Tertium prohibitorium est, ne vis fiat, ei, qui via publica vel itinere publico utitur. *l.* 2. §. *ult. ff. h. t.*

TIT. IX.

De loco publico fruendo.

1. SI publicanus, qui publicum conduxit ab eo qui elocandi jus habet, sociusve ejus, prohibeatur publico frui, prætor interdicit, ne vis ei fiat, quo minùs fruatur juxta leges conductionis. *l.* 1. *pr.* & §. 3. *ff. h. t.* invitis tamen publicanis in loco publico statuas ponere licet, si Princeps permittat. *l.* 2. *ff. h. t.*

TIT. X.

De via publica, & si quid in factum esse dicetur.

1. MAgistratus curæ ædium ac viarum præpositi, prohibent, ne quid in viis publicis fiat, ex quo vicini ædibus damnum infertur, aut ipsa via ejusve usus deterior fit; &

si quid factum sit, id jubent restitui: quemadmodum & jubent, ut quisque ante suam domum vias sartas stratas ac purgatas habeat. *l.* 1. *pr.* §. 1. 2. 3. *ff. b. t.*

TIT. XI.

De via & itinere publico reficiendo.

1. SI quis viam publicam velit aperire & reficere, ei prætor vim fieri vetat, & dat ei actionem ad id quod interest contra eum qui refectionem impedit: nisi quis sub specie refectionis viam corrumpat; tunc enim impune vim patitur. *l.* 1. §. 2. 3. *ff. b. t.* & , si vicinis damnum dederit, in eorum fundos viam publicam rejiciendo, etiam in eum actio *via recepta* datur in id quod vicinorum interest. *l. ult. ff. b. t.*

TIT. XII.

De fluminibus, ne quid in flumine publico ripave ejus fiat, quo pejus navigetur.

1. FLumen est collectio aquæ intra certas ripas; quas non mutat insolita fluminis exundatio. *l.* 1. §. 5. *l.* 3. §. 1. 2. *ff. b. t.* & vel publicum est, quod perenniter fluit ac ad populum pertinet; vel privatum quod in privati est dominio. *l.* 1. §. 3. 4. *ff. b. t.*

2. Vetat autem prætor, ne quid in flumine publico fiat, quo pejus navigetur, ac cuivis è populo dat interdictum contra facientem, ne fiat; vel ut tollatur, si jam factum sit. *l.* 1. *pr. &* §. 19. 20. 21. *ff. b. t.* Si quid in mari vel littore fiat, quo portus, statio, aut navigatio deterior redditur, utili interdicto locus est. *l.* 1. §. 17. *ff. b. t.* ut & , si quid in flumine non navigabili fiat quo cursus aquæ impeditur. *l.* 1. §. 12. 18. *ff. b. t.* non item, si quid in flumine privato fiat. *l.* 1. §. 4. *ff. b. t.*

TIT. XIII.

Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, &c.

1. HOc interdictum, *ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque uti superiore æstate fluxit*, competit cuivis ex populo, contra eum qui fecit ut aliter aqua fluat,

fluat, cum non haberet faciendi jus: ad id ut opus intermittatur, & quod factum est restituatur. *l.* 1. §. 8. 9. 10. 11. 12. *ff. h. t.*

Tit. XIV.

Ut in flumine publico navigare liceat.

1. PRætor vim fieri vetat, quo minus in flumine publico, fossa, stagno, lacu publico, navem, ratem agere, vel per ripam merces exonerare liceat. *l. un. ff. h. t.* Publicano, qui lacum conduxit, utile accommodatur interdictum, si prohibeatur piscari. *l. un.* §. 7. *ff. h. t.*

Tit. XV.

De Ripa munienda.

1. SI quis ripæ contra vim fluminis muniendæ gratiâ opus in flumine vel ripa faciat, prætor vim fieri vetat, modò vicinis & è regione prædia possidentibus caveat de damno infecto ad decennium. *l. un.* §. 2. 3. 4. *ff. h. t.*

Tit. XVI.

De Vi & Vi Armata.

1. INterdictum *de vi & vi armata* recuperandæ possessionis locum habet in rebus immobilibus, & incorporalibus quæ immobilibus accensentur, ut usufructu immobilium. *l.* 3. §. *pen. ff. h. t.* non item in mobilibus, nisi considerentur ut accessiones immobilium. *l.* 1. §. 6. *& seqq. &* §. 32. *ff. h. t.* Et competit ei, qui de possessione vi dejectus est, hæredique ejus. *l.* 1. §. 44. *ff. h. t.* sive bonâ sive malâ fide possederit. *l.* 1. §. 30. *ff. h. t.* non tamen ei, qui adhuc possidet per se vel per colonos. *l.* 1. §. 45. *ff. h. t.* nec ei, qui nunquam possedit, sed arcetur intrare volens in possessionem. *l.* 1. §. 26. *ff. h. t.* nec colono aut procuratori. *l.* 1. §. 22. *ff. h. t.* nisi inceperint suo nomine possessionem retinere tanquam prædones. *l.* 12. 18. *ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Datur contra dejicientem, sive per se sive per procuratorem dejecerit. *l.* 1. §. 13. 14. *ff. h. t.* etiam si dejiciens ipse dominus esset. *l.* 4. §. 26. *ff. de usurp. & usuc. arg. d. l.* 1. §. 30. *ff. h. t.* junct. *l.* 18. *ff. h. t.* §. 1. *Inst. de vi bon. rapt.* vel à dejecto priùs ipse dejectus fuisset, modò inter primam & posteriorem

dejectionem intervallum temporis intercesserit. *arg. l.* 17. *ff. h. t.* nec interest utrùm dejiciens adhuc possideat, nec ne. *l.* 1. §. 42. *ff. h. t.* Non tamen in tertium datur possessorem. *l.* 7. *ff. h. t.* nec contra parentem aut patronum, nisi vis armata fuerit adhibita. *l.* 1. §. 43. *ff. h. t.* nec contra hæredes dejicientis, nisi quatenùs ad eos pervenit. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* (v.)

3. Tendit ad id, ut restituatur possessio rei immobilis unà cum mobilibus, quæ ibi fuerunt. *l.* 1. §. 32. *l.* 19. *ff. h. t.* & fructibus à tempore dejectionis perceptis; ac eo quod interest, omnique causa. *l.* 1. §. 31. 34. 40. 41. *ff. h. t.* modò intra annum agatur: post annum enim id tantùm restituitur; quod ad dejicientem pervenit. *l.* 1. *pr. ff. h. t.* (VI.)

4. Præter hoc interdictum *unde vi* alia sunt prodita ex constitutionibus remedia, quibus succurritur illis, qui vim passi sunt, juxta *ll. in tit. C. unde vi.*

5. *Moribus.* Recuperandæ possessionis remediis plenioribus jure Canonico introductis utimur, de quibus agitur in adjectis ad calcem libri de differentiis juris civilis & canonici.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 4. *unde vi.*

TIT. XVII.

Uti possidetis.

1. INterdictum *uti possidetis* est retinendæ possessionis duplex, annale. *l.* 1. *ff. h. t.* competens ei, qui tempore litis contestatæ non vi, clam, vel precario ab adversario possidet; licèt à tertio vi, clam vel precario possideat. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Non tamen creditoribus in possessionem missis. *l.* 3. §. 8. *ff. h. t.* nec hæredibus ejus qui possedit. *arg. l.* 23 *ff. de acquir. possess.* Contra eum qui se quoque possidere contendit. Ad id, ut ipse justus, alter injustus possessor declaretur, & præstetur id quod interest possessionem turbatam non esse, adeòque ipsa æstimetur possessio, cujus longè alia quàm proprietatis æstimatio est. *l.* 3. §. *ult. ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

2. Utile interdictum *uti possidetis* respectu servitutum, & eorum, quæ in jure consistunt, locum habet. *l. ult ff. h. t. l.* 8. §. 5. *ff. si servit. vind. arg. l. ult. ff. de servitut.* (I.)

4. *Moribus.* Loco interdicti uti possidetis peti solet à Curia mandatum manutenentiæ, ut loquuntur.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 6. *uti possidetis.*

TIT.

Tit. XVIII.

De Superficiebus.

1. SUperficies est omne id quod supra solum seu soli faciem est, ut arbores, plantæ, præcipuè ædificia. Superficiarius autem, qui supra solum alterius superficiem habens, solarium solvit. *l.* 2. §. 17. *ff. ne quid in loco publ. fiat.* &, quia utilis dominus est, vindicare superficiem utiliter potest. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* licèt dominus fundi etiam sit dominus directus superficiei, seu ædium impositarum. *l. ult. ff. h. t.* Habet & interdictum de superficiebus, quo prætor vim fieri vetat fruenti superficie, quo minus ita fruatur, si à domino vel alio turbetur in possessione. *l.* 1. *pr. &* §. 2. *ff. h. t.* in quo omnia eodem modo servantur, ut in interdicto uti possidetis. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.*

Tit. XIX.

De itinere actuque privato.

1. INterdictum *de itinere actuque privato* respicit servitutes rusticas. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* & duplex est; primum datur ei, qui hoc anno itinere actuque privato usus est; cui vim fieri vetat prætor quo minus utatur; si modò non vi, clam, vel precariò ab adversario possideat. *l.* 1. *pr. ff. h. t.* & per tempus modicum, non minus triginta diebus intra annum à die interdicti retro computandum usus sit. *l.* 1. §. 2. 3. *ff. h. t.* Et hoc non continet causam proprietatis; unde est, quod etiam eo experiantur illi, qui non habent jus servitutis. *l.* 1. §. 2. 4. *ff. h. t.*

Alterum interdictum est de *itinere actuque privato reficiendo*, quod causam proprietatis continet, non enim aliter quis hoc interdicto vincit, quàm si duo probaverit, puta, se hoc anno usum esse, & jus servitutis habere. *l.* 3. §. 13. *l.* 5. §. *pen. ff. h. t. l.* 2. §. 2. *ff. de interdictis.*

Tit. XX.

De aqua quotidiana & æstiva.

1. DE aqua *quotidiana*, quæ sc. semper hieme & æstate duci solet, prætor interdicit, ne vis fiat ducenti, quo minùs ita ducat, uti hoc anno duxit. *l.* 1. *pr. ff. h. t. De æstivâ,*

 quam

quam sc. solâ æstate duci expedit, vim fieri æstate vetat Prætor, quo minùs quis ita ducat, ut superiori æstate duxit. *l.* 1. §. 29. *ff. b. t.* & sufficit vel unâ die aut nocte aquam duxisse non vi, clam, vel precariò. *l.* 1. §. 4. *ff. b. t.* Necesse tamen est, ut quis à capite aquam duxerit, non aliunde. *l.* 1. §. 7. 8. *ff. b. t.*

2. Est & interdictum de aqua publica ex castello ducenda, ne vis fiat ei, qui ex concessione Principis aquam talem ducit. *l.* 1. §. 38. 41. *& seqq. ff. b. t.*

Tit. XXI.

De Rivis.

1. Specus est locus undique apertus & in profundum demersus, per quem aqua ducitur. *Rivus* aliàs quidem à flumine differt magnitudine & opinione accolarum. *l.* 1. §. 1. *ff. de fluminib.* sed hìc accipitur pro loco per longitudinem depresso, quo aqua decurrit. *l.* 1. §. 2. *ff. b. t.* Incile est locus depressus ad latus fluminis. *l.* 1. §. 5. *ff. b. t.* Septa sunt, quæ ad incile opponuntur aquæ ducendæ vel derivandæ causâ. *l.* 1. §. 4. *ff. b. t.*

2. Prætor autem vim fieri vetat, quo minùs rivos, specus, septa reficere liceat aquæ ducendæ causâ; quod interdictum competit ei, qui superiore vel hâc æstate aquam duxit non vi, clam, vel precariò, licèt aliter aquæ ducendæ jus non habeat. *l.* 1. §. 9. *ff. b. t.* Sub specie tamen refectionis aliquid novi faciens impunè vim patitur. *l.* 1. §. 10. 11. *ff. b. t* nisi sine novo opere & mutatione operis rivus aquam continere nequeat. *l.* 3. §. 1. *ff. b. t.*

Tit. XXII.

De Fonte.

1. Qui hoc anno usus est aquâ ex piscina, fonte, lacu, puteo, hauriendo vel pecus appellendo, ei vim fieri vetat prætor, quo minus utatur, modò aqua vitæ sit & perpetua. *l.* 1. §. 4. *ff. b. t.* sed ad cisternas hoc edictum non pertinet. *d. l.* 1. §. 4.

2. Est & interdictum, ne vis fiat purganti vel reficienti fontem. *l.* 1. §. 6. *ff. b. t.*

Tit.

Tit. XXIII.

De Cloacis.

1. CLoaca est locus per quem colluvies defluit. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* cujus occasione proditum est interdictum, quo prætor vim fieri vetat reficienti vel purganti cloacam privatam; licèt vi, clam vel precariò ab adversario possideat; eò quòd rei publicæ interest, eam purgari. *l* 1. §. 7. *ff. h. t.*

2. De Publicis verò cloacis est interdictum, ne quid in eas immittatur aut fiat, vel, si immissum sit, restituatur, *l.* 1. §. 15. 16. *ff. h. t.*

Tit. XXIV.

Quod vi aut clam.

1. INterdicto *quod vi aut clam* prætor occurrit calliditati eorum, qui vi aut clam quid agunt, opus novum faciendo vel destruendo: jubet enim in pristinum statum restitui ea, quæ vi vel clam facta sunt. Clam autem facere censetur, qui, cum alteri denuntiare deberet, non denunciavit, controversiam metuens, vel metuere debens, licèt supinâ fortè ignorantiâ non timeat; vi verò facit tum is, cui denunciatum est ne faceret, si tamen fecerit. *l.* 1. §. 5. *ff. b. t.* tum etiam, qui verè vim adhibuit, licèt tunc ei denunciatum non fuerit. *l.* 3. §. 1. *l.* 20. *ff. h. t.* (I.)

2. Competit itaque hoc interdictum ei cujus interest, licèt non possideat. *l.* 16. *ff. h. t.* adversùs eum, à quo cujusve nomine opus novum factum est. *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* & adversùs hæredem, quatenus ad eum pervenit. *l.* 15. §. 3. *ff. h. t.* ut & contra quemvis possidentem. *l.* 15. *ff. h. t.* quandoque & contra non possidentem, saltem ad impensas. *l.* 16. §. *ult. ff. h. t.* Ad id ut opus restituatur & præstetur id quod interest. *l.* 12. *l.* 15. §. 7. *& ult. ff. h. t.* vel si tertius, qui opus non fecit, possideat, præstet patientiam ut opus tollatur impensâ ejus qui fecit aut fieri curavit. *l.* 16. §. *ult. ff. h. t.* (II.)

3. Cessat hoc interdictum post annum ex quo opus factum est. *l.* 15. §. 3. 4. *ff. h. t.* ut & in rebus mobilibus, *l.* 20. § *pen. ff. h. t.* aut si denunciatio facta sit ei, qui nunc agere vult, & is tempore denunciationis in opus consenserit. *l.* 3. §. 2. *ff. h. t.* ac denique, si faciens justam habuerit faciendi causam. Vide *l.* 7. §. 4. *ff. h. t.* (III.)

Tit. XXV.

De Remissionibus.

1. REmissio est abolitio nuntiationis novi operis, quam facit prætor, ubi deprehenderit nunciationem non jure factam esse. *l. un. ff. h. t.*

Tit. XXVI.

De Precario.

1. PRecarium est concessio usûs alicujus rei ad preces petentis, quamdiu concedenti visum fuerit. *l.* 1. *pr. ff. h. t.* adeòque ad lubitum concedentis quandocunque revocari potest; in quo à commodato differt. *d. l.* 1. *pr. &* §. 2. *ff. h. t. l.* 12. *ff. h. t.* Obst. precario concedi potest in longum tempus. *l.* 4. §. *ult. l.* 5. *l.* 8. §. 7. *ff. h. t.* Resp. non tamen ita, quin intra tempus illud revocari possit. *d. l.* 12. *ff. h. t.* Et licèt donationis effectus non habeat precarium, tamen in nonnullis ad donationem proximè accedit. *l.* 14. *ff. h. t.* nec contractus est. *d. l.* 14. nisi latius sumpto contractûs vocabulo. *l.* 23. *ff. de reg. jur.* (I, II.)

2. Precario concedunt omnes qui possident, etiam creditores suis debitoribus res sibi pignori datas. *l.* 6. §. *ult. l.* 11. *ff. h. t. arg. l.* 37. *ff. de pign. act.*

3. Hinc nascitur interdictum de precario, competens ei qui precario concessit per se vel procuratorem, & hæredi ejus. *arg. l.* 8. §. 1. 2. *ff. h. t.* sive dominus sit, sive non. *l.* 8. *pr. ff. h. t.* contra precario accipientem & hæredem ejus. *l.* 8. §. *ult. ff. h. t.* sive possederit, sive dolo fecerit quo minus ad ipsum perveniret. *d. l.* 8. §. *ult.* Licèt jus ipsum precarii ad hæredes non transire verius sit. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t. l.* 11. *ff. de diverf. temp. præscript.* Ad id, ut restituatur res precario concessa cum fructibus & eo quod interest à tempore moræ. *l.* 8. §. 4. *ff. h. t.* Et quamvis ante interdictum redditum sola hâc veniat præstanda culpa lata, tamen post interdictum etiam levissima præstanda est. *l.* 8. §. 3. 6. *ff. h. t. l.* 23. *ff. de reg. jur.* (III.)

4. Cessat & solvitur precarium morte ejus qui accepit, non ejus qui concessit. *d. l.* 8. §. 1. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* alienatione rei precario concessæ. *l.* 8. §. 2. *ff. h. t.* ut & in casibus. *l.* 6. *l.* 11. *ff. h. t.* (IV.)

6. *Moribus.* Precario hodie aliquanto major adest firmitas quam

quàm ex jure Romano: nam si res ad certum tempus precario concessa sit, & ante temporis lapsum repetatur, exceptione se tuetur precario tenens: & si quis ædificaverit ad vicini beneplacitum, (*tot wederseggens toe*) cogi nequit ut destruat, nisi nova emergat causa destruendi.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 9. *de precario.*

Tit. XXVII.

De Arboribus cædendis.

1. SI arbores urbano prædio officiant, vicino sive domino sive fructuario, cui obsunt, prætor dat licentiam eas cædendi & ligna tollendi, si ea dominus arboris tollere nolit. *l.* 1. *pr.* §§. *seqq. ff. h. t.* Quòd si arboris umbra prædio rustico noceat, nec dominus arboris velit ad quindecim pedum altitudinem ramos amputare, vicinus id potest, & ligna sibi habebit. *l.* 1. §. 7. 8. 9. *ff. h. t.*

2. Est & actio civilis ex lege 12. tabul. de arbore vicini supra fundum alterius vento inclinatâ, quâ agitur, jus non esse vicino ita arborem habere. *l.* 2. *ff. h. t.*

3. *Moribus.* Non tota arbor hodiè, sed soli rami propendentes supra ædes aut aream alienam rescindi possunt.

Tit. XXVIII.

De Glande Leganda.

1. PRætor vim fieri vetat domino, quo minus glandem (id est fructus) in alieno cadentem unoquoque triduo colligat. *l. un. ff. h. t.*

Tit. XXIX.

De libero homine exhibendo.

1. INterdictum *de libero homine exhibendo* favore libertatis datur cuivis ex populo, maximè tamén ei, ad quem ea res pertinet. *l.* 3. §. 9 12. *ff. h. t.* contra eum, qui hominem liberum dolo sine justâ causâ detinet, licèt detentus ipse suum statum ignoret. *l.* 4. *pr. ff. h. t.* ad id ut detentum exhibeat, quo libertas ejus defendatur; aut si non exhibeat, litis æstimationem præstet. *l.* 3. §. 13. *in fin. ff. h. t.* & si semel litis æstimationem præstiterit, iterum conveniri potest vel ab eodem

vel

vel ab alio, donec hominem liberum exhibeat. *d. l.* 3. §. 13. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 8. *de liberis exhib. & de libero homine exhib.*

Tit. XXX.

De liberis exhibendis.

1. INterdictum *de liberis exhibendis* competit patri habenti liberos in potestate, non matri. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* contra eum, penes quem est filius exhibendus, modò constet, ipsum esse filium & in potestate. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* ad id ut filius exhibeatur. Quòd si filius apud patrem esse nolit; nec tamen ab alio detineatur, officium judicis & ex parte patris & ex parte filii debet implorari. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.*

2. Utile interdictum marito datur ad uxorem exhibendam, etiam contra patrem mulieris. *l.* 2. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 8. *de liberis exhib.*

Tit. XXXI.

Utrubi.

1. INterdictum *utrubi* est retinendæ possessionis de re mobili; in quo vincit, qui tempore litis contestatæ non vi, clam, vel precario ab adversario possidet: & hic eadem novo jure obtinent, quæ interdicto uti possidetis. §. 4. *Inst. de interdict. l. un. ff. h. t.*

Tit. XXXII.

De Migrando.

1. INterdictum *de migrando* est prohibitorium ne vis fiat inquilino migrare volenti, quo minus abducere liceat invecta & illata, quæ domino ædium non sunt obligata; dum merces fortè jam soluta est, vel per locatorem stat quo minus solvatur. *l.* 1. *pr. ff. h. t.* quod hæredi & in hæredem datur. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* non tamen colono competit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Si quis gratis habitaverit, utile interdictum habet. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* Sed frequentiùs inquilinis extra ordinem judicis officio succurri solitum. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.*

Tit.

Tit. XXXIII.

De Salviano interdicto.

1. S*Alvianum interdictum* directum datur domino fundi contra colonum, non tertium possessorem, de rebus in fundum illatis & expresse pro pensione obligatis, ad adipiscendam illarum possessionem. *l.* 1. *ff. h. t. l.* 1. *C. de precario.* Utile domino fundi & aliis creditoribus hypothecariis competit contra quosvis possessores ad exemplum actionis hypothecariæ. *l.* 1. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* Si pluribus res sit oppignorata, singulis in solidum: etiam in solidum singulis datur hoc interdictum contra extraneum, non inter ipsos; tunc enim melior est possidentis conditio. *d. l.* 1. §. 1. *l.* 2. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 9. *de precar. & interdicto Salviano.*

LIBER XLIV.

Tit. I.

De Exceptionibus, Præscriptionibus, & Præjudiciis.

1. EXceptio est actionis exclusio; ut proinde sine actione summo jure valida nulla sit exceptio. *pr. Inst. h. t.* ac impropriè tantùm excipiant, qui ipso jure tuti sunt; licèt solutionem, compensationem, interitum rei aliudve simile in judicio allegent. Juxta §. *pen. Inst. de action.* (I, II.)

2. Differt autem exceptio ab actione inter alia in eo, quòd plures actiones uno libello cumulari nequeant. *l.* 6. *ff. de except. rei jud.* plures verò exceptiones simul jungi possint: potest enim quisque pluribus exceptionibus contra eundem actorem uti, vel simul, vel successive, nisi lex vetet, *l.* 8. *ff. h. t. l.* 43. *ff. de reg. jur.* uti vetat in *auth. contra C. de non num. pecun. l.* 22. §. 1. *ff. de re jud. l.* 67. §. *ult. ff. pro socio l.* 10. §. 1. *ff. de fidejuss.* (III.)

3. Exceptio alia *dilatoria* est, quæ actionem in aliud tempus differt. *l.* 2. §. *ult. ff. h. t.* alia *peremptoria*, quæ judicium perimit, & semel objecta semper obstat. *l.* 3. *ff. h. t.* Et hæ ante

ante vel post litem contestatam opponi possunt; quædam etiam post sententiam, ad impediendam executionem, qualis est Macedoniani & Velleiani exceptio. *l.* 11. *ff. ad Senatusc. Maced.* ut & exceptio cedendarum actionum. *arg. l.* 36. *ff. de fidejuss.* Dilatoriæ verò aut concernunt formam judicii, veluti suspecti judicis, fori non competentis, procuratoris inhabilis, &c. & hæ opponendæ ac probandæ antè litem contestatam. *l. pen. & ult. C. h. t.* nisi demùm post litem contestatam inceperint competere vel innotescere, anteà justo errore ignoratæ. *l.* 17. *ff. de judic. l.* 15. *C. eod.* Aut respiciunt ipsam causam, quales sunt exceptiones pacti de non petendo ad tempus, ordinis seu excussionis, &c. & hæ initio quidem opponendæ sunt, post litem tamen contestatam probari possunt, *l.* 19. *C. de probat.* (IV, V, VI, VII, VIII.)

4. Aliæ insuper exceptiones *civiles* sunt, quæ legibus aut alio jure civili sunt introductæ: aliæ *prætoriæ*, quæ ex edicto prætoris substantiam capiunt. §. 7. *Inst. h. t.* Aliæ *favorabiles*, *aliæ odiosæ. l.* 40. *ff. de condict. indeb.* Adhæc juxta DD. aliæ sunt *litis finitæ* exceptiones, aliæ non. *Litis finitæ* exceptiones dicuntur, quæ impediunt litis ingressum; veluti transactionis, rei judicatæ, &c. modò probentur ante litem contestatam. Denique aliæ *in rem* sunt, quæ prosunt hæredibus & fidejussoribus: aliæ *in personam*, quæ personam certam non egrediuntur, veluti cessionis, pacti ne à se petatur, competentiæ. §. *ult. Inst. de replicat. l.* 7. *ff. h. t. l.* 12. 13. 18. *ff. soluto matrimon.* aliæ *mixtæ*, qualis est exceptio minorennitatis, quæ hæredibus quidem datur, at non fidejussoribus. *l.* 13. junct. *l.* 18. §. *ult. l.* 19. *ff. de minor.* 25. *annis.* (III, IX.)

5. Cæterùm reus excipiendo fit actor. *l.* 1. *ff. h. t.* ideoque exceptionem oppositam tenetur probare. *l.* 19. *C. de probat.* Non tamen excipiendo reus fateri videtur, actoris intentionem veram esse. *l.* 9. *ff. h. t.* estque in multis favorabilior excipientium seu reorum quàm actorum conditio: ut colligere licet ex *l. fin. ff. de feriis l.* 1. *de edendo l.* 8. *ff. de acceptilat. l.* 4. *l. ult. C. de edendo. l.* 38. *ff. de re jud.* Potest autem exceptio replicatione, & sic deinceps elidi ac excludi. *tit. Inst. de replicat.* (X.)

6. Altera tituli pars est de *præscriptionibus*, quæ sunt exceptiones temporis; de quibus latius *tit.* 5.

7. Tertiâ parte de *præjudiciis* agitur, quæ sunt exceptiones, quibus hâc ratione excluditur actor, quòd futuræ actioni faciant præjudicium; seu quòd præpostere agat, pretermissâ actione, quæ priùs instituenda & terminanda erat. Exempla sunt in *l.* 1. *ff. famil. ercisc. l.* 16. 18. 21. *ff. h. t.* (XII.)

8. *moribus.* Plerumque omnes exceptiones reo competentes simul & semel allegandæ sunt, paucis casibus exceptis, putà, dum quis priùs opponit exceptionem declinatoriam, litis pendentis, transactionis, vel compromissi in arbitros. Triplicatio verò aut quadruplicatio hodiè non est licita, nisi speciali ad id à judice ob justam causam impetratâ veniâ. Cæterùm uno eodemque judicio peti posse fundum & viam ad fundum, nihil impedit, cessante præjudicii exceptione.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 36. *de exception. seu præscriptionibus.*

TIT. II.

De exceptione rei judicatæ.

1. NE lis eadem sæpius ventiletur, & contrariis latis sententiis inextricabiles oriantur difficultates, prodita est vulgaris & usu maximè frequentata exceptio rei judicatæ, competens reo per sententiam judicis absoluto, modò à principali lite absolutus fuerit. *arg. l.* 9. *l.* 17. *ff. h. t.* ejusque hæredi & fidejussori. *l.* 21. §. *ult. ff. h. t.* contra actorem in judicio separatum, & successores ejus sive universales sive particulares. *l.* 28. *ff. h. t.* (I, II, VII, VIII.)

2. Non aliter tamen huic exceptioni locus est, quàm si lis terminata denuò moveatur inter easdem personas, de eadem re, & ex eadem petendi causa: quòd si unum ex his tribus desit, cessat exceptio *l.* 12. 13. 14. *ff. h. t.* (III.)

3. Eadem res hìc censetur etiam ea, quæ aucta vel diminuta est, sive eadem in totum petatur, sive pro parte. *l.* 7. *pr. l.* 21. §. 1. *ff. h. t.* sive res ipsa petatur sive ejus accessiones, veluti foetus, partus, &c. *l.* 7. §. 1. *ff. h. t.* nisi accessiones ex nova petantur causa; de quo casu accipienda. *l.* 7. §. 3. *ff. h. t.* Si quis tamen domum petierit, nec obtinuerit, eâ postea destructâ, non prohibetur tigna soluta petere tanquam rem aliam. *l.* 7. §. 2. *ff. h. t.* secùs, si adhuc ædibus juncta essent, quo modo intelligenda. *l.* 7. *in fin. pr. ff. h. t.* (III.)

4. Eadem petendi causa est etiam, licèt non agatur eâdem actione, sed aliâ, quoties una actio in altera continetur. *l.* 5. *l.* 7. §. 4. *ff. h. t.* cujus exemplum est in *l.* 25. §. 1. *ff. h. t.* & in actionibus pro legato competentibus. Uti vice versâ potest eadem esse actio, & tamen diversa petendi causa; dum is qui vindicavit & succubuit, postea acquisito dominio iterum agit; vel reus absolutus fuit quia non possidebat & postea possidere cœpit.

pit. *l.* 9. *l.* 17. *l.* 25. §. 2. *ff. b. t.* Est tamen hìc aliqua inter actiones in rem & in personam differentia: nam si in rem actum sit, non expressâ speciali causâ, omnes causæ censentur comprehensæ, sic ut iterum in rem agi nequeat: at si in personam semel actum sit, ex alia causa rursus in personam rectè agitur. *l.* 14. §. 2. *ff. b. t.* (IV.)

5. Eadem persona civiliter est defunctus & hæres, dominus & procurator, pupillus & tutor, pater & filius *l.* 11. §. 7. 8. *l.* 28. *ff. b. t.* emptor & autor, si autor absolutus sit; non si emptor condemnatus. *l.* 9. §. *ult. ff. b. t.* (V.)

TIT. III.

De diversis temporalibus præscriptionibus, & de accessionibus possessionum.

1. PRæscriptiones sunt exceptiones temporis, quibus actiones perimuntur, vel saltem destituuntur effectibus, quos habebant ex jure civili. Ultimus autem dies cœptus in præscriptionibus non habetur pro completo. *l.* 6. *ff. de obl. & act.* secùs in usucapionibus. *l. pen. ff. b. t. l.* 6. 7. *ff. de usucap.* (I.)

2. Consideratur autem in præscriptionibus quandoque tempus continuum, quandoque utile: *Continuum* dicitur, quo omnes numerantur dies, feriati & alii: *Utile* verò, quo tantùm continentur dies non feriati, quibus experiundi potestas fuit. Vide *l.* 1. *ff. b. t. l.* 2. *pr. &* §. 1. *ff. quis ordo in possess. servetur.* sed utiles dies, tanquam litium materiam præbentes, Justinianus in multis sustulit. (II, III.)

3. Præscriptionum temporalium exempla in jure occurrunt plurima: etenim decem diebus præscribitur appellationi *nov.* 23. *in pr.* Triginta diebus tollitur exceptio non numeratæ pecuniæ contra apochas. *l.* 14. §. 2. *C. de non numer. pecun.* Intra dies quinquaginta per tutores proponendæ justæ excusationis causæ. *l.* 38. *ff. de excus. tut.* Sexaginta dierum spatio perimitur sæpe actio redhibitoria. *l.* 28. *l.* 38. *ff. de ædil. edict.* Intra dies nonaginta conficiendum ab hærede invéntarium. *l. ult. C. de jure deliber.* Intra menses quatuor probandæ justæ excusationis causæ per tutores. *l.* 38. *ff. de excus. tut.* Sex mensium lapsu plerumque perit actio redhibitoria, quandoque & quanti minoris actio. *l.* 19. §. *ult. l.* 28. *l.* 38. *ff. de ædil. edict.* Anno pleræque actiones prætoriæ. Biennio actio doli, & ex-

ceptio

ceptio non numeratæ pecuniæ privilegiata. *tit. Inst. de literar. oblig. l. ult. C. de dolo.* Quadriennio restitutiones in integrum. *l. ult. C de temp. in integr. restit.* Quinquennio querela inofficiosi testamenti. *l. 8. §. ult. ff. de inoff. test.* quæstio statûs post alicujus mortem. *tit. ff. ne de statu defunct. post quinquenn. quaratur.* Decennio vindicatio immobilium & servitutum. *l. 10. ff. si servit. vind. l. ult. C. de longi temp. præscrip.* Annis triginta actiones plurimæ personales. *l. 3. 7. C. de præscript. 30. vel 40. ann.* Hypothecaria actio quandoque annis quadraginta. *d. l. 7. C. de præscript. 30. vel 40. ann.* In alea amissorum repetitio annis quinquaginta. *l. ult. C. de aleat.* rerum Ecclesiæ Romanæ vindicatio annis centum. *nov. 9.* Quæ tantùm per indicem & exempli causâ retulisse sufficiat, cùm plures aliæ per universum jus dispersæ sint temporum præscriptiones, quæ unà cum hìc enumeratis suo loco singulæ pleniùs tractantur. (V, VI, X, XI.)

4. De accessionibus possessionum actum est. *tit. de usucap.*

5. *Moribus.* Quid circa præscriptiones temporum obtineat, dictum *tit. de usurpat. & usucap.*

TIT. IV.

De Doli & Metûs exceptione.

1. EXceptio doli vel generalis est, concurrens cum aliis exceptionibus, ut colligi potest ex *l. 2. §. 5. l. 12. ff. h. t. l. 27. §. 5. ff. de pactis. l. 3. C. de non num. pecun.* vel specialis, ex eo dolo competens, propter quem & actio doli posset dari, quæ cum aliis exceptionibus regulariter non concurrit; ac datur iis, qui summo jure obligati sunt, & actione conveniri possunt, sive ipsi dolum passi sint, sive non: sufficit enim ea in re, de qua agitur, dolum per actorem commissum esse. *l. 2. §. 2. ff. h. t.* ob quem tamen actoris dolum iniquum esset eos condemnari. *§. 1. Inst. de except.* Datur & eorum hæredibus ac fidejussoribus, quo respectu est exceptio in rem. *l. 7. §. 1. ff. de exceptionib.* Contra omnes, qui dolum fecerunt vel jam faciunt, etiam pupillos & furiosos, si petant id, quod semel ipsis est solutum, cum ex eo essent facti locupletiores. *l. 4. §. 4. ff. h. t.* Non tamen contra alios, qui dolum non fecerunt, quo sensu hæc exceptio in personam est. *l. 2. §. 1. l. 4. §. 33. ff. h. t.* adeò ut, si procurator in judicio consistat, & dolum commiserit ante litem contestatam, ne ejus quidem doli nomine ipsi, dominum in judicio repræsentanti, hæc exceptio opponi possit:

ſit: ſecùs, ſi poſt litem conteſtatam dolum commiſiſſet. *l.* 11. *ff. h. t.* vel in rem ſuam procurator datus eſſet. *l.* 4. §. 18. *ff. h. t.* Sic nec contra ſucceſſores particulares datur, ſi quidem ex cauſa oneroſa velut emptionis, non titulo lucrativo velut donatione, ſuccedant. *l.* 4. §. 27. 29. 31. *ff. h. t.* Non etiam rectè patrono per libertum opponitur, nec hæredi patroni de patroni dolo. *l.* 4. §. 16. *ff. h. t.* Nec denique exceptioni doli opponi poteſt doli replicatio. *l.* 4. §. 13. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Exceptio metûs eſt, quæ competit metum paſſo & ejus hæredi, adversùs quemvis agentem ex contractu vel negotio, ad quod celebrandum metu compulſus fuit qui excipit: ſive agens ipſe metum intulerit, ſive alius. *l.* 4. §. 33. *ff. h. t.* Cæterùm & hæc metus & doli exceptio non temporalis eſt, ut doli & metûs actio, ſed perpetua, ex ratione propoſita in *l.* 5. §. *ult. ff. h. t.* (IV.)

TIT. V.

Quarum rerum actio non datur.

1. SI prætor, à quo actor petebat actionem, animadverteret, actorem certò certiùs exceptione excludendum eſſe à reo, actionem ei denegabat; ſic ut exceptiones tunc impedíverint litis ingreſſum: ſin de eo dubitaret, actionem dabat, poſtea exceptione elidendam, ſi reus eam probaſſet. *l.* 9. *ff. de jurejur.* Quâ ratione, ſi reus præſtiterit jusjurandum ſibi ab adverſario rectè delatum, jurisjurandi exceptionem habet, hærèdi quoque ac fidejuſſoribus profuturam. *d. l.* 9. *l.* 1. *pr. &* §. *ſeqq. ff. h. t. l.* 7. §. 1. *ff. de exception.* (I, II.)

2. Ita & actio per prætorem denegatur, ſi conſtet, patronum à liberto, ultrò ac ſponte manumiſſo, onerandæ libertatis gratiâ quid ſtipulatum eſſe, non tam ut exigat, quàm ut libertum tantò magis ad omnia paratum habeat. *l.* 1. §. 5. 7. *ff. h. t.* ſi verò dubium ſit, an onerandæ libertatis causâ promiſſum ſit, exceptio datur. *d. l.* 1. §. 6. *l.* 2. §. *ult. ff. h. t.* quæ & hæredi & fidejuſſori liberti competit. *l.* 1. §. 8. *& ult. ff. h. t.* ac patroni hæredibus etiam opponi poteſt. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Non tamen huic exceptioni locus eſt, ſi ſervus pro ſuo capite quid promiſerit ut liber fiat, & hanc promiſſionem liber factus confirmaverit. *l.* 2. §. 2. *ff. h. t.* vel, ſi quid patrono promiſerit libertus ſatis diu poſtquam libertatem nactus eſſet, causâ tamen cognitâ. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.* (III.)

3. Eodem modo & ſi quid in alea geſtum fuerit, vel actio denegatur, vel datur exceptio. *l.* 2. §. 1. *ff. h. t.* (IV.)

TIT. VI.
De Litigiosis.

1. RES litigiosa est, supra qua lis mota est, sive corporalis sit sive incorporalis. Fit autem litigiosa litis contestatione; non solâ denuntiatione ne res vendatur, licèt creditori interdixerit debitor, ne pignus vendatur, & is tamen vendiderit. *l.* 1. *pr.* & § 1. *ff. h. t. l.* 1. *C. h. t.* Jure tamen novo in actionibus realibus res litigiosa fit, si libellus Principi oblatus sit, & judici insinuatus, ac per eum futuro reo cognitus, licèt is necdum responderit. *auth. litigiosa C. h. t.* (I.)

2. Quòd si res litigiosa alienata sit, perinde lis ad finem perducenda est, ac si alienatio facta non esset. *l.* 2. *C. h. t.* Ut tamen in se considerata rei litigiosæ alienatio non sit ipso jure nulla, sed subsistat. *arg. l.* 17. *pr.* & *l.* 18. *ff. de re vind.* sed si quis rem litigiosam sibi à reo venditam velit petere ab actore, qui in lite contra reum venditorem vicit, litigiosi exceptione repelli potest, licèt bonâ fide emerit; secùs si à tertio, cui lis ea de re mota non erat, eam emisset. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I.)

3. Sunt & pœnæ propositæ tum in alienantes rem litigiosam, tum in illos, qui eam scientes comparârunt: nam qui rem litigiosam dedicavit, in duplum tenetur, actori, non fisco, applicandum. *l. ult. ff. h. t.* qui verò eam vendidit, duplum pretii restituit, in universum fisco cessurum, si emptor sciverit rem litigiosam esse; sin id ignoraverit, pretium & insuper pars ejus tertia emptori, reliquum ex duplo fisco applicatur. *l. ult. C. h. t.* quod & in donationibus obtinet, factâ verâ rerum donatarum æstimatione. *d. l. ult.* (II.)

4. Cessat tamen hæc pœna, si quid litigiosi sit alienatum titulo dotis vel propter nuptias donationis, cùm fortè non aliæ res suppeterent, vel ex causa divisionis rerum hæreditariarum, vel si ultimâ voluntate facta sit alienatio. *l. fin. in fin. C. h. t.* ut & in casu *l. fin.* §. 1. *C. de petit. hæred.* (III.)

5. *Moribus.* Res litigiosa impunè alienatur, salvo tamen jure tertii: unde si actor vincat, sententia executioni datur in quemvis rei litigiosæ possessorem.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 37. *de litigiosis.*

Tit. VII.

De Obligationibus & Actionibus.

1. OBligatio est juris vinculum, quo necessitate adstringimur, alicujus rei solvendæ: quæ necessitas si desit, obligatio non est. *arg. l. 8. ff. h. t. l. 35. §. 1. ff. de contrah. empt.* Et vel naturalis vel civilis est. Naturalis solo nititur æquitatis vinculo; quæ licèt ad actionem producendam inefficax sit, exceptionem tamen parit & soluti retentionem. *l. 3. C. de usuris. l. 13. ff. de condict. indeb. l. 7. §. 4. ff. de pactis.* ac compensationem admittit. *l. 6. ff. de compens.* in constitutum deduci potest. *l. 1. §. 7. ff. de constit. pecun.* & novari. *l. 1. ff. de novation.* & fidejussores ac pignora recipere. *§. 1. Inst. de fidejuss. l. 5. ff. de pign. & hypoth.* (I, II, III.)

2. Civilis est juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendæ secundùm nostræ civitatis jura. *pr. Inst. de obligation.* Circa quam hìc summatim proponenda quasi per indicem, quæ passim toto jure nostro sparsa continentur.

3. Est ergo civilis obligatio vel talis in specie, quæ ex legibus aut alio jure civili descendit; vel prætoria, quam prætor ex sua jurisdictione introduxit. *§. 1. Inst. de obligat.* Insuper vel ex contractu nascitur, vel quasi contractu, vel delicto, vel quasi delicto; vel aliis similibus causarum figuris, veluti pactis jure prætorio vel civili confirmatis. Contractus vel nominati sunt vel innominati; ac hi quadruplices, putà do ut des; do ut facias, facio ut des, & facio ut facias. Nominati vel re constant, ac numero sunt quatuor, mutuum, commodatum, depositum & pignus; vel verbis; vel litteris, vel consensu, qualis est emptio, locatio, emphyteusis, societas & mandatum. Quasi contractus quinque occurrunt, videlicet, negotiorum gestio, tutelæ administratio, gestio seu factum occasione communionis, hæreditatis aditio, & indebiti solutio. Delicta vera quatuor enumerantur, furtum, rapina, damnum injuriâ datum, & injuria seu contumelia. Quasi delicta totidem, nempe, si judex per imperitiam malè judicaverit, si quid dejectum vel effusum fuerit ibi, quâ vulgò iter fit, si quid ibi, quâ vulgò iter fit, positum vel suspensum fuerit, & si damnum datum fuerit in navi, stabulo vel caupona per eos, quorum operâ utitur exercitor. (IV, V, VI, VII.)

4. Cæterùm obligationis civilis effectus est primarius, quod inde

inde actio nascatur; quæ est jus persequendi in judicio quod sibi debetur. Cujus plurimæ divisiones sunt, hic obiter notandæ. Prima igitur eaque summa actionum divisio est, quòd vel in rem sint, vel in personam. In rem dicuntur, quæ nascuntur ex jure in re, seu jure tali, quo res ipsa agenti est affecta; quale est jus dominii, unde datur rei vindicatio; vel possessionis, unde Publiciana actio competit; vel servitutis, unde confessoria & negatoria est prodita; vel pignoris, undè Serviana & quasi Serviana seu hypothecaria nascitur; vel hæreditatis, undè hæreditatis petitio. Actiones in personam sunt, quæ dantur ex jure ad rem, in quibus non res sed sola persona obligata est; & competunt ex contractu, vel quasi, maleficio vel quasi, aliisque similibus causarum figuris. Sunt & mixtæ, partim in rem & partim in personam quales sunt familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum. (VIII, IX.)

5. Insuper vel prætoriæ sunt, quas prætor ex sua jurisdictione introduxit; vel civiles, quæ ex legibus aut alio jure civili descendunt. (X.)

6. Ad hæc vel rei persecutoriæ sunt, quibus rem nostram aut nobis debitam persequimur; vel pœnales, quibus ad pœnam privatis applicandam agitur; vel mixtæ, quibus partim rem, partim pœnam exigimus. (XI.)

7. Sunt & aliæ in simplum conceptæ, aliæ in duplum aliæ in triplum, aliæ in quadruplum. Etiam aliæ directæ, quæ ex verbis legum dantur; aliæ utiles, quæ ex mente & interpretatione. (XII.)

8. Prætereà quædam bonæ fidei sunt, in quibus judici permittitur ex bono & æquo æstimare, quantum alterum alteri oporteat tribuere, licèt id in conventionem aut petitionem non fuerit expresse deductum, quædam stricti juris, in quibus conventioni & petitioni partium est adstricta judicis potestas: quædam arbitrariæ, in quibus nisi arbitrio judicis aliquid fiat, condemnatur reus, præcipuè propter dolum, aut contumaciam, vel loci adjectionem. (XIII.)

9. Denique quædam hæredibus & in hæredes dantur, quales sunt omnes actiones rei persecutoriæ: quædam hæredibus, sed non in hæredes competunt, putà actiones merè pœnales, & pœnales mixtæ quantùm ad pœnam, nisi lis cum defuncto jam fuerit contestata, vel aliquid ex dolo defuncti ad hæredes pervenerit: quædam denique nec in hæredes dantur, veluti actio injuriarum. §. I. *Inst. de perpet. & temp. act.* actio

in factum de calumniatoribus. *l.4. l.5. ff. de calumniat.* actio ad revocandam donationem ob ingratitudinem competens. *l.1.7. ult. C. de revoc. donat.* actio in factum de in jus vocando ad 50. aureos. *l. pen. ff. de in jus vocand.* (XIV, XV.)

10. Concurrunt autem sæpe plures actiones, idque vel ita, ut unâ electâ, statim perimatur altera, licèt per primam nihil actor consequatur: vel ita, ut altera actio demùm evanescat, si per alteram quis quid consecutus fuerit: vel denique ita, ut licèt ex una quis jam quid consecutus fuerit, alterâ nihilominùs agere possit. Primæ speciei exemplum est, in actione ex testamento, quâ si quis egerit & nihil obtinuerit, etiam rei vindicatione non rectè aget ad idem legatum consequendum. *l. 76. §. 8. ff. de legat. 2.* Secundæ speciei exemplum occurrit in pluribus actionibus pœnalibus ex uno facto concurrentibus, ex quibus, si unâ actor egerit & obtinuerit, perit altera, quatenùs non plus in ea est, quàm in illa qua jam actum. *l. 41. §. 1. ff. h. t.* Tertiæ speciei exemplum invenire est in actione furti & servi corrupti concurrente, in casu §. 8. *Inst. de oblig. quæ ex delict. nasc.* (XVI.)

11. Quo verò pleniùs constet, quid generaliter de actionum concursu statuendum sit variè distinguendum: nam vel concurrunt plures actiones rei persecutoriæ: vel rei persecutoria & merè pœnalis: vel rei persecutoria & pœnalis mixta; vel duæ merè pœnales: vel denique merè pœnalis cum pœnali mixta.

12. Si plures rei persecutoriæ ex eadem causa concurrant, unâ intentatâ altera perit. *l. 76. §. 8. ff. de legat. 2. l. 34. §. ult. ff. h. t.* nisi per eam, quâ nondum actum est, aliquanto plus consequi possimus. *l. 43. 47. ff. pro socio. l. 41. §. 1. ff. h. t.* Aliter hæc obtinent, si ex diversis causis plures rei persecutoriæ nascantur. *l. 10. ff. de act. empti. §. 6. Inst. de legatis.* (XVII)

13. Si rei persecutoria concurrat cum merè pœnali, altera alteram non consumit. *l. 7. §. 1. ff. de condict. furt. §. ult. Inst. de obl. & delict. d. l. 34. §. ult. ff. h. t.* Si rei persecutoria cum pœnali mixta concurrat, altera alteram consumit quantùm ad rem, non quantùm ad pœnam. *l. 34. §. ult. ff. h. t. l. 7. §. 1. ff. commodati.* Obst. *l. 9. §. 6. ff. quod metûs causâ.* Resp. actio quod metûs causâ perimitur per rei vindicationem, quia initio inspecto est rei persecutoria, & possessor liberatur rem restituendo, ex contumacia demùm in quadruplum condemnandus. §. 27. *Inst. de action. l. 14. §. ult. ff. quod met. caus.* (XVIII, XIX.)

14. Quòd

14. Quòd si pœnalis concurrat cum pœnali, una consumit alteram, nisi in altera plus sit, seu major pœna. *arg. l.* 1. *ff. de vi bon. rapt.* & de eo, quod plus est, adhuc petendo intelligi potest, quod in *l.* 130. *ff. de reg. jur.* dicitur, *numquam actiones præsertim pœnales de eadem re concurrentes alia aliam consumit.* Si concurrat pœnalis mixta cum merè pœnali, una alteram consumit quantùm ad pœnam, nisi plus sit in ea, quâ nondum actum; non quantum ad rem. *d. l.* 1. *ff. de vi bon. rapt.* Si plures concurrant pœnales mixtæ, altera alteram perimit, non tamen quoad illud quod plus est in altera. *l.* 1. *ff. arb. furtim cæsarum.* (XX, XXI.)

15. *Moribus.* Quamvis variæ inter actiones bonæ fidei & stricti juris differentiæ ab usu recesserint, non tamen omnis sublata est inter eas diversitas. Sive autem actiones sint rei persecutoriæ ex contractu, sive rei persecutoriæ ex delicto, in solidum hodie contra hæredes dari possunt.

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 10. *de obligation. & actionibus.*

LIBER XLV.

TIT. I.

De Verborum Obligationibus.

1. STipulatio est verborum obligatio; quâ quis ad interrogationem alterius se daturum vel facturum congruè respondet. Et regulariter est obligatio accessoria, quæ conventionibus aliis vel pactis confirmandis subjicitur. *pr. Inst. h. t. l.* 71. *ff. pro socio. l.* 27. *de pactis.* Quòd si quis alteri stipulanti promiserit ex causa præcedente, quam subesse falso putabat, inutilis est stipulatio, ita saltem, ut promissor se doli mali exceptione tueri possit. *l.* 2. §. 3. *ff. de dol. mal. & met. except.* si modò probare possit, se, si non errasset, non fuisse promissurum. *arg. l.* 72. §. 6. *ff. de condit. & demonstr.* Secùs, si sciverit, nullam subesse causam, & tamen stipulanti promiserit; donationis enim causâ videtur promisisse. *l.* 21. *ff. h. t. arg. l.* 53. *ff. de reg. jur.* (I, II.)

2. Stipulari possunt, seu rogare quilibet, qui fari possunt & aliquem intellectum habent, etiam impuberes sine tutoris autoritate, modò infante majores sint, *pr. Inst. de auctor. tut.*

§. 9. 10. *Inst. de inutil. stip.* ut & prodigi. *l. 6. ff. h. t.* Non muti, surdi, nisi per servum, *l. 1. ff. h. t.* nec deportati *l. 14.* §. 1. *ff. de novat.* Nec quisquam alteri, sed tantùm sibi, nisi in ejus, pro quo stipulatur, potestate sit, vel pœnam adjecerit, vel stipulantis intersit alteri dari. §. 4. 19. 20. *Inst. de inutil. stipul.* alias exceptiones vide in *l. 13. §. 13. ff. de damno infect. l. 5. §. 9. ff. de constit. pecun.* Si quis *sibi aut Titio* dari stipulatus sit, Titio tanquam adjecto solutioni solvi potest, sed nulla Titio, verùm soli stipulanti, obligatio vel actio quæsita est. §. 4. *Inst. de inutil. stipul.* Si *sibi & Titio* stipuletur sibi acquirit rei dividuæ partem dimidiam, nihil Titio; rem verò individuam sibi soli in solidum. *d.* §. 4. *arg. l. 64. ff. de contrah. empt. l. 5. ff. commun. præd. tam urb. quàm rust.* (III.)

3. Promittunt stipulantibus & promittendo obligantur puberes licèt adhuc minorennes sint & curatores habeant; etiam sine curatoris autoritate. *l. 101. ff. h. t.* positis tamen terminis habilibus, dum fortè suam personam tantùm obligant, nec alienandæ rei necessitatem sibi imponunt, veluti sponsalia vel nuptias contrahendo. *l. 20. ff. de ritu nuptiarum*; non item, si ad obligationem sequi deberet rerum alienatio. *arg. l. 3. C. de integr. rest. minor.* (IV.)

4. In stipulatum deducuntur & res, & facta honesta possibilia: ita ut quisque factum proprium, non alienum promittat. §. 3. *Inst. de inut. stipul.* & res quidem vel corporales vel incorporales, modò sint in commercio; alioquin nec ipsæ peti possunt, nec earum æstimatio, nec id quod interest, nec pœna adjecta. §. 2. *Inst. de inutil. stipul. l. 69. l. 83. §. 5. ff. h. t.* Idemque est, si res non sit in stipulantis sed tantùm promittentis commercio: secùs quàm obtineret, si in stipulantis quidem sed non in promittentis foret commercio; eo namque casu rata est stipulatio. *l. 34. ff. h. t.* Quòd si in nomine rei vel parte materiæ, vel tota materia erratum sit, id stipulationem non reddit inutilem, modò de corpore constet. *l. 22. 32. ff. h. t.* (IV.)

5. Requiritur autem, ut stipulatio fiat legitimo modo, verbis congruis, inter præsentes non absentes. §. 12. *Inst. de inutil. stipul.* Cæterùm diversitas responsionis in quantitate stipulationem pro parte vitiat, summâ nempe excurrente. *l. 1. §. 4. ff. h. t.* sed si diversitas in qualitate sit, dum alter purè stipulatur, alter sub conditione respondet, totam stipulationem reddit inutilem, nisi diversitas responsionis ilicò placuerit. *l. 1. §. 3. ff. h. t.* (VII.)

6. Si

6. Si alternativè duo corpora, veluti *Stichus aut Pamphilus*, in ſtipulatum deducantur, & ex illis unum promittatur, nulla eſt ſtipulatio; ſecus, ſi duæ quantitates, puta *decem aut quindecim. l.* 83. §. 2. 3. *ff. h. t.* Si quis unum corpus ſtipuletur, alter verò duo promittat, valet ſtipulatio quantùm ad illud, de quo promiſſor rogatus eſt, alterum pro non adjecto habetur. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* & vice versâ, ſi quis duo vel plura corpora conjunctim ſtipuletur, *Stichum* & *Pamphilum*, alter verò Stichum promittat, ſubſiſtit ſtipulatio; cùm tot cenſeantur fuiſſe conceptæ diverſæ ſtipulationes, quot ſunt res: ſed ſi promiſſor de rebus pluribus rogatus, ſimpliciter reſponderit, *dabo*, omnes promiſiſſe creditur. §. 18. *Inſt. de inutil. ſtip.* (VII.)

7. Sunt autem variæ proditæ ſtipulationum diviſiones: quædam enim rerum ſtipulationes ſunt, quædam factorum; ad quæ facta implenda nemo præcisè cogi poteſt, ſed liberatur præſtando id quod intereſt. *arg.* § *ult. Inſt. h. t. l.* 13 .*in fin. ff. de rejudic.* Quæ & ratio eſt, quod in facti ſtipulationibus conſultum ſit pœnam ſubjungi, præſtandam, ſi factum non impleatur: nec quæritur an interſit, ſed ſimpliciter pœna petitur. *d.* §. *ult. Inſt. h. t. l.* 38. §. 17. *ff. h. t.* Quòd ſi is, qui pœnam promiſerat, pluribus relictis hæredibus deceſſerit, & unus contra promiſſum fecerit, omnes tenentur, quoties id quod promiſſum erat eſt individuum; ut tamen is qui contra promiſſum fecit reliquis cohæredibus damnum cogatur reſarcire: ſed ſi promiſſum diviſionem recipiat, ſolus ille qui contra fecit, pro ſua parte tenetur. *l.* 4. §. 1. *ff. h. t. arg. l.* 18. *ff. rem rat. haberi.* ex quibus locis limitanda quæ generaliùs ſunt propoſita in *l.* 5. §. *ult. ff. h. t. & l.* 25. §. 13. *ff. famil. erciſc.* niſi fortè malimus hìc admittere veſtigia diſſensûs inter veteres JCtos quos in hac quæſtione inter ſe non conveniſſe patet ex *d. l.* 4. §. 1. (VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII.)

8. Quædam inſuper dividuæ ſunt ſtipulationes, in quibus promiſſum per partes præſtari poteſt; quædam individuæ, in quibus promiſſum per partes præſtari nequit. *l.* 72. *ff. h. t.* Adhæc aliæ judiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes; de quibus *tit. Inſt. de diviſ. ſtipul.* Denique quædam *purè* ſunt conceptæ; quarum dies ſtatim cedit & venit. *l.* 41. §. 1. *ff. h. t.* §. 2. *Inſt. h. t.* cum aliquo tamen temperamento. *l.* 105. *ff. de ſolution.* Quædam *in diem*; in quibus obligationis dies ſtatim quidem cedit, ſed non venit, niſi cùm dies extiterit nec agi poteſt, niſi toto die elapſo. §. 2. *Inſt. h. t.*

nec intereſt, expreſsè dies appoſitus ſit, an tacitè inſit, quod contingit, ſi locus adjiciatur, tunc enim tantum temporis ſpatium ſubintellectum creditur, quo commodè promittens potuerit ad locum ſolutioni deſtinatum proficiſci. §.5. *Inſt. l.* 137. §. 2. *ff. h. t.* vide tamen *l. ult.* §. 2. *ff. h. t.* Quædam *ſub conditione*, quæ ſi impoſſibilis ſit, vitiat ſtipulationem. *l.* 31. *ff. de oblig. & act.* ſi poſſibilis & de futuro caſu concepta, obligationem ſuſpendit: adeò ut dies nec cedat nec veniat niſi exiſtente conditione. §. 4. *Inſt. h. t.* Inutilis tamen eſt ſtipulatio: *ſi volueris dare ſpondes*: licèt valeat, *cùm volueris dare ſpondes. l.* 46. §. *pen. & ult. ff. h. t.* (XIX, XX, XXI.)

9. Ex ſtipulatione naſcitur actio ex ſtipulatu aut certi condictio ad conſequendum id, quod in ſtipulationem deductum eſt. *pr. Inſt. h. t.* & id quod intereſt ex mora. *l.* 4. *ff. de eo quod certo loco.* Si quid dubium in ſtipulatione aut obſcurum ſit, id contra ſtipulatorem recipit interpretationem. *l.* 38. §. 18. *l.* 99. *ff. h. t.* Hinc, ſi quis rem fungibilem ſine quantitate ponderis, numeri, vel menſuræ ſtipulatus ſit, vel *ædificium ſibi extrui* non additâ loci mentione, efficaciter agere nequit ex tali conventione, niſi ex circumſtantiis quantitas aut locus colligi poſſit. *l.* 94. *l.* 115. *ff. h. t.* Quamvis alioquin in dubio ſic tamen ſit facienda ſtipulationis interpretatio, ut magis valeat quàm pereat. *l.* 80. *ff. h. t.* (XXII, XXIII.)

10. Quòd ſi res in ſtipulatum deducta perierit, ſi quidem culpâ vel morâ promiſſoris, ad æſtimationem tenetur. *l.* 51. *l.* 82. §. 1. *ff. h. t.* modò ſit culpa commiſſionis, non omiſſionis: unde ſi promiſſor ſervum ægrotum non curaverit, & is ita per negligentiam promiſſoris mortuus ſit, promiſſor non tenetur; neque enim ad factum curationis ſe obligaverat qui dare promiſerat. *l.* 91. *pr. ff. h. t.* (XXIV.)

11. *Moribus.* Poteſt quis non tantùm pro ſe, ſed & pro alio ſtipulari, ſic ut ei, pro quo ſtipulatur, etiam ſine ceſſione actio competat: undè & ei, qui ſolutioni adjectus eſt, volunt actionem dandam eſſe ad id quod ſtipulatione comprehenſum eſt. Poteſt etiam quis ex alieni facti promiſſione obligari. Cumque pacti & ſtipulationis eadem vis ſit, vix eſt, ut verba hodie ad ſtipulationem ſint neceſſaria, vel ei firmitatem addant; ſtipulatio enim inutilis valebit in omnem eventum ut pactum utile.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 38. *de contrah. & committenda ſtipulatione. tit.* 39. *de inutil. ſtipulationibus.*

Tit. II.

De duobus reis constituendis.

1. Constituuntur correi stipulandi vel promittendi, cùm plures in solidum singuli uno eodemque tempore rem eandem stipulantur vel promittunt principaliter, eâ mente, ut singuli quidem rem totam exigant aut debeant, omnes tamen unam tantùm. *arg. l.* 6. §. *ult. l.* 12. *ff. h. t. pr. Inst. h. t.* nec interest, utrum uterque purè, an alter purè alter sub conditione stipuletur aut stipulanti promittat. §. *ult. Inst. h. t.* Quid, quòd & ex intervallo constitui possunt correi; dum plures non eodem sed diversis temporibus rem eandem stipulantur aut promittunt, modò tunc id nominatim agatur, ut correi sint. *l.* 3. *ff. h. t.* secus si id actum non sit. *d. pr. Inst. h. t.* (I, II.)

2. Effectus duorum reorum constitutorum est, quòd, si correi credendi sint, singuli in solidum agere possint, ita tamen, ut tota perimatur obligatio, si unus exegerit, aut accepto tulerit aut novaverit. §. 1. *Inst. h. t. l.* 31. §. 1. *ff. de novation.* estque in debitoris arbitrio, cui ex pluribus solvere velit, ut ab omnibus liberetur, nisi jam ante ab uno conventus alteri solverit; quo casu solutio ipsi non prodesset. *l.* 16. *ff. h. t.* Sin correi debendi seu promittendi sint, effectus est, quòd singuli in solidum debeant, ac in stipulantis potestate sit, quem ex pluribus convenire velit. *l.* 3 §. 1. *l.* 11. *ff. h. t.* sic ut nec unus eorum in solidum conventus opponere possit beneficium divisionis. *l.* 11. *ff. h. t.* nisi jure novo pro se invicem fidejusserint. *nov* 99 *c.* 1. ut tamen uno solidum solvente reliqui liberentur. Quòd si stipulator unum jam convenerit; & ab eo vel nihil vel partem tantùm consecutus sit, alterum in id quod deest convenire potest *l.* 8. §. 1. *ff. de legat.* 1. (IV, V, VI.)

3. Quicquid autem unus reorum credendi exegerit, non tenetur alteri communicare; & quidquid unus reorum debendi solverit, ejus partem à correo non repetit; suum enim, non alterius negotium gessit, cùm totius rei debitor fuerit aut creditor, nisi sint socii. *l.* 62. *ff. ad Leg. Falcid.* (VII.)

4. Cæterùm non modò stipulatione, sed & aliis contractibus ac ultimâ voluntate duo rei debendi vel credendi possunt constitui. *l.* 9. *ff. h. t. l.* 8. §. 1. *ff de legat.* (I, III.)

5. *Morib.* Plerique censent duos promittendi reos non teneri

singulos

gulos in solidum, nisi id actum sit; vel saltem gravisuros beneficio divisionis.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 40. *de duob. reis stipul. & promitt.*

Tit. III.

De Stipulatione Servorum.

1. SErvi non ex sua, sed domini persona, rectè stipulantur; sive sibi, sive Domino, sive conservo, sive impersonaliter stipulentur: & ex stipulatu plerumque domino acquirunt obligationem, quandoque bonæ fidei possessori, fructuario aliisque similibus, si ex re eorum vel operis suis stipulentur. *l.* 1. §. 1. *l.* 20. *l.* 31. *ff. h. t. tit. Inst. per quas pers. nob. oblig. acquir.* (1, II.)

2. Si servus communis sit, & ab uno dominorum jussus stipulari, jussione neglectâ pro alio stipuletur, tamen domino jubenti acquirit. *l. ult. C. per quas person. cuique acquir.* (II.)

3. Potest & hæreditarius servus hæredi futuro in genere stipulari. *l.* 28. §. 4. *ff. h. t.* non certo nominatim, velut, hæredi Titio. *l.* 16. *ff. h. t.* & quamvis jacenti quoque hæreditati pleraque servus stipulari possit. *pr. inst. h. t.* non tamen usumfructum, cùm ad usumfructum vera persona desideretur, cujus ossibus inhæreat. *l.* 26. *ff. h. t.* (I.)

LIBER XLVI.

Tit. I.

De Fidejussoribus & Mandatoribus.

1. FIdejussor est, qui alienam obligationem mediante stipulatione in se recipit, reo principali manente obligato. Aliter dictus præs, vas, sponsor. (I, III.)

2. Fidejubere possunt omnes, qui efficaciter obligantur, nec prohibentur pro alio intercedere; sic ut & pater pro suo filiof. & vice versâ, fidejubere possit. *l.* 10. §. 2. *ff. h. t. l.* 8. *C. h. t. arg. l.* 1. *C. de filiof. minor.* Non tamen rectè fidejubet mulier, Velleiani exceptione tuta. *l.* 48. *ff. h. t. l.* 8. §. 1. *ff. qui satisd. cog.* nec mutus aut surdus. *arg. l.* 1. *ff. de verb. oblig.* nec

nec milites pro conductoribus alienarum rerum. *l.* 31. *C. locati.* (V.)

3. Quòd si quis ad fidejussorem dandum obligatus sit, pignora dando non satisfacit. *arg. l.* 7. *ff. de prætor. stipul.* ut nec dando talem, qui fidejubere non poterat; sic ut de novo cavendum sit, sed si dederit non idoneum facultatibus, & is admissus sit, alium dare non compellitur. *l.* 3. *ff. h. t.* [II.]

4. Accedit fidejussor omni obligationi. *l.* 1. *ff. h. t.* nisi præscriptione jam extincta sit. *l.* 37. *ff. h. t. arg. l.* 3. §. 1. *ff. de constit. pecun.* Nec refert, utrùm ea ex contractu sit an ex delicto, quatenùs pecuniariè agitur. §. 1. *Inst. h. t. l.* 8. §. 5. *l.* 56. §. *ult. ff. h. t.* ut & si agatur ad pœnam corporalem; quatenùs fidejussor tantùm cavet de sistendo criminis reo. *l.* 1. *ff. de custod. & exhib. reor.* non item, ut se obliget ad pœnam corporalem. *arg. l.* 26. *ff. de pœnis.* (VI, VII, XII, XIII.)

5. Non etiam interest, civilis sit obligatio principalis, cui fidejussor accedit, an naturalis tantùm *l.* 13. *ff. de condict. indeb. d.* §. 1. *Inst. h. t.* modò talis sit obligatio naturalis, quæ jure civili aliquos producit effectus: hinc nulla est fidejussio pro prodigo sine curatoris autoritate quid promittente. *l.* 6. *ff. de verb. oblig.* vel pro muliere intercedente, aut filiof. mutuum accipiente. *l.* 16. §. 1. *ff. ad Senatusc. Velleian. l.* 9. §. 3. *ff. ad Senatusc. Maced.* (IX.)

6. Pro populari tamen actione non rectè fidejussor intervenit. *l.* 56. §. *ult. ff. h. t.* nec pro dote; adhibitis tamen distinctionibus: vel enim de dote danda vel de ea restituenda quæstio est. Si de dote danda, fidejussores rectè interveniunt. *l.* 5. §. 6. 7. *ff. de jure dot.* Sin de ea restituenda, si quidem extraneus eam sibi reddit stipuletur, fidejussorem petere nuspiam vetatur, & in eo cessat ratio, quæ est in *tit. C. ne fidejussores dot. dent.* at si ipsi mulieri dos restituenda sit, soluto quidem matrimonio ipsa quoque fidejussorem à marito rectè petit, de quo casu agit. *l.* 24. §. 2. *ff. soluto matrim.* eo verò adhuc constante, fidejussorem mulier à marito pro dotis restitutione nec exigere potest nec accipere, ne causa perfidiæ generetur. *l.* 1. 2. *C. ne fidejuss. dot. dent.* licèt pignora à marito accipere non prohibeatur, cùm sic non sequatur viri alieni fidem; atque ita non generetur causa perfidiæ in connubio. *l.* 7. §. 6. *ff. de donat. inter vir. & uxor.* (X.)

7. Effectus fidejussionis est, quòd fidejussor actione ex stipulatu conveniri possit, etiamsi pro naturali tantùm obligatione fidejusserit. *arg. l.* 60. *ff. h. t.* cùm ita non duriùs obligetur;

tur ; sed tantùm arctiore vinculo. Duriùs sanè obligari cum effectu nequit ; adeò ut, si qualitate se duriùs obstrinxerit, nullius momenti sit futura tota fidejussio. §. 5. *Inst. h. t. l.* 8. §. 8. 9. 10. *ff. h. t.* sin quantitate, valitura tantùm sit usque ad summam concurrentem. *arg. l.* 11. §. 1. *ff. de constit. pecun. l.* 22. *C. h. t. l.* 1. §. 4. *ff. de verb. oblig.* Obst. *l.* 8. §. 7. *ff. h. t.* Resp. ibi *omninò non* idem designat, quod *in solidum non* obligatur ; vel *omninò non obligatur* sc. eo modo quo contraxit. (III, IV.)

8. Et olim quidem in creditoris erat arbitrio, utrùm priùs reum principalem an fidejussorem convenire vellet : sed jure novo fidejussori datum est ordinis seu excussionis beneficium, quo opposito priùs excutiendus est reus principalis. *auth. praesente C. h. t. nov.* 4. Quod tamen cessat, si reus principalis absens sit, nec conveniri possit. *d. nov.* 4. *c.* 1. vel si fidejussor negaverit se fidejussisse. *arg. l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* ut & si ei renunciaverit ; quo tamen casu petere potest, ut creditor suis (id est fidejussoris) sumptibus priùs principalem debitorem excutiat. *l.* 22. §. 2. *ff. mandati.* Cessat insuper, si fidejussor impedierit, quo minùs reus principalis excuteretur. *arg. l.* 203. *ff. de reg. jur.* denique si se ut principalem obligaverit ; tunc enim eum tamquam principalem, non ut fidejussorem, primo loco conveniri posse, ratio dictat. (XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XX.)

9. Quòd si plures simul pro eodem debito fidejusserint, olim in solidum singuli conveniri poterant ; sed ab Imp. Hadriano introductum fuit divisionis beneficium, quo opposito fidejussor conveniri nequit nisi pro portione virili, si modò omnes confidejussores tempore litis contestatae solvendo sint. *l.* 26. 27. 28. *ff. h. t.* §. 4. *Inst. h. t.* undè, si creditor singulos fidejussores inceperit pro virili convenire, ac deinde ab uno eorum partem consequi non potuerit, contra caeteros regressum non est amplius habiturus. *l.* 16. *C. h. t.* secùs si unum tantùm pro virili convenerit. *arg. l.* 23. *C. h. t.* (XXI, XXVI.)

10. Caeterùm non interest respectu hujus beneficii, utrùm omnes eodem modo obligati sint, an alter eorum purè alter in diem vel sub conditione, quamdiu potest existere conditio. *l.* 27. *ff. h. t.* nec utrùm eodem an diversis temporibus accepti sint, modò pro eodem intervenerint debitore. *arg. l.* 48. §. 1. *ff. h. t.* secùs, si pro diversis, qui cum fortè rem eandem eidem promisissent, diversos dederunt separatim fidejussores. *l.* 43. *l.* 51. §. 2. *ff. h. t.* (XXII.)

11. Cessat tamen & hoc beneficium, si quis per menda-

cium

tium negaverit se fidejussisse. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* si ei renunciaverit. *arg. l. pen. C. de pactis*, si cum muliere fidejusserit. *l.* 48. *ff. h. t.* si pro tutore fidem interposuerit, rem pupilli salvam fore. *l. ult. ff. rem pup. vel adolesc. salv. fore.* si se *solidum solutu-rum* promiserit, vel se *in solidum obligaverit unus pro omnibus*; ne verba videantur frustra apposita : secùs si simpliciter dixerit, quòd *in solidum se obligaverit. l.* 3. *C. h. t.* Cessat & inter fidejussorem primum & eum quem fidejussor ille rursus pro se fidejussorem dedit; non enim hi confidejussores sunt : licèt plures pro uno fidejussore fidejubentes inter se hoc beneficio uti possint. *l.* 27. §. 1. & 4. *ff. h. t.* Cessat denique post sententiam. *arg. l.* 10. §. 1. *C. h. t.* planè usque ad sententiam opponi potest. *d. l.* (XXIII, XXIV, XXV.)

12. Quòd si unus ex pluribus fidejussoribus solidum solvere paratus sit, petere potest, sibi à creditore cedi actiones contra confidejussores ac reum principalem : ut & contra possessores pignorum, casu quo simul fidejussoribus & pignoribus creditori cautum est; nisi pignora possessoribus in aliam insuper causam obligata sint. *l.* 2. *C. h. t.* Negandum tamen non est, quin fidejussor & post solutionem rectè petat eas sibi cedi. *l.* 17. 36. *ff. h. t.* modò ante solutionem de iis cedendis conventio sit interposita. *l.* 76. *ff. de solution.* Quid, quòd & citra cessionem fidejussor contra principalem debitorem experiri potest, ad recuperandum id quod solvit, actione mandati vel negotiorum gestorum. §. 6. *Inst. h. t. l.* 6. §. 2. *l.* 20. §. 1. *ff. mandati.* nisi pro invito & vetante fidejusserit. *l.* 40. *ff. mandati.* vel pro pupillo sine tutoris autoritate obligato; vel pro servo apud dominum; vel sine mandato pro eo qui tantùm naturaliter ex pacto obligatus erat. (XXVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXII, XXXIII, XXXIV.)

13. Evanescit fidejussio confusione, dum debitor fidejussori vel creditor fidejussori, aut vice versâ, succedit. *l.* 93. §. 2. 3. *ff. de solution.* ubi in §. 2. delenda particula *non*, ut sequentia verba suadent, adde *l.* 95. §. 2. 3. *ff. de solution. l.* 5. *l.* 21. §. 3. *ff. h. t.* Uti & evanescit lapsu temporis, si quis ad tempus fidejusserit; sic ut in tempus sequens non obligetur; quamvis de præterito tempore obligatus maneat. *l.* 7. *C. locati. l.* 13. §. 11. *ff. eod.* Non etiam fidejussor conveniri potest, si creditor fuerit in mora excutiendi debitorem principalem, cùm is adhuc solvendo esset. *arg. l.* 41. *ff. h. t.* nec, si debitum principale præscriptione sublatum sit; quod si principalis quidem debitor interpellatus sit; sed fidejussor nunquam, ac ne totis quidem

quidem triginta annis, non tamen fidejussor se præscriptione tueri posset. *arg. l. ult. C. duob. reis. l.* 91. §. 4. *ff. de verb. oblig.* Corruit insuper fidejussio in casu. *l.* 3. *& l.* 13. *in fin. ff. judicatum solvi.* Non tamen cessat, bonis debitoris publicatis, nec cessione aut rescripto moratorio per debitorem impetrato. *l.* 1. *C. h. t.* §. *ult. Inst. de replicat.* (XXXVI, XXXVII, XXXVIII, XXXIX)

14. *Moribus.* Nudo quoque pacto fidejussor potest constitui, & hactenùs à constitutore non differt. Mulierem autem vel pactis dotalibus id agere posse, vel etiam stante matrimonio, marito ad inopiam vergente, petere posse, ut maritus pro dotis restitutione fidejussores det, nihil impedit. Quòd si unus ex pluribus fidejussoribus solidum solverit, etiam sine cessione actionis confidejussorem rectè conveniet, aut saltem post solutionem petere poterit, sibi actiones cedi, licèt id tempore solutionis actum non sit.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 41. *de fidejussor. & mandatoribus.*

TIT II.

De Novationibus & Delegationibus.

1. NOvatio vel necessaria est vel voluntaria. *l.* 29. *ff. b. t.* necessaria dicitur, quæ fit per litis contestationem & sententiam. *l.* 3. §. 11. *ff. de peculio.* per quam nemo conditionem suam facit deteriorem, sed plerumque meliorem. *l.* 86. 87. *ff. de reg. jur.* Undè nec idem hujus, qui voluntariæ novationis, effectus est: nam nec usurarum cursus sistitur. *l.* 35. *ff. de usuris.* nec pignorum aut fidejussorum obligatio tollitur. *arg. l.* 11. *pr. &* §. 1. *ff. de pignorat. act.* nec privilegia pereunt. *l.* 29. *ff. h. t.* (I.)

2. Voluntaria novatio appellatur, quæ fit ex partium conventione; & est prioris obligationis in aliam sive naturalem sive civilem transfusio ac translatio. *l.* 1. *ff. h. t.* dividiturque in novationem in specie ac delegationem. Novatio in specie est; quæ fit sine interventu novæ personæ inter eos ipsos, inter quos prior obligatio constiterat. Et quamvis olim etiam ex circumstantiis præsumeretur novatio; jure tamen novo intervenisse non censetur, nisi id expressum sit. *l. ult. C. h. t.* Novare autem possunt omnes, qui non prohibentur, etiam pupilli sine tutoris autoritate, quoties ipsi obligati sunt. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (non, si alios sibi obligatos habeant, de quo casu intelligenda *l.* 20. §. 1. *ff. h. t.*) ut & tutores ac curatores. *l.* 20.

20. §. 1. *l. alt.* §. 1. *ff. h. t.* Non filius-familias in iis causis, quibus actio patri est quæsita. *l.* 23. *ff. h. t. l.* 27. *ff. de pactis.* nec adjectus solutioni, licèt ei rectè solvatur. *l.* 10. *l.* 21. *ff. h. t.* (II, III, IV, V, VII, VIII.)

3. Novari potest debitum naturale ac civile simul, ut & naturale tantùm. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* nec interest, purum sit an in diem aut sub conditione conceptum: ut tamen purum quidem debitum aut in diem certum contractum statim novari possit; conditionale verò ita demum, si existat conditio, quæ facit nasci obligationem in novatione prærequisitam; estque hic casus, quo obligatio uno eodemque temporis momento nascitur & extinguitur. *l.* 5. *l.* 8. §. 1. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* (IX.)

4. Effectus hujus novationis est, quòd prior tollatur obligatio, ejusque evanescant accessiones, veluti fidejussiones, pignora, usurarum cursus, pœnæ stipulatio priori obligationi apposita. *l.* 15. 18. *ff. h. t.* mora purgetur. *l.* 8. *ff. h. t.* & pereant privilegia priori obligationi adhærentia. *l.* 29. *ff. h. t.* Quæ omnia ita obtinent, si purè sit facta novatio: nam si sub conditione celebrata sit, eâ deficiente, prior manebit obligatio cum suis accessionibus: eâ verò existente, prior demum sublata creditur, & novatio effectum sortitur; modò tempore existentis conditionis res, quæ debita fuerat ex obligatione præcedente, adhuc in rerum natura sit, & persona sit quæ obligari possit; ut proinde novatio non videatur facta, si pendente conditione debitor novans deportatus sit aut servus factus, vel res sine culpa novantis perierit. *l.* 14. *pr.* & §. 1. *l.* 31. *ff. h. t.* (VII, X.)

5. Delegatio est novatio facta interventu novæ personæ, dum quis vice suâ alium creditori suo dat, vel cui jusserit creditor. *l.* 11. *ff. h. t.* & fit vel per stipulationem, vel per litis contestationem, cùm is, cui actionem cessi, litem contestatur cum meo debitore. *d. l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* Cæterùm in delegatione, quæ fit per stipulationem, eadem fere observanda, quæ in voluntaria novatione in specie. Præcipuè necesse est, ut & delegans & delegantis debitor ac creditor, cui ex delegatione obligatio acquiritur, consentiant: adeòque ut inter delegantem & ejus debitorem mandatum intercedat: inter debitorem verò delegatum & creditorem delegantis interponatur stipulatio: denique ut stipulans sit creditor & promittens sit debitor delegantis; quamvis generaliùs sumpto delegationis vocabulo, possim etiam delegare meum debitorem, ut solvat ei, qui non est meus creditor; vel eum qui non est meus

meus debitor, ut pro me solvat meo creditori. *l.* 5. *C. h. t.* (XI, XII.)

6. Non ergo delegatio dici potest, si quis tantùm mandet suo debitori, ut is solvat mandantis creditori, ac debitor mandato pareat, nulla inter debitorem & creditorem mandantis stipulatione interpositâ. *l.* 21. *ff. h. t.* ut nec, si debitor suo creditori contra debitorem suum actionem cedat; quippe quæ cessio etiam invito cedentis debitore fieri potest. *l.* 1. *C. h. t.* (XII.)

7. Effectus delegationis idem fere est, qui & novationis; quòd nempe prior tollatur obligatio, licèt debitor delegatus solvendo non sit. *l.* 3. *in fin. C. h. t.* nisi aliud actum sit. *l.* 45. §. *pen. & ult. ff. mandati.* vel dolus concurrat. *arg. l.* 7. §. *ult. l.* 8. 25. 38. *ff. de dolo.* Est & effectus ejus, quòd exceptio, quam deleganti poterat opponere debitor, non possit objici ei cui debitor delegatus est per creditorem; nisi sit minorennitatis aut Senatusconsulti Velleiani exceptio. *l.* 19. *ff. h. t.* aut beneficii competentiæ in casu *l.* 32. *ff. solut. matrimon.* (XIII, XIV, XV.)

8. *Moribus.* Novatio hodie nudo pacto æquè ac stipulatione fieri potest: eamque ex probabilibus facti circumstantiis etiam præsumi posse, convenienter juri veteri Romàno, veriùs videtur; ut tamen prorogatio termini solutionis novationem non inducat. Cæterùm plena quidem delegatio delegantem liberat, at non simplex assignatio, ut loquuntur.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 42. *de novation. & delegationibus.*

TIT. III.

De Solutionibus & Liberationibus.

1. Solutio in specie est naturalis præstatio ejus quod debetur. *pr. Inst. quib. mod. toll. oblig.* quam facere possunt quilibet liberam habentes rerum suarum administrationem, etiam qui jam criminis rei sunt. *l.* 42. *ff. h. t.* ut & procuratores vel speciale mandatum ad solvendum habentes vel generale cum libera. *l.* 87. *ff. h. t.* modò instructi mandato generali ea solvant quæ actionem habent, & ad quæ solvenda dominus cogi posset. *arg. l.* 46. *ff. de peculio* Quin imo, etiamsi quis pro debitore ignorante vel invito solverit, subsistet solutio; saltem eatenùs ut contingat liberatio *d. pr.* nisi obligatio sit ad factum artificiale, in quo certæ personæ æstimatur ac spectatur industria. *l.* 31. *ff. h. t.* vel solutio principaliter fiat in recognitionem dominii directi, ut est in canonis emphyteuticarii

carii

carii præstatione. Pupillus autem vel prodigus vel furiosus non rectè solvit, adeò ut solutum, si exstet, vindicari possit; si tamen consumptum sit, cum verè debitum esset, contingit liberatio. *l.* 14. §. *alt. ff. h. t.* (I.)

2. Solvitur creditori, vel ei cui ille solvi jusserit, etiamsi creditor esset reus criminis. *l.*41. *ff. h. t.* nisi perduellis sit. *l. ult. C. ad Legem Jul. Majest.* Adjecto quoque solutioni rectè solvitur. §. 4. *Inst. de inutil. stipul.* (non item hæredi ejus. *l.* 53. *ff. de verb. oblig.*) ut & servo. Vide *l.* 18. 35. *ff. h. t.* nec non procuratori speciale ad id vel generale mandatum habenti. *l.* 12. *ff. h. t.* non tamen ei, qui tantùm ad litem vel tantùm ad rem vendendam constitutus est. *l.* 86. *ff. h. t.* nec illi, cujus mandatum est revocatum, nisi id bonâ fide debitor ignoraverit. *l.* 34. §. 3. *ff. h. t.* multòque minùs procuratori falso. *d. l.* 34. §. 4. *ff. h. t.* pupillo non aliter satis tutò, quàm si decretum judicis sit interpositum. § *ult. Inst. quib. alien. licet.* (II, III, IV, V, VI, VII.)

3. Solvenda autem res ipsa quæ obligatione comprehensa est, & eo modo eâque quantitate ac qualitate, quæ est expressa. Quòd si res fungibiles ad certam mensuram debeantur, & ea pro diversitate locorum sit varia, in dubio solvendæ erunt juxta mensuram loci, in quo præstandæ ex conventione; nisi quantitas per alterius loci adjectionem fuerit determinata, veluti si quis promiserit decem dolia vini Aurelianensis; præstanda enim forent eo casu dolia receptæ illic magnitudinis, ubicumque locorum sit facienda solutio. *arg. l. un. C. ubi conveniatur. qui cert. loc. dare promis.* (VIII, IX.)

4. Aliud pro alio invito creditori regulariter solvi nequit. *l.* 2. §. 1. *ff. de reb. cred.* nisi sit facti obligatio, in qua pro facto præstari potest id quod interest. *l.* 13. *in fin. ff. de re judic.* §. *ult. Inst. de verb. oblig.* vel legata sit res aliena, cujus æstimatio solvi potest. §. 4. *Inst. de legat.* vel damnum sit datum per servum aut animal alterius, nam pro damni reparatione fieri potest noxæ deditio. *tit. Inst. de noxal. act.* vel debitor nummos non habet nec aliunde mutuos possit accipere; quo casu creditor res debitoris æstimatas tenetur in solutum recipere. *auth. hoc nisi C. h. t.* Quoties autem id quod solutum est, (sive debeatur sive pro alia re debita in solutum sit datum,) evincitur in totum vel pro parte, solutio nulla facta creditur, sic ut in totum pristina remaneat obligatio. *l.* 46. *pr.* & §. 1. 2. *ff. h. t.* (X.)

5. Non etiam per partes debitum rectè solvitur. *l.* 41. §. 1.

ff. de usuris, nisi pars debiti liquida sit, pars illiquida *l. 21. ff. de reb. cred. arg. l. 8. ff. si pars hæred. petat.* vel plures sint unius debitoris hæredes, qui singuli tantùm pro rata tenentur. *l. 2. §. ult. l. 3. 4. ff. de famil. ercisc. l. 2. C. de hæred. act.* ut & in casu. *l. 4. §. 6. ff. de statu liberis. l. 4. C. de collat. fund. patrimon.* (XI, XII.)

6. Effectus solutionis est, quod liberetur principalis debitor & fidejussores ejus ac pignora. *pr. Inst. quib. mod. toll. oblig. l. 43. ff. h. t.* Quòd si quis sub pœna debeat, sorte solutâ nec pœnæ exactio locum habet. *l. 10. §. 1. ff. de pactis.* uti vice versâ, pœnâ solutâ, debiti principalis cessabit petitio, nisi pluris intersit creditoris, quàm est in pœna: ad quod tunc actio adhuc salva est. *l. 28. ff. de act. empti l. 44. §. ult. ff. de oblig. & act.* (XIII.)

7. Est & effectus, quòd obligatus ad annuam præstationem, si trium posteriorum annorum solutionem probaverit, etiam superiorum annorum debitum solvisse censeatur, nisi ipse scripto contrarium professus sit *arg. l. 3. C. de apoch. publicis.* non obst. *l. 7. §. ult. C. de præscr. trig. vel quadrag. annor.* cum ibi non agatur de casu quo posteriorum annorum reditus soluti sunt. (XIV.)

8. Quòd si is, qui solvit, pluribus ex causis debitor sit, eligere potest ex qua causa ipse solutum velit: eo verò non eligente, creditor id statuit; modò ita statuat, ut statueret si ipse solvisset. *l. 1. 2. ff. h. t. l. 1. C. h. t.* Si neuter quid determinaverit, solutum primò in usuras quæ peti possunt, imputatur; & quod superest, in sortem. *l. 5. §. ult. ff. h. t.* si plura sint debita principalia, in id solutio facta creditur, quod exigi poterat. *l. 103. ff. h. t.* si omnia exactionem habeant, illud solutum censetur, quod est gravissimum, quo scil. non soluto vel infamia sequeretur, vel pœna, aut quid simile præstandum foret: & magis quisque solvisse præsumitur quod suo, quàm quod fidejussorio nomine debet: si omnia sint debita æque gravia, solutum imputatur in id quod est antiquius: sed cunctis paribus in singula debita pro rata videtur facta solutio. Vide *l. 3. 4. 5. 8. 24. 97. ff. h. t.* (XVI.)

9. Præter solutionem in specie plures alii modi sunt, quibus contingit liberatio; puta, compensatio, confusio aditione hæreditatis facta, oblatio, consignatio & depositio rei debitæ, deportatio, rei interitus, satisfactio, jusjurandum, pactum, transactio, concursus duarum causarum lucrativarum in eandem personam & rem, præscriptio, consensus contra-

contrahentium, legatum liberationis, occupatio bonorum debitoris autoritate privatâ per creditorem facta, juxta *l.* 13. *ff. quod met. cauf.* de quibus singulis sparsim actum in variis juris nostri capitibus. (XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII.)

10. Circa oblationem tamen & depositionem rei debitæ notandum, si res debita realiter oblata sit, non tamen consignata ac deposita, liberari debitorem tali oblatione si res oblata postmodum perierit, sive corpus certum sit debitum, sive quantitas vel res in genere: ut tamen magis ope exceptionis quàm ipso jure liberetur, nisi debuerit ex causa dotis. *l.* 72. *ff. h. t. l.* 73. §. *ult. ff. de verb. oblig.* Nuda quoque realis oblatio debiti solvit antichresin. *l.* 11. *C. de usuris.* sistit quandoque cursum usurarum, ut dictum *tit. usuris.* facit ut evitetur pœna promissa. *l.* 23. §. *ult. ff. de recept. qui arbitr. recept.* & moram purgat. *l.* 91. §. 3. *ff. de verb. oblig.* Quòd si cum reali oblatione concurrat consignatio & depositio, non dubium, quin plenissimum sortiatur solutionis effectum; modò oblatio & reliqua rectè ac debito loco & tempore facta sint. *l.* 9. *C. h. t. l.* 41. §. 1. *ff. de usuris.* Quin tamen is, qui deposuit, res depositas repetere possit, quamdiu per creditorem ablatæ non fuerint, expeditum est; quo casu perinde est ac si nunquam deposuisset. *l.* 19. *C. de usuris.* (XXVIII, XXIX.)

11. *Moribus.* Pupillo rectè fit solutio autore tutore, nec decreto opus est. Si quis autem pecuniam ad annum mutuo acceperit sub usuris, ante annum restituere nequit, nisi additis anni totius usuris.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 43. *de solut. & liberationibus.*

TIT. IV.

De Acceptilatione.

1. ACceptilatio est imaginaria solutio; & fit mediante stipulatione. §. 1. 2. *Inst. quib. mod. toll. oblig.* Quòd si vitium stipulationi insit, acceptilatio inutilis habebit vim pacti utilis. *l.* 8. *ff. h. t. l.* 27. §. 9 *ff. de pactis.* (I, VI.)

2. Accepto ferre possunt, quibus libera competit rerum suarum administratio, sic ut & donare possent; idque per se, non per alios seu interpositas personas, ne per tutorem quidem. *l.* 13. §. 10. *ff. h. t.* eò quòd acceptilatio est actus legitimus. *l.* 77. *junct. l.* 123. *ff. de reg. jur.* Mediante tamen novatione per interpositas personas rectè fit, dum de persona in

personam priùs transfertur obligatio, veluti à pupillo in tutorem, à domino in procuratorem. *d. l.* 13. §. 10. atque eo de casu intelligenda *l.* 3. *ff. h. t.* Servus ne jubente quidem domino accepto ferre potest. *l. pen. ff. h. t.* licèt ei rectè accepto feratur. *l.* 8. §. *ult. l.* 11. *ff. h. t.* (I.)

3. Accepto ferri potest tantùm id, quod ex obligatione verbis constante debetur; in subsidium tamen introducta est stipulatio Aquiliana, quâ in verborum obligationem transfunditur quicquid ex quacunque causa, ex contractu vel delicto, debetur; & sic acceptilatione subsequente tollitur. §. 1. 2. *Inst. quib. mod. toll. oblig. l.* 18. *ff. h. t.* Nec refert, utrùm debitum acceptilatione tollendum conditionale sit an purum. *l.* 12. *l.* 21. *ff. h. t.* quamvis nullum debitum possit accepto ferri sub conditione vel in diem. *l.* 4. 5. *ff. h. t.* (II, III.)

4. Acceptilationis effectus idem est, qui & solutionis; adeò ut, si debitori accepto latum sit, fidejussor quoque liberetur, & si fidejussori facta sit acceptilatio, liberetur etiam principalis debitor. *l.* 13. §. 7. *ff. h. t.* exceptis casibus in *d. l.* 13. §. 8. 9. *ff. hoc tit.* Quòd si duæ res alternativè debeantur, *Stichus aut Pamphilus*, & res altera accepto lata sit, tota extinguitur obligatio. *l.* 27. §. 6. *ff. de pactis.* Obst. *l.* 13. § 6. *ff. h. t.* Resp. ibi mortuo *Sticho* adhuc *decem* manent in obligatione, quia acceptilatio erat inutilis: nam, uti solutio non potest fieri alternativè, non magis quàm ex die vel sub conditione, ita etiam acceptilatio *Stichi aut decem*, non rectè potest fieri, cùm acceptilatio sit solutioni similis. *arg. l.* 4. *&* 5. *ff. h. t.* Si res in genere sit debita, & certa species accepto feratur, tota quoque obligatio perempta est. *l.* 13. §. 4. *ff. h. t.* secus, si id nudo pacto ageretur, nec ex genere debito certa species peteretur. *l.* 27. §. 7. *ff. de pactis.* (IV, V.)

5. *Moribus.* Cùm acceptilatio æquè pacto ac stipulatione interveniente fieri possit, consequens est, eam etiam sub conditione factam valere, saltem jure pacti sustineri.

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 44. *de acceptilationibus.*

TIT. V.

De Prætoriis Stipulationibus.

1. PRætoriæ stipulationes sunt, quas prætor suo edicto jubet interponi: in quibus varia occurrunt singularia: nam si quid obscuri in illis sit, vel aliquid addi aut detrahi debeat, id prætor interpretatur & æstimat. *l.* 1. §. *pen. & ult.*

l. 9.

l. 9. *ff. h. t.* etiam per procuratorem ſtipulantem hìc utilis actio domino quæritur. *l.* 3. 5. *ff. h. t.* & ſi ſtipulationi facti pœnæ ſtipulatio ſubjuncta ſit, nec factum ſit præſtitum, pœna non committitur ſi necdum interſit. *l.* 8. *ff. ſi quis caut. in jud. ſiſt. cauſ. factis.* (I.)

2. Interponuntur hæ ſtipulationes eum in finem, ut cautum ſit ſtipulanti: unde ſi ſine culpa ſtipulatoris cautum eſſe deſierit, de novo cavendum eſt. *l.* 4. *ff. h. t.* & quidem datis fidejuſſoribus: prætoriæ namque ſtipulationes perſonas deſiderant, nec regulariter pignoribus contentæ ſunt. *l.* 7. *ff. h. t.* niſi pro re certa cautio exigatur, *arg. l.* 1. §. 9. *ff. de collation.* Nonnunquam tamen & nudâ repromiſſione caveri, prætor permittit. Vide *l.* 1. §. 5. 6. 7. *ff. h. t.* (I.)

3. Sunt autem ſtipulationes prætoriæ vel *cautionales* vel *judiciales* vel *communes*: cautionales dicuntur, quæ intercedunt ut nova ſit actio; qualis eſt cautio legatorum nomine, de rato, damni infecti, & rem pupilli ſalvam fore. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* Et hiſce quædam prioris actionis, ſi quæ competierit, novatio fit quatenus ex ſtipulatu petitur quod alioquin actione tutelæ ex teſtamento aut aliter peteretur. *l.* 21. *ff. de accep-til. l.* 8. §. 1. *ff. de novat.* *Judiciales* ſunt, quæ interponuntur judicii conſervandi cauſa, ut illud ratum ſit: qualis eſt cautio judicatum ſolvi, & de operis novi nunciatione. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* *Communes*, quæ fiunt judicio ſiſtendi cauſa; adeoque ſpectant ad judicii præparatoria. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.* (II, III, IV.)

TIT. VI.

Rem Pupilli vel adoleſcentis ſalvam fore.

1. Cautio *rem pupilli ſalvam fore* fidejuſſoribus datis interponitur, qui favore pupillorum carent diviſionis beneficio. *l. ult. ff. h. t.* ac præſtatur à tutoribus & curatoribus, quorum fides nec per magiſtratum ex inquiſitione nec per teſtatoris judicium eſt probata. *pr. Inſt. de ſatiſd. tut.* idque ſtipulante ipſo minore vel impubere, ſi præſens ſit & fari poſſit; alioquin pro eo ſtipulatur ſervus pupillaris, vel alius à prætore ad id conſtitutus; per quem utilis actio pupillo acquiritur. *l.* 2. 3. 4. 5. 6. *ff. h. t.* Si furioſus curatorem recipiens filium habeat, is pro patre ſuo hanc concipit ſtipulationem. *d. l.* 5. *ff. h. t.*

2. Quando autem committatur hæc cautio in tutoribus, curatoribus, pro tutoribus & ſimilibus, patet ex iis, quæ

dicta sunt. *tit. de tut. & ration. distrah. & tit. de eo qui pro tutore negot. gessit.* quibus addi potest, etiam eam committi, si tutor ab hostibus captus sit, licèt supersit spes postliminii. *l.* 4. §. 5. *ff. h. t.*

3. Cessat tamen cautionis hujus vis, si quis nihil gesserit cum gerere debuisset, quippe quo casu potius actioni utili tutelæ locus esset; vel si necdum finita sit tutela, tutor cogendus esset ad id ut gerat. *l.* 4. §. 3. 7. *ff. h. t.*

4. *Moribus.* An tutores & curatores satisdare debeant, an alio modo cavere, arbitrio magistratus relictum est: stipulatio autem, rem pupilli salvam fore, committi potest etiam durante adhuc tutelâ, quatenùs quandoque annis singulis rationes reddendæ sunt.

TIT. VII.

Judicatum solvi.

1. Quia nemo sine satisdatione idoneus est alienæ rei defensor. §. 5. *Inst. de satisdat.* hinc cautio *judicatum solvi* præstatur ante litem contestatam. *l. un. in fin. C. de satisdando.* quoties per alium rei conventi præsentis vel absentis causa defenditur. §. 4. 5. *Inst. de satisd.* licèt defensor sit conjuncta persona. *l.* 14. *ff. qui satisd. cog.* Et quamvis olim reus in actionibus in rem ipse causam propriam defendens etiam ad hanc cautionem præstandam obstrictus fuerit, *pr. Inst. de satisdat. l. pen. ff. de dolo. l.* 33. *ff. de fidejussor.* jure tamen novo id mutatum est. §. 2. *Inst. de satisdat.* (Vide *tit. qui satisd. cog. num.* 13. *& seqq.*)

2. Hujus autem cautionis tres sunt clausulæ; quarum prima est de solvendo eo quod judicis sententiâ fuerit comprehensum; altera, de re defendenda boni viri arbitratu; tertia, dolum malum abesse & absuturum esse. *l.* 6. 13. 19. *ff. h. t.* Continetque hæc cautio certam quantitatem, quatenùs per judicis sententiam determinari solet, quantum præstandum sit. *l.* 9. *ff. h. t.* licèt incerta sit quantitas eo tempore, quo cavetur, dum incertum, quid judex pronunciaturus sit. *l.* 2. §. 2. *ff. de prætor stipul.*

3. Committitur hæc stipulatio post sententiam, quantum ad eam partem quæ agit de judicato solvendo, datâ tamen dilatione condemnatis per leges concessâ. *l.* 1. *ff. h. t.* gaudentque hic fidejussores divisionis beneficio. *l.* 16. *ff. h. t.* Sed quantum ad eam partem, quæ de re defendenda & de dolo concepta

cepta est, ante sententiam illa quoque committitur, quoties vel dolus adest, vel res non est in solidum defensa loco debito. *l.* 5. §. *ult. l.* 17. *ff. h. t.* Semel autem commissa, amplius committi nequit. *l.* 5. §. 2. *ff. h. t.* Vide tamen *l. ult. ff. h. t.*

4. Cessat hujus cautionis effectus, si vel actio vel judicis aut litigantis persona mutata sit. *l.* 3. *l.* 7. *in med. l.* 13. *in pr. & in fin. ff. h. t.*

5. *Moribus.* Cautio judicatum solvi non solet hodiè interponi, nisi alteruter litigantium peregrinus sit, aut de fuga suspectus, aut non solvendo: potestque præstari non tantùm fidejussoribus, sed & pignoribus: & non à reo tantùm sed & ab actore interponitur, quo casu solas respicit litis impensas. Fidejussorem autem, qui promisit judicatum solvi, non gaudere divisionis beneficio, receptum est.

TIT. VIII.

Ratam rem haberi & de ratihabitione.

1. CAutio *rem ratam haberi* præstanda est à procuratore, plerumque quidem actoris, quandoque tamen & rei. *l.* 13. §. *ult. l.* 39. §. 5. 6. 7. *l.* 40. §. 2. *ff. de procurat.* quoties de mandato dubitatur. §. 3. *Inst. de satisdat. l.* 1. *C. de procurat.* Quòd si dominus ea, quæ gesta sunt, postmodum rata non habuerit, ex hac cautione contra procuratorem & fidejussores ejus datur actio ad id quod interest; idque vel in totum, vel pro parte, si pro parte tantùm fuerit ratum habitum quod gestum est. *l.* 18. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Si quis primò ratum habere noluerit quod gestum est, deinde tamen ratum habeat, ex æquitate non committitur stipulatio. *l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* (III. *in fine.*)

3. *Moribus.* Vix est ut hodie procurator in judicio admittatur sine mandato sub cautione de rato.

LIBER XLVII.

TIT. I.

De privatis Delictis.

1. DElictum in genere est offensio dicto vel facto illata, quâ quis contra jus læditur dolo culpâve alterius, in speciem contractûs aut quasi contractûs non cadens.

dens. Multa autem delictis omnibus sunt communia: omnia namque regulariter infamant, & dolum desiderant in eo, à quo committuntur, excepto damno legis Aquiliæ: unde & affectus distinguit maleficia. *l.* 53. *ff. de furtis.* nec tenetur ex delicto qui doli capax non est. *l.* 12. *ff. ad leg. Corn. de sicar. l.* 3. §. 1. *ff. de injur.* nec sola delicti cogitatio quemquam pœnæ subjugat. *l.* 18. *ff. de pœnis.* nec actiones ex delicto contra hæredes dantur. §. 1. *Inst. de perpet. & temp. act.* (I.)

2. Delicta alia privata sunt, alia extraordinaria, alia popularia, alia publica. Privata sunt, quæ actione privatâ vindicantur ab eo, ad quem ea res pertinet, sic ut pœna exacta ipsi actori læso applicetur. *l.* 7. §. 1. *ff. de injur.* quamvis & criminaliter ex delicto privato agi possit, quo casu etiam in crimen subscribendum fuit. *l. ult. ff. h. t.* (II.)

3. Sunt autem delictorum privatorum quatuor species, puta, furtum, rapina, damnum injuriâ datum, & injuria seu contumelia. (III.)

4. *Moribus.* Solus fiscus ex delictis privatis ad pœnam agit; privati verò, qui delicto læsi sunt, ad proprium tantùm damnum persequendum, non ad pœnam, actionem habent.

TIT. II.

De Furtis.

1. FUrtum est contrectatio fraudulosa lucri faciendi gratiâ, vel ipsius rei, vel usûs ejus possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere. §. 1. *Inst. h. t.* (I, VIII.)

2. Committere furtum possunt omnes qui doli capaces sunt, etiam pupilli pubertati proximi. *l.* 111. *ff. de reg. jur.* pater quoque suo filiof., & filius patri respectu castrensis aut quasi castrensis peculii, sic ut & actio furti inter eos detur. *l.* 52. §. 5. 6. *ff. h. t.* non item rerum aliarum intuitu, licèt res ipsa ablata furtiva fiat, & actione furti teneantur qui filium ope vel consilio juverunt. §. 12. *Inst. h. t.* (II.)

3. Fit autem furtum in rebus tantùm mobilibus, non immobilibus. §. 7. *Inst de usucap.* adde *l.* 25. §. *ult. l.* 57. *ff. h. t.* & quidem alienis, non propriis, nisi respectu juris quod alius in re nostra habet. *l.* 15. §. 1. 2. *l.* 59. 66. *ff. h. t.* §. 10. *Inst. h. t.* planè in rebus quoque communibus per unum ex sociis furtum posse fieri, manifestum est ex *l.* 45. *ff. h. t. l.* 47. 51. *ff. pro socio.* Sed in libero homine furtum regulariter non committitur.

tur. §. 9. *Inst. h. t.* nec in rebus hæreditariis, jacente hæreditate. *l.* 68. *ff. h. t.* (III, IV, V.)

4. Committitur verò vel naturali contrectatione, cum animo & affectione furandi (non sine eo) *l.* 50. §. 2. *ff. h. t.* §. 7. *& pen. Inst. h. t.* vel etiam ope aut consilio; modò quis sciens furi opem tulerit: & ad consilium ipsa contrectatio subsecuta sit. *l.* 53. §. *ult. ff. de verb. signif. l.* 52. §. 19. *ff. h. t.* ea enim ad consilium alterius non subsecutâ, consulens furti reus non est. §. 11. *in fin. Inst. h. t. d. l.* 53. §. *ult. ff. de V. S.* Ad contrectationem autem furtivam etiam pertinet, si quis tabulas surripiat vel deleat lucri causâ. *l.* 41. §. 1. *ff. ad leg. Aquil. l.* 27. 32. *ff. h. t.* si sciens indebitum accipiat ab ignorante. *l.* 18. *ff. de condict. furt.* si scienter rem emat alienam. *l.* 2. *C. h. t.* si falsa pondera ad decipiendos secum contrahentes adhibeat. *l.* 52. §. 22. *ff. h. t.* si falsus procurator depositum recipiat, vel æs alienum exigat, *l.* 19. *C. h. t.* Non tamen eo referendum, si quis tantùm conclave intraverit furandi causâ. *l.* 21. § 7. *ff. h. t.* aut depositum inficiatus sit. *l.* 67. *ff. h. t.* multòque minus, si nudam conceperit furandi voluntatem. *arg. l.* 18 *ff. de pœnis.* (VI, VII.

5. Furtorum variæ sunt species: aliud enim *diurnum* est, aliud *nocturnum*. vide *l.* 4 *ff. ad leg. Aquil. l.* 9. *C. ad leg. Corn. de sicar.* Aliud *simplex*, aliud *qualificatum*. Aliud *manifestum*, cum fur deprehenditur cum re furtiva, antequam eam eò detulerit, quò deferre eo die destinaverat: aliud *nec manifestum*, cum fur deprehenditur, postquam detulerit eo loco, quò perferre destinaverat. §. 3. *Inst. h. t.* Adde *l.* 7. *ff. h. t.* Furti quidem manifesti pœna est quadruplum ex edicto prætoris; nec manifesti duplum ex lege 12. tabul. §. 5. *Inst. h. t.* quas pœnas non evitat fur suâ pœnitentiâ, si postquam rem abstulisset, eam rursus domino sponte reddat. *l.* 65. *ff. h. t.* (IX, X, XII.)

6. Quòd si fur non totam rem sed partem ejus abstulerit, pars tantùm ablata duplicatur aut quadruplicatur, si, cum totam potuisset auferre, partem tantùm subduxerit; solius enim partis eo casu fur est: secùs, si rem totam tollere non potuerit, & ideo partem tulerit; totius enim rei fur esse creditur, licèt hac de re dissensus fuerit. *l.* 21. *pr. &* §. 8. *ff. h. t. l.* 22. §. 1. *ff. h. t.* (XI.)

7. Ad persequendam verò dupli vel quadrupli pœnam comparata est actio furti, competens omnibus illis quorum interest, §. 13. *inst. h. t.* modò intersit ex justa & honesta causa. *l.* 11. *l.* 12. §. 1. *ff. h. t.* & ex jure in re, *arg.* §. 3. *Inst. de empt.*

empt. vend. ac denique propter damnum datum, non ob solum lucrum cessans, quod in furto singulare est. *l.* 71. §. 1. *ff. h. t.* Non igitur soli domino hæc datur actio, sed & creditori cui pignus surreptum est; & fulloni qui polienda vestimenta receperat, modò ipse solvendo sit. §. 14. 15. *Inst. h. t. l.* 12. 15. 87. *ff. h. t.* etiam bonæ fidei possessori, si is rei possessæ furtum passus sit. *l.* 74. *ff. h. t. d.* §. 15. *Inst. h. t.* olim quoque commodatario; sed jure novo commodanti competit electio, num furti contra furem, an commodati contra commodatarium agere velit; & si commodati actionem elegerit, commodatario salva est contra furem actio furti. *l. ult. C. h. t.* §. 16. *Inst. h. t.* Quòd si fructus fundi furto ablati sint, colono hæc furti actio accommodatur, non domino fundi; nisi colonus solvendo non sit; quâ ratione concilianda. *l.* 14. §. 2. *l.* 26. §. 1. *ff. h. t.* cum *l.* 60. §. 5. *ff. locati* atque eo sensu fortè accipiendum est, quòd tam domino quàm colono hæc actio dari dicitur in *l.* 82. §. 1. *ff. h. t.* (XIII.)

8. Datur autem hæc actio contra furem, & si plures sint, contra singulos in solidum, sic ut unius præstatione cæteri non liberentur. *l.* 1. *C. de condict. furt.* non tamen contra mercenarium, aut libertum, aut domesticum, si vilius sit furtum. *l.* 11. §. 1. *ff. de pœnis. l.* 89. *ff. h. t.* (XIV.)

9. Cæterùm in potestate ejus, qui furtum passus est, constitutum est, utrùm actione civili ad pœnam agere velit, an criminaliter experiri. *l. fin. ff. h. t.* (XV.)

10. *Moribus.* Pœna dupli vel quadrupli hodiè exolevit, & pœnæ potiùs corporali locus est; quandoque capitali, si vel cum effractione furtum fiat, vel post iteratam coërcitionem corporalem fur à furto non abstineat, vel grave sit furtum domesticum à famulis commissum. Cæterùm nec depositarius, nec creditor nec commodatarius re depositâ, &c. utentes vel abutentes, contra quàm fas erat, furti rei sunt, sed tantùm ad id quod interest tenentur, uti & illi qui scienter indebitum acceperunt, aliique similes.

* Adde *ex Cod. libr. 6. tit. 2. de furtis & servo corrupt.*

TIT. III.

De Tigno juncto.

1. Tignum (quo omnis materia designatur ex qua fit ædificium. §. 29. *Inst. de rer. divers.*) alienis ædibus bonâ vel malâ fide junctum quamvis vindicari per pristinum dominum

num non possit, ne urbs ruinis deformetur. *l.* 1. *ff. h. t.* satis tamen ei consultum est actione de tigno juncto in duplum æstimationis tigni juncti, tam contra bonâ quàm malâ fide jungentem: ut tamen, si contra bonâ fide jungentem agatur, duplo insit ipsa res, sic ut tignum postmodùm solutum vindicari nequeat per eum, qui duplum jam consecutus est. §. 29. *Inst. de rer. divis. l.* 23. §. 6. *ff. de rei vind. l.* 41. *in fin. l.* 42. 43. *ff. de legat.* 1. secus quàm obtinet, si quis malâ fide junxerit; quippe qui, duplo jam præstito, adhuc vindicationem tigni soluti, vel æstimationis ejus si necdum solutum sit, patitur, tanquam qui dolo possidere desiit. *l.* 1. § *ult. l.* 2. *ff. h. t. d. l.* 23. §. 6. *ff. de rei vind.* Obst. pretium tantùm petitur. *l.* 98. §. *ult. ff. de solution.* Resp. vel pretium quis consequitur præter duplum, si sc. is, qui junxit, in mala fide sit; vel pretium consequitur, quatenùs duplo & pretium inest, si jungens sit in bona fide. Obst. *l.* 63. *ff. de donat. inter vir & uxor.* Resp. ibi tignum junctum fuit sciente & consentiente uxore quæ tigni erat domina. (I, II.)

2. *Moribus.* Actio de tigno juncto non in duplum est sed tantùm ad pretium tigni & id quod interest.

TIT. IV.

Si is qui Testamento liber esse jussus erit post mortem Domini ante aditam hæreditatem surripuisse dicitur.

1. SI servus testamento manumissus ex hæreditate jacente domini manumittentis quid abstulerit, aut corruperit, deficiebat actio civilis. *l.* 1. §. 15. *ff. h. t. arg. l.* 68. *ff. de furtis.* sed prætor utilem in talem servum dedit actionem in duplum. *l.* 1. *pr. ff. h. t.* quæ & hæredibus competit. *l.* 1. §. *pen. ff. h. t.* & merè pœnalis est, sic ut insuper ablati detur vindicatio. *l.* 1. §. 17. *ff. h. t.* Si plures tale quid commiserint, in solidum singuli tenentur, nec unius præstatione cæteri liberantur. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* (I.)

2. Requiritur autem, ut ablatio facta sit dolo vel latâ culpâ. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* post mortem domini, non eo vivente: & ante, non post aditam hæreditatem, juxta tituli inscriptionem. (II.)

TIT.

Tit. V.

Furti adversùs Nautas, Caupones, Stabularios.

1. SI per eos, quorum operâ utitur exercitor navis, stabuli aut cauponæ, furtum commissum sit, est in potestate ejus, cui furtum factum est, an contra furem actione furti directâ agere velit, an actione exercitoriâ ex quasi delicto contra exercitorem in duplum. *l.* 1. §. 2. 3. *ff. h. t.* qui tamen, si servorum propriorum (non alienorum) operâ utatur, noxæ dando liberari potest. *l. un.* §. 5. *ff. h. t.* Quòd si per vectores aut viatores furtum factum sit, non tenetur hâc actione exercitor. *l. un. in fin. ff. h. t.*

2. Per nautas autem in hujus *tit.* inscriptione designantur navis exercitores; cum alioquin nautæ exercitoribus & magistris opponantur. *l.* 1. §. 2. *ff. de exercit. act. l. un.* §. 1. *ff. h. t.*

Tit. VI.

Si Familia furtum fecisse dicatur.

1. SI familia servorum domino ignorante vel sciente quidem sed impedire non valente, furtum fecerit extraneo, dominus potest vel noxæ dando totam familiam, vel semel duplum præstando liberari, quasi unus homo liber furtum fecisset. *l.* 1. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* ut tamen præter duplum adhuc sit simpli seu rei ipsius condictio. *l.* 2. *ff. h. t.* Cæterùm variis in casibus aliis si familia quid fecerit, dominus servorum singulorum nomine ad totam pœnam tenetur, veluti in albo prætoris corrupto. *l.* 9. *ff. de jurisd.* injuriâ illatâ. *l.* 34. *ff. de injuriis.*

Tit VII.

Arborum furtim Cæsarum.

1. A*Rborum* appellatione hìc etiam vites, hederæ, arundines, salicta, aliaque similia continentur, modò radices egerint & jam excreverint; olea etiam ante radices actas. *l.* 3. *pr. &* §§. *seqq. l.* 4. *ff. h. t. Cædere* arborem est succidere, vel ferire cædendi causâ. *Cingere* est deglabrare, seu corticem detrahere. *l.* 5. *ff. h. t.* (1.)

2. Si quid tale factum sit furtim, id est domino ignorante. *l.* 1. *ff. h. t.* actio ex lege 12. *tab.* perpetua datur domino & ejus hæredibus. *l.* 7. §. 6. *ff. h. t.* emphyteutæ quoque *l.* 5. §. 3. *ff. h. t.* non item fructuario. *l.* 5. §. 2. Contra cædentem, licèt non habuerit furandi animum. *l.* 7. §. 1. *ff. b. t.* ut & eum, qui mandavit cedi. *l.* 7. §. 4. *ff. h. t.* non contra hæredes. *l.* 7. §. 6. *ff. h. t.* Ad id ut præstetur duplum damni dati deductâ prius arboris cæsæ æstimatione. *l.* 7. §. *ult.* *l.* 8. *ff. h. t.* (II.)

3. Si plures ceciderint, singuli in solidum tenentur exemplo furum: sed si plures sint arboris per unum cæsæ domini, universis una poenæ præstatio sufficit. *l.* 6. *pr.* & §. 1. *ff. h. t.* (II.)

4. Cessat tamen hæc actio, si arbores sciente domino cæsæ sint per vim. *l.* 8. §. *ult.* *ff. h. t.* ut &, si quis non ceciderit, sed radicitùs evulserit, quo casu actioni legis Aquileæ locus est. *l.* 7. §. 2 *ff. h. t.* (III.)

5. Concurrit autem cum hac actione etiam actio locati, si cædens conductor sit: & actio furti, si furandi animum cædens habuerit: & Legis Aquileæ; & interdictum quod vi aut clam. *l.* 1. *l.* 11. *ff. b. t.* sed quod quis unâ actione consecutus est, id deducendum, si alia pinguiore adhuc velit experiri. *d. l.* 1. *l.* 9. *l.* 11. *ff. b. t.* Potest & cædens extra ordinem coërceri ut latro. *l.* 2. *ff. b. t.* (IV.)

6. *Moribus.* Qui arborem furtim ceciderint, virgis aut alio modo extra ordinem puniuntur.

TIT. VIII.

De vi bonorum raptorum & de turba.

1. RApina est contrectatio fraudulosa violenta lucri faciendi gratiâ, vel ipsius rei vel usûs possessionisve. Ob quam actio de vi bonorum raptorum est introducta, competens ei cujus interest, eo fere modo quo & furti actio. §. *ult.* *Inst. h. t.* contra eos, qui rem mobilem dolo malo surripuerunt, non errore. §. 1. *Inst. h. t. l.* 7. *C. unde vi.* ad poenam quadrupli intra annum, post annum in simplum. *l.* 2. §. 13. *ff. h. t.* quæ actio & locum habebit contra eum, qui coactis hominibus damnum dederit, licèt damnum dans non coegerit: ut &, contra eum qui homines coëgerit, licèt non ipse cogens sed alius damnum dederit, etiamsi hisce casibus sine vi res ablatæ, aut damnum datum fuerit. *l.* 2. *pr.* &. §. 2. §. 12. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Si

2. Si damnum in turba datum fuerit, contra eum qui damnum dedit cujusve dolo damnum datum est, in duplum veri pretii ejus temporis, quo agitur, actio intra annum datur, post annum in simpluin. *l.* 4. *pr.* & §. 5. 11. *ff. h. t.* licèt ipse damnum dans turbam non coëgerit. *l.* 4. §. 6. *ff. h. t.* Differt autem turba à coactione hominum & rixa : rixa enim est etiam duorum. *l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* coactio hominum est & cum unus coactus est. *l.* 2. §. 6. *ff. h. t.* at turba dicitur, cum decem aut quindecim adsunt. *d. l.* 4. §. 3. *ff. h. t.* (III.)

3. Cæterum multis aliis modis qui volentiam adhibuerunt coërceri possunt, de quibus vide *l.* 28. §. 10. *ff. de pœnis tit. ff. de effractor. tit. de lege Julia de vi publica & de vi privata.*

4. *Moribus.* Furtum violentum etiam ultimo coërceri supplicio, dictum ad *tit.* de furtis.

* Adde *ex Cod. lib.* 9. *tit.* 33. *de vi bonor. rapt.*

Tit. IX.

De incendio, ruina, naufragio, nave, rate expugnata.

1. SI quis dolo malo incendii vel ruinæ tempore, ex ipso velut igne vel ruina quid rapuerit, vel tempore naufragii aut navis expugnatæ quid ex navigio abstulerit, intra annum convenitur in quadruplum, post annum in simplum. *l.* 1. *ff. h. t.* nisi res sine dolo eripuerit, ut eas domino salvas restituat. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* hæredes planè rapientium non ultra tenentur, quàm quatenùs ad eos pervenit. *l.* 4. §. 2. *ff. h. t.* (I.)

2. Præter hanc pœnam variæ aliæ extra ordinem contra hujusmodi direptores statutæ sunt. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* vide *l.* 3. §. 8. *l.* 4. §. 1. *l.* 7. *l.* 10. *ff. h. t. l.* 3. §. 3. *ff. ad leg. Jul. de vi publ. l.* 1. §. 1. *ff. ad leg. Jul. de vi privata.* (II.)

3. Autores autem incendii dolo concitati igne cremantur. *l.* 9. *ff. h. t.* Adde *l.* 22. §. 1. *ff. h. t. l.* 10. *ff. ad leg. Corn. de sicar.* si culpâ concitaverint, leviùs castigantur. *d. l.* 9. si casu impunè ferunt. *l.* 11. *ff. h. t.* (V.)

4. *Moribus.* Cessante pœnâ quadrupli, extra ordinem coërcentur qui ex incendio, ruina, naufragio rapiunt. Incendiarii autem vel ustilati strangulari vel strangulati comburi solent.

Tit.

TIT. X.

De injuriis & famosis libellis.

1. INjuria est delictum in contemptum hominis liberi admissum, quo ejus corpus vel dignitas vel fama læditur dolo malo. Injuriam proinde inferre possunt omnes qui doli capaces sunt, etiam pupilli pubertati proximi. *l.* 111. *ff. de reg. jur. l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* modò in his doli capacibus verè etiam adsit injuriandi animus; quo deficiente non foret injuria. *l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. h. t.* (I, II, III.)

2. Patiuntur injuriam homines liberi, non servi. §. 3. *Inst. h. t.* idque vel in semetipsis, vel per uxores suas, aut liberos quos habent in potestate; si modò injuriam inferens sciverit esse filiumfam. vel uxorem, licèt ignoret, cujus filiusfam. aut uxor sit. Secus si patremfamilias aut viduam vel virginem esse putaverit: sic enim patri vel marito nulla injuria illata creditur. *l.* 18. §. 4. 5. *ff. h. t.* Idemque in sponsa receptum est. *l.* 15. §. 24. *ff. h. t.* Nec soli viventes, sed & mortui suo modo pati possunt injuriam, dum eorum fama proscinditur, cadaver detinetur. *l.* 1. §. 4. 6. *l.* 27. *ff. h. t. l.* 8. *ff. de religios.* §. 1. *Inst. quib. ex caus. manum. non licet. l. ult. C. de sepulchro violat.* (IV, V, VI.)

3. Infertur autem injuria vel re vel verbis vel litteris vel consensu. *Re* infertur, dum quis pulsatur, verberatur, aliisque modis quamplurimis. Vide §. 8. *Inst. h. t. l.* 5. *pr. &* §§. *seqq. l.* 9. §. 1. *& ult. l.* 10. *l.* 13. §. 5. *&* 7. *l.* 15. *pr.* §. 1. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 22. 23. 27. 30. 31. 33. *l.* 20. *& seqq. l.* 38. 39. *ff. h. t. l.* 25. *ff. de act. empti. l.* 5. §. 1. *ff. qui satisd. cog. l.* 6. *ff. ad leg. Jul. de adulter. l.* 1. §. 1. *ff. de extraord. crimin. Verbis* fit, veluti convitio vel maledicto, quo pertinet *l.* 16. §. 2. 3. 4. *& seqq. &* §. 27. *ff. h. t.* nec excusat convitii veritas, nisi intersit reipublicæ, detegi id quod objectum est. *l.* 18. *ff. h. t.* uti nec excusat protestatio de non injuriando, quippe quæ facto foret contraria. *Litteris* infertur, libello vel carmine famoso conscripto, edito, vulgato, *l.* 5. §. 9. *& seqq. l.* 15. §. 29. *ff. h. t. l. un. C. de famos. libell.* Nec excusat, quod quis nomen suum præmiserit, ne melioris conditionis sit impudens ac manifestus calumniator, quàm, quem injuriæ illatæ puduit. *arg.* §. 5. *Inst. de oblig. ex delict. Consensu* denique fit contumelia, dum quis alteri mandat, aut concilium dat, ut inferat tertio injuriam. §. *pen. Inst. h. t. l.* 11. §. 3. *ff. h. t.* (VII, VIII, IX, X, XI.)

4. Hinc nascitur injuriarum actio: cum enim olim ex lege 12. tab. propter membrum ruptum talio esset, propter os verò fractum viginti quinque assium pœna; utroque abrogato, successit injuriarum actio, quæ duplex est; altera ex lege Cornelia, civilis, perpetua, competens ei, qui per se atrociorem realem injuriam passus est, dum pulsatus fuit, aut verberatus, aut domus ejus vi introita, §. 8. *Inst. h. t.* quæ si filiof. facta sit, non patri, sed filio ipsi competit hæc ex lege Cornelia actio. *l.* 5. §. 6. *ff. h. t.* Altera annalis est ex dicto prætoris, quæ datur ei, qui quomodocumque injuriam passus est per se vel per alios. *d. l.* 5. §. 6. *ff. h. t.* §. 2. & 7. *Inst. h. t.* tendens ad id, ut præstetur quanti injuria per actorem æstimata fuerit, vel minoris, prout judici æquum videbitur. *d.* §. 7. *Inst. h. t.* Crescit autem vi minuitur injuriæ æstimatio pro diversitate circumstantiarum loci, temporis, personarum. *l.* 7. §. *ult. l.* 17. §. 3. *ff. h. t.* §. 9. *Inst. h. t.* (XIII, XIV.)

5. Cessat injuriarum actio, si inferens eam careat injuriandi animo, vel si quis injuriam ad animum non revocaverit; vel cum id fecisset; postea remiserit. *l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* §. *ult. Inst. h. t.* sic ut & remissio per patrem facta filiof. noceat; nisi pater sit vilis & abjectus, filius honoratus. *l.* 17. §. 12. 13. *ff. h. t.* Cessat &, si quis anni spatium elabi passus sit, quippe cujus lapsu prætoria, non item civilis actio, evanescit. *l.* 5. *C. h. t.* Morte quoque alterutrius ante litem contestatam, non post eam. *l.* 13. *l.* 15. §. 14. *ff. h. t.* satisfactione insuper, aut transactione vel pacto. *l.* 17. § 6. *ff. h. t. l.* 17. §. 1. *ff. de pactis.* (XIX, XX, XXI, XXII, XXIII.)

6. De injuria autem vel civiliter agi potest, vel criminaliter. §. 10 *Inst. h. t.* sed si alterutro modo actum fuerit, altero agi nequit, cum utraque meram ultionem contineat. *l.* 6. *l. ult. ff. h. t.* Præcipuè verò criminaliter agitur propter famosos libellos, pœnâ capitali sancitâ in eos, qui libellum famosum conscripserint, divulgaverint, disperserint, ediderint, communicaverint. *l. un. C. de famos. libell.* Ut & contra eos, qui ministris sacra facientibus, locisve sacris injuriam intulerint. *l.* 10. *C. de episc. & cler.* (XV, XVI, XXIV.)

7. *Moribus.* Propter injuriam verbalem agitur ad palinodiam & mulctam pecuniariam læso aut pauperibus applicandam. Realis injuriæ pœna arbitraria est, etiam tunc, cum ministris sacra facientibus injuria illata est, vel libellus famosus compositus. Convitii autem veritatem à palinodia quidam excusare censent, at non à mulcta.

* Adde

* Adde *ex Cod. libr. 9. tit. 35. de injuriis. tit. 36. de famosis libellis.*

TIT. XI.

De extraordinariis criminibus.

1. CRimina extraordinaria, sunt in quæ nulla certa pœna per leges est constituta, sed arbitrio judicis est infligenda; sic ut in iis judex pro circumstantiis pœnam minuere vel augêre possit, modò rationem non excedat, *l. 13. ff. de pœnis*, & his illi fere judicio experiuntur, ad quos ea res pertinet, non quilibet ex populo. *l. 3. ff. h. t. l. 3. ff. de prævaricat. l. 2. ff. de abigeis.* (I.)

2. Plura autem criminum extraordinariorum exempla hoc tit. occurrunt; veluti nuptias alienas sollicitare, matrimonia interpellare; in quibus & conatus punitur propter voluntatem perniciosæ libidinis. *l. 1. pr. ff. b. t.* adhæc fimo corrupto alium perfundere, sordibus oblinere, aquas conspurcare; quales omnes graviter extra ordinem puniuntur. *l. 1. §. 1. ff. h. t.* Insuper puellæ stuprum persuadere abducto vel corrupto comite; ubi crimen tentatum deportatione, perfectum capite punitur, ipsique comites corrupti ultimo plectuntur supplicio. *l. 1. §. 2. ff. b. t.* Præterea, partum abigere; cætus illicitos exercere. *l. 2. l. 4. ff. h. t.* His accedit crimen Dardanariorum, qui falsis mensuris vexant annonam. *l. 6. ff. h. t.* saccu-lariorum, qui vetitas artes ex sacculo exercent; directariorum, qui in aliena cænacula se dirigunt furandi animo. *l. 7. ff. h. t. l. 1. §. 2. ff. de effract. & expilat.* & eorum qui instrumenta alterius adversæ parti produnt. *l. 8. ff. h. t.* Scopelismi quoque crimen, seu lapidum positio in alieno agro, additâ comminatione, eos, qui agrum illum coluissent, malo letho perituros insidiis eorum qui lapides posuissent: cujus pœna usque ad ultimum supplicium extendi potest. *l. 9. ff. h. t.* Quemadmodum & aggerum Nili perruptores ultimo supplicio plecti possunt, etiam vivicomburio. *l. 10. ff. h. t. tit. C. de Nili agger. non rumpend.* Denique in circulatores, serpentes circumferentes & damnum metu dantes, extra ordinem animadvertitur. *l. ult. ff. h. t.* Sed & ad extraordinaria crimina meritò retuleris perjurium. *arg. l. 13. §. ult. ff. de jurejur. l. 2. C de reb. cred.* infantis expositionem. *tit. de infant. expos.* & si validi mendicantes aut vagabundi oberrent. *nov. 80. c. 5.* (II, III, IV, V, VI.)

* Adde *ex Cod. libr. 9. tit. 38. de nili aggeribus non rumpendis.*

TIT. XII.

De Sepulchro Violato.

1. SI quis sepulchrum violaverit, prætor ei, ad quem ea res pertinet, dat actionem in id quod æquum judici videbitur; ne tamen unquam in minus quàm centum aureos ob sepulchrum violatum, aut in minus quàm aureos ducentos ob sepulchrum inhabitatum fiat condemnatio. *l.* 3. *pr. junct.* §. 1. *ff. h. t.* Si is non agat, cuivis ex populo hæc datur actio in aureos centum ob sepulchrum violatum; in ducentos, si sit inhabitatum. *d. l.* 3. *pr. ff. h. t.* modò dolus adsit. *l.* 1. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* quæ pœna fortè inter actorem & fiscum erit dividenda. *arg. l.* 25. §. *ult. ff. ad Senatusc. Silan.* (I.)

2. Si ipsa cadavera sint extracta, vel ossa exempta, humiliores ultimo supplicio afficiuntur, honestiores in metallum damnantur vel relegantur. *l.* 11. *ff. h. t.* Plectuntur & capite qui armatâ manu cadavera spoliant. *l.* 3. §. 7. *ff. h. t. l.* 4. *C. h. t.* Si quis saxa, marmora, aliamve materiam ex sepulchro abstulerit, pœna est decem librarum auri fisco inferendarum. *l.* 4. *C. h. t.* Quisquis autem cadaver in urbe sepelierit, in aureos quadraginta damnatur. *l.* 3. §. 5. *ff. h. t.* (II.)

3. Excusantur tamen à pœna sepulchri violati, qui jussu Pontificis aut magistratûs ossa transferunt, aut monumenta collapsa non contactis cadaveribus reficiunt. *l.* 7. *ff. h. t. l.* 8. *ff. de religios.* (III.)

4. Sepulchrorum violatoribus affines sunt, qui defuncti debitoris sepulturam impediunt, quo faciliùs debitum consequantur: unde & hi jure Codicis damnandi sunt ad pœnam 50. librarum auri; si non habeant in ære, in pelle luituri. *l. ult. in fin. C. h. t.* jure novellarum credito excidunt, & alterum tantùm hæredibus defuncti inferunt; publicatâ insuper tertiâ bonorum parte. Quâ pœnâ & illi plectendi, qui debitoris moribundi ædes adeunt, ipsum aliosque molestiâ afficiunt, aut rebus signacula imponunt. Vide *auth. item. & auth. sed neque. C. h. t.* (IV.)

5. *Moribus.* Sepulchri violati pœna arbitraria est: ut & eorum, qui modis illicitis debitum debitori extorquêre nituntur.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 19. *de sepulchro violato.*

TIT.

Tit. XIII.

De Concussione.

1. Concussio est terror injectus pecuniæ aut alterius rei extorquendæ gratiâ, præcipuè quidem sub specie potestatis, simulatio magistratûs jussu; sed tamen & aliis modis. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* cujus pœna est restitutio extortæ pecuniæ, & alia arbitraria. *d. l.* 1. 2. *ff. h. t.* quandoque pœna calumniæ in quadruplum. *arg. l.* 1. §. 3. *ff. de calumniat. l.* 1. *C. ad Leg. Jul. repetund.* Nonnunquam & publicum de concussionibus judicium. *l.* 2. *ff. h. t.* ac concurrere potest cum hac accusatione condictio ob turpem causam. *l.* 3. *C. de condict. ob turp. caus.* ut & actio quod metûs causâ. *arg. l.* 1. 9. 14. *ff. quod met. caus.* (I, II.)

Tit. XIV.

De Abigeis.

1. Abigei sunt, qui pecora ex pascuis abducunt, oves puta aut capras decem, sues quatuor, equum vel bovem unum, sive plures oves simul, sive separatim singulas abegerint. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. *ff. h. t.* Pœna est aliquando ultimi supplicii, aliquando lenior, pro criminis scilicet frequentia *l.* 1. *pr.* & §. 3. *ff. h. t.* à stabulis abigens *leniùs* punitur; ita enim legendum, non *pleniùs. l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* quemadmodùm & leniùs coërcentur, qui pecora abigunt, de quorum proprietate faciebant controversiam. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* quique equos in solitudine relictos abigunt, quippe qui tanquam fures tenentur. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* Receptatores autem abigeorum decem annis extra Italiam fuerunt relegati. *l. ult.* §. *ult. ff. h. t.* (I, II, III.)

2. *Moribus.* Abigei laqueo plectuntur: sed si quis unam ovem abegerit, licèt & hic abigeus sit hodie, extra ordinem magis quàm laqueo coërcetur.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 37. *de abigeis.*

Tit. XV.

De Prævaricatione.

1. Prævaricatio est collusio cum reo, ut absolvatur; sic ut quis adversario causam donet proditâ causâ suâ: *l.* 1. *ff. h. t.* Ut tamen non censeatur prævaricari, qui simpliciter

 ab

ab accusando desistit. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* nec qui transigit super delicto, nec advocatus secreta clientis sui procedens, quippe qui magis in falsi crimen incidit. *l.* 38. §. 8. *ff. de pœnis. l.* 1. §. 6. *ff. ad Leg. Cornel. de falsis.* (I.)

2. Habet autem locum propriè prævaricatio in criminalibus, non civilibus; cum in his actor suam causam prodens tantùm juri suo renunciet: excepto casu *tit. ff. de collus. deteg.* quamvis & advocatus prævaricari dicatur in civili vel criminali causa clientis, sed impropriè. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* quo casu extra ordinem punitur. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (II.)

3. Cæterùm vel publicum vel privatum est prævaricationis judicium. *l.* 3. *ff. h. t.* Publicum dicitur, cum in accusatione judicii publici ipse accusator prævaricatur. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* privatum verò, quod moribus introductum est, cum in judicio non publico, (fortè quo extra ordinem de crimine agitur) accusator, vel in utroque tam publico quàm non publico advocatus prævaricatur. *l.* 1. §. 1. *l.* 3. §. 2. *ff. h. t.* (III.)

4. Pœna prævaricationis in accusatore est quòd infamis fiat, & in posterum accusare nequeat; ac eodem modo teneatur, quo reus teneretur, si per prævaricationem absolutus non fuisset. *l.* 4. 5. 6. *ff. h. t.* Probatâ autem prævaricatione, reus iterum accusari potest. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* (III.)

TIT. XVI.
De Receptatoribus.

1. RECEPTATORES sunt, qui delinquentes in suo vel alieno recipiunt occultandi animo. Quorum pœna eadem est quæ delinquentium quos receperunt, *l.* 1. *ff. h. t.* sive receperint publici sive privati delicti reos *arg. l.* 13. *ff. de offic. præsid.* §. 4. *Inst. de oblig. ex delict.* Nisi quis propinquos affines vel cognatos receperit, qui mitiùs punitur, *l.* 2. *ff. h. t.* vel, cum alios occultasset, ipsius delicti particeps non fuerit; nec consilia cum occultatis sociaverit, sed tantùm post delictum sine suo consilio perpetratum eos receperit; nam & eo casu mitiùs extra ordinem videtur coërcendus. *l.* 1. *C. h. t. d. l.* 13. *ff. de offic. præs.* (I, II, III.)

2. *Moribus.* Arbitraria quoque receptatorum pœna est, uti plerorumque delictorum.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 39. *de his qui latrones, &c. occultarunt.*

TIT.

Tit. XVII.

De Furibus Balneariis.

1. FUres balnearii dicuntur, qui surripiunt vestes eorum, qui nudati in balneis lavant. Hi gravius quam fures simplices extra ordinem puniuntur; idemque in furibus nocturnis obtinet: ut tamen horum nocturnorum aut balneariorum furum pœna non excedat opus publicum temporarium, nisi telo se defendant, quo casu viliores in metallum damnantur, honestiores relegantur. *l.* 1. *ff. h. t.* Quòd si capsarii, qui mercede vestimenta lavantium asservanda receperunt, ea furto subduxerint, extraordinaria eos manet coërcitio. *l.* 3. §. *ult. ff. de offic. præf. vigil.*

Tit. XVIII.

De Effractoribus & Expilatoribus.

1. SI quis furandi causâ ædes, fenestras, januas, horrea effringat, vel alienas ædes aut villas expugnet, diripiat, si quidem de die, fustibus castigatur, aut arbitrio judicis in opus temporarium vel perpetuum datur, vel si honestior sit, relegatur : sin de nocte, fustibus cæsus in metallum damnatur. *l.* 1. §. 2. *l.* 2. *ff. h. t.* Qui verò ferramenta ad effringendum scientes suppeditant, ut simplices fures tenentur. *l.* 54. §. 4. *ff. de furtis.* (I.)

2. Expilatores, fortè sic dicti quod ne pilum quidem relinquant, sunt qui pecuniam & vestimenta hominibus eripiunt; quales in opus publicum perpetuum aut temporarium dantur; vel si honestiores sint, ordine ad tempus moventur, aut patriæ finibus jubentur excedere. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (II.)

3. *Moribus.* Effractores laqueo plecti, ordinarium est.

Tit. XIX.

Expilatæ Hæreditatis.

1. CRimen expilatæ hæreditatis est, cum res hæreditatis jacentis, cui furtum non fit, ablatæ sunt; sive auferens sciverit sive ignoraverit hæreditatem jacentem esse. *l. ult. ff. h. t.* Cujus ablationis nomine agunt illi quorum interest, puta hæredes, contra extraneos surripientes; non contra co-

hæredes, *l.* 1. *C. h. t. l.* 3. *C. famil. ercisc.* nec contra uxorem ejus, de cujus hæreditate agitur, *l.* 5. *ff. h. t. l.* 4. *C. eod.* planè si vitricus aut noverca expilaverint hæreditatem ad privignos ab avo vel extraneo devolutam, expilatæ hæreditatis nomine rectè conveniuntur. *l.* 2. 3. *C. h. t.* (I, II.)

2. Pœna hujus criminis est extraordinaria, arbitrio judicis, *l.* 1. *ff. h. t.* & cum ejus accusatione concurrere potest rei vindicatio vel ad exhibendum actio. *l.* 2. *in fin. l.* 3. *in fin. h. t.* Obst. *l. ult. C. h. t.* Resp. illa intelligenda est de alia actione pœnali deficiente. (III.)

3. Quòd si unus ex pluribus cohæredibus egerit hoc judicio, victoria ejus cæteris proderit. *l.* 4. *ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 32. *de crimine expilatæ hæreditatis.*

TIT. XX.

Stellionatus.

1. STellionatus, (dictus à stellione animali versutissimo) est omnis fallacia, dissimulatio, impostura, in fraudem alterius, proprii criminis nomen non habens: unde & propriè nec publicis nec privatis judiciis continetur. *l.* 1. *ff. h. t.* cujus variæ occurrunt species in *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* ejusque pœna est arbitria, non tamen excedens opus metalli in plebeis, in honestioribus relegationem aut remotionem ab ordine. *l.* 3. §. 2. *ff. h. t.* (I, II.)

2. Hujus autem criminis persecutioni tum demùm locus est, cum alia pœnalis actio deest, exemplo actionis doli. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* licèt actiones rei persecutoriæ possint concurrere. *l.* 1. *in fin. ff. de pignorat. act.* Quod si quis rem pignori obligatam dolosè vendiderit, furtum quidem facit respectu creditoris, *l.* 66. *ff. de furtis.* at non emptoris intuitu, unde stellionatûs crimen est respectu emptoris, quasi aliâ deficiente pœnali actione, eoque sensu intelligenda. *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* (I.)

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 34. *de crim. stellionatus.*

TIT. XXI.

De termino moto.

1. TErminum in confinio si quis dolo moverit, transtulerit, aut finium confundendorum gratiâ faciem terræ converterit, olim ex lege agraria aureis quinquaginta mulctabatur in singulos lapides: jure posteriori extra ordinem punitur. *l.* 1. 2. 3. *ff. h. t.* (I.)

Tit. XXII.

De Collegiis & Corporibus.

1. COllegia illicita dicuntur, quæ ad finem malum instituta sunt, aut in genere à Senatu vel principe non probata *l.* 3. §. 1. *ff. h. t.* & hæc variis coërcentur pœnis: domus enim, in qua cætus est habitus, publicatur, *l.* 15. *C. de episc. & cler.* ac rei cætûs illiciti puniuntur ex lege Julia de vi publica. *l.* 2. *ff. h. t.* Quandoque tamen collegia illicita, si non tendant ad seditionem, tantùm dissolvuntur, & inter se pecuniam communem dividunt collegii membra. *l.* 3. *pr. ff. h. t.* (1, 11.)

Tit. XXIII.

De Popularibus Actionibus.

1. POpulares actiones sunt, quibus jus populi defenditur, *l.* 1. *ff. h. t.* & cuivis quidem è populo competunt, qui personam habet legitimam standi in judicio; sed in concursu plurium agere volentium præfertur is cujus interest, vel qui magis est idoneus. *l.* 2. 3. *ff. h. t.* Mulieri tamen & pupillo non dantur, nisi ad eos res pertineat. *l.* 6. *ff. h. t.* nec ultra annum, aut contra hæredes instituuntur. *l. ult. ff. h. t.*

2. In his autem actionibus procuratorem constituere nequit actor, reus potest, *l.* 5. *ff. h. t.* & qui eas habet, ante litem contestatam non videtur locupletior, postea omnino, *l.* 12. *ff. de verb. signif.* sub qua limitatione intelligenda. *l.* 7. *ff. h. t.*

LIBER XLVIII.

Tit. I.

De publicis Judiciis.

1. CRimina publica dicuntur, quæ descendunt ex legibus publicorum judiciorum. *l.* 1. *ff. h. t.* quæ, licèt jure, novo extra ordinem probentur, nec ampliùs ex veteri judiciorum publicorum ordine exerceantur, quantum tamen ad pœnam lege constitutam attinet, publica manserunt. *l.* 8. *ff. h. t.* Quòd si unum idemque crimen pluribus,

vindicetur judiciorum legibus, ex una tamen reus tantùm accusatur. *l.* 14. *ff. de accusat.* (I, II.)

2. In multis autem publica judicia à privatis differunt: privato namque judicio illi soli agunt, quorum interest; at publico quilibet, §. I. *Inst. h. t.* excepto adulterii & partûs suppositi crimine. *l.* 30. *C. ad leg. Jul. de adult. l.* 30. §. I. *ff. ad leg. Corn. de falsis.* Privatum indistinctè procuratorem admittit pro actore & reo; non ita publicum. *l.* 13. §. I. *ff. h. t. l.* 33. §. 2. *ff. de procurat.* Privato damnati regulariter infames non fiunt, paucis casibus exceptis; at publico damnati judicio notantur infamia. *l.* 7. *ff. h. t.* Privatum morte rei frequentiùs non extinguitur, at publicum omnino; nisi sit crimen perduellionis. *l. ult. ff. ad Leg. Jul. majest.* §. 3. *Inst. h. t.* vel repetundarum, peculatûs, aut residui. *l.* 2. *ff. ad Leg. Jul. repetund. l. ult. ff. ad Leg. Jul. peculat.* vel reus conscientiâ sceleris sibi mortem consciverit, aut condemnatus appellaverit, & pendente appellatione mortuus fuerit; eo namque casu quæstio de bonorum publicatione superesse poterit. *l. pen. & ult. C. si reus vel accusator mortuus fuerit.* Adhæc privatum intra triennium; publicum verò intra biennium terminandum est. *l.* 13. *C. de judiciis. l.* 3. *& tot. tit. C. ut intra cert. temp. quæst. crim. termin.* Privatum post viginti annos, ex quo primum experiundi potestas fuit, frequentiùs moveri potest: ast publicum annis viginti à crimine commisso elapsis, non ultra datur. *l.* 12. *C. ad Leg. Corn. de falsis.* Obst. *l.* 13. *ff. ad Senatusc. Sil. l. ult. ff. ad Leg. Pomp. de parricid. l.* 19. *in fin. ff. ad Leg. Corn. de fals.* Resp. cum dicitur, accusationem nullo tempore perimi, aut quid simile, tantùm designatur, criminis persecutionem durare tempore ordinario, quo criminum persecutio ex *d. l.* 12. vulgo durare solet, puta vicennio; idque ad exclusionem quinquennii, quo excluditur accusatio adulterii, & ejus, qui non ultra nece testatoris testamentum aperuit & hæreditatem adivit. *arg. d. l.* 13. *ff. ad Senatusc. Silan.* eodem modo, quo actiones dicuntur perpetuæ, quæ tamen annis triginta pereunt. (II.)

3. Dividuntur crimina in *capitalia*, in quibus mors naturalis aut civilis infligitur; & *non capitalia*, in quibus, retentâ libertate & civitate, levior pœna irrogatur. *l.* 2. *ff. h. t.* §. 2. *Inst. h. t. l.* 28. *ff. de pœnis.* (III.)

TIT.

TIT II.

De Accusationibus & Inscriptionibus.

1. DElinquentibus pœnæ imponuntur vel ad alicujus delationem, vel nullo deferente, dum judex competens famâ permotus publica inquirit in criminis reos, suamque provinciam malis purgat hominibus. *l.* 13. *ff. de offic. præsid.* (XVII.)

2. Delatio vel minus solenniter fit, idque regulariter ex officii necessitate, *l.* 7. *C. de accusat.* vide *l.* 6. *ff. de cust. & exhib. reor. l.* 6. §. *pen. ff. ad Senatusc. Turpilian.* vel solenniter per accusationem, quæ est delatio criminis ad judicem solenniter facta vindictæ publicæ gratiâ, ad quam regulariter nemo invitus tenetur, *tit. C. ut nemo invitus agere vel accus. ten.* & fit libello, continente nomen judicis, accusatoris, rei, crimen, & ejus commissi annum, mensem, non præcisè diem. *l.* 3. *ff. h. t.* (dixi *tit. de edendo.*] Quibus etiam plerumque addendus est criminis commissi locus, ut reus possit probare suum *alibi*, ut loquuntur, adeòque innocentiam. *d. l.* 3. *ff. h. t.* quod tamen in omni crimine necessarium non est, veluti si quis falsi instrumenti reus peragatur: sufficit enim prolato re ipsâ falso instrumento probare, falsum commissum esse. (I, II)

3. Accusare possunt omnes non prohibiti: & si plures sint, qui accusant, judex determinat quis admittendus sit. *l.* 16. *ff. h. t.* Prohibentur autem mulieres, milites, servi, impuberes, furiosi, magistratus, infames, qui pecuniam ob accusandum acceperunt. *l.* 8. *ff. h. t.* aut ab accusando destiterunt. *l.* 2. *ff. ad Senatusc. Turpill.* aut prævaricati sint. *l.* 5. *ff. de prævaric.* aut falsum testimonium subornati dixerunt. *l.* 9. *ff. h. t.* Adhæc pauperes, minus habentes quam 50. aureos. *l.* 10. *ff. h. t.* deportati, in opus publicum damnati. *l.* 5. §. 1. 2. *ff. de publ. judic.* qui judicium criminale jam contra reum aliquem subscriptum habent. *l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* rei criminum, quales accusatorem suum accusare nequeunt alterius criminis, nisi illud gravius sit; alioquin accusantes post inscriptionem in crimen non ultra procedunt, nisi demum postquam suam innocentiam demonstraverint. *l.* 1. *l* 19. *C. de his qui accus. non poss.* *l.* 5. *ff. de publ. judic.* Non etiam rectè patronos accusant liberti. *l.* 8. *ff. h. t.* nec liberi parentes. *arg. l.* 11. §. 1. *ff. h. t.* nec domestici vel alumni eos, à quibus educantur. *l. ult. C. de his qui accus. non poss.* nec frater fratrem in crimine capitali. *l.* 13. *C. eod. tit.* (III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI.)

4. Plerique tamen ex his accusare prohibitis admittendi sunt, quoties suam aut suorum persequuntur injuriam. *l. 4. ff. h. t. l.* 19. *C. de his qui accus. non poss.* quâ ratione, qui unum judicium criminale subscriptum habent, ad alterum quoque admittendi sunt. *d. l.* 12. §. 2. *ff. h. t.* atque etiam ad tertium, si primo aut secundo persequantur suam aut suorum injuriam, ac tertio judicio, similem injuriam sibi fuisse illatam persequi desiderent. *l.* 16. *C. de his qui accus. non poss.* (X.)

5. Accusari possunt quivis delinquentes, nullâ sexûs, ætatis vel dignitatis habitâ ratione; non tamen absentes, sed hi requirendi sunt, ubi de capitali crimine agitur. *l.* 6. *C. de accusat.* nec magistratus, durante officio. *l.* 12. *ff. h. t.* nec qui semel accusati & absoluti sunt, nisi probetur collusio. *l.* 7. §. 2. *ff. h. t.* vel nisi mulier ab extraneo adulterii accusata & absoluta sit, ac posteà maritus accusationem justa de causa instaurare velit. *l.* 4. §. *ult. ff. ad Leg. Jul. de adult.* (XII.)

6. Ne tamen temerè quis ad accusandum prosiliret, accusator obligatus fuit in crimine subscribere libello adhibito, & ad talionis pœnam se obligare, si crimen intentatum non probasset. *l.* 3. §. 1. 2. *l.* 7. *pr.* & §. 1. *ff. h. t. l. ult. C. de accusat.* nisi mulier suam aut suorum injuriam persequatur. *l.* 12. *C. de his qui accus. non poss.* vel maritus jure mariti uxorem accuset adulterii. *l.* 30. *C. ad leg. Jul. de adult.* vel delator simpliciter crimen denunciet sine solenni accusatione. *l.* 7. *C. de accusat.* (XIII.)

7. *Moribus.* Solus fisci advocatus aliique similes officii ratione accusant; non item privati, quippe qui tantùm actione privatâ persequuntur, quanti suâ interest. Accusantes autem ex officio nec in crimen inscribunt, nec cavent de lite persequenda, nec calumniæ pœnam subeunt, modò muniti sint judicis decreto.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 1. *de his qui accus. non poss. tit.* 2. *de accusationibus.*

TIT. III.

De custodia & exhibitione reorum.

1. REi criminum quandoque in carcerem conjiciuntur; quod tamen non aliter fieri solet, quàm si id suadeat criminis atrocitas. *l.* 3. *ff. h. t.* (quo casu & ipsi accusatores pendente judicio carceri videntur mancipandi. *l.* 2. *in fin. C. de exhib. reor. l. ult. C. de accusat.*) aut reus jam convictus vel confessus

fessus sit. *l 2. C. de exhib. reis. l. 5. ff. h. t.* Fœminæ planè, licèt olim potuerint seperatim à viris carceri committi, jure tamen novo muliebri custodie traduntur, vel monasterio includuntur, si gravioris criminis reæ sint; sin levioris, committuntur fidejussoribus aut cautioni juratoriæ. *l. 3. & auth. hodie C. h. t.* Quandoque rei accusati militi traduntur asservandi, non uni, sed duobus, iisque non tyronibus. *l. ult. pr. & §. 1. ff. h. t.* Non nunquam præstitâ cautione fidejussoriâ aut nudâ repromissione de sistendo dimittuntur, pro qualitate criminis, personarum, patrimonii, &c. *l. 1. ff. h. t.* Quòd si reus se non stiterit, fidejussor pœnâ pecuniariâ coërcetur; aliquando & corporali, si ejus dolus concurrat. *l. 4. ff. h. t.* Ut tamen non statim puniatur fidejussor, si reus sui copiam non fecerit constituto tempore; cum potius altera ei sit danda dilatio tanta, quanta fuerat prior, intra quam se reus sistere debuerat, ne tamen longior sit sex mensibus, quâ itidem elapsâ, fidejussori demum pœna imponitur. *l. 26. C. de fidejuss.* (I, III, IV, V, X, XI, XII, XIII, XIV.)

2. Quòd si carceri includendus sit reus, id publicâ autoritate fiat necesse est: privatis enim carceribus nemo alium detinere potest, futurus læsæ majestatis reus, si id tentaverit. *l. un. C. de privat. carcerib.* nisi parentes liberos; domini servos includant; vel maritus adulterum, creditor fugientem debitorem, dominus furem ad tempus detineat. *l. 25. ff. ad Leg. Jul. de adult. arg. l. 1. 2. quando liceat unicuique sine jud. se vind.* (VII.)

3. Ubi autem judex carceri includi reum jusserit, nulla loci religio impediet, quo minus comprehendatur. *nov. 17. c. 7.* nec domus eo casu tutum erit refugium; contra, quàm in civilibus receptum est. *l. 18. ff. de in jus vocando.* Si tamen comprehendendus reus in fugam se conjiciat, occidi nequit ab apparitoribus ad eum intercipiendum missis, nisi is ipsis violenter resistat, quippe quo casu vim vi repellere non est prohibitum. *arg. l. 3. ff. de just. & jure.* Quòd si à magistratu inferiore captus sit reus, triginta ad minimum ei dies indulgendi erunt ad componendas res suas mæstosque penates, antequam ad præsidem transmittatur. *l. 2. C. de exhib. reis.* (I, II.)

4. Si reus ex carcere aufugerit, si quidem dolo vel magna culpa commentariensis, (qui ita dictus, quod in commentarium referat illos qui in carcerem conjiciuntur. *l. 5. C. h. t.*) graviter coërcendus erit ipse commentariensis, etiam quandoque pœnâ capitali: idemque obtinet in militibus, quibus com-

commiſſa fuit rei cuſtodia ſed ſi horum culpa nulla appareat, venia digni erunt. Vide *l.* 8. 10. 12. *& ult. ff. h. t.* (VIII.)

5. Reus autem ipſe fugiens, ſi quidem carceres effregerit, capite punitur. *l.* 1. *ff. de effractor. l.* 13. *ff. h. t.* ſi non effregerit, leniùs coërcetur. Si alius effregerit, capitis imo majeſtatis reus eſt. *l.* 4. *in fin. pr. ff. ad Leg. Jul. majeſtatis.* Cavendum interim, ne incarcerati inhumanè tractentur, aut victu fraudentur, aliove ſimili modo præter neceſſitatem affligantur. *l.* 9. *C. de Epiſc. aud. l. ult. C. h. t.* (VI, IX.)

6. *Moribus.* Carceri mancipari poſſunt æquè fœminæ ac maſculi in cauſis criminalibus ac civilibus. Nemo tamen carceri includi poteſt vel apprehendi corporaliter ſine juſſu judicis niſi in flagranti delicto deprehendatur, aut viliſſimus & vagabundus ſit. Privatos autem carceres habentium, aut carceres publicos effringentium, pœna arbitraria eſt, & plerumque mitior.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 3. *de exhib. & tranſmitt. reis. tit.* 3. *de cuſtodia reorum. tit.* 5. *de privat. carceribus.*

TIT. IV.

Ad Legem Juliam Majeſtatis.

1. MAjeſtas eſt magnitudo imperii, & ſuprema legibuſque civilibus ſoluta poteſtas; quæ impropriè & non niſi latiori ſenſu prætori tribuitur in *l.* 9. *ff. de juriſdict.* (I.)

2. Crimen læſæ majeſtatis generaliter eſt, quo publica majeſtas quomodocunque violatur, quâ ratione etiam majeſtatis rei dicuntur, qui tamen perduelles non ſunt, veluti, qui debitorem ſuum ex æde ſacra per vim extrahunt. *l.* 2. *C. de his qui ad eccleſ.* qui ſtatuas Principum violant. *l.* 6. *l.* 7. §. *ult. ff. h. t.* monetam falſam cudunt. *l.* 2. *C. de fals. monet.* privatos carceres habent. *l.* 1. *C. de privat. carcerib.* confeſſum & ob id in vincula publica conjectum eximunt. *l.* 4. *in fin. ff. h. t.* (II.)

3. Perduellionis verò crimen dicitur, quod directò contra populum vel Principem, ſuperiores non agnoſcentem, ejuſque ſecuritatem committitur. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* veluti, ſi Principi ejuſve conſiliariis necem intentet, hoſtes concitet, aut commeatu, equis, armis juvet, in inſidias exercitum deducat, aliiſque multis modis, de quibus paſſim in *l.* 1. 3. 4. *ff. h. t. l.* 5. §. *eod.* (III, V.)

4. Committitur autem à ſolis ſubjectis; cujuſcumque ſexûs, ut latiùs dixi. *tract. de jure milit. c.* 4. *n.* 9. *& ſeqq.* Ejuſque pœna

na est ultimum supplicium, damnatio memoriæ post mortem, bonorum publicatio. *l.* 5. 6. 7. 8. *C. h. t. nov.* 134. *c. ult. in fin.* & quæcunque post crimen commissum à perduelle gesta vel alienata sunt, ipso jure infirmantur, ut ante crimen gesta, si post crimen adhuc confirmatione indigeant. *l.* 6. §. 1. *l. fin. C. h. t. l.* 7. *ff. de mort. caus. donat.* (IV, VI.)

5. Plurima in hujus criminis accusatione, persecutione, & punitione occurrunt singularia: etenim ad accusandum hìc admitti possunt, qui aliàs prohibentur, puta servi, mulieres, infames, &c. *l.* 7. 8. *ff. b. t.* nec præcisè servatur solennis judiciorum ordo; imo quilibet in perduellem hostis est, eumque jure occidit. *l.* 35. *ff. de religios.* nec dignitas à tormentis hìc quemquam liberat. *l.* 5. *C. h. t.* ipsique servi contra suos dominos rectè torquentur. *l. pen. & ult. C. h. t.* Nec damnati ex hoc crimine lugentur. *l.* 11. §. 3. *ff. de his qui not. infam. l.* 35. *de religios.* nec cadavera eorum ad sepulturam petuntur. *l.* 1. *ff. de cadav. punit.* iisdemque pœnis afficiendi conscii ministri ac satellites hujus criminis. *l.* 5. §. 6. *C. h. t.* Adhæc notabiles sunt sine venia, qui pro hujusmodi reis intercedunt. *l.* 5. §. 2. *C. h. t.* (VII, VIII, X, XI.)

6. Non tamen omnia hæc singularia obtinent, si quis majestatis tantùm, non perduellionis, reus sit. *l. ult. ff. h. t.* multòque minùs, si quis Imperatori maledixerit. *l. un. C. si quis imperat. maledix.* Vide *tract. meum de jure milit. c.* 4. *n.* 15. aut per venerationem Principis pejeraverit. *l.* 2. *C. de reb. cred.* Atque etiam veniam mereri potest ipse perduellionis reus, qui, cum ipse conspirasset, maturè crimen detexit. *l.* 5. §. *ult. C. h. t.* (XII.)

7. Liberos perduellium quod attinet, *filii* quidem ab omni successione ac dignitate excluduntur, ac perpetuò infames sunt; *filiæ* verò ex bonis maternis solam possunt percipere legitimam. *l.* 5. §. 1. 3. *C. h. t.* Nec interest, liberi sui sint an emancipati; ante an post crimen commissum nati; cum in his omnibus eadem militet ratio, quæ est in *l.* 5. §. 1. *C. h. t.* Non tamen hæ pœnæ in *filios* constitutæ, ad *nepotes* producendæ sunt. *arg.* §. *ult. Inst. qui testam. tut. dari.* junct. *l. pen. ff. de pœnis.* nec ad liberos naturales tantùm; cum propriè liberi demum sint, quos justæ nuptiæ demonstrant. *arg. l.* 5. *ff. de injus voc.* §. 12. *Inst. de nupt. junct. d. l. pen. ff. de pœnis.* (VIII, IX.)

1. *Moribus.* Liberi perduellium nec infames sunt nec à dignitatibus aut hæreditatibus arcentur, licèt patri non succedant. Pro perduellibus autem intercedere, hodiè non est prohibitum.

* Adde *ex Cod. libr. 9. tit. 8. ad leg. Jul. majestat. tit. 7. si quis imp. maledixerit.*

TIT. V.

Ad Legem Juliam de Adulteriis.

1. ADulterium est alieni thori violatio, & committitur cum aliena matrefamilias. *l. 225. ff. de verb. sig.* cum libera enim seu soluta muliere non adulterium sed stuprum fit. *l. 6. §. 1. l. 34. §. 1. ff. h. t.* Hinc mulier duobus eodem tempore nupta, adultera est: vir autem duas uxores ducens, stupri magis quàm adulterii reus. *l. 18. C. h. t. auth. hodie C. de repudiis. arg. l. 34. §. 1. ff. h. t.* (VII.)

2. Non tamen adulterium de jure civili quis committit cum fœmina vili & abjecta. *l. 29. C. h. t.* nec cum ea, quam quis solutam esse putabat, cum nupta esset. *arg. l. pen. ff. h. t.* nec cum ea, quæ passim formam venalem habet & vulgo se prostituit. *l. 22. C. h. t.* quamvis accusatio adulterii locum habeat, si mulier adultera fuerit, antequam se vulgo prostitueret. *l. 10. §. 2. ff. h. t.* vel postquam desiisset suum corpus passim vulgare. *l. 13. §. 2. ff. h. t.* (VIII, XVII.)

3. Cum aliena quoque sponsa stuprum magis quàm adulterium est. *arg. d. l. 6. §. 1. ff. h. t.* licèt ob violatam matrimonii spem graviùs coërcendum sit. *l. 13. §. 3. ff. h. t.* Obst. *l. 7. C. h. t.* Resp. non illic statuitur esse commissum adulterium; sed potius, cum sponsa per vim violata esset (quod *d. l. 7.* præsupponit, dum habet, ipsam mulierem suam prosequi *injuriam*, maritus dicitur hoc crimen posse exercere jure mariti; non, quod violatorem suæ sponsæ accuset adulterii, jure mariti; id enim negat. *d. l. 13. §. 8. ff. h. t.* sed potius *injuriarum*. quatenus marito & sponso illata creditur injuria quæcunque uxori vel sponsæ fit. *l. 15. §. 24. l. 18. §. 4. 5. ff. de injuriis.* (IX.)

4. Pœna adulterii olim in paganis fuit relegatio, in militibus deportatio. *l. 11. ff. h. t.* jure medio ultimum supplicium in masculis & fœminis, *l. 9. l. 30. §. 1. C. h. t.* quod & jure novissimo in viris remansit; fœminæ autem adulteræ tantùm flagellis cæsæ in monasterium detruduntur, concessâ maritis licentiâ eas intra biennium recipiendi. *auth. sed hodie C. h. t.* Adhæc dos vel donatio propter nuptias nocenti conjugi adempta, innocenti applicatur, nisi exstent ex eo matrimonio liberi, quibus servanda est. *nov. 117. c. 8. 9.* quod non videtur

correctum

correctum per *nov.* 134. *c.* 10. quippe quæ de reliquis mulieris bonis extra dotis causam constitutis videtur accipienda, ex quibus bonis pars tertia monasterio cedit. (x, xi.)

5. Pœnis quoque adulterii annumerandum, quod pater deprehensam in adulterio filiamf. naturalem aut adoptivam (non emancipatam) possit occidere unà cum adultero (non solum adulterum. *l.* 32. *ff. h. t.*) idque vel domi suæ, vel domi sui generi; non alibi. *l.* 20. 21. 22. §. 2. *l.* 23. *ff. h. t.* Quod ipsum & frater potest, jubente patre. *l.* 4. *C. h. t.* Non item maritus, nisi adulterum vilem domi suæ deprehendat. *l.* 24. *ff. h. t.* vel jure novo eum, quem adulterii cum uxore suspectum habebat, si post trinam denunciationem testato factam, ut abstineret à mulieris consortio, ipsum cum ea domi suæ vel alibi versantem inveniat. *auth. si quis C. h. t.* extra hos casus maritus extra ordinem coërcendus foret. *l.* 38. §. 8. *ff. h. t.* (xii, xiii, xiv, xv, xvi, xvii, xviii.)

6. Adulterii accusare possunt paucæ tantùm personæ, puta maritus, pater, patrui, avunculi. *l.* 30. *C. h. t.* ut tamen in concursu potior sit maritus, nisi pater maritum infamem arguat, vel tanquam cum uxore colludentem. *l.* 2. §. *pen. l.* 3. *ff. h. t.* aut lenocinium uxoris exercentem. *arg. l.* 47. *ff. soluto matrim.* Maritus autem vel jure mariti accusat intra menses duos, vel iis elapsis jure extranei intra alios menses quatuor, intra quod spatium & reliquos quibus accusandi jus est, accusare oportet: quæ ita obtinent soluto matrimonio: eo enim adhuc constante, quinquennio demum perimitur accusandi licentia. *l.* 11. §. 4. *l.* 29. §. 5. *ff. h. t.* quæ quinquennii præscriptio etiam locum habet respectu eorum, qui lenocinii rei sunt. *d. l.* 29. §. 5. 6. quales enumerantur, qui adulterium suaserunt, adulterum subjecerunt, domum suam præbuerunt, aut pro comperto adulterio pecuniam acceperunt, ut illud celent; mariti quoque, qui ex adulterio uxoris quæstum faciunt, vel accepta pecunia adulteram in matrimonio retinent. Vide *l.* 2. §. 2. *l.* 8. 9. 12. 14. *pr.* & §. 1. *l.* 29. *pr.* & §. 2. 6. *ff. h. t. l.* 47. *ff. solut. matrim.* hujusque lenocinii pœna eadem est quæ adulterii. *l.* 8. *ff. b. t.* sic ut & jure novo lenonibus ultimum supplicium sit impositum. *nov.* 14. §. 1.

7. Quòd si adulterii reus absolutus sit, adulteræ quoque prodest sententia: sed si is condemnatus fuerit, id adulteræ non nocet, quo minus illa de sua innocentia adhuc contendat. *l.* 17. §. 6. *ff. h. t.*

8. Stuprum, licèt quandoque usurpetur pro adulterio. *l.* 6. §. 1.

§. 1. *ff. h. t.* propriè tamen dicitur, quoties quis virginem vel viduam honestam non invitam stuprat; cujus pœna in honestioribus est publicatio dimidiæ partis bonorum & infamia, in humilioribus pœna corporalis cum relegatione. §. 4. *Inst. de public. judic.* nisi quis necdum viri potentem corripuerit, quo casu humilior in metallum damnatur, honestior in insulam relegatur aut in exilium mittitur. *l.* 38. §. 3. *ff. de pœnis.* Quòd si violentum sit stuprum, tentati criminis pœna est deportatio, perfecti verò ultimum supplicium *arg. l.* 1. *in fin. ff. de extraord. crimin.* ejusque accusatio non quinquennii, sed demùm vicennii lapsu evanescit. *l.* 29. §. *ult ff. h. t.* (I, II.)

9. Sodomiæ crimen, aliter monstrosæ veneris appellatione veniens, ultimo punitur supplicio. *l.* 31. *C. h. t.* §. 4. *Inst. de public. judic.* de quo scelere, cum illud scire non proficiat, non plura addo.

10. *Moribus.* Solet plerumque mitigari pœna adulterii, & crimen hoc extra ordinem judicis arbitrio coërceri; licèt maximè statutis pœna certa expressa fuerit. Nunquam autem pater aut maritus impunè necant in ipso flagitio; etiam si mitiùs puniantur, si justo dolore moti id fecerint. Stupri verò non violenti pœna est, quòd stuprator stupratam teneatur vel ducere vel dotare suo arbitrio, &, si dotet, insuper puerperii sumptus ferre ac infantem alere: in vidua tamen sine vi stuprata neutrum faciendum esse plures censent.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 9. *ad Leg. Jul. de adult. tit.* 10. *si quis eam, cujus tutor fuerit corrupt. tit.* 11. *de mulier. quæ se propriis servis junxerunt.*

TIT. VI.

Ad Legem Juliam de vi publica.

1. VIs publica est quæ fit cum armis. §. 6. *Inst. de interdict.* vel quâ respublica aut publica utilitas offenditur, licèt tunc arma desint. *l.* 7. *in fin. l.* 8. *l. ult. ff. h. t* & variis modis committitur, putà, si quis arma domi vel in villa habeat præter usum itineris aut venationis, convocatâ seditione villas expugnet; homines in armis habeat, &c. Vide *l.* 3. 5. 6. 7. 10. *& passim h. t.* Ejusque pœna est in liberis hominibus aquæ & ignis interdictio, in servis ultimum supplicium. *l.* 10. *in fin. ff. h. t.* nisi servi jussu domini id fecerint, quo casu in metallum dandi. *l.* 8. *C. h. t.* (I, II, III.)

2. Præcipua vis publicæ species est raptus virginis aut viduæ

duæ vel sanctimonialis aut nuptæ : cujus pœna est ultimum supplicium, tam in ministris & adjutoribus, quàm ipso raptore, etiamsi quis sponsam propriam rapuisset. *l. un. in med. pr. C. de raptu virg.* sive mulier invita rapta sit, sive volens sed invitis parentibus, vel, cum parentibus orbata esset, malis artibus rapientis permota fuerit ut vellet. *d. l. un.* §. 2. Adhæc bona raptoris applicanda raptæ si illa sit ingenua, vel ejus parentibus, vel fisco quoties parentes se indignos eo lucro reddiderint. *d. l. un.* §. 1. Ac plura in hoc crimine occurrunt singularia : etenim raptor in ipso flagitio deprehensus, impunè à parentibus, consanguineis, tutoribus raptæ occidi potest : nec uti potest fori privilegio, aut à sententia appellare si convictus ac condemnatus fuerit. *d. l. un. in med. pr.* & si parentes raptæ dolorem remiserint, vel in nuptias raptoris consenserint, aut cum raptore transegerint, deportandi sunt. *d. l. un.* §. 2. *in nov.* 143. *nov.* 150. (IV, V, VI.)

3. *Moribus.* Qui puellam volentem rapit, non ultimo supplicio, sed extra ordinem vel pecuniariè judicis arbitrio coërcetur, quo casu & inter raptorem ac raptam potest matrimonium subsistere. Et in genere arbitraria est vis publicæ pœna.

* Adde *ex Cod. lib.* 9. *tit.* 12. *ad Leg. Jul. de vi pupl. & privata. tit.* 13. *de raptu virgin. & sanctimonialium.*

TIT. VII.

Ad Legem Juliam de vi privata.

1. VIs privata est, quæ fit sine armis. §. 6. *Inst. de interdictis.* & variè committitur, puta, rapiendo ex naufragio, propriâ autoritate bona debitoris occupando. *l.* 1. §. 1. *l. pen. & ult. ff. h. t.* Quin imo, varia ad legem Juliam de vi publica referuntur in *l.* 8. *l.* 10. §. 1. *ff. ad Leg. Jul. de vi publ.* quæ etiam lege Juliâ de vi privata dicuntur coërceri. *l.* 2. 4. *ff. h. t.* quatenùs sc. vis publica sæpe privatam includit, uti rapina sæpe furtum continet. (I.)

2. Pœna vis privatæ est publicatio tertiæ partis bonorum & infamia. *l.* 1. *pr. l. ult. ff. h. t.* ac creditor vel dominus propriâ autoritate occupans rem suam aut sibi debitam jus dominii vel crediti amittit. *l. pen. ff. h. t.* §. 1. *Inst. de vi bon. rapt.* §. 6. *Inst de interdictis.* Aliis insuper modis vis coërceri potest, de quibus alibi actum est. (II.)

3. *Moribus.* Arbitraria est vis publicæ pœna.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 12. *ad Leg. Jul. de vi publ. & privata.*

Tit. VIII.

Ad Legem Corneliam de Sicariis & Veneficiis.

1. EX Lege Cornelia de ſicariis tenetur, qui hominem ſive liberum ſive ſervum quocunque inſtrumenti genere dolo malo occidit. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t. l.* 23. §. 9. *ff. ad Leg. Aquiliam.* vel occidi mandavit, aut aliter cauſam mortis præbuit. *l.* 15. *ff. h. t.* vel dolo falſum tulit teſtimonium hominis occidendi causâ, vel innocentem damnavit ad mortem. *l.* 1. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* quive hominem aut ſemetipſum occidere tentavit, nec peregit. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t. l.* 38. §. 12. *ff. de pœnis.* Ut &, qui, cum Titium occidere vellet, Mævium peremit. *arg. l.* 18. §. 3. *& ult. l.* 4. *ff. de injuriis l.* 5. §. 1. *ff. de ſervo corrupt.* Obſt. *l.* 3. §. *ult. ff. de injuriis.* Reſp. alius ibi caſus eſt, cum is de quo illic quæſtio eſt, non fuerit verſatus in re illicita. Obſt. *l.* 15. §. 15. *ff. de injuriis.* Reſp. ibi non datur injuriarum actio, quia matrona injuriam ſuâ culpâ ſenſerat, dum veſte ancillari aut meretriciâ utebatur. (I, II, III, IV, V.)

2. Quòd ſi plures in rixa occiderint, & ignoretur quis fuerit cædis autor, ſingulorum ictus collatis armis & inſtrumentis contemplari oportet, atque ita æſtimandum, quis occiderit. *l. ult. ff. h. t.* & ſi nec hâc ratione detegatur homicida, omnes quidem ex lege Aquilia tenentur de occiſo. *l.* 11. §. 2. *ff. ad Leg. Aquil.* non item ex lege Cornelia. (VII.)

3. Pœna homicidii eſt quòd occidens indignus cenſeatur hæreditate occiſi. *l.* 7. §. 4. *ff. de bonis damnat. arg. l.* 3. *ff. de his quæ ut indignis.* atque inſuper ſubeat ultimum ſupplicium. §. 5. *Inſt. de publ. judic.* Quæ tamen ceſſat, quoties dolus abeſt, adeò ut ne lata quidem culpa dolo æquipararetur. *l.* 7. *ff. b. t.* niſi quis poculum abortionis aut amatorium præbuerit, & inde mulier aut homo perierit. *l.* 38. §. 5. *ff. de pœnis.* Quin tamen ob hominem culpâ aut impetu occiſum extraordinaria coërcitio locum habeat, nequaquam dubium. *arg. l.* 38. §. 8. *ff. ad Leg. Jul. de adulter. l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* §. 3. *Inſt. ad Leg. Aquil.* (VI, VIII, IX.)

4. Caſu verò planè fortuito contingens homicidium, nullâ præcedente culpâ, prorſus impunitum eſt, quo pertinet, ſi furioſus occiderit aut infans. *l.* 12. *ff. h. t. l. pen.* §. *ult. ff. ad Leg. Pomp. de parricid.* ut &, ſi obſervatum fuerit moderamen

men inculpatæ tutelæ. *l.* 3. *ff. de justit. & jure.* vel si quis furem nocturnum, aut nocturnum agri populatorem, aut transfugam, aut perduellem occiderit. *l.* 3. §. *ult. l.* 9. *ff. h. t. l.* 35. *ff. de religios.* aut pro alterius defensione aggressorem peremerit. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* (X, XI, XII, XIII.)

5. Tenentur & ex lege Cornelia, qui venenis homines occidunt, aut eum in finem venena parant, vendunt, &c. ut & *pigmentarii*, qui temere cicutam, aconitum, aliaque venenata dederunt. *l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* §. 5. *in fin. Inst. de public. judic.* quique artes magicas exercent aut discunt; quippe qui igne cremandi sunt. *l.* 6. *l. pen. & passim. tit. C. de malef. & mathemat. d.* §. 5. *Inst. de pub. judic.* & deportandi qui tales consulunt. *l.* 3. *C. de malef. & mathemat.* (XIV, XV.

6. *Moribus.* Si quis tantùm occidendi causâ cum telo obambulet, aut etiam ad actum homicidio proximum pervenerit, non tamen ordinariæ subjicitur pœnæ legis Corneliæ; nisi circumstantiæ crimen aggravent.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 16. *ad Leg. Corn. de sicariis. tit.* 18. *de malefic. & mathematicis.*

TIT. IX.

De Lege Pompeia de Parricidiis.

1. PArricida hìc est qui parentes vel liberos suos primi vel ulterioris gradûs, aut affines, qui parentum & liberorum loco habentur, occidit. §. 6. *Inst. de publ. judic. l.* 9. *pr. &* §. 1. *ff. h. t. l. un. C. de his qui parent. occiderunt.* quamvis olim pater non fuerit parricida sui filiis. quippe in quem vi patriæ potestatis jus vitæ necisque habebat. (I, III.)

2. Pœna parricidii ex lege quidem Pompeia est eadem, quæ homicidii. *l.* 1. *ff. h. t.* at ex moribus majorum obtinuit, ut parricida virgis sanguineis cæsus culeo insuatur cum cane, gallo, simia, & vipera, atque in mare projiciatur, aut bestiis objiciatur, si mare aut flumen non sit in vicinia. *l.* 9. *ff. h. t. d.* §. 6. *Inst. de public. judic.* quod genus pœnæ *novum* dicitur in *d.* §. 6. quia est insolitum. Conscii quoque ac ministri hujus sceleris ultimo subjugandi supplicio. *d.* §. 6. *l.* 7. *ff. h. t.* & frater ex nuda scientia veneni parenti per fratrem propinandi relegatus dicitur. *l.* 2. *ff. h. t.* (II, V.)

3. Remittitur tamen hæc pœna si per furorem quis parricidium perpetraverit. *l.* 9. §. 2. *ff. h. t.* quemadmodum & mitigatur, si pater filium novercam adulterantem occiderit, non

in ipso actu illicito, sed venatione vel aliter. *l. 5. ff. h. t.* vel filius patrem non occiderit, sed violentas ei manus intulerit. *l. 1. pr. & §. 2 ff. de obsequiis parent. & patr. præst.* (VI, VII.)

4. Si quis alios propinquos vel affines remotiores occiderit, capite plectendus est. *l. 9. §. 1. ff. h. t.*

5. *Moribus.* Matres infanticidæ in dolio mergi solent; & qui parentes occidunt, crurifragio affici: quamvis hic multum valeat judicis arbitrium.

* Adde *ex Cod. libr. 9. tit.* 17. *de his qui parentes vel liberos occiderunt.*

Tit. X.

Ad Legem Corneliam de Falsis.

1. Falsum est, quod animo corrumpendæ veritatis in alterius fraudem dolo malo fit. *arg. l. 1. §. 1. 2. ff. h. t. l. 20. C. eod.* Est & quasi falsum; quod sc. juris interpretatione pro falso habetur, ac ut falsum vindicatur, licèt tale non sit, quod accidit in eo qui sibi vel iis, quorum in potestate est, quosve habet in potestate, quid adscripsit in testamento, licèt errore juris, idque ex Senatusconsulto Liboniano, & Claudii edicto. *tot. tit. C. de his qui sibi adscrib. in test. l. 1.* junct. *l. 15. ff. h. t.* De quo latiùs *tit. de his quæ pro non scriptis.* (I.)

2. Tria autem ad crimen falsi constituendum concurrere necesse est: puta veritatis suppressio, dolus, & detrimentum tertii. Nec dubium, quin modis quàm plurimis falsum committi possit; veluti dum testamentum falsò conscribitur, subjicitur, supprimitur, &c. *l. 2. ff. h. t.* dum plebeius aut paganus pro nobili vel milite se gerit, signa adulterina facit, rem eandem duobus vendit, &c. *l. 21. 27. in fin. ff. h. t.* Et generaliter falsum esse potest, in testamentis, nummis, instrumentis, testimoniis, obligationibus & contractibus, mensuris & ponderibus, qualitate, statu & conditione personarum: & vel dicto, vel reticentiâ, vel scripturâ vel facto committitur. *Dicto*, si falsum dicat testimonium. Vide *l. 1. §. 1. l. 9. §. 3. l. 20. 27. 29. ff. h. t. l. 16. ff. de testib.* ut &, si falsum testamentum dolo malo recitet. *l. 2. ff. h. t. Reticentiâ*, si tutor dissimulans, se necdum rationes reddidisse pupillo, cum fisco contrahat. *l. 1. §. 9. ff. h. t.* si veritatem in genere occultet dolo malo. *l. 2. C. si contra jus vel util. public.* verbo *faciendi fraudem. Scripturâ*, si falsum conscribat, aut scripturam

ram deleat. *l.* 1. *pr.* & §. 4. *l.* 2. *l.* 27. §. *ult. ff. h. t.* si sciens falsæ scripturæ subscribat. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t.* si se præsentem scribat, cum absens est. *l.* 13. *C. h. t.* si debitor prælato die pignoris obligationem mentiatur. *l.* 28. *ff. h. t. Facto* denique, si vivi testamentum aperiat. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* si deposita penes se instrumenta adversario prodat. *l.* 1. §. 6. *ff. h. t.* (licèt id etiam extraordinariis criminibus inveniatur annumeratum. *l.* 8. *ff. de extraord. crimin.*) si duobus in solidum eandem rem vendiderit diversis contractibus: si judicem corruperit. *l.* 21. *ff. h. t.* si testamentum aut codicillos amoverit, suppresserit, surripuerit. *l.* 2. 16. 26. §. *ult. ff. h. t. l.* 3. *l.* 14. *C. eod.* (II, III, IV, V, VI, VII.)

3. Pœna falsi ordinaria in liberis hominibus est deportatio, in servis ultimum supplicium. *l.* 1. §. *ult. l. ult. ff. h. t.* Si tamen circa monetam falsum commissum sit, radendo, adulterando, adulteratam consultò expendendo, vivicomburium est propositum. *l.* 2. *C. de falsâ monet.* Et generaliter pro circumstantiis ac variis falsi speciebus variis quoque modis falsum puniri, colligi potest ex *l.* 13. §. 1. *l.* 21. *l.* 32. *ff. h. t.* (VIII.)

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 22. *ad leg. Corn. de falsis. tit.* 23. *de his qui sibi adscrib. in testam. tit.* 24. *de falsâ monetâ. tit.* 25. *de mutat. nominis.*

TIT. XI.

De Lege Julia repetundarum.

1. Lex Julia repetundarum cavet, ut magistratum potestatemve gerentes quadruplum restituant ejus, quod per se vel uxores aut comites ac ministros acceperunt, ut aliquid agerent vel non agerent, contra, quàm officii ratio exigit. *l.* 1. *l.* 3. 4. 5. 6. 7. *ff. h. t.* atque insuper pro admissi gravitate & circumstantiis exilio, morte, vel aliter puniantur, *l.* 7. §. *ult. ff. h. t.* nec interest, utrùm quid acceperint antequam perperàm fungerentur officio, an posteà. *l. ult. C. h. t.* licèt venia accipere non sint prohibiti. *l.* 6. §. 3. *de offic. proconf. & legat.* (I, II, III.)

2. Hujus autem criminis accusatio etiam contra hæredes intra annum datur. *l.* 2. *ff. h. t. l. fin. ff. ad leg. Jul. peculat.*

3. *Moribus.* Arbitraria est judicis pretio corrupti pœna, non præcisè in quadruplum.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 27. *ad leg. Jul. repetund.*

TIT. XII.

De Lege Julia de Annona.

1. LEge Juliâ de annona coërcentur qui vexant & flagellant annonam, naves annonarias aut nautas retinendo, atque ita efficiendo ut annona fiat carior: constitutâ pœnâ viginti aureorum & extraordinariâ animadversione. *l. 2. ff. h. t. l. 6. ff. de extraord. crim.* Si quis monopolium in mercibus quibusdam exerceat, exilio & bonorum publicatione plectitur. *l. un. C. de monopoliis.*

2. *Moribus.* Graviùs coërcentur annonæ flagellatores, qui id agunt exportando ad hostes.

TIT. XIII.

Ad Legem Juliam peculatûs & de Sacrilegiis & residuis.

1. PEculatus est furtum pecuniæ publicæ factum ab eo, cujus ea periculo non est. *l. 9. §. 2. ff. h. t.* Quamvis autem ex ipsa lege Julia in pecunia civitatum non peculatus, sed tantùm furtum fuerit. *l. 81. ff. de furtis.* ex Traiani tamen & Hadriani constitutione peculatûs crimen etiam ad res civitatum fuit translatum. *l. 4. §. ult. ff. h. t.* (I, II.)

2. Pœna peculatûs est deportatio. *l. 2. ff. h. t.* in magistratibus tamen & eorum ministris ultimum supplicium. *l. un. C. h. t.* ejusque accusatio quinquennii præscriptione non item morte rei, perimitur. *l. 7. l. ult. ff. h. t.* (III.)

3. Sacrilegium est furtum pecuniæ sacræ è loco sacro: non item rei non sacræ è loco sacro. *l. 5. ff. h. t.* Obst. *l. 16. §. 4. ff. de pœnis.* Resp. locus etiam facit, ut sacrilegium sit, quatenùs sacrilegium non esset, si res sacra raperetur ex loco non sacro: sed non inde sequitur, sacrilegium protinùs esse, cum quid è loco sacro rapitur, nisi alia concurrant sacrilegii requisita. (IV.)

4. Criminis hujus pœna pro diversitate personarum, sexûs, ætatis, quandoque mors est, quandoque levior. *l. 6. ff. h. t.* (V.)

5. Residui crimen committunt magistratus, qui pecuniam publicam ad usum aliquem destinatam retinuerunt, nec in eum usum consumpserunt. *l. 2. ff. h. t.* cujus pœna est, ut ipsa pecunia

cunia residua in fiscum inferatur unà cùm alia parte tertia illius pecuniæ. *l.* 4. §. 5. *ff. h. t.* Nec morte rei hoc crimen evanescit. *l. ult. ff. h. t.* (VI.)

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 28. *de crimine peculat. tit.* 29. *de crimine sacrilegiis.*

TIT. XIV.

De Lege Julia ambitûs.

1. LEx Julia ambitûs vetat clam emendicari vel pretio redimi suffragia populi; cujus pœna est centum aureorum & infamiæ. *l.* 1. §. 1. *ff.. h. t.* quæ tamen sub Imperatoribus non amplius in urbe, sed in municipiis locum habuit. *l.* 1. *pr. ff. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 26. *ad leg. Jul. de ambitu.*

TIT. XV.

De Lege Fabia de Plagiariis.

1. PLagium est furtum hominis liberi vel servi alieni, quem quis sciens emit, vendit, abducit, rapit, celat. *l.* 4. 5. 6. §. *ult. ff. h. t.* Quamvis & plagium esse possit sine furto propriè sic dicto, dum quis celat vel abducit non lucri causâ: & vice versâ furtum sine plagio; sic ut ex circumstantiis dijudicandum sit, an simplex furtum committatur, an plagium. *l.* 6. *pr. ff. h. t.*

2. Pœna plagii olim pecuniaria erat, jure novo extraordinaria, quandoque capitalis, *l.* 1. *l. ult. ff. h. t.* præsertim, si parentibus ita infligatur liberorum orbitas, tunc enim servi rei bestiis objiciuntur, homines liberi gladio plectuntur. *l. ult. C. h. t.*

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 20. *ad leg. fab. de plagiariis.*

TIT. XVI.

Ad Senatusconsultum Turpillianum & de Abolitionibus criminum.

1. SI quis accusator ab accusatione cæpta desistat, aut tergiversetur, non impetratâ abolitione, incidit ex Senatusconsulto Turpilliano Neronis temporibus condito, in pœnam quinque librarum auri & infamiæ. *l.* 3. §. *ult. ff. de prævaricat.*

varicat. sive in prima lite, sive post appellationem desistat. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* nonnunquam & extra ordinem coërcetur, judicis arbitrio. *l.* 2. *C. h. t.* nisi minor sit aut mulier, quibus impunè licèt desistere. *l.* 1. §. 10. *in fin ff. b. t.* (I, II.)

2. Ut ergo impunè quis possit desistere, abolitio requiritur, quæ est venia omittendæ accusationis cœptæ: & vel publica est, vel privata, vel legitima. Publica seu generalis abolitio est, quæ publicè & in genere competit; veluti ob festum Paschatis aut aliam publicam lætitiam. *l.* 3. *C. de episc. audient. l.* 8. 9. *ff. h. t.* Qualis abolitionis generi dimissi rei intra triginta dies utiles, a finitis feriis computandos, iterum accusari possunt ab iisdem accusatoribus. *l.* 7. *l.* 10. §. 2. *l.* 12. *ff. h. t.* (III.)

3. Privata seu specialis abolitio est quam ad accusatoris petitionem judex concedit causâ cognitâ, veluti ob inconsultum aut juvenilem calorem, aut justum errorem, quo motus accusator ad accusandum processit. *l.* 2. *C. de abolit. l.* 1. §. 7. 8. 9. *ff. h. t.* quæ quidem re integrâ intra triginta dies impetrari solet, etiamsi reus non consentiat; re verò non amplius integrâ, non nisi reo consentiente plerumque conceditur. *l.* 3. *C, de abolit. l. ult. ff. b. t.* Quandoque tamen nec ex consensu rei accusati abolitio accusatori tribuenda est, puta, si testes jam quæstionibus subjecti fuerint, vel de gravioribus non nullis criminibus accusatio instituta sit, quæ enumerantur in *l. ult. in fin. C. de abolit.* Impetratâ autem privatâ abolitione, idem ab eodem nequit iterum ob idem crimen accusari. *l.* 4. §. 1. (IV.)

4 Legitima abolitio dicitur, quæ sine decreto vel petitione accusatoris ipso jure fit, veluti morte accusatoris aut rei. *l.* 10. *ff. h. t.* ut & si accusator tempore exclusus sit, ac reus hanc temporis præscriptionem accusatori objecerit, quo casu hic ex juris necessitate desistere tenetur, nec in Senatusconsultum Turpillianum incidit. *l.* 11. *ff. h. t.* secùs, si sponte desisteret, cum reus necdum temporis præscriptionem opposuisset. *l.* 1. §. 10. *ff. h. t.* (V.)

5. *Moribus.* Necessaria non est abolitio, cum privati non accusent, & ratione officii accusantes in crimen non inscribant. Mortuo autem accusatore successor in officio accusationem cœptam perficit.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 45. *ad Senatusc. Turpillianum. tit.* 42. *de abolitionibus tit.* 43. *de generali abolitione. tit.* 6. *si reus vel accusator mortuus fuerit.*

TIT.

TIT. XVII.

De requirendis, vel absentibus damnandis.

1. ABsentes damnari nequeunt, si pœna gravior sit irroganda. *l.* 1. *ff. h. t. l.* 5. *ff. pœnis. arg. l.* 1. *ff. an per al. caus. appell. reddi poss.* sed legitimè citandi sunt, & si post tria edicta seu citationes non faciant sui copiam, bona eorum annotantur, ac, si intra annum se non sistant, fisco cedunt; sic ut post anni lapsum sese sistentes & innocentiam demonstrantes à graviori quidem pœna liberentur, sed bona non recipiant. *l.* 2. *C. h. t.* Si verò intra annum judici se sistant, omnia recuperant; exceptis iis quæ distracta fuerunt, cum tempore fuissent peritura, quorum loco pretium redditur. *l.* 1. §. 3. 4. *l.* 2. 4. *ult.* §. 1. *ff. h. t.* (1.)

2. Annus autem computandus est à tempore accusationis, si reus tempore accusationis præsens fuerit & postea abesse cæperit. *l.* 2. *C. h. t.* sin absens fuerit accusationis tempore, annus numerabitur ex eo die, quo annotatio vel edicto vel litteris ad magistratum loci in quo reus est, innotuit, aut potuit innotescere, adeòque à tempore citationis. *l.* 1. §. 2. 3. *l.* 4. *ff. h. t.*

3. *Moribus.* Absentes etiam ad ultimum supplicium damnari possunt, & bona eorum publicari: quod tamen non impedit, quo minùs post annum sui copiam facientes & innocentiam purgantes, bona recipiant impetratâ contra contumaciam restitutione.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 40. *de requir. reis.*

TIT. XVIII.

De Quæstionibus.

1. QUæstio est inquisitio veritatis per tormenta; res admodum periculosa & fallax nec facilè adhibenda. *l.* 1. §. 23. *ff. h. t.* non in levioribus, sed tantùm gravioribus delictis, ubi pœna capitalis vel corporalis foret infligenda. *l.* 8. *ff. h. t.* nec aliter, quàm si graviores contra reum militent præsumptiones, vel crimen ferè probatum sit, nec jam alia veritatis plenè indagandæ ratio ampliùs supersit. *l.* 1. *pr.* & §. 1. *l.* 8. *ff. h. t.* Planè fuga rei, vel fama publica, vel vulnerati assertio aliaque similia ad torturam non sufficiunt, nisi alia concurrant indicia: uti nec sufficit unus testis. *l.* 20. *ff. h. t.*

aut

aut confessio socii criminis, si de se & sociis confiteatur, cum in omnem eventum infamis sit, qui de se confessus est, adeòque parum mereatur fidei. *arg. l. ult. C. de accusat.* Obst. nemo moriturus salutis æternæ immemor præsumitur. *l. ult. C. ad leg. Jul. repetund.* adeòque pro veris habenda, quæ reus moriturus confessus est. Resp. id verum quatenus confitendo sibi, non alteri nocet. *arg. d. l. ult. C. de accus.* Et generaliter à judicis prudentis arbitrio multum dependet quæstionum adhibitio; quippe qui consideratâ personæ qualitate, robore, ætate, sexu, aliisque circumstantiis, vel graviora vel leviora curabit tormenta adhiberi, vel etiam quandoque quæstionum terrorem tantùm incutiet, expediendo præparatoria torturæ; simulque prudenter æstimabit, quantùm fidei responsis per tormenta extortis tribuendum sit. *l.* 1. §. 23. 24. 25. *ff. h. t.* (I, II, III, V, VI.)

2. Quæstioni autem semel subjecti, iterum ac tertiò torqueri possunt, si vel in inficiatione criminis perstiterint ac novis deinde graventur præsumptionibus ac indiciis. *l.* 18. §. 1. *ff. b. t.* vel confessi quidem sint, sed paulò post, laxatis fidiculis, confessionem revocaverint: & ad hos similesque casus restringenda, quæ generaliùs traduntur in *l.* 16. *ff. h. t.* Tertiâ tamen vice torti, si negare pergant ab instantia absolvi solent, non ab ipso crimine. *arg. l.* 34. *C. ad leg. Jul. de adult.* Obst. *l.* 11. *C. de accusat.* Resp. reus ab ipso crimine absolvendus est, si non graves contra eum militent præsumptiones. (VII.)

3. Cæterùm quæstioni subjici nequeunt illustres, milites, prægnantes, decuriones & eorum liberi, impuberes. *l.* 10. 15. §. 1. *ff. h. t. l.* 8. 11. 16. *C. eod. l.* 3. *ff. de pœnis.* nec de se confessi torquendi contra socios. *l.* 16. §. 1. *ff. h. t. l. ult. C. de accusat.* secùs, si convicti sint. *arg. l. ult. C. de malef. & mathem. l. ult. ff. ad exhibendi. l.* 17. *ff. ad Senatusc. Silan. l.* 29. *ff. de pœnis.* nec servi contra dominos in civilibus aut criminalibus causis. *l.* 1. §. 16. *ff. h. t.* exceptis paucis casibus in *l.* 1. *C. h. t.* (IV.)

4. *Moribus.* Cum reatus omnem honorem excludat, etiam illustres & decuriones & milites torqueri possunt: uti & tormentis rectè subjiciuntur de se confessi ad prodendos criminis socios. Nec solet plena quæstioni fides adhiberi, nisi reus post 24. horas extra vincula constitutus iteret editam in tormentis confessionem.

* Adde *ex Cod. lib.* 9. *tit.* 41. *de quæstion.*

TIT.

Tit. XIX.

De Pœnis.

1. POEna est delicti seu criminis coërcitio & ultio, & vel capitalis est, vel non capitalis. Capitalis, quâ mors naturalis vel civilis infligitur, veluti deportatio, & damnatio in metallum vel opus metalli, quâ & libertas & civitas amittitur, si damnatio sit facta in perpetuum. §. 3. *Inst. quib. mod. patr. pot. solvitur.* Si verò ad tempus, sola civitas tollitur, libertate salvâ. *l.* 8. §. 8. *l.* 28. §. 6. *ff. h. t.* ut tamen minor pœna sit, si quis in *opus metalli* damnetur, quàm si *in metallum*; in opus enim metalli damnati levioribus, in metallum dati gravioribus vinculis premuntur: unde &, si in opus metalli damnati fugere voluerint, in metallum damnantur pœnæ loco, vinculis gravioribus coërcendi. *l.* 8. §. 4. 6. *ff. h. t.* Sed cum damnatione in opus metalli non confundenda damnatio in opus publicum: nam si quis in perpetuum damnetur in opus publicum, civitatem amittit retentâ libertate. *l.* 17. §. 1. *ff. h. t.* sin ad tempus, libertatem ac civitatem salvam habet. *l.* 6. *ex quib. caus. infam. irrog.* (I, II, III.)

2. Si quis ad pœnam capitalem damnatus sit quantocius supplicio subjiciendus est, nec triginta dierum dilatio videtur admittenda. *l.* 5. *C. de custod. reor.* Obst. *l.* 20. *C. h. t.* Resp. lex de speciali tractat casu; cum nempe Princeps ipse calore iracundiæ præcipiti mente quid contra solitam mansuetudinem statuit; quod non vult protinùs executioni dari, ut medio tempore possit animo magis sedato, quæ decrevit perpendere. (V.)

3. Non capitalis pœna est, quâ vel corporalis coërcitio vel pœna pecuniaria aut infamiæ irrogatur. *l.* 28. §. 1. *ff. h. t.*

4. Quoties autem lex certam pœnam criminis publico proposuit, non potest judex eam in aliud pœnæ genus aliumve modum mutare. *l.* 1. §. 4 *ff. ad Senatusc. Turpillian. arg. l.* 244. *ff. de verb. signif.* junct. *l.* 4. *C. ad leg. Fab. de plagiar.* ubi autem arbitrio judici lex pœnam reliquit, contra servatur. *l.* 13. *ff. h. t.* Ut tamen judex hoc casu nec rationem excedere debeat, *d. l.* 13. nec cujusvis generis aut modi supplicia decernere: non enim reum condemnare potest, ut veneno, fame, securi, telo, laqueo, virgis, necidetur, aut de saxo præcipitetur. *l.* 8. §. 1. 3. *l.* 25. §. 1. *ff. h. t.*

5. Pœnæ tamen quandoque differendæ, veluti in muliere prægnante.

prægnante. *l.* 3. *ff. h. t.* sæpius mitigandæ, puta ob ætatem aut sexûs imbecillitatem; quandoque & ob insigne artificium. *l.* 31. *ff. h. t.* vel utilitatem publico allatam. *l.* 5. §. *ult. ff. de re milit.* Non tamen ob id, quod ante plures annos crimen perpetratum fuit, cum id nusquam cautum sit. Obst. *l.* 25. *ff. h. t.* Resp. ibi de iis agitur, qui diu in reatu fuerunt, adeòque diu carceris aut alterius custodiæ poenam subirunt; quales propterea mitiùs puniendi. *l.* 25. *C. h. t.* (VI, VII, X, XI.)

6. Et generaliter poenæ interpretatione molliendæ potius, quam aspergendæ. *l. pen. ff. h. t.* in iisque irrogandis considerandæ circumstantiæ personarum, causæ, loci, temporis, quantitatis, & eventûs. *l.* 16. §. 1. *& seqq. ff. h. t.* (VIII, IX.)

7. *Moribus.* Poenæ pleræque hodie sunt arbitrariæ.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 49. *de pœnis.*

TIT. XX.

De bonis damnatorum.

1. SI quis ad ultimum supplicium damnatus fuisset, vel civitate privatus per judicis sententiam, bona ejus fisco fuerunt applicata. *l.* 4. *C. de bon. proscript* nisi liberos reliquisset, quibus pars dimidia servabatur. *l.* 7. *ff. h. t. l.* 10. *C. h. t.* aut nisi mulier nupta deliquisset; neque enim ob ejus delictum dos publicabatur, nisi in quinque causis, puta, majestatis, vis publicæ, parricidii, veneficii, homicidii. *l.* 3. *ff. h. t.* Sed jure novissimo bona damnatorum relinquuntur descendentibus & ascendentibus usque ad tertium gradum, ac his deficientibus uxori certa portio cedit; si verò nec ea exstet, bona fisco, convenienter juri veteri, acquiruntur. *nov.* 134. *c. ult. in fin.* (I.)

2. *Moribus.* Damnatorum bona fisco non cedunt, nisi id sententia expressum fuerit; eoque expresso sola præsentia fisco cedunt, non item postea acquirenda.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 49. *de bon. proscriptorum tit.* 28. *ne sine jussu Princip. certis judic. liceat. confiscare.*

TIT. XXI.

De bonis eorum, qui ante sententiam mortem sibi consciverunt.

1. SI quis ante sententiam sibi mortem consciverit, si quidem vitæ tædio aut impatientiâ doloris, impunitus est.

l. 3.

l. 3. §. 4. 5. 6. *ff. h. t.* ſin conſcientiâ ſceleris, & quidem talis, ex quo bona condemnati fiſco cederent, etiam bona ejus fiſco acquiruntur. *l.* 1. 2. *C. h. t. l.* 3. §. 3. *ff. h. t.* ut tamen hæredes ejus, qui ſe occidit, ad innocentiam ejus probandam admitti poſſint, atque ita ſibi bona retinere. *l. ult.* §. *ult. ff. h. t.* (I, II.)

2. *Moribus.* Qui ſibi mortem conſciverunt tædio vitæ vel ex deſperatione, cum infamia ſepeliuntur prope patibulum, niſi proximi hanc redimant infamiam.

* Adde *ex Cod. lib.* 9. *tit.* 50. *de bonis eorum, qui mortem ſibi conſciverunt.*

TIT. XXII.

De interdictis & relegatis & deportatis.

1. INterdicti in genere ſunt, quibus certo loco vel honore, vel negotiatione, vel ordine, vel advocatione, vel foro interdictum eſt. *l.* 1. §. *pen. de off. præfecti urbi.* (I.)

2. Relegati ſunt; vel quibus interdicitur provinciis, quales etiam interdicti ſunt; vel quibus inſula certa aſſignatur, idque vel ad tempus vel in perpetuum, ſalvâ manente libertate & civitate. *l.* 7. *pr. &* §. 2. 3. *ff. h. t.* ſalvis etiam bonis, niſi ea ſpecialiter ſint publicata, quod fieri potuit, ſi quis in perpetuum, non ſi ad tempus relegaretur. *l.* 4. *l.* 7. §. 4. *l.* 14. §. 1. *ff. h. t.* (II, III.)

3. Deportati dicuntur, qui amiſsâ civitate ad certam inſulam in perpetuum deferuntur. *l.* 7. §. 2. *ff. h. t. l.* 17. §. 1. *de pœnis.* quorum bona fiſco cedunt; ut tamen ea, quæ poſt deportationem acquirit deportatus, ſibi retineat quamdiu vivit, poſt ejus obitum fiſco applicanda. *l.* 15. *ff. h. t.* (IV, V.)

4. *Moribus.* Relegati, ſi ab interdictis locis non abſtineant, extra ordinem arbitrio judicis coërcentur.

TIT. XXIII.

De Sententiam paſſis & reſtitutis.

1. SI reus condemnatus ſit, nullus judicum aut præſidum poteſt pœnæ gratiam facere, aut damnatum reſtituere, ſed ſolus Princeps ex juſta cauſa. *l.* 1. §. *ult. ff. de quæſtion.* Eſt autem reſtitutio, quam Princeps facit, vel ad certos effectus limitata, veluti ad præcedentem dignitatem, quo caſu nec patria poteſtas nec bona recuperantur. *l.* 2. *ff. h. t. l.* 6. 9. *C. eod.*

eod. vel ſimpliciter conceſſa, per quam redditus in patriam & pœnæ corporalis remiſſio tribuitur. *l.* 7. *C. h.t.l. fin. C. de general. abolit.* vel denique pleniſſima, quâ omnia recuperantur per ſententiam amiſſa. §. 1. *Inſt. quib. mod. patr. pot. ſolvit. l.* 1. *C. h. t.* adeòque & bona per fiſcum occupata: non tamen fructus medio tempore ex bonis præcepti; eò quòd hi per ſententiam non fuerunt adempti; cum tamen reſtitutio tantùm reddat ea, quæ per ſententiam fuêre ablata. *l. ult.* §. *ult. C. h. t. arg. auth. idem de Neſtorianis C. de hæreticis.* quamvis alioquin in rei vindicatione & ſimilibus *reſtituere* denotet, cum ſua cauſa & fructibus rem reddere. *l.* 173. §. 1. *ff. de reg. jur. l.* 35. *de verb. ſign.* (I, II, III, IV, V.)

2. Ex eodem fundamento nec hæreditatem tempore deportationis ob deportati incapacitatem ad alios devolutam recuperat reſtitutus vi reſtitutionis; cum nec hanc abſtulerit ſententia, quippe necdum tunc delatam. Et quod attinet bona alienata, nec ea reſtituto reddenda ſunt; eò quod Principum beneficia in dubio intelligenda, ſalvo jure tertii. *l. pen. C. d. precib. imperat. offerend.* niſi fiſcus ipſe vendiderit, quo caſu pretium videtur reſtituendum, quod ſucceſſit in locum rei. (III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit. ult. de ſentent. paſſis & reſtitutis.*

TIT. XXIV.

De Cadaveribus punitorum.

1. CAdavera punitorum cognatis aliiſque petentibus ad ſepulturam concedi ſolent. *l.* 1. 3. *ff. h. t.* niſi conſultum videatur ea publico ſpectaculo exponere ad deterrendos alios, ne ſimilia audeant. *l.* 28. §. *pen. ff. de pœnis.* Deportatorum cadavera ex loco, in quam deportati fuerant, aliò transferri nequeunt ſine Principis conſenſu. *l.* 2. *ff. h. t.* Pannicularia autem, ſeu veſtimenta punitorum non commentarienſibus aut optionibus cedunt, ſed in uſus publicos impendendum eorum pretium. *l.* 6. *ff. de bon. damnat.*

LIBER

LIBER XLIX.

TIT. I.

De Appellationibus & Relationibus.

1. APpellatio eſt provocatio à ſententia judicis inferioris ad ſuperiorem judicem competentem, non ad æqualem aut inferiorem. *arg. l.* 14. *ff. de manumiſſion.* adeòque ut appellatum non videatur, ſi quis ad inferiorem appellaverit; ſed ſi per errorem provocaverit ad æqualem, vel ſuperiorem quidem, ſed tamen eum, qui appellari non debebat, perinde id habendum erit, ac ſi ad eum provocaſſet, apud quem cauſa appellationis de jure ventilanda eſt. *l.* 1. §. 3. *ff. h. t.*

2. Locum habet appellatio, quoties quis ſententiâ judicis vel magiſtratûs decreto ſe læſum putat, ſive ipſe condemnatus ſit, ſive alius, modò appellantis interſit, alium ita condemnatum non eſſe. *l.* 4. §. 2. *l.* 5. *pr. &* §. 1. *ff. h. t.* idque tam in criminalibus quàm civilibus cauſis; adeo ut in criminalibus etiam quilibet pro condemnato, ut ut prohibente, appellare poſſit. *l.* 6. *ff. h. t.* ſi modò definitiva lata ſit in cauſa civili aut criminali ſententia: ab interlocutoria enim non appellatur, niſi ea damnum irreparabile inferat. *l.* 36. *C. h. t. l.* 2. *ff. de appell. recip. vel non.* Uti nec appellari poteſt à ſententiæ executione. *l.* 4. *ff. h. t. l.* 21. *C. eod.* niſi executor modum excedat. *l.* 5. *C. quor. appell. non recip.* Nec, ſi in eadem cauſa conformes tres latæ ſint ſententiæ. *l. un. C. ne liceat in una ead. cauſ. tertio provoc.* vel ante ſententiam quis profeſſus ſit ſe non appellaturum. *l.* 1. §. 3. *ff. à quib. appell. non licet.* vel quæſtio ſit de teſtamento aperiendo aut hæredibus in poſſeſſionem mittendis. *l.* 6. *C. quor. appell. non recip.* (II, III, IV, V, VI, IX, XII, XIV, XV, XVI.)

3. Non etiam permiſſa eſt appellatio contra pignoris venditionem. *l. ult.* §. *ult. ff. de appellat. recip. vel non.* nec à delicti confeſſione. *l.* 2. *C. quor. appell. non recip. arg. l.* 2. *ff. de confeſſ.* nec in cauſis dilationis impatientibus, veluti à decreto alimentorum præſtandorum. *l. ult. ff. de appell. recep. vel non* nec à pœnis legalibus (ſecus in arbitrariis.) *l.* 244. *ff. de verb. ſignif.* nec in cauſis debiti fiſcalis aut tributorum. *l.* 4. *C. quor. appell.*

appell. non recip. nisi de eo quis conqueratur, quod non satis convictus sit, se fisco debere, & tamen condemnatus. *l.* 18. 22. *C. h. t.* nec, si quis condemnatus fuerit ob contumaciam. *l.* 73. §. *ult. ff. de judiciis.* nisi is qui tanquam contumax condemnatus fuerat, probet se contumacem non esse *arg. l.* 53. §. 2. *ff. de re judic.* quâ ratione etiam à sententia, quâ appellatio deserta declaratur, appellari potest, si quis demonstret se non deseruisse. (VI, XIV.)

4. Non denique competit appellandi facultas, si ad relationem judicis propriè dictam Princeps rescripserit, & juxta rescriptum illud judex tulerit sententiam. *l.* 34. *C. h. t. l. ult. ff. quando appelland.* secus, si ad nudam judicis consultationem Princeps rescripserit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* cujus ea differentiæ ratio est, quod relatio ita facta fuerit, ut causa plenè instructa ad Principem transmitteretur, exemplo partibus edito, ut vel probarent vel improbarent, additis precibus refutatoriis; quo observato, falsitas subesse non poterat. *l.* 1. 2. *C. de relation. l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* at consultatio fit sine partium scientia, sic ut judex facilè mendaciis rescriptum posset impetrare. *d. l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (XXI.)

5. Quamvis autem olim frequens fuerit relationum usus, dum judex hæsitans, quid in casu hoc vel illo dubio statuendum sit, causam universam ad Principem defert, ut is eam imperiali rescripto determinet: jure tamen novo relationes hæ sunt prohibitæ, & injunctum judicibus, ut ipsi accuratè examinatis omnibus litem sententiâ finiant. *auth. novo jure C. de relation.* (XXI.)

6. Cæterùm vel in continenti potest fieri appellatio vivâ voce; vel ex intervallo per libellum, continentem, quis appellet, contra quem & à qua sententia. *l.* 1. §. *ult. l.* 2. *ff. h. t.* Et si per unum ex ejusdem litis consortibus appellatio facta fuerit, ea reliquis quoque prodest; modò ex eadem causa & eâdem sententiâ omnes condemnati sint, ac eâdem omnes defensione utantur. *l.* 10. §. *ult. ff. h. t.* ut vice versâ contra quosdam ex pluribus ejusdem litis consortibus appellans adversùs omnes provocasse videtur. *l.* 3. § 1. *ff. h. t.* Onus autem probandi in appellatione incumbit eidem, qui & in prima lite probare debuit, nisi vitium in ordine judicii commissum allegetur; quod per allegantem probandum foret. *arg. l.* 2. *ff. de probat. l.* 23. *C. eod.* (XVIII.)

7. *Moribus.* Ab omni gravamine per definitivam illato appellari potest, licèt in solis impensis litis quis se læsum putet. Nec

Nec is, contra quem facta est appellatio, impeditur ex sua quoque parte eandem interponere. Quid, quòd & appellandi facultas facilè per modum restitutionis ei conceditur, qui ob contumaciam damnatus est. Temerè autem appellans in pœnam pecuniariam incidit, quam & in initio appellationis tenetur consignatam deponere; nec eam recuperat, si interpositæ appellationi renunciet, nisi insuper veniam impetraverit. Cæterùm nullus apud nos relationum usus est; sed appellationi in multis simile est remedium reformationis intra annum petendæ, quâ non suspenditur sententiæ executio.

* Adde *ex Cod. lib. 7. tit. 62. de appell. & consultation. tit. 70. ne liceat in una causa tertio provocare, &c. tit. 69. si de moment. possess. appell. sit.*

TIT. II.

A quibus appellare non licet.

1. QUamvis appellatio sit quædam defensionis species, à quorumdam tamen sententiis appellare prohibitum est, putà, à sententia judicis per Principem dati cum clausula de non appellando. *l.* 1. §. 4. *ff. h. t.* Obst. *l.* 31. *C. de appellat.* ubi puniendus dicitur qui appellationem denegat. Resp. non potest denegari appellandi facultas per judicem; sed lex aut Princeps eam potest adimere, quo ipso etiam eum, à quo appellari prohibet, ut judicem supremum consideratum vult. Sic nec appellari potest à sententia Senatûs vel Principis. *l.* 1. §. 1. 2. *ff. h. t.* aut præfecti prætoriò: licèt contra ejus sententiam supplicatio intra biennium permissa sit, ita ut interim sententia executioni detur. *l. un. C. de sent. præfect. prætor. nov.* 119. *c.* 5. (I, II, III, XII.)

* Adde *ex Cod. lib. 7. tit. 42. de sent. præf. prætorio.*

TIT. III.

Quis à quo appelletur.

1. APpellatio gradatim ab inferiore ad superiorem est facienda, non per saltum prætérito judice intermedio. *l.* 21. *ff. de appell.* Quâ ratione à judice dato ad dantem rectè appellatur. *d. l.* 21. §. 1. *ff. de appell. l.* 1. 3. *ff. h. t.* à prætore ad præfectum urbis, & ab hoc ad Principem. *l.* 17. *C. de appell.* à duum-viris municipiorum ad præsidem. *l.* 7. *C. de appell.* à legato proconsulis ad proconsulem. *l.* 2. *ff. h. t.* à legato

Principis ad Principem. *l.* 1. *ff. h. t.* à præfecto Augustali vel proconsule, vel procuratore Cæsaris, ad præfectum prætorio. *l.* 26. 29. *C. de appell.* à mandatario jurisdictionis non ad mandantem, sed ad eum qui supra mandantem est. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I.)

Tit. IV.

Quando appellandum sit, & intra quæ tempora.

1. APpellatur vel à sententia judiciali vel ab onerum & munerum impositione: à sententia olim intra biduum in propria, intra triduum in aliena causa appellandum fuit. *l.* 1. §. 5. *ff. h. t.* jure novo intra decem dies in causa propria & aliena. *nov.* 23. *c.* 1. quod tempus computandum, ex quo quis scit per se vel procuratorem suum, latam esse sententiam. *l.* 1. §. *ult. ff. h. t.* Interim tempora longiora pro diversis locorum intervallis constituta sunt, intra quæ, causa, in qua appellatum, ad judicem superiorem transferatur & introducatur; de quibus vide *l. ult. & tot. tit. C. de temp. appellat.* Quemadmodum & ad peragendam appellationis causam anni spatium est præfinitum, quandoque & ex justa causa biennium, si appellans in mora non fuerit: biennio verò vel anno, uti dictum est, elapso, perinde est ac si appellatum non fuisset. *l. ult.* §. 4. *C. de temp. appell.* (I, II, III, IV, V.)

2. Si quis ad munus publicum nominatus sit, protinùs à nominatione, non à rejecta excusatione appellandum; excepta tutelâ. *l.* 1. §. 1. 2. *ff. h. t.*

3. *Moribus.* Causæ appellationum non præcisè anno vel biennio terminandæ sunt, sed perpetuæ sunt, æquè ac in prima instantia.

* Adde *ex Cod. libr.* 9. *tit.* 63. *de tempor. & reparation. appellationum.*

Tit. V.

De Appellationibus recipiendis vel non.

1. SI ab eo, cui appellandi potestas est, intra decem dies appellatio fuerit interposita, judex, à cujus sententia appellatum est, recipere debet appellationem, nec eam impedire, quod si eam recipere noluerit, ad Principem aut judicem,

dicem, ad quem appellatum fuit, eundum est, cui judex inferior relatione adhibitâ exponere tenetur causas, cur appellationi non detulerit. *l.* 5. 6. *ff. h. t.* pœna gravis constituenda in eum, qui perperam recipere appellationem recusaverit. *l.* 21. *C. de appellat.* Quando autem judex possit appellationem non recipere, patet ex iis, quæ dicta sunt. *tit.* 1. (1, 11.)

* Adde *ex Cod. libr.* 7. *tit.* 65. *quorum appell. non recipiantur.*

TIT. VI.

De Libellis dimissoriis, qui Apostoli dicuntur.

1. QUicumque appellavit, intra triginta dies à tempore latæ sententiæ petere tenetur ab inferiore judice Apostolos, seu libellos dimissorios, quibus judex inferior causam ad superiorem vi appellationis delatam transfert. *l. un. ff. h. t. l.* 24. *C. de appellat.* quos etiam judex non petitos sponte dare debet. *l.* 6. §. *ult. C. de appell.* Sed si eos judex intra dies triginta non dederit, id ipsum appellanti non nocebit, modò is instanter & sæpius illos petierit. *l. un.* §. 2. *ff. h. t. l.* 24. *C. de appell.* (1.)

2. *Moribus.* In usu non sunt libelli dimissorii, sed judex inferior acta omnia litigantibus exhibere cogitur, etiam interposito mandato compulsoriali judicis superioris.

TIT VII.

Nihil novari appellatione interpositâ.

1. APpellationis effectus est, quod suspendatur sententia, atque omnia in pristino statu relinqui debeant. *l. un. ff. h. t. l.* 32. *C. de appellat.* unde & cursus usurarum appellatione pendente durat. *arg. l.* 24. *ff. de appellat.* (1.)

2. Quòd si quid novi medio tempore factum vel tentatum fuerit, in pristinum statum id protinùs restituendum est, officio judicis appellati. Si tamen de momentanea possessione sententia lata fuerit, & ab ea appelletur, appellatione pendente fieri potest executio. *l. un. C. si de moment. possess. appellat. fuerit.* Ut &, si non secundùm leges sit facta appellatio, *arg. l.* 27. *ff. de re judic.* vel si quis ex pluribus facinoribus condemnatus appellaverit tantùm respectu leviorum, non graviorum intuitu; nam & tunc judex exsequitur sententiam propter

ter graviora crimina, à quorum condemnatione non fuerat appellatum. *l. un.* §. *ult. ff. h. t.* (I, VII, VIII.)

3. Nihil etiam vetat, quo minus novæ probationes per instrumenta vel testes adhibeantur in lite appellationis. *l.* 6. §. 1. 2. *C. de appell.* (II.)

4. *Moribus.* Suspenditur sententia durante appellatione, licèt non ut oportet appellatum sit. Quod si a Curia Provinciali Hollandiæ ad Curiam Supremam appelletur, ex iisdem actis jus dicitur, nec probationes novæ adduci possunt, nisi nominatim ad id ex justa causa sit impetrata restitutio.

Tit. VIII.

Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur.

1. SI sententia ipso jure nulla sit; appellatione opus non est. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* sed actor pristinam rursus movere potest actionem, rei judicatæ exceptionem sibi oppositam doli vel nullitatis replicatione exclusurus: & vicissim reus actione rei judicatæ ex sententia ipso jure nulla conventus, eandem facilè eludet, nullitate allegatâ. (I.)

2. Multis autem modis fieri potest, ut sententia ipso jure nulla sit, puta, si contra mortuum lata sit, *l.* 2. *ff. h. t.* vel contra non vocatum, & ita absentem, *l.* 1. §. 3. *ff. h. t. l.* 7. *C. quom. & quand. jud. sent. prof. poss.* vel contra priorem sententiam quæ in rem judicatam transivit. *l.* 1. *C. quand. provoc. non est necesse.* si turpia contineat vel impossibilia, *l. ult. ff. h. t.* vel errorem calculi. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* nisi de ipso calculi errore judex pronuntiaverit, *l. un. C. error. calculi.* si lata sit à judice ultra terminos jurisdictionis respectu temporis aut quantitatis, veluti elapso jam die intra quem judex judicare jussus erat. *l.* 5. 6. *C. quand. provoc. non est necesse.* denique si directò contra leges lata sit. *l.* 1. §. 2. *ff. h. t.* Obst. *l.* 27. *ff. de re judic.* ubi judex condemnaverat in usuras usurarum contra leges, & tamen ab ea sententia provocatum fuit, cumque non secundùm leges appellatum esset, sententiam executioni dare posse asseritur. Resp. non dicitur in *d. l.* 27 judicem expressè condemnasse in usurarum usuras: ac proinde eam commodè explicuerimus de casu, quo sententia tacitè tantùm continebat condemnationem ad usurarum usuras, dum fortè actor usurarum usuras tanquam usuras sortis petiit, & in eas judex condemnavit. (II.)

2. *Moribus.* Appellationis remedio hodiè opus est, licèt sententia sit ipso jure nulla, nisi nullitas procedat ex defectu jurisdictionis, aut citationis aut mandati procuratorii: & judex appellationis de nullitate cognoscit.

* Adde *ex Cod. libr. 7. tit. 64. quando provoc. non est necesse.*

TIT. IX.

An per alium causæ appellationis reddi possint.

1. REgula generalis circa reddendas appellationum causas est; quòd quæ lites per alium agi possunt in prima instantia, eæ quoque per alium in judicio appellationis possint ventilari: & contra, quæ in prima instantia procuratorem non admittunt, eundem nec in appellatione recipiant. *l. 1. ff. h. t.*

TIT. X.

Si Tutor vel Curator Magistratus creatus Appellaverit.

1. SI ad tutelam vel alia munera publica electi appellaverint, sine justa excusationis causa, omne damnum, quod pendente appellatione pupillus aut minor aut respublica sensit ob neglectam administrationem, reparare tenentur. *l. 1. 2. ff. h. t.*

TIT. XI.

Eum qui appellavit in Provincia defendi.

1. QUi appellationis causâ ad judicem superiorem proficiscitur, cum reipublicæ causâ non absit, domi interim in aliis causis se tenetur defendere. *l. 1. 2. ff. h. t.*

TIT. XII.

Apud eum, à quo appellatur, aliam causam agere compellendum.

1. IS qui appellavit in una causa, judicem illum, à quo provocavit, recusare nequit in alia causa seu lite tan-

 quam

quam suspectum & offensum, nisi aliæ justæ recusandi causæ accedant. *l. un. ff. h. t.*

TIT. XIII.

Si pendente appellatione mors intervenerit.

1. HÆres appellantis potest, si velit, appellationem persequi, sed invitus non cogitur, nisi alterius intersit. *l. un. ff. h. t.* quod & in criminalibus causis obtinet; ubi, si alicujus bona expresse per sententiam publicata fuerint, ac appellatione pendente condemnatus moriatur, bona ejus fisco cessura sunt, nisi hæres justas dederit appellationis causas: aliter quàm obtineret, si sententia non comprehenderet publicationis mentionem; licet enim ex juris fortè dispositione deberet sibi locum vindicare publicatio, tamen reo mortuo sublata est & de bonis publicandis quæstio. *l. 3. C. h. t.* (I, II.)

TIT. XIV.

De Jure Fisci.

1. FIsci varia sunt privilegia sparsim in jure nostro occurrentia: etenim legalem multis in casibus habet hypothecam: usuras ex omni contractu percipit, non dat: petit sibi à reo instrumenta edi: debitorem suum ac debitoris debitorem ante tempus convenire potest ex causa primipili. *l. 1. C. de condict. ex lege.* relicta indignis, ac vacantia bona occupat: res sibi cum alio communes in totum vendit. *l. 2. C. de commun. rer. alien.* evictionis nomine nunquam duplum præstat. *l. 5. ff. h. t.* conductores vectigalium aliquando invitos in conductione retinet. *l. 11. §. ult. ff. de publican. & vectig.* (I, II.)

* Adde *ex Cod: libr.* 10. *tit.* 1. *de jure fisci & tit. seqq.*

TIT. XV.

De Captivis & Postliminio.

1. IN bello capta cedunt hostibus capientibus; sed reversa gaudent jure postliminii, si quidem immobilia sint, non item si mobilia, nisi sit navis oneraria aut equus freni patiens. *l. 2. ff. h. t.* Quin & ipsi cives capti iterumque reversi hoc jure postliminii statum pristinum recipiunt, nisi

nisi armis positis sese turpiter hostibus dederint. *l.* 17. *ff. h. t.* (1, 11.)

2. *Moribus.* Navis per hostes capta, si iis iterum erepta sit, triens navigii & rerum eo contentarum dominis pristinis jure postliminii cedit, bes verò recuperanti pro prœmio acquiritur, quod tamen postea variè mutatum. (IV.)

* Adde *ex Cod. lib.* 9. *tit.* 51. *de postliminio revers. &c.*

TIT. XVI.

De Re Militari.

1. MIlitibus varia sunt data privilegia favore militiæ respectu testamentorum, acquisitionis, ignorantiæ juris, &c. sed si deliquerint, delicto præsertim militari, deserendo, transfugiendo, vallum transiliendo, duces in prælio deserendo, aliisque multis modis, duriùs etiam puniuntur à ducibus suis militumque magistris. *l.* 1. *C. de off. magistri milit. l.* 1. *C. de exhib. & transmitt. reis.* de quibus omnibus prolixè egi tract. de jure militari.

TIT. XVII.

De Castrensi Peculio.

1. CAstrense peculium est quod miles occasione militiæ armatæ acquisivit, sive mobile sive immobile. *l.* 1. *C. h. t.* de quo milites quomodocumque disponere posse, alibi dictum est.

TIT. XVIII.

De Veteranis.

1. VEterani sunt, qui exacto legitimo militiæ tempore honesti missi sunt, quibus nonnulla concessa privilegia. Vide *l.* 3. 5. *ff. h. t.* Missionem autem triplicem esse, honestam, causariam & ignominiosam, patet ex *l.* 26. *ff. de testament. militis.*

LIBER L.

TIT. I.

Ad Municipalem & de Incolis.

1. MUnicipes sunt Civitatis cujusque cives honorum & munerum civilium participes. Fiunt autem municipes vel adoptione, vel manumissione, vel nativitate, patris non matris sequentes conditionem, nisi speciali privilegio materna origo munita sit. *l.* 1. *ff. h. t. l.* 3. *C. de municip.* Per incolatum quoque quis particeps fieri potest munerum onerumque municipalium, dum in aliquo municipio sedem rerum ac fortunarum suarum figit animo non discedendi, nisi aliud avocet. *l.* 7. *C. de incolis. l.* 29. *ff. h. t.* sive sedem constituerit in ipso municipio, sive extra municipium in ejus finibus. *l.* 232. §. 2. *ff. de verb. sign. arg. l.* 30. *ff. h. t.* Obst. *l.* 35. *ff. h. t. l.* 3. *C. de incolis.* Resp. fortè pro incolis non habendi, qui extra municipium in ejus finibus degunt, respectu illorum honorum ac munerum quæ oppidanorum propria sunt. (I, II, III.)

2. Mutato autem domicilio, jus quidem incolatûs mutatur, at non jus originis. *l.* 4. 5. *C. de municip.* eo excepto, quod mulier alteri nupta in alio territorio amittit jus originis respectu onerum personalium. *l. ult.* §. 3. *ff. h. t.* non item onerum patrimonialium intuitu. *l.* 1. *C. de mulier. in quo loco munera agnosc.*

3. Cæterùm municipes sua habent peculiaria jura municipalia, secundùm quæ reguntur, modò illa Principum constitutionibus non repugnent. *l.* 3. §. 5. *ff. de sepulchro violat.* (I.)

* Adde *ex Cod. libr.* 10. *tit.* 38. *de municip. & originariis. tit.* 39. *de incolis. &c.*

TIT.

TIT. II.

De Decurionibus.

1. DEcuriones sunt magistratus municipiorum & suæ curiæ quasi senatores. Hi pecunias publicas tractabant, annonæ, tributorum, censuum, operum publicorum, legationum, aliorumque similium curam habebant, omnia denique publica civitatum negotia expediebant; ac varia ipsis fuêre concessa privilegia.

* Adde *ex Cod. libr.* 10. *tit.* 31. *de decurionibus, &c.*

TIT. III.

De albo scribendo.

1. NOmina decurionum in tabulam rediguntur, eo ordine, quo id præcepit lex municipalis, vel eâ cessante, ita, ut primo loco scribantur qui majoribus dignitatibus functi fuerunt, & inter eos priore loco antiquissimus quisque: secundùm quem ordinem etiam sententias dicunt. *l.* 1. *pr.* & §. *ff. h. t.*

TIT. IV.

De muneribus & honoribus.

1. MUnus est, quod necessariò obimus lege, more, imperiove ejus, qui jubendi potestatem habet. *l.* 214. *ff. de verb. sign.* estque triplex, personale, patrimoniale, & mixtum. *Personale* est, quod nihil præter industriam personæ requirit, ut tutela, cura, &c. *Patrimoniale* dicitur, quod desiderat impensam patrimonii, veluti tributorum, angariarum, &c. *Mixtum* est, quod simul industriam seu laborem & impensam patrimonii continet. Vide *l. ult. pr.* & §. 18. 26. *ff. h. t.* (I, II, III.)

* Adde *ex Cod. libr.* 10. *tit.* 40. *de muner. & honor. tit.* 41. *de munerib. patrimon. & tit. seqq.*

TIT.

Tit. V.

De vacatione & excusatione munerum.

1. MUnera publica quisque invitus tenetur suscipere, ad quæ etiam cogi potest; nisi habeat vacationem aut justam causam se excusandi; qualis est inopia, senectus, morbus, liberorum numerus & similia: quæ tamen à personalibus tantùm muneribus excusant, non item à patrimonialibus. *l.* 10. *ff. h. t.* nisi tamen sexdecim filios quis habeat. *l.* 5. §. 2. *ff. de jure immunitat.* (I, II, III, IV, V.)

* Adde *ex Cod. libr.* 10. *tit.* 44. *& plures seqq.*

Tit. VI.

De Jure Immunitatis.

1. COncessio immunitatis à muneribus strictam recipit interpretationem: qua de causa si personæ data sit immunitas, ad hæredes non transit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* collegio artificum concessa solis competit artificibus. *l.* 5. §. 12. *ff. h. t.* (I, II, III, IV, V, VI.)

Tit. VII.

De Legationibus.

1. LEgati hìc sunt, qui cum mandatis à municipio ad Principem mittuntur. Hi, si legationis tempore conveniantur, jus revocandi domum habent. *l.* 3. §. 3. *ff. de judic.* adde *tit. de judiciis.* Si quos autem legationis causâ sumptus fecerint, ex publico recipiunt. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, III, IV, V.)

* Adde *ex Cod. libr.* 10. *tit.* 63. *de legationib.*

Tit. VIII.

De administratione rerum ad civitates pertinentium.

1. QUi administrant res ad civitates pertinentes, erogare tenentur pecuniam in eos usus, in quos est destinata; & totius administrationis rationem reddere. *l.* 1. 2. *ff. h. t.* Quòd si in administrando culpam commiserint, in simplum; sin dolum, in duplum obligantur ipsi, non hæredes eorum. *l.*

l. ult. §. 4. *ff. h. t.* primò autem ille, qui administravit excutitur, ejusque fidejussores; postea demum collegæ. *l.* 2. §. 8. *& seqq. ff. h. t.* (I, II, III, IV.)

Tit. IX.

De Decretis ab ordine faciendis.

I. DEcreta condi possunt de variis negotiis ab ordine decurionum, modo non fuerint ambitiosa. *l.* 4. *ff. h. t.* & duæ partes tertiæ totius ordinis præsentes sint: quicquid enim tunc major pars præsentium decrevit, id omnes censentur decrevisse. *l.* 2. 3. *ff. h. t. l.* 4. 5. *ff. quod cujusque univers.*

Tit. X.

De operibus publicis.

I. OPera publica quisque potest facere suis sumptibus, etiam sine permissu Principis ad publicam utilitatem, modò seditionis materiam non præbeant, nec ad alterius fiant æmulationem. *l.* 3. *ff. h. t.* Operibus autem publicis solius Principis nomen inscribi potest, & ejus qui suo sumptu ea fieri curavit. *l.* 2. *l. ult.* §. 1. *ff. h. t.* (I, II.)

* Adde *ex Cod. libr.* 8. *tit.* 12. *de operibus publicis.*

Tit. XI.

De Nundinis.

I. NUndinæ aliæ minores sunt, aliæ majores statis anni temporibus redeuntes; quæ privilegiatæ sunt, sic ut illis durantibus nemo pro anteriori debito conveniri vel detineri possit *l.* 1. *C. h. t.* Amittitur autem nundinarum majorum jus non usu decennii. *l.* 1. *ff. h. t.* (I, V.)

* Adde *ex Cod. libr.* 4. *tit.* 60. *de nundinis.*

Tit. XII.

De Pollicitationibus.

I. POllicitatio est solius offerentis promissio. *l.* 3. *ff. h. t.* ex qua non datur actio, nisi civitati quid ob honorem decretum vel decernendum, vel ob aliam justam causam promissum sit. *l.* 1. §. 1. *ff. h. t.* (I, II, III.)

Tit.

Tit. XIII.

De extraordinariis Cognitionibus.

1. DE quibusdam negotiis non ordinariâ actione contenditur, sed extra ordinem jus dicitur per prætorem aut præsidem, veluti de advocatorum, medicorum, obstetricum, procuratorum aliorumque salariis. *l.* 1. §. 1. *& seqq. ff. h. t. l.* 7. *ff. mandati* adde *l.* 1. §. 4. 5. 10. 12. *ff. h. t.* (1.)

Tit. XIV.

De Proxeneticis.

1. PRoxeneta est, qui alicujus negotii inter duos pluresve gerendi causâ operam accommodat; & proxeneticum exigit, seu mercedem pro eo, quod tanquam mediator intervenerit. *l.* 1. 3. *ff. h. t.* Si quid dolo fecerit, actione doli tenetur. *l.* 2. *ff. h. t.* (1, 11.)

Tit. XV.

De Censibus.

1. CEnsus est descriptio solennis civium & bonorum ad eos pertinentium. *l.* 3. 4. *ff. h. t.* Quod si pro certa præstatione nomine personarum aut rerum persolvenda accipiatur, singulare est, quod fundus pro censu jure pignoris obligatus sit. *l.* 1. *C. si propt. publ. tit. C. sine censu & reliquis fund. compar. non posse.* quandoque unus ex pluribus possessoribus prædii, unde census debetur, in solidum censûs nomine possit conveniri. *l.* 5. *ff. h. t.* (1.)

Tit. XVI.

De Verborum Significationibus.

Tit. XVII.

De Regulis Juris.

1. CUm instituti ratio non permittat prolixiorem ad singulas horum titulorum leges commentarium subjungere, Lectorem benignum ad eos, qui ex professo harum legum explicationem reliquerunt, remitto.

FINIS.

DIFFERENTIÆ JURIS CIVILIS ET CANONICI.

JUs Canonicum, ad exemplum juris Romani autoritate Pontificiâ compositum vel comprobatum, in nonnullis à jure civili divortium fecisse, nullus est vel primis initiatus jurisprudentiæ elementis, quem lateat. Quod ipsum partim ob neglectas nimias Romanorum subtilitates, & reductam æquiorem juris gentium simplicitatem, partim ob intellectas perperam Justiniani leges & ratiocinia non rectè instituta contigisse, sequentibus positionibus & oppositis inter se juris utriusque decisionibus innotescet abundè.

Ac primò quidem in ipsis textibus allegandis alia jure Civili, alia Canonico, fuit observata methodus: cùm enim decretum tres partes contineat, quarum prima distinctiones & Canones continet; altera causas, quæstiones & Canones; tertia, de consecratione tractans, iterum Canones & distinctiones, ex prima quidem parte numerus distinctionis & Canonis vel Canonis principium proponitur: ex altera numerus causæ & quæstionis, atque insuper Canonis ipsius numerus aut verba initialia: tertia verò ex parte distinctionis & Canonis numerus, aut prima Canonis verba citantur, addito, *de consecratione*, ut constet utrùm primæ an tertiæ partis decreti distin-

ctio

ctio sit. His autem tribus decreti partibus subjuncti inveniuntur in corpore canonico canones pœnitentiales, &, ut fertur, Apostolici: qui simpliciter expresso numero aut verbis primis allegantur. Decretales, quinque libris titulos plurimos continentibus constantes, citari solent propositâ tituli inscriptione & numero vel principio capituli, adjectâ voculâ *extra*, vel signo tali x. eo fere modo, quo & ex Pandectis ac Codice leges producuntur. Quòd si ex sexto decretalium volumine, quinque itidem libros continente, quid allegandum sit, id eâdem fit ratione, quam in primis quinque decretalium libris servari dictum est; eo excepto, quod pro *extra*, vel figura x. exprimitur, *in sexto* vel *in* 6. Eademque etiam Clementinarum citandarum methodus est; ut tamen loco voculæ *extra* vel *in sexto* subjungatur *in Clementinis*: quamvis & alias loco capituli ponatur simplicius *Clementinæ* principium aut numerus cum tituli inscriptione. Extravagantes quod attinet, si sint Johannis 22. uno libro quatuordecim titulos comprehendente absolutæ, per tituli inscriptionem & numerum vel initium extravagantis proponuntur: sin extravagantes sint *communes*, quinque itidem in libros redactæ, expresso titulo & capituli numero aut principio allegantur, addito *in extravag.* vel etiam loco capituli ponitur *extravagantis* principium aut numerus unà cum tituli inscriptione.

Reliquas quod spectat in rebus ipsis differentias, illas eo ordine commodissimè duxi proponendas, quo unaquæque materia in Pandectis invenitur tractata.

I. Obtinuit autem ex legibus, jurisdictionem etiam judici delegato prorogari posse. *arg. l.* 16. *ff. de jurisdict.* junct. *l.* 1. *ff. de judiciis.*

Canones verò dictant, delegato judici nullam posse fieri jurisdictionis prorogationem. *c.* 40. *extra de offic. & potest. jud. de leg.*

II. *Lex.* Clericus potuit laïco judici prorogare jurisdictionem per contractum. *l. pen. C. de pactis.*

Can. Clerici nequeunt judici laïco jurisdictionem prorogare, sed tantùm ecclesiastico, consentiente Episcopo. *c. significasti* 18. *extra de foro competent. c. non liceat.* 14. *caus.* 3. *qu.* 6.

III. *Lex.* Pacta, quibus renunciatur successioni alicujus adhuc viventis, invalida sunt, licèt jusjurandum accesserit, veluti, si filia instrumento dotali profiteatur, se dote contentam fore, nec de hæreditate patris ultra quæstionem moturam. *l.* 3. *C. de collation. l. ult. ff. de suis & legit. hæred.* junct. *l.* 5. *C. de legib. l.* 7. §. 16. *ff. de pactis.*

Can. Pactum tale, si jurejurando firmatum sit, servandum est. *c. quamvis 2. de pactis in 6.*

IV. *Lex.* Major annis 17. licèt minor sit annis 25. potest esse procurator ad lites. §. 5. *Inst. quib. ex caus. manumit. non licet.*

Can. Prohibetur esse procurator ad lites qui est minor annis 25. *c. qui generaliter 5. in fin. de procurator. in 6.*

V. *Lex.* Mulier nequit esse procuratrix ad lites. *l. 2. ff. de reg. jur. l. 18. C. de procurat.*

Can. Fœmina procuratoris officio fungi potest. *c. cum dilecta 4. in med. verb.* abatissam procuratorem. extra. *de confirmat. utili & inutili.*

VI. *Lex.* Jusjurandum calumniæ in litis primordio præstandum est. *l. 2. C. de jurejur. propt. calumn. dando.*

Can. In quavis judicii parte potest exigi jusjurandum calumniæ. *c. appellationis. 2. de juramento calumn. in 6.*

VII. *Lex.* Uno ex pluribus arbitris absente, reliqui judicare nequeunt. *l. 17. §. ult. l. 18. ff. de recept. qui arbitr. recep.*

Can. Valet sententia à majore parte arbitrorum præsente lata, si absentes legitimè vocati fuerint. *c. ult. de arbitris in 6.*

VIII. *Lex.* In mulierem tanquam arbitram compromitti nequit, nec mulier judex esse potest. *l. ult. C. de recept. arbitr. l. 2. ff. de reg. jur.*

Can. Compromitti potest in fœminam, & illa judicis officio fungi potest, si modò jurisdictionem habeat. *c. dilecti 4. extra de arbitris*

IX. *Lex.* Judex, qui competens est in negotio principali, etiam judicare potest de negotio incidente, licèt id alioquin non spectaret ad ejus jurisdictionem. *l. 3. C. de judic.*

Can. Judex laïcus, competens in negotio principali, non potest judicare de negotio incidente, quod ad forum pertinet Ecclesiasticum; sed illud eo tenetur remittere, atque interim à judicando supersedere. *c. tuam. 3. extra de ordin. cognition.*

X. *Lex.* Si judex dolo & per sordes malè judicaverit, graviùs coërcetur. vide *auth. novo jure & l. ult. C. de pœn. jud. qui male judicav.*

Can. Per sordes aut gratiam malè judicans integro anno ab officio suspenditur, & parti læsæ ad litis æstimationem tenetur. *c. 1. de sent. & re judic. in 6.*

XI. *Lex.* Publiciana actio datur ei, qui rem justo titulo & bonâ fide nactus, possessionem ejus amisit, antequam usucepisset.

pisset: §. 4. *Instit. de action. tot. tit. ff. de Publician. in rem act.*

Can. Actioni Publicianæ locus esse nequit, quia Jus Canonicum non admittit usucapionis implementum, nisi toto tempore usucapiens fuerit in bona fide, ut infra dicetur.

XII. *Lex.* Jusjurandum sequitur naturam actûs, cui apponitur, nec negotio firmitatem addit. *l.* 5. *in fin. C. de legib. l.* 7. §. 16. *ff. de pactis.*

Can. Jusjurandum servandum est, quatenûs servari potest sine animæ detrimento, sic ut multa simpliciter gesta firmitate careant, quæ jurejurando roborata effectum sortiri debent. *c. si verò* 8. *cùm contingat* 28. *extra de jurejur. c. contingit* 1. *de jurejurand. in* 6. adde *c.* 2. *de pactis. in* 6. *c. pen. extra. de pign. & hypothec.*

XIII. *Lex* Mandatum morte mandantis extinguitur. §. 10. *Inst. mandati.*

Can. Si Pontifex legatum à latere mandato instruxerit, non evanescit illud morte Pontificis. *c. legatos.* 2. *in fin. de offic. legati. in* 6.

XIV. *Lex.* Commissoria lex pignoribus adjecta nihil operatur. *l. ult. C. de pactis pignor.*

Can. Si pactum commissorium pignori adjectum jurejurando confirmatum sit, ei standum est. arg. *c. pen. extra de pignoribus.*

XV. *Lex.* Pactum antichresios Jure Civili valet. *l.* 17. *C. de usuris.*

Can. Improbatum est tale pactum, ut incidens in labem usurariam. *C.* 1. *& C.* 8. *extra de usur.*

XVI. *Lex.* Usuræ Jure quidem Civili sunt licitæ, si modum legitimum non excedant. *l.* 26. *C. de usuris.*

Can. At Jure Pontificio penitùs improbatæ sunt. *c.* 3. 5. 11. *& tot. tit. extra de usuris.*

XVII. *Lex.* Sola nota sponsalia de futuro, nulla de præsenti. *l.* 1. 2. *ff. de sponsalibus.*

Can. Sponsalia alia sunt de præsenti, contracta per verba præsentis temporis, alia de futuro. *c. pen. extra de sponsal. & matrimon.*

VIII. *Lex.* Consensus eorum, in quorum potestate sunt qui nuptias contrahunt, adeò est necessarius, ut & præcedere debeat, ac sine eo nuptiæ ipso jure nullæ sint. *pr. Inst. de nuptiis. l.* 2. *ff. de ritu nupt.*

Can. Consensus parentum magis honestatis quàm necessitatis est. *c. cum causa.* 6. *extra de raptorib. incendiar. c. sufficiat.* 2. *caus.* 27. *qu.* 2.

XIX.

XIX. *Lex.* Nuptiæ etiam privatim solo consensu sine solennitate contrahi possunt. *l.* 22. *C. de nupt. arg. l.* 24. *ff. de ritu. nupt.*

Can. Tantùm publicè nuptias contrahere permissum est. *c.* 1. 2. 3. 6. *& passim. caus.* 30. *qu.* 5.

XX. *Lex* Soli puberes, masculi 14. fœmininæ 12. annorum nuptias contrahunt, nec malitia ætatem supplet. *pr. Instit. de nupt.* junct. *pr. inst. quib. mod. tutel. fin. l.* 9. *ff. de sponsal.*

Can. Malitia & habilitas generandi defectum ætatis supplet, sic ut ante annum 12. vel 14. impletum nuptiæ esse possint. *c. puberes.* 3. *extra de desponsat. impub.*

XXI. *Lex.* Cum servis aut ancillis non justæ nuptiæ sed contubernia contrahuntur. *l.* 14. §. 3. *ff. de ritu nupt.* Junct. *pr. Inst. de nupt. l.* 3. *C. de incest. & inutil. nupt.*

Can. Servorum æquè ac liberorum hominum sunt matrimonia. *c.* 1. *extra de conjugio servorum.*

XXII. *Lex.* Inter raptorem & raptam, adulterum & adulteram, non subsistit matrimonium. *l. un. C. de raptu virg. l.* 27. *C. ad leg. Jul. de adulter l.* 13. *ff. de his quæ ut indignis.*

Can. Nuptiæ tales non sunt improbatæ. *c. fin extra de raptoribus. tot. tit. extra de eo qui duxit in matrimon. quam polluit per adulter.*

XXIII. *Lex.* Gradus cognationi in linea collaterali computantur, observatâ hâc regulâ; *quot sunt generationes, tot sunt gradus.* Vel, quod eodem redit; *quot sunt personæ dempto stipite, tot sunt gradus*, sive linea æqualis sit sive inæqualis. §. 7. *Inst. de grad. cognat.* arg. *l.* 1. 2. 3. *ff. de gradib. & affin.*

Can. Si illi, de quibus quæritur, sint in linea collaterali æquali, regula viget hujusmodi; *quot gradibus distant à communi stipite, tot gradibus distant inter se.* Sin in linea inæquali constituti sint, regula recepta est; *quot gradibus remotior distat à communi stipite, tot gradibus distant inter se. c. ult. extra de consanguin. & affinit. c. ad sedem.* 2. *c. parentelæ* 4. *caus.* 35. *qu.* 5.

XXIV. *Lex.* Nuptiæ in quarto gradu cognationis subsistunt, quoties cognati sibi invicem non sunt parentum & liberorum loco, computatione factâ ex præceptis Juris Civilis. §. 4. *Inst. de nuptiis.*

Can. Matrimonium etiam in quarto gradu cognationis est prohibitum, computu inito ex regula Juris Canonici, sic ut nec inter fratrum duorum pronepotes & proneptes consistat. *c. non debet.* 8. *c. ult. extra de consanguin. & affinit.* Idemque

 obtinet

obtinet in quarto quasi gradu affinitatis; hoc in primo, non item in secundo aut tertio affinitatis genere. *c.* 1. *c. pen. extra de consanguin. & affinit.*

XXV. *Lex.* Nuptiæ inter vitricum & privigni viduam sunt illicitæ. *l.* 15. *ff. de ritu nupt.*

Can. Tales nuptiæ probatæ sunt. *c. pen. extra de consanguin. & affinit.*

XXVI. *Lex.* Matrimonium respectu cognationis spiritualis tantùm est prohibitum inter susceptorem & susceptam de fonte baptismatis. *l.* 26. *C. de nuptiis.*

Can. Latiùs extensa est nuptiarum prohibitio ob vinculum cognationis spiritualis. Vide *tot. tit. extra de cognat. spirituali.*

XXVII. *Lex.* Mulier intra annum luctûs iteratò nubens infamis est. *l.* 1. 2. *C. de secund. nupt. l.* 1. *ff. de his qui not. infam.*

Can. Cessat in tali muliere pœna infamiæ. *c. pen. & ult. extra de secund. nupt.*

XXVIII. *Lex.* Matrimonium potest esse sine dote. arg. §. 3. *Inst. de donation.*

Can. Nullum est sine dote matrimonium. *c. nullum* 6. *caus.* 30. *qu.* 5.

XXIX. *Lex.* Ipso jure nulla est alienatio fundi dotalis per maritum facta, licèt mulier consentiens jurejurando consensum confirmaverit. *pr. Inst. quib. alien. licet vel non tot. tit. ff. & C. de fundo dot. junct. l.* 5. *C. de legibus.*

Can. Subsistit talis fundi dotalis alienatio. *c. licèt mulieres.* 2. *de jurejurand. in* 6.

XXX. *Lex.* Per divortium solvitur totale vinculum matrimonii; sic ut innocenti liceat, vivo etiamnùm nocente, ad alias transire nuptias. *l.* 8. *Cod. de repud. nov.* 117. *c.* 8. 9.

Can. Non dirimitur divortio ipsum conjugii vinculum, nec insonti licet aliud inire matrimonium, sonte superstite; sed tantùm fit separatio thori & mensæ. Vide *c.* 1. 2. *& tot. tit. extra de divortiis.*

XXXI. *Lex.* Incestuosi liberi à parentibus non sunt alendi. *auth. ex complexu. C. de incest. nupt.*

Can. Alimenta talibus per parentes præstanda sunt. *c. cùm haberet.* 5. *in fin. extra de eo qui duxit in matrim. quam polluit per adult.*

XXXII. *Lex.* Concubinatus fuit Romanis legibus permissus seu toleratus. *l.* 3. §. *ult. ff de concubinis.*

4. *Can.* Concubinam alere prohibitum est. *c. sicut.* 4. *extra de cohab. cleric. c. nemo* 4. *c. dicat. aliquis.* 9. *caus.* 23. *qu.* 4.

XXXIII. *Lex.* Ad testamenti solennia septem testes desiderantur. §. 3. *Inst. de testam. ordin.*

Can. Duo vel tres testes sufficiunt cum loci Presbytero. *c. cum esses.* 10. *c. relatum* 11. *extra de testam.* imò in testamento ad pias causas duo testes soli sufficiunt. *d. c. cum esses.*

XXXIV. *Lex.* Nemo pro alio potest testamentum facere. *l.* 32. *ff. de hered. instit.*

Can. Pro alio de bonis ejus testari ipso consentiente, præsertim ad pias causas, non est prohibitum. *c. cum tibi* 13. *extra de testamentis.*

XXXV. *Lex.* Filiusfamilias non potest de adventitiis testari. *pr. Inst. quib. non est permiss. fac. testam.*

Can. Patre consentiente filiusf. ad pias causas testari potest. *c. licet* 4. *de sepulturis in* 6.

XXXVI. *Lex.* Substitutio pupillaris à pagano facta ultra tempus pubertatis nihil tamen potest pubertatem operatur. *l.* 14. *ff. de vulg. & pupill. substit.*

Can. Talis substitutio post pubertatem sustinetur jure fideicommissi. *c. Raynutius.* 36. *extra de testamentis.*

XXXVII. *Lex.* Filius fideicommisso gravatus tantùm retinet legitimam, non duas quartas, putà legitimam & Trebellianicam. arg. *l.* 6. *ad Senatusconf. Trebell.*

Can. Filius ita gravatus duas potest quartas, adeòque dimidiam partem detrahere. *c. Raynutius.* 16. *c. Raynaldus* 18. *extra de testament.*

XXXVIII. *Lex.* Qui non implet voluntatem defuncti intra annum, à judice monitus, si quidem extraneus sit, omni privatur successione, sin filius, legitimam retinet, reliquis relictis indignus judicatur. *nov.* 1. *c.* 1. *auth. hoc amplius C. de fideicommissis.*

Can. Filius non implens defuncti desiderium ne legitimam quidem videtur posse retinere. *t. licet* 6. *extra de voto & voti redemt. c. si heredes* 6. *extra de testamentis. c. Sylvester* 13. *caus.* 11. *q.* 1.

XXXIX. *Lex.* Donatio ob liberos post donationem susceptos revocari nequit, nisi in casu singulari, quo patronus liberto suo donavit. §. 2. *Inst. de donat. juncta l.* 8. *C. de revoc. donat.*

Can. Donatio ob talem causam revocari potest. *c. ult. caus.* 17. *qu.* 4.

XL. *Lex.* Clericis nusspiam interdicta invenitur venatio, sed ea cuivis patet.

Can. Venatio clericis interdicta est. *tot. tit. extra de clerico venatore.*

XLI. *Lex.* Usucapionem ab initio bonâ fide inchoatam non interrumpit superveniens mala fides. *l.* 48. §. 1. *ff. de acquir. rer. domin. l.* 4. §. 18. *ff. de usurp. & usucap.*

Can. Bona fides ab initio usucapionis usque ad finem seu implementum ejus adesse debet. *c. ult. extra de præscrip.* Cui consequens est, etiam bonam fidem defuncti non prodesse hæredi in mala fide constituto ad implendam usucapionem.

XLII. *Lex.* Si cum procuratore sit facta litis contestatio, sententia in procuratorem, non in dominum ferenda est. *l.* 1. *C. de sentent. & interlocut.*

Can. Sententia tali casu in dominum ferri potest. *c. suscitata* 6. *extra de in integr. restitut.*

XLIII. *Lex.* Interdictum de vi & vi armata nec contra tertios bonæ fidei possessores datur, nec ad res mobiles pertinet. *l.* 1. §. 6. 7. *l.* 7. *ff. de vi & vi armata.*

Can. Pinguiora recuperandæ possessionis remedia sunt proposita: etenim vel recurri potest ad remedium possessorium ex *c. sæpe contingit. extra de restit. spoliator.* Quo & contra hæredes spoliantis & contra tertios possessores, qui rem scienter à spoliante acceperunt, spoliatus experiri potest: vel amplissimum suppetit remedium ex *c. redintegranda.* 3. *caus.* 3. *qu.* 1. quod generaliter ad res mobiles vel immobiles à quocumque bonâ vel malâ fide possessas recuperandas spoliato datur.

XLIV. *Lex.* Interdicto *uti possidetis, & utrubi,* vincit ille, qui tempore litis contestatæ non vi, clam, vel precario ab adversario possidet. §. 4. *Inst. interdictis.*

Can. In his interdictis is vincit, qui antiquiorem & justiorem possessionem probare potest. *c. licet. causam extra de probation.*

XLV. *Lex.* Clericus nuspiam prohibetur fidejubere.

Can. Clericis sub pœna depositionis interdicta est fidejussio. *c.* 1. *extra. de fidejussor.* adde *c. pen. eod. tit.*

XLVI. *Lex.* Hæres ex delicto defuncti non tenetur, nisi aliquid ex dolo defuncti ad ipsum pervenerit, vel lis cum defuncto sit contestata. §. 1. *Inst. de perpet. & temper. action.*

Can. Hæres ex delicto defuncti semper tenetur, quatenus id patiuntur vires hæreditariæ. *c. in liceris.* 5. *extra de raptoribus. c. ult. extra. de sepulturis. c. tua nos* 9. *extra. de usuris.*

XLVII. *Lex.* Famosi libelli pœna capitalis est. *l. un. C. de famos. libell.*

Can.

Can. Pœna componentis aut disseminantis libellos famosos, est flagellatio, etiam quandoque excommunicatio, si non probentur crimina libello objecta. *c.* 1. 2. 3. *caus.* 5. *qu.* 1.

XLVIII. *Lex.* Crimina publica graviora adulterii, raptûs, homicidii, parricidii, sortilegii, incendii, & alia, capitalia sunt. §. 4. *& seqq. inst. de publ. judiciis.*

Can. Pœnæ horum criminum leviores sunt, puta, pœnitentia, ingressus in monasterium, degradatio, peregrinatio, excommunicatio, aliæque coërcitiones Ecclesiasticæ. *c. admonere* 8. *c. hoc ipsum* 11. *c. latorem.* 15. *caus* 33. *qu.* 2. *c. reos* 7. *caus.* 23. *qu.* 5. *c. inter alia.* 6. *extra. de immunit. Ecclesiar. c.* 1. 2. 3. *extra de his qui filios occiderunt.*

XLIX. *Lex.* Adulterium non est inter ligatum & solutam. Nec cum sponsa aliena. arg. *l.* 225. *ff. de verb. signif. l.* 6. §. 1. *ff. ad leg Jul. de adulter.*

Can. Cum sponsa aliena de præsenti adulterium committitur. arg. *c.* 2. *ult. extra de sponsal. duorum.* Ut &, si ligatus se jungat solutæ. *c. dixit* 3. *c. nemo* 4. *caus.* 32. *qu.* 4. *c. non machaberis.* 15. *caus.* 32. 4. 5.

L. *Lex.* Pœna stupri est publicatio dimidiæ partis bonorum in honestioribus, in humilioribus corporis coërcitio cum relegatione. §. 4. *Inst. de publ. judic.*

Can. Stuprator tenetur stupratam dotare, & simul ducere, si pater puellæ consentiat in nuptias. Quòd si stupratam ducere nolit, corporaliter castigatus excommunicatur, & in monasterium in perpetuum detruditur. *c.* 1. 2. *extra de adulter. & stupro* adde *c.* 3. *&* 4. *caus.* 36. *qu.* 2.

LI. *Lex.* Raptus etiam in puellam volentem, ac sponsam propriam, committi potest. *l. un. pr. &* §. 2. *C. de raptu virgin.*

Can. Raptus non est, si quis prævio tractatu de nuptiis puellam rapiat; ac proinde nec in sponsam propriam raptus committitur. *c. pen. extra de raptoribus.*

LII. *Lex.* Sacrilegium non est, cum res profana è loco sacro rapitur. *l.* 5. *ff. ad leg. Jul. peculat.*

Can. Fit etiam sacrilegium, cum res non sacra è loco sacro rapitur, vel res sacra è loco profano. *c.* 4. *c.* 18. *c.* 21. *caus.* 17. *qu.* 4.

LIII. *Lex.* Gradatim, non per saltum, appellandum est ab inferiore ad superiorem, & si per saltum, sit appellatum, litigantes ad judicem, qui appellari debebat, remittendi sunt. *l.* 21. *ff. de appellation.*

Can. Rectà ad Pontificem, omisso judice intermedio, ap-

pellari potest. *c. si duobus.* 7. *extra. de appellat. c. antiqua.* 23. *in fin. extra. de privileg. & excess. privilegiat.*

LIV. *Lex.* Judex, à cujus sententia appellatum est, non potest in alia causa recusari ut suspectus *tot. tit. ff. apud eum à quo appell. aliam caus. agere compell.*

Can. Talis judex ut suspectus in alia causa recusari potest. *c. adhæc.* 6. *c. proposuit* 24. *extra de appellat.*

LV. *Lex.* Filiusfamilias ex voto sine patris consensu non obligatur. *l.* 2. §. 1. *ff. de pollicitat.*

Can. Filiumf. eo voto obligari sine patris consensu, probabilius est: secus in filiaf. arg. *c. mulier.* 14. *caus.* 32. *q.* 2. junct. *cap.* 30. *Numeror. vers.* 2. *& seqq.* unde *d. c.* 14. est desumtum.

F I N I S.

DEFINITIONES AC DIVISIONES JUXTA SERIEM INSTITUTIONUM DIGESTÆ.

Cupidæ Legum Juventuti S.

INdicis loco, quem libris editis subnectere communis fert consuetudo, consultiùs duxi, nobilissimi Juvenes, in usum incipientium componere juxta Institutionum seriem ac titulos nonnulla alphabetbi instar in jure se habentia. Procul interim absit, ut quisquam vestrûm sibi persuadeat, me hic aliquod tradere voluisse elementorum juris compendium, atque eâ ratione è manibus discentium excutere vel Justiniani Instituta, vel doctas aliorum lucubrationes. Etenim vix quicquam præter nudas & investes (ut ita loquar) cum divisionibus definitiones exhibeo, tenaciter ac verbotenus (meâ quidem opinione) memoriæ mandandas: præter quas omnia cætera juris fundamenta judicio magis percipienda & conquoquenda ac digerenda puto, nec tam verbis firmiter retinendis, quàm potius rebus intelligendis incumbendum; ut ita non formulis quibusdam præconceptis, sed sermone quocumque congruo animi sensa pro re nata quisque exponat. Quem in finem utendum existimo tum editis virorum Clariss. compendiis cum ipso Institutionum textu, tum etiam ad loca præsertim difficiliora latioribus ad Instituta voluminibus. Sic enim usque censui, difficilius sine compendiis jurisprudentiæ studia promoveri; sed nec sola sine diffusiori Interprete sufficere compendia. Præparant scilicet scripta compendiaria Tyronis animum, ad explicationes prolixiores cum fructu evolvendas, atque ipsa vicissim ex latioribus commentariis suum intellectum habent ac lucem fœnerantur. Quisquis alterutris tantum inhæserit, minus feliciter, quisquis utrisque felicissimè ad accuratam Institutionum juris notitiam properaturus est, Docentium interpretationes utiliter auribus hausurus, & sine rubore quotidiana subiturus in collegiis examina. Valete.

LIBERI. INSTITUTIONUM.

TIT. I.

De Justitia & Jure.

JUstitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi. *pr. inst. h. t.*

Estque vel divina, quæ in Deum cadit; vel humana, quæ cadit vel cadere debet in homines: ac dividitur in commutativam & distributivam.

Commutativa est, quæ versatur circa commercia; in qua plerumque servatur proportio arithmetica, adeòque non tam personarum quàm potiùs rerum respectus habetur.

Distributiva dicitur, quæ versatur circa præmia & pœnas pro meritis cujusque distribuendas: in qua ut plurimùm servatur proportio, quam vocant geometricam, sic ut pro diversa personarum conditione, dignitate, ætate, sexu, &c. præmia diversa diversæque pœnæ decernantur.

Jurisprudentia est Divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia. Vel, ars boni & æqui. §. 1. *inst. h. t. ff. h. t.*

Jus est regula ac norma agendorum. Cujus tria sunt præcepta generalia; honestè vivere: alterum non lædere: suum cuique tribuere. §. 3. *h. t.*

Est autem jus vel publicum vel privatum.

Publicum dicitur quod ad statum Reipublicæ spectat primariò.

Privatum, quod ad singulorum utilitatem primariò pertinet. §. *ult. h. t.*

Utrumque collectum est ex præceptis naturalibus, gentium, & civilibus.

TIT. II.

De Jure naturali Gentium & Civili.

JUs naturale vel propriè accipitur vel impropriè.

Impropriè acceptum pro *instinctu*, est, quod natura omnia animalia docuit. *p. Inst. h. t.*

Propriè

Propriè pro *jure naturali hominum* est, jus quod recta ratio illis, qui verè intelligunt, dictat sine discursu mentis, & hoc est immutabile in thesi, quoties præcipit, (non item si suadeat tantùm) mutabile tamen in hypothesi. §. 11. *h. t.*

Jus gentium est, quod apud omnes gentes, vel saltem moratiores, obtinet, & peræque custoditur.

Et vel primævum est, vel secundarium.

Primævum est jus, quod naturalis ratio inter homines constituit, & apud omnes, saltem moratiores, peræque custoditur. Quo pertinet religio erga Deum, ut parentibus pareamus, patriam amemus. §. 1. *in med. h. t.*

Secundarium dicitur, quod usu & humanis necessitatibus exigentibus est introductum. Hinc orta dominiorum distinctio, bella, captivitates, servitutes, manumissiones, & plerique contractus. §. 2. *in med. h. t.*

Jus Civile est, quod quisque populus ipse sibi proprium constituit. §. 1. *h. t.*

Et vel scriptum est vel non scriptum.

Scriptum dicitur, quod expressâ voluntate simul & semel sancitum est ab eo, qui juris condendi potestatem habet.

Hujus sex sunt species, puta; lex plebiscitum, Senatusconsultum, Principum placita, edicta Prætorum ac ædilium, & responsa prudentum. §. 3. *& seq. h. t.*

Lex est jus quod populus Romanus, Senatorio Magistratu interrogante, veluti Consule.

Plebiscitum, est jus, quod plebs plebejo Magistratu interrogante, veluti tribuno, constituebat.

Senatusconsultum est jus, quod Senatus jubet atque constituit.

Placitum, seu constitutio Principis est, quod Principi placet ut legis habeat vigorem.

Princeps est, qui imperandi potestatem à populo accepit.

Tribus autem modis potissimùm Princeps jus condit; edicto, rescripto, decreto.

Edictum est jus, quod Princeps motu proprio, vel ad suggestionem alterius, in commune constituit ad honestatem & utilitatem subjectorum.

Rescriptum est epistola Principis de re dubia, ad relationem Magistratûs alicujus emissa.

Decretum est sententia Principis, inter partes litigantes, de quarum causa ipse cognoscit & judicat, pronunciata.

Ceterùm constitutiones Principum vel generales sunt, vel speciales.

Generales dicuntur, quæ omnes subjectos generaliter concernunt & obligant.

Speciales sunt privilegia, seu jura singularia certæ personæ vel causæ contemplatione præter jus commune constituta. §. 6. *Inst. h. t.*

Et vel privilegia *personæ* sunt, quæ ad hæredes non transeunt: vel *rei seu causæ*, quæ ad hæredes transmittuntur. *l.* 196. *ff. R. I.* utraque strictam recipiunt interpretationem, ne egrediantur personam aut rem cui concessa sunt. *l.* 14. *ff. de legibus. l.* 1. *in fin. ff. ad municipalem.*

Prætorum edicta sunt jus à prætore conditum, uti edicta ædilium sunt jus conditum ab ædilibus: quæ duo veniunt juris *bonorarii* appellatione.

Responsa prudentum sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere.

Jus non scriptum seu consuetudo, est jus quod moribus utentium paulatim introductum est, legis habens vigorem.

Oportet autem eam esse rationabilem. *l.* 39. *ff. de legibus.* & concurrere longum tempus, ac actuum frequentiam. *l.* 1. *C. quæ sit longa consuet. l.* 32. *ff. de legibus.*

Consuetudinis rectè introductæ vis eadem est, quæ legis, sic ut consuetudo posterior deroget legi priori *d. l.* 32. *in fin. ff. de legib.* §. *pen. Inst. h. t.*

Juris objecta tria sunt, personæ, res, & actiones.

TIT. III.
De Jure personarum.

Jus personarum est status seu conditio personarum.

Summa personarum divisio est quod vel liberi sint vel servi.

Libertas est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut jure prohibeatur. §. 1. *h. t.*

Servitus est constitutio juris gentium, quâ quis alieno dominio contra naturam subjicitur. §. 2. *h. t.*

Statu liberi dicuntur, qui statutam in tempus, vel conditionem, libertatem habent. Et hi pendente conditione servi potius sunt quàm liberi. *l.* 9. *ff. de statu liberis.*

Servi adscriptitii sunt, qui fundo seu glebæ terræ adscripti unà cum fundo transferuntur, nec confundendi sunt cum iis, qui simpliciter coloni sunt; quippe qui magis accensendi liberis hominibus. *l.* 7. 18. *C. de agricol. & censitis.*

Servi

Servi alii *ordinarii* sunt, qui sc. immediatè dominis subsunt: alii *Vicarii*, qui nempe sunt in peculio ordinariorum. *l.* 17. *ff. de peculio* §. 17. *Inst. de legatis*.

Homines liberi vel ingenui sunt vel libertini.

Tit. IV.

De Ingenuis.

Ingenuus est qui statim, ut natus est, liber est, nec in utero matris manumissus. Et hic partus ventrem, id est, matris, non patris, conditionem sequitur.

Pro ingenuo etiam habetur, qui cum verè libertinus esset, sententiâ tamen judicis ingenuus est declaratus *l.* 25. *ff. de statu hominis*. Ut &, qui deferente patrono juravit se esse ingenuum. *l.* 30. §. 4. *ff. de jurejurando*.

Tit. V.

De Libertinis.

Libertinus dicitur, qui ex justa servitute manumissus est. Manumissio est de manu datio, seu de potestate dimissio.

Et hæc fuit variis peractâ modis, puto vindictâ, censu, testamento, in Sacro-sanctis Ecclesiis, per epistolam, per mensam, & inter amicos.

Liberti olim vel cives Romani erant; vel Latini, qui minorem consequebantur libertatem, vel dedititii, quorum pessimus status erat & servili proximus. Sed jure novo omnes manumissi fiunt liberi & ingenui, salvo jure patronatûs. *nov.* 78.

Jus patronatûs est, quod quis ex manumissione servi in personam & bona manumissi consequitur, undè libertus patrono obsequium, honorem, reverentiam præstare debet *tit. ff. de obsequiis parent. & patron. præst.* ut & operas *tit. ff. de operis libert.* ac in bona ejus defuncti patronus succedit. *Tit. ff. de bonis libert.* & libertum ob ingratitudinem in servitutem revocare potest. *l.* 5. *ff. de jure patronat.*

Tit. VI.

Quibus ex causis manumittere non licet.

Legis Æliæ Sentiæ duo fuerunt capita. Primò cautum est, ne quis servos manumittat in fraudem creditorum, nisi unum qui domino sit hæres necessarius. *pr. &* §. 1. *h. t.*

In fraudem creditorum manumittere dicitur, qui vel eo tempore quo manumittit, solvendo non est, vel datis libertatibus desiturus est solvendo esse, ac animum fraudandi habet: ita ut concurrat affectus fraudandi & effectus. §. 3. *Inst. h. t.* idque ejusdem creditoris intuitu. *l.* 15. *ff. quæ in fraud. cred. alien. sunt ut restit.*

Altero capite cautum ne minor annis 20. manumittat, nisi causâ justâ apud consilium probatâ. Quod consilium Romæ à prætore cum quinque Equitibus & quinque Senatoribus, in Provinciis à Præside & viginti recuperatoribus civibus Romanis constituebatur. Sed jure novo permissum minoribus manumittere eâ ætate, quâ & testamenta condere possunt. §. 4. 5. *& ult. h. t. nov,* 119. *c.* 2.

TIT. VII.

De Lege Fusia Caninia tollenda.

Lege Fusiâ Caniniâ cautum fuit, ut tantùm certus servorum numerus, non tota familia, nec unquam plures quàm centum, manumitterentur. Sed & hæc sublata, datâ liberrimâ manumittendi facultate.

TIT. VIII.

De his qui sui vel alieni Juris sunt.

Altera personarum divisio est, quod homines vel sui juris sint, vel alieni juris.

Sui juris, qui nec dominicæ nec patriæ potestati subsunt: & appellantur patres-familias.

Alieni juris sunt, qui alterius potestati dominicæ vel patriæ subjecti sunt.

Dominica potestas est jus, quod domini habent in suos servos: cujus plurimi effectus sunt: puta, quod servi omnia acquirant dominis: quodque domini olim jus vitæ necisque in servos habuerint; licèt jure novo modica tantùm coërcitio ipsis competat; quam si excesserint ac servum occiderint, æquè ultimo supplicio ex lege Cornelia plectendi sunt, ac si servum alienum occidissent. §. 2. *Inst. h. t. junct. l.* 23. §. 9. *ff. ad leg. Aquil.* quin & major asperitas dominorum in servos suos extra ordinem coërcetur. *d.* §. 2. *ff. h. t. l.* 1. *in fin. & l.* 2. *ff. de his qui sui vel alieni juris sunt.*

TIT.

Tit. IX.

De Patria potestate.

Patria potestas est jus, quod cives Romani masculi, non fœminæ, habent in suos liberos, ex justis nuptiis, legitimatione, vel adoptione.

Ex justis tamen nuptiis nati ita demum legitimi & in potestate sunt, si tempore legitimo nati fuerint, id est, ab initio mensis septimi, usque ad initium mensis undecimi. *l.* 12. *ff. de statu hom. nov.* 39. *c.* 2.

Tit. X.

De Nuptiis.

Nuptias antecedere possunt Sponsalia & dos.

Sponsalia sunt mentio & repromissio futurarum nuptiarum. *l.* 1. *ff. de Sponsalibus.*

Sponsalia de præsenti jure Romano non sunt nota, cum consensus de præsenti nuptias faciat. *l.* 30. *ff. R. J.*

Dos est res quæ à muliere vel ab alio pro muliere datur marito ad sustinenda onera matrimonii.

Et vel profectitia est vel adventitia.

Profectitia est, quæ à patre pro filia sua vel emancipata datur. *l.* 5. *pr. &* §§. *seqq. ff. de jure dot.*

Adventitia dicitur, quam ipsa mulier vel extraneus pro ea dat. *d. l.* 5. §. 11.

Nuptiæ sunt viri & mulieris conjunctio individuam vitæ consuetudinem continens. §. 1. *Inst. de patr. potest.*

Ut autem nuptiæ rectè contrahantur, necesse est, ut contrahentes sint cives Romani, puberes, habiles ad generandum, liberè consentientes, habentes etiam consensum præcedentem eorum, in quorum sunt potestate; ut non obstet cognatio, vel affinitas, vel honestas, vel potestas, vel delictum. *pr. &* §§. *seqq. & h. t. l.* 21. 36. 38. 66. *ff. h. t.*

Cognatio est proximitas sanguinis, orta ex eo, quòd plures commune nascendi principium habent.

Affinitas est conjunctio ratione matrimonii inter conjugem & alterius conjugis cognatos.

In cognatione considerantur lineæ, in lineis gradus.

Linea vel recta est, vel obliqua seu collateralis.

Recta est vel ascendentium vel descendentium.

Gradus

Gradus in linea unaquaque computandi sunt de jure civili; hâc unicâ servatâ regulâ, quot sunt personæ dempto stipite, tot sunt gradus. Vide *l.* 1. *ff. de grad. & affin.*

Legitimatio est actus, quo liberi illegitimi fiunt legitimi.

Liberi illegitimi vel naturales sunt, qui sc. ex concubina nascuntur; vel spurii, qui ex vago sunt quæsiti concubitu; vel incestuosi, qui ex damnato complexu nati sunt.

Fit autem legitimatio tribus modis, per oblationem curiæ, per subsequens matrimonium, & per rescriptum Principis.

Legitimatio per oblationem curiæ fit, cùm pater filium illegitimum ad munus decurionatûs offert, vel filia illegitima decurioni nubit. *l.* 3. *C. de liberis natur. novell.* 89. *c.* 2.

Per subsequens matrimonium; cùm pater concubinam, ex qua liberos suscepit, ducit in uxorem. §. *ult. inst. h. t. novell.* 89. *c.* 8.

Per rescriptum Principis; cùm Princeps ad petitionem patris, vel ipsorum legitimandorum, jura legitimorum liberorum illegitimè natis tribuit. *d. nov.* 89. *c.* 9.

Tit. XI.

De adoptionibus.

Adoptio est actus legitimus, quo is, qui naturâ filius non est, fit filius.

Et vel adoptio in specie est, vel adrogatio.

Adoptio in specie est, quâ filius familias non contradicens, imperio magistratûs in filium aut nepotem assumitur.

Adrogatio est, quâ paterfamilias expressè consentiens rescripto Principis adrogatur. §. 1. *h. t. l.* 1. §. 1. *l.* 5. *ff. h. t.*

Tit. XII.

Quibus modis patria potestas solvitur.

Patria potestas vel solvitur, vel transfertur, vel suspenditur.

Solvitur morte naturali vel civili patris aut filiif. *pr.* §. 1. 2. *h. t.* dignitate filiif. omni quæ liberat à curia. *nov.* 81. *c.* 1. §. 1. & *c.* 2. §. 4. *h. t.* emancipatione. §. 6. & *seqq. h. t.*

Est autem emancipatio actus legitimus voluntariæ jurisdictionis, quo liberi de patris potestate dimittuntur. Et hæc triplex fuit, putà, legitima ex lege 12. tab. solenniter facta: Anasta-

Anastasiana, ex rescripto Principis fieri solita: & Justinianea, quæ fit autoritate magistratûs sine Principis rescripto. *d.* §. 6. *h. t. l.* 5. 6. *C. de emanc. liber.*

Transfertur adoptione ab ascendentibus factâ; adrogatione respectu liberorum ejus qui adrogatur; & morte avi, dum nepos avos mortuo recidit in patris intermedii potestatem. §. 2. *de adopt. pr. inst. h. t.*

Suspenditur captivitate patris vel filiif. habetque in captivo locum duplex fictio, altero juris postliminii, altera legis Corneliæ. §. *ult. inst. quib. non est permissum fac. testam.* §. 5. *h. t.*

Jus Postliminii est juris fictio, quâ captus ab hostibus, ac reversus, fingitur nunquam captus fuisse, & omnia jura captivitate amissa recuperat. *d.* §. 5. *h. t.*

Fictio legis Corneliæ est, quâ captus ab hostibus, ac ibidem moriens, fingitur primo captivitatis momento in urbe mortuus. Vide *l.* 15. *ff. de injust. rupt. irrit. l.* 22. *ff. de captiv. & postlimin.*

Tit. XIII.

De tutelis.

Tutela est vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui per ætatem se defendere nequit, jure civili data ac permissa. §. 1. *inst. h. t.*

Tutores sunt, qui illam vim ac potestatem habent.

Et triplices sunt; putà, vel honorarii, quales sunt qui non administrant: vel tutores administratores, qui tutelam re ipsâ gerunt: vel tutores notitiæ causâ dati, qui sc. dantur, ut instruant tutorem administratorem de rebus pupilli. *l.* 14. §. 1. *ff. de solutionibus.*

Tutela quoque triplex est; testamentaria, legitima & dativa.

Testamentaria tutela est, qua pater aut avus paternus (non mater) liberis impuberibus institutis vel exheredatis, proximè in potestate constitutis (non puberibus aut emancipatis) tutorem dat testamento vel codicillis testamento confirmatis. §. 3. *inst. h. t. l.* 4. *ff. de testam. tutelâ l.* 1. §. 1. *ff. de confirm. tut.* nec interest, nati sint an posthumi. §. 4. *h. t.*

Tutor confirmatus dicitur, qui non jure datus à patre vel matre vel alio extraneo, ex magistratûs decreto confirmatur & autoritatem habet. *l.* 1. §. 1. *l.* 4. *l.* 7. *ff. de confirm. tutore.* Quæ confirmatio quandoque fit sine inquisitione, veluti, cùm pater

pater filio non rectè tutorem dedit. §. *ult. inst. h. t.* (vide tamen *l.* 7. *de tit. de confirm. tut.*) quandoque cum inquisitione, ut si mater aut avia vel extraneus dederit. *l.* 2. 4. 5. *ff. de confirm. tut. l.* 4. *& ult. ff. de testam. tutelâ.*

TIT. XIV.

Qui testamento tutores dari possunt.

TUtores testamento dari possunt patresf. & filiif. liberi & servi, furiosi, minores: ut tamen servi, furiosi & minores non ante tutores sint, quàm si liberi, vel sanæ mentis, aut majores facti fuerint. *pr. &* §§. *seqq. h. t.* interim non tutor legitimus administrabit tutelam, sed alius à magistratu datus. *l.* 11. *ff. de testam. tutelâ.*

TIT. XV.

De legitima agnatorum tutela.

LEgitima tutela in genere est, quæ, deficiente testamentariâ tutelâ, defertur sine facto hominis ex legis dispositione.

Estque quadruplex, putà legitima tutela agnatorum, patronorum, parentum, & fiduciaria.

Legitima agnatorum tutela est, quæ ex lege 12. tab. defertur proximis agnatis, jure novo etiam cognatis in specie, *nov.* 118. *c.* 4. 5. modò legitimæ seu perfectæ ætatis sint *d. nov.* 118. *c.* 5. & masculi; tutela enim plerumque virile munus est. *l.* 16. 18. *ff. de tutelis.* Mater tamen & avia legitimæ tutrices esse possunt, & præferuntur aliis agnatis ac cognatis à latere venientibus, si modo renuncient Senatusconsulto Velleiano & secundis nuptiis. *l.* 1. 2. *& auth. seqq. C. quando mulier. tut. officio fung.*

Agnati dicuntur, qui per virilis sexûs cognationem conjuncti sunt.

Cognati in specie, qui per sexûs fœminini cognationem juncti sunt.

TIT. XVI.

De capitis diminutione.

CApitis diminutio est prioris statûs mutatio.

Status triplex est, libertatis, civitatis, & familiæ.

Hinc

Hinc triplex capitis diminutio, maxima, media, & minima. *pr. h. t.*

Maxima capitis diminutio est, quâ libertas, & per consequens civitas ac familia amittitur. Quod fit iis modis, quibus quis ex libero potest servus fieri. §. 1. *h. t.*

Media est, quâ, retentâ libertate, civitas & familia amittitur: ut aquæ & ignis interdictione ac deportatione. §. 2. *h. t.*

Minima est, quâ, libertate & civitate retentâ, familia mutatur: veluti emancipatione & adrogatione. §. 3. *h. t.*

Si quis dignitate privetur, aut ex servo liber fiat, capitis diminutionem haud patitur. §. 4. 5. *h. t.*

TIT. XVII.

De legitima patronorum tutela.

LEgitima patronorum tutela est, quæ ex interpretatione legis duodecim tabul. Defertur patronis in libertos impuberes à se manumissos. *h. t.*

TIT. XVIII.

De legitima parentum tutela.

LEgitima parentum tutela est, quæ exemplo legitimæ tutelæ patronorum delata est patri in liberos impuberes à se emancipatos. *h. t.*

TIT. XIX.

De fiduciaria tutela.

FIduciaria tutela est, quæ mortuo patre vel avo, qui legitimam tutelam liberorum impuberum emancipatorum gesserat, jure suitatis defertur liberis ejus majorennibus, ad mortem sui patris in potestate retentis, in eosdem illos liberos impuberes. *pr. h. t.*

TIT. XX.

De Attiliano tutore.

TUtela dativa est, quam, deficiente testamentariâ & legitimâ, vel etiam suspensâ testamentariâ, magistratus defert, ex potestate sibi speciali lege, Senatusconsulto vel constitutione Principis concessa. *l. 6. §. 2. ff. de tutelis juncta. l. 11. ff. de testam. tutelâ. & pr. ac* §. 1. *& seqq. inst. h. t.*

Sive autem testamentarius, sive legitimus, sive dativus tutor tutelam gesserit, locus est actioni tutelæ, quæ directa est & contraria.

Actio tutelæ directa est personalis bonæ fidei, competens pupillo & ejus hæredi, adversùs tutorem & ejus hæredem, finitâ tutelâ, ut reddat rationem administrationis, res juxta inventarium restituat, & dolum, latam, ac levem culpam præstet. *l.* 1. *pr.* & §. 3. *ff. de tut. & rat. distrab. l.* 9. *l.* 20. §. 1. *ff. de liberat. legata. l.* 23. *R. I.*

Contraria actio tutelæ itidem personalis est, competens tutori & ejus hæredi, adversùs pupillum & ejus hæredem, in genere ad id, ut consequatur quod sibi ratione tutelæ administratæ abest vel absuturum est. *l.* 1. §. 3. *l.* 3. §. 4. 5. *ult. ff. de contrar. tut. & util. actione.*

Dolus est omnis calliditas, fallacia, machinatio, ad alterum circumveniendum, fallendum, decipiendum adhibita. *l.* 1. §. 2. *ff. de dolo.*

Culpa generaliter est omne id, quod culpari potest. Sed, quatenùs dolo opponitur, est factum inconsultum, quo nocetur alteri.

Estque vel lata, vel levis, vel levissima. *l.* 5. §. 2. *ff. commod.*

Lata culpa duplex est, alia versutiæ, alia negligentiæ.

Culpa lata versutiæ est, cùm quis minorem curam rebus alienis, quas servare debebat, quam propriis adhibet. *l.* 32. *ff. depositi.*

Lata culpa negligentiæ est, negligere ea, quæ nec minùs diligens paterf. in rebus suis neglecturus esset.

Culpa levis est, negligere ea, quæ diligens paterf. in rebus propriis non esset neglecturus.

Culpa levissima est, negligere ea, quæ homines diligentissimi non solent negligere.

Casus fortuitus est inopinatus rei eventus, quem nulla humana providentia prævidere, vel præcavere potest.

TIT. XXI.

De authoritate tutorum.

Consensus triplex est; jussus, ratihabitio, & authoritas.

Jussus est consensus de negotio adhuc gerendo.

Ratihabitio est consensus, quo probatur negotium jam gestum. *l. ult. C. ad S. Cons. Maced.*

Authori-

Authoritas est consensus de negotio præsente, seu probatio ejus quod geritur. *l.* 25. §. 4. *ff. acquir. hæreditate.*

Interponenda est auctoritas à tutore præsente, non absente; purè, & in ipso negotio; non ante, vel post. §. 2. *Inst. h. t. l.* 14. *h. t.*

Estque necessaria, quoties pupillus ex contractu obligandus est, sic ut deteriorem faciat conditionem suam *pr. h. t.* ut & si hæreditatem, licèt lucrosam, adire velit. §. 1. *h. t.* non item in cæteris quasi contractibus. *l.* 46. *ff. de oblig. & action.* nec, si ipse stipuletur, aut aliàs conditionem suam faciat meliorem. *d. pr. h. t.*

In alienandis tamen rebus pupillorum immobilibus & mobilibus quæ servari possunt, præter authoritatem opus est decreto magistratûs. *l.* 1. *ff. de reb. eor. qui sub tut. vel cura sine decret. non alien.*

Tit. XXII.

Quibus modis tutela finitur.

Finitur tutela pubertate, morte, & omni capitis diminutione pupilli; morte, maximâ ac mediâ capitis diminutione, excusatione, & remotione tutoris; ut & existente die vel conditione, ad quam tutor datus est. *Passim h. t.*

Tit. XXIII.

De Curatoribus.

Cura est vis ac potestas in capite libero ad tuenda ejus bona, qui ea per ætatem, aut animi vel corporis vitium tueri nequit. *pr. &* §. 3. 4. *h. t.*

Cura duplex est; legitima, & dativa; non testamentaria. §. 1. *h. t.*

Legitima est, quæ ex lege 12. tabularum deferebatur agnatis in furiosos & prodigos.

Dativa est; quâ magistratus, ut tutores, ita & curatores dant minoribus aliisque.

Prodigus est, cui bonis à prætore interdictum est. *l.* 1. *l.* 15. *ff. h. t.*

Actor, (qui tutori quandoque adjungitur) est, qui, tutore negotia pupillaria gerere impedito, constituitur à prætore vel præside, voluntate & periculo tutoris, quoties pupillus infans aut absens est. §. *ult. h. t.*

Tit. XXIV.

De satisdatione tutorum vel curatorum.

TUtores, antequam administrent, inventarium tenentur conficere, & cautionem præstare. *l. 7. ff. de admin. & per tut. pr. h. t.*

Inventarium est repertorium seu descriptio omnium bonorum pupilli. *l. ult. C. arbitr. tutelæ.*

Cautio est securitatis præstatio. Et quadruplex est, putà 1. satisdatio, quæ est cautio datis fidejussoribus. 2. Pignoratitia cautio, quæ fit datis pignoribus. 3. Cautio juratoria, quæ fit jurejurando interposito. 4. Nuda repromissio.

Satisdant tutores, rem pupilli salvam fore. *tit. ff. rem. pup. vel adolesc. salvam fore.* Non tamen regulariter satisdant testamentarii, aut dati ex inquisitione. *pr. h. t.*

Cavetur autem datis fidejussoribus, ut si tutor solvendo non sit, pupillus fidejussores convenire queat. Quod si nec à fidejussoribus indemnitatem consequatur, habet tandem actionem subsidiariam.

Quæ est actio personalis competens pupillo contra magistratus minores & eos qui cautionem exigere solent, ac eorum hæredes, quoties vel nullo modo vel non idoneè curarunt caveri, ad id quod ob tutorum ac fidejussorum inopiam ab iis pupillus servare non potuit. §. 2. & 4. *h. t. l.* 1. §. 11. & *seqq. ff. de magistrat. conveniendis.*

Tit. XXV.

De excusationibus tutorum & curatorum.

EXcusatio est justæ causæ allegatio, quâ quis tutelæ vel curæ munus seu onus deprecatur.

Munus aliud publicum est, aliud privatum.

Publicum est, quod quis necessariò obit lege, more, imperiove ejus, qui jubendi potestatem habet. *l.* 214. *ff. V. S.*

Privatum est, ad quod subeundum nemo invitus cogi potest; quale est munus procuratoris.

Munera publica alia sunt utilitate talia, alia autoritate.

Utilitate publica sunt, quæ primariò spectant ad utilitatem publicam, veluti munus decurionatûs.

Autoritate publicâ dicuntur, quæ authoritate publicâ in utilitatem privatorum introducta sunt; quale est munus tutorum, curatorum, advocatorum &c.

Adhæc munera vel patrimonialia sunt, quæ desiderant impensam patrimonii, vel personalia, quæ nihil præter industriam personæ desiderant; ut tutela, cura &c. vel mixta, quæ simul impensam patrimonii requirunt, & personæ industriam. *l. ult. pr. &* §. 18. *&* 26. *ff. de munerib. & honoribus.*

Justæ autem causæ excusationis à tutela enumerantur hæ; numerus liberorum, Romæ trium, quatuor in Italia, quinque in Provinciis : administratio fisci vel reipublicæ : absentia reipublicæ causâ : potestas : lis de omnibus bonis vel majore eorum parte inter tutorem & pupillum : tria onera tutelæ non affectatæ : paupertas: adversa valetudo: imperitia litterarum conjuncta cum imperitia negotiorum: inimicitiæ capitales, vel si tutor inimicitiarum causâ à patre pupilli datus sit : status controversia tutori per patrem pupilli mota : ætas major annis 70. artes liberales Grammaticæ, Rhetoricæ & Medicinæ. *pr. &* §§. *seqq. h. t.* quæ allegandæ intra 50. dies ex quo quis scivit se tutorem esse datum. §. 16. *h. t.* & probandæ intra menses quatuor ex die nominationis. *l.* 38. *ff. h. t.*

TIT. XXVI.

De suspectis tutoribus & curatoribus.

SUspectus est, qui non ex fide tutelam gerit.

Quasi suspectus dicitur, qui non ex fide tutelam gesturus præsumitur. §. 5. *h. t.*

Postulatio suspecti tutoris est actio, quæ durante tutelâ cuivis competit, ad id, ut tutor suspectus per magistratum removeatur à tutela, & ob dolum ac latam culpam infamiâ notetur, quandoque etiam corporaliter à præfecto urbi coërceatur §. 1. 2. 3. 4. 6. 7. 8. *h. t.*

LIBER II.

Tit. I.

De rerum divisione & acquirendo ipsarum dominio.

Res, prout constituit secundum juris objectum, est omne illud de quo jus dicitur.

Res autem vel sunt nullius seu extra patrimonium, vel alicujus seu in patrimonio.

Res nullius vel divini vel humani juris sunt.

Res humani juris extra patrimonium sunt res jure gentium communes; quæ sc. usu sunt omnium, proprietate nullius; cedunt tamen primo occupanti: ut aër, aqua profluens, mare, & littora maris. §. 1. *h. t.* Hinc quilibet in littore casam ponere potest, in mari navigare, piscari &c. §. 1. *&*. 5. *h.t. l.* 4. *&*. 5. *ff. de rer. divis.*

Littus autem est, quatenùs hibernus fluctus maximus excurrit. §. 3. *h. t.*

Res Divini juris vel sacræ sunt, vel Religiosæ, vel sanctæ.

Res sacræ dicuntur, quæ ritè per Pontificem Deo consecratæ sunt. §. 8. *h. t.*

Religiosæ sunt, quas quisque facit auctoritate privatâ, mortuum inferendo in locum proprium, aut alienum domino permittente. §. 9. *h. t.* Si pluribus in locis cadaver sepeliatur, is solus fit religiosus, ubi caput est reconditum. *l.* 44. *ff. de Religiosis.* Cenotaphium non Religiosus, sed purus locus est. *l.*6. §. *ult. & l.* 7. *ff. de rer. divis.*

Sanctæ sunt, quæ sanctione aliquâ ab injuriis hominum defensæ sunt ac munitæ, ut muri & portæ civitatum, ut & legati. §. 10. *h. t. l.* 8. *ff. de rer. divis.*

Sanctio verò est ea legis pars, quâ pœna delinquentibus imponitur.

Res alicujus seu in patrimonio vel plurium sunt, vel singulorum: atque illæ iterum vel publicæ, vel universitatis.

Res publicæ sunt, quæ jure dominii ad totum populum pertinent: ut portus & flumina penè omnia. §. 2. *h. t. l.* 4. §. 1. *ff. de rer. divis.*

Hinc

Hinc quilibet in flumine publico navigare ac piscari potest. §. 2. *h. t. l. un. ff. ut in flumine public. navig. liceat.* Etiam aquam ducere ex flumine, quoties illud nec navigabile est, nec ex eo aliud navigabile fit. *l. 2. ff. de fluminibus.*

Ripa fluminis usu publica est, non proprietate. §. 5. *h. t.* & est id, quod continet flumen plenissimum, naturalem cursùs sui rigorem tenens. *l. 3. §. 1. ff. de fluminibus.*

Res universitatis sunt, quæ jure dominii ad hominum universitatem pertinent ut theatra, templa, stadia, fora, basilicæ &c. §. 6. *h. t.*

Universitas hìc nihil aliud est, quàm societas vel collegium hominum. Licèt aliàs generaliùs sit corpus ex distantibus capitibus vel cohærentibus tignis, ut grex, ædificium: imò & peculium & hæreditas universitas rerum est. Licèt autem universitas ab uno nequeat inchoari, in uno tamen capite superstite potest conservari. *l. 7. in fin. ff. quod cujusque universit. nomine &c.*

Res singulorum dicuntur, quæ sunt in privato cujusque dominio.

Circa res acquiri potest vel jus in re, vel jus ad rem.

Jus in re est, quo res nobis est affecta, seu devincta.

Jus ad rem est, quo persona nobis ad rem dandam, faciendam, vel præstandam est obligata.

Jus in re quintuplex est, puta, dominii, servitutis, possessionis, pignoris, & hæreditatis. *l. 3. §. 12. ff. ad exhibend. arg. l. 7. C. de petit. hæreditatis.*

Dominium in specie est jus quo res nostra est.

Et vel plenum est, vel minùs plenum.

Plenum dicitur, quoties quis & proprietatem & usumfructum rei habet.

Minùs plenum est, cùm quis nudam habet proprietatem, usufructu penes alium existente.

Est & dominium vel directum, quod retinent illi, qui rem in emphyteusin aut feudum concesserunt: vel utile quod habent illi quibus res in emphyteusin aut feudum concessa est.

Aliud insuper est dominium civile, aliud naturale. Quâ ratione maritus est dominus dotis civiliter, mulier naturaliter. *l. 30. C. de jure dot.*

Modi acquirendi dominii sunt plurimi; partim ex jure gentium, partim ex Jure Civili.

Et Jure Civili modi vel universales sunt, vel singulares.

Singulares sunt quatuor; usucapio, donatio, legatum, & fideicommissum singulare.

Universales totidem; puta, hæreditatis acquisitio, bonorum possessionis agnitio, adrogatio, & addictio bonorum libertatum conservandarum gratiâ. De quibus alibi.

Ex jure gentium modi acquirendi dominii ad tria capita accommodè reduci possunt, scilicet ad occupationem, accessionem, & traditionem.

Occupatio est justa apprehensio rerum corporalium animo domini facta. Quæ locum habet in feris, avibus, piscibus, rebus hostium, inventis in littore, & in iis quæ pro derelictis sunt habita; (qualia sunt, quæ dominus eâ mente abjecit, ut ea in numero rerum suarum esse nolit.) ac denique in thesauro. §. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 39. *& pen. h. t.* qui est vetus depositio pecuniæ, cujus memoria non extat, ut jam dominum non habeat. *l.* 31. §. 1. *ff. h. t.*

Accessio est acquirendi dominii modus, quo res alterius fit, quia rebus ejus accedit.

Et vel naturalis est, vel industrialis, vel mixta.

Ad naturalem referenda fœtura animalium, alluvio, appulsio vi fluminis facta, insula in flumine nata, alvei fluminis mutatio. §. 19. 20. 21. 22. 23. *h. t.*

Alluvio est incrementum latens, quod ita paulatim agro nostro adjicitur, ut intelligi nequeat, quantum quoquo temporis momento accedat. *d.* §. 20.

Ad artificialem pertinet specificatio, intextura, confusio liquidorum, commixtio aridorum, inædificatio, implantatio, satio, scriptura, non item pictura §. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. *h. t.*

Specificatio est, cùm ex aliena materia nova fit species.

Ad mixtam accessionem spectant fructus: qui vel naturales sunt, vel industriales, vel civiles.

Naturales sunt, qui sponte sine cura & cultura hominum proveniunt; ut poma, sylva cædua &c. *l.* 45. *ff. de usuris.*

Industriales dicuntur, qui curâ & culturâ hominum accedente producuntur; ut segetes. *d. l.* 45.

Civiles sunt, qui non naturâ, sed jure percipiuntur, ut pensiones, usuræ, *l.* 62. *ff. de rei vind.*

Insuper fructus vel pendentes sunt, vel extantes, vel consumti, vel percipiendi.

Pendentes appellantur, qui necdum à solo sunt separati; & pars soli censentur.

Extantes sunt, qui jam à solo separati asservantur.

Consumti dicuntur, qui desierunt existere.

Perci-

Percipiendi fructus sunt, qui licèt percepti non sint, honestè tamen potuerunt percipi à diligente patref.

Bonæ fidei possessor lucratur omnes fructus consumtos ante litem contestatam irrevocabiliter, sive naturales sint, sive industriales. *l. 48. ff. h. t. de acquir. rer. domin.* at malæ fidei possessor nullos; dum & extantes & consumtos, & percipiendos tenetur reddere domino rem vindicanti *l. 62. ff. de rei vind.*

Traditio est de manu in manum datio seu translatio possessionis.

Et vel vera est vel ficta.

Vera traditio est quâ res corporalis mobilis vel immobilis naturaliter transfertur datione de manu in manum, vel inductione in possessionem. §. 40. & *seqq. h. t.*

Ficta est, quâ rei traditio fingitur interposita, quæ revera non intervenit. §. 44. *h. t.*

Et hæc vel traditio brevis manûs est, vel symbolica.

Traditio brevis manûs dicitur, quâ res ex alia causa priùs tradita, ex nova causa rursus tradita fingitur *d.* §. 44.

Symbolica, quæ fit per symbolum seu signum externum traditionis loco interpositum. Quo modo, clavibus horrei traditis, merces ibi reconditæ censentur traditæ. §. 45. *h. t. l. 74. ff. de contrab. emt.*

TIT. II.

De rebus Corporalibus & Incorporalibus.

RES insuper dividuntur in corporales & incorporales. *p. h. t.*

Corporales sunt, quæ suâ naturâ tangi possunt.

Et vel mobiles sunt, ut suppellex; vel immobiles, ut fundi, ædes; vel se moventes, ut animalia & servi.

Res incorporales sunt, quæ suâ naturâ tangi nequeunt, & in jure consistunt, ut hæreditas, obligatio, servitus. §. 2. 3. *h. t.*

TIT. III.

De servitutibus Prædiorum.

SErvitus est jus in re alterius alteri constitutum, quo res alteri quàm domino utilitatem adfert contra dominii naturam.

Et vel personalis est vel realis seu prædialis.

Personalis est, quâ res personæ servit.

Realis,

Realis, quâ res rei, prædium prædio servit.

Prædium est res corporalis immobilis.

In materia autem servitutum prædialium aliud prædium dominans est; cui sc. servitus constituta est, aliud serviens, quod dominanti prædio servitutem debet.

Est & prædium aliud urbanum, aliud rusticum.

Urbanum est, quod habitandi causâ exstructum est in urbe vel agro; ut ædificia. §. 1. *h. t. l.* 166. 198. *ff. V. S.*

Rusticum, quod fructuum colligendorum causâ comparatum est, ut agri, horti olitorii &c. *d. ll.*

Hinc servitus alia rustica est, alia urbana.

Rustica dicitur servitus, quæ debetur prædio rustico.

Urbana, quæ debetur prædio urbano.

Rusticæ servitutes præcipuæ sunt iter, actus, via, aquæductus, aquæ haustus, pecoris ad aquam appulsus, jus calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

Iter est jus eundi ambulandi hominis per alterius prædium. *pr. h. t.* seu, quâ quis pedes vel eques commeare potest. *l.* 12. *ff. de servit. præd. rust.*

Actus est jus eundi agendi jumentum vel vehiculum per prædium alterius. *d. ll.*

Via est jus eundi, ambulandi, agendi, hastam erectam ferendi, ligna, lapides trahendi. *d. pr. h. t. l.* 7. *ff. de serv. præd. rustic.*

Viæ latitudo, si non fuerit determinata ex conventione partium, in porrectum est octo pedum; in anfractum, sexdecim, ex lege. 12. tab. *l.* 8. *ff. de servit. præd. rust.* in actu vel itinere tunc ab arbitrio definienda est latitudo. *l.* 13. §. 2. *d. tit.*

Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum vel ex fundo alieno.

Aquæ haustus est jus aquæ hauriendæ ex fonte vel puteo alieno. *l.* 3. §. 3. *l.* 34. 35. *ff. de serv. præd. rust.*

Urbanarum servitutum species præcipuæ sunt, servitus oneris ferendi, tigni immittendi, projiciendi vel protegendi, stillicidii vel fluminis recipiendi vel non recipiendi, altiùs tollendi, altiùs non tollendi, luminum, & ne luminibus officiatur, prospectûs, & ne prospectui officiatur. §. 1. *h. t.*

Servitus oneris ferendi est jus, quo vicini paries vel columna onus aliarum ædium ferre tenetur. *l.* 6. §. 2. *l.* 8. §. 2. *ff. si servit. vind.*

Tigni immittendi, est jus, quo vicino licet in parietem vicini

cini tignum immittere, ita ut illud in dominantis simul & servientis prædii pariete requiescat. *l.* 8. §. 1. 2. *ff. si servit. vindic.*

Tigni projiciendi vel protegendi servitus est jus, quo vicino licet emittere suum tignum extra parietem suum, ita ut supra vicini aream promineat. *l.* 242. §. 1. *ff. V. S.*

Servitus stillicidii vel fluminis recipiendi est jus, quo quis tenetur stillicidium vel flumen vicini in suo excipere. *l.* 20. §. 3. 4. 5. *ff. de serv. præd. urb.*

Stillicidium dicitur, aqua guttatim decidens: flumen verò est aqua collecta decidens cum impetu. *d. l.*

Altiùs tollendi servitus est jus, quo vicinus etiam invitus tenetur altiùs tollere in suo. arg. *l.* 8. *C. de servit. & aquâ* junct. *l.* 11. §. 1. *ff. de servit. præd. urban.*

Altiùs non tollendi, est jus, quo vicinus impeditur altiùs in suo tollere.

Servitus ne luminibus officiatur, est jus, quo vicino licet ita habere lumina in superiori parte sui cænaculi, ut nihil iis opponi possit, quo lumen solare impediretur.

Servitus ne prospectui officiatur, est jus, quo vicino licet ita fenestras habere in inferiori parte sui cænaculi, ut nihil iis opponi possit, quo impediretur prospectus liberior. *l.* 15. 16. 17. *ff. de servit. præd. urb.*

TIT. IV.

De Usufructu.

SErvitutes personales sunt tres; usufructus, usus, & habitatio.

Ususfructus generaliùs acceptus, est jus percipiendi fructus ex aliqua re.

Et tunc dividi potest in causalem ac formalem.

Causalis ususfructus dicitur, qui cum sua causa seu proprietate conjunctus est. Talis verò ususfructus non est servitus. *l.* 126. §. 1. *ff. de verb. oblig.*

Formalis est, qui à sua causa, id est, proprietate est separatus. *d. l.* 126. §. 1. Et hic propriè servitus est: ac in verum & quasi usumfructum dividitur.

Verus ususfructus est jus alienis rebus utendi fruendi, salvâ earum substantiâ, consistens in rebus non fungibilibus. *pr. h. t.*

Constituitur ususfructus pactionibus & stipulationibus, ultimâ voluntate. §. 1. *h. t.* officio judicis in judiciis divisoriis. *l.* 6. §. 1. *ff. h. t.* legis dispositione. §. 1. 2. *inst. per quas person.*

cuique

cuique acquir. nov. 117. *c.* 5. præscriptione *l. ult. in fin. C. de longi temp. præscript.*

Amittitur vicissim morte fructuarii, maximâ & mediâ capitis diminutione, non utendo per modum & tempus, consolidatione, cessione domino proprietatis factâ, rei interitu. §. 3. *h. t.*

Quasi usufructus est jus abutendi (id est consumendi) rebus alienis fungibilibus, tamquam propriis, eâ lege, ut finito hoc jure, res eadem in genere vel ejus æstimatio restituatur. §. 2. *h. t. l.* 5. *&* 7. *ff. de usufr. ear. rer. quæ usu consum.*

Res fungibilis est, quæ pondere, numero vel mensurâ constat, & functionem seu permutationem recipit in suo genere, sic ut alia res similis fungatur vice rei datæ, veluti oleum, vinum, frumentum, pecunia numerata. *d.* §. 2. *pr. inst. quib. mod. re contrah. oblig.*

Tit. V.

De Usu & Habitatione.

Usus est jus utendi rebus alienis ad necessitatem quotidianam, salvâ earum substantiâ.

Minùs autem est in usu quàm in usufructu, cùm fructuarius possit elocare, vendere, gratis concedere alteri potestatem fructus percipiendi. *l.* 12. §. 2. *ff. de usufructu.* Quod non potest usurarius. §. 1. *& seqq. h. t.*

Habitatio est jus inhabitandi ædes alienas, salvâ earum substantiâ. §. 3. *h. t.* quas elocare potest, non gratis concedere. *d.* §. 5. *h. t. l.* 10. *ff. h. t.*

Tit. VI.

De Usucapionibus & longi temporis præscriptionibus.

Usucapio est adjectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti. *l.* 3. *ff. h. t.*

Usurpatio est usucapionis interruptio. *l.* 2. *ff. h. t.*

Requisita usucapionis quinque sunt, justus titulus; bona fides; res non vitiosa; continuata possessio; & tempus lege definitum, triennii sc. in mobilibus; decennii inter præsentes, vicennii inter absentes in immobilibus. *pr.* §. 1. *& pen. h. t.*

Justus titulus est causa habilis ad dominium transferendum: ut

ut emtio &c. eumque verùm subesse necesse est; putativus namque titulus regulariter non sufficit. *l.* 27. *ff. h. t.*

Bona fides est, non habere conscientiam rei alienæ: seu illæsa conscientia putantis rem suam esse. *l.* 109. *ff. V. S.* eamque initio, id est, traditionis tempore sufficit adesse; nec mala fides postea superveniens interrumpit usucapionem. *l.* 48. §. 1. *ff. de acquir. rer. domin.* junct. *l.* 48. *ff. h. t.*

Res vitiosa hìc est res omnis, quæ nequit usucapi: veluti, furtiva res aut vi possessa, res fisci, liber homo &c. §. 1. *& seqq. h. t.* purgato tamen vitio, dum res furtiva in potestatem domini reversa est, procedit usucapio. §. 8. *h. t. l.* 4. §. 6. *& seqq. ff. h. t.*

Continuata possessio est, quæ non est interrupta. Et vel naturaliter continuatur, dum unus idemque ab initio usque ad impletam usucapionem possidet; vel civiliter, dum ei, qui ab initio possedit, ante impletam usucapionem alius titulo universali vel particulari succedit; ut hæres, emtor, legatarius &c. §. *pen. h. t.*

TIT VII.

De Donationibus.

Donatio in genere est liberalis & licita rei datio vel promissio.

Estque vel mortis causâ, vel inter vivos.

Mortis causâ donatio est liberalitas propter mortem nullo jure cogente facta, dum magis se quis velit habere, quam eum, cui donat; magisque eum cui donat, quàm hæredem suum. §. 1. *h. t.*

Inter vivos donatio est liberalitas, quæ fit sine ulla mortalitatis mentione.

Et vel donatio simplex est, vel ob causam.

Donatio simplex est mera, absoluta & irrevocabilis rei datio vel promissio: Quæ si quingentos aureos excedat, insinuatione indiget. §. 2. *h. t.*

Est autem insinuatio nihil aliud, quàm professio apud acta: quâ tamen insinuatione opus non est, si donatio fiat ad causas piissimas, aut Principi vel à Principe; aut militibus à Duce, aut ad refectionem ædium exustarum. *l.* 34. *& auth. subjuncta. l.* 36. *C. h. t. de donat.* in aliis causis insinuatio neglecta vitiat donationem non in totum, sed pro quantitate aureos quingentos excedente. *d. l.* 34.

Quin

Quin & ob quinque justas ingratitudinis causas donatio perfecta revocari potest. *l. ult. C. de revoc. donat.*

Quòd si donatio promissione seu pacto facta sit, ad implementum ejus agitur condictione ex. *l.* 35. *C. de donationibus.*

Donatio ob causam est, quæ non ex sola & mera liberalitate, sed ex justa causa fit : veluti donatio propter nuptias, aut alia remuneratoria.

Donatio propter nuptias est liberalitas, quæ vel ante nuptias vel stante matrimonio confertur à marito in uxorem, in remunerationem & securitatem dotis. §. 3. *h. t.*

Tit. VIII.

Quibus alienare licet vel non.

ALienatio propriè est omnis actus, per quem dominium transfertur. *l.* 1. *C. de fundo dotali.*

Duplex autem circa alienationem regula servanda est.

1. Qui dominus est, alienandæ rei facultatem habet : excepto marito respectu prædii dotalis inæstimati. *pr. h. t. l.* 11. *ff. de fund. dotali.* & pupillis, minoribus, furiosis, prodigis, aliisque similibus, qui, licèt domini sint, alienare tamen nequeunt. §. 2. *h. t.*

2. Qui Dominus non est rem alienare nequit : excepto creditore & tutore & similibus, qui rem pupilli aut minoris, &c. positis certis requisitis, alienare possunt, licèt domini non sint. Sic tutor res pupillorum immobiles ac mobiles quæ servando servari possunt, urgente necessitate æris alieni, vel aliâ maximâ utilitate, alienat ex decreto magistratûs, reliquas sine decreto. *l.* 1. *ff. de reb. eor. qui sub. tut. vel cura sine decret. non alien.* creditor rem debitoris sibi pignori obligatam, præmissâ unâ vel trinâ denunciatione, juxta distinctionem in *l.* 4. *ff. de pignor. actione* quòd si res emtorem toto biennio non inveniat, potest creditor jus dominii à Principe (non judice) petere ac impetrare. *l. ult. C. de jure domin. impetrand.*

Tit. IX.

Per quas personas cuique acquiritur.

PEculium est pusillum patrimonium, quod filiusf. aut servus à rationibus paternis vel dominicis separatum habet.

Servorum quidem peculium unicum tantùm est; at filiorumfam. Quadruplex; castrense, quasi castrense, profectitium, & adventitium.

Castrense dicitur, quod filiusf. occasione militiæ armatæ acquisivit.

Quasi castrense, quod filiusf. acquisivit occasione militiæ togatæ.

In his verò duabus peculii speciebus filiif. pro patribusf. habentur, sic ut & actu inter vivos & ultima voluntate possint disponere. §. 1. *h. t. pr. inst. quib. non est permiss. fac. testam.*

Profectitium est, quod filiusf. à patre vel patris occasione acquisivit, quod in solidum patri cedit. §. 1. *h. t.*

Adventitium est, quod filiusf. neque militiæ armatæ aut togatæ, neque patris occasione, sed aliundè, acquisivit: veluti ex successione matris aut cognatorum &c.

Atque hoc vel plenum est, vel non plenum.

Plenum adventitium peculium dicitur, cujus proprietas & ususfructus ad ipsum filiumf. pertinet. *nov.* 117. *c.* 1.

Non plenum, cujus proprietas ad filiumf. ususfructus ad patrem spectat. §, 1. *h. t.*

Per servos autem pleno jure proprietatis nostros omnia nobis acquiruntur, dominium etiam ignorantibus nobis & invitis, possessio plerumque scientibus, hæreditas verò nobis jubentibus. §. 3. *h. t.* At per servos fructuarios acquisita cedunt fructuario, quoties ea operis suis vel ex re fructuarii quæsiverunt; reliqua ad proprietarium pertinent. §. 4. *h. t. l.* 21. 22. *ff. de usufructu.*

TIT. IX.

De testamentis ordinandis.

HÆreditas est successio in universum jus, quod defunctus tempore mortis habuit. *l.* 62. *ff. de R. I.*

Et defertur vel ex testamento, vel ab intestato.

Testamentum (quasi testatio mentis) est voluntatis nostræ justa sententia, de eo, quod quis post mortem suam fieri velit. *l.* 1. *ff. qui testam. fac. poss.*

Et vel solenne est, vel minùs solenne seu privilegiatum.

Insuper vel scriptum est, vel nuncupativum.

Scriptum dicitur, quod per testatorem, aut alium ejus jussu, in scripturam ab initio solenniter redactum est. Cujus requisita sunt, ut fiat unico contextu, coram septem testibus idoneis, specialiter rogatis, simul præsentibus, testatorem videntibus subscribentibus, & signantibus suo vel alieno annulo; & ut testator ipse subscribat, vel alius pro eo. §. 3. *&* 5. *h. t.*

l. 9.

l. 9. *C. de testamentis.* Testes inidonei sunt fœminæ, servi, impuberes, furiosi, prodigi, mente capti, improbi & intestabiles, domestici, hæredes instituti; non tamen legatarii & fideicommissarii particulares. §. 6. 7. 8. 9. 10. 11. *h. t.*

Nuncupativum testamentum est, cùm testator vivâ voce, coram septem testibus, idoneis, specialiter rogatis, simul præsentibus ac testatorem intelligentibus, unico contextu suam voluntatem declarat. §. *ult. h. t. l.* 21. *ff. qui testam. fac. poss.*

Minus solenne testamentum dicitur, in quo quædam ex requisitis vulgo solennitatibus, per juris dispositionem remissæ sunt, quale est testamentum tempore pestis conditum; in quo remissa simultanea testium præsentia. *l.* 8. *C. de testamentis.* Ut &, si ruri condatur; in quo quinque sufficiunt si plurium copia non sit. *l. ult. C. de testamentis.* Insuper testamentum patris inter liberos, in quo vel duo testes, vel nuda parentis scriptura sufficit. *l.* 21. §. 1. *& auth. quod sine C. de testamentis.* Præcipuè verò testamentum militare.

TIT. XI.

De militari testamento.

Testamentum militare est, quod militiæ, non domi, factum est ab eo, qui in numerum relatus stipendia meret, nullis obnoxium solennitatibus *pr. &* §. 1. *h. t.* si modò de voluntate seriò prolata constet. *d.* §. 1. *h. t. l.* 40. *ff. h. t.*

Hujusmodi testamenta valent usque ad annum à missione honesta vel causaria, non ignominiosa, licèt conditio testamento inserta post annum demùm extiterit. §. 3. *h. t. l.* 16. *ff. h. t.*

Missio honesta est, quæ fit emeritis stipendiis.

Causaria quæ necdum emeritis stipendiis fit ex justa causa, dum quis ex morbo, vulnere vel aliter inhabilis est redditus ad expeditionem.

Ignominiosa est, quâ miles ob delictum militiæ Sacramento solvitur. *d. l.* 26. *ff. h. t. l.* 2. §. 2. *ff. de his qui not. infam.*

TIT. XII.

Quibus non est permissum facere testamenta.

Testamenti factio vel activa est, secundùm DD. vel passiva.

Activa testamenti factio est facultas condendi jure testamentum.

Passiva

Passiva est facultas capiendi testamento relicta. §. 4. *inst. de hæred. qual. & differ.*

Activam testamenti factionem habent patresf. puberes; masculi, vel fæminæ: non filiif. nisi de castrensi vel quasi castrensi peculio, nec impuberes, furiosi, mente capti, prodigi. *pr.* §. 1. 2. *h. t.* Muti & surdi non aliter, quàm si scribant ipsi voluntatem. *l.* 10. *C. qui test. fac. poss.* Cæci non nisi adhibito tabellione, vel octavo teste, & voluntate nuncupatâ ac simul in scriptum redactâ. *l.* 8. *C. qui test. fac. poss.* Qui tamen omnes passivam testamenti factionem habent. *d.* §. 4. *inst. de. hæred. qual. & differ.*

TIT. XIII.

De exhæredatione liberorum.

EXheredatio est ab hæreditate exclusio.

Et vel expressa est, quæ sc. nominatim & verbis expressis fit; vel tacita; quâ ratione præteritio à matre vel avo materno, vel à milite facta, loco exhæredationis est. §. *pen. & ult. h. t.*

Liberi 1. vel sui sunt, vel emancipati 2. vel nati, vel posthumi. 3. vel primi vel ulterioris gradûs. 4. vel legitimi & naturales simul, quales sunt, qui ex justis nuptiis procreati; vel legitimi tantùm, quales adoptati & adrogati; vel naturales tantùm; vel spurii & incestuosi & adulterini; de quibus alibi actum est.

Posthumi autem vel veri sunt, vel quasi posthumi.

Veri posthumi dicuntur, qui post mortem testatoris nati sunt.

Quasi posthumi in genere sunt, qui post conditum testamentum, aut testatoris captivitatem, nati, vel agnati sunt. *l.* 29. *passim. ff. h. t. l.* 15. *ff. de injust. rupt. irrit.*

Necesse autem est, liberos legitimos & naturales simul, masculos & fæminas, natos & posthumos, suos & emancipatos, per patrem institui vel nominatim exhæredari; alioquin, suis jam natis præteritis testamentum foret ipso jure nullum; posthumi preteriti illud rumperent agnatione posthumi vel quasi; emancipati præteriti habituri essent bonorum possessionem contra tabulas. *pr. &* §§. *seqq. h. t.* naturales planè liberi, ut & adoptati impunè à patre preteriri possunt, nisi adoptati sint ab aliquo ascendentium. *l.* 10. *C. de adoption.* Vel ab extraneo adrogati.

TIT. XIV.

De hæredibus instituendis.

HÆredis institutio est designatio successoris in universum jus defuncti.

Et fieri potest vel purè, vel sub conditione, non item ex die vel ad diem; & si dies sit appositus, pro non scripto habetur, & proinde est ac si purè institutus esset hæres. §. 9. *inst. h. t.*

Conditio propriè est casus adjectus actum suspendens propter incertum futurum eventum.

Sed latiùs accepto conditionis vocabulo conditio vel possibilis est, vel impossibilis.

Possibilis triplex est, potestativa, casualis, & mixta.

Potestativa dicitur, quæ est in honorati potestate: veluti Titius hæres esto, si in Capitolium ascenderit.

Casualis est, quæ non ab arbitrio honorati, sed incerto planè eventu dependet: veluti, si cras pluat, si Mævius consul fiat.

Mixta est, quæ partim ab arbitrio honorati, partim aliundè dependet: veluti, Titius hæres esto, si in Capitolium ascenderit, Mævio consule.

Impossibilis itidem triplex est; naturâ, jure seu moribus, & verborum perplexitate.

Natura impossibilis est, quæ per rerum naturam nequit impleri: veluti, si digito cœlum tangas. §. 21. *inst. de inutil. stipulat.*

Jure seu moribus impossibilis est, quæ pietatem, verecundiam, existimationem lædit, & contra bonos mores est: veluti, si nudus in foro saltaverit, si furtum fecerit. *l.* 15. *ff. de condit. institution.*

Verborum perplexitate impossibilis conditio est, quæ exitum invenire nequit: veluti: si Titius hæres erit, Sejus hæres esto, si Sejus hæres erit, Titius hæres esto. *l.* 16. *ff. de condit. instit.*

Possibilis conditio institutioni adjecta, regulariter implenda est; quamvis quibusdam in casibus remittatur à prætore, vel impleta fingatur. vide *l.* 8. 27. *ff. de condit. institut. t.* 14. 20. 28. *ff. de condit. & demonst.* impossibiles naturâ vel moribus conditiones pro non scriptis habentur, sic ut purè censeatur facta institutio. §. 10. *h. t.* at verborum perplexitate impossibiles vitiant institutionem. *l.* 16. *ff. de condit. & demonstr.*

Potest autem testator vel simpliciter sine partibus hæredes institue-

instituere, vel singulis partes assignare assis, id est totius hæreditatis, qui as à jure divisus est in uncias duodecim, singulæque assis partes propria habent nomina ab uncia usque ad assem, puta, sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. §. 5. *h. t.* si testator plures quàm duodecim uncias assignaverit, recurrendum est ad dupondium continens uncias 24. vel tripondium continens uncias. 36. *l.* 17. §. 3. 4. 5. *ff. h. t.* quæ tamen omnia effectu inspecto ad naturam assis reducuntur. §. 8. *h. t.* Si pauciores quàm duodecim uncias distribuerit, reliquæ accrescent institutis, quia nemo potest pro parte testatus & intestatus mori. §. 5. *h. t.*

TIT. XV.

De Vulgari Substitutione.

Substitutio est secundi vel ulterioris hæredis institutio in locum prioris deficientis.

Et quadruplex est, vulgaris, pupillaris, quasi pupillaris seu exemplaris, ac militaris.

Vulgaris est, quæ fit cuivis instituto à quovis testatore, in casum, quo institutus hæres non erit.

Atque hæc vel expressa est vel tacita.

Expressa est, quæ verbis expressis in testamento fit.

Tacita, quæ sub expressa pupillari substitutione comprehenditur. *l.* 4. *ff. de vulg. & pup. substit.*

Reciproca substitutio est, quâ plures instituti sibi invicem substituuntur. Quamvis hæc non sit nova species substitutionis, sed potius per omnes substitutiones ambulet, ac in vulgari, pupillari, exemplari & militari locum habeat. §. 1. *h. t. junct. l.* 4. §. 2. *ff. de vulg. & pup. substit.*

Vulgaris substitutio evanescit, instituto hæreditatem adeunte, nec substituto locus est regulariter, quamdiu institutus adire potest. *l.* 69. *ff. de acquir. vel omitt. hæred.* excepto casu §. *ult. h. t. & l.* 57. *ff. de hæred. instit.*

TIT. XVI.

De Pupillari Substitutione.

Substitutio pupillaris est, quâ pater vel avus paternus; (non mater) liberis impuberibus in potestate constitutis, nec in alterius potestatem recasuris, institutis vel exhæreda-

 tis,

tis, substituit in casum, quo hæredes erunt, & intra pubertatem morientur. *pr. & §. 4. h. l. 2. ff. h. t.*

Et hæc quoque vel expressa est; vel tacita, quæ sub expressa vulgari substitutione continetur. *l. 4. ff. h. t.*

Non aliter tamen valet pupillaris substitutio, quàm si pater sibi quoque testamentum condiderit, vel eodem tempore, vel tempore anteriori. §. 5. *h. t. l. 2. §. 4. 5. ff. de vulg. & pup. subst.*

Quasi pupillaris seu exemplaris substitutio est, quâ pater vel mater liberis puberibus furiosis vel mente captis hæredibus institutis substituit, in casum quo hæredes erunt, & intra furorem vel amentiam morientur. §. 1. *h. t. l. 9. C. de impub. & aliis substit.*

Militaris substitutio est, quâ miles ex privilegio liberis & extraneis institutis ultra pubertatem substituit, in casum quo hæredes erunt & quandocumque vel intra certa tempora à testatore definita morientur, cujus substitutionis hic effectus est, quod substitutus capiat bona à milite substituente profecta, non item reliqua. *l. 15. ff. de vulg. & pup. subst. l. 6. C. testam. milit.*

TIT. XVII.

Quibus modis testamenta infirmantur.

TEstamenta vel nulla sunt, vel injusta seu non jure facta, vel rupta, vel irrita.

Testamentum nullum est, in quo suus hæres est præteritus. *pr. inst. de exhæred. liberor.*

Injustum seu non jure factum est, in quo desunt juris solennitates. *l. 1. ff. de injust. rupt. irrito. testam.*

Ruptum dicitur, cùm in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti jus vitiatur: quod fit agnatione veri vel quasi posthumi, & mutatione voluntatis. §. 1. 2. *h. t.*

Irritum testamentum fit, cùm testator patitur capitis diminutionem, aut hæres non adit hæreditatem. §. 4. 6. *h. t. l. 1. ff. de injusto rupt. irrit. testam.*

TIT. XVIII.

De inofficioso testamento.

TEstamentum inofficiosum est, quod contra pietatis officia factum est. *pr. h. t. l. 4. ff. h. t.*

Querela inofficiosi testamenti est actio in rem, quâ quis injustè

juſtè exhæredatus petit teſtamentum tanquam inofficioſum reſcindi, & ſe hæredem declarari, ſibique hæreditatem reſtitui. *l.* 21. §. 2. *ff. h. t.*

Hæc querela primo loco compètit liberis injuſtè exhæredatis à patre, præteritis à matre. His deficientibus datur parentibus tùm exhæredatis tùm præteritis. §. 1. 2. *h. t.* Si & hi deficiant, fratribus germanis ac conſanguineis, (non uterinis) conceditur; ſed ita demùm, ſi turpis perſona juris vel facti infamiâ laborans ipſis prælata fuerit fraterno teſtamento. *l.* 27. *C. h. t.*

Cæterùm jure novo per querelam ſola reſcinditur inſtitutio, legatis aliiſque effectum ſortientibus. *nov.* 115. *c.* 3. *in fin.*

Legitima (quâ relictâ, querela non datur) èſt portio portionis ab inteſtato debitæ. Olim quarta, hodie triens, ſi quatuor ſint liberi vel pauciores; ſemis verò, ſi plures ſint quàm quatuor. *nov.* 18. *c.* 1.

Hanc verò legitimam jure novo titulo inſtitutionis (non item legati vel donationis) relinqui neceſſe eſt. *d. nov.* 115. *c.* 3. *in pr.* ut tamen in univerſum exhæredatio poſſit fieri, quoties juſtæ ſubſunt exhæredationis cauſæ, quæ in liberis exhæredandis ſunt quatuordecim, in parentibus octo, tres in fratribus. *nov.* 115. *c.* 3. 4.

TIT. XIX.

De hæredum qualitate & differentia.

HÆredes vel neceſſarii ſunt, vel ſui & neceſſarii, vel extranei.

Neceſſarii ſunt, ſervi à propriis dominis hæredes inſtituti ac ex teſtamento eorum hæreditatem ſimul & libertatem habentes. §. 1. *h. t.* §. 1. *& pr. inſt. de hæred. inſtit.*

Sui hæredes ſunt, qui proximum à teſtatore gradum in poteſtate obtinent. Qui jure quidem civili etiam erant hæredes neceſſarii; ſed prætor iis dedit beneficium abſtinendi. §. 2. *h. t.*

Extranei hæredes ſunt omnes cæteri, qui nec ſui ſunt nec neceſſarii, quibus non aliter competit hæreditatis adeundæ facultas, quàm ſi teſtamenti factionem paſſivam tribus habuerint temporibus, putà tempore facti teſtamenti, mortis teſtatoris & aditæ hæreditatis, quamvis non noceat, ſi quis medio tempore inter conditum teſtamentum mortemque teſtatoris fuerit incapax. §. 4. *h. t.*

Aditio hæreditatis vel verbis fit, dum quis ſimpliciter ver-

bis voluntatem hæreditatis suscipiendæ declarat : vel re seu pro hærede gestione , dum quis animo hæreditatis adeundæ contrectat res hæreditarias, vel quas putat esse tales. §. *ult. h. t. l.* 20. *l.* 21. §. 1. *l.* 88. *ff. de acquir. vel omitt. hæred.*

Insuper aditur hæreditas vel adhibito veteri jure deliberandi , vel confecto inventario. §. 3. 6. *h. t.*

Jus deliberandi est facultas hæredi concessa , ut intra constitutum tempus consultare ac perquirere possit , utrùm adire velit nec ne.

Inventarium hìc est repertorium seu descriptio solemnis omnium bonorum defuncti : quod inchoandum est intra dies triginta à tempore scientiæ delatæ hæreditatis , & absolvendum intra dies proximos sexaginta ; nisi patrimonium defuncti fuerit dispersum , quo casu anni spatium indultum est : citandi insuper illi quorum interest , creditores & legatarii : adhibendus & tabellio ac testes fide digni tres , ac denique subscribendum inventario per hæredem , aut per tabellionem pro eo , si ipse litterarum imperitus sit. Quibus ita observatis hæres non tenebitur ultra vires hæreditarias , ac ex legatis falcidiam salvam habet , nec amittit ea , quæ ipsi à defuncto erant debita. *l. ult. per tot. C. de jure deliberandi.*

TIT. XX.

De Legatis.

Legatum est donatio quædam à defuncto relicta ab hærede præstanda §. 1. *h. t.*

Legatorum olim quatuor erant genera ; relinquebantur enim , per damnationem , per vindicationem , sinendi modo , & per præceptionem. Sed jure novo exæquata fuit omnium legatorum natura ; & peti possunt tribus actionibus , puta rei vindicatione , actione ex testamento , & actione hypothecariâ. Quæ actiones quales sint alibi dicendum. §. 2. *h. t.*

Si pluribus personis res eadem legetur , conjuncti appellantur. Possunt autem conjungi tripliciter ; re tantùm , verbis tantùm , re & verbis simul. *l.* 89. *ff. legat.* 3.

Re tantùm conjuncti dicuntur, quibus una eademque res diversis orationibus sine partis mentione legatur : veluti , Titio fundum Cornelianum do lego , Mævio eundem fundum Cornelianum do lego. §. 8. *h. t.*

Verbis tantùm conjuncti sunt , quibus unâ oratione res una eademque pro partibus relinquitur : veluti Titio & Mævio fundum Cornelianum æquis partibus do lego.

Re & verbis simul conjuncti sunt, quibus unâ eâdemque oratione una eademque res sine partium mentione legatur: veluti, Titio & Mævio fundum Cornelianum do lego. *d.* §. 8. *h. t. d. l.* 89. *de legat.* 3.

Inter conjunctos re & verbis simul, & re tantùm, locum habet jus accrescendi. *d.* §. 8. *h. t.* Non inter conjunctos verbis tantùm. Arg. *l.* 1. *&* 11. *ff. de usufr. accresc.*

Est autem jus accrescendi, quo portio personæ deficientis accrescit portioni non deficientis.

Legato adjici potest conditio, (de qua alibi actum) demonstratio, & causa.

Demonstratio est, peculiaris rei vel personæ descriptio, quæ, si falsa sit, non vitiat legatum. §. 30. *h. t.*

Causa est id, quod testatorem ad legandum movet, & legatum antecedit. Quæ si falsa sit, itidem legatum non vitiat. §. 31. *h. t.*

Legatum pœnæ causâ relictum dicitur, quod relinquitur hæredis coërcendi gratiâ, ut, vel ne quid faciat; & si contra fecerit, legatum præstet: quale legatum olim non valebat, sed jure novo sustinetur ut conditionale, nisi probrosum quid aut turpe hæredi fuerit impositum. §. *ult. h. t.*

Possunt autem legari res propriæ testatoris & alienæ, quas hæres redimere tenetur, sed domino vendere detrectante, præstanda est æstimatio. §. 4. *h. t.* insuper res præsentes & futuræ, corporales, incorporales, nomina, servitutes, universitas gregis vel peculii, liberatio à debito, ipsum etiam debitum, modò plus sit in legato quàm in debito; ipsa quoque dos per maritum rectè prælegatur uxori. §. 5. *& seqq. h. t.* Non tamen res extra commercium positæ; nec res ipsius legatarii, nisi sub conditione. §. 4. *&* 10. *h. t.*

TIT. XXI.

De ademptione & translatione legatorum.

ADemptio legatorum vel expressa est, vel tacita.

Expressa est, quæ verbis expressis fit in testamento vel codicillis: veluti, quod Titio legavi, non do, non lego. *pr. h. t.*

Tacita est, quæ ex facto aliquo præsumitur: veluti alienatione voluntaria rei legatæ, vel inimicitiis capitalibus inter testatorem & legatarium. §. 12. *inst. de legatis. l.* 3. *in fine ff. de adim. vel transf. legat.*

Translatio legatorum fit, vel de persona in personam, vel

 de

de re in rem, vel de casu in casum. *l.* 6. *ff. de adm. legat.* §. 1. *h. t.*

Tit. XXII.

De lege Falcidia.

LEge Falcidiâ cautum est, ne testator ultra dodrantem bonorum leget, & ut hæres ultra gravatus quartam bonorum partem sibi salvam deducat: quæ appellatur quarta Falcidia. *pr. h. t.*

Bona autem dicuntur, quæcumque ex patrimonio supersunt, deducto ære alieno. §. *ult. h. t. l.* 39. §. 1. *ff. V. S.* estque inspicienda hìc patrimonii quantitas, quæ fuit tempore mortis testatoris § 2. *h. t.*

Quartam hanc deducunt hæredes, ita ut in singulis falcidiæ ratio habeatur, respectu partis ex qua hæredes sunt. §. 1. *h. t.* at non legatarii; vel fideicommissarii. *l.* 47. §. 1. *ff. h. t.*

Detrahitur ex legatis & fidei commissis singularibus ex testamento vel ab intestato relictis. *l.* 18. *ff. h. t.* ut & in mortis causâ donationibus. *l.* 5. *C. h. t.* ac donationibus inter virum & uxorem. *l.* 12. *C. h. t.* Non item in cæteris donationibus inter vivos.

Tit. XXIII.

De fideicommissariis hæreditatibus, & ad Senatusconsultum Trebellianum.

FIdeicommissum est quod verbis obliquis seu precariis ultimâ voluntate relinquitur.

Et vel universale est, vel singulare.

Universale est, quo hæres vel totam hæreditatem vel partem hæreditatis, quâ talis, rogatur alteri restituere, sive ex testamento, sive ab intestato succedat. §. 2. & 10. *h. t.* idque vel purè, vel sub conditione, vel ex certo die. *d.* §. 2. *h. t. in fine.*

Unde & alius hæres fiduciarius est, alius fideicommissarius.

Fiduciarius est, qui rogatus est hæreditatem restituere.

Fideicommissarius, cui ex fideicommisso est restituta hæreditas.

Senatusconsulto Trebelliano, (postquam ea, quæ in Pegasiano Senatusc. utilia erant, in Trebellianum fuerunt translata) cautum est, ut hæres fiduciarius universali fideicommisso gravatus, quartam partem portionis ex qua hæres est, salvam habeat,

habeat, aut deducat, divisis pro rata inter fiduciarium ac fideicommissarium oneribus hæreditariis. Quæ quarta Trebellianica appellatur à DD. & si fiduciarius adire nolit, per fideicommissarium cogi possit, ut adeat & restituat sine lucro vel damno, sic ut quartam tunc non deducat. §. 7. *h. t.*

Imputantur autem in hanc quartam ea omnia, quæ hæres habet ex judicio testatoris. *l.* 22. §. 2. *ff. h. t.*

TIT. XXIV.

De singulis rebus per Fideicommissum relictis.

Fideicommissum singulare est, quo hæres vel legatarius vel Fideicommissarius rogatur res singulares alteri restituere vel præstare. In quo illud observandum, ne quis gravetur Fideicommisso ultrà, quàm est honoratus.

De cætero idem ferè in Fideicommissis singularibus receptum est, quod in legatis, ratione rerum quæ relinquuntur, ac personarum, quibus relinquuntur.

TIT. XXV.

De Codicillis.

Codicilli sunt testati vel intestati voluntas minùs solennis. Conduntur autem per eos, qui & testamenta de jure facere possunt. *l.* 6. §. 3. *ff. h. t.* adhibitis quinque testibus simul præsentibus; & eorum subscriptione, si in scriptis Codicilli fiant. *l. ult. in fin. C. h. t.*

Si ab intestato relicti sint, per se subsistunt: sin ex testamento, inde dependent, & jus ejus sequuntur. *l.* 16. *ff. h. t.*

Clausula Codicillaris hâc vel simili formulâ concipitur: si non valeat hæc mea voluntas ut testamentum, valeat ut Codicillus vel ut mortis causâ donatio, vel alio quocunque meliore modo. Vide. *l.* 29. §. 1. *ff. qui testam. fac. poss. l. pen.* §. *ult. ff. de legat.* 2.

Cæterùm Codicillis hæreditas directò nec dari nec adimi potest, nec conditio hæredi scripto apponi: fideicommisso tamen hæreditas in Codicillis jure relinquitur. §. *pen. h. t.*

LIBER III.

Tit. I. & seqq.

De Hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur &c.

Successio ab intestato, (quæ & legitima dicitur) est quam lex sine facto hominis defert in bona intestati: primo quidem loco descendentibus; secundo ascendentibus; tertio collateralibus agnatis vel cognatis *Novell.* 118. *c.* 1. 2. 3. quarto viro vel uxori superstiti. *tit. ff. & Cod. unde vir. & uxor.* ac his quoque deficientibus, fisco, qui tunc succedit tanquam in bona vacantia: nisi defunctus fuerit liciti ac privilegiati alicujus collegii membrum, vel socius liberalitatis imperialis, etenim collegium in omnibus defuncti bonis, socius liberalitatis in rebus donatis fisco præfertur. *tit. C. si liberalitatis imperial. socius sine hærede decess. tit. C. de hæredit. decurionum &c.*

Liberos quod spectat, si legitimi & naturales simul sint, patri ac matri succedunt: in capita quidem, si primi gradûs sint, in stirpes verò, si gradûs remotioris. *d. nov.* 118. *c.* 1. si naturales tantùm, matri quidem succedunt una cum legitimè natis, at non patri, nisi is legitimâ prole careat, quo casu naturales ei succedunt in sextantem hæreditatis cum matre dividendum. *nov.* 89. *c.* 12. §. 4. idemque in spuriis liberis obtinet ratione successionis maternæ, nisi mater illustris fuerit. *l.* 5. *C. ad SConsult. Orfitian.*

Quod si lineæ ascendenti deferatur successio, cum proximis ascendentibus simul admittuntur fratres germani, (non consanguinei vel uterini) & aliorum germanorum prædefunctorum liberi: sic ut parentes & fratres in capita, fratrum verò liberi cùm his concurrentes in stirpes succedant. *nov.* 118. *c.* 2. *nov.* 127. *c.* 1. de cætero ascendens proximior excludit remotiorem, & si plures ascendentes in pari gradu sint; in duas partes dividenda defuncti hæreditas, sic ut pars una cedat ascendentibus lineæ paternæ, altera lineæ maternæ, licèt dispar sit numerus eorum. *auth. defuncto. ad SConf. Tertullian.*

In linea collaterali primo loco succedunt fratres germani eorumque

eorumque liberi, exclusis fratribus consanguineis & uterinis, & liberi quidem fratrum soli existentes in capita vocantur; sed si cum thiis seu patruis suis concurrant in stirpes. His deficientibus locus est fratribus consanguineis & uterinis simul, eorumque liberis, eo modo quo & germani eorumque liberi admittuntur: post hos veniunt omnes à latere cognati, ac agnati, sublatâ inter agnatos ac cognatos differentiâ; ita ut proximior excludat remotiorem, & pares gradu pariter admittantur, idque in capita. *d. nov.* 118. *c.* 3.

Notandum namque successionem ab intestato fieri vel in stirpes, vel in capita, vel in lineas.

Successio in stirpes est, quæ fit jure repræsentationis.

Jus verò repræsentationis est juris fictio, quâ gradu remotiores subintrant in locum proximioris defuncti. Et habet locum in linea descendente in infinitum; in collaterali uno tantùm casu, cùm fratrum liberi cum suis thiis seu patruis superstitibus concurrunt ad successionem patrui defuncti. *nov.* 118. *c.* 3. in linea ascendente nunquam.

Successio in capita est; quâ secundùm personarum succedentium numerum hæreditas viritim tribuitur illis, qui ejusdem gradûs sint, exclusis gradu remotioribus. *d. nov.* 118. *c.* 3. *in fine.* Quæ locum habet in liberis primi gradûs parenti succedentibus, ut & parentibus primi gradûs liberis suis succedentibus, ac regulariter in lineæ collateralis successione.

Successio in lineas est, quâ hæreditatis pars una lineæ paternæ, altera maternæ per leges datur. Quæ locum habet in ascendentibus secundi vel ulterioris gradûs, ut ante dictum.

Obtinuit insuper successio ex jure Prætorio per bonorum possessionem.

Est autem bonorum possessio jus persequendi vel retinendi patrimonii sive rei, quæ cujusque, cùm moreretur, fuit. *l.* 3. §. 2. *ff. de bon. possession.*

Ac primò dividitur in edictalem & decretalem.

Edictalis est, quæ de plano sine causæ cognitione ex ipso edicto conceditur & agnoscitur.

Decretalis est, quæ præviâ accuratiore causæ cognitione datur: veluti ex Carboniano edicto.

Secundò, vel ex testamento defertur bonorum possessio, vel ab intestato.

Ex testamento iterum duplex est; putà, vel contra tabulas, quæ liberis emancipatis præteritis aliisque datur; vel secundùm tabulas, quæ datur hæredibus scriptis testamento tali, quod

quod per agnationem quasi posthumi vel capitis diminutionem minimam testatoris infirmatum erat, si deinde posthumus ante testatorem moriatur, vel testator rursus sui juris factus decedat.

Ab intestato bonorum possessio quadruplex jure institutionum remansit: sc. unde liberi; unde legitimi; unde cognati; unde vir & uxor. Quibus ex jure veteri aliæ quatuor adjectæ erant, postea sublatæ; putà, unde decem personæ; tanquam ex familia; unde patroni; unde cognati extranei manumissoris.

TIT. XIV.

De Obligationibus.

OBligatio in genere est juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendæ.

Et vel naturalis est, vel naturalis & civilis simul.

Naturalis est, quæ solo nititur æquitatis naturalis vinculo, exceptionem & retentionem, non actionem jure civili efficacem, producens. *l.* 95. §. 4. *ff. de solution. l.* 10. *ff. de oblig. & act.*

Habet tamen obligatio naturalis varios effectus in jure; nam quod ita debetur, novari potest. *l.* 1. *in fin. ff. de novat.* in constitutum deduci. *l.* 1. §. 7. *ff. de constit. pec.* compensari. *l.* 6. *ff. de compens.* pignora admittere. *l.* 5. *ff. de ping. & hypoth.* ut & fidejussores. §. 1. *instit. de fidejuss.*

Naturalis & civilis simul est juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendæ secundùm nostræ civitatis jura, actionem efficacem pariens. *pr. h. t.*

Constituunt & obligationem merè civilem, quæ stricto quidem seu summo jure actionem civilem parit, sed exceptione elidi potest: quæ proinde revera & effectu inspecto obligatio non est. *l.* 3. §. 1. *ff. de const. pecc.*

Dividitur autem obligatio naturalis & civilis simul, in Civilem in specie, & Prætoriam.

Civilis in specie est, quæ ex legibus aut alio jure civili descendit.

Prætoria verò, quam prætor ex sua jurisdictione introduxit. §. 1. *h. t.*

Adhæc obligatio vel ex contractu nascitur, vel quasi contractu, vel maleficio, vel quasi maleficio, vel aliis similibus causarum figuris; putà pactis jure civili vel prætorio confirmatis. §. 2. *h. t. l.* 1. *ff. de obl. & action.*

Genus autem pactorum & contractuum est conventio: quæ est

est duorum pluriumve in idem placitum consensus, de re danda facienda vel præstanda. *l.* 1. §. 2. *ff. de pactis.*

Pactum est conventio de re danda facienda vel præstanda, cui non subest obligandi causa ex jure civili per se & suâ naturâ.

Et vel nudum est, vel non nudum seu vestitum.

Pactum nudum est, quod in nudis & simplicibus conventionis terminis consistit, solam naturalem pariens obligationem, non actionem. *l.* 7. *pr.* & §. 4. *ff. de pactis.*

Non nudum pactum est, cui ultra simplices fines conventionis vis aliqua civiliter & efficaciter obligandi extrinsecùs accedit: idque vel à jure prætorio, ut in constituto & hypotheca, vel à jure civili, ut in donatione aliisque; vel à contractu bonæ fidei, cui pactum in continenti adjectum parit actionem. *l.* 6. *l.* 7. §. 5. *ff. de pactis.*

Contractus est conventio, de re danda facienda vel præstanda, cui subest civiliter obligandi causa ex se & sua natura. *l.* 7. §. 1. 2. *ff. de pactis.*

Dividuntur verò contractus in nominatos & innominatos.

Innominati sunt, qui quidem obligandi causam habent, quibus tamen speciale nomen à jure civili non est impositum; quales enumerantur quatuor; do ut des, do ut facias, facio ut des, & facio ut facias: ex quibus actio præscriptis verbis datur. *d. l.* 7. §. 2. *ff. de pactis. l.* 5. *ff. de præscript. verb.*

Nominati dicuntur, quibus certum ac speciale nomen à jure est impositum, nec consistunt in nomine generis: ut emptio, commodatum &c. *d. l.* 7. §. 1.

Nominati autem vel re constant, vel verbis, vel literis, vel consensu. §. *ult. h. t.*

TIT. XV.

Quibus modis re contrahitur obligatio.

Contractus re constantes appellantur, ad quorum perfectionem præter consensum est necessaria rei traditio. Et quatuor enumerantur; mutuum, commodatum, depositum, & pignus. *l.* 1. §. 2. & *seqq. ff. de obl. & act.*

Mutuum est contractus stricti juris re constans, quo res fungibilis alteri datur eâ lege, ut eadem in genere, seu res ejusdem quantitatis & qualitatis restituatur. *pr. h. t. d. l.* 1. §. 2.

Hinc actio nascitur, quæ appellatur certi condictio ex mutuo: & est actio personalis stricti juris, competens creditori mutuanti,

mutuanti, contra debitorem mutuatarium, ad id, ut res eadem in genere, seu ejusdem quantitatis & qualitatis restituatur. *d. pr. h. t. d. l.* 1. §. 2. *l.* 2. *pr.* & §. 1. *ff. de reb. credit.*

Certum autem in jure dicitur peti, cùm apparet, quid, quale quantumque sit quod petitur. Incertum verò, de quo id non constat. *l.* 6. *ff. de reb. creditis.*

Indebitum duplex est; vel indebitum naturaliter & civiliter simul, adeòque nullo jure debitum: vel indebitum civiliter naturaliter verò debitum; quale est quod ex nudo pacto debetur.

Indebitum autem accipiens non ex vero, sed quasi contractu obligatur §. 1. *h. t.* §. *pen. inst. de oblig. ex quasi contractu.*

Ex indebito soluto nascitur condictio indebiti, quæ est actio personalis stricti juris ex quasi contractu, competens ei, qui id, quod nullo jure debebatur, per errorem facti, non juris solvit; adversùs accipientem, ad id, ut restituatur indebitè solutum unà cum accessionibus. §. 1. *h. t.*

Cessat hæc condictio, si subsit naturale debitum. *l.* 13. *ff. de condict. indeb.* Si quis sciens indebitum solverit. *l.* 53. *R. J.* vel lapsus errore, non facti, sed juris. *l.* 10. *C. de jur. & facti ignorantia.* Vel ex ea causa, in qua ex inficiatione lis crescit in duplum. §. *ult. inst. de oblig. ex quasi contractu.*

Commodatum est contractus bonæ fidei re constans, quo res non fungibilis alteri gratis ad certum tempus & modum utenda traditur, eâ lege, ut finito usu vel tempore restituatur res eadem in specie. §. 2. *h. t. d. l.* 1. §. 3. & 4. *ff. de oblig. & act.*

Hinc nascitur actio commodati directa & contraria.

Directa est actio personalis bonæ fidei, competens commodanti adversùs commodatarium, ad id ut res finito usu vel tempore restituatur incorrupta, ac præstetur dolus & omnis culpa, non casus. *d.* §. 2. *h. t. l.* 5. §. 2. & *seqq. ff. commodati.*

Contraria actio commodati itidem personalis est, competens commodatario contra commodantem, in genere ad id, ut indemnis servetur, dum fortè impensas fecit, aut damnum ex vitio rei vel intempestiva revocatione passus est. *l.* 18. §. 2. 3. *l. pen. ff. commodati.*

Depositum est contractus bonæ fidei re constans, quo res alteri gratis custodienda traditur, eâ lege, ut quandocunque restituatur eadem in specie. §. 3. *h. t.*

Depositum vel simplex est jam definitum; vel miserabile, vel sequestrarium.

Mise-

Miserabile depositum est, cùm res incendii. ruinæ, tumultûs; vel naufragii causâ deponitur ex necessitate: in quo id singulare, quod ex inficiatione lis crescat in duplum. *l.* 1. §. 1. *& seqq. ff. depositi.*

Sequestrarium depositum est, quo res litigiosa à litigantibus vel judice ex partium consensu penes tertium deponitur, eâ lege, ut post litis eventum victori restituatur. *l.* 6. *l.* 17. *ff. depositi.*

Ex deposito nascitur actio depositi directa & contraria.

Directa est actio personalis bonæ fidei, competens deponenti contra depositarium, ad id ut res restituatur cum accessionibus, & præstetur dolus ac lata culpa. §. 3. *h. t. l.* 1. §. 5. *ff. de obl. & act.*

Neque standum est pacto, quo id actum, ut demùm post tempus reddatur depositum. *l.* 1. §. 45. 46. *ff. depositi.*

Contraria est actio personalis, competens depositario adversùs deponentem, ad id, ut indemnis servetur, dum impensas fecit, vel damnum ex re deposita passus est. *l.* 5. *l.* 23. *ff. h. t.*

Pignus est contractus bonæ fidei, re constans, quo creditori res traditur in securitatem crediti, eâ lege, ut soluto toto debito, res eadem in specie restituatur. §. *ult. h. t.*

Ex pignore datur actio pignoratitia directa & contraria.

Directa est actio personalis bonæ fidei, competens ei, qui pignus dedit, adversùs creditorem qui pignus accepit, ad id ut pignus soluto debito restituatur, & creditor præstet dolum, latam & levem culpam. §. *ult. h. t. l.* 9. §. 3. *ff. de pign. act. l.* 5. §. 2. *ff. commodati. l.* 23. *ff. R. J.*

Contraria est actio personalis, competens creditori, adversùs eum qui pignus dedit, ad id, ut indemnis servetur, si fortè impensas fecerit, aut damnum passus sit, aut rem alienam vel alteri obligatam vel æs pro auro deceptus pignori acceperit. *l.* 1. §. *ult. l.* 8. *l.* 9. *l.* 16. §. 1. *l.* 25. 31. 36. *ff. de pign. act.*

TIT. XVI.

De verborum obligationibus.

STipulatio est contractus civilis verbis constans, seu verborum obligatio, quâ quis ad interrogationem alterius se daturum vel facturum congruè respondet.

Ex stipulatione nascitur vel certi condictio, si res certa in stipulatum sit deducta; vel actio ex stipulatu, si incerta: utraque

que competens stipulanti adversùs promittentem, ad id quod stipulatione comprehensum est, vel id quod interest. *pr. h. t.*

Stipulatio vel pura est; quæ simpliciter sine die vel conditione concepta est, in qua dies obligationis statim cedit & venit. §. 2. *h. t.* Vel in diem concepta; cui dies est adjectus; in qua dies obligationis statim quidem cedit, venit autem demum lapso die adjecto, sic ut totus ille dies sit arbitrio promissoris. *d.* §. 2. *h. t. pen. inst. de inutil. stipul.* Vel denique conditionalis; quæ sub conditione concepta est: in qua dies obligationis cedit & venit demùm existente conditione. § 4. *h. t.* Si tamen conditio impossibilis adjecta fuerit, tota vitiatur stipulatio. *l.* 31. *ff. de obl. & act.*

Dies *cedere* dicitur, cùm quid incipit debêri: *Venire* verò, cùm quid incipit posse peti. *l.* 213. *ff. de V. S.*

Adhæc stipulationes vel rerum sunt, vel factorum.

Stipulationes rerum sunt, quæ in dando consistunt.

Dare autem est dominium transferre.

Facti stipulatio si concepta sit, promissor liberari potest præstando id quod interest. *l.* 13. *in fin. ff. de re judic.* unde consultum est, stipulationi facti subjicere pœnæ stipulationem. §. *ult. h. t.* quæ pæna tunc peti potest, licèt nihil intersit. *l.* 38. §. 17. *ff. de verb. oblig.*

TIT. XVII.

De duobus reis stipulandi & promittendi.

DUo rei stipulandi, seu credendi sunt, cùm plures, in solidum singuli, uno eodemque tempore rem eandem stipulantur principaliter, eâ mente, ut singuli quidem rem totam exigant, omnes tamen unam tantùm. *pr. &* §. 1. *h. t. l.* 2. *ff. h. t.*

Duo rei promittendi seu debendi sunt, cùm plures, in solidum singuli, uno eodemque tempore, rem eamdem promittunt principaliter, eâ mente, ut singuli quidem rem totam debeant, omnes tamen unam tantùm. *d. pr. &* §. 1. *h. t. d. l.* 2. *ff. h. t.*

Hinc singuli in solidum agere vel conveniri possunt; & si unus solidum solverit, vel acceptilatione aut novatione liberatus sit, reliqui etiam desinunt obligati esse; vel si uni solutum sit, aut is acceptò tulerit novaveritve, reliquis stipulandi reis perit obligatio. *d. l.* 2. *ff. h. t. d.* §. 1. *h. t. l.* 31. §. 1. *ff. de novation.*

TIT.

Tit. XVIII.

De stipulationibus servorum.

STipulationes vel hominum liberorum sunt, vel servorum etiam hæreditariorum.

Servus hæreditarius est qui necdum aditâ domini defuncti hæreditate, ad ipsam hæreditatem jacentem, defunctum repræsentantem, pertinet. *pr. h. t.*

Servi, quomodocumque stipulentur, acquirunt dominis, §. 1. *h. t.* & si plures sint domini, singulis pro rata portione dominii, nisi unius domini jussu, vel ex re unius domini stipulentur, aut res uni ex dominis acquiri nequeat, §. *ult. h. t. l. ult. C. per quas person. cuique acquir.*

Tit. XIX.

De *divisione stipulationum.*

STipulationes vel judiciales sunt, vel prætoriæ, vel conventionales, vel communes.

Judiciales sunt, quæ à mero judicis officio proficiscuntur: veluti cautio de dolo, & de persequendo servo qui in fuga est restituendove pretio. §. 1. *h. t.*

Prætoriæ, quæ à mero prætoris officio proficiscuntur; seu, quas prætor quà prætor jubet interponi: veluti cautio damni infecti, aut legatorum nomine §. 2. *h. t.*

Damnum infectum dicitur, quod nondum factum est, sed fieri metuitur.

Conventionales sunt, quæ ex mera voluntate contrahentium interponuntur. §. 3. *h. t.*

Communes sunt, quæ quandoque à judicis, quandoque à prætoris officio proficiscuntur; seu, quas aliquando prætor, aliquando judex jubet interponi: ut cautio de rato, & rem pupilli salvam fore. §. 4. *h. t.*

Tit. XX.

De inutilibus stipulationibus.

STipulationes vel utiles sunt vel inutiles.

Inutiles sunt vel ratione materiæ, vel ratione formæ, vel ratione causæ efficientis, vel ratione finis.

Ratione materiæ; dum quis rem commercio ſuo de jure aut de facto exemptam, aut rem ſuam propriam ſtipulatur, vel factum tertii promittit. §. 1. 2. 3. *h. t.*

Ratione formæ; quoties reſponſio non convenit interrogationi, vel inter abſentes fit ſtipulatio, vel non ſibi ſed tertio quis ſtipulatur §. 4. 5. 12. *h. t.*

Ratione cauſæ efficientis, dum furioſus, mente captus, infans, mutus, ſurdus ſtipulatur, aut promittit, vel inter patrem & filiumf., dominum & ſervum concipitur ſtipulatio. §. 6. 7. 8. 9. 10. *h. t.*

Ratione finis; dum naturâ vel moribus impoſſibilis conditio de futuro apponitur ſtipulationi. §. 11. *h. t. l.* 31. *ff. de obl. & action.*

TIT. XXI.

De fidejuſſoribus.

Fidejuſſor eſt, qui alienam obligationem mediante ſtipulatione in ſe recipit, reo principali manente obligato.

Expromiſſor eſt, qui alienam obligationem mediante ſtipulatione in ſe recipit, reo principali liberato.

Accedere poteſt fidejuſſor omni obligationi, naturali ac civili ſimul, & naturali tantùm. §. 1. *h. t.* Sive obligatio naſcatur ex contractu, ſive ex delicto ad pœnam pecuniariam. *l.* 70. §. *ult. ff. h. t.* Non item, ſi ad pœnam corporalem, niſi quatenùs agitur de reo criminis ſiſtendo. *l.* 1. *ff. de cuſtod. & exhib. reor.*

In fidejuſſorum favorem tria ſunt introducta beneficia: ordinis ſeu excuſſionis, diviſionis, & cedendarum actionum.

Ordinis ſeu excuſſionis beneficium, à Juſtiniano introductum, eſt, quo oppoſito, fidejuſſor ante debitorem principalem conventus, à creditore petit, ut prius excutiatur principalis debitor. *nov.* 4. *c.* 1.

Diviſionis beneficium, epiſtolâ D. Hadriani introductum, eſt, quo oppoſito, unus ex pluribus confidejuſſoribus ejuſdem debiti, ſolus in ſolidum conventus, petit, ne ultra portionem virilem condemnetur: modò reliqui ſolvendo ſint tempore litis conteſtatæ. §. 4. *h. t. l.* 49. §. 1. *ff. h. t.*

Cedendarum actionum beneficium eſt, quo oppoſito fidejuſſor unus ex pluribus in ſolidum ſolvere obſtrictus, ſolvere non tenetur, niſi priùs ceſſis ſibi actionibus contra confidejuſſores & debitorem principalem. *l.* 17. *l.* 36. *ff. h. t.*

Quòd

Quòd si contra debitorem principalem cessæ non sint actiones, fidejussor tamen id quod solvit, à debitore potest recuperare, vel actione mandati, si hoc intervenerit, vel actione negotiorum gestorum. §. 6. *h. t. l.* 6. §. 2. *l.* 20. §. 1. *l.* 40. *ff. mandati.*

Tit. XXII.

De Litterarum Obligationibus.

Litterarum obligatio olim nominibus fieri dicebatur. Jure novo est, cùm quis chirographo confessus est, se mutuam accepisse pecuniam spe futuræ numerationis, quæ tamen secuta non est. Undè & ei opponitur intra biennium exceptio non numeratæ pecuniæ privilegiata, rejiciens onus probandi in adversarium, qui se numerasse dicit. *pr. h. t. l.* 3. *C. de non numer. pec.*

Si intra biennium creditor ex chirographo non agat, potest is qui scripsit chirographum, illud condicere condictione sine causa intra hoc ipsum biennium, *l. ult. C. de condict. ex lege & sine causâ.*

Tit. XXIII.

De obligationibus ex consensu.

Contractus consensu constantes sunt, ad quorum perfectionem nil præter consensum determinatum requiritur: adeòque nec rei traditio, nec verba, nec scriptura: quamvis hæc omnia possint intervenire, ac traditio quoque ad consummandos hosce contractus requiratur.

Omnes autem contractus consensu constantes sunt bonæ fidei *pr. h. t.*

Et quinque sunt, puta emtio venditio, locatio conductio, emphyteusis, societas, & mandatum.

Tit. XXIV.

De Emptione & venditione.

Emptio est contractus bonæ fidei consensu constans, de re certo pretio permutanda.

Hujus tria sunt substantialia requisita; consensus, merx seu res, & pretium. *pr. h. t. l.* 2. §. 1. *l.* 8. *ff. de contrab. emt.*

Vendi possunt res omnis generis, mobiles, immobiles, incorpora-

corporales, hæreditas, nomina, *tit. ff. & C. de hæred. vel act. vend.* propriæ & alienæ. *l. 28. ff. de contrab. emp.* spes, alea, jactus retis. *l. 8. ff. de contrab. emt. l. 12. ff. de act. emti.* at non res commerciis hominum exemptæ, Sacræ, Sanctæ, Religiosæ; liber homo. §. *ult. h. t. l. 34.* §. 2. *ff. de contrab. emt.*

Pretium est id, quo res æstimatur, consistens tantùm in pecunia numerata. §. 2. *h t.* Ac certum esse debet vel per se, vel per relationem in arbitrium tertii certi, non tertii incerti. Qui si vel nolit vel non possit determinare pretium, venditio nulla est, quasi deficiente conditione. §. 1. *h. t. l. ult. C. de contrab. emt. l. 25. ff. locat.* Quòd si iniquum pretium determinaverit, corrigenda est iniquitas judicio bonæ fidei. *l. 79. ff. pro socio.*

Emptioni similis est permutatio: quæ est contractus bonæ fidei innominatus. *do ut des*, unde actio præscriptis verbis competit. §. 28. *instit. de action.*

Ex emptione verò nascitur actio empti & venditi.

Actio empti est personalis bonæ fidei, competens emptori adversùs venditorem, ad id ut res vendita tradatur cum fructibus post venditionem perceptis, cæterisque accessionibus, & aliis, vel speciali pacto comprehensis, vel ex generali emptionis natura præstari solitis: aut alioquin præstetur id quod interest. §. 1. *in med.* §. 3. *h. t. l. 11. pr.* §. 1. 2. *l. 12. ff. de act. emti.*

Actio venditi est personalis bonæ fidei, competens venditori adversùs emptorem, ad id ut pretium solvatur unà cum usuris ex mora. *l. 13.* §. 19. 20. *ff. de act. emti.*

Periculum autem & commodum rei venditæ statim post contractum perfectum ad emptorem pertinet, licèt necdum res emptori fuerit tradita. §. 2. *h. t.* Ut tamen venditor de dolo, lata ac levi culpa teneatur. *l. 5.* §. 2. *ff. commodati l. 23. R. J.*

TIT. XXV.

De Locatione & Conductione.

Locatio conductio est contractus bonæ fidei consensu constans, de usu vel opera cum mercede commutanda: & iisdem fere nititur juris regulis, quibus emptio venditio; cùm & hic merces in numerata pecunia consistere debeat, ac in arbitrium tertii certi determinatio ejus conferri possit. *pr.* §. 1. 2. *h. t.*

Hinc nascitur actio locati & conducti.

Actio locati eſt perſonalis bonæ fidei, competens locatori contra conductorem, ad id ut mercedem ſolvat, & finito tempore locationis rem incorruptam reſtituat, ac regulariter præſtet dolum, latam, & levem culpam, denique omnia faciat ſecundùm legem conductionis. §. *pen. h. t. l.* 5. §. 2. *ff. commodati. l.* 48. §. 1. *ff. h. t.*

Nec poteſt conductor migrare ante tempus, niſi juſtus ſubſit metus aliave juſta cauſa, nec mercedis remiſſionem petere, niſi ſit inſolita ſterilitas, aut minus commoda præſtetur habitatio. *l.* 13 §. 7. *l.* 15. §. 1. 2. *& ſeqq. l.* 25. §. 2. *l.* 27. §. 1. *ff. h. t.*

Actio conducti eſt perſonalis bonæ fidei, competens conductori adversùs locatorem, & hæredem ejus, non ſucceſſorem particularem veluti emptorem, ad id, ut uſus commodus rei conductæ vel operæ preſtentur; aut alioquin id quod intereſt. §. *ult. h. t.* junct. *l. 9. C. h. t. l.* 19. §. 2. *l.* 25. §. 2. *ff. h. t.*

Nec poteſt conductor ante tempus expelli, niſi malè conductor utatur re conductâ, vel res indigeat neceſſariâ reparatione, vel locator ea ex nova cauſa indigeat ad proprios uſus, vel conductor toto biennio penſionem non ſolverit. *l.* 3. *C. h. t. l.* 54. §. 1. *ff. h. t.*

Emphyteuſis eſt contractus juris gentium bonæ fidei, nominatus, conſenſu conſtans, quo prædium alicui fruendum conceditur in perpetuum aut ad tempus non modicum, ſub lege meliorationis, & præſtationis annui canonis. §. 3. *h. t.*

Canon eſt annua præſtatio in recognitionem dominii directi, non proportionata fructibus rei emphyteuticariæ. Unde nec remiſſio canonis fit ob inſolitam ſterilitatem aut aliud particulare damnum. *l.* 1. *in fin C. de jure emphyt.*

Emphyteuſis, ſi pro jure conſtituto accipiatur, dividitur in ſecularem & Eccleſiaſticam.

Secularis eſt, quæ in rebus ſecularibus eſt conſtituta.

Eccleſiaſtica, quæ conſtituta eſt in rebus Eccleſiaſticis, & ſecularis quidem ob moram triennii, Eccleſiaſtica verò ob moram biennii in ſolvendo canone commiſſam in commiſſum cadit. *nov.* 7. *c.* 3. §. 2. *l.* 2. *C. h. t.*

Eſt & emphyteuſis alia temporalis, quæ ad tempus non modicum; alia perpetua, quæ in perpetuum conceditur.

Ex emphyteuſi naſcitur actio emphyteuticaria, ſimilis in pleriſque actioni locati & conducti.

Tit. XXVI.

De Societate.

Societas est contractus bonæ fidei consensu constans, super re honesta, de lucri & damni communione. §. 1. 2. 3. *h. t. l.* 53. *& seqq. ff. pro socio.*

Lucrum ergo & damnum pro rata parte, quam quisque contulit in societatem, cuique sociorem cedit, nisi aliud nominatim actum sit. *d.* §. 1. 2. *h. t.* modò evitetur leonina societas, quâ id agitur ut alter omne lucrum, alter omne damnum ferat. *l.* 29. §. 2. *ff. pro socio.*

Societas 1. vel publica est, qualis est societas vectigalium; vel privata, quæ de rebus privatorum initur. *l.* 59. *ff. h. t.*

2. Vel expressa est, quæ expresso consensu initur, vel tacita, quæ ipso facto contrahitur, seu ex facto colligitur ac præsumitur. *l.* 4. *ff. h. t.*

3. Vel est universalis & totorum bonorum, vel particularis.

Universalis totorum bonorum societas est, in quam veniunt omnia, mobilia, immobilia, incorporalia, præsentia, & futura, hæreditates, legata, donationes, omne denique lucrum & omne damnum alterutri sociorum obveniens. *l.* 1. §. 1. *l.* 2. *l.* 3. *l.* 73. *ff. h. t.*

Particularis est, in quam ea sola veniunt, quæ societatis intuitu acquiruntur industriâ & labore sociorum, sive simpliciter sit inita societas, sive de re certa, vel certa rerum universitate. *l.* 7. 8. 9. *ff. h. t.*

Ex societate nascitur actio pro socio, utrimque directa, personalis, bonæ fidei, competens socio contra socium, ad id, ut is lucra pro rata communicet, impensas restituat, damna reparet, id quod specialiter in se recepit impleat, ac denique dolum, latam, ac levem culpam præstet. §. *ult. h. t.*

Finitur societas morte unius ex sociis, etiam inter reliquos superstites, nisi aliud actum sit. §. 5. *h. t.* vel sit societas vectigalium. *l.* 59. *pr. ff. h. t.* renunciatione non callidè nec intempestivè, sed bonâ fide factâ. §. 4. *h. t. l.* 14. 15. 16. 17. §. 1. *ff. h. t.* publicatione bonorum, cessione, ac finito negotio. §. 6. 7. 8. *h. t.*

TIT. XXVII.

De Mandato.

Mandatum est contractus bonæ fidei consensu constans, quo negotium honestum alteri id suscipienti gratis gerendum committitur. §. 7. *h. t. l.* 8. §. 1. *ff. de procurat.*

Mandatum 1. vel expressum est, quod expresso consensu interponitur & suscipitur; vel tacitum, quoties præsentis & scientis, nec contradicentis negotia ab alio geruntur. *l.* 18. *ff. h. t.*

2. Vel generale est, vel speciale. De quo alibi.

3. Mandatum contrahi potest sex modis, puta; vel gratiâ mandantis, vel gratiâ mandantis & mandatarii; vel alienâ gratiâ; vel mandantis & alienâ gratiâ; vel mandatarii & alienâ gratiâ, vel denique mandantis, mandatarii, & alienâ gratiâ. Non item mandatarii solius gratiâ; quippe quod concilium magis esset, quàm mandatum. §. 1. *& seqq. h. t. l.* 8. §. 4. *ff. h. t.* Ut tamen ex consilio fraudulento dari possit de dolo actio, cùm alioquin consilii non fraudulenti nulla sit obligatio. *l.* 47. *ff. R. J.*

Ex mandato nascitur actio mandati directa & contraria.

Directa est actio personalis bonæ fidei, competens mandanti contra mandatarium, ad id ut exsequatur mandatum juxta præscriptum modum, aut aliàs præstet id quod interest; insuper ut reddat rationem administrationis, ac restituat quod penès eum ex administratione residet, dolum denique & omnem culpam præstet. §. 8. *h. t. l.* 13. 21. *C. h. t.*

Contraria est actio personalis bonæ fidei, competens mandatario adversùs mandantem, ad id, ut durante mandato necessaria subministrentur; eoque finito indemnis servetur, si impensas fecerit, aut damnum culpâ mandantis passus sit. *l.* 12. §. *ult. l.* 26. §. 6. *ff. h. t.*

Finitur mandatum morte mandantis vel mandatarii, §. 10. *h. t.* revocatione per mandantem, ac renuntiatione per mandatarium factâ, utrimque tamen re adhuc integrâ. §. 9. & 11. *h. t.*

TIT. XXVIII.

De obligationibus, quæ quasi ex contractu nascuntur.

QUasi contractus est præsumpta conventio, ex qua, mediante facto aliquo, valida nascitur obligatio.

Quasi contractus quinque sunt, puta; negotiorum gestio, tutelæ administratio, gestio occasione communionis, hæreditatis aditio, & indebiti solutio. De tutela autem & indebiti solutione ac actionibus inde competentibus alibi actum est.

Negotiorum gestio est quasi contractus, quo quis absentis vel ignorantis negotia sine mandato gerit. §. 1. *h. t.*

Hinc nascitur actio negotiorum gestorum directa & contraria.

Directa est actio personalis bonæ fidei, competens domino cujus negotia gesta sunt, adversùs gestorem, ad id ut reddat rationem administrationis, ac restituat quod ad ipsum ex administratione pervenit, aut pervenire potuit, & præstet dolum ac omnem culpam. *d.* §. 1. *h. t. l.* 2. *ff. de negot. gestis. l.* 23. *de R. J.*

Contraria est actio personalis competens negotiorum gestori, contra dominum, ad id, ut indemnis servetur; adeòque ad repetendas impensas necessarias & utiles, non voluptuarias: licèt impensæ jam utiles esse desierint. *l.* 2. *l.* 10. §. 1. *ff. h. t.*

Ex gestione occasione communionis prodita est actio familiæ erciscundæ, & communi dividundo.

Actio familiæ erciscundæ est actio bonæ fidei, duplex; mixta, primariò in rem, per consequentiam in personam, competens cohæredi; adversùs cohæredem, ad dividendam hæreditatem & præstationes personales. *l.* 1. *l.* 22. §. 4. *ff. famil. ercisc.*

Actio communi dividundo est actio itidem bonæ fidei, duplex, mixta, competens illis, qui rem, titulo plerumque particulari, communem habent, ad eam dividendam & præstationes personales. *l.* 1. 3. *ff. communi divid.* §. 3. *h. t.*

Ex aditione hæreditatis nascitur actio ex testamento: quæ est actio personalis stricti juris ex quasi contractu competens legatariis & fideicommissariis, adversùs hæredem, ad id, ut legata ac fideicommissa præstentur, cum accessionibus & usuris ex mora. §. 5. *h. t. l.* 44. *ff. de legat.* 1. *l.* 34. *ff. de usuris.*

TIT.

TIT. XXIX.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur.

PEr quas personas nobis dominium acquiri potest, juxta libr. 2. tit. 9. per easdem nobis etiam regulariter acquiri potest obligatio.

TIT. XXX.

Quibus modis tollitur obligatio.

OBligatio tollitur vel ipso jure, vel ope exceptionis.

Ipso jure tollitur multis modis, veluti compensatione. §. 30. *Inst. de action.* noxæ deditione. §. 3. *Inst. de noxal. action.* oblatione, consignatione & depositione pecuniæ, vel rei debitæ rectè factâ. *l.* 41. §. 1. *ff. de usuris. l.* 9. *C. de solution.* rei in interitu sine mora aut culpa debitoris. *l.* 23. *ff. de verb. oblig.* præcipuè solutione, acceptilatione, novatione, & contrario consensu. *pr. & §§. seqq. h. t.*

Solutio est naturalis præstatio ejus quod debetur.

Solvere potest debitor, vel alius pro eo, sive sciente, sive ignorante, sive invito. *pr. h. t.* estque solvendum id quod debetur, non aliud pro alio invito creditore. *d. pr. h. t. l.* 2. §. 1. *ff. de reb. credit.* nec admissa est particularis seu per partes facta solutio, nisi creditor consenserit, aut ab initio id actum sit. *l.* 41. §. 1. *ff. de usuris.*

Solutione rectè factâ liberatur debitor & fidejussores ejus & pignora. *pr. h. t.*

Acceptilatio est imaginaria solutio, quâ directò tolli nequit omnis obligatio, sed tantùm ea quæ verbis contracta est. §. 1. *h. t.* est tamen prodita stipulatio Aquiliana, per quam omnium rerum obligatio ex quacunque causa in stipulationem deducitur, novatione factâ; ac deinceps acceptilatione dissolvitur. §. 2. *h. t.*

Cæterùm quia acceptilatio est actus legitimus. *l.* 77. *ff. R. I.* ideo nec sub conditione, nec in diem fieri potest, *l.* 4. 5. *ff. de acceptil.* nec per interpositam personam. *l.* 13. §. 10. *ff. eod. tit.*

Novatio est prioris obligationis, sive naturalis, sive civilis in aliam sive naturalem sive civilem transfusio ac translatio. *l.* 1. *ff. de novat.*

Estque

Estque vel novatio in specie, vel delegatio.

Novatio in specie est prioris obligationis in aliam transfusio sine interventu novæ personæ, inter eos ipsos, inter quos prior obligatio constiterat. §. *pen. h. t.*

Delegatio est novatio facta interventu novæ personæ: dum quis vice suâ alium creditori suo dat, vel cui jusserit creditor. *l.* 11. *ff. de novation.*

Novatio autem in specie & delegatio vel voluntaria est, de qua actum: vel necessaria, quæ fit per litis contestationem & sententiam judicis inter actorem & reum. *l.* 86. 87. *ff. R. J.*

Novatione voluntariâ liberatur debitor & fidejussores ac pignora, cessatque usurarum cursus. *l.* 18. *ff. de novat.* at necessariâ novatione nihil horum fit, cùm nemo sic reddat conditionem suam deteriorem, sed plerumque meliorem. *d. l.* 86. 87. *ff. R. J.*

Contrario consensu tolluntur tantùm obligationes consensu constantes. §. *ult. h. t.*

LIBER IV.

Tit. I.

De obligationibus quæ ex delicto nascuntur.

Delictum in genere est offensio dicto vel facto illata, quâ quis contra jus læditur dolo culpâve alterius, in speciem contractûs aut quasi contractûs non cadens.

Delicta vel privata sunt, vel extraordinaria, vel popularia, vel publica, *tit. ff. de privat. delict. tit. ff. de extraordin. crimin. tit. ff. de popular. act. tit. ff. de publicis judiciis.*

Privata delicta sunt, quæ actione privatâ vindicantur ab eo, ad quem ea res pertinet; sic ut pœna exacta ipsi actori læso applicetur. *l.* 7. §. 1. *ff. de injuriis.*

Horum quatuor sunt species; furtum, rapina, damnum injuriâ datum, & injuria seu contumelia.

Furtum est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratiâ, vel ipsius rei, vel usûs ejus possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere. §. 1. *h. t.*

Furtum

Furtum olim distinguebatur in conceptum, oblatum, prohibitum, & non exhibitum; ac cujusque nomine diversæ competebant actiones. Sed his antiquatis, remansit distinctio furti in manifestum & nec manifestum. §. 3. *&* 4. *h. t.*

Furtum manifestum est, cùm fur deprehenditur cum re furtiva, antequam illam eo detulit, quo deferre eo die destinaverat. Cujus pœna est quadruplum rei ablatæ. §. 3. *&* 5. *h. t.*

Nec manifestum est, cùm fur deprehenditur, postquam rem detulit, quo perferre eo die destinaverat. Cujus pœna est induplum. *d.* §. 3. *&* 5.

Variis autem actionibus fures conveniri possunt; putà, actione ad exhibendum, rei vindicatione (de quibus tit. 6.) condictione furtivâ, & actione furti.

Condictio furtiva est actio personalis ex delicto, rei persecutoria ex parte actoris, pœnalis ex parte rei, competens ei, qui & furti facti & actionis intentatæ tempore dominus rei ablatæ est, adversùs furem & furis hæredes, licèt nihil ad eos pervenerit, ad id, ut restituatur res furto surrepta cum fructibus perceptis & percipiendis, & eo, quod interest. *l.* 1. 8. 9. 10. §. 2. *l.* 12. *ff. de condict. furt.*

Actio furti est actio personalis, pœnalis, perpetua, competens ei, cujus interest ex honesta causa & jure in re ac propter damnum datum, contra furem, ad pœnam dupli in nec manifesto, vel quadrupli in manifesto furto. §. 13. *h. t. l.* 11. *l.* 71. §. 1. *ff. de furtis.*

Datur ergo non tantùm domino, sed & creditori cui pignus surreptum, bonæ fidei possessori, fulloni vel sarcinatori ob vestimenta surrepra, modò ipse solvendo sit: commodatario, si commodans maluerit commodatarium actione commodati, quàm furem actione furti convenire. §. 14. *& seqq. h. t.*

Potest etiam ob furtum criminaliter agi; quo casu actor tenetur in crimen subscribere. *l. ult. ff. de furtis.*

T I T. II.

De vi bonorum raptorum.

Vis est majoris rei impetus, qui repelli non potest. *l.* 2, *ff. quod metûs causa.*

Et vel publica est vel privata.

Publica est, quæ fit cum armis.

Privata, quæ sine armis fit. §. 6. *Instit. de interdictis.*

Adhæc vis alia expulsiva est, alia compulsiva, alia turbativa, alia ablativa.

Rapina est contrectatio fraudulosa violenta, lucri faciendi gratiâ, vel ipsius rei, vel usûs ejus possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere.

Hinc datur actio de vi bonorum raptorum; quæ est personalis, pœnalis mixta, competens ei cujus interest, adversùs raptorem, intra annum in quadruplum, post annum in simplum. *pr. &* §. 2. *h. t.*

Si quis non dolo, sed errore ductus, dum putat id sibi licere, rem alteri eripuerit, quam suam esse existimabat, si quidem verè ipsius sit, dominium perdit, sin aliena fuerit, unà cum re, æstimationem ejus reddere compellitur. §. 1. *h. t.*

TIT. III.
De Lege Aquilia.

LEgis Aquiliæ tria olim fuerunt capita. Primò cautum est, ut si quis alienum hominem alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero est, injuriâ occiderit, quanti ea res eo anno plurimi fuerit, tantùm domino dare damnetur. *pr. h. t.*

Alterum caput in desuetudinem abiit; sed probabile est, eo actum fuisse de servi moribus corruptis.

Tertio cautum est de homine vel pecude vulneratis, aliis animalibus occisis, & omni cætero damno injurià dato; ut teneatur reus, quanti res plurimi fuerit in diebus triginta proximis. §. 13. *& seqq. h. t.*

Hinc nascitur actio ex lege Aquilia, eaque vel directa, competens domino rei ob damnum corpore & in corpus datum; vel utilis, competens domino ob damnum non corpore sed in corpus datum, ut & ei cujus interest, quamvis dominus non sit, licèt tunc corpore & in corpus damnum datum esset. Præter quas etiam est actio in factum prætoria, competens, si nec corpore nec in corpus damnum datum sit, & tamen læsio contigerit. §. *ult. h. t.*

Dantur verò hæ tres actiones adversùs eum, qui dolo vel culpâ, etiam levissimâ, damnum dedit, non contra hæredes, ad id ut præstetur, quanti res anno vel mense retro computato plurimi fuerit. §. 2. *& seqq. h. t.*

TIT.

Tit. IV.

De injuriis.

INjuria est delictum in contemptum hominis liberti admissum, quo ejus corpus vel dignitas vel fama læditur dolo malo.

Committi verò potest injuria vel re; vel verbis; vel literis; vel consensu, dum quis mandat alteri injuriam fieri: eamque inferunt soli illi, qui doli capaces sunt; non furiosi aut infantes. *l.* 5. §. 1. *ff. h. t.*

Patitur quis injuriam vel in se, vel per suos filios-familias, servos, uxores, sponsas. §. 2. *& seqq. h. t. l.* 15. §. 24. *l.* 18. §. *pen. & ult. ff. h. t.*

Hinc nascitur actio injuriarum, eaque duplex; altera ex lege Cornelia Civilis perpetua, quæ datur ei, qui per se atrociorem injuriam realem passus est. §. 8. *h. t. l.* 5. *pr. & seqq. ff. h. t.* altera prætoria annalis, quæ competit ei, qui quomodocunque injuriam passus est per se vel per alios. *d. l.* 5. §. 6. *ff. h. t.* Utraque contra injuriantem, non hæredes ejus, locum habet, & tendit ad id, ut præstetur, quanti injuria per actorem æstimata fuerit, vel minoris, si id judici æquum videbitur, prò diversitate circumstantiarum loci, temporis, personarum &c. §. 7. 9. *h. t.*

Potest & criminaliter agi ob injuriam §. 14. *h. t.* sed civilis actio priùs mota criminalem perimit, & vice versâ *l.* 6. *ff. h. t.*

Tit. V.

De obligationibus, quæ quasi ex delicto nascuntur.

QUasi delictum in genere est, quod non ex dolo vel lata culpa, sed aliquâ sui aut suorum imperitiâ vel imprudentiâ oritur, sic ut aliquid peccatum esse intelligatur; nec in speciem aliquam veri delicti cadit, sed delicto proximum est.

Quasi delictorum quatuor sunt species. Primum est, si judex per imperitiam (non dolo; tunc enim verè delinquit) malè judicaverit: quippe qui ab eo, quem iniquâ suâ senten-

tiâ

tiâ læsit, convenitur ad id, ut præstet quod religioni judicantis æquum videbitur. *pr. Inst. h. t.*

Alterum quasi delictum est, si ex alicujus cænaculo quid dejectum vel effusum sit ibi, quâ vulgò iter fit, & ita damnum datum.

Hinc nascitur actio de dejectis & effusis, personalis, prætoria, perpetua, competens ei, qui damnum passus est, contra inhabitantem, ad duplum damni dati, nisi liber homo occisus sit, quo casu hæc actio popularis & annalis est ad pœnam 50. aureorum : vel nisi homo liber vulneratus sit, quo casu læsus agit ad impendia in medicos & chirurgos erogata, ac ad æstimationem operarum, quibus caruit & cariturus est. §. 1. *h. t.* Cicatricum autem aut deformitatis dolorisve nulla fit æstimatio, quia liberum corpus nullam recipit æstimationem. *l. ult. ff. de his qui effud. vel dejec.*

Tertium est, si quid positum vel suspensum sit ibi, quâ vulgò iter fit, quod probabiliter cadere posset, & cadendo nocere.

Hinc datur actio de positis & suspensis, prætoria, popularis, competens cuivis ex populo, contra inhabitantem, vel eum, qui quid in ædibus poni vel suspendi passus est, ad pœnam decem aureorum. *d.* §. 1. *h. t. l.* 5. §. 6. *ff. de his qui effud. vel dejec.*

Quartum est, si damnum datum sit in navi, stabulo vel caupona per eos, quorum operâ utitur exercitor.

Hinc datur actio prætoria exercitoria ex quasi delicto, competens damnum passis, contra exercitorem, ad duplum damni dati. §. *ult. h. t.*

TIT. VI.

De actionibus.

Actio est jus persequendi in judicio, quod sibi debetur *pr. h. t.*

Judicium est legitima causæ cognitio, discussio, & definitio inter actorem & reum coram judice facta : sic ut tres personæ principales judicium constituant, actor, reus, & judex : advocati enim & procuratores ac apparitores aliique similes accessoriæ tantùm personæ sunt.

Variæ autem actionum divisiones sunt, & quasi classes, ad quas actio unaquæque referri potest, & unde actionis cujusque termini generales petuntur.

Primò

Primò itaque actiones vel in rem sunt, vel in personam, vel mixtæ.

Actiones in rem sunt, quæ nascuntur ex jure in re & generaliter appellantur vindicationes. §. 1. *&* 15. *h. t.*

Actiones in personam sunt, quæ ex jure ad rem, adeòque ex obligatione, nascuntur, ac generaliter condictiones vocantur. *d.* §. 1. *&* 15. *h. t.*

Mixtæ actiones sunt; quæ partim ex jure in re, partim ex obligatione nascuntur: ut tamen semper in hisce prædominetur vel natura actionis in rem; quod fit in actionibus familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum, & petitione hæreditatis. §. 20. *h. t. arg. l.* 1. *ff. fin. regund. l.* 22. §. 4. *ff. famil. erciscundæ. l.* 7. *C. de petit. hæred.* Vel natura actionis in personam; quod evenit in illis, quæ dicuntur actiones personales in rem scriptæ: veluti actio quod metûs causâ, & similes.

2. Actiones vel civiles sunt, vel prætoriæ.

Civiles sunt, quæ ex legitimis & civilibus causis descendunt.

Prætoriæ, quas prætor ex sua jurisdictione comparatas habet. §. 3. *h. t.*

3. Actiones vel rei persecutoriæ sunt, vel pœnales, vel mixtæ.

Rei persecutoriæ sunt, quibus tantùm rem persequimur: quales sunt omnes in rem actiones, & actiones in personam ex contractu vel quasi.

Pœnales dicuntur, quibus meram pœnam petimus: qualis est actio furti manifesti & nec manifesti &c.

Mixtæ sunt, quibus partim rem partim pœnam exigimus: qualis est actio de vi bonorum raptorum, & ex lege Aquilia. §. 16. 17. 18. 19. *h. t.*

4. Actiones aliæ in simplum conceptæ sunt; aliæ in duplum, aliæ in triplum; aliæ in quadruplum: ulterius autem nulla actio extenditur.

5. Actiones vel bonæ fidei sunt, vel stricti juris, vel arbitrariæ.

Bonæ fidei actiones sunt, in quibus judici permittitur ex æquo & bono æstimare, quantum alterum alteri oporteat tribuere, licèt id in conventionem aut petitionem non fuerit expressè deductum. §. 30. *h. t. pr. inst. de oblig. ex consensu. l.* 24. *circa fin. ff. depositi.* Et recensentur omnes in §. 28. *&* 29. *h. t.*

Stricti juris actiones dicuntur, in quibus conventioni & petitioni partium est adstricta judicis potestas. *pr. inst. de obl. ex consensu, in fin. l.* 99. *ff. de verb. oblig.*

Arbitrariæ sunt, in quibus nisi arbitrio judicis aliquid fiat, condemnatur reus, præcipuè propter dolum, aut contumaciam, aut loci adjectionem, §. 31. *h. t.*

6. Quibusdam actionibus certum petimus, id quod frequentius fit; quibusdam incertum, veluti cùm petitur res in genere vel alternativè debita, vel factum, vel id quod interest. §. 32. *h. t.* Sive autem certum sive incertum petatur, cavendum est, ne plus petendo peccetur; planè minùs petendo quàm debetur, nemo peccat, cùm possit reliquum vel eodem vel alio judicio adhuc persequi. §. 33. 34. 35. *h. t.* eodem judicio, si errorem in libello ante sententiam emendaverit. *d.* §. 34, 35.

Plus peti potest quatuor modis, re, loco, tempore, causâ. *d.* §. 33. Quisquis autem re vel loco vel causâ plus petit, in triplum damni dati tenetur reo: sin tempore plus petierit, tanto temporis spatio post diei vel conditionis eventum expectare tenetur, quanto maturiùs petiit, & adversario impensas litis refundere. *d.* §. 33. *h. t.*

7. Quibusdam actionibus solidum consequimur: quibusdam minùs quàm solidum; idque vel ex natura actionis, quod fit in actione de peculio, tributoria, de in rem verso &c. vel ob beneficium personæ datum, quod duplex est, aliud competentiæ, aliud cessionis, vel denique propter compensationem. §. 36. *& seqq. h. t.*

Beneficium competentiæ est, quo quis munitus condemnari nequit ultra vires patrimonii, sed tantùm in id quod facere potest, retento eo ne egeat *l.* 173. *ff. R. J. l.* 125. *ff. de V. S. l.* 30. *ff. de re jud.* eoque gaudet maritus de dote reddenda conventus, parentes, patroni adversùs liberos aut libertos, donator adversùs donatarium, socius contra socium, milites ex privilegio. §. 37. 38. *h. t. l.* 16. *& seqq. ff. de re judic.*

Cessionis beneficium est quo debitor obæratus omnia sua bona præsentia, nullis retentis, suis cedens creditoribus, à carceris squallore liberatur. §. *ult. h. t. l.* 1. *C. qui bon. cedere poss.* non tamen ab ipso debito, si enim ad meliorem fortunam reversus fuerit, adhuc creditoribus solvere tenetur, gavisurus tunc beneficio competentiæ, sic ut modicum acquisitum ei non auferatur. *l.* 6. *ff. de cessione bonor.*

Compensatio est debiti & crediti inter se contributio. *l.* 1. *ff. de compensat.* quâ ipso jure debitum utrimque tollitur usque ad quantitatem concurrentem. §. 30. *h. t. l.* 11. 12. *ff. de compens.* si modò debitum utrimque liquidum & purum sit, ac quantitas ejusdem generis utrimque debeatur, non item corpus. *l.* 4. 8. *ult. C. de compensat.*

8. Actio-

8. Actiones vel directæ sunt, quæ ex verbis legum dantur; vel utiles, quæ ex mente legum & interpretatione competunt. §. *ult. inst. de lege Aquil.*

Aliæ insuper divisiones titulis quibusdam sequentibus continentur, ibidem proponendæ.

Cæterùm, cum magna ex parte actiones hoc titulo occurrentes in anterioribus jam fuerint descriptæ; quædam etiam in titulis sequentibus, ut sede propriâ, sint definiendæ, rectè me facturum credidi, si hìc tantùm spicilegium instituerem actionum illarum, de quibus alibi agendi occasio defuit vel defutura est: secuturus filum Justiniani in illis recensendis.

Prima ordine est rei vindicatio, quæ est actio civilis in rem arbitraria, competens iis, qui jure gentium vel civili domini sunt *l.* 23. *ff. de rei vind.* adversùs quosvis possessores & detentores, quique horum loco censetur. *l.* 7. 9. *l.* 27. §. 3. *ff. de rei vind.* §. 1. *in fin. h. t.* ad id, ut res corporalis restituatur cum accessionibus & fructibus, adhibitâ inter bonæ & malæ fidei possessores differentiâ. *l.* 20. *ff. de rei vind.* §. 2. *inst. de off. judicis.*

Actio confessoria est in rem, arbitraria, civilis, quâ quis vindicat servitutem sibi vel prædio suo constitutam; adeòque datur ei, cui servitus constituta est, adversùs quemvis rei possessorem, vel in servitutis possessione turbantem. *l.* 10. §. 1. *ff. si servit. vind.* §. 2. *h. t.* ad id ut res declaretur servituti obnoxia, & præstetur id quod interest, ac caveatur de non turbando in posterum. *l.* 4. §. 2. *l.* 6. §. 6. *l.* 7. *l.* 12. *ff. si servit. vind.*

Negatoria itidem est in rem, civilis, arbitraria, quâ quis vindicat suæ rei libertatem, & negat alteri servitutem competere: adeòque datur domino rei, contra eum, qui servitutem in illa usurpare vult, ad id ut res declaretur libera ab illo onere servitutis, & præstetur id quod interest, ac cautio de non turbando in posterum interponatur. *d.* §. 2. *h. t. d. l.* 4. §. 2. *l.* 7. *l.* 12. *ff. si servit. vind.*

Publiciana actio est prætoria, in rem, arbitraria, quâ quis rem, cujus possessionem justo titulo ac bonâ fide nactus erat, ac casu amiserat antequam usucepisset, repetit à quovis jure debiliori possidente: in pari namque causa melior possidentis quàm petentis foret conditio. §. 4. *h. t. l.* 1. 2. 3. *l.* 9. §. 4. *ff. de public. in rem act.*

Actio rescissoria duplex est; alia usucapionis, alia alienationis rescissoria.

Rescissoria usucapionis est actio in rem, prætoria, arbitraria,

traria, competens ei, cujus res verè usucapta est (idque vel ab alio præsente, cùm ipse dominus justa de causa absens esset, vel ab alio quacunque de causa absente, cùm dominus ipse præsens esset) adversùs usucapientem, ad id, ut rescisâ usucapione res restituatur cum omni causa: olim intra annum, jure novo intra quadriennium continuum instituenda. §. 5. *b. t. l.* 7. 8. *l.* 26. §. 1. *l.* 28. *l.* 33. §. *ult. l. ult. ff. ex quib. caus. majores* 25. *ann. rest.* junct. *l. ult. C. de tempor. in integr. restitut.*

Rescissoria alienationis est actio in rem, prætoria, arbitraria, annalis, competens creditoribus in possessionem bonorum debitoris missis, in quorum fraudem res à debitore post missionem alienatæ sunt; contra quosvis bonâ vel malâ fide possidentes, ad id, ut rescisâ alienatione res alienata restituatur. §. 6. *b. t.* arg. *l.* 3. *C. ut in possess. legator. &c.*

Huic similis in multis est actio Pauliana; quæ est actio prætoria, personalis. arg. *l.* 38. §. 4. *ff. de usuris. l.* 14. *ff. quæ in fraud. cred. alien. &c.* annalis, competens creditoribus, in quorum fraudem res à debitore ante vel post missionem in possessionem alienatæ sunt, adversùs possessores regulariter fraudis participes, quandoque tamen & non participes fraudis, si sc. pupilli sint, aut titulo lucrativo possideant; ad id ut rescisâ alinatione res alienata restituatur. *l.* 6. §. 8. 10. 11. *l.* 10. §. 18. 19. 20. 22. *ff. quæ in fraud. cred. alien. sunt, ut rescind.*

Actio Serviana est actio in rem, prætoria, arbitraria, competens domino locatori prædii rustici, contra quosvis possessores, ad persequendas res coloni expresè pro pensionibus obligatas. §. 7. *b. t.*

Quasi Serviana, seu hypothecaria, est actio prætoria, in rem, arbitraria, competens creditoribus, quibus res expresè vel tacitè vel legis dispositione fuerunt pignori obligatæ, contra quosvis bonæ vel malæ fidei possessores, ad avocandam rerum obligatarum possessionem *d.* §. 7. *b. t.* ut tamen jure novo ante tertium bonæ fidei possessorem excutiendus sit ipse debitor & fidejussores ejus. *nov.* 4. *c.* 2.

Constitutum est conventio prætoria; (seu pactum à prætore confirmatum) quâ quis sine stipulatione promittit, se soluturum, quod ipse vel alius debet.

Hinc datur actio de constituta pecunia; quæ est prætoria personalis, competens ei cui constitutum est, adversùs constituentem, ad id ut præstetur quod constitutum seu promissum est.

Si

Si plures pro eodem constituerint, gaudent beneficio divisionis, exemplo fidejussorum. *l. ult. C. de constit. pecun.*

Actio de peculio est prætoria personalis in rem scripta, ex contractu vel quasi contractu (non delicto) filiif. aut servi, competens illis, qui cum filiof. aut servo contraxerunt, contra patrem vel dominum, & quosvis peculii possessores, ad id, ut præstetur, quod contractu vel quasi contractu comprehensum est, quatenùs est in peculio tempore rei judicatæ. §. 10. *h. t.* §. 4. *Inst. quod cum eo, qui in alien. potest. l.* 27. §. 2. *l.* 30. *ff. de peculio.*

Jusjurandum est religiosa Divini Nominis invocatio in testimonium veritatis.

Et vel voluntarium est, vel judiciale vel necessarium.

Voluntarium est, quod à parte parti defertur vel refertur extra judicium. *l.* 17. *ff. de jurejur.*

Judiciale est, quod à parte parti defertur, vel refertur in judicio. *l.* 12. *C. de reb. credit. & jurejurand.*

Necessarium est, quod judex ob defectum probationis, parte etiam non petente, defert actori vel reo. *l.* 31. *ff. de jurejur.*

Ex jurejurando voluntario præstito vel remisso, ut & ex judiciali, quoties non est subsecuta judicis sententia, datur actio in factum ex jurejurando, quæ est actio prætoria personalis, competens actori, qui deferente vel referente adversario juravit rem suam esse vel sibi debêri, adversùs eum, qui detulit & retulit, ad id quod jurejurando actoris comprehensum est. §. 11. *h. t. l.* 9. §. *ult. ff. de jurejur. l.* 8. *C. de reb. cred. & jurejur.*

Actio in factum de albo corrupto est actio prætoria, popularis, pœnalis; competens cuivis ex populo, contra eum, qui album prætoris perpetuæ jurisdictionis causâ propositum dolo corrupit, ad pœnam 50. vel, ut alii legunt, quingentorum aureorum. *l.* 7. *ff. de jurisdict.*

Actio in factum de in jus vocando est actio prætoria, pœnalis, annalis, competens parenti vel patrono sine venia in jus vocato, contra liberos vel libertos vocantes, ad pænam quinquaginta aureorum. *l.* 4. §. 1. *l. pen. ff. de in jus vocando.* §. *ult. Inst. de pœna temere litig.*

Actio in factum de in jus vocato vi exempto, est actio prætoria, pœnalis, annalis, competens actori, qui reum exemtum in jus vocaverat, contra vi eximentem, ad id ut præstetur, quanti ea res est in judicium deducta, licet per calum-

niam petita. *l.* 4. *l.* 5. *ff. ne quis eum qui in jus voc. vi eximat.*

Actiones præjudiciales sunt, quæ de statu ac conditione alicujus moventur: putà, de libertate vel servitute, ingenuitate vel libertinitate, & de jure familiæ. §. 13. *h. t.*

De libertate vel servitute est judicium liberale, civile, quamvis augmentum à prætore acceperit, competens domino contra servum, qui se liberum esse asserit, & vicissim servo ad libertatem proclamanti, contra dominum: qui proclamantem contendit suum esse servum. *tit. ff. & C. de liberali caus.*

De libertinitate vel ingenuitate est actio prætoria, competens patrono contra libertum, qui se ejus libertum esse negat; vel ingenuo aut libertino, neganti, se libertum esse ejus, qui jus patronatûs prætendit. *tit. ff. si ingenuus esse dicetur.*

De jure familiæ est actio prætoria competens parenti, contra eum, qui se filium esse falso negat aut asserit; ut & filio contra eum, qui se parentem esse falso negat, vel affirmat. *l.* 5. §. 8. *ff. de agnosc. & alend. liberis*: *d.* §. 13. *h. t.*

Actio finium regundorum est actio mixta, duplex, stricti juris, competens confini adversùs confinem, de spatio quinque pedum, seu turbatis agrorum finibus regundis & discernendis. *l.* 1. *l.* 4. §. 10. *ff. finium regund.* §. *pen. Inst. de offic. judicis.* §. 20. *h. t.*

Actio de servo corrupto est personalis prætoria, competens dominis, aut jus pignoris, usufructûs, aliudve simile habentibus; contra eum, qui mores servi dolo malo corrupit, ad id ut præstetur duplum damni dati & rerum, quas servus fugiens secum abstulit, aut in quibus damnum dedit. *l.* 1. §. 3. *l.* 2. *l.* 9. §. 1. *l.* 13. *l.* 14. §. 3. 4. *ff. de servo corrupto.* §. 23. *h. t.* utilis actio datur ob mores filiif. corruptos. *l.* 14. §. 1. *ff. de servo corrupt.*

Actio condictitia contra actores plus petentes est condictio ex lege, competens reo, qui per plus petitionem læsus est, adversùs actorem plus petentem, ad id ut præstetur triplum damni lati. §. 24. *h. t.*

Actio condictitia contra executores litium est condictio ex lege, competens reo nimiam exactionem passo, contra executores litium plus justo exigentes, ad quadruplum damni dati, sic ut triplum jure novo cedat fisco, simplum actori læso. §. 25. *h. t. nov.* 124. *c.* 3.

Metus est instantis vel futuri periculi causâ mentis trepidatio. *l.* 1. *ff. quod met. causa.*

Metus

Metus justus dicitur, qui cadit in virum fortem & constantem. *l. 5. 6. ff. quod metus causa.*

Actio quod metûs causâ est prætoria, arbitraria, personalis in rem scripta, competens metum passo & ejus hæredi intra quadriennium continuum, contra eum, qui metum fecit & quemvis rei per metum amissæ possessorem, ad id, ut res metu amissa restituatur, aut ex contumacia, quadruplum præstetur. §. 27. *h. t. l.* 9. §. 1. 3. *l.* 14. §. 2. *&* 5. *ff. quod met. causa.*

In actione in factum de calumniatoribus ille calumniator dicitur, qui pecuniam accepit, ut, vel ne litem iniquam alteri per calumniam moveret. *l.* 1. *ff. de calumniator.* Quamvis alioquin in criminalibus calumniator sit, qui falsa crimina scienter intendit, *l.* 1. §. 1. *ff. ad S. Conf. Turpil.*

Actio in factum de calumniatoribus est actio prætoria, annalis, competens ei, qui pecuniam dedit, ne sibi lis moveretur per calumniam; ut & ei, cui lis per calumniam movenda erat; contra eum, qui accepit, ut vel ne litem iniquam moveret, ad quadruplum ejus quod datum est, *l.* 1. *l.* 3. §. *ult. l.* 5. *pr. &* §. 1. *l.* 7. *ff. de calumniatoribus.*

Actio præscriptis verbis æstimatoria est actio personalis bonæ fidei ex contractu innominato, competens ei, qui rem æstimatam vendendam dedit, adversùs eum, qui rem vendendam accepit, ad id, ut vel res incorrupta, vel pretium, quo æstimata & vendita est restituatur. *l.* 1. *ff. de æstimatoria.*

Actio præscriptis verbis ex permutatione est actio bonæ fidei, competens ei, qui rem propriam ex causa permutationis dedit; adversùs eum, qui illam accepit, ad id, ut vicissim det, quod promisit, vel præstet, id, quod interest. *l.* 5. §. 1. *ff. de præscript. verbis.*

Petitio hæreditatis est actio mixta, bonæ fidei competens hæredi ex testamento vel ab intestato, adversùs eum, qui pro hærede vel pro possessore possidet, aut pro tali habetur, ad id ut restituantur res hæreditariæ cum fructibus & accessionibus, adhibitâ inter bonæ & malæ fidei possessores differentiâ. §. 28. *h. t. l.* 7. *C. de petit. hæred. l.* 2. 3. 11. 12. *l.* 13. §. 14. *l.* 20. *p. &* §§. *seqq. ff. de petit. hæred.* §. 2. *Inst. de off. judicis.*

Actio doli est actio prætoria, personalis, subsidiaria, famosa, competens intra biennium ei, qui dolum passus est, adversùs eum, qui dolum fecit, ad id ut res dolo amissa restituatur, aut præstetur id quod interest. l. 13. *l.* 15. §. *ult. l.* 17. *l.* 18. *ff. de dolo l. ult. C. eod.*

Actio de *eo quod certo loco*, est actio personalis arbitraria, quâ res ex negotio civili stricti juris, certo loco præstanda, alibi petitur, factâ mentione loci adjecti, ut judex pro locorum diversitate pluris minorisve reum condemnet. §. 33. *Inst. h. t. l.* 1. *l.* 2. §. *ult. l.* 3. *ff. de eo quod certo loco.*

Actio ad exhibendum est actio personalis in rem scripta arbitraria, competens illis, quorum interest peculiariter ex justa causa & jure in re, contra quosvis possessores & detentores, ad id ut res exhibeatur. §. 3. *Inst. de off. judicis. l.* 3. §. 12. *& ult. l.* 4. *l.* 5. *l. pen. ff. ad exhibend.*

Exhibere autem est facere in publico potestatem, ut ei, qui agit, experiundi sit copia. *l.* 2. *ff. ad exhibend.*

TIT. VII.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.

Actiones variæ non tam novæ sunt, quàm potius qualitates adjectitiæ aliarum actionum. Tales hoc tit. sex occurrunt; puta, actio quod jussu, exercitoria, institoria, tributoria, de peculio, & de in rem verso.

Actio quod jussu est actio personalis competens illis, qui cum filiof. aut servo, jubente patre vel domino, contraxerunt; contra patrem vel dominum, ad id ut præstetur creditum, quatenùs jussus est interpositus. §. 1. *h. t. l.* 3. *ff. quod jussu.*

Exercitor est, ad quem quotidianus navis quæstus pertinet.

Magister verò navis dicitur, ad quem quotidiana navis cura spectat.

Actio exercitoria est actio prætoria, personalis perpetua, competens illis, qui cum magistro vel submagistro navis contraxerunt, ejus rei gratiâ, cui is præpositus erat, adversùs exercitorem, ad id ut præstetur, quod contractu magistri vel submagistri comprehensum est. *l.* 1. §. 5. 7. 8. 9. *l. ult. ff. de exercit. act.* §. 2. *h. t.*

Institor dicitur, qui tabernæ vel officinæ est præpositus. *l.* 7. *l.* 8. *ff. de. instit. act.*

Actio institoria est prætoria, personalis, perpetua, competens illis, qui cum institore contraxerunt ejus rei gratiâ, cui is erat præpositus; adversùs præponentem, ad id ut præstetur, quod institoris contractu comprehensum est. §. 2. *h. t.*

Actio

Actio tributoria est actio personalis perpetua, competens ei, qui filiof. aut servo in merce peculiari negotianti sciente & permittente patre vel domino, credidit, contra patrem vel dominum, ad id, ut merx peculiaris aut pretium inde redactum æqualiter pro rata inter patrem vel dominum & reliquos creditores dividatur. §. 3. *h. t. l.* 1. §. 1. 2. 3. *l.* 7. §. 1. 2. *ff. de tribut. act.*

Actio de in rem verso (diversa ab actione de peculio quæ tit. præced. fuit proposita) est actio personalis, competens ei, qui in rem patris vel domini credidit filiof. aut servo, contra patrem vel dominum, ad id ut præstetur quatenùs in rem eorum verè versum est. §. 4. *h. t. l.* 1. *ff. de in rem verso.*

Macedoniano Senatusconsulto cautum fuit, ne quis filiof. mutuam credat pecuniam, & si crediderit, repetere volens repellatur exceptione Senatusc. Macedoniani, in odium fœneratorum introductâ. §. *pen. h. t. l.* 1. *ff. de Senatusc. Maced. l.* 40. *ff. de cond. indeb.*

TIT. VIII.

De noxalibus actionibus.

ACtiones noxales vel competunt ex delictis servorum, vel ex factis animalium: & sunt qualitates novæ adjectitiæ actionum directarum.

Actio noxalis ex delictis servorum est actio personalis, competens illis, quibus actiones directæ ex delicto essent competituræ, si liber homo deliquisset; adversùs dominum servi novissimum, & quemvis servi possessorem, quive dolo ad evitandum noxale judicium possidere desiit, ad id, ut damnum reparetur, aut servus noxæ detur. *pr. &* §. 5. *h. t. l.* 11. 12. 13. *ff. de noxal. action.*

Cæterùm noxæ deditione transit dominium, si noxæ dans dominus est, & plenissima contingit liberatio. §. 3. *h. t.*

TIT. IX.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

PAupertas est damnum sine injuria facientis, adeòque ab animali datum. *pr. h. t.*

Actio de pauperie est actio personalis, civilis competens ei, cui nocitum est, adversùs dominum animalis, contra naturam sui generis, nullo instigante, lædentis; ad id ut

damnum reparetur aut animal noxæ detur. *pr. h. t. l. 1. pr. ff. h. t.*

Actio de pastu pecorum est actio personalis, civilis, competens ei, cui animal alienum à nemine immissum, alieno fundo depascendo nocuit; adversùs dominum animalis, ad id ut damnum reparetur, aut animal noxæ detur. *l. 14. §. ult. ff. de præscript. verb. l. ult. C. ad leg. Aquil.*

Est & actio in factum ex ædilitio edicto contra eos, qui canem, verrem, aprum, ursum, leonem, aut aliud simile animal illic habent, quâ vulgò iter fit, tendens ad ducentos aureos, si homo liber perierit; ad id quanti judici æquum videbitur, si homini libero nocitum sit, in cæteris rebus ad duplum damni dati. *§. ult. h. t. l. 40. & seqq. ff. de ædil. edict.*

Tit. X.

De iis per quos agere possumus.

Procurator est, qui aliena negotia mandato domini administrat. *l. 1. ff. de procurat.* & olim quidem quisque pro se, nullus pro alio, debebat agere; at jure novo etiam per procuratorem quisque agere & conveniri potest, *pr. h. t.*

Defensor dicitur, qui sine mandato pro reo intervenit, *l. 40. §. 2. l. 51. ff. de procurat.*

Procurator vel specialis est, vel generalis.

Specialis est, qui ad certam causam vel actum expediendum datus est.

Generalis, cui omnia negotia gerenda sunt demandata.

Et hic iterum vel generalis est *cum libera administratione*, qualis fere omnia potest, quæ dominus: vel *sine liberâ*, qui non tam laxam habet potestatem. *l. 58. 60. 63. ff. de procurat.*

Adhæc procurator vel ad negotia extra judicialia constituitur, vel ad lites.

Tit. XI.

De satisdatione.

De cautione & variis ejus speciebus actum tit. de satisd. tut.

Cautio *judicatum solvi*, tribus clausulis adsolvitur, 1. de solvendo eo, quod judicis sententiâ fuerit comprehensum. 2. de re defendenda boni viri arbitratu. 3. dolum malum abesse & absuturum esse. *l. 6. 13. 19. judicatum solvi.* Eaque præstanda

da regulariter per rei defensorem, vel per reum ipsum, quoties non per se, sed per alium defendi desiderat & præsens est. §. 4. & 5. *Inst. h. t.*

Cautio de rato est, quâ procurator vel defensor cavet, eum pro quo intervenit, rem ratam habiturum, seu probaturum esse. §. 3. *h. t.* quæ cautio per procuratorem interponenda, quoties de mandato dubitatur. *l.* 1. *C. de procurat.* vel mandato carent hi, qui & sine mandato pro personis conjunctis actionem possunt instituere. *l.* 35. *l.* 40. §. *ult. ff. de procurat.* arg. *l.* 12. *C. eod.*

TIT. XII.

De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes & in hæredes transeunt.

Actiones vel perpetuæ sunt, vel temporales.

Perpetuæ sunt, quæ olim perpetuò durabant sine ulla præscriptione: jure verò novo annis triginta vel quadraginta demùm extinguuntur. *pr. h. t. l.* 3. *C. de præscript.* 30. *vel* 40. *annor.*

Temporales dicuntur, quæ intra brevius tempus à Jure Civili vel prætorio præfinitum sunt intentandæ.

Denique actiones vel hæredibus dantur & in hæredes, quales sunt actiones rei persecutoriæ; vel hæredibus sed non in hæredes, putà pœnales. §. 1. *h. t.* vel nec hæredibus nec in hæredes, veluti actio injuriarum, actio in factum de in jus vocando, de calumniatoribus, de revocanda donatione ob ingratitudinem, & similes. *d.* §. 1. *h. t. l. pen. ff. de in jus voc. l.* 4. *l.* 5. *ff. de calumniat. l.* 1. 7. *ult. C. de revoc. donat.*

TIT. XIII.

De exceptionibus.

Exceptio est actionis exclusio: quales plurimæ sunt, veluti, exceptio metûs, doli, justi erroris, non numeratæ pecuniæ, pacti, jurisjurandi, rei judicatæ. §. 1. *& seqq. h. t.*

Dividuntur autem exceptiones in civiles & prætorias.

Civiles sunt, quæ legibus aut alio jure civili sunt introductæ.

Prætoriæ, quæ ex edicto prætoris substantiam capiunt. §. 7. *h. t.*

Adhæc

Adhæc vel perpetuæ & peremtoriæ sunt, vel temporales & dilatoriæ.

Peremtoriæ & perpetuæ sunt, quæ judicium perimunt, & semel objectæ semper obstant; ut exceptio doli, metûs, rei judicatæ &c. *l.* 2. §. *ult. ff. de except.* §. 8. 9. *h. t.*

Temporales & dilatoriæ sunt, quæ ad tempus tantùm obstant agenti, seu actionem differunt; qualis est exceptio ordinis, cedendarum actionum, & eæ, quæ procuratoris aut judicis intuitu opponuntur. *l.* 3. *ff. de except.* §. 10. 11. *h. t.*

TIT. XIV.

De replicationibus.

EXceptiones insuper vel in rem sunt, vel in personam, vel mixtæ. §. *ult. h. t. l.* 7. *pr. &* §. 1. *ff. de except.*

In rem sunt, quæ prosunt hæredibus & fidejussoribus; veluti metûs, doli &c. *d. l.* 7. §. 1.

In personam sunt, quæ certam personam non egrediuntur; veluti, cessionis, competentiæ &c. *d. l.* 7. *pr.*

Mixtæ sunt; quæ quibusdam, non omnibus prosunt; quo modo minorennitatis exceptio hæredibus; non item fidejussoribus minoris prodest. *l.* 13. *l.* 18. §. *ult. l.* 19. *ff. de minorib.*

Replicatio est exceptionis exceptio seu exclusio. Cui rursus opponi potest duplicatio: huic triplicatio; iterum quadruplicatio. &c. *passim. h. t.*

TIT. XV.

De Interdictis.

INterdicta olim erant formulæ & conceptiones verborum, quibus prætor aliquid fieri jubebat vel prohibebat. Sed pro his jure novo competunt actiones in factum extraordinariæ, quibus plerumque de possessione agitur, salvâ proprietatis controversiâ. *pr. h. t. l.* 2. §. 2. *ff. h. t.*

Possessio in genere est detentio rei corporalis, animo sibi habendi. Quæ & acquiritur & amittitur animo & corpore simul, non solo animo; animo tamen solo retineri potest. *l.* 8. *ff. de acquir. possess.* §. 5. *h. t.*

Est autem possessio vel naturalis vel civilis, idque duplici modo. Primò enim naturalis dicitur, quæ in facto consistit, dum quis suo corpore possidet: civilis verò, quæ in jure consistit, dum quis possidet animo. *l.* 10. *C. de acquir. possess.* Secundò

cundò naturalis possessio ea dicitur, quâ quis rem tenet animo quidem sibi habendi, sed absque opinione dominii; quo modo possidet malæ fidei possessor: civilis autem est, quà quis possidet animo domini; quâ ratione possident veri domini & bonæ fidei possessores.

Interdicta 1. vel prohibitoria sunt; quibus sc. prætor vetat quid fieri; veluti, ne vis fiat mortuum inferenti, aut in possessionem misso; ne quid in loco sacro vel publico fiat, &c. vel restitutoria, quibus prætor jubet, aliquid restitui; veluti interdictum undè vi &c. vel exhibitoria, quibus prætor aliquid exhiberi jubet; veluti, de tabulis exhibendis, de homine libero vel liberis exhibendis. §. 1. *h. t.*

2. Vel adipiscendæ possessionis interdicta sunt; ut, quorum bonorum, quod legatorum, & Salvianum interdictum: vel retinendæ possessionis; quale est interdictum uti possidetis & utrubi: vel recuperandæ possessionis; veluti, interdictum unde vi. §. 3. 4. 6. *h. t.*

Interdictum *quorum bonorum* est adipiscendæ possessionis, competens hæredibus prætoriis & civilibus contra eos, qui pro hærede vel pro possessore possident, ad consequendam rerum corporalium, non incorporalium, hæreditariarum possessionem. *l.* 1. 2. *ff. quor. bonor.*

Interdictum *quod legatorum* itidem est adipiscendæ possessionis, competens hæredi cavere parato de legatis præstandis, contra legatarios & fideicommissarios particulares, ad id ut restituantur res corporales legatæ, quarum possessionem legatarii ante aditionem hæreditatis, vel post aditionem sine hæredis voluntate nacti sunt. *l.* 1. §. 2. 3. 8. 11. 13. 16. *ff. quod legator.*

Interdictum *Salvianum* quoque adipiscendæ possessionis est, & directum quidem domino prædii rustici datur, contra colonum, ad adipiscendam possessionem rerum invectarum & illatarum in prædium rusticum, ac expresè obligatarum pro pensionibus: utile verò creditoribus quibusvis hypothecariis, contra quosvis rei obligatæ possessores, ad avocandam ejus possessionem, exemplo actionis hypothecariæ. *l.* 1. *pr. &* §. 1. *ff. de interdict. Salviano*

Interdictum *uti possidetis* est retinendæ possessionis, competens ei, qui tempore litis contestatæ rem immobilem, vel incorporalem, quæ pro immobili habetur; non vi, clam, vel precario ab adversario possidet, contra eum, qui se quoque possidere contendit, ad id, ut ipse justus, alter injustus possessor

possessor declaretur, & præstetur id quod interest possessionem turbatam non esse. §. 4. *h. t. l.* 1. §. *ult. l.* 3. §. *ult. l.* 4. *ff. uti possid.*

Interdictum *utrubi* est de rebus mobilibus, de cætero simile interdicto uti possidetis. *l. un. ff. de utrubi.* §. 4. *h. t.*

Interdictum *unde vi* est recuperandæ possessionis, competens ei, qui de possessione rei immobilis vi dejectus est, contra dejicientem, non tertium possessorem, ad id, ut restituatur possessio rei immobilis cum mobilibus, quæ ibi fuerunt, ac fructibus à tempore dejectionis, & omni causa. §. 6. *h. t. l.* 1. §. 6. 31. 32. 34. 40. 41. *l.* 7. *ff. de vi & vi armata.*

3. Interdicta vel simplicia sunt, vel duplicia.

Simplicia dicuntur, in quibus apparet, quis actor, quis reus sit.

Duplicia, in quibus id non apparet, sed uterque simul actor & reus est: qualia sunt interdicta uti possidetis & utrubi. §. *pen. h. t.*

TIT. XVI.

De pœna temerè litigantium.

TEmerè litigantes coërcentur. 1. Pœnâ pecuniariâ, dum in expensas litis condemnantur. §. 1. *h. t.* & quibusdam in casibus ex inficiatione in duplum. 2. Jurejurando calumniæ, quod non veritatis sed credulitatis jusjurandum; dum actor jurat, se non calumniæ causâ litem intendere; reus verò, se non calumniæ causâ ad inficias ire. *l.* 44. §. 4. *ff. familiæ ercisc. l.* 3. *C. de jurejur. propter calumn. dando.* 3. Infamiâ in quibusdam, non omnibus, causis.

Infamia est existimationis privatio. Existimatio autem est dignitatis illæsæ status, moribus & legibus comprobatus.

Infamia alia juris est, alia facti.

Juris infamia dicitur, quæ ex turpi facto per jus notato irrogatur; idque vel ipso jure, vel per judicis sententiam.

Facti infamia est, quæ oritur ex facto, quod per jus non est notatum, sed existimationem alicujus onerat penes viros graves & honestos. *l.* 2. *ff. de obsequiis parent. & patrono præstand. l.* 13. *C. ex quib. caus. infam. irrog.*

TIT.

Tit. XVII.
De Officio Judicis.

JUdex est vir bonus & æquus, jurisperitus per se vel assessores, authoritate publicâ constitutus, cui causas cognoscendi & decidendi facultas competit.

Cujus officium est, ut judicet secundùm id, quod legibus & moribus & constitutionibus est proditum. *pr. h. t.* æquitatem tamen stricto juri prælaturus. *l. 8. C. de judiciis.*

Judices autem vel majores sunt, qui jurisdictionem & imperium habent; vel pedanei, qui nudam habent notionem sine jurisdictione propriè sic dicta.

Jurisdictio est potestas publica judicandi & exsequendi causas ad judicia spectantes sive civiles sive criminales. Et variè dividitur;

Etenim 1. Vel voluntaria est, quæ inter volentes exercetur; vel contentiosa, quæ inter invitos, causæ cognitione interveniente, exerceri potest. *l. 2. ff. de offic. proconf. & legati.*

2. Vel civilis est, quæ circa causas civiles versatur; vel criminalis, quæ circa causas criminales. *l. 1. ff. de off. ejus, cui mand. jurisdict.*

3. Vel ordinaria est, quæ alicui jure magistratûs competit; vel extraordinaria seu legalis, quæ non jure magistratûs, sed ex speciali lege, Senatusconsulto, vel Principis constitutione concessa est. *d. l. 1. ff. de off. ejus cui mand. jurisd. l. 6. §. 2. ff. de tutelis.*

4. Vel propria est, quam quis exercet suo nomine; vel demandata seu delegata, quam quis exercet nomine ejus, qui mandavit. *l. 16. ff. de jurisdict.*

Imperium vel merum vel mixtum est.

Merum imperium est potestas gladii, seu animadvertendi in facinorosos homines. *l. 3. ff. de jurisdict.*

Mixtum imperium est modica coërcitio jurisdictioni cohærens. *d. l. 3. ff. de jurisd. l. ult. §. 1. ff. de off. ejus cui mand. jurisd.*

Tit. XVIII.
De publicis judiciis.

CRimina publica sunt, quæ descendunt, seu coërcentur, ex legibus publicorum judiciorum. *l. 1. ff. de publicis judic.* ad quæ persequenda quilibet ex populo plerumque admittitur

§. 1.

§. 1. *h. t.* exceptis illis, qui enumerantur in *l.* 8. 9. 10. *ff. de accusat.*

Et vel capitalia sunt, vel non capitalia.

Capitalia sunt, in quibus mors naturalis aut civilis infligitur. §. 2. *h. t. l.* 28. *ff. de pœnis.*

Non capitalia, in quibus retentâ libertate & civitate, levior pœna irrogatur. *d.* §. 2. *h. t.*

Majestas est magnitudo imperii, & suprema legibusque civilibus soluta potestas.

Crimen læsæ majestatis in genere est omne illud, quo publica majestas quomodocunque violatur.

Perduellionis crimen est, quod directò contra populum aut Principem superiores non agnoscentem, ejusque securitatem, à subjectis committitur. Cujus pœna ex lege Julia majestatis est mors naturalis, bonorum publicatio, & memoriæ post mortem damnatio. §. 3. *h. t. l.* 1. §. 1. *ff. ad leg. Jul. majestatis. l.* 5. *C. eod. tit.* eademque conſciis satellitibus ac ministris pœna est imposita. *d. l.* 5. §. 6. *C. ad leg. Jul. majest.* filii quoque perduellium ab omni successione ac honoribus exclusi sunt; ita victuri, ut mors ipsis sit solatium, & vita supplicium. *d. l.* 5. §. 1. *C. ad leg. Jul. majest.*

Adulterium est alieni thori violatio, seu alienæ matrisf. corruptio. *l.* 225. *ff. de V. S. l.* 6. §. 1. *ff. ad leg. Jul. de adult.* Quod ex lege Julia de adulteriis gladio punitur; sed jure novissimo mulier adultera tantùm flagellis cæsa in monasterium detruditur, concessâ marito licentiâ eam intra biennium recipiendi. *l.* 30. §. 1. *& auth. sed hodie C. ad leg. Jul. de adult.*

Stuprum propriè dicitur, cum quis virginem vel viduam honestam non invitam comprimit. §. 4. *h. t. d. l.* 6. §. 1. *ff. ad leg Jul. de adult.* Cujus pœna ex lege Julia est in honestioribus publicatio dimidiæ partis bonorum cum infamia; in humilioribus corporalis coërcitio cum relegatione. *d.* §. 4. *h. t.*

Sicarius est, qui hominem sive liberum sive servum quocunque instrumenti genere dolo malo occidit. Qualis ex lege Cornelia de sicariis ultore gladio punitur. §. 5. *h. t. l.* 1. *ff. ad leg. Cornel. de sicar. l.* 23. §. 9. *ff. ad leg. Aquil.*

Veneficii sunt, qui artibus odiosis, tam venenis, quàm susurris magicis homines occidunt; aut mala medicamenta publica divendunt. Quorum pœna ex eadem lege Cornelia est ultimum supplicium. *d.* §. 5. *h. t. l.* 6. *C. de maleficis & mathemat.*

Parricidium est, cum quis parentes aut liberos, quique ex affini-

affinitate parentum vel liberorum loco sunt, occidit. Cui crimini imposita est ex lege Pompeja de parricidiis pœna culei; ut sc. parricidia virgis sanguineis cæsus, culeo insuatur, cum cane, gallo, simia, & vipera, atque ita in mare projiciatur, aut objiciatur bestiis. §. 6. *h. t. l. 9. ff. ad leg. Pomp. de parricid. l. un. C. de his qui parent. vel liberos occid.*

Falsum est, quod animo corrumpendæ veritatis in alterius fraudem dolo malo fit. Cujus pœna regulariter ex lege Cornelia de falsis est ultimum supplicium in servis, in liberis verò hominibus deportatio. §. 7. *h. t. l.* 1. §. *ult. ff. ad leg. Corn. de falsis.* quandoque gravior; veluti vivicomburium in falsa monetæ reis. *l.* 2. *C. de falsa moneta.*

Vis publica est, quæ fit cum armis, ut alibi dictum. Cujus pœna est deportatio §. 8. *h. t.*

Vis privata est, quæ fit sine armis. Ac coërcetur publicatione tertiæ partis bonorum cum infamia. *d.* §. 8. *h. t. l.* 1. *ff. ad leg. Jul. de vi privat.*

Raptus est, cum quis virginem aut viduam aut Sanctimonialem libidinis causâ abducit. Quale crimen ultimo supplicio punitur in raptore & iis, qui opem tulerunt; & bona raptoris applicantur raptæ, si illa sit ingenua §. 8. *h. t. l. unic. C. de raptu virgin. l.* 5. §. 2. *ff. ad leg. Jul. de vi publica.*

Peculatus est furtum pecuniæ publicæ factum ab eo, cujus ea periculo non est. *l.* 9. §. 2. *ff. ad leg. Jul. peculatus.* Quod ex lege Julia peculatus in magistratibus & eorum ministris ultimo supplicio, in aliis deportatione vindicatur. §. 9. *h. t.*

Sacrilegium est furtum rei sacræ è loco sacro. Cujus pœna quandoque fuit ultimum supplicium, quandoque levior. *l.* 5. *&* 6. *ff. ad leg. Jul. peculat.*

Plagium est furtum hominis liberi vel servi alieni. Cujus pœna extraordinaria est ex lege Fabia de plagiariis quandoque capitalis; præsertim, si parentibus ita infligatur liberorum orbitas. *l.* 1. *& ult. ff. de lege Fab. de plagiariis. l. ult. C. eod. tit.*

Ambitûs crimen est, cum quis clam emendicat aut pretio redimit suffragia populi ad impetrandum honorem. Cujus pœna ex lege Julia de ambitu fuit centum aureorum & infamiæ. *l.* 1. *pr. &* §. 1. *ff. de lege Jul. ambitus.*

Crimen repetundarum est, cum magistratus per se vel uxores aut comites ac ministros suos quid accipiunt, ut aliquid agant vel non agant, contra, quàm officii ratio exigit. Cujus pœna est quadruplum accepti, & alia coërcitio pro admissi qualitate.

qualitate. *l.* 1. 3. 4. 5. 6. 7. *ff. de lege Jul. re petund. l. ult C. eod. tit.*

Crimen annonæ flagellatæ eſt, cum quis naves annonarias aut nautas retinendo, aliove modo, efficit; ut annona fiat carior. Cujus pœna ex lege Julia de annona eſt viginti aureorum & alia extraordinaria animadverſio. *l.* 2. *ff. de lege Jul. de annona.* Monopolio exercito, pœna eſt exilium & publicatio bonorum. *l. un. C. de monopol.*

Reſidui crimen eſt, cum magiſtratus pecuniam publicam ad uſum aliquem deſtinatam retinuerunt, nec in eum uſum inſumſerunt. Cujus pœna ex lege Julia de reſiduis eſt, ut pecunia reſidua cum alia parte tertia illius pecuniæ in fiſcum inferatur. *l.* 4. §. 3. 4. 5. *ff. ad leg. Jul. peculat.*

Obſervandum autem, me hic cum Juſtiniano pœnas criminum antiquis adſcripſiſſe legibus, quibus illa crimina olim fuerunt punita; cum tamen ipſæ pœnæ ſuperiùs propoſitæ non ex antiquis illis legibus, ſed poſterioribus demùm conſtitutionibus maxima fuerint ex parte conſtitutæ.

F I N I S.